

(Dis)kontinuita práva a kríza

Discontinuity/Continuity of Law and Crisis

Sekcia právnych dejín a rímskeho práva Legal history and Roman law session

Garant sekcie / Scholastic Referees:

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

Recenzenti / Reviewers of papers:

doc. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.

doc. JUDr. Jiří Bílý, PhD.

OBSAH / CONTENT

VÝVOJ TRESTNOPRÁVNEJ OCHRANY REPUBLIKY NA ÚZEMÍ SLOVENSKA V ROKOCH 1918 – 1948 Vladislav Birás.....	1612
DVE RÍMSKO-PRÁVNE ŠKOLY A ICH ROZDIELNE POSTOJE K PROBLEMATIKE NADOBÚDANIA VLASTNÍCKEHO PRÁVA A DRŽBY K VECI Róbert Brtko.....	1618
PRIRODZENÝ ZÁKON V DIELE JOSEFA FUCHSA – KONTINUITA ALEBO DISKONTINUITA? Veronika Čerbová.....	1628
(DIS)KONTINUITA OBČIANSKEHO PRÁVA A "STREDNÝ OBČIANSKY ZÁKONNÍK" Simona Čerevková.....	1635
VULGARIZÁCIA RÍMSKEHO PRÁVA V KONTEXTE HISTORICKO-PRÁVNÝCH UDALOSTÍ A JEJ VPLYV NA SÚČASNÝ VÝVOJ Eva Dudášová.....	1645
TRANSFORMATION OF POLISH PROSECUTOR'S OFFICE AFTER THE YEAR 1989 Krystyna Szczechowicz, Rober Dziembowski.....	1653
NORMOTVORBA V ČASE ÚSTAVNEJ A POLITICKEJ KRÍZY : REŠTAURÁCIA UHORSKÉHO PRÁVNEHO PORIADKU PO PÁDE BACHOVHO ABSOLUTIZMU A PRÁVNA POVAHA DOČASNÝCH SÚDNYCH PRAVIDIEL Tomáš Gábriš.....	1660
LEGAL REGULATION OF TRADE OF CORN, OIL AND MEAT IN THE STATUTES OF DALMATIAN CITIES Miro Gardas, Jelena Roskar.....	1673
AUSTRIA'S GENERAL CIVIL CODE: VALIDITY – PRESTIGE – INFLUENCE IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE Christian Neschwara.....	1684
POSTAVENÍ STÁTNIHO ZASTUPITELSTVÍ V ČECHÁCH, NA MORAVĚ A VE SLEZSKU Zdeněk Koudelka.....	1694
REIVINDIKAČNÁ ŽALOBA POHLADOM RÍMSKEHO PRÁVA Jana Kováčiková.....	1705
ADMINISTRATIVE JUSTICE IN THE TERRITORY OF THE BANOVINA OF CROATIA Višnja Lachner.....	1711
DISKONTINUITA VÝVOJA POVINNOSTI ÚCTY A POSLUŠNOSTI DETÍ VOČI RODIČOM V RODINOM PRÁVE NA SLOVENSKU V 20. STOROČÍ Katarína Lenhartová.....	1723
NIEKTORÉ ÚSTAVNOPRÁVNE ASPEKTY TRANZITÍVNEJ SPRAVODLIVOSTI Andrea Lichá.....	1727

DEKRÉT ĽUDOVÍTA I. Z ROKU 1351 V KONTEXTE KRÍZOVÝCH JAVOV Miroslav Lysý	1737
KONTINUITA INŠTITÚTOV DRŽBY A VLASTNÍCTVA V RANÝCH ANGLICKÝCH PRÁVNÝCH KNIHÁCH Matej Mlkvý	1741
ŠTÁTNE NOTÁRSTVO A VÝVOJ PRÁVNEJ ÚPRAVY NOTÁRSTVA V ČESKOSLOVENSKU V ROKOCH 1951 – 1964 Roman Nemec	1749
KONTINUITA A DISKONTINUITA PRÁVNÍ ÚPRAVY ŠTÁTNÍCH FINANCIÍ PO VZNIKU ČSR Adéla Peichlová	1758
K VZNIKU A VÝVOJU POVOJNOVÝCH NÁRODNÝCH VÝBOROV NA SLOVENSKU Ondrej Podolec	1770
VEREJNÁ ŽALOBA V UHORSKU DO SFORMOVANIA KRÁĽOVSKÉHO FIŠKALÁTU Michal Považan	1776
POČIATKY PRÁVA SPOJENÝCH ŠTÁTOV AMERICKÝCH Marta Rajková	1787
GERMAN LEGAL SCHOLARSHIP COQUETTING WITH “POSITIVE LAW” DURING THE NINETEENTH CENTURY Siriteanu Lorena-Elena.....	1793
VÝVOJ PROKURATÚRY A JEJ MIESTO V SYSTÉME ORGÁNOV ŠTÁTU NA NAŠOM ÚZEMÍ V ROKOCH 1945-1989 Martin Skaloš	1797
VLASTNÍCKE PRÁVO A JEHO OCHRANA V ÚSTAVNEJ LISTINE ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY Z ROKU 1920 Ján Sombati	1808
VÝVOJ PRÁVNEJ ÚPRAVY OCHRANY CTI HLAVY ŠTÁTU NA ÚZEMÍ SLOVENSKA V 20. STOROČÍ Ján Štefanica	1818
DIS/KONTINUITA Organizace VÝUKY NA PRÁVNICKÝCH FAKULTÁCH PO VZNIKU ČSR Ladislav Vojáček	1825
(DIS)KONTINUITA ŠTÁTU V MEDZINÁRODNOM PRÁVE Ján Vyhnánek	1836
SOME REMARKS ON THREATENING DAMAGE FROM COMPARATIVE PERSPECTIVE Magdalena Zielińska	1845

VÝVOJ TRESTNOPRÁVNEJ OCHRANY REPUBLIKY NA ÚZEMÍ SLOVENSKA V ROKOCH 1918 – 1948

Vladislav Birás

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The article analysis the history of legal regulation of criminal law protection of the Republic in Slovakia from the adoption of Act no. 50/1923 Coll. on the Protection of the Republic to the Act no. 300/2005 Coll. Criminal Code. In terms of systematic the article compares criminal offenses classified in special acts on the protection of the Republic with criminal offenses included on the special chapter of a special part of later adopted criminal codes, and whether these criminal offenses were primarily directed against the Republic, its constitutional basis, constitutional system, security, sovereignty, autonomy and territorial integrity, or these were criminal offenses for which the primary generic object are different values and interests protected by law like protection of the Republic, its foundations or security, and therefore later adopted criminal codes are systematically included in other chapters as chapter of criminal offenses against the Republic. Finally, it assesses whether there is a legal continuity or discontinuity in the field of criminal law protection of the Republic, as it was in the past and what is now, whether such offenses are identical or have only modifi

Abstrakt: Príspevok rozoberá vývoj zákonnej úpravy trestnoprávnej ochrany republiky na území Slovenska v období od vzniku Československej republiky 1918 až po nástup komunistickej moci v r. 1948. Rozoberá platnosť a účinnosť zákonného článku V/1878, zákona č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky a zákona č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu s ohľadom na štátoprávne zmeny a recepciu práva, a na tomto základe posudzuje kontinuitu resp. diskontinuitu práva v tejto právnej oblasti.

Key words: Protection of the Republic, Criminal Offences against the Republic, Act on the Protection of the Republic, Criminal Code

Kľúčové slová: ochrana republiky, trestné činy proti republike, zákon na ochranu republiky, trestný zákon

1 ÚVOD

Obsah osobitnej časti trestného práva hmotného je bezprostredným výsledkom trestnej politiky štátu v legislatívnej oblasti.¹ Zákonodarca v tejto časti zákona:

- a) kriminalizuje určité konania, tzn. vyhlasuje určité konania (trestné činy) za spoločensky škodlivé v takej miere, že na ne je potrebné reagovať trestnou represiou,
- b) konkretizuje všeobecný pojem trestného činu tak, že jednotlivé trestné činy opisuje ich typickými znakmi, ktorými sa navzájom odlišujú,
- c) ustanovuje za spáchanie konkrétneho trestného činu sankciu,
- d) svojou systematikou zdôrazňuje hierarchiu chránených hodnôt a záujmov.

Štát podľa toho, ktoré konanie kriminalizuje, ako vymedzí typické znaky tohto kriminalizovaného konania – trestného činu (aké nároky kladie na ich páchatela), aký druh a výšku sankcie za spáchanie konkrétneho trestného činu ustanoví a v akom poradí zostaví stupnicu hodnôt a záujmov v osobitnej časti trestného zákona, definuje svoju trestnú politiku a formuluje ciele a prostriedky spoločenskej kontroly kriminality pomocou trestného práva.² Podľa tohto môžeme zistiť, či štát kladie uprednostňuje ochranu práv a záujmov individuálnych (napr. život, zdravie, a pod.) alebo kolektívnych (napr. základy štátneho zriadenia, verejný poriadok, a i.).

¹ IVOR, J. Trestné právo hmotné 2 : Osobitná časť, s. 7.

² IVOR, J. Trestné právo hmotné 1 : Všeobecná časť, s. 32.

2 TRESTNOPRÁVNA OCHRANA ŠTÁTU V LEGISLATÍVE

Hodnoty a záujmy, na ktorých trestnoprávnej ochrane trvá štát, sú predovšetkým základy republiky (medzi ktoré patrí najmä ústavné zriadenie, územná celistvosť, samostatnosť, zvrchovanosť, obranyschopnosť) a bezpečnosť republiky. Tieto hodnoty a záujmy štátu boli na území Slovenska chránené buď osobitným (špeciálnym) zákonom na ochranu republiky, resp. zákonom o trestných činoch proti štátu, alebo v osobitnej hlave v rámci trestného kódexu. Na území Slovenska platné právne normy upravujúce trestné činy proti štátu boli v osobitnom zákone obsiahnuté od roku 1923 až do roku 1950. Konkrétne ide o nasledovné zákony:

1. zákon č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky, prijatý Národným zhromaždením ČSR dňa 19.3.1923,
2. zákon č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu, prijatý Snemom Slovenskej republiky dňa 26.11.1940,
3. zákon č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky, prijatý Národným zhromaždením ČSR dňa 6.10.1948.

V roku 1950 bolo v ČSR trestné právo kodifikované a československým zákonodarným orgánom prijatý prvý kódex trestného práva hmotného – trestný zákon. Od roku 1950 až do dnešných čias je problematika trestných činov proti štátu upravená už nie osobitným, špeciálnym zákonom, ale v osobitnej hlave osobitnej časti trestného zákona. Konkrétne ide o nasledovné zákony (kódexy):

1. zákon č. 86/1950 Zb. Trestný zákon, prijatý Národným zhromaždením ČSR dňa 12. 7. 1950,
2. zákon č. 140/1961 Zb. Trestný zákon, prijatý Národným zhromaždením ČSR dňa 29.11.1961,
3. zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon, prijatý Národnou radou SR dňa 20.5.2005.

3 OBDOBIE PRVEJ A DRUHEJ ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY

Dňa 28.10.1918 bolo zákonom publikovaným v Zbierke zákonov a nariadení pod č. 11 vyhlásené zriadenie samostatného československého štátu. Ustanovením čl. 2 tohto zákona bol recipovaný dovtedajší rakúsky a uhorský právny poriadok. Čo sa týka zákonnej úpravy trestnoprávnej ochrany republiky, súčasťou československého právneho poriadku sa stali rakúsky trestný zákon (zákon č. 117/1852 r. z. o zločinoch, prečinoch a priestupkoch) a uhorský zákonný článok V/1878 trestný zákonník o zločinoch a prečinoch. Keďže recepčnej norme v čl. 2 zák. č. 11/1918 Zb. chýbala derogačná časť, teda šlo o recepciu práva úplnú, bez výhrady, tak sa československými právnymi normami stali tiež ustanovenia upravujúce ochranu bývalého štátu, jeho režimu či panovníckej rodiny, obsiahnuté v siedmej hlave prvého dielu zákona č. 117/1852 r. z., ktorá pojednávala o zločinoch velezrady, urazenia Veličenstva a údov domu cisárskeho a rušenia verejného pokoja, či napr. ustanovenia prvej až tretej hlavy druhého dielu zákonného článku V/1878 o trestnom čine zrady, trestnom čine nevery, či trestnom čine zneužívania kráľa a členov kráľovského domu.

Z hľadiska teoreticko-právneho, k otázke posúdenia či ide o kontinuitu alebo diskontinuitu trestnoprávnej ochrany štátu môžeme uzavrieť, že ide o materiálnu kontinuitu trestnoprávnej ochrany štátu, pretože tieto ustanovenia bezvýhradnou recepciou s takým istým obsahom naďalej zostali v platnosti, avšak ide o formálnu diskontinuitu, pretože rakúsky a uhorský trestný zákon stratili charakter bývalých predpisov rakúsko-uhorskej monarchie, ale stali sa právnymi predpismi československými, uznanými Národným výborom československým ako orgánom jednomyseľnej vôle národa a tiež vykonávateľom štátnej zvrchovanosti (čl. 1 zák. č. 11/1918 Zb.).³

Vo vtedajšom Československu tak nastala zvláštna situácia. Československo malo formu vlády republiku, avšak jeho právo pod hrozbou sankcie poskytovalo ochranu pomerom bývalej monarchie a panovníkovi. V prvých dňoch existencie novej republiky je možné z politického hľadiska pochopiť bezvýhradnú recepciu trestnoprávnej ochrany štátu bývalej monarchie, pretože samotný zákon č. 11/1918 Zb. formu vlády nového štátu ešte konkrétne nedefinoval, len v čl. 1 vymedzil, že štátnu formu určí Národné zhromaždenie po dohode s Československou národnou radou v Paríži. Tento paradox však bol vystupňovaný po prijatí zákona č. 37/1918 Zb. o dočasnej ústave, ktorá síce výslovne nedeclarovala republikánsko-demokratickú formu štátu, ale obsah ustanovení o prezidentovi republiky (čl. 7 a nasl.), o zákone o všeobecných právach občanov (čl. 6) či o vyhlasovaní rozsudkov a nálezov súdov v mene republiky (čl. 13) konkludentne určil definitívny

³ Bližšie pozri VOJÁČEK, L. – KOLÁRIK, J. – GÁBRIŠ, T. Československé právne dejiny (1918 – 1992), s. 26.

rozchod s monarchiou ako formou vlády a indikoval nástup republikánskej formy vlády a demokratického štátneho zriadenia.

Derogačná časť recepčnej normy, ktorou bol recipovaný rakúsky a uhorský právny poriadok, bola obsiahnutá až v ustanovení čl. IX úvádzacieho zákona k Ústavnej listine ČSR č. 121/1920 Zb. Podľa nej mali v deň účinnosti tejto ústavnej listiny (t.j. v deň 6.3.1920) stratiť platnosť všetky ustanovenia, ktoré odporovali tejto ústavnej listine a republikánskej forme štátu, ďalej všetky skoršie ústavné zákony, aj keď by ich jednotlivé ustanovenia neboli v priamom rozpore s ústavnými zákonmi Československej republiky.

Trestnoprávne ustanovenia poskytujúce ochranu záujmom bývalej monarchie a panovníkovi boli výslovne zrušené až novým zákonom postihujúcim konania namierené proti právam a právom chráneným záujmom štátu, a to zákonom č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky.

Na jednej strane možno dospieť k záveru, že nadobudnutím účinnosti ústavnej listiny stratili platnosť tieto ustanovenia recipovaného bývalého rakúskeho a uhorského trestného zákona, keďže ochrana monarchie a panovníka ako jej vrcholného predstaviteľa je v priamom rozpore s republikánskou formou štátu a tiež ustanoveniami ústavnej listiny, ktoré deklarujú, že československý štát je demokratickou republikou, ktorej hlavou je volený prezident. Na druhej strane však vyvstáva otázka, prečo zákonodarca v zákone na ochranu republiky z r. 1923 tieto ustanovenia výslovne opätovne zrušil, teda zrušil niečo, čo už zrušené bolo. V tomto prípade, podľa nášho názoru, zákonodarca sledoval princíp právnej istoty v tom zmysle, že výslovne ustanovil zrušenie týchto trestnoprávnych ustanovení, a teda definitívny zánik ich platnosti v ČSR, pretože derogačná klauzula recepčnej normy ani iný právny predpis neuviedol taxatívne, ani demonštratívne, ani úvahou, ktoré právne predpisy pre nesúlad s ústavnou listinou a republikánskou formou štátu stratili platnosť. Mohol tak nastať problém právnej interpretácie, či: (a) recipované právne predpisy bývalej monarchie sú zrušené en bloc, alebo, konkrétne k predmetu tohto príspevku, (b) či stratili platnosť len ustanovenia o trestných činoch proti bývalému štátu, platnosť ostatných ustanovení zostala nedotknutá, alebo (c) platnosť stratili len niektoré časti konkrétneho ustanovenia, avšak ostatné jeho časti zostávajú naďalej v platnosti (táto možnosť mohla nastať pri zložitých skutkových podstatách alternatívnych, keď konkrétny trestný čin bolo možné spáchať viacerými konaniami, napr. konaním A, B alebo C, avšak pre nesúlad s ústavnou listinou platnosť stratilo len spáchanie tohto trestného činu konaním C).

Trestnoprávne ustanovenia ochraňujúce bývalú monarchiu a panovníka podľa nášho názoru stratili účinnosť zriadením samostatného československého štátu dňom 28.10.1918. Zákon vyhlásil zriadenie nového zvrchovaného štátu československého, nezávislého od Rakúsko-uhorskej monarchie, ktorého výlučným predstaviteľom zvrchovanosti je Národný výbor československý a nie rakúsko-uhorský panovník. Československo teda nemalo cisára, resp. kráľa, a preto nebolo možné s ohľadom na územnú pôsobnosť trestného zákona spáchať napr. trestný čin urážky kráľa, pretože tejto skutkovej podstatne vzhľadom na zmenu ústavných pomerov po dni 28.10.1918 chýbal objekt trestného činu, ktorému by toto ustanovenie poskytovalo ochranu. To znamená, že trestnoprávne ustanovenia o trestných činoch proti štátu recipované z bývalého rakúskeho a uhorského trestného zákona formálne naďalej zostávali v platnosti, avšak nemali konštitutívny charakter, nezakladali práva a povinnosti a nemohli vytvoriť nové právne vzťahy, a to práve z dôvodu, že neexistoval objekt, ktorému by poskytovali ochranu. Pretože zákon neprehlásil, že tieto ustanovenia nie sú ďalej trestnými činmi, zostali naďalej právnymi normami platnými ako súčasť československého právneho poriadku najneskôr do roku 1923, avšak právnymi normami fakticky neúčinnými (neúčinnými *ex facto*), teda normami obsolétnymi, vyjdenými z užívania.⁴

Osobitnou otázkou bolo ako ďalej postupovať s právnymi vzťahmi, ktoré boli založené na základe týchto trestnoprávnych ustanovení pred dňom 28.10.1918. Išlo teda o problém, či sa má v trestných konaniach o skutkoch, ktoré sa udiali pred dňom 28.10.1918, ďalej pokračovať, alebo dokonca začať trestné stíhanie, ak bol skutok spáchaný pred 28.10.1918, vykazuje znaky niektorého z trestných činov proti štátu, ale trestné stíhanie ešte nebolo doposiaľ začaté, alebo či sa v týchto veciach má konanie zastaviť a ak áno, tak z akého právneho titulu.

Podľa čl. 3 zákona 11/1918 Zb. všetky štátne úrady (pod ktoré extenzívnym výkladom a s ohľadom na zámer zákonodarcu recipovať celú štátnu organizáciu môžeme zaradiť aj súdy) dočasne úradujú a konajú podľa doterajších právnych predpisov, to znamená, že aj československé súdy mali povinnosť v konaniach vo veciach trestných činov proti štátu spáchaných pred 28.10.1918, ak nebol dôvod pre zastavenie konania, ďalej pokračovať, resp. začať trestné stíhanie.

⁴ Bližšie pozri GÁBRIŠ, T. Právo a dejiny : Právnohistorická propedeutika, s. 167 a nasl.

Recipovaný trestný poriadok rakúsky ani uhorský zmenu ústavných pomerov či vznik nového štátu ako dôvod zastavenia konania nepoznali, rovnako sa neudiala ani zmena alebo zrušenie zákona (resp. predmetných ustanovení), s ktorou by bol spojený zánik trestnosti, a preto s ohľadom na ustanovenie čl. 3 zák. č. 11/1918 Zb. československé súdy mali povinnosť trestné činy spáchané ešte v čase bývalej monarchie prejednať, rozhodnúť o nich a v prípade vyslovenia viny aj páchatela potrestať a trest vykonať. Táto záležitosť však Národný výbor pomerne rýchlo vyriešil prijatím nariadenia č. 28 zo dňa 5.11.1918 o amnestii, podľa ktorého odpustil uložený ale ešte nevykonaný trest za trestné činy proti štátu spáchaných do dňa 28.10.1918 a nariadil, aby sa pre tieto trestné činy trestné konanie nezačínalo alebo ak už bolo začaté, aby sa v ňom ďalej nepokračovalo.

4 OBDOBIE SLOVENSKEHO ŠTÁTU A SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Ďalším zlomovým bodom v štátoprávnom vývoji Slovenska bol rok 1939, kedy Slovenský snem zákonom č. 1 Sl. z. zo dňa 14.3.1939 o samostatnom Slovenskom štáte vyhlásil dovtedy v rámci Československej republiky autonómnu Slovenskú krajinu za samostatný a nezávislý Slovenský štát. Tento zákon taktiež obsahoval recepčnú normu, podľa ktorej doterajšie zákony, nariadenia a opatrenia ostávajú v platnosti so zmenami, ktoré vyplývajú z ducha samostatnosti Slovenského štátu. Táto recepcia teda bola bezvýhradná, avšak predpokladala automatické, ale bližšie nešpecifikované zmeny v obsahu recipovaných právnych predpisov. Derogáciu (doplnenie výhrady k recepčnej norme) priniesol až § 102 ústavného zákona č. 185/1939 Sl. z. o Ústave Slovenskej republiky, podľa ktorého všetky ustanovenia právnych predpisov, ktoré sú v rozpore s touto ústavou, alebo existenciou samostatnej Slovenskej republiky, strácajú platnosť.

Trestnoprávne ustanovenia na ochranu štátu, ktoré boli Slovenským štátom a potom Slovenskou republikou recipované, boli upravené v zákone č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky. Súdy Slovenského štátu (resp. Slovenskej republiky po prijatí ústavy) s aplikáciou. V praxi s aplikáciou ustanovení tohto zákona neboli väčšie problémy, pretože novovytvorený Slovenský štát mal takisto ako aj Československo republikánsku formu štátu s vybudovanými mocenskými štruktúrami charakteristickými pre republiku, a to prezidenta, vládu a parlament.

Kontinuita práva v materiálnom zmysle teda ostala zachovaná. Zákon na ochranu republiky ostal naďalej v platnosti aj po vzniku samostatného Slovenského štátu, teda po dni 14.3.1939. Diskontinuita práva nachádzame v jej formálnom ponímaní, pretože zákon na ochranu republiky po recepcii stratil charakter právneho predpisu bývalej Československej republiky, ale recepciou sa stal právnym predpisom Slovenského štátu.

Počas existencie Slovenskej republiky bol prijatý vlastný špeciálny trestný zákon chrániaci republiku, a to zákon č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu, ktorým na území Slovenskej republiky bol zrušený zákon č. 50/1923 Zb. V porovnaní so zákonom č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky sa od neho neodlišoval vo väčšej miere, skôr naopak systematickou a tiež svojím obsahom kopíroval zákon č. 50/1923 Zb. Rovnako poskytoval ochranu samostatnosti, jednotnosti, územnej celistvosti a obranyschopnosti republiky, jej republikánskej štátnej forme a ústave, nerušenému výkonu riadnej činnosti najvyšších štátnych orgánov a verejných činiteľov, tajným skutočnostiam pred ich zneužitím, riadnom plnení brannej povinnosti a pod. Taktiež bol rozdelený do štyroch dielov, ktoré mali totožný názov ako bývalý zákon č. 50/1923, s tým rozdielom, že prvý diel bol už neniesol názov úklady o republiku, ale vlastizrada.

5 OBDOBIE ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY OD R. 1944 DO R. 1948

V období po vypuknutí Slovenského národného povstania, národnej a demokratickej revolúcie na Slovensku, na základe nariadenia SNR zo dňa 1.9.1944 výkon zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku prevzala Slovenská národná rada. Týmto nariadením SNR č. 1/1944 Zb. SNR v ustanovení § 2 boli recipované všetky zákony, nariadenia a opatrenia, ktoré zostali v platnosti, pokiaľ neodporovali duchu republikánsko-demokratickému. Z právneho hľadiska šlo o recepciu práva s výhradou, tzn. že dňom nadobudnutia účinnosti tohto nariadenia (t.j. dňom 1.9.1944) stratili platnosť všetky všeobecne záväzné právne predpisy odporujúce duchu republikánsko-demokratickému, čiže republikánskej forme vlády a demokratickému štátnemu zriadeniu.

Recepčná norma ponechala v platnosti aj zákon č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu, pretože text tohto zákona nebol v rozpore s republikánskou formou vlády ani s demokratickým zriadením, čo potvrdila aj súdna prax, ktorá na území Slovenska tento zákon po septembri 1944 naďalej aplikovala, dokonca aj Najvyšší súd v Bratislave, ktorý v niekoľkých náleзоch vyslovil, že podľa § 2 nariadenia SNR č. 1/1944 Zb. SNR zákon č. 320/1940 Sl. z. zostal naďalej v platnosti. Šlo

teda o materiálnu kontinuitu práva, pretože obsah tohto zákon zostal nezmenený, a formálnu diskontinuitu, pretože uvedený zákon už nebol ďalej zákonom bývalej Slovenskej republiky a stal sa predpisom slovenským, uznaným Slovenskou národnou radou ako predstaviteľkou štátnej moci na území Slovenska v obnovení Československej republiky.

V českých krajinách recepcia práva v roku 1944 prebehla odlišne. Kým na Slovensku bol recipovaný bezprostredne časovo predchádzajúci právny poriadok s výhradou (teda ak neodporujú duchu republikánsko-demokratickému) na území českých krajín recepcia práva bola uskutočnená na základe čl. 1 a 2 ústavného dekrétu prezidenta republiky č. 11/1944 o obnovení právneho poriadku, podľa ktorého československý právny poriadok tvoria ústavné a iné právne predpisy vydané do dňa 29.9.1938 vrátane (šlo teda o recepciu práva bezprostredne časovo nepredchádzajúceho právneho poriadku). Čl. 2 tohto ústavného dekrétu stanovil, že z vôle československej zákonodarnej moci je možné len na prechodnú dobu ďalej používať predpisy vydané v dobe neslobody, teda od 30.9.1938, ak sa svojím obsahom nepriečia zneniu alebo demokratickým zásadám československej ústavy a jej noviel vydaných do 29.9.1938. Z tohto používania však úplne boli vylúčené čo i len na prechodnú dobu predpisy z oblasti súdneho práva trestného, súdneho konania trestného, práva osobného a rodinného.

Na základe takto vymedzenej recepcie práva v obnovení Československej republiky od roku 1944 bol v oblasti trestného práva hmotného upravujúcej trestné činy proti štátu dualizmus. Na území českých krajín platil zákon č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky z prvej ČSR, pričom na území Slovenska platil zákon č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu prijatý počas existencie Slovenskej republiky.

Dualizmus v tejto právnej oblasti bol odstránený až v roku 1947 zákonom č. 182/1947 Zb. o stíhaní trestných činov proti štátu, ktorý v § 1 vymedzil, že trestné činy proti štátu sa stíhajú na celom štátnom území podľa zákona č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky v znení predpisov zmeňujúcich a doplňujúcich vydaných pred dňom 30.9.1938.

Zákon č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky bol zrušený až zákonom č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky.

6 ZÁVER

Záverom možno uviesť, že na území Slovenska od vzniku ČSR 28.10.1918 až po nástup komunistickej moci dňa 25.2.1948 platili celkom tri zákony komplexne upravujúce trestné činy proti štátu, z toho dva osobitné zákony na ochranu republiky č. 50/1923 Zb. a 320/1940 Sl. z. a jeden trestný kódex – zákonný článok č. V/1878, ktorý trestné činy proti štátu upravoval v osobitnej hlave osobitnej časti tohto zákonného článku. Vzhľadom na materiu úpravy ustanovenia o trestnoprávnej ochrane štátu zo zákonného článku V/1878 boli obsolétymi právnymi normami. Zákony č. 50/1923 Zb. a 320/1940 Sl. z. ako objekt chránili základy republiky (ústavné zriadenie, samostatnosť, jednotnosť, územnú celistvosť, republikánsku štátnu formu), bezpečnosť republiky najmä vojenskú (pomoc nepriateľovi, štátne tajomstvo, riadny výkon brannej moci), ústavných činiteľov (ich nerušený výkon moci, život, zdravie, česť), poriadku vo verejných veciach, mieru a ďalších. S ohľadom na recepciu práva, ktorá sa za toto relatívne krátke (30-ročné) obdobie udiala trikrát (v rokoch 1918, 1939 a 1944), príspevok posúdil, či šlo o kontinuitu alebo diskontinuitu práva v oblasti trestnoprávnej ochrany republiky.

Použitá literatúra:

GÁBRIŠ, T.: Právo a dejiny : Právnohistorická propedeutika. Krakow: Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012. 388 s. ISBN 978-83-7490-490-2.

IVOR, J. a kol.: Trestné právo hmotné 1 : Všeobecná časť. Bratislava: Iura Edition, 2006. 532 s. ISBN 80-8078-099-4.

IVOR, J. a kol.: Trestné právo hmotné 2 : Osobitná časť. Bratislava: Iura Edition, 2006. 608 s. ISBN 80-8078-099-4.

VOJÁČIK, L. – KOLÁRIK, J. – GÁBRIŠ, T.: Československé právne dejiny (1918 – 1992) : 2. prepracované vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2013. 424 s. ISBN 978-80-89447-99-2.

Kontaktné údaje:

Mgr. Vladislav Birás

vladislav.biras@gmail.com

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo nám. č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

DVE RÍMSKO-PRÁVNE ŠKOLY A ICH ROZDIELNE POSTOJE K PROBLEMATIKE NADOBÚDANIA VLASTNÍCKEHO PRÁVA A DRŽBY K VECI

Róbert Brtko

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The paper after brief introducing two ancient Roman law "schools" (i.e. Sabiniani and Proculiani), which significantly contributed to the development of jurisprudence during the Principate, analyzes the most famous controversies concerning acquisition of ownership and possession of a thing.

Abstrakt: Príspevok je zložený z dvoch hlavných častí. Prvá má za cieľ predstaviť právne uvažovanie dvoch „právnických škôl“, t.j. školy sabinianov a školy prokuliánov, ktoré popredný predstaviteľ rímskej jurisprudencie Sextus Pomponius pomenoval „*duae diversae sectae*“ (dva rozdielne smery, kluby: D. I, 2, 2, 47). Nešlo však o školy v modernom zmysle slova, ale skôr o rozdielne názorové prúdy, ktoré za principátu prispeli k rozvoju rímskej právnej vedy a to tým spôsobom, že prívrženci uvedených škôl mali na viaceré právne problémy odlišné právne názory. Hlavný protiklad medzi prokuliánmi a sabinianmi spočíval predovšetkým v ich rozdielnom spôsobe nazerania na civilné právo starých právnikov (*veteres*). Romanisti zaznamenali medzi školami až 64 relevantných právnych sporov. Druhá časť príspevku má za cieľ už analyzovať niektoré kontroverzie, ktoré sa dotýkali problematiky nadobúdania vlastnickeho práva a držby k veci a ktoré postavili kresťanského cisára Justiniána pred rozhodnutie, aby do svojej kodifikácie prijal právny názor jednej alebo druhej školy.

Key words: Sabiniani, Proculiani, ownership, possession, jurisprudence

Kľúčové slová: prokuliáni, sabiniani, Justinián, specificatio, thesaurus, derelictio

1 CHARAKTER RÍMSKEHO SÚKROMNÉHO PRÁVA, ÚVODNÉ POZNÁMKY

Skôr ako budeme predstavovať dve famózne rímsko-právne školy, ktoré pôsobili v klasickom období (t.j. v čase, v ktorom vyvrcholil rozvoj rímskej právnej vedy), považujeme za vhodné upozorniť na dve skutočnosti. Prvá sa týka **kazuistického charakteru** rímskeho súkromného práva. Profesor Karol Rebro (1912 – 2000) Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave uvedenú realitu výstižne vyjadril slovami. „Rímske právo, najmä súkromné, vykazuje niektoré črty, ktoré – napriek tomu, že európske právne myslenie a európske právne poriadky boli výrazne ovplyvnené rímskym právom a jeho kultúrou – sa rozchádzajú s koncepciami nielen európskych poriadkov, ale aj s predstavami európskej právnej vedy. Tieto odlišnosti spočívajú v tom, že moderné európske práva vychádzajú z koncepcie právneho poriadku ako uzavretého právneho systému, obsahového logického celku, z ktorého pri aplikácii možno vyvodit' odpoveď na každú právnu otázku. Tým väčšmi treba obdivovať právny cit a um Rimanov, že pri tomto zdanlivom nedostatku pri aplikácii práva prakticky dosahovali obsahovú a logickú jednotu. Vyplýva to z toho, že rímske právo oveľa menej než právo moderné spočívalo v komplexných zákonoch a kodifikáciách, v súboroch právnych noriem, ale oveľa viac v právnych rozhodnutiach jednotlivých prípadov, teda malo **kazuistický charakter**“.¹

Druhá skutočnosť súvisí s tým, akým spôsobom sa podieľali rímski právnici na tvorbe klasického práva. V istom zmysle sa zvykne konštatovať, že klasické rímske právo je hlavne dielom právnikov. To je, ale aj nie je pravda, lebo právnici neboli zákonodarcovia a nemohli vytvárať právne normy. Zákonodarnú aktivitu v tej dobe mal najmä cisár, resp. senát.² Právnici mohli vytvárať nové

¹ REBRO, K. - BLAHO, P.: Rímske právo, s. 58-59.

² Za principátu po odstránení ľudových zhromaždení sa senát vyjadroval k návrhom cisára. V skutočnosti si senát nedovolil na nich nič meniť alebo ich neschváliť. Preto uznesenia senátu

právo len veľmi obmedzeným spôsobom a to v rámci „*respondere ex auctoritate principis*“ (t.j. právo udeľovať dobrovzdania – právne rady – v mene cisára, alebo akoby so schválením cisára).³ Od čias Oktaviána Augusta právnici boli dosadzovaní na významné miesta v štátnom správnom aparáte (napríklad ako konsiliári – poradcovia; od čias Trajána aj ako stáli členovia cisárskej rady atď.). Najdôležitejšou činnosťou rímskych právníkov nebola ani tak tvorba práva, ako jeho interpretácia a jeho dôkladné a vedecké spracovanie. Títo právnici vykladali a vedecky spracovávali celý komplex právnych noriem civilného (*ius civile*), úradníckeho (*ius honorarium*), cudzineckého (*ius gentium*), a aj cisárskeho práva. Právne normy vykladali a rozvádzali do najposlednejších možných dôsledkov, zvažovali všetky eventuality a logické vyústenie noriem, skúmali vzájomné súvislosti medzi inštitúciami, bohato využívali analógiu na zdokonalenie procesnej ochrany, často krát kreatívne rozvíjali niektoré princípy, ktoré boli obsiahnuté (alebo naznačené) v normách a týmto spôsobom vytvárali nové normy. Uvedená vedecká aktivita bola úzko zviazaná s praxou a pre prax.⁴

2 CHARAKTERISTIKA PROKULIÁNSKEJ A SABINIÁNSKEJ PRÁVNEJ ŠKOLY PODĽA D. I, 2, 2, 47 – 53 A PODĽA NÁZOROV PRÁVNÝCH ROMANISTOV

V období medzi cisármi Augustom a Hadriánom pôsobili dve významné právnické školy (t.j. škola sabiniánov a škola prokuliánov), ktoré právník Sextus Pomponius nazval „*duae diversae sectae*“ (dva rozdielne smery, skupiny: D. I, 2, 2, 47). Nešlo však o školy v modernom zmysle slova, ale skôr o rozdielne názorové prúdy, ktoré za principátu prispeli k rozvoju rímskej právnej vedy a to tým spôsobom, že prívrženci uvedených škôl mali na viaceré právne problémy odlišné právne názory. Hneď na úvod je potrebné uviesť, že názvy oboch škôl neboli odvodené od mien ich zakladateľov, ale od mien ich hlavných predstaviteľov, t.j. sabiniánska škola nebola pomenovaná po Capitonovi, ale po jeho žiakovi Massuriovi Sabinovi. Podobne prokuliánska škola dostala názov podľa právníka Procula, nástupcu zakladateľa Marca Antistia Labeona.

Z právnych prameňov sa dozvedáme, že medzi školami existovala podnetná vedecká rivalita a vedecké spory. Veľká časť kontroverzií je spomenutá v Gaiových Inštitúciách. Napriek tomu (ešte pred objavením veronského palimpsestu)⁵ právní romanisti, keď analyzovali spory medzi horeuvedenými školami, vychádzali zo známeho pomponiánskeho fragmentu (D. I, 2, 2, 47 - 53).

Z fragmentu sa dozvedáme, že za zakladateľa právnickej školy sabiniánov sa považuje Ateius Capito, kým pôvodcom druhej školy je znamenitý právník Antistius Labeo, ktorý bol verným zástancom republiky. Pomponius uvádza: „*títo dvaja po prvý raz vytvorili čosi ako rozličné školy (diversas sectas). Ateus Capito zotrval na tom, čo sa naučil, ale Labeo s výnimočným nadaním a dôverou k svojmu vzdelaniu [...] začal zavádzať mnohé novoty*“. Ďalej z fragmentu vyplýva, že medzi Labeonom a Capitonom bol antagonizmus v tom, že prvý sa podujal obnovovať tradičné inštitúty, zatiaľ čo ten druhý im zostával verný; počiatočné protiklady medzi dvoma právníkmi sa časom ešte viac prehĺbili najmä zásluhou ich nástupcov a to hlavne zásluhou Masuria Sabina a Nervu; po nich veľká časť významných rímskych právníkov sa prikláňala buď k jednej alebo k druhej škole.

Fragment možno interpretovať aj tým spôsobom, že potom aj sabiniáni (ako právnický smer) boli zameraní skôr konzervatívne, kým prokuliáni boli zas orientovaní pokrokovejšie a to preto, lebo

---

boli vlastne stanoviskom cisára a boli záväzné. To potvrdzuje aj Gaius: „*Uznesenie senátu (senatusconsultum) je, čo senát prikazuje alebo stanovuje. A to dostáva silu zákona, hoci sa o tej veci diskutovalo*“ (Gai Inst., I, 4). Gaius prostredníctvom týchto slov chcel pravdepodobne pripomenúť zmenu v postavení senátu voči cisárovi.

³ Už od čias cisára Oktaviána Augusta možno pozorovať fenomén, ako sa princeps obklopoval právníkmi a ako sa snažil získať známych právníkov na svoju stranu tým, že im udeľoval rôzne privilégia alebo čestné tituly. Napríklad obzvlášť dôležité bolo „*respondere ex auctoritate principis*“. Postupom času vzniklo presvedčenie, že zhodné stanovisko viacerých autorizovaných právníkov je záväzné a má silu zákona, pokiaľ mu neodporuje odlišný názor iných autorizovaných právníkov. Preto Gaius uvádza že, „*dobrovzdania (responsa) právníkov sú výroky a názory tých, ktorým bolo dané povolenie vytvárať právne pravidlá. Ak výroky ich všetkých sú jednotné, nadobúda to, na čom sa všetci zhodujú, silu zákona. Ak sa však nezhodujú, tak sudca má voľnosť riadiť sa tým výrokom, ktorým chce; a to je stanovené v reskripte cisára Hadriána*“ (Gai Inst., I, 7).

⁴ Porovnaj KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: Římské právo, s. 29-30.

⁵ V roku 1816 nemecký historik Barthold Georg Niebuhr v kapitulskej knižnici vo Verone objavil na rukopise veronského kódexu text Gaiových Inštitúcií. Gaiov text bol pôvodne napísaný na pergamente, ten bol potom zatretý a naň napísaný text listov svätého Hieronyma.

Labeo na základe získaného vzdelania, nadania a s tým spojeného aj vedeckého nadhľadu a nezávislosti bol novátorom, kým Capito zostával verný tradičnému právnemu učeniu. Takýto postoj zastávajú tí právní romanisti, ktorí nespochybňujú hodnovernosť pomponiánskeho fragmentu, t.j. nepredpokladajú jeho interpoláciu. Napríklad nemecký právny romanista Moritz Voigt (1826 - 1905) sa pokúsil o konfrontáciu významu pomponiánskeho fragmentu (t.j., že sabiniáni sú „konzervatívci“ a prokuliáni zas „modernisti“) s textami uvádzajúcimi už konkrétne právne dišputy medzi školami a prišiel k nasledovnému záveru. Prokuliáni pri riešení právnych prípadov kládli väčší dôraz na vôľu konajúceho subjektu (*voluntatis ratio*), čo ich viedlo k slobodnejšej interpretácii skutkových podstát. Zatiaľ čo sabiniáni uprednostňovali *rigor iuris aequitas*, čím dávali do popredia *verbi ratio*. Inými slovami povedané, prokuliáni pri posudzovaní prípadov postupovali v zmysle kritérií materiálnej spravodlivosti, ktoré vyrastajú z *aequitas* (a preto boli považovaní za novátorov), kým právnici druhej školy boli oddaní zásadám formálnej spravodlivosti, a to najmä pokiaľ išlo o garanciu záväzkov. S názorom nemeckého romanistu nesúhlasia viacerí. Napríklad taliansky právny romanista Gian Luigi Falchi (1946) tvrdí, že Voigtove tvrdenia týkajúce sa hodnotenia uvedených škôl sú len všeobecné a nemajú súvislosť so štruktúrou právnych inštitútov, ktoré boli predmetom sporov.⁶

Viacerí romanisti v snahe analyzovať právne uvažovanie zástancov uvedených smerov prichádzajú k rozmanitým záverom. Pokúsime sa o stručnú systematizáciu ich názorov. Ak by sme pripustili, že kritériom odlišnosti medzi školami bola rôzna filozofická orientácia, tak podľa niektorých autorov boli prokuliáni stoici a sabiniáni zase epikurejci.⁷ Podľa iných romanistov boli zas prokuliáni považovaní za akademikov a sabiniáni za stoikov. Nechýbajú ani názory, že príslušníci oboch škôl sa pohybovali v okruhu stoickej filozofie, ale prokuliáni lepšie využívali dialektiku.⁸

Podľa inej teórie zakladajúcej na striktnnej interpretácii pomponiánskeho fragmentu sabiniáni manifestovali svoj rešpekt voči právnickej tradícii tým, že na vyriešenie rôznych sporov aplikovali kritériá tzv. *stricto iure*, naproti tomu prokuliáni boli viac otvorení novým technicko-právnym možnostiam a pri aplikácii práva používali princípy založené na *aequitas*. Preto na základe tejto optiky sabiniánov možno považovať za prívržencov prísneho práva a prokuliánov za prívržencov „*aequitas*“.⁹

Teória, ktorú zastával Heineccius¹⁰ hovorí o tom, že prokuliáni boli nezávislí na cisárskej moci a sabiniáni boli jej podporovateľmi. Toto tvrdenie sa zakladá nielen na pomponiánskom fragmente, ktorý sa obmedzuje na spor medzi Labeom a Capitom, ale tiež na poznatkoch pochádzajúcich z nie právnických zdrojov opisujúcich život dvoch zakladateľov týchto škôl. Baviera však kriticky pripomína skutočnosť, že aj keď je isté, že Labeo bol neobľobným oponentom cisárskej moci a Capito zasa jej zástancom, nie je celkom isté to, či takéto postoje zastávali aj ich nasledovníci.¹¹

Schanz¹² a Betti zastávali názor, podľa ktorého prokuliáni vypracovali poriadok *ius civile* spôsobom, že analogicky rozširovali rozsah starých právnych inštitútov na nové skutkové podstaty. Naproti tomu sabiniáni sa snažili prehlbovať rôzne dôvody skúmaných skutkových podstát. Z tohto uhla pohľadu možno nazvať prokuliánov „analogistami“ a sabiniánov „anomalistami“.

⁶ FALCHI, G.: Le controversie tra sabiniani e proculiani, s. 16-17.

⁷ Tvrdenie možno ilustrovať na pozadí známej kontroverzie, ktorá súvisela s problematikou nadobudnutia vlastníckeho práva spracovaním (*specificatio*). „Sporné bolo, či spracovaním cudzej látky vznikla nová vec, ku ktorej spracovateľ nadobudol vlastnícke právo. V diskusii k tejto otázke sa prejavovali vplyvy helenistickej filozofie o podstate veci. Sabiniáni v súlade so stoickou predstavou o látke ako podstatnom elemente individuality veci zdôrazňovali, že vlastníkom produktu je vlastník spracovanej látky, lebo vec aj napriek spracovaniu zostala v podstate tá istá. Naproti tomu prokuliáni ako predstavitelia aristotelovsko-peripatetickej filozofie za rozhodujúcu považovali formu [...]“; K. REBRO, P. BLAHO, Rímske právo, s. 267.

⁸ Porovnaj GIRAUD, M.Ch.: Histoire du droit romain, Paris 1847, s. 180; GRAVINA, G.V.: De ortu et progressu juris civilis, s. 38-39; SOKOLOWSKI, P.: Die Lehre von der Spezifikation, in Z.S.S., rom. Abt., 17 (1896) s. 252-254.

⁹ HOMMEL, C.F.: De principali causa dissensionum inter Labeonem et Capitonem horumque sectatores, Lipsiae 1750, § 2 a 7.

¹⁰ HEINECCIUS, J.G.: Historia iuris civilis Romani ac Germanici, Halle 1773, I. § 195.

¹¹ BAVIERA, G.: Le due scuole dei giureconsulti romani, Firenze 1898, s. 15.

¹² SCHANZ, M.: Die Analogisten und Anomalisten im römischen Recht, in Philologus 42, s. 309 a nasl.

Inú teóriu predstavil Puchta¹³, podľa ktorého tieto dve školy vznikli na základe oddanosti, vernosti (*pietas*) voči ich majstrom, teda aj na základe istého citového pozadia, čo sa následne premietlo aj do protirečení v oblasti práva medzi žiakmi a nasledovníkmi týchto predstaviteľov.

Arnó predstavil hypotézu, podľa ktorej sabiniáni boli pokračovateľmi interpretatívneho smeru, ktorý založil Servius Sulpicius Rufus spolu so svojimi poslucháčmi, kým prokuliáni zotrvali na tradičnom usporiadaní, ktoré dal Q. Mucius v *ius civile*. Preto sabiniánov možno v tomto zmysle pomenovať, že sú „*serviáni*“ a prokuliánov – „*muciáni*“.¹⁴

Prokuliáni „*kazuisti*“ a sabiniáni „*systematici*“ – túto hypotézu podporoval Brasiello¹⁵ Z pohľadu interpretácie práva zasa Pacchioni hovorí, že prokuliáni sa môžu považovať za progresívnych vykladačov, zatiaľ čo sabiniáni za prísnych a formálnych interpretov.¹⁶

Po predstavení horeuvedených hypotéz uznávaných právnych romanistov prichádzame k záveru, že dôvody, ktoré podnecovali uvedené kontroverzie zostávajú aj v súčasnosti dobe zahalené istým rúškom tajomstva. Uvedený antagonizmus mal hlavný pôvod v disharmónii nielen filozofických, politických, ale možno aj metodologických princípov aplikovaných predstaviteľmi škôl.

3 NADOBUDNUTIE VLASTNÍCKEHO PRÁVA K VECI – PREDKLASICKÉ A KLASICKÉ PRINCÍPY

Pandektné právo, ako aj teória moderného občianskeho práva rozlišujú *originálne* a *derivátne* spôsoby nadobudnutia vlastníckeho práva. Ak rozlišujeme medzi derivátnym a originálnym nadobudnutím práva, tak rímske právo poznalo tieto konkrétne spôsoby nadobudnutia vlastníckeho práva: a) originálne spôsoby: *occupatio, accessio, confusio, commixtio, specificatio, fructus*; b) derivátne spôsoby: *mancipatio, in iure cessio, traditio ex iusta causa*.

Starí Rimania (*veteres*) takéto delenie (t.j. delenie na originálne a derivátne spôsoby nadobudnutia) nepoužívali a spôsoby nadobudnutia vlastníckeho práva rozdeľovali podľa *civilného práva* a podľa *prírodného práva*. Hlavným dôvodom takého uvažovania bola skutočnosť, že najstaršiemu rímskemu právu bola ešte cudzia myšlienka týkajúca sa prevodu vlastníckeho práva a nadobudnutie každého subjektívneho práva – aj vlastníckeho – sa chápalo ako nadobudnutie nového práva. Staré formálne nadobúdacie právne úkony – *mancipatio* a *in iure cessio* – poukazovali na úroveň takého právneho myslenia, keď budúci nadobúdateľ predniesol tvrdenie o existencii svojho práva a scudziteľ mlčal. Predstava, že právo možno aj preniesť alebo previesť takým spôsobom, že ostane takým istým aj u nadobúdateľa, sa začala presadzovať až v klasickom práve (porovnaj Lab. D. 18, 1, 80, 3; Ulp. D. 39, 3, 6, 4; Ulp. D. 12, 1, 14).¹⁷

V nasledujúcich častiach sa pokúsime o analýzu troch kontroverzií, týkajúcich sa nadobudnutia vlastníckeho práva, ktoré postavili kresťanského cisára Justiniána pred rozhodnutie, aby do svojej kodifikácie prijal právny názor jednej alebo druhej školy.

4 ZMOCNENIE SA NÁJDENÉHO POKLADU (*THESAURUS*), KTORÝ JE SKRYTÝ V INEJ VECI A VLASTNÍKA POKLADU UŽ NEMOŽNO ZISTIŤ

Nájdenie pokladu možno pokladať za originálny spôsob nadobudnutia vlastníckeho práva. Rímsky právnik Paulus za poklad (*thesaurus*) považoval nájdenie istého množstva peňazí, ktoré boli dlhú dobu ukryté, takže zaniklo vedomie o tom, kto je ich vlastníkom (*vetus depositio pecuniae, cuius non extat memoria, ut iam dominum non habeat*, Paul. D. 41, 1, 31). Pojem pokladu bol v právnej vede chápaný v širšom zmysle slova než Paulova definícia a to preto, lebo poklad mohli okrem peňazí tvoriť aj iné cenné a hnuiteľné veci skryté od nepamäti, ktorých vlastníka nemožno zistiť, je neznámy alebo už vôbec neexistuje.¹⁸

Spor o nadobudnutie (lat. *inventio*) nájdeného pokladu spomína Paulus (D. 41, 2, 3, 3), ktorý sa postavil na stranu sabiniánskych právnikov.¹⁹ Starší právnici (tzv. *veteres*) ako Bruto

¹³ PUCHTA, G.F.: *Cursus der Institutionen*, Leipzig 1893, § 98.

¹⁴ ARNÓ, C.: *Le due grandi correnti della giurisprudenza romana*, Modena 1922.

¹⁵ BRASIELLO, U.: *Lineamenti di storia del diritto romano*, Roma 1972, s. 118.

¹⁶ G. PACCHIONI, G.: *Corso di diritto romano*, vol. I., Innsbruck 1905, s. 123 a nasl.

¹⁷ Porovnaj REBRO, K. – BLAHO P.: *Rímske právo*, s. 261–280; BRTKO, R.: „*Res*“ a kontroverzie sabiniánov a prokuliánov, s. 47.

¹⁸ Latinské slovo *mobilia* vyjadrovalo v rímskom práve dva prípady pokladu: a) *pecunia* (peniaze), b) *monilia* (skvosty); porovnaj L. 2 C. Th. 10, 18.

¹⁹ „*Neratius et Proculus et solo animo non posse nos acquirere possessionem si non antecedit naturalis possessio. Ideoque si thesaurum in fundo meo positum sciam, continuo me possidere,*

a Manilio boli toho názoru, že poklad patrí vlastníkovi pozemku, na ktorom sa poklad našiel a to na základe spojenia – akcesie (spojenie hnutelnej veci s pozemkom podľa zásady: *superficies solo cedit*). Túto pozíciu zastávali aj prokuliáni. Ale sabiniáni vniesli do tohto problému tzv. psychologický prvok. Vlastník pozemku, na ktorom bol nájdený poklad vedel, že nájdený poklad nie je jeho a preto takémuto vlastníkovi chýbal dobrý úmysel (*bona fides*), ktorý je potrebný pre nadobudnutie vlastníckeho práva vydržaním. Sabiniáni preto dávali do pozornosti vôľu neznámeho vlastníka pokladu, ktorý ukryl svoje cenné veci a tým vylučovali možnosť, aby vlastník pozemku nadobudol nájdený poklad na základe vydržania. Podľa neskorších názorov bol nájdený poklad považovaný za vec nepatriacu nikomu (*res nullius*) a okupáciou sa stával vlastníctvom nálezcu.

Rozhodujúcu právnú úpravu, ktorú prevzalo aj justiniánske právo, priniesla konštitúcia cisára Hadriána (117 - 138). Uvedená konštitúcia vyriešila problematiku nájdenia pokladu v duchu prirodzenej spravodlivosti: a) ak niekto náhodne našiel poklad na svojom pozemku, nadobudol ho v celosti; b) ak niekto náhodne našiel poklad na cudzom pozemku, delil sa rovnakým dielom medzi vlastníka pozemku a nálezcu; c) ak niekto úmyselne hľadal poklad na cudzom pozemku, tak celý poklad patril vlastníkovi pozemku. Upresňujeme, že cisár Justinián prevzal túto právnú úpravu do svojej učebnice práva *Institutiones*.²⁰

5 SPECIFICATIO

Specificatio, t.j. spracovanie veci, bolo jedným z originálnych spôsobov nadobudnutia vlastníckeho práva k veci. V podstate išlo o úpravu hnutelnej veci (suroviny) prácou tak, že z nej vznikla druhá vec; napríklad z kameňa sa spracovaním stala socha a pod. Pramene vyjadrujú špecifikáciu výrazmi ako „*speciem facere*“, „*speciem mutare*“. Spracovávaná vec sa nazývala „látka“ alebo „látka a podstata“ (*materia et substantia*) a spracovaním získaná nová vec zas „výrobok“ (*nova species*). Ďalej upresňujeme, že rímski právnici nechápali látku v abstraktnom (filozofickom) zmysle, ale v konkrétnom a **hospodárskom zmysle**, teda ako výrobný materiál.

Z pohľadu možnosti uvedenia výrobku do pôvodného stavu (t.j. možnosti spätného uvedenia matérie výrobku do stavu pôvodnej suroviny), výrobky mohli byť dvojaké:

a) výrobky, u ktorých v hospodárskom zmysle „*materia manet*“ (látka zostáva), t.j. prvotný výrobný materiál nebol zničený a mohol byť opäť použitý a spracovaný, čím vznikol nový výrobok; napríklad striebornú nádobu bolo možné roztaviť;

---

simul atque possidendi affectum habuero; quia quod desiit naturali possessioni, id animus implet. Certum quod Brutus et Manilius putant eum, qui fundum longa possessione cepit, etiam thesaurum cepisse, quamvis nesciat in fundo esse, non est verum; is enim qui nescit non possidet thesaurum, quamvis fundum possideat. Sed et si sciat, non capiet longa possessione, quia scit alienum esse. Quidam putant Sabini sententiam veriore esse, nec alias eum qui scit possidere, nisi si locus motus sit, quia non sit sub custodia nostra: quibus consentio“;

(Neratius and Proculus think that we cannot acquire possession solely by intention, if natural possession does not come first. Therefore, if I know that there is a treasure on my land, I immediately possess it, as soon as I have the intention of doing so; because the intention supplies what is lacking in natural possession. Again, the opinion of Brutus and Manilius, who hold that anyone who has had possession of land for a long time has also had possession of any treasure to be found there, even though he was ignorant of its existence, is not correct. For he who does not know that there is any treasure there does not possess it, although he may have possession of the land; and, if he was aware of its presence, he cannot acquire it by long possession, because he knows that it is the property of someone else. Several authorities hold that the opinion of Sabinus is the better one; namely, that he who knows that there is a treasure on his land does not gain possession of it unless it has been removed from its place, because it is not in our custody. I concur in this opinion).

²⁰ „Poklady, ktoré niekto našiel na svojom pozemku, božský cisár Hadrián v duchu prirodzenej spravodlivosti priznal tomu kto ich našiel. A tak isto rozhodol, ak niekto na sakrálnom alebo religióznom mieste náhodou našiel poklad. Naproti tomu ak ho našiel na cudzom pozemku, a to náhodou, bez toho aby ho chcel hľadať, v takom prípade cisár polovicu priznal vlastníkovi pozemku. Rozhodol [ďalej] podľa toho, že z pokladu, ktorý sa našiel na cisárskom pozemku, polovica patrí nálezcu, druhá polovica cisárovi. Podľa toho ak niekto nájde poklad na verejnom alebo fiskálnom pozemku, jedna polovica patrí jemu, druhá obci alebo fisku“ (Iust. Inst. 2, 1, 39).

b) výrobky, u ktorých v hospodárskom zmysle „*materia non manet*“ (látka nezostáva), t.j. výrobok nebolo možné späťne uviesť do pôvodného stavu, na pôvodnú surovinu, lebo tá už hospodársky zanikla; prípady ako napr. varenie piva, spracovanie dreva, príprava liekov, výroba lode atď.

V práve špecifikácia nadobudla relevanciu vtedy, ak spracovateľ vyrobil vec z cudzej látky a bez súhlasu vlastníka tejto látky. Vtedy spontánne vznikla otázka: kto sa stáva vlastníkom novej veci (výrobku)? Je logické, že pochybnosti nevznikli vtedy, ak vlastník spracoval svoju vlastnú vec alebo ak ju v jeho mene spracoval niekto iný. Vtedy vlastník látky sa stal aj vlastníkom výrobku (D. XLI, 1, 25).²¹

Význam a účinok špecifikácie boli predmetom kontroverzie medzi spomínanými právnymi školami. Ako uvidíme neskôr, sabiniáni v súlade so stoickou doktrínou o látke (ako o podstatnom prvku individuality veci) zdôrazňovali, že podstatou veci je jej matéria, a preto podľa nich vlastník spracovanej látky bol zároveň aj vlastníkom výrobku. Naproti tomu prokuliáni, ako zástancovia aristotelovsko-peripatetickej filozofie (podľa ktorej **forma** dáva matérii určenie jej existencie a je jej vnútorným princípom) prisudzovali vlastníctvo výrobku spracovateľovi. Podľa prokuliánov špecifikáciou vznikla nová vec, ktorá sa právne stala vecou nikoho (*res nullius*), ktorú spracovateľ môže dovoľene okupovať, a to podľa zásady: „*vec nikoho pripadne prvému, ktorý sa jej zmocní*“ (*res nullius primo occupanti cedit*, Gaius D. XLI, 1, 3).

Dišputa je spomenutá v dvoch právnych prameňoch, a to v Gaiových Inštitúciách (Gai Inst. II, 79) a v Digestách (D. VI, 1, 5; D. XLI, 1, 7, 7). Začnime analýzou prvého fragmentu:

„*Zásady prirodzeného práva sa (však) vyhľadávajú i pri zmene podstaty. Tak ak by si vyrobil z môjho hrozna alebo olív alebo klasov víno alebo olej alebo obilie, objaví sa otázka, či to víno alebo olej alebo obilie je mojím vlastníctvom, alebo tvojím. Tiež ak by si vyrobil z môjho zlata alebo striebra nejakú nádobu, alebo ak by si zhotovil z mojich dosiek loď alebo skriňu alebo stoličku; taktiež ak by si ušil z mojej vlnenej látky šaty, alebo ak by si vyrobil z môjho vína a medu medovinu, či ak by si vyrobil z mojich liekov náplasť alebo masť: (vo všetkých týchto prípadoch) sa objaví otázka, či to, čo si zhotovil z môjho (materiálu), je tvojím alebo mojím vlastníctvom. Niektorí (právnici) sa domnievajú, že je potrebné prihliadať k látke a podstate, t.j. že asi tomu, komu patrí látka, má patriť aj vec, ktorá bola vyrobená. Tento názor zastávali najmä Sabinus a Cassius. Iní (právnici) sa naproti tomu domnievajú, že vec patrí tomu, kto ju vyrobil. To uznávali predovšetkým stúpenci druhej školy, (s tým) však že taktiež ten, komu by patrila látka a podstata, má žalobu z krádeže proti každému, kto by ju protiprávne odňal; a že mu rovnako proti nemu prislúcha kondikcia, pretože veci, ktoré zanikli, nemôžu byť vindikované, možno ich však kondikciou vymáhať od zlodějov a niektorých iných držiteľov*“ (Gai Inst. 2, 79).

Gaius spomína celý rad konkrétnych príkladov, na základe ktorých ilustruje problematiku sporného vlastníctva k novovytvorenej veci (výrobku) a to v takom prípade, ak spracovateľ matérie a jej vlastník sú dve rozdielne osoby. Príklady rozdelil do dvoch skupín. Do prvej zaraďuje prípad vína, oleja a získaného obilia a následne si kladie otázku, kto je vlastníkom uvedených výrobkov. Potom Gaius uvádza druhú skupinu výrobkov: nádobu vyrobenú zo zlata, či striebra; loď, skriňu a stoličku, ktoré sú vyrobené z dreva; šaty vyrobené z vlnenej látky; medovinu vyrobenú z medu a vína; náplasť (respektíve masť), ktorá je vyrobená z liekov.

Na záver fragmentu sú predstavené názory, najskôr sabiniánov (Sabina a Cassia), podľa ktorých vlastníkom výrobku je ten, kto je vlastníkom spracovanej látky, z ktorej výrobok vznikol. Dôvodom takéhoto rozhodnutia je skutočnosť, že surovina (t.j. *matéria*) má byť východiskovým bodom na udelenie vlastníckeho práva. Prokuliáni zas uvažovali tým spôsobom, že vlastníkom výrobku má byť spracovateľ suroviny. Napriek tomu prokuliáni priznávali vlastníkovi suroviny žalobu z krádeže (*actio furti*) proti každému (teda aj proti spracovateľovi veci), ak by mu bola surovina protiprávne odňatá. Keďže prokuliáni považovali starú vec (surovinu) za zaniknutú, poškodenému odmietali priznať *rei vindikačnú žalobu*, t.j. vlastnícku žalobu o vydanie veci, ale mu priznali kondikciu.²²

²¹ „*Nisi voluntate domini alterius nomine id factum sit: propter consensum enim domini tota res eius fit, cuius nomine facta est*“ (D. XLI, 1, 25).

²² „*Conditiones*“ vo formulovom procese patrili medzi žaloby prísneho práva *in personam* a boli formulované abstraktne. Vo formulovom procese sa prostredníctvom nich vymáhali civilné obligácie znejúce na určitú peňažnú sumu (*certa pecunia*) alebo na vydanie určitej veci. V klasickom práve bola poškodenému priznaná kondikcia *ex causa furtiva*. Oproti reivindikácii bola menej výhodná, lebo nesmerovala na plnú náhradu škody. Z druhej strany kondikcia *ex causa furtiva* mala veľký význam vtedy, ak vec už neexistovala.

Z horeuvedeného textu jasne vyplýva, že sabiniáni z **fyzického hľadiska** nepovažovali matériu, z ktorej bola vyrobená nová vec za zaniknutú a preto podľa nich vlastnícke právo pretrvávalo aj po spracovaní. Týmto dávali do pozornosti trvácnosť matérie, z ktorej pozostávali obidve veci (tá stará a i nová). Okrem iného týmto taktiež dávali do popredia orientáciu na vôľu vlastníka suroviny (t.j. na vôľu starého vlastníka), ktorá pretrvávala aj po jej spracovaní a s ňou aj vlastnícke právo k novej veci.

Podľa prokuliánov špecifikáciou stará vec už **právne zanikla** a tým sa postavenie vlastníka látky stalo právne irelevantným. Nová vec patrila spracovateľovi, ktorý s ňou ako prvý prišiel do kontaktu.

Z textu fragmentu Gai. D. XLI, 1, 7, 7 možno získať informácie o právnom inštitúte špecifikácie a to v poklasickom období.

„Ak niekto z cudzej látky vytvoril vec vo svojom vlastnom mene, Nerva a Proculus si myslia, že vec bude vo vlastníctve toho, kto ju vyrobil z toho dôvodu, že to, čo bolo urobené skôr, nepatrilo predtým nikomu. Sabinus a Cassius si ale myslia, že existuje prirodzený dôvod nato, že ten, kto vlastnil látku, tiež by mal byť vlastníkom toho, čo bolo z nej vyrobené, pretože žiadna vec nemôže byť vyrobená bez látky, ako napríklad, ak by som mal vyrobiť nádobu z tvojho zlata, striebra alebo medi alebo loď, skriňu alebo stôl z tvojich dosiek alebo šaty z tvojej tkaniny alebo medovinu z tvojho vína a medu alebo náplast' alebo liečivú masť z tvojich liekov alebo víno z tvojho hrozna alebo zrno alebo olej z tvojich olív. Existuje však aj prostredný názor [media sententia] ktorý majú osoby dobrého úsudku, ktoré veria, že ak sa dá vec vrátiť do stavu pôvodnej látky, je správne čo si myslia Sabinus a Cassius, ale ak toto nemožno urobiť, mala by sa prijať mienka Nerva a Procula napríklad keď nádoba zo zlata, striebra alebo medi môže byť roztavená a vrátená do svojej pôvodnej kovovej hmoty, ale víno, olej alebo zrno nemožno obnoviť na hrozno, olivy alebo klasy, podobne ako medovinu nemožno vrátiť do stavu vína a medu ani náplast' alebo liečivú masť nemožno vrátiť do stavu liekov, z ktorých bola vyrobená. Stále sa mi zdá, že niektoré úrady správne konštatovali, že nemala by existovať žiadna pochybnosť v tomto, keď obilie bolo získané z klasov iných, ktorým patrili z dôvodu, že obilie udrží klasy a ten, kto mláti, nevyrába novú vec ale len ťaží to, čo už existuje“.²³

Fragment je cenný v tom, že nám ponúka dôvody, na základe ktorých prokuliáni považovali spracovateľa za vlastníka novej veci, lebo tá sa spracovaním stala „vecou nikoho“ (*res nullius*): podľa prokuliánov stará vec právne zanikla a s ňou aj vlastnícke právo. Spracovateľ nadobudol vlastnícke právo k novej veci a to preto, lebo s ňou prišiel ako prvý do priameho kontaktu.

Taktiež odôvodnenia sabiniánov sú v uvedenom fragmente lepšie predstavené. Ako sme mohli vidieť, Gajove Inštitúcie sa obmedzili len na tvrdenie, že vlastníkom výrobku sa stáva vlastník látky, lebo „je potrebné prihliadať k látke a podstate“. Ale Digesta (D. XLI, 1, 7, 7) navyiac precizujú, že: „žiadna vec nemôže byť vyrobená bez látky“, takže aj nová vec musí byť vyrobená z niečoho skôr existujúceho. Preto sabiniáni pripisovali veľký význam predchádzajúcemu vlastníckemu právu k starej veci. Aj pre sabiniánov vlastnícke právo k starej veci po jej spracovaní zaniklo, ale je nutné brať do úvahy to, že stará vec (látko, surovina) bola použitá na výrobu novej veci (výrobku, produktu). Vlastnícke právo k novej veci vzniklo na báze použitej matérie a preto spracovateľ ho nemohol nadobudnúť.

Vo fragmente sa objavila aj tzv. „*media sententia*“ (stredná mienka), ktorá bola akýmsi kompromisom medzi protichodnými názormi a ktorú neskôr prevzal aj cisár Justinian. V podstate

---

²³ „*Media sententia*“ musela byť neznáma klasickým právnikom, ktorí brali do úvahy len ireverzibilné prípady.

Justinianske Inštitúcie taktiež opisujú spracovanie cudzej veci týmito slovami: „Ak niekto z cudzieho materiálu vytvorí vec, obyčajne sa niektorí pýtajú, kto z oboch na základe zdravého [prirodzeného] rozumu je vlastníkom – spracovateľ alebo skôr ten, kto bol vlastníkom materiálu; napríklad ak niekto z cudzieho hrozna, olív alebo klasov vyrobí víno, olej alebo obilie alebo z cudzieho zlata, striebra alebo medi vyrobí nádobu; alebo ak niekto zmieša cudzie víno a med do medoviny; alebo ak niekto z cudzích liekov pripravil náplast' alebo liečivú masť alebo niekto zhotovil z cudzej vlny šaty alebo z cudzích dosiek loď, skriňu alebo lavicu. Po dlhom spore medzi sabiniánmi a prokuliánmi presadil sa prostredný názor. Podľa toho ak sa nová vec dá vrátiť do stavu suroviny, považuje sa za vlastníka ten, komu tento materiál [surovina] patrí; ak to nie je možné, tak sa za vlastníka považuje ten, kto materiál spracoval. Tak sa môže napr. odliata nádoba uviesť do stavu surovej masy medi, striebra alebo zlata. Naproti tomu ale víno, olej alebo obilie nemožno vrátiť do stavu hrozna, olív alebo klasov, podobne ako medovina do stavu vína a medu [...]“ (Just. Inst. II, 1, 25).

išlo o to, či bolo alebo nebolo možné novú vec späťne uviesť do predošlého stavu. V prípade, že to možné bolo, tak je správne sa riadiť názorom sabiniánov, v opačnom prípade je správne rešpektovať mienku prokuliánov.²⁴ Inými slovami povedané, ak výrobok bolo možné uviesť do pôvodného stavu, vlastníkom má byť vlastníkom suroviny, ak to možné nebolo, vlastníkom má byť spracovateľ.

Podľa nášho názoru uvedený „stredný názor“ bol celkom neznámy mysleniu sabiniánov a prokuliánov. Vskutku stará vec a s ňou príslušné vlastníctvo, museli zaniknúť. To vyplýva z klasického princípu, podľa ktorého špecifikácia príslušnej veci mala za následok zánik eventuálnych vecných práv, ktoré požívali tretí vo vzťahu k tej istej veci. „*Media sententia*“ sa zrodila preto, aby adoptovala nové transformačné hypotézy vecí. Záver fragmentu nám to naznačuje, keď hovorí o determinačnom procese koncepcie prebiehajúceho spracovania.

Na záver analýzy fragmentu chceme zdôrazniť, že prokuliáni a sabiniáni boli zajedno v tom, že špecifikácia má za následok zánik starej veci. Kontroverzia sa predovšetkým týkala kritéria, podľa ktorého má nový vlastníkom nadobudnúť vlastnícke právo k novej veci.

Novým vlastníkom bol podľa sabiniánov vlastníkom starej veci a to z dvoch dôvodov:

- a) pre sabiniánov mali význam nielen existujúce právne situácie, ale taktiež aj také, ktoré by potencióálne mohli nastať (**princíp potencióality**);
- b) po zániku starej veci príslušná látka aj naďalej existuje (pretrváva) v novej veci; látka už na začiatku (na základe svojich vnútorných kvalít) má schopnosť sa transformovať do nových vecí. Inými slovami povedané, pre sabiniánov má látka od počiatku rýdzu schopnosť, aby sa stala novou vecou a vlastníkom látky je taktiež schopný stať sa vlastníkom vecí, ktoré budú z nej vyrobené. Pokiaľ ide o zánik a nadobudnutie vlastníckeho práva k veci je nutné mať na pamäti, že pre sabiniánov vlastnícke právo sa stráca vtedy, ak u vlastníka je deklarovaná vôľa odstúpiť od vlastníckeho práva a naopak, vznik vlastníckeho práva súvisí so vzťahom medzi postupujúcim a nadobúdajúcim subjektom. V nami skúmanom prípade: 1.) u predchádzajúceho vlastníka látky nie je demonštrovaná vôľa odstúpiť od vlastníctva veci; 2) taktiež neexistuje žiaden konkrétny vzťah medzi predchádzajúcim a nasledujúcim vlastníkom a preto spracovateľ nemôže nadobudnúť vlastnícke právo k výrobku.

Prokuliáni boli oddaní **princípu efektivity** a preto novú vec vôbec nedávali do súvisu s látkou. Na viac, pri nadobudnutí vlastníckeho práva k veci svoju optiku jednostranne zameriavali len na nadobúdateľa novej veci a predchádzajúci vzťah „vlastník versus stará vec“ bol pre nich irelevantný. Preto nadobudnutie vlastníckeho práva k novej veci spájali s dovoľenou okupáciou nikomu nepatriacej veci.

Pravdepodobne v poklasickom období narástol počet sporných prípadov týkajúcich sa vlastníckeho práva v súvislosti so špecifikáciou, čo podnietilo vznik strednej mienky. Tá bola založená na **princípe reverzibility**, pokiaľ išlo o vlastníctvo látky a tiež na princípe ireverzibility, pokiaľ išlo o prácu spracovateľa.²⁵

6 OPUSTENIE VECI (*DERELICTIO*) A STRATA VLASTNÍCKEHO PRÁVA

Klasickí právnici podrobne vypracovali koncept dvoch podstatných elementov, ktoré boli nevyhnutné pre skutkovú podstatu nadobudnutia ale aj zániku držby k nejakej veci. Išlo o *corpus* a *animus*. *Corpus* vyjadroval skutočnú moc jednotlivca nad vecou, kým *animus* zas jeho vôľu vec ovládať. V Ríme sa rozlišovali dva druhy zániku držby *corpore et animo*: opustenie veci (*derelictio*) a odovzdanie veci (*traditio*). Opustenie veci sa stalo spôsobom, ktorým držiteľ dal najavo, že v budúcnosti vec nechce držať. Tento úmysel dal najavo tým, že vec napríklad odhodil, nestaral sa o jej osud, nechcel o nej vedieť, zriekol sa jej a pod. Opustenie veci je vlastne zrieknutie sa vlastníckeho práva dobrovoľným a definitívnym zbavením sa držby veci na základe zreteľného úmyslu prestať byť jej vlastníkom (*animus derelinquendi*). V klasickom práve sa okupáciou opustenej veci nepatriacej nikomu nadobúdalo najprv len bonitárne a až vydržaním kviritské vlastníctvo.²⁶

²⁴ Do pôvodného stavu bolo možné uviesť len obmedzené množstvo surovín, prakticky len kovy, len tie sa dali opätovne hospodársky použiť na výrobu ďalších produktov.

²⁵ FALCHI, G.: *Le controversie tra sabiniani e proculiani*, s. 129.

²⁶ K. REBRO, P. BLAHO, *Rímske právo*, Bratislava – Trnava 2003, s. 263.

V súvislosti s problematikou okupácie derelinkvovanej nemancipačnej²⁷ veci vznikol medzi prokuliánmi a sabiniánmi spor, ktorý nám zaznamenali Digesta (D. 41, 7, 2;²⁸ D. 47, 2, 43, 5²⁹).

V prípade derelikcie nemancipačnej veci:

- podľa prokuliánov zaniklo vlastnícke právo k derelikvovanej veci (*res nec mancipi*) až v prípade, keď sa jej zmocnil niekto iný. To znamená, že ak subjekt „A“ derelinkvoval nemancipačnú vec, zostal kviritským vlastníkom tak dlho, kým nedošlo k okupácii veci subjektom „B“. Subjekt „B“ okupáciou veci spôsobil zánik kviritského vlastníctva „A“ a zároveň nadobudnutie kviritského vlastníctva „B“.
- podľa sabiniánov zaniklo vlastnícke právo k derelikvovanej veci (*res nec mancipi*) už jej opustením a preto sa okupant zmocňoval nikomu nepatriacej veci. Inými slovami povedané subjekt „A“ prestal byť kviritským vlastníkom derelinkvovanej nemancipačnej veci okamihom derelikcie. Subjekt „B“ nadobudol kviritské vlastníctvo okamihom okupácie.

U prokuliánov nezohrávala dôležitú úlohu vôľa derelikventa, ale vonkajší a materiálny akt zmocnenia sa veci inou osobou. Sabiniáni kládli do popredia vôľu derelikventa (*voluntas derelinquendi*), bez ktorej by si okupant nemohol takúto vec privlastniť.

Cisár Justinián vo svojej kodifikácii prijal stanovisko sabiniánskych právnikov, t.j. umožnil nadobudnutie vlastníckeho práva okupáciou ktorýchkoľvek derelinkvovaných vecí. To znamená, že už derelikciou zaniklo vlastnícke právo bývalého vlastníka k veci a až okupáciou sa nadobudlo vlastnícke právo k veci. Z toho vyplýva, že derelinkvovaná vec v čase od derelikcie do okupácie nemala vlastníka.

7 ZÁVER

Právna romanistika nám zanechala značné množstvo dôležitých právnych kontroverzií medzi uvedenými školami, ktoré do značnej miery prispeli k rozvoju právnej vedy a to najmä tým spôsobom, že prívrženci týchto škôl mali na rovnaké právne problémy rôzne právne pohľady. Preto aj dnes obdivujeme ich právny cit, právnu múdrosť i kreativitu, a v tejto súvislosti aj ich zmysel pre prax a realitu. Vedecké kontroverzie právnych učencov prispievali k postupnému zdokonaľovaniu právnej vedy a to aj prostredníctvom dlhého radu generácii učiteľov a žiakov. Z tohto myšlienkového bohatstva čerpal aj kresťanský cisár Justinián, ktorý sa vlastne rozhodol kodifikovať klasické právo pohanských rímskych právnikov a ktorý si uvedomoval, že nie je možné prekonať klasické dielo rímskej jurisprudencie. Preto Justinián obrátil svoju pozornosť na diela klasických právnikov, lebo v zásade obsahovali nemeniteľné princípy použiteľné pre všetky časy. Týmto rozhodnutím však spôsobil zánik klasickej právnej literatúry, ale na strane druhej zachránil dôležité časti rímskoprávnej učenosti, čím ich urobil prístupnými pre nasledujúce generácie. Nemožno však opomenúť skutočnosť, že Justinián kodifikačnej komisii nariadil (*Const. Tanta 10*), aby texty klasických právnikov prispôbovala potrebám doby, čo znamená, že dovolil meniť (interpolovať) slovné spojenia používaných prameňov. Napriek tomu tak Digesta ako aj Inštitúcie mali veľký vplyv na rozvoj práva európskeho kontinentu.

Použitá literatúra:

CORPUS IURIS CIVILIS, DIGESTA, Tomus I., Bratislava : 2008, 525 s.

CORPUS IURIS CIVILIS, JUSTINIÁNSKE INŠTITÚCIE, Trnava : 2000, 439 s.

²⁷ Staré a klasické rímske právo rozlišovalo medzi mancipačnými (*res mancipi*) a nemancipačnými (*res nec mancipi*) vecami. Osobitné postavenie mancipačných vecí vyplývalo z toho, že podľa *ius civile* ich nebolo možné previesť (scudzit') s plnou účinnosťou na iného inak než slávnostnými formálnymi právnymi úkonmi. Na túto tému taktiež porovnaj BRTKO, R.: Kontroverzia sabiniánov a prokuliánov týkajúca sa charakteristiky mancipačných zvierat (Gai 2, 14-16), in: *Acta Facultatis Iuridicae XXVII*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2009, s. 41-42.

²⁸ D. 41, 7, 2 *Paul. I. LIV ad edictum*: „*Pro derelicto rem a domino habitam si sciamus, possumus acquirere. Sed Proculus non desinere eam rem domini esse, nisi ab alio possessa fuerit: Iulianus desinere quidem omittentis esse, non fieri autem alterius nisi possessa fuerit et recte*“.

²⁹ D. 47, 2, 43, 5 *Ulp. I. XL ad Sabinum*: „*Quod si dominus id dereliquit, furtum non fit eius, etiamsi ego furandi animum habuero; nec enim furtum fit, nisi sit cui fiat: in proposito autem nulli fit, quippe cum placeat Sabini et Cassii sententia existimantium statim nostram esse desinere rem, quam derelinquimus*“.

- GAIUS, Učebnice práva ve čtyřech knihách, Brno : 1981, 270 s.
BRTKO, R.: „Res“ a kontroverzie sabinianov a prokuliánov, in: Res – věci v římském právu. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2008, s. 44-47.
BURDESE, A.: Manuale privato romano, 4. ed., cAssago : 2008, 752 s.
FALCHI, G.: Le controversie tra sabiniani e proculiani, Milano 1981, 264 s.
HOMMEL, C.F.: De principali causa dissensionum inter Labeonem et Capitonem horumque sectatores, Lipsiae 1750.
KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: Římské právo, Praha : C.H. Beck, 1995, 386 s.
REBRO, K. - BLAHO, P.: Římske právo, Bratislava; Trnava : Iura Edition, 2003, 497 s.
TALAMANCA, M.: Istituzioni di diritto romano, Milano : 1990, 829 s.

Kontaktné údaje:

JCDr. PaedDr. Róbert Brtko, CSc.
robert.brtko@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta.
Šafárikovo nám. 6, P.O.BOX 313
811 00 Bratislava 1
Slovenská republika

PRIRODZENÝ ZÁKON V DIELE JOSEFA FUCHSA – KONTINUITA ALEBO DISKONTINUITA?¹

Veronika Čerbová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: Josef Fuchs was one of the most important Roman Catholic theologians of the 20th century. Article Reply to question whether Fuch's views on natural law are continuous or not, because his work can be divided into The Preconversion and The Postconversion Period.

Abstrakt: Josef Fuchs, nemecký jezuita, bol jedným z najdôležitejších morálnych teológov katolíckej cirkvi v 20. storočí. Fuchs prežil dve svetové vojny a bol svedkom reorientácie a obnovy katolíckej cirkvi počas Druhého Vatikánskeho koncilu. Fuchsove názory na prirodzený zákon mali počas jeho života dynamický charakter a dovoľme si tvrdiť, že v jeho prácach možno sledovať znaky diskontinuity v podstatných pilieroch, na základe ktorých odvodzoval jeho poňatie prirodzeného zákona. Súčasní autori rozdeľujú jeho tvorbu venovanú prirodzenému zákonu a morálnej teológii na dve základné obdobia, predpremenné a postpremenné obdobie. Impulzmi, ktoré vyvolali zmeny v jeho chápaní prirodzeného zákona boli členstvo v Pápežskej Komisii pre populáciu, rodinu a zrodenie v rokoch 1963 – 1966 a vplyv jeho kolegu, jezuitského teológa, Karla Rahnera.

Key words: Natural law, Jozef Fuchs, continuity, discontinuity, Catholic Church

Kľúčové slová: prirodzený zákon, Josef Fuchs, kontinuita, diskontinuita, predpremenné obdobie, premena, postpremenné obdobie.

1 ÚVOD

Josef Fuchs² (1912 – 2005), nemecký jezuita, významný morálny teológ 20. storočia, nebol osobou, ktorou by sa slovenská alebo česká literatúra venovaná morálnej teológii obzvlášť a vo väčšej miere zaoberala. Uvedené potvrdzuje i skutočnosť, že nie je dostupný preklad jeho prác v slovenskom alebo českom jazyku, čo je podľa nášho názoru pre slovenského čitateľa zaujímavého sa o problematiku morálnej teológie alebo prirodzeného zákona na škodu.

Autoritu Fuchsových myšlienok podporuje aj fakt, že bol svedkom dvoch svetových vojen, zažil rozruch a výsledky Druhého Vatikánskeho koncilu a bol priamym svedkom vzostupu globalizácie a potreby zabezpečiť ochranu ľudských práv v celosvetovom meradle. Ako už z jeho postavenia vyplýva, jeho poňatie prirodzeného zákona bolo postavené na teologických základoch, konkrétne na pilieroch učenia katolíckej cirkvi.

---

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0607-10.

² Josef Fuchs sa narodil v Bergisch Gladbachu, v Severnom Porýní, Vestfálsku v roku 1912. Získal licenciát z filozofie a doktorát z teológie na Gregoriánskej univerzite. Zaujímavou sa javí skutočnosť, že na začiatku svojej vedeckej kariéry sa Fuchs venoval ekleziológii, čo je odvetvie dogmatickej teológie, ktorá rozoberá otázky Cirkvi a Božieho ľudu. Jeho dizertačná práca sa v roku 1940 venovala poňatiu Cirkvi ako učiteľky, služobníčky a tvorkyne pravidiel. Z nevysvetliteľných príčin sa však Fuchsov jezuitský nadriadený rozhodol, že bude učiť morálnu teológiu namiesto ekleziológie. Fuchs preto v rokoch 1947 – 1954 prednášal morálnu teológiu na vysokej škole Sankt Georgen vo Frankfurtu. Od roku 1954 do odchodu do dôchodku v roku 1982 pôsobil na Georgian University. Hoci Fuchs pokračoval v písaní, vo vedeckej činnosti a prednášal aj po jeho odchode do dôchodku, zlý zdravotný stav ho donútil ukončiť vedeckú činnosť. Fuchs zomrel v roku 2005 a posledné roky prežil v Kolíne nad Rýnom v rezidencii pre jezuitských seniorov. Bližšie pozri: GRAHAM, M. E. Rethinking Morality's Relationship to Salvation: Josef Fuchs, S.J., on Moral Goodness, In Theological Studies, Vol. 64, 2003, s.751.

Autori Mark E. Graham³ a Chet Mitchell Jechura⁴ rozdeľujú Fuchsov prístup k prirodzenému zákonu do dvoch období, ktoré označujú ako predpremenné a postpremenné obdobie. Impulzmi, ktoré spôsobili radikálny obrat vo Fuchsových úvahách o prirodzenom zákone boli jeho členstvo v Pápežskej Komisii pre populáciu, rodinu a zrodenie a osvojenie si myšlienok jezuitského morálneho teológa, kolegu, Karla Rahnera⁵. Cieľom tohto príspevku je poukázať na základné Fuchsove poňatie prirodzeného zákona v jeho predpremnom a postpremnom období a demonštrovať, že jeho reflexie na morálny poriadok neboli statické, ale dynamické a podliehali počas jeho vedeckej činnosti hlbokým zmenám, v ktorých možno sledovať prvky diskontinuity⁶.

2 FUCHSOVO PREDPREMENNÉ OBDOBIE

Jedným z najdôležitejších zdrojov, ktoré obsahujú Fuchsove ranné pohľady na prirodzený zákon je jeho text z roku 1965, *Prirodzené právo: Teologický výskum* (Natural law: A Theological Investigation).

Fuchs v tomto texte hovoril, že prirodzené právo je „takpovediac najvyšším súdom pre celé ľudstvo a je nezávislé na meniaci sa legislatíve dneška a zajtrajška. Je to kritérium každého zákona a každého zákonného poriadku“⁷. Podľa autora Jechuru je „toto mimoriadne pozoruhodný prvý predpoklad prirodzeného zákona, pretože podčiarkuje udržiavanie objektívneho morálneho poriadku nezávisle od historického vývoja alebo sociálnych konštrukcií právnych noriem“⁸. Uvedený Fuchsov pohľad na prirodzený zákon vyjadruje tradičný a dlho pertraktovaný (približne do roku 2008) názor katolíckej cirkvi, že jednou z jeho vlastností je nemennosť v čase.⁹ Tento názor bol čiastočne prelomený vydaním nezáväzného dokumentu Medzinárodnej teologickej komisie Hľadanie univerzálnej etiky: Nový pohľad na prirodzený zákon z roku 2008¹⁰.

Ďalší znak Fuchsovo poňatia prirodzeného zákona v predpremnom období možno vyvodit' z jeho tvrdenia, že „prirodzený zákon je dostupný všetkým ľuďom vďaka zdieľanej ľudskej schopnosti rozumu. Noetickým aspektom prirodzeného práva je fakt, že je vpísané do srdca ľudí, a teda je zabezpečené, že aj tie najprimitívnejšie národy sú schopné morálneho poriadku a dostatočného kultúrneho rozvoja“¹¹. Z uvedeného usudzujeme, že Fuchsove predpremenné obdobie bolo v súlade s oficiálnym učením katolíckej cirkvi, ktoré vychádzalo z filozofie Tomáša

³ Získal titul PhD. na Bostonskej univerzite. V súčasnosti pôsobí ako asistent profesora teológie a náboženských štúdií na Villanova University v Pensilvánii. Jeho vedecká činnosť je zameraná na fundamentálnu morálnu teológiu, teóriu prirodzeného zákona a environmentálnu etiku. Je autorom monografie Jozef Fuchs o prirodzenom zákone (Josef Fuchs on Natural Law) z roku 2002.

⁴ Chet Mitchell Jechura je magister teológie, ktorý získal na Bostonskej univerzite a bakalár filozofických a politických vied z Loyola univerzity v Chicagu. Píše o prirodzenom zákone a ľudských právach.

⁵ Karl Rahner (1904–1984) bol nemecký katolícky teológ, profesor teológie v Innsbrucku, poradca (peritus) Druhého Vatikánskeho koncilu, autor koncepcie novej teológie náboženstva. Výrazne ovplyvnil myslenie katolíckej cirkvi 20. storočia. Jeho práca je charakterizovaná ako pokus reinterpretovať tradičnú katolícku teológiu vo svetle moderného filozofického myslenia. Rahnerovo myslenie sa dá opísať ako teologická antropológia. Východiskom je človek ako bytie otvoreného nekonečnu.

⁶ Bližšiemu vysvetleniu pojmu kontinuita a diskontinuita v práve sa venuje príspevok autorky ČERBOVÁ, V. *Prirodzený zákon v katolíckej cirkvi v dvadsiatom storočí – kontinuita či diskontinuita?* In: *Kontinuita a diskontinuita práva v 20. storočí I.*, Cirkevné, kánonické a konfesné právo, ATTICUM 2013, s. 34-48.

⁷ FUCHS, J. *Natural Law: A Theological Investigation*, New York: Sheed and Ward, 1965, s. 8.

⁸ JECHURA, CH., M. *A Grammar of The Natural Law: A Celebration of Josef Fuchs and His Legacy for Natural Law Renewal*, In: *The Heythrop Journal*, 2013, dostupné na internete: <http://www.bc.edu/content/dam/files/schools/stm/pdf/JechuraFuchsNaturalLawLegacyHeythropJournal2013.pdf>.

⁹ Bližšie pozri: GÜNTHÖR, A. *Morálna teológia I/a, I/b*, Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1994, s. 289 - 290, SZANISLÓ, I. M. *FUNDAMENTALMORAL, Úvod do základnej katolíckej morálnej teológie II.*, Neckenmarkt: Novum verlag, 2007, s. 43.

¹⁰ Čl. 113 „(...) Výraz tohto prirodzeného zákona rozhodne nie je statickou záležitosťou, nejde o akýsi zoznam definitívnych a nemenných predpisov“. *Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2010, s. 153.

¹¹ FUCHS, J. *Natural Law: A Theological Investigation*, New York: Sheed and Ward, 1965, s. 9.

Akvinského. Poňatie prirodzeného zákona z pera Tomáša Akvinského¹² bolo a je v katolíckom teologickom prostredí pokladané za klasické a referenčné a prešlo dlhými dejinami recepcie a interpretácie.¹³

V súvislosti s univerzálnou dostupnosťou prirodzeného zákona Fuchs posúva ďalej svoju analýzu zmienkou o tom, že konštrukcia prirodzeného zákona je teologická.¹⁴ Čo sa týka filozofických kontúr, Fuchs si uvedomoval, že „prirodzené právo určuje cieľ a povahu ľudí, existuje z dôvodu „zákonov vpísaných do povahy bytosti“, ktoré sú ontologicky zakotvené v ľudskej povahe“.¹⁵ Ohľadom ontologickej dimenzie Fuchs tvrdil, že „predpoklady odhalené v rozličných obdobiach nadprirodzenej histórie spasenia nás nútia zvažovať ľudskú podstatu vo „všeobecnosti“ ako principiálny základ prirodzeného zákona. Táto „ľudská podstata“ vo všeobecnosti nesie v sebe prvky, ktoré sú objaviteľné vo všetkých jej spôsoboch naplnenia“.¹⁶ Fuchs pracoval s tézou, že ľudia sú stvorení na obraz Boží, pričom ľudia by mali žiť v súlade s ich ľudskou podstatou, ktorej zdroj a vrchol nachádzajú v Bohu.¹⁷

Aj napriek skutočnosti, že Fuchs vyvodzoval, že prirodzený zákon je dosiahnuteľný skrz schopnosť rozumu¹⁸ ďalej pracoval s premisou, že ľudská povaha je padlá od narodenia¹⁹, ľudský rozum je obmedzený, čo vyvodzuje zo skutočnosti, že ľudia nie sú vševedúci.²⁰ Na základe uvedeného potom Fuchs zdôraznil status učiteľskej autority katolíckej cirkvi, ktorú označil ako neomylnú v otázke výkladu prirodzeného zákona. „Magistérium ostáva rozhodujúcim spojivom medzi objektívnym morálnym poriadkom ustanoveným Bohom a možnosťou pochopiť tento morálny poriadok a artikulovať jeho obsah v odporúčanej forme, ktorá ponúka direktívy k tomu, ako sa

¹² Tomáš Akvinský odôvodňoval existenciu prirodzeného zákona, ako to bolo pre neho charakteristické, Svätým písmom, konkrétne listami sv. Pavla, hlavne List Rimanom (2, 14-15): „A keď pohanía, ktorí nemajú zákon, od prírody robia, čo zákon požaduje, hoci taký zákon nemajú, sami sebe sú zákonom. Tým ukazujú, že majú požiadavky zákona vpísané vo svojich srdciach, čo im dosvedčuje zároveň aj ich svedomie, aj ich myšlienky, ktoré sa navzájom obviňujú alebo i bránia.“ Sväté písmo, Rim 2, 14, 15, Dostupné na internete: <http://dkc.kbs.sk/>, cit. dňa 16.09.2012. K nemu Akvinský pripája glosu: „Ak aj nemajú písaný zákon, majú zákon prirodzený, ktorým každý poznáva a je si vedomý, čo je dobré a čo je zlé.“ Summa theologiae, I I-II q. 91 a. 2 s. c., Dostupné na internete: <http://summa.op.cz/sth.php?&A=2>, citované dňa 05.01.2012.

¹³ Bližšie pozri: ŠTICA, P. Prirozený zákon v sociálnom učení cirkve, In COMMUNIO, mezinárodní katolícká revue, roč. 14, č. 2, rok 2010, s. 70.

¹⁴ Bližšie pozri: JECHURA, CH., M. A Grammar of The Natural Law: A Celebration of Josef Fuchs and His Legacy for Natural Law Renewal, In: The Heythrop Journal, 2013, dostupné na internete: <http://www.bc.edu/content/dam/files/schools/stm/pdf/JechuraFuchsNaturalLawLegacyHeythropJournal2013.pdf>

¹⁵ FUCHS, J. Natural Law: A Theological Investigation, New York: Sheed and Ward, 1965, s. 7.

¹⁶ Tamtiež, s. 49.

¹⁷ Bližšie pozri: Tamtiež, s. 171.

¹⁸ Z uvedeného môžeme vyvodit' ďalšiu inšpiráciu Tomášom Akvinským, nakoľko Akvinský napísal o prirodzenom zákone nasledovné: „Ľudský rozum poznáva prirodzený zákon, ale nevytvára ho. Prirodzený zákon je vyhlasovaný v našom rozume tým, že ho rozum poznáva, ale náš rozum tento zákon nadáva, t.j. neustanovuje ho. Prirodzený zákon existuje v Bohu v podobe večného zákona; existuje v človeku (ako účasť na večnom zákone) tým, že ho rozum poznáva pomocou prirodzenosti.“ AKVINSKÝ, T. O zákonech v Teologické sumě s poznámkami Karela Šprunka, Praha: KRYSTAL OP, s.r.o., 2003, s. 30.

¹⁹ Podobnú argumentáciu možno sledovať aj pri hľadaní dôvodov, prečo bolo potrebné zopakovať príkazy prirodzeného zákona v Desatore. Vtedajší ľudia (Izraeliti) totiž nerozoznávali celkom jasne príkazy prirodzeného zákona, a preto sa „Boh rozhodol zapísať na kameň to, čo už človek nečítal vo svojom srdci“. Bližšie pozri: KRUMPOLC, E.: Prirozený mravní zákon a Boží zjevení, Studia theologica, 4, 2011, s. 185-187.

²⁰ Bližšie pozri: JECHURA, CH., M. A Grammar of The Natural Law: A Celebration of Josef Fuchs and His Legacy for Natural Law Renewal, In: The Heythrop Journal, 2013, dostupné na internete: <http://www.bc.edu/content/dam/files/schools/stm/pdf/JechuraFuchsNaturalLawLegacyHeythropJournal2013.pdf>.

správať.²¹ Jechura upriamuje pozornosť na fakt, že Fuchs neuvažuje nad tým, že Magistérium je v skutočnosti zložené z ľudí, ktorých intelektu sú tiež oslabené pádom.²²

3 FUCHSOVA PREMENA

Ako bolo už vyššie prezentované, jednou z významných skutočností, ktoré ovplyvnili zmenu Fuchsovho nazerania na prirodzený zákon, bolo zvolené členstvo v Pápežskej Komisii pre populáciu, rodinu a zrodenie v rokoch 1963 až do roku 1966²³. Zistenia tejto vybranej komisie boli nakoniec odmietnuté a prijaté bolo učenie obsiahnuté v encyklike pápeža Pavla VI. „*Humanae vitae*“ – Encyklika o správnom spôsobe regulovania pôrodnosti z roku 1968.²⁴ Tento dokument vyjadruje oficiálne stanovisko katolíckej cirkvi k umelej antikoncepcii, ktoré platí dodnes. „Fuchsova služba v komisii a vzťahy, ktoré udržiaval s manželskými párami, ktoré boli vyzvané, aby sa podelili so svojimi skúsenosťami, problémami a radosťami manželstva s celibátnym Magistériom, boli okolnosťami, ktoré ovplyvnili jeho premenu“.²⁵ Ako uvádza Graham „svedectvo manželov prinútilo Fuchsa uvedomiť si, že skúsenosť veriaceho, ktorý sa potýka s morálnym učením katolíckej cirkvi, je dôležitým svedectvom hodným spomenutia“²⁶. Zatiaľ, čo Fuchs počúval manželské páry, postupne začal byť presvedčený, že práve manželské páry, nie Magistérium alebo morálni teológovia, mali najlepšiu pozíciu na posúdenie vhodnosti umelej antikoncepcie vzhľadom na ich konkrétne okolnosti.²⁷ Čím viac ich Fuchs počúval, tým viac si uvedomoval, že „(...) individuálni morálni aktéri disponujú vedomosťami o nich samých, o ich zodpovednosti a záväzkoch, praktických efektoch ich činov a konkrétnych okolností, ktoré im umožňujú objektívne posúdiť, čo by sa malo v ich vlastnej situácii urobiť“.²⁸

²¹ GRAHAM, M. E. *Josef Fuchs on Natural Law*, Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2002, s. 55.

²² Bližšie pozri: JECHURA, CH., M. *A Grammar of The Natural Law: A Celebration of Josef Fuchs and His Legacy for Natural Law Renewal*, In: *The Heythrop Journal*, 2013, dostupné na internete: <http://www.bc.edu/content/dam/files/schools/stm/pdf/JechuraFuchsNaturalLawLegacyHeythropJournal2013.pdf>.

²³ V článku 5 Encykliky „*Humanae vitae*“ je uvedené: Vedomí si tejto úlohy (zváženie morálneho učenia o manželstve, poznámka autorky) schválili a rozšírili sme komisiu, ktorú ustanovil náš predchodca blahej pamäti Ján XXIII. v marci 1963. Skladala sa nielen z mnohých vedcov v odboroch týkajúcich sa tohto problému, ale aj z manželských párov. Táto komisia mala za úlohu nielen skúmať mienky a názory týkajúce sa otázok manželského života a najmä regulovania pôrodnosti, ale mala aj vhodne predložiť výsledky skúmania, aby Učiteľský úrad mohol v tejto veci primerane odpovedať na očakávanie nielen veriacich, ale aj ostatných ľudí na svete. Výsledky bádania týchto odborníkov, ako aj názory a návrhy, ktoré nám mnohí naši bratia v biskupstve poslali sami od seba alebo na našu žiadosť, umožnili nám starostlivo posúdiť všetky stránky zložitého problému. Všetkým vyjadrujeme za to svoju hlbokú vďaku. PAVOL VI. Encyklika „*Humanae vitae*“, dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/humanae-vitae>, cit. dňa 18.10.2013.

²⁴ Článok 6 Encykliky „*Humanae vitae*“: Avšak závery, ku ktorým komisia došla, nemohli sme považovať za isté a definitívne tak, aby nás oslobodili od povinnosti osobne preskúmať takú vážnu otázku, a to i preto, že v komisii nebola úplná zhoda názorov, čo sa týka morálnych noriem, ktoré treba predložiť, a najmä preto, že sa niektoré spôsoby a odôvodnenia riešenia otázky vzdávali od morálnej nauky o manželstve, ako ju stále predkladal Učiteľský úrad Cirkvi. Tamtiež.

²⁵ JECHURA, CH., M. *A Grammar of The Natural Law: A Celebration of Josef Fuchs and His Legacy for Natural Law Renewal*, In: *The Heythrop Journal*, 2013, dostupné na internete: <http://www.bc.edu/content/dam/files/schools/stm/pdf/JechuraFuchsNaturalLawLegacyHeythropJournal2013.pdf>.

²⁶ GRAHAM, M. E. *Josef Fuchs on Natural Law*, Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2002, s. 84.

²⁷ Bližšie pozri: JECHURA, CH., M. *A Grammar of The Natural Law: A Celebration of Josef Fuchs and His Legacy for Natural Law Renewal*, In: *The Heythrop Journal*, 2013, dostupné na internete: <http://www.bc.edu/content/dam/files/schools/stm/pdf/JechuraFuchsNaturalLawLegacyHeythropJournal2013.pdf>.

²⁸ GRAHAM, M. E. *Josef Fuchs on Natural Law*, Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2002, s. 84.

Táto skúsenosť s manželskými párami ovplyvnila aj zmenu Fuchsovho poňatia úlohy Magistéria v propagovaní tradičného morálneho učenia. „Fuchs začal meniť centrum morálnej kompetentnosti z Magistéria na individuálnych morálnych aktérov“.²⁹ Zároveň pokračoval ohromujúcim vyjadrením: „namiesto uchyľovania sa k praktickej tendencii považovania obvyklého učenia Magistéria za správne, musíme začať očakávať, že neomylné Magistérium sa občas môže myliť“.³⁰ V prezentovaných myšlienkach sa Fuchs rozchádza s ustanoveniami Encykliky „*Humanae vitae*“ z roku 1968.³¹

Druhým dôležitým katalyzátorom Fuchsovej premeny bol vplyv kolegu, Karla Rahnera. Jeho transcendentálny tomizmus s konečnou platnosťou zmenil Fuchsove chápanie ľudskej osoby ako morálneho aktéra. Skoršie zameranie na ľudskú podstatu nezávislú od hocičoho iného, sa zmenilo na nový pohľad na ľudskú bytosť, ako historicky dynamickú a schopnú „*recta ratio*“, t.j. správneho uvažovania, správneho rozumu. „Keď Fuchs prijal Rahnerove premisy a teoretické rámce, referencie na ľudskú povahu vo Fuchsovej teórii prirodzeného zákona sa stali zriedkavými, zatiaľ čo môžeme nájsť objemné referencie, z ktorých možno vyvodit', že Fuchs dáva znamienko rovná sa medzi prirodzeným zákonom a „*recta ratio*“.³² „*Recta ratio*“ neoslabuje prirodzený zákon, osvetľuje ľudské chápanie povahy človeka a zvyšuje ľudské ocenenie prirodzeného zákona a jeho použitie v objektívnej morálnej deliberácii.“³³

4 FUCHSOVO POSTPREMENNÉ OBDOBIE

Fuchsovo postpremné chápanie prirodzeného zákona možno vyvodit' z jeho dvoch neskorších prác, „*Kresťanská etika vo svetskej aréne*“ (Christian Ethics in Secular Arena) publikovaná v roku 1984 a „*Morálne požiadavky a osobné záväzky*“ (Moral Demands and Personal Obligations) publikovaná v roku 1993. Autor Jechura vyvodzuje niekoľko Fuchsových reflexií o prirodzenom zákone v jeho postpremnom období: existencia morálneho absolútna, ľudstvo stvorené na obraz Boží, ľudská schopnosť seberealizácie a epistemické spôsoby nevyhnutné pre uvažovanie o prirodzenom zákone.³⁴

Existencia morálneho absolútna predpokladá realitu objektívneho morálneho poriadku. Fuchs začína svoj projekt uznania existencie morálneho absolútna ako vrodenej dimenzie ľudskej bytosti: „absolútny význam „bytia človekom“ sa zdá byť podmienkou možnosti práv a morálky. Bez tejto zmysluplnosti je nakoniec zbytočné hovoriť o záväznej sile pravidiel a morálky.“³⁵ Načrtnutím ľudskej osoby, ktorá je obdarená základnými právami a schopná morálnych činov, Fuchs určuje ďalšiu reflexiu morálneho absolútna, ktorá je charakteristická dvom dimenziám ľudskej osobnosti, morálke a právam, a robí ich záväznými celosvetovo pre všetky národy. Prirodzený zákon podľa Fuchsa nie je vlastný iba určitým morálnym alebo zákonným normám danej skupiny ľudí v rámci

²⁹ Tamtiež, s.102.

³⁰ Tamtiež, s. 97.

³¹ Článok 4 Encykliky „*Humanae vitae*“ hovorí: „Nik z kresťanov nebude zaiste popierať, že vykladať prirodzený mravný zákon patrí Učiteľskému úradu Cirkvi. Niet totiž pochyb - ako to naši predchodcovia často vyhlásili - že Ježiš Kristus tým, že dal Petrovi a ostatným apoštolom účasť na svojej božskej moci a poslal ich učiť svoje prikázania všetky národy, ustanovil ich za hodnoverných strážcov a vykladačov celého mravného zákona, čiže nielen zákona evanjelia, ale aj prirodzeného zákona. Lebo aj prirodzený zákon vyjadruje Božiu vôľu a jeho verné zachovávanie je ľuďom potrebné na večnú spásu. V súlade s týmto svojim poslaním podávala Cirkev v každom čase, no ešte intenzívnejšie v nedávnej dobe, primerané učenie tak o povahe manželstva, ako aj o správnom aplikovaní manželských práv a o povinnostiach manželov. Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/humanae-vitae>, cit. dňa 18.10.2013.

³² GRAHAM, M. E. Josef Fuchs on Natural Law, Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2002, s. 97.

³³ Blížšie pozri: JECHURA, CH., M. A Grammar of The Natural Law: A Celebration of Josef Fuchs and His Legacy for Natural Law Renewal, In: The Heythrop Journal, 2013, dostupné na internete: <http://www.bc.edu/content/dam/files/schools/stm/pdf/JechuraFuchsNaturalLawLegacyHeythropJournal2013.pdf>.

³⁴ Tamtiež.

³⁵ FUCHS, J. Christian Ethics in a Secular Arena, Washington, D. C.: Georgetown University Press, 1984, s. 116.

toho istého sociálneho kontextu, ale prekračuje všetky odlišnosti a týka sa všetkých ľudí v ich obrovskej rozdielnosti.³⁶

Ďalším znakom Fuchsovo postpremenného poňatia prirodzeného zákona je téza, že ľudské bytosti sú stvorené na obraz Boží. „Boh nedáva pozitívne práva a povinnosti ľuďom: ľudia sú skôr obrazom Boha a podieľajú sa tým pádom na Božej prozreteľnosti. Ľudstvo sa teda musí snažiť samo objaviť usporiadanie práv a morálky pre ľudí a spoločnosť na tomto svete. Závazná sila práv a morálky, ktorá je založená týmto spôsobom, je absolútna, pretože je položená na realite samotných ľudí, stvorených Bohom a vykúpených Ježišom Kristom.“³⁷

Fuchs vyriešil v rámci svojej koncepcie prirodzeného zákona aj problém naturalistického omylu, a teda odvodzovanie toho, čo by malo byť, od toho, čo je. Táto téza môže mať podľa Fuchsa ničivé dôsledky, keďže to, čo sa pokladá za prirodzené je dobré, a to, čo sa odlišuje od prirodzeného, sa pokladá za zlé. Fuchs navrhol nasledovné riešenie: „Morálny súd o správnom etickom správaní nemôže byť vydedukovaný z toho, čo je dané prírodou, ale môžeme to nájsť pomocou ľudskej, racionálnej, hodnotiacej reflexie v rámci ľudskej reality ako celku. Iba týmto spôsobom sa vyhneme naturalistickému omylu a nájdeme pravý zmysel prirodzeného zákona.“³⁸

Ďalej Fuchs vo svojej koncepcii prirodzeného zákona operoval s myšlienkou, že prirodzenosť nie je jediným determinantom morálnosti. „Sama o sebe nám príroda odkrýva iba svoje bytie, nie etickú povinnosť. Tak teda otázka ako by sme mali použiť to, čo je dané prírodou ľudským a racionálnym spôsobom, je výlučne etická otázka, ktorá musí byť vyriešená ľudským rozumom. Je to otázka interpretácie a zhodnotenia relevantnosti prírody pre ľudskú realitu ako celok.“³⁹ „Žiť a konať ľudsky znamená postupovať rozumne, nie náhodne, v snahe byť vo všetkom plne človekom, vo vyjadrovaní našej ľudskej podstaty.“⁴⁰ Z uvedeného možno vyvodit' váhu, akú Fuchs dáva „recta ratiu“, správneho rozumu, na základe ktorého sú ľudia schopní, ako morálni aktéri formovaní „in communio“ (v kresťanskej spoločnosti), vyvodit' morálne požiadavky, aj keď žijú v post upadkovom stave dedičného hriechu.

5 ZÁVER

Na základe uvedenej analýzy myšlienok Josefa Fuchsa o prirodzenom zákone v jeho vedeckej práci si dovoľujeme vyvodit', že v prezentovanom nachádzame znaky diskontinuity. Fuchs totiž radikálne zmenil svoj pohľad na prirodzený zákon, pričom najmarkantnejšou zmenou v jeho zmýšľaní o prirodzenom zákone bola skutočnosť, že Magistérium a jeho autoritu považoval za omylnú. Veľmi významnou okolnosťou, ktorá bola v protiklade s jeho počiatočným uvažovaním, bola myšlienka, že veriaci, formujúci sa v kresťanskom spoločenstve, sú sami schopní vyvodit' požiadavky prirodzeného zákona a určiť, čo je morálne dobré a čo nie. Fuchsovo postpremenné chápanie prirodzeného zákona bolo v mnohých ohľadoch nekonformné s oficiálnym učením katolíckej cirkvi, avšak podľa nášho názoru Fuchsove zrelé vklady do problematiky prirodzeného zákona v postpremennom období musia byť naďalej skúmané, zhromažďované a pozývané k dialógu so súčasnými skúsenosťami ľudských bytostí.

Použitá literatúra:

AKVINSKÝ, T.: Suma teologická.

AKVINSKÝ, T.: O zákonech v Teologické sumě s poznámkami Karela Šprunka, Praha: KRYSTAL OP, s.r.o., 2003, ISBN: 80-85929-59-7

³⁶ Bližšie pozri: JECHURA, CH., M. A Grammar of The Natural Law: A Celebration of Josef Fuchs and His Legacy for Natural Law Renewal, In: The Heythrop Journal, 2013, s. 7. Dostupné na internete: <http://www.bc.edu/content/dam/files/schools/stm/pdf/JechuraFuchsNaturalLawLegacyHeythropJournal2013.pdf>.

³⁷ FUCHS, J. Christian Ethics in a Secular Arena, Washington, D. C.: Georgetown University Press, 1984, s. 118.

³⁸ FUCHS, J. Moral Demands and Personal Obligations, Washington, D. C.: Georgetown University Press, 1993, s. 33.

³⁹ Tamtiež, s. 33

⁴⁰ FUCHS, J. Christian Ethics in a Secular Arena, Washington, D. C.: Georgetown University Press, 1984, s. 118 - 119.

- ČERBOVÁ, V.: Prírodný zákon v katolíckej cirkvi v dvadsiatom storočí – kontinuita či diskontinuita? In: Kontinuita a diskontinuita práva v 20. storočí I. Cirkevné, kánonické a konfesné právo, ATTICUM 2013, ISBN: 978-80-971381-2-7.
- Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2010, ISBN 978-80-7195-268-2.
- FUCHS, J.: Natural Law: A Theological Investigation, New York: Sheed and Ward, 1965.
- FUCHS, J.: Christian Ethics in a Secular Arena, Washington, D. C.: Georgetown University Press, 1984.
- FUCHS, J.: Moral Demands and Personal Obligations, Washington, D. C.: Georgetown University Press, 1993.
- GRAHAM, M. E.: Josef Fuchs on Natural Law, Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2002, ISBN 0-87840-382-5.
- GRAHAM, M. E.: Rethinking Morality's Relationship to Salvation: Josef Fuchs, S.J., on Moral Goodness, In Theological Studies, Vol. 64, 2003.
- GÜNTHÖR, A.: Morálna teológia I/a, I/b, Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1994.
- JECHURA, CH., M.: A Grammar of The Natural Law: A Celebration of Josef Fuchs and His Legacy for Natural Law Renewal, In: The Heythrop Journal, 2013.
- KRUMPOLC, E.: Přirozený mravní zákon a Boží zjevení, Studia theologica, 4, 2011.
- PAVOL VI.: „*Humanae vitae*“.
- SZANISLÓ, I. M. FUNDAMENTALMORAL, Úvod do základnej katolíckej morálnej teológie II., Neckenmarkt: Novum verlag, 2007, ISBN 978-3-85022-562-5.
- Sväté písmo.
- ŠTICA, P. Přirozený zákon v sociálním učení církve, In COMMUNIO, mezinárodní katolická revue, roč. 14, č. 2, rok 2010.

Kontaktné údaje:

Mgr. Veronika Čerbová
veronika.cerbova@gmail.com, veronika.cerbova@flaw.uniba.sk
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. č. 3, P.O.BOX 313
810 00 Bratislava

(DIS)KONTINUITA OBČIANSKEHO PRÁVA A "STREDNÝ OBČIANSKY ZÁKONNÍK"

Simona Čerevková

Paneurópska Vysoká škola, Fakulta práva

Abstract: This paper deals with the topic of (dis)continuity of civil law after World War II in connection with the events of the adoption of the Civil Code, which is described as "medium" even if the territory of Slovakia it was basically the first codified civil code (except for momentary force of ABGB during "Bach's absolutism"). In Slovakia was applied the customary (unwritten) law until 1950 even some certain areas have been partially codified. The paper deals with the historical impact of the new civil code and how it was effected by Roman law, it also follows new trends and the impact of socialist law. It focuses on comparison civil law legislation that was here before 1950 and after the adoption of the new Civil Code. Largely it goes to comparisons with the Roman law. It also follows the conclusions of reference for the new codification in 1964.

Abstrakt: Príspevok sa venuje téme (dis)kontinuite občianskeho práva po druhej svetovej vojne v spojitosti s udalosťami prijatia Občianskeho zákonníka, ktorý je označovaný za "stredný" aj keď na území Slovenska to bol v podstate prvý kodifikovaný civilný kódex (až na chvíľkovú platnosť ABGB počas "Bachovho absolutizmu"). Na Slovensku až do roku 1950 platilo právo obyčajové aj keď treba dodať, že určité oblasti boli čiastočne kodifikované. Príspevok ďalej posudzuje historické vplyvy na nový civilný kódex ako aj jeho ovplyvnenie právom rímskym, ale zároveň sleduje nové tendencie a vplyv socialistického práva. Venuje sa aj porovnaniu právnej úpravy, ktorá tu bola pred rokom 1950. Zachádza ku komparácií s rímskym právom. Zároveň záverom sleduje odkaz pre novú kodifikáciu v roku 1964.

Key words: Civil Law, Medium Civil Code, socialist law, Roman law, continuity of civil law

Kľúčové slová: občianske právo, stredný občiansky zákonník, socialistické právo, rímske právo, kontinuita občianskeho práva

1 ÚVOD

Ako už z názvu vyplýva príspevok sa zaoberá témou kontinuity občianskeho práva v polovici dvadsiateho storočia. Táto je vzhľadom na tematické zameranie sekcie (konferencie „Bratislavské právnické fórum 2013“) aktuálna, nakoľko v podmienkach Slovenskej republiky došlo práve v tomto období k zlomu v oblasti občianskeho práva. Prijatím zákona č. 141/1950 Zb. Občianskeho zákonníka (ďalej aj „Občiansky zákonník z roku 1950,“ „stredný občiansky zákonník“) došlo hneď k viacerým zlomovým udalostiam v právnych dejinách.

V prvom rade treba podotknúť, že prijatím predmetného právneho predpisu sa zjednotil právny poriadok v ČSR a odstránil dualizmus práva (pokiaľ ide o občianske právo). Zároveň došlo na území Slovenska k javu, ktorý sa objavil v histórii iba na krátke obdobie. Išlo o písané (všeobecné) občianske právo, nakoľko až dovtedy platilo na našom území právo obyčajové (s výnimkou Bachovho absolutizmu, kedy aj u nás platilo ABGB¹). Ďalším výrazným zlomom bolo, že práve do tohto kódexu sa premietlo právo socialistické a do ústrania sa dostalo právo rímske. Samozrejme, že ani jedna táto skutočnosť sa nepremietla v plnom svetle.

Téma kontinuity občianskeho práva vo vzťahu k Občianskemu zákonníku z roku 1950 je pomerne rozsiahlou a príspevok nie je spracovaný, aby poskytol komparáciu jednotlivých inštitútov občianskeho práva vo svetle prijatej úpravy, rímskeho práva a práva socialistického (komunistického), nakoľko to nedovoľuje stanovený rozsah príspevku. Príspevok sa preto drží témy a sleduje líniu kontinuity, prípadne diskontinuity občianskeho práva pred rokom 1950 a po prijatí Stredného občianskeho zákonníka.

¹ ABGB - Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch – Všeobecný občiansky zákonník z roku 1811;

2 PRÁVNÝ STAV PRED ROKOM 1950

Cieľom tohto príspevku nie je poskytnúť ďalekosiahly a hĺbkový prierez dejiny občianskeho práva, preto len v skratke priblížime občianske právo pred rokom 1950.

Rok 1950 bol veľkým míľnikom vo vývoji (nielen) občianskeho práva na našom území, nakoľko až do tohto roku bolo „obyčajové právo hlavným prameňom súkromného práva.“² Slovenská sa radí k štátom s písaným právom, ale podľa predchádzajúceho výroku je zřejmé, že značnú časť histórie na našom území tu platilo práve právo nepísané, obyčajové. Luby dokonca rozlišuje viaceré vývojové obdobia, ktoré „sú ohraničené významnými kodifikačnými pokusmi, snažiacimi sa odstrániť panstvo obyčajového práva.“³ Žiadny pokus o kodifikáciu občianskeho práva nakoniec nebol úspešný a obyčajové právo, ktorého základné myšlienky patriace k nosným pilierom súkromného práva boli položené už v 16. storočí neodolalo až zmene režimu v roku 1948 a počas právnickej dvojročnice (1948 – 1950) došlo k vytvoreniu nového kódexu.

Vzhľadom na to, že sme v tej dobe tvorili spoločný štát s terajšou Českou republikou nedá sa opomenúť situáciu, ktorá sa týkala práve tejto (väčšej a rozsiahlejšej) časti štátu. Historické územia Českej „koruny“ poznali na rozdiel od Uhorska písaný Všeobecný občiansky zákonník - ABGB (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch). Tento zákonník bol charakteristický tým, že vychádzal z nielen z práva rímskeho, ale jeho základom bolo právo prirodzené. Prakticky na českom území ostal (aj keď v obmedzenom rozsahu) v platnosti až do roku 1965 (až do prijatia zákonníka práce), ale inak bol takmer v celom rozsahu nahradený práve občianskym zákonníkom z roku 1950.

2.1 Právnická dvojročnica

Po zmene režimu v roku 1948 došlo aj k zmene v oblasti práva. Ako sa uvádza v súdobej učebnici občianskeho práva „februárové víťazstvo ľudu v roku 1948 umožnilo urýchlenú socialistickú výstavbu našej republiky.“⁴ Základným prameňom práva – Ústavou z 9. mája 1948⁵ došlo k zmene pohľadu na občianske právo, a to tak, že niektoré predpisy boli zrušené a pokiaľ nedošlo k ich zrušeniu tak dostali nový zmysel. Taká situácia vznikla najmä s ohľadom na ust. § 173 ods. 2 Ústavy, podľa ktorého dňom nadobudnutia účinnosti Ústavy pozbavujú sa platnosti všetky ústavné i iné zákony, pokiaľ odporujú ustanoveniam tejto Ústavy a zásadám ľudovo demokratického zriadenia alebo v prípade, ak upravovali veci odchyľne od znenia tejto Ústavy.

Následne vládou uznesením z júla 1948 nariadila ministerstvu spravodlivosti pripraviť osnovu nových kódexov, ktoré by boli v súlade s ľudovo demokratickým právom, a to pokiaľ možno do septembra roku 1950. Dňa 1. septembra 1948 bola ministrom spravodlivosti vyhlásená právnická dvojročnica, ktorej cieľom malo byť prijatie nových kódexov nielen súkromného ale aj trestného práva. Takto boli zriadené dve komisie, a to pre občianske právo a pre trestné právo. Kodifikačné práce riadila osobitná politická komisia. Komisia pre občianske právo sa delila na ďalšie subkomisie, nakoľko okrem občianskeho zákonníka (hmotného práva) malo byť zjednotené a kodifikované aj právo procesné. Dokonca v roku 1949 došlo k ďalšiemu deleniu komisie, ktorá pripravovala občiansky zákonník, a to na subkomisiu v Prahe a subkomisiu v Bratislave. Komisie boli „zložené nielen z odborníkov (teoretikov aj praktikov), ale aj zo zástupcov pracujúcich zo závodov a z masových organizácií.“⁶ Ako sa uvádzalo v dôvodovej správe, práce na osnove občianskeho zákonníka zabezpečila konečne tiež nadšená, obetavá a široká spolupráca politikov a odborníkov so všetkými zložkami pracujúceho ľudu (so zástupcami celonárodných organizácií, s robotníkmi zo závodov, s verejnými funkcionármi atď.). Tvorba nového občianskeho zákonníka a nového právneho poriadku vôbec je predsa v spoločnosti idúcej k socializmu predovšetkým vecou všetkého pracujúceho ľudu a preto boli nájdené také organizačné formy práce, ktoré už pri vypracovaní samotných zásad nového práva občianskeho túto účasť zaručovali. Týmto spôsobom sa mala zdôrazniť myšlienka, že celá príprava a priebeh tzv. právnickej dvojročnice sú zabezpečené tak odborne ako aj za účasti širokých zložiek zástupcov pracujúcich.⁷

² LAZAR, J. a kol.: Občianske právo hmotné 1. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 43;

³ LUBY, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: Iura Edition, 2002, s. 53;

⁴ KNAPP, V. a kol. Učebnica občianskeho a rodinného práva. I. zväzok. Bratislava: Právnický ústav ministerstva spravodlivosti, 1956, s. 39;

⁵ Ústavný zákon č. 150/1948 Sb. Ústava Československej republiky z 9. mája 1948;

⁶ KNAPP, V. a kol. Učebnica občianskeho a rodinného práva. I. zväzok. Bratislava: Právnický ústav ministerstva spravodlivosti, 1956, s. 40

⁷ Podľa Schelleová, I. – Schelle, K.: Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964. Brno: Doplněk, 1993, s. 28;

Práce na zákonníkoch a ďalších predpisoch v rámci právnickej dvojročnice boli rozdelené do troch zvláštnych etáp.⁸ V prvom rade boli spracovaná základné zásady, na ktorých majú kódexy štát. Následne došlo k spracovaniu jednotlivých osnov, ktoré predstavovali jednotlivé hlavy zákonníkov a následne boli návrhy predložené Národnému zhromaždeniu, resp. politickej komisii, ktorá mala posledné slovo, pokiaľ išlo formulácie jednotlivých ustanovení.

Skutočnosť, že práce na pripravovanom zákonníku neboli, aj vzhľadom na zloženie jednotlivých komisií, jednoduché dokumentuje aj Kuklík, ktorý pri skúmaní archívnych spisov narazil na záznam so stretnutia J. Krčmáča s robotníkmi 6. januára 1950, na ktorej robotníci vyčítali, že právnici v kodifikačnej komisii používajú príliš veľa latinských termínov a dávajú tým príliš na obdiv svoju odbornosť.⁹ Nech už bola spolupráca akákoľvek „zabezpečovala, aby zákonník bol skutočne ľudovým ako svojim obsahom tak svojou formou.“¹⁰ Práce na novom kódexe sa skončili na jeseň roku 1950 a dňa 25. októbra 1950 bol prijatý nový občiansky zákonník.

3 OBČIANSKY ZÁKONNÍK Z ROKU 1950

Dňa 1. januára 1951 sa nový občiansky zákonník stal účinným. Podľa súdovej literatúry „vydanie občianskeho zákonníka bolo dôležitým víťazstvom v triednom boji.“¹¹ Ako sa uvádza v dôvodovej správe „v každej spoločnosti, ve ktoré proti sobě stojí třídy se zájmy navzájem si odporujícími, je právo výrazem vůle vládnoucí třídy, jejíž obsah je určován materiálními životními podmínkami této třídy.“¹² Aj napriek takýmto vyhláseniam sa ešte nastupujúci režim neprejavil v plnej miere. Ako sa uvádza v dôvodovej správe k zákonu č. 40/1964 Zb. Občianskemu zákonníku o Strednom občianskom zákonníku „socialistický sektor nebyl dosud plně upevněn, socialistické společenské vlastnictví nebylo ještě zcela konsolidováno, socialistické formy organizace výroby a plánovitě řízení hospodářství se teprve začínaly rozvíjet.“¹³

Pokiaľ ide o koncepcné hľadisko Stredný občiansky zákonník „na jednej strane zúžil a na druhej strane rozšíril okruh upravovaných majetkových a osobných vzťahov.“¹⁴ Taktiež sa vyznačoval aj relatívne vysokým stupňom abstraktnosti, pokiaľ išlo o samotnú právnu úpravu. Autorský kolektív Schelle – Schellová uvádza 6 základných zásad, na ktorých mal byť postavený:

- unifikácia, teda odstránenie dvojkoľajnosti v našom právnom poriadku, ako pozostatok recepcie práva v roku 1918 z rakúsko-uhorskej monarchie prvou republikou;
- preferovanie a zvláštna ochrana socialistického vlastníctva, čím sa myslelo vlastníctvo spoločenské;
- odstránenie prednosti záujmov jednotlivcov pred záujmami spoločnosti;
- odstránenie delenia právnych odvetví na právo súkromné a verejné;
- zrušenie zvláštného odvetvia obchodného práva;
- občianske právo zahrňovalo iba tzv. majetkové právo.¹⁵

Z obsahovej stránky došlo k najzákladnejšej zmene v oblasti vecných práv, a najmä vlastníctvom nový zákonník zatríasol. Občiansky zákonník z roku 1950 musel akceptovať rozdelenie vlastníctva určeného Ústavou z 9. mája 1948. V podstate išlo o rozdelenie na „socialistické spoločenské vlastníctvo s dvoma formami, t.j. štátne vlastníctvo a družstevné vlastníctvo, ďalej o osobné vlastníctvo a súkromné vlastníctvo.“¹⁶ Pod osobným vlastníctvom sa rozumeli najmä predmety domácej a osobnej spotreby, rodinné domčeky a úspory nadobudnuté prácou (osobný majetok). Súkromné vlastníctvo nebolo definované presne uvádzalo sa, že sa spravuje

⁸ Podľa KUKLÍK, J.: Všeobecný občiansky zákoník v československom právu 1918 – 1950. In: HRUŠÁKOVÁ, M. (ed.): 200 let od kodifikace k rekodifikaci českého občanského práva. Praha: Leges, 2011, s. 110;

⁹ Podľa KUKLÍK, J.: Všeobecný občiansky zákoník v československom právu 1918 – 1950. In: HRUŠÁKOVÁ, M. (ed.): 200 let od kodifikace k rekodifikaci českého občanského práva. Praha: Leges, 2011, s. 110;

¹⁰ KNAPP, V. a kol. Učebnica občianskeho a rodinného práva. I. zväzok. Bratislava: Právnický ústav ministerstva spravodlivosti, 1956, s. 40;

¹¹ KNAPP, V. a kol. Učebnica občianskeho a rodinného práva. I. zväzok. Bratislava: Právnický ústav ministerstva spravodlivosti, 1956, s. 40;

¹² http://psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_07.htm

¹³ http://psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0156_09.htm

¹⁴ LAZAR, J. a kol.: Občianske právo hmotné 1. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 51;

¹⁵ Podľa Schelleová, I. – Schelle, K.: Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964. Brno: Doplněk, 1993, s. 28;

¹⁶ LAZAR, J. a kol.: Občianske právo hmotné 1. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 52;

ustanoveniami danými pre vlastnícke právo, pokiaľ z nich nevyplývalo, že platili len na vlastníctvo socialistické alebo osobné. O tom, že preferované bolo socialistické vlastníctvo hovorí napr. ust. § 125 Stredného občianskeho zákonníka, podľa ktorého ak cudziu vec dobromyseľne spracuje socialistická právnická osoba, je výrobok v socialistickom vlastníctve, inak sa vec, ak možno tak urobiť, uvedie do predošlého stavu. Ďalej aj ust. § 135 Stredného občianskeho zákonníka, v ktorom sa uvádzalo, že o hospodárení so spoločnou vecou rozhoduje väčšina spoluvlastníckych hlasov, počítaná podľa veľkosti podielov. Ak pri rovnosti hlasov hlasoval pre jeden z dvoch názorov socialistický spoluvlastník, platí tento názor za prijatý.

Zásadná zmena nastala aj v prípade právneho režimu nehnuteľností, nakoľko Občiansky zákonník z roku 1950 opustil zásadu známu už zo starého Ríma „superficies solo cedit.“ A to konkrétne v ust. § 25, kde sa uvádzalo, že súčasťou pozemku je všetko, čo na ňom vzíde. Stavby nie sú súčasťou pozemku. Túto skutočnosť zvyrazňovalo aj ust. § 155, podľa ktorého mohla byť vlastníkom stavby aj osoba rozdielna od vlastníka pozemku.

Ďalšou významnou zmenou bolo upustenie od hmotnoprávných následkov spojených so zápisom do pozemkovoknižných zápisov. Inak povedané a v súlade s ust. § 111 vlastníctvo k veciam jednotlivo určeným sa prevádzalo už samou zmluvou, ak nebolo dohovorené inak alebo ak nevyplývalo nič iné z osobitných predpisov.

3.1 Prvý vs. Stredný občiansky zákonník

Aj keď v celom texte tohto príspevku sa s Občiansky zákonníkom z roku 1950 spája prívlastok „stredný“ nemusí ísť celkom o správne pomenovanie tohto kódexu. Pod pojmom „Stredný občiansky zákonník“ je predmetný kódex známy skôr v Českej republike, kde sa bežne takto aj označuje, nakoľko bol akýmsi medzňikom medzi ABGB a ešte stále v súčasnosti (k 20. októbru 2013) platným a účinným zákonom č. 40/1964 Zb. Občianskym zákonníkom. Samozrejme pokiaľ sa nič vážne nestane nadobudne v ČR v najbližšom čase účinnosť nový Občiansky zákonník. Aj keď Občiansky zákonník už nebude „stredný“ určite o svoje označenie nepríde, a to ani v prípade prijatia ďalších občianskoprávných kódexov v ďalekej, či blízkej budúcnosti.

U v podmienkach Slovenskej republiky sa nedá povedať, že by išlo o klasický „stredný“ občiansky zákonník, nakoľko aj teória skôr spája tento zákonník s prívlastkom „prvý.“ Už vyššie bolo spomenuté, že na našom území išlo v podstate o prvý kodifikovaný občiansky zákonník, no zároveň treba podotknúť, že od 1. mája 1853 do 23. júla 1861 platil na území Slovenskej republiky, vtedajšieho Uhorska, rakúsky všeobecný občiansky zákonník – ABGB. V podstate to „bola krátka epizóda panstva cudzieho zákonného práva, po ktorej nastal zasa návrat k obyčajovému právu.“¹⁷ Teda aj na našom území pred prijatím Občianskeho zákonníka z roku 1950 platil iný občiansky kódex, síce tomu tak bolo takmer 100 rokov pred prijatím nového kódexu, ale tento už teda nebol prvým.

Preto aj z tohto dôvodu je v celom texte používané označenie „stredný“ a nie „prvý.“

3.2 Systematika Občianskeho zákonníka

Pokiaľ ide o systematiku samotného kódexu, tak tá evidentne vychádzala z koncepcie, prijatej vo vtedajšom ZSSR. Mala silné rysy socialistickej koncepcie a prevzala aj jeho členenie. Takto sa Stredný občiansky zákonník členil na 6 častí.

Prvú časť nazvanú úvodné ustanovenia tvorili iba prvé tri paragrafy. Uvádzalo sa, že základom občianskych práv je Ústavou zaručený spoločenský poriadok ľudovodemokratickej republiky a jej socialistickej výstavba. Občianske práva sú chránené zákonom a nikto nesmie zneužívať občianske práva na škodu celku.

Druhá časť už bola obširnejšia a niesla názov „Všeobecné ustanovenia.“ Rozsahom sa tiahla od ust. § 4 až po ust. § 99 kódexu. V tejto časti sú definované a aprobované inštitúty, ktoré kódex prebral. Takto dochádza k výklad osôb, tak fyzických ako aj právnických, druhá hlava je venovaná veciam a právam, tretia sa venuje právnym úkonom. Štvrtá hlava rozoberá zastúpenie a plnomocenstvo, piata rieši počítanie času a posledná šiesta hlava v tejto časti sa venuje premlčaniu.

Tretia časť je venovaná vecným právam (ust. § 100 až § 210 kódexu). V tejto časti bolo upravené vlastníctvo (siedma hlava), vlastníctvo k stavbe a právo stavby (ôsma hlava), vecné bremená (deviata hlava), záložné a zádržné právo (desiata hlava).

¹⁷ LUBY, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: Iura Edition, 2002, s. 56;

Štvrtá časť je najrozsiahljšia a jej podstatu tvorí záväzkové právo. V tejto časti bol rozobratý vznik a obsah záväzkov (jedenásta hlava), zmeny v obsahu záväzkov (dvanásta hlava), zmena v osobe veriteľa alebo dlžníka (trinásta hlava), zabezpečenie záväzkov (štrnásť hlava), zánik záväzkov (pätnásta hlava), záväzky na úhradu škody (šestnásť hlava), záväzky z bezdôvodného obohatenia (sedemnásť hlava), kúpna a zámenná zmluva (osemnásť hlava), darovacia zmluva (devätnásť hlava), nájomná zmluva (dvadsiata hlava), vypožičanie (dvadsiata prvá hlava), pôžička (dvadsiata druhá hlava), zmluva o úschove (dvadsiata tretia hlava), príkazná zmluva (dvadsiata štvrtá hlava), konanie bez príkazu (dvadsiata piata hlava), zmluva o dielo (dvadsiata šiesta hlava), zasielateľská zmluva (dvadsiata siedma hlava), dopravná zmluva (dvadsiata ôsma hlava), sprostredkovateľská zmluva (dvadsiata deväť hlava), zmluva o združení (tridsiata hlava), zmluva o dôchodok (tridsiata prvá hlava), stávka a hra (tridsiata druhá hlava), verejné prisľúbenie (tridsiata tretia hlava). V tejto časti sa rad starých foriem naplnil novým obsahom, takže v niektorých prípadoch išlo o rovnaké zmluvné typy ako v AGBG, ale v skutočnosti sa jednalo z hľadiska obsahu o úplne iné typy. Totožnosť tu bola iba čo do formy.¹⁸ Pokiaľ ide o záväzkové právo treba ďalej podotknúť aj skutočnosť, že aj keď koncom devätnásteho storočia vznikla mimo rámca občianskeho zákonníka nová oblasť práva obchodného, samotná osnova nového kódexu aj tento rozdiel zotrela a obchodné právo neprijala. Ako sa uvádzalo v dôvodovej správe nové právo záväzkové nechcelo v žiadnom prípade zachovať inštitúcie kapitalistického poriadku, ale jeho snahou bolo správne vyjadriť zásady ekvivalentného výmenného hospodárstva, a to tak, aby bolo zabezpečené všetko, čo bolo na ceste k socializmu dosiahnuté, a aby bol zároveň podporený ďalší vývoj k socializmu. Tento cieľ mienila dosiahnuť ochranou a preferovaním socialistického podnikania, zabezpečením a podporou plánovaného hospodárstva, uplatňovaním triedneho hľadiska, odstraňovaním vykorisťovania človeka človekom a zatlačovaním obohacovania sa na úkor druhého. Záväzkové právo malo slúžiť predovšetkým úlohám jednotného hospodárskeho plánu a malo byť vybudované na princípe prísnej ekvity strán.

Piata časť bola venovaná dedičskému právu. Snažila sa komplexne riešiť problematiku dedičstva, dedenia zo zákona, ale aj závetu, pričom nevynechala ani zabezpečenie dedičstva, ochranu dedičov a potvrdenie dedičstva. Aj dedičské právo zodpovedalo novým pomerom najmä novým formám vlastníctva, ktoré dedičské právo určovali. Ako uviedla dôvodová správa, zmenilo svoj triedny obsah a svoju spoločenskú funkciu. Dedičské právo bolo predovšetkým zamerané na utvrdenie rodinných vzťahov a viazalo sa nie k právu vecnému, ale k právu rodinnému. Ako sa ďalej uvádza v dôvodovej správe, všetky historické epochy charakterizovali právo dedičské ako právo vecné osobitného druhu a vo vykorisťovateľských formáciách sa v ňom odrážala neobmedzenosť súkromného vlastníctva vládnucej triedy. Tak tomu bolo v otrokárskom poriadku aj v poriadku feudálnom. V kapitalistickom poriadku stratilo dedičské právo úplne svoju predchádzajúcu rodovú viazanosť a rozšírilo dispozičnú slobodu súkromného vlastníka aj za hranice jeho fyzického života. Vlastník mohol rôznymi podmienkami a príkazy, pripojenými k závetu, obmedzovať svojich právnych nástupcov podľa ľubovôle. Novou právnou úpravou sa zákonným dedičom dalo prednostné postavenie. Bolo to v súlade so všeobecnými zásadami, ktoré si pre dedenie stanovila sama spoločnosť, obmedzujúce obstarávaciu voľnosť, ak by bola v rozpore s ťažiskovými zásadami, ktorými bolo dedičské právo ovládané. Inštitúcie odkazu sa obmedzili a pripustili sa iba drobné odkazy hnutelných vecí. Osnova tu vychádzala zo skutočností, že takéto odkazy sú v širokých masách pracujúceho ľudu bežné a vžitá a že je vhodné umožniť poručiteľovi, aby sám posúdil, keď zanecháva niekomu peňažnú sumu alebo inú hnutelnú vec, či oprávnená osoba má niesť časť jeho dlhov alebo nie. Ako sa ďalej v dôvodovej správe uvádzalo odpadla inštitúcia ľudu absolútne nezrozumiteľná a slovenskému právu neznáma tzv. ležiaca pozostalosť. Jej odstránenie malo ten význam, že dedič (ak neodmietol dedičstvo) nadobudol dedičstvo už smrťou poručiteľa. Táto koncepcia mala byť ľudovému cíteniu bližšia než dovtedajší stav v slovenských krajoch, kde dedič nadobudol dedičstvo až súdnym odovzdaním. Podľa starého poňatia bola pozostalosť do súdneho odovzdania imaním bez pána, ako samostatný subjekt práv a záväzkov.

Šiestu časť tvorili prechodné a záverečné ustanovenia. Bolo ustanovené, že ustanoveniami zákona sa spravovali, pokiaľ nebolo ustanovené inak, i právne pomery vzniknuté pred 1. januárom 1951. Do tohto dňa sa tieto právne pomery spravovali skorším právom. Došlo k zrušeniu spoločnosti zriadených podľa skoršieho obchodného práva, pokiaľ o nich neboli ustanovenia v iných predpisoch, a spoločnosti podľa všeobecného občianskeho zákonníka zanikli dňom 1. januára 1951. Majetkové usporiadanie sa spravovalo skorším právom. Pri dedení sa malo použiť právo platné v deň smrti

¹⁸ Podľa Schelleová, I. – Schelle, K.: *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. Brno: Doplněk, 1993, s. 30;

poručiť. Dňom 1. januárom 1951 sa zrušili všetky ustanovenia o veciach upravených predmetným kódexom, počítajúc v to aj obyčajové právo, či už vyplývalo zo súdnych rozhodnutí alebo z iných prameňov. Zrušený bol napríklad všeobecný občiansky zákonník, vyhlásený dňa 1. júna 1811, vyjmúc ustanovenia §§ 1151 až 1164, a cis. nar. č. 276/1914 r.z., č. 208/1915 r.z. a č. 69/1916 r.z., ako aj všetky patenty, dekréty, nariadenia a zákony vydané k všeobecnému občianskemu zákonníku, ale aj všeobecný obchodný zákon, uvedený zákonom č. 1/1863 r.z., a zák.čl. XXXVII/1875, o obchodnom zákone, vyjmúc ustanovenia upravujúce právne pomery družstiev, ďalej aj zákon č.58/1906 r.z., o spoločnostiach s ručením obmedzeným, či zák.čl. LVII/1908, o prevádzaní obchodných podnikov atď.

3.3 Historické vplyvy

Stredný občiansky zákonník mal za úlohu upraviť právo na nové spoločenské podmienky. Zákodarcovia vytvorili zákon, ktorý sa od svojho predchodcu mal vyznačovať mimo iného aj vyššou jednoduchosťou a tým aj vyššou zrozumiteľnosťou.¹⁹ Stredný občiansky zákonník bol potom podľa prevažujúceho názoru zákonníkom ľudovým, a to tak duchom ako aj formou, bol písaný jasne a zrozumiteľne.

Pokiaľ ide o historické vplyvy, tak v tomto duchu sa mohol podpísať pod nový občiansky zákonník predchádzajúci ABGB a obyčajové právo. Len na margo obyčajového práva treba podotknúť, že v značnej miere kopirovalo aj ABGB, teda nebolo nejakým spôsobom vytrhnuté zo stredo európskeho kontextu a podobalo sa tak práve všeobecnému občianskemu zákonníku. Potom aj nový kódex mohol stavať na spoločných základoch.

Z formálneho rozdelenia určite z ABGB nečerpal a zvolil početnejšie rozdelenie, nakoľko pri ABGB sa stretávame s rozdelením iba do 3 aj keď rozsiahlejších dielov (boli nimi diel o práve osôb, diel o práve k veciam a diel o ustanoveniach, práve osôb a práve k veciam spoločným). Predtým 1502 paragrafov ABGB bolo nahradené iba 570 paragrafmi nového občianskeho zákonníka.

Ako uvádza Kuklík Občiansky zákonník z roku 1950 ešte celkom neopustil niektoré z tradičných konceptov stredo európskej právnej kultúry súkromného práva a dokonca bolo možné do určitej miery využiť i vládny návrh občianskeho zákonníka z roku 1937. Zároveň zdôraznil, že podľa Knappa zachoval všetko, čo bolo použiteľné a užitočné.²⁰

3.4 Vplyvy rímskeho práva

Pokiaľ ide o vplyv rímskeho práva, tak plynule nadviažeme na historické vplyvy predchádzajúcich právnych úprav, či návrhu občianskeho zákonníka z roku 1937, nakoľko aj tieto boli založené aj na rímskom práve. Praktický celý rad právnych inštitútov charakterizovaných v časti všeobecných ustanovení stredného kódexu má dlhú tradíciu a stále vychádza z noriem pochádzajúcich zo starovekého Ríma. Napríklad aj naďalej ostali zachované požiadavky pre platnosť právneho úkonu: existencia vôle subjektu, prejav vôle, zhoda prejavu vôle s vôľou skutočnú, stanovená možnosť zastúpenia pri právnych úkonoch, možnosť premlčania práva a ďalšie. Výnimkou mohli byť právne úkony súvisiace s úlohou socialistického štátu, pri ktorých zákon umožňoval zásah štátnych orgánov do vôle jednotlivca. Napriek tomu, že rímske právo bolo tvorcami nového kódexu označené za zbytočné je tu badať prítomnosť niekoľko tisíc rokov starých právnych inštitútov, ktoré stredný kódex poňal aj do svojho textu.

Takto ostávali jednotlivé ustanovenia obsiahnuté v texte stredného kódexu v tieni rímskeho práva. Aj keď mnohé ustanovenia zmenili svoju formu ich výklad bol v súlade s rímskym právom, nakoľko nebolo možné úplne sa zbaviť rímskoprávneho vplyvu na nový kódex. V podstate došlo k situácii, že tradičné inštitúty, vychádzajúce z rímskoprávnej kultúry, boli naplnené novým ideologickým obsahom.

Okrem iných zmien za jeden z veľkých odklonov od rímskeho práva bolo možné považovať opustenie starej zásady rímskeho práva, podľa ktorej sa považuje každá trvalá stavba za súčasť pozemku (*superficies solo cedit*), a to z dôvodu, že rozvoj JRD a poľnohospodárskej politiky vôbec mohla táto zásada brzdiť. Jej dôsledné zachovanie by viedlo k tomu, že stavby družstva na

¹⁹ SALÁK, P.: Římskoprávní vlivy v českém právu v 19. až 21. Století na příkladu institutu vydržení. In: VOJÁČEK, L. – TAUCHEN, J. – SCHELLE, K. (eds.): Proměny soukromého práva. Brno: MU, 2011, s. 132;

²⁰ Podľa KUKLÍK, J.: Všeobecný občiansky zákonník v československom právu 1918 – 1950. In: HRUŠÁKOVÁ, M. (ed.): 200 let od kodifikace k rekodifikaci českého občianskeho práva. Praha: Leges, 2011, s. 111;

súkromnej pôde by pripadli majiteľovi pôdy, stavby na štátnej pôde štátu, aj keď boli nadobudnuté z prostriedkov družstva. Nový charakter trvalých stavieb ako samostatného predmetu vlastníctva mal prispieť okrem iného aj k ďalšiemu rozvoju osobného vlastníctva k rodinným domčekom, ktoré si pracujúci mali postaviť na pozemkoch družstevných alebo štátnych. Preto osnova razila zásadu novú, podľa ktorej stavby neboli súčasťou pozemku. To malo v zapätí za následok, že vlastnícke právo k stavbám sa mohlo posudzovať úplne samostatne bez ohľadu na vlastnícke právo k pozemku.

3.5 Vplyv socialistického práva

Minister spravodlivosti po dokončení kódexu pri svojom prejave uviedol, ako výraznú tvorivú úlohu mal nový občiansky zákonník plniť. Chválil čerpanie poučenia zo Stalinových diel a prejavil veľký obdiv k sovietskemu usporiadaniu. Nový zákon podľa neho nebol prostriedkom brzdenia vývoja, ale nástrojom, ktorý mal uvoľniť cestu dopredu k socializmu. Z veľkej časti pri týchto vyhláseniach išlo iba o verejnú propagandu socialistického zamerania ako o pravdivé tvrdenia.

Ako uviedla dôvodová správa vodidlom pre kodifikáciu v prvom rade boli teda hlavné zásady sovietskeho občianskeho práva, a to tak ako boli vyjadrené v stalinskej ústave. Išlo o tieto zásady:

- právo osobného vlastníctva (článok 7 a 10), odvodené od vlastníctva socialistického; osobné vlastníctvo nestálo proti socialistickej hospodárskej sústave ako panujúcej forme hospodárstva, ale bolo s ňou úzko spojené a vyplývalo z nej;
- drobné súkromné hospodárstvo individuálnych roľníkov a domácich malovýrobcov (postupne miznúca forma hospodárstva), založené na osobnej práci a vylučujúce vykorisťovanie cudzej práce (článok 9);
- určovanie a riadenie hospodárskeho života štátnym národohospodárskym plánom za účelom rozmnoženia spoločenského bohatstva, ustavičného zvyšovania hmotnej a kultúrnej úrovne pracujúceho ľudu, upevnenie nezávislosti štátu a zosilnenie jeho schopnosti k obrane (článok 11).
- socialistická hospodárska sústava a socialistické vlastníctvo výrobných prostriedkov (v dvoch formách, ako vlastníctvo štátne a vlastníctvo družstevné) ako ekonomický základ štátu (článok 4 až 7 stalinskej ústavy);

Aj dôvodová správa skôr propagandisticky prehánala keď uvádzala, že zvládnutie prác na osnove práva občianskeho bolo potom možné hlavne vďaka tomu, že bolo možné oprieť sa o bohaté skúsenosti veľkého spojenca, Sovietskeho zväzu. Víťazná cesta k socializmu, nastúpená podľa zásad učenia a vedy všetkých vied, marxizmu-leninizmu sa odrážala markantne aj v socialistickej právnej vede. Zákonníky, učebnice, právnická literatúra a judikatúra Sovietskeho zväzu mali takto prispieť, dávajúc nahliadnuť do skúseností Sovietskeho zväzu, k správne chápaniu funkcie nového socialistického práva občianskeho.

Z celej systematiky nového občianskeho zákonníka, tak ako vyplývalo z analýzy dovtedajšej vývojovej etapy a z tendencie ďalšieho vývoja, vyplývalo, že nový občiansky zákonník bude upravovať majetkovoprávne vzťahy občanov, a z tohto dôvodu bolo z neho po vzore zákonodarstva ZSSR vylúčené právo rodinné, ktoré upravuje vzťahy človeka i spoločnosti k manželstvu a k rodine. Taktiež pracovné právo nebolo do osnovy poňaté, pretože nemožno prevziať buržoáznú koncepciu, pozerajúcu na pracovnú silu ako na tovar. Naproti tomu nebolo treba kodifikovať zvláštne právo obchodné, ktoré bolo právom privilegovaných vrstiev kapitalistického štátu a ktoré nemalo preto ako také vôbec miesta vo vtedajšej spoločnosti. Tie inštitúty obchodného práva, ktoré zodpovedali vtedajším spoločenským vzťahom výrobným a výmenným, boli do osnovy prebraté, avšak so zmeneným triednym obsahom. Stalo sa tak v záujme pružnejšieho a plynulejšieho obehu statkov. Išlo tu najmä o ustanovenia o podnikovej plnej moci, o zmluve zasielateľskej a nákladnej, o nekalej súťaži a o základné ustanovenia o cenných papieroch.

Osnova chcela plniť hlavné úlohy socialistického práva: právne zabezpečovať doterajšie výsledky budovania socializmu a prispieť aj k zmene v morálnom nazeraní, t.j. podporovať novú morálku a samozrejme tiež umožniť ďalší pokrokový vývoj občianskoprávných vzťahov. Preto tiež bola volená pružná a systém niekedy príliš kazuistických ustanovení starého občianskeho zákonníka nahradený pružnými generálnymi klauzulami (napr. generálnym splnomocnením súdu zmierňovať rozsah náhrady škody, generálnym splnomocnením orgánov plánovania zasahovať do záväzkových pomerov).

Vytvorenie nového občianskeho zákonníka tak, aby zodpovedal ekonomickej štruktúre vtedajšej vývojovej etapy, danej mocenskými a ekonomickými pomermi, a aby zabezpečil ďalší pokrokový vývoj týchto pomerov, v pomerne krátkej dobe dvoch rokov bolo celkom určite úlohou

nielen závažnou a ťažkou, ale aj úlohou skutočne významného štátneho dosahu. Ako sa uvádzalo v dôvodovej správe pred februárovým víťazstvom socializmu nebolo možné uskutočniť kodifikáciu občianskeho práva. Nebola možná dohoda o novom Občianskom zákonníku, chrániacim dôsledne socialistické vlastníctvo, vytvorené najmä znárodnením a plánovaným hospodárstvom. Až po februárovom víťazstve, po odstránení nepriateľov ľudu z vedenia štátu a po ďalekosiahlom obmedzení moci buržoázie, mohlo sa prikrčiť k splneniu tejto úlohy.

4 (DIS)KONTINUITA OBČIANSKEHO PRÁVA

Až do roku 1948, ako uvádza súdobá učebnica občianskeho práva, „nebolo možné začať kodifikačné práce, keďže buržoázna reakcia bojovala o zachovanie tzv. právnej kontinuity a pridrižovala sa húževnate všetkým zastaraným právnym predpisom, používaním ktorých chcela hamovať a zvrátiť vývin.“²¹

Stredný občiansky zákonník mal za úlohu pripraviť občianske právo na nové spoločenské podmienky, zároveň mal definitívne vykonať zjednotenie občianskeho práva na území celého Československa. Zákonodarcovia vytvorili zákon, ktorý sa od svojho predchodcu mal vyznačovať okrem iného aj vyššou jednoduchosťou a tým aj ľahšou zrozumiteľnosťou. Na druhej strane prístup ku komplexnej odchýlke uskutočnenej nadobudnutím účinnosťou tohto zákona išla za rámec jej bežného chápania. Vo svojej podstate sa nejednalo o nič iné, než o vytvorenie diskontinuity medzi stredným kódexom a pôvodným právnym poriadkom.

Samotná diskontinuita bola zaistená už spomínaným ust. § 568 Stredného občianskeho zákonníka (Dňom 1. januárom 1951 sa zrušili všetky ustanovenia o veciach upravených predmetným kódexom, počítajúc v to aj obyčajové právo, či už vyplývalo zo súdnych rozhodnutí alebo z iných prameňov) aj keď treba povedať, že takéto ustanovenie nebolo celkom jednoznačné a ešte aj v ére samostatnej Slovenskej republiky sa riešilo, či určité zákony boli zrušené alebo nie.²² Na druhej strane kontinuita práva v nedotknutých oblastiach (a zabezpečenie, aby nový kódex nepôsobil spätne) bola zaistená ust. § 562 Stredného občianskeho zákonníka (Ustanoveniami tohto zákona sa mali spravovať, pokiaľ nebolo ďalej ustanovené inak, i právne pomery vzniknuté pred 1. januárom 1951; do tohto dňa sa tieto právne pomery spravujú skorším právom).

Takto napríklad došlo k zrušeniu obchodných spoločností, nakoľko všeobecný obchodný zákon, uvedený zákonom č. 1/1863 r.z., a zák.čl. XXXVIII/1875, o obchodnom zákone, vyjmúc ustanovenia upravujúce právne pomery družstiev boli zrušené bez náhrady. Obchodné spoločnosti (okrem akciových spoločností, ktoré boli upravené neskôr v Zákonníku medzinárodného obchodu) sa potom „objavili“ v našom právnom poriadku až po páde režimu.

K ohrozeniu kontinuity (ak nie priamo k diskontinuite) došlo aj napríklad v prípade práva pôvodcovského a vydateľskej zmluvy (upravené až zákonom 115/1953 Sb.), práva poisťovacieho (zákonom č. 189/1950 Sb.), patentového, zmenkového a šekového (zákon č. 191/1950 Sb.), zákone o podnikovom registri atď.

5 ZÁVER

Ako už bolo uvedené (a zo súdovej literatúry, či dôvodovej správy a propagandy predstaviteľov štátu vyplýva) na rozdiel od starého občianskeho zákonníka sa používali zrozumiteľné, jasné dikcie, aby nový občiansky zákonník bol prístupný všetkým a prispel k zvýšeniu ideovej úrovne najširších mas pracujúcich. Zárukou splnenia tejto úlohy bola skutočnosť, že na kodifikačných prácach na osnove bola zaručená účinná účasť aj neprávnikov a najmä v širokej miere zástupcov pracujúcich. Tým bolo docielené toho, že k odborným skúsenostiam právnikov pristúpila tiež životná skúsenosť a právne cítenie robotníkov, ktorí podstatnou mierou ovplyvnili práce na kodifikácii občianskeho práva a účinné prispeli k zabezpečeniu požiadavke zrozumiteľnosti občianskeho zákonníka. Otázne ostáva, či tomu aj naozaj tak bolo, či bol Stredný občiansky zákonník tak blízky ľuďom. Všade sa prezentuje sila propagandy, ale nie je známe, či pospolitý robotnícky ľud aj naozaj chápal tento kódex tak jednoducho a zrozumiteľne.

V práci bolo čerpané tak z diel, ktoré vznikli v čase účinnosti Stredného občianskeho zákonníka a aj z diel, ktoré vznikli aj v súčasnosti. Je zrejmé, že pokiaľ išlo o obsah a inšpiráciu

²¹ KNAPP, V. a kol. Učebnica občianskeho a rodinného práva. I. zväzok. Bratislava: Právnický ústav ministerstva spravodlivosti, 1956, s. 40;

²² Porovnaj napríklad dôvodovú správu k zákonu č. 181/1995 Z. z. o pozemkových spoločenstvách (k ust. § 31 až 33);

samotného kódexu v mnoho sa tieto zdroje líšia, nakoľko v čase prijatia a účinnosti tohto kódexu išlo viac menej o značnú propagandu zameranú proti buržoázii a vyzdvihovalo sa socialistické právo a ZSSR, robotnícka trieda a pod. Ako sa uvádzalo k dôvodovej správe k zákonu č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník za okolností v roku 1950 nebolo možné vypracovať taký občiansky zákonník, ktorý by plne vyjadroval socialistický obsah spoločenských vzťahov. Občiansky zákonník z roku 1950 musel nutne vychádzať z ekonomickej a politickej situácie obdobia, v ktorom vznikal, a musel byť preto skoncipovaný tak, aby jeho ustanovenia boli použiteľné pre všetky sektory národného hospodárstva. Z týchto dôvodov občiansky zákonník nadviazal na predchádzajúcu úpravu a zachoval jej systém i vysoký stupeň všeobecnosti právnej formy, aby sa jeho ustanovenia vyhovovala všetkým sektorom, aj keď ich ekonomika bola tak odlišná. Jednotlivé inštitúty skoršieho práva iba prispôbil novým pomerom, pričom je podstatne menil alebo prenikavejšie zasahoval do ich obsahu.

Stredný občiansky zákonník ešte predstavoval akési malé víťazstvo, ale ako poznamenáva KUKLÍK išlo o krátkodobé „pyrrhovo víťazstvo“ horkú príchuť vyvolávajúce ďalšie otázky, nakoľko autoritársky režim potreboval na rozdiel od demokratického k dokončeniu veľkoryso pojatého „kodifikačného plánu“ iba necelé dva roky a ešte sa mu podarilo, aby mu s väčším, či menším nadšením slúžila i časť prvorepublikovej elity.²³ Určite nejde o žiadnu výčitku k našim (alebo aj českým) zákonodarcom.

Pokiaľ ide o kontinuitu, či diskontinuitu občianskeho práva a Stredný občiansky zákonník treba zdôrazniť, že išlo o spoločenskú objednávku. O spoločenskú objednávku vládnucej triedy, ktorá s určitými inštitútmi nepočítala, a to buď vo forme, ktorú poznalo občianske (prípadne obchodné) právo pred rokom 1950 a preto došlo k ich ideologickej zmene alebo nová politická garnitúra s nimi nepočítala vôbec, a teda vôbec nezapadali do ľudovo demokratickej koncepcie občianskeho práva.

Použitá literatúra:

- LAZAR, J. a kol.: Občianske právo hmotné 1. Bratislava: Iura Edition, 2006, 635 s. ISBN 80-8078-084-6;
LUBY, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: Iura Edition, 2002, 626 s. ISBN 80-88715-80-6;
KNAPP, V. a kol. Učebnica občianskeho a rodinného práva. I. zväzok. Bratislava: Právnický ústav ministerstva spravodlivosti, 1956, 451. Bez ISBN;
SCHELLEOVÁ, I. – SCHELLE, K.: Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964. Brno: Doplněk, 1993, 594 s. ISBN 80-85765-42-X;

Články v zborníkoch:

- KUKLÍK, J.: Všeobecný občiansky zákoník v československom právu 1918 – 1950. 96 – 112 s. In: HRUŠÁKOVÁ, M. (ed.): 200 let od kodifikace k rekodifikaci českého občanského práva. Praha: Leges, 2011. 157 s. ISBN 978-80-87576-03-8;
SALÁK, P.: Římskoprávní vlivy v českém právu v 19. až 21. Století na příkladu institutu vydržení. 129 – 137 s. In: VOJÁČEK, L. – TAUCHEN, J. – SCHELLE, K. (eds.): Proměny soukromého práva. Brno: MU, 2011, 437 s. ISBN 978-80-210-5613-8

Právne predpisy:

- Všeobecný občiansky zákonník z roku 1811 – ABGB;
Ústavný zákon č. 150/1948 Zb. Ústava Československej republiky z 9. mája 1948;
Zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník;

Dôvodové správy:

- Dôvodová správa k zákonu č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník dostupná na:
http://psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_07.htm

Dôvodová správa k zákonu č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník dostupná na:

²³ Podľa KUKLÍK, J.: Všeobecný občiansky zákoník v československom právu 1918 – 1950. In: HRUŠÁKOVÁ, M. (ed.): 200 let od kodifikace k rekodifikaci českého občanského práva. Praha: Leges, 2011, s. 112;

http://psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0156_09.htm

Dôvodová správa k zákonu č. 181/1995 Z. z. o pozemkových spoločnostiach

Kontaktné údaje:

JUDr. Simona Čerevková

cerevkovas@gmail.com

Paneurópska vysoká škola, fakulta práva, Tomášikova 20, Bratislava

Sládkovičova 22

066 01 Humenné

Slovensko

VULGARIZÁCIA RÍMSKEHO PRÁVA V KONTEXTE HISTORICKO-PRÁVNÝCH UDALOSTÍ A JEJ VPLYV NA SÚČASNÝ VÝVOJ

Eva Dudášová

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstract: Roman law provides an incontestable image of developing legal relations in the period of ancient Rome, which created a link of human relations requiring special regulation of obligatory nature. The procedure of establishing law in certain eras of Roman Empire followed the needs of the society and in a more extensive meaning it was impacted also by special customs of conquered nations. It is not only the influence of provincial elements, but also interventions of Germanic tribes which enabled changes in classical Roman law. This discontinuity was mainly manifested in the institutes of civil law, thus causing a formation of a „double track“ in law. As an outcome of the previous mentioned context a relatively new expression „vulgar Roman law“ has come into use, however its content gives rise to extensive and contradicting debates. Its content deserves a special attention, but it is also appropriate to consider the far-reaching consequences of such a development in connection with the ideas about the beginning of the crisis of Roman law, that is enrooted in the subjective perceptions and the way how society nowadays thinks as well as in its current needs, interests and changes.

Abstrakt: Rímske právo poskytuje nespochybniteľný obraz o rozvíjajúcich sa právnych vzťahoch v období starovekého Ríma, ktoré vytvorili spleť zložitých medziľudských relácií vyžadujúcich si osobitnú úpravu záväzného charakteru. Tvorba práva však aj v jednotlivých obdobiach Rímskej ríše sledovala potreby spoločnosti, a v širšom kontexte bola ovplyvnená aj zvyklosťami podrobených národov. Avšak nielen vplyv provinčných prvkov, no taktiež výrazne zásahy germánskych kmeňov podmienili zásadné zmeny, ktorým bolo klasické rímske právo vystavené. Takto vzniknutý nesúlad sa prejavil predovšetkým v inštitútoch súkromného práva, spôsobiac tak vznik „dvojkoľajnosti práva“. V spomenutom kontexte sa stal zaužívaným pomerne nový výraz „vulgárne rímske právo“, ktorého obsah však do dnešného dňa dáva podnet k rozsiahlym rozporuplným diskusiám. Osobitnú pozornosť si zasluhuje nielen jeho obsahová náplň, no je vhodné sa pozastaviť tiež nad ďalekosiahlymi konzekvenciami takéhoto vývoja v spojitosti s myšlienkami o začiatkoch krízy rímskeho práva, ktorej základy sú zakotvené ako vo vnímaní a zmyšľaní členov spoločnosti, tak aj v jej potrebách, záujmoch a zmenách, ktoré časom podstúpila.

Key words: Roman Empire, Roman law, vulgarization of law, vulgar Roman law, society, crisis, current state

Kľúčové slová: diskontinuita, kríza, kontinuita, rímske právo, Rímska ríša, spoločnosť, súčasný stav, vulgarizácia práva

1 ÚVOD

Rímske právo predstavuje fenomén, ktorý vytvára široký priestor pre tvorbu úvah týkajúcich sa jeho viacerých stránok vyvolávajúcich pochybnosti a podmieňajúcich rozporuplné diskusie v radoch odbornej verejnosti. Rímske právo bolo v priebehu jednotlivých historických období poznačené nenávratnými zmenami, ktoré odrzkadľovali vývoj a potreby vtedajšej spoločnosti, ktorých pozitívny charakter je dodnes často spochybnovaný, pričom sa do popredia umiestňuje predovšetkým ich negatívny dopad. Pri skúmaní skorších období jeho vývoja je nevyhnutné sa zamerať najmä na vplyv následkov expanzívnej politiky rímskeho štátu v podobe zakladania čoraz väčšieho množstva provincií, ktorá však časom bola vystriedaná potrebou využitia prostriedkov obrannej vojny vyvolanej dynamickými, neprestajnými a agresívnymi útokmi barbarských kmeňov. Následne vzniknutá spleť kultúr a čoraz viac komplikovaných vzťahov zapríčinili neočakávané, a nepredvídané modifikácie v rímskom právnom poriadku. Postupne sa objavujúce cudzie prvky, obohacujúce rímske právo, mali za následok vznik pomerne nového výrazu „vulgarizácia práva“,

ktorého význam však nie je jednoznačne zadenovaný, a tak vytvára široký priestor pre výklad ovplyvnený myšlienkami odborníkov.

2 INTERPRETÁCIA VÝRAZU „VULGÁRNE RÍMSKE PRÁVO“

V priebehu skúmania právnych inštitútov v dejinných súvislostiach často dochádza k situácii, keď sa isté javy pomenujú až s výrazným časovým odstupom po ich výskyte. Obdobná situácia je badateľná aj v prípade pojmu „vulgarizácia rímskeho práva“. Výraz *vulgaris* sa v latinskom jazyku používal v zmysle „bežný, bežne používaný“.¹ Obdobný význam si však pojem „vulgárny“ zachoval až do dnešných dní, a jeho použitie prichádza do úvahy v prípade potreby vyjadrenia niečoho, čo sa týka väčšej masy ľudí. O vulgarizácii rímskeho práva sa prvýkrát zmieňoval nemecký historik Heinrich Brünner koncom 19. storočia. Uvádzané označenie sa stalo súčasťou rímsko-právnej terminológie, no dodnes sa nevyznačuje ustáleným obsahom.

V užšom zmysle sa výrazom „vulgarizácia práva“ tituluje jav, ktorý pretrvával od obdobia vzniku prvých provincií v 3. storočí pred Kr., ktorých obyvateľstvo sa riadilo vlastným právnym poriadkom. V rámci rímskych vojnových zvyklostí sa stal zaužívaným postup, že vojvodca, ktorý príslušné územie dobyl, mal možnosť rozhodnúť o tom, či sa podmanenému národu umožní ďalšie používanie jeho pôvodného právneho poriadku, alebo dôjde k jeho strate a k vnúteniu rímskeho právneho poriadku. Takýto spôsob správania Rimanov mal za následok vznik nežiaduceho stavu, keď sa právo platné v oblastiach násilím pričlenených k územia Rímskej ríše naďalej zostalo zachované v podobe zvykového práva. Právo cudzincov, predovšetkým však prvky gréckeho právneho poriadku sa naďalej uplatňovalo v provinciách ako dôsledok princípu personality. Postavenie zvykového práva aj v dnešnej dobe podnecuje výskyt viacerých otázok týkajúcich sa jeho zaradenia v právnom poriadku, predovšetkým však jeho vzťah k písanému právu a začlenenie do skupiny tvoriacej *ius naturale* alebo *ius positive*.

Významný zásah do rímskeho právneho poriadku predstavovalo udelenie rímskeho občianstva skoro všetkým obyvateľom ríše prostredníctvom tzv. *constitutio Antoniniana* v roku 212, čím sa odstránila potreba rozlišovania medzi *ius civile* a *ius gentium*, a následne došlo k uznaniu záväznosti miestnych a provinčných zvykov v právnej praxi.² Takto vzniknutý stav mal za následok obohatenie právneho poriadku o ďalšie, inovatívne, dovtedy neakceptované prvky, ktoré sú vnímateľné ako v pozitívnom, tak aj v negatívnom zmysle.

Prirodzený historický vývoj v spojitosti s expanzívnymi myšlienkami a politikou Ríma smerovali k nevyhnutnosti udeľovania rímskeho občianstva čoraz väčšiemu množstvu obyvateľov. Vyskytujú sa názory, že rímske občianstvo predstavovalo zdroj sily starovekého Ríma. Z toho dôvodu bolo predvídateľné, že bude priam nemožné vyhnúť sa eliminácii hraníc medzi tzv. *ius civile* a *ius gentium*, podmieniac prelínanie sa cudzích prvkov s právom klasickým, vedúc tak k jeho „znečisteniu“ a k vulgarizácii rímskeho práva. Prípustná však je tiež idea zohľadňujúca vývoj a potreby spoločnosti, ktoré sa v priebehu času dožadujú zmien v súlade s aktuálnym stavom a stupňom jej vývoja, pričom modifikácie uskutočnené v takomto duchu sú predovšetkým pozitívneho charakteru, otázky zostáva len ich dopad a praktické prevedenie.

Zástancom uvedenej teórie bol rakúsky právny historik Ludwig Mitteis, ktorý rímske vulgárne právo vnímal ako isté degenerované právo, uplatňované už v klasickom období, ako aj v poklasickom období neskoršej Rímskej ríše, prihliadajúc na špecifické miestne potreby. Pod uvádzaný pojem zahŕňal rímske právo používané na rozličných územiach Itálie, vrátane provincií, popri práve klasickej jurisprudencie.³

Značne užšie ponímanie vulgárneho rímskeho práva sa spája s menom už spomínaného nemeckého historika Heinricha Brünnera, ktorý svoje myšlienky úzko špecifikoval v spojitosti s právom rímskeho ľudu pod nadvládou Germánov. Takto použité označenie spomenutého javu odôvodňuje historickou udalosťou z roku 476 a jej ďalekosiahlymi následkami spočívajúcimi okrem iného aj v neexistencii autority, ktorá by tvorila zdroj rímskeho práva. Avšak vzniknutá nepriaznivá situácia sa odzrkadlila v reakciách barbarských kráľov, ktorí následne nahradili chýbajúcu autoritu.

¹BERGER, Adolf. Encyclopedic Dictionary of Roman Law. Philadelphia: The American Philosophical Society. Part 2. Reprint. s. 808.

²BEDERMAN, D. J.: Custom as a Source of Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 18.

³LIEBS, D.: Roman Vulgar Law in Late Antiquity. s. 4. Dostupné na: http://www.freidok.uni-freiburg.de/volltexte/6857/pdf/Liebs_Roman_vulgar_law.pdf (zo dňa 1. 10. 2013)

Rímske právo zostalo naďalej v používaní po dlhú dobu po zániku Rímskej ríše, zvyšujúc tým prestíž a podporujúc silu barbarských kráľovstiev.⁴

Názory na takýto stav sa medzi historikmi rôznia a dochádza tým k ich členeniu na dva myšlienkové tábory. Germanisti zastávajú názor, že rímske právo predstavovalo cudzí, nežiaduci prvok, ktorého vplyv je možné prirovnáť k vírusu infikujúceho čisté germánske právo a súčasne ochromujúceho jeho rozvoj. Postoj romanistov sa líšil v smere, ktorý obhajoval opačné stanovisko.⁵

Najširší výklad výrazu „vulgárne rímske právo“ poskytol nemecký právny historik Ernst Levy, ktorý zapríčinil vznik dlhodobých rozporuplných diskusií týkajúcich sa jeho unikátnych myšlienok. Na základe jeho tvrdení vulgárne rímske právo tvorilo všetko právo používané v Rímskej ríši mimo centrálnych území, ktoré bolo v rozpore s právom klasickej jurisprudencie, zahrňujúc tiež právo v jednotlivých provinciách. Profesor Levy vo svojom diele *West Roman Vulgar Law: The Law of Property* uvádza, že vulgárne právo nadobudlo univerzálny charakter na východe aj na západe ríše v dekrétach Konštantína a Juliána, Honoría a Arkádia, a po tom, čo sa právo tvorba stala duálnou, tak aj v novelách Teodosiána II. a Valentiana II., deklarujúce čoraz viac sa prejavujúcu potrebu zjednodušenia a popularizácie práva. Detailnosť a vzácnosť jeho výnimočných myšlienok sa prejavila tiež v jeho vnímaní vulgárneho práva prostredníctvom odlišností, na ktoré poukazyval skúmajúc jednotlivé rímskoprávnepráve inštitúty, predovšetkým však fenomén vlastníckeho práva. Za najvýznačnejšie črty charakterizujúce vulgárne právo považoval neexistenciu akejkolvek spojitosti s tradičnými prvkami a odklon od štandardov stanovených klasicou jurisprudenciou. V ostrom kontraste s globálne sa šíriacou vulgarizáciou práva boli klasicizujúce tendencie podporené najmä úsilím profesorov pôsobiacich v školách vo východnej a v západnej časti ríše, ktoré však kulminovali aj v tzv. justiniánskej renesancii klasického práva. Existujú však tiež názory, že k vulgarizácii rímskeho práva prispelo aj odstránenie striktnosti podmienok poskytovania právnych služieb. Nedostatok adekvátneho právneho vzdelania osôb poskytujúcich právne služby s veľkou mierou neodbornosti a laickosti malo za následok úpadok právnej vedy.⁶

Zjednodušenie v právnom myslení sa prejavilo aj v opakovanom návrate k pojmom a k inštitútom príznačným pre predchádzajúce obdobia. Ako príklad môže poslúžiť postup uplatňovaný v procese týkajúcom sa vlastníckeho práva. V súlade s klasickým právom bolo dôkazné bremeno na strane žalobcu, pričom žalovaný, ktorému prislúchala držba veci, mohol zostať pasívny. Uvedená situácia sa však pod vplyvom vulgarizácie práva zmenila, a tak obom stranám vznikla povinnosť tvrdiť, že im vec patrí. Tento atribút sa pôvodne vyskytoval v najstarších dobách rímskeho civilného procesu, a znovu sa objavil v germánskom práve.⁷

Pre ucelenosť problematiky považujeme za dôležité uviesť tiež ďalšie teórie týkajúce sa interpretácie pojmu „vulgárne rímske právo“, ktorých výskyt je menej frekventovaný, no svojím významom nezaostávajú za tými, ktoré boli uvedené v predošlom texte. Viacero autorov spochybňuje existenciu akéhokoľvek rímskeho vulgárneho práva a prikláňajú sa k tvrdeniu, že významnou mierou relevantnosti sa vyznačuje len pozornosť venovaná skúmaniu fenoménu vulgárneho práva, bez akéhokoľvek prívlastku, mysliac tým právo uplatňované na rozličných územiach Rímskej ríše, ktoré nie je totožné s rímskym právom. K predstaviteľom uvedenej teórie, ktorí značne prispeli k jeho rozpracovaniu a rozvoju patria viacerí historici, medzi nimi aj Enric Besta a Alfred Pernice.

Pojem „vulgárizácia rímskeho práva“ podnecuje vznik plurality myšlienok a z toho dôvodu je nevyhnuté poukázať na ideu, ktorá síce vyjadruje súhlas s existenciou predmetného javu v dejinných súvislostiach, no modifikuje uvádzaný výraz, a považuje za vhodnejšie použitie označenia „germánske rímske právo“.⁸

⁴LAFFERTY, S.: Law and Society in Ostrogothic Italy. Evidence from the Edictum Theodorici. In: Journal of Late Antiquity. Vol. 3, No. 2, Fall 2010, s. 337.

⁵STEIN, P.: Roman Law in European History. 7th printing. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 118.

⁶LEVY, E.: West Roman Vulgar Law: The Law of Property. Philadelphia: American Philosophical Society, 1951, s. 6-13.

⁷BRUCK, E. F.: West Roman Vulgar Law: The Law of Property. In: Harvard Law Review, Dec. 1952, Vol. 66, Issue 2, p. 381.

⁸LIEBS ref. 3. s. 15-16.

3 GERMÁNSKE KMENE A ICH VPLYV NA ŠÍRENIE RÍMSKEHO PRÁVA V EURÓPSKOM PRIESTORE

Viaceré teórie, ktoré sa vyvinuli v súvislosti s analýzou problému vulgarizácie rímskeho práva zahŕňali ako jeden z významných faktorov vzniku takejto situácie pohyb germánskych kmeňov, ich usídlenie sa na území Rímskej ríše a kolíziu vyskytujúcu sa v dôsledku odlišných právnych poriadkov, platiacich pre rôzne národy na tom istom území. Prítomnosť Germánov na území Rímskej ríše je však možné hodnotiť v dvoch rôznych etapách. Prvou bolo obdobie od 3. storočia, keď dochádzalo k ich usídľovaniu na území Rímskej ríše a k nadobudnutiu buď statusu vojnového zajatca alebo rímskeho spojenca. Germánske obyvateľstvo však naďalej tvorilo zanedbateľnú časť z celkovej populácie. Druhú etapu predstavovalo obdobie sťahovania národov, ktoré zapríčinilo vehementný vpád Germánskych kmeňov, postupne si zakladajúcich svoje kráľovstvá, a riadiace sa svojím vlastným zvykovým právom odlišným od práva rímskeho.

V priebehu detailnejšieho skúmania problematiky sťahovania národov a dynamického pohybu germánskych kmeňov sa v úzadí vynára otázka, ako tieto udalosti ovplyvnili osud rímskeho práva. V kontexte analýzy zachovania kontinuity rímskeho práva dochádza k výraznému zlomovému bodu, keď sa do popredia dostáva právo iného národa nadobúdajúceho dominantné postavenie a ohrozujúce zachovanie príslušných tradičných hodnôt.

K úpadku rímskeho práva obdobných rozmerov nedošlo v priebehu žiadnej zo skorších etáp vývoja. Aj vznikom prvých provincií prvky klasického rímskeho práva zostávali naďalej zachované, od tohto momentu však možno datovať začiatok zmien, ktoré hlboko zasiahli viaceré existujúce právne inštitúty, spôsobiť tak ich zánik, alebo modifikáciu odzrkadľujúcu aktuálne potreby spoločnosti, či taktiež zahrnutie nových, dovtedy pre obsah rímskeho práva neznámych elementov, ktoré pôsobili vo vzťahu ku klasickému právu v obohacujúcom zmysle. Dominantné postavenie Ríma a tým ovplyvnený vzťah medzi ním a jeho provinciami pôsobil ako ochranný štít pre výskyt rímskeho práva, no ani zaničené úsilie štátneho aparátu, ani boj klasicistov nedokázal zabrániť vývojovým tendenciám, a ubrániť ho pred vlnaním sa fragmentov cudzieho zvykového práva.

Usadenie sa nepriateľských germánskych kmeňov pred bránami Ríma však pôsobilo odlišnými účinkami na ďalší osud klasického rímskeho práva a tiež rímskeho práva, označovaného výrazom „vulgárne“. Ako už bolo spomenuté, názory na vzájomný vplyv Germánov a Rimanov v oblasti práva sa rozchádzajú v závislosti od toho, či je daná osoba prívržencom skupiny germanistov alebo romanistov, no istá miera prelínania sa právnych noriem bola prítomná na strane obidvoch národov. Výsledky neskorších kodifikačných úsilí sú dôkazom prítomnosti prvkov rímskeho práva v spleti zaužívaných, všeobecne záväzných pravidiel správania, ktoré zostali zachované v rámci zvykového práva jednotlivých germánskych kmeňov. Nevýhoda týchto prác je však výrazne badateľná v nedostatočnom prísune informácií o čistom germánskom obyčajovom práve bez rímskoprávných prvkov.

V priebehu výskumných aktivít venovaných kontinuite a diskontinuite rímskeho práva v období po rozpade Západorímskej ríše v roku 476, keď boli ako zdroje práva známe diela právnikov v znení ustanovenom konštitúciou Valentiniána III., Gregoriánska a Hermogeniánska zbierka reskriptov, Teodosiánsky kódex a Novellae, je relevantné sa zamerať na obsah a ďalší rozvoj práva uplatňovaného jednotlivými germánskymi etnikami, ktorého obsah bol úzko podmienený historickými udalosťami a snahou o riešenie nimi zapríčinenej dvojkoľajnosti práva.⁹ Novovzniknuté germánske kráľovstvá na západných územiach ríše čelili významnému problému spôsobujúcemu zmätočnosť v situácii, keď bolo nutné rozhodnúť, aké právo sa má uplatniť vo vzťahu k obyvateľom jednotlivých národov. Bolo potrebné zvážiť vzťah a možnú existenciu nepísaného zvykového práva Germánov popri písanom rímskom práve. Riešenie sa našlo v princípe personality, čím sa umožnilo, aby pre Rimanov platilo iné právo ako pre príslušníkov germánskych kmeňov. Vzniknuté tendencie však smerovali k vyhovneniu požiadavke, vyplývajúcej z aktuálneho stavu vecí, vyhotoviť právo v písanej podobe. Výsledok takejto úsilie sa prejavil v súbore zákonníkov nazývanom *leges barbarorum*, ktorý síce umožnil transformáciu tzv. ľudového práva do písanej podoby, avšak predstavoval len deklaráciu práva v praxi.¹⁰ Odkazujúc na už vyššie spomenutú dvojkoľajnosť práva v západnej časti ríše, je nevyhnutné rozlišovať medzi *leges*

⁹ SAVIGNY, F. K.: The History of the Roman law during the Middle Ages. Vol. 1. Edinburgh: printed for Adam Black, 1829. s. 10.

¹⁰ A History of Germanic Private Law. 3rd printing. New Jersey: The Lawbook Exchange, LTD., 2007, s. 6.

barbarorum, ktorého ustanovenia sa uplatňovali vo vzťahu k príslušníkom germánskeho etnika, a *leges romanae barbarorum*, slúžiaceho pre potreby príslušníkov rímskeho národa.¹¹

Spomedzi zákoníkov barbarského práva je jedným z najstarších Eurichov kódex (*Codex Euricianus*), po revidovaní známy ako *Codex revisus*, na ktorý neskôr naviazal zákoník označovaný ako *Lex Visigothorum (Liber iudiciorum)*. Pre súkromnoprávne pomery Rimanov bol však relevantný zákoník pomenovaný ako *Lex Romana Visigothorum (Breviarum Alarici)*, ktorého obsah bol z výrazne veľkej časti založený na ustanoveniach Teodoziánskeho kódexu, doplnený hodnotnými komentármi. *Breviarium*, označovaný aj ako *Lex Romana*, bol dôkazom vytrvalého pokračovania používania rímskeho práva v praxi.¹² Po odstránení dvojkoľajnosti práva prijatím zákoníka *Liber iudiciorum* sa dosah *Breviaria* na právne vzťahy Rimanov zmenšil. Jeho vplyv však zostal naďalej zachovaný v južných a východných oblastiach dnešného Francúzska.

Významným právnym predpisom platiacim pre obidva národy, Germánov aj Rimanov, bol *Edictum Theodorici Regis*, považovaný za zákon vizigótskeho kráľa Theodorika (453-466).

Dôkazom existencie starého germánskeho práva je tiež zákon *Lex Gundobada* uplatňovaný vo vzťahu k Burgundom, obsahujúci okrem iného aj kolízne normy pre úpravu právnych vzťahov medzi Rimanmi a Burgundmi. Za čias vlády kráľa Gundobada (480-516) došlo tiež k prijatiu zákona upravujúceho súkromnoprávne pomery Rimanov, označovaného ako *Lex Romana Burgundionum* alebo tiež ako *Papianus*. Uvedený zdroj rímskeho práva predstavuje samostatné, ucelené dielo avšak v jeho istých častiach zostali obsahovo zachované niektoré zdroje rímskeho práva.

Uvedené zákoníky sú dôkazom toho, že rímske právo neupadlo do zabudnutia ani po nájazde germánskych kmeňov a ich usadení sa na území Rímskej ríše. Myšlienky týkajúce sa krízy a zachovania kontinuity rímskeho práva v západnej Európe sú však opodstatnené. Je badateľné, že rímske právo postupom času strácalo svoj dominantný charakter, a to aj napriek tomu, že sa v priebehu historického vývoja právnych inštitútov zachovali viaceré, ktoré boli známe už aj v období antického Ríma.

Čiastočne odlišná bola situácia vo východných oblastiach ríše. Výsledky Justiniánskej kodifikácie umožnili silnejšie zakorenenie práva, a stali sa základom a motiváciou pre legislatívnu činnosť nasledujúcich panovníkov Byzantskej ríše. Veľký podiel mali tiež na formovaní práva v celoeurópskom priestore. Je potrebné si však všimnúť aj negatívna striktného prístupu cisára Justiniána, ktorý vyhlásil výsledky kodifikačných práv za jediný a výlučný prameň práva. Túto svoju ideu dotiahol až do krajnosti, keď nariadil zničiť diela klasických právnikov.

Kodifikačné úsilie boli príznačné aj pre ďalších panovníkov nastupujúcich po smrti cisára Justiniána. Kontroverznou sa medzi významnými dielami javí tzv. Ekloga, ktorá sa síce považuje za najvýznamnejšiu právnu zbierku postjustiniánskeho obdobia, a jej používanie v praxi sa zachovalo po dlhú dobu. Ekloga síce naviazala na rímskoprávnu tradíciu, no v mnohých smeroch sa odklonila od justiniánskych zbierok. Významnú zmenu predstavovalo oslabenie tradičného postavenia otca ako hlavy rodiny, označovaného výrazom *pater familias*, v prospech jeho manželky. Významným prvkom, ktorý však bol charakteristickým pre rímske právo, a naďalej sa zachoval aj v nasledujúcich právnych zbierkach, bol inštitút dedičného nájmu pôdy *emphyteusis*.

Návrat k justiniánskemu právu činili právne zbierky vrcholného obdobia Byzantskej ríše (867-1025) – Procheiron, Epanagogé a Basilika. Podstatný odklon od pôvodného znenia však bol spôsobený rozmanitosťou zdrojov, z ktorých autori čerpali podklady pre svoju prácu, nakoľko kodifikátori nevychádzali z originálneho znenia latinských textov Justiniánskej zbierky, ale z rôznych gréckych prekladov a parafráz. Basilika a Procheiron sa stali základom pre jedno z vrcholných diel byzantskej literatúry – Hexabiblos, ktorý si na území Grécka zachoval platnosť až do roku 1946.¹³

Uvedené zbierky sú dôkazom toho, že rímske právo sa dokázalo uchytiť a potvrdiť svoju významnosť aj po zániku Západorímskej ríše, aj keď už v istej modifikovanej podobe, prispôsobenej aktuálnym potrebám a podmienkam spoločnosti. Myšlienky o kontinuite práva zostávajú diskutabilné, nakoľko sa pôvodné, čisté, klasické rímske právo časom okresávalo, menilo, doplňalo

¹¹ *Leges barbarorum* predstavovalo súhrn germánskeho zvykového práva v podobe pod vplyvom rímskeho práva. Obvykle sa člení na štyri časti – Gótsku, Franskú, Saskú a Bavorskú. Uvádza sa, že dôkazom takéhoto vplyvu je aj skutočnosť, že všetky barbarské zákoníky (okrem Anglo-saského) boli vyhotovené v latinskom jazyku, hoci boli čiastočne obohatené aj o germánske právne výrazy.

¹² SAVIGNY, ref. 9, s. 12.

¹³ KOLEKTÍV AUTOROV PraF UK: Dějiny evropského kontinentálního práva. Vysokoškolská právnická učebnica. Praha: Linde, 2003, s. 499.

a strácalo svoj tradičný charakter, až dospelo do štádia, že sa jeho prepracované a hlboko rozvinuté pojmy a inštitúty stali len vzorom a inšpiráciou pre ďalšie legislatívne činnosti. Rozvoj rímskeho práva sa ukončil po smrti cisára Justiniána. Ďalšiu významnú etapou pre život rímskeho práva predstavovalo obdobie recepcie, počas ktorého rímske právo slúžilo ako podklad pre tvorbu právnych zbierok v Európe.

4 ZÁVER

Výučba teórie rímskeho práva sa do dnešného dňa zachovala na viacerých právnických fakultách poskytujúcich právnické vzdelanie na rôznych územiach Európskeho kontinentu. Jeho význam však deklaruje tiež celosvetový záujem odborníkov, prejavovaný o tento fenomén, ktorí uskutočňujú rozsiahle výskumné aktivity zamerané na získanie širšej vedomostnej základne týkajúcej sa právneho poriadku národa, ktorý vynikal nielen v politike, filozofii a rečníctve, ale významnou mierou prispel tiež k rozvoju právneho myslenia, a založil základy práva, predstavujúce studňu poznania, z ktorej sa čerpá do dnešných dní.

Je potrebné si uvedomiť, že právny poriadok Ríma, vo forme v akej sa vyvinul v období staroveku, zodpovedal požiadavkám vtedajšej spoločnosti charakterizovanej výraznými rozdielmi v právnom postavení jednotlivých osôb, ktoré sa časom, v priebehu historického vývoja, odbúraval, smerujúc k ich zrovnoprávneniu v teoretickej aj v praktickej rovine. Predstavy o statuse rímskeho občana v spojitosti s myšlienkami o slobode a čelnom postavení muža v rodine v súčasnosti strácajú svoj pôvodný význam, avšak myšlienky o kontinuite, či diskontinuite a kríze rímskeho práva sú naďalej diskutabilné, a hodné osobitnej pozornosti.

Rímske právo dosiahlo svoj vrchol a najväčší rozmach v klasickom období, o ktorého zachovanie sa v neskorších érach snažili nielen profesori pôsobiaci na školách založených na území Rímskej ríše, no stal sa tiež vzorom pre legislatívnu činnosť viacerých panovníkov vynakladajúcich úsilie na uskutočnenie kodifikačných prác. Za jednu z najvýznamnejších prejavov angažovanosti možno považovať výsledok Justiniánskej kodifikácie, opodstatnene považovaný za veľdielo, o ktorého návrat sa pokúšali aj neskorší kodifikátori.

Rímske právo si však aj v čase vulgarizácie zachovalo svoju kontinuitu, aj keď podľa názorov viacerých právnych historikov začalo prejavovať znaky úpadku a krízy. Právo ani vo všeobecnom ponímaní nemožno označovať výrazom stále, či nemenné. Jeho úzka spojitosť s podmienkami spoločnosti zabezpečuje opodstatnenú existenciu predpokladu jeho dynamickosti a neprestajného vývoja. Takýto stav bol badateľný aj v rímskom právnom poriadku. Expanzívna politika Ríma viedla k rozširovaniu územia, zvyšovaniu množstva obyvateľov, rozvoju spoločnosti, vzniku nových možností a nimi podmienených potrieb. Právne vzťahy s inovatívnymi prvkami boli základom pre rozvoj právneho myslenia a tvorbu právnych noriem. Významným zásahom do prosperity klasického práva sa vyznačovali právne poriadky podmanených národov, a zachovávanie ich vlastného práva najmä vo forme obyčaji ako aj tzv. *ius gentium*, ktoré stratilo svoje opodstatnenie v roku 212 po prijatí tzv. *constitutio Antoniniana*. Vulgarizácia práva a právnej kultúry v poklasickom období nemala za následok prerušenie kontinuity rímskeho práva, no uplatnenie *ius civile* v provinčných oblastiach, po priznaní rímskeho občianstva skoro všetkým obyvateľom ríše, sa stretlo s prekážkou existencie vulgárneho práva, ktoré sa od *ius civile* líšilo prítomnosťou cudzích prvkov. Tento stav je možné vnímať ako ďalšiu etapu rozvoja práva, chápanú často v negatívnom kontexte.

Za začiatok konca kontinuity rímskeho práva v západnej Európe je možné považovať obdobie po rozpade Západorímskej ríše, charakterizované dominantnými, násilnými intervenciami barbarských kmeňov posilňujúcich postavenie germánskeho práva vo vzťahu k rímskemu právu. Zákonníky, predstavujúce tzv. *leges barbarorum*, sú dôkazom, že Západorímskú ríšu prežil jej vlastný právny poriadok, ktorého črty postupom času a zvyšujúcim sa množstvom kodifikačných prác čoraz viac slabli, až dospeli do štádia, keď sa rímske právo v plnej miere pretransformovalo, a stalo sa súčasťou cudzích, ďalej sa rozvíjajúcich právnych poriadkov. V tomto okamihu je badateľný vrchol krízy rímskeho práva, a prerušenie jeho rozvoja z hľadiska kontinuálnej existencie.

Odlíšná situácia bola badateľná vo východnej časti Rímskej ríše, ktorá zostala naďalej zachovaná, súčasne vykazujúca úsilie o rozvoj práva na svojom území. Za jeden z najvýznamnejších prejavov, svedčiacich o snahách smerujúcich k nastoleniu zašlej slávy rímskeho práva, a dokazujúcich tiež jeho kontinuálne účinky, možno považovať výsledok kodifikačných prác podmienených cisárom Flaviom Justiniánom. Vyhotovené zbierky sa stali základom aj pre kodifikačné činnosti ďalších panovníkov. Avšak aj v tomto smere rímske právo začalo upadať a stav nastolený Justiniánom vykazoval znaky dlhodobej neudržateľnosti. Následné odchýlky od obsahu

tradičných rímskoprávných inštitútov, prejavujúce sa v neskorších zákonníkoch, sú dôkazom výskytu krízy rímskeho práva aj vo Východorímskej ríši, kde sa však prvky rímskeho práva kontinuálne zachovali až do roku 1946 účinnosťou zákonníka Hexabiblos, zahrňujúceho zásady rímskeho práva.

Na základe uvedeného možno badať, že používanie inštitútov rímskeho práva nikdy v plnej miere nezaniklo na území európskeho kontinentu, len časom podliehalo modifikáciám vyvolaných zmenenými životnými podmienkami spoločnosti, ktoré vyvolali zdanie jeho úplného rozkladu.

Po klasickom období, ktoré vyústilo do úpadku a krízy rímskeho práva, bol opäť badateľný jeho rozmach v ére recepcie rímskeho práva, keď došlo k preberaniu rímskeho dedičstva do právnych poriadkov štátov strednej a západnej Európy. Často sa tento jav označuje aj ako transformácia už neplatného práva. Avšak takýto stav nie je dôkazom opätovného oživenia rímskeho práva, skôr naopak, rímske právo sa stalo len vzorom a motiváciou pre tvorbu zákonníkov v období stredoveku, a svoj význam si zachovalo až do súčasnosti, keď sa stalo bohatým zdrojom informácií nevyhnutných pre lepšiu interpretáciu práva a orientáciu v právnej vede.

Použitá literatúra:

- BEDERMAN, D. J.: Custom as a Source of Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 266 s. ISBN 978-0-521-72182-0.
- BERGER, Adolf. Encyclopedic Dictionary of Roman Law. Philadelphia: The American Philosophical Society. Part 2. Reprint. 1991. 477 s. ISBN 0-87169-435-2.
- BRUCK, E. F.: West Roman Vulgar Law: The Law of Property. In: Harvard Law Review, Dec. 1952, Vol. 66, Issue 2, p. 378-382. 5 p.
- CAENEGEM, R. C.: European Law in the Past and the Future Unity and Diversity over Two Millennia. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 175 s. ISBN 0-521-00648-1.
- DREW, K. F.: The Burgundian Code. 5th printing. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1996. 106 s. ISBN 0-8122-1035-2.
- DUNDES, A.–DUNDES-RETELN, A.: Folk-Law. Essay in the Theory and Practice of Lex Non Scripta. Vol.1. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1995. 1037 s. ISBN 0-299-14344-9.
- FUSCO, S.-A.: Vulgar Law (CT). Brill's New Pauly. Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and, Helmut Schneider. Brill Online, 2013. Ref. 14 Oct. 2013 Dostupné na: <http://www.encyclon.brill.nl/entries/brill-s-new-pauly/vulgar-law-ct-e15309860> (zo dňa 28. 09. 2013)
- GOETZ, H.-W. a kol.: Regna and Gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World. Boston: Brill, 2003. 704 s. ISBN 90-04-12524-8.
- HÜEBNER, R.: A History of Germanic Private Law. 3rd printing. New Jersey: The Lawbook Exchange, LTD., 2007. 785 s. ISBN 1-58477-065-1.
- KOLEKTÍV AUTOROV PraF UK: Dějiny evropského kontinentálního práva. Vysokoškolská právnická učebnica. Praha: Linde, 2003. 809 s. ISBN 80-7201-387-4.
- LAFFERTY, S.: Law and Society in Ostrogothic Italy. Evidence from the Edictum Theodorici. In: Journal of Late Antiquity. Vol. 3, No. 2, Fall 2010, p. 337-364.
- LEVY, E.: West Roman Vulgar Law: The Law of Property. Philadelphia: American Philosophical Society, 1951. 305 s. 1575887789.
- LIEBS, D.: Roman Law. In: The Cambridge Ancient History. Vol. XIV. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. p. 238-258. ISBN 0-521-32591-9.
- LIEBS, D.: Roman Vulgar Law in Late Antiquity. Dostupné na: http://www.freidok.uni-freiburg.de/volltexte/6857/pdf/Liebs_Roman_vulgar_law.pdf (zo dňa 1. 10. 2013)
- MACKINTOSH, J.: Roman Law in Modern Practice. Edinburgh: W. Green & Son, Limited, 1934. Reprinted in 1995. 202 s. ISBN 0837724775.
- MOSOURAKIS, G.: A Legal History of Rome. New York: Routledge, 2007. 296 s. ISBN 0-203-08934-0.
- REBRO,K.-BLAHO,P.: Rímske právo. Štvrté prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2010. 522 s. ISBN 978-80-8078-352-5.
- SAVIGNY, F. K.: The History of the Roman law during the Middle Ages. Vol. 1. Edinburgh: printed for Adam Black, 1829. 459 s.
- SCHILLER, A.: Roman Law: Mechanisms of Development. The Hague: Mouton Publishers, 1978. 606 s. ISBN 90-279-7744-5.

STEIN. P.: Roman Law in European History. 7th printing. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 137 s. ISBN 0-521-64379-1.

WESSELS, J. W.: History of the Roman-Dutch Law. New Jersey: The Lawbook Exchange, LTD., 1908. 791 s. ISBN 1-58477-657-9.

Kontaktné údaje:

Mgr. Eva Dudášová

eva.dudasova@flaw.uniba.sk

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. č. 6

810 00 Bratislava 1

Slovenská republika

TRANSFORMATION OF POLISH PROSECUTOR'S OFFICE AFTER THE YEAR 1989

Krystyna Szczechowicz, Rober Dziembowski

University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Faculty of Law

Abstract: This article discusses the amendments introduced to the Law on Public Prosecutor's Office under the Law of 9 October 2009. The said amendments made numerous substantial changes, these being chiefly of a structural and organizational nature, to the Public Prosecutor's Office operation. Among the alternations, there are: separation between the powers of the Minister of Justice and Public Prosecutors, guarantees of the Public Prosecutor's Office independence and independence of the prosecutor in carrying out his/her duties specified in relevant laws. This article gives its support to the afore-mentioned alternations.

Key words: Minister of Justice, prosecutor, independence, transformation, Polish law.

1 THE POSITION OF PUBLIC PROSECUTOR'S OFFICE

The institution of public prosecutor's office as a separate body was first established in Poland by the Prosecution Service Act of the *Republic of Poland* enacted on 20 July 1950¹. **During the interwar period, the prosecution service functioned as the specific judicial authority attached to courts. According to Art. 233 (1) of the Law on the system of common courts**² "at the Supreme Court active are: first prosecutor and the prosecutors of the Supreme Court; at appeal courts - appellate prosecutors and vice appellate prosecutors; at district courts - district prosecutors, vice prosecutors and assistant prosecutors". Prosecutor's office was associated with the executive power by means of a personal union between the posts of General Prosecutor and the Minister of Justice. On the basis of amendments to the Act of 1928 enacted in the years 1932 and 1938, the prosecutor's authority in criminal proceedings increased at the expense of the powers the investigating magistrate was entitled to. Regardless of this authority, the prosecution service tasks were concentrated on criminal proceedings and only to a small extent, on civil proceedings.

The Prosecution Service Act of 20 July 1950 for the first time created an independent body. According to Art. 1 of this Act, "the Prosecutor General of the Republic of Poland is established for the purpose of protecting the law-abidance, protection of collective goods and watching over prosecution of crimes". In turn, Art. 2 of this Act stated that "Prosecutor General of the Republic of Poland and its bodies constitute the Prosecution Service of the Republic of Poland". The aforementioned provisions of statutes clearly indicate that the prosecution service underwent transformation from a body closely attached to courts and based on a personal union between the Minister of Justice and the General Prosecutor's Office into a body separate from and independent of courts. Determined were also the qualifications of prosecution service which considerably go beyond criminal proceedings as well as other proceedings before common courts. Art 3. stated that the Prosecutor General "exercises supervision over strict compliance with the provisions of the law by all bodies, authorities and agencies on voivodeship, poviát and gmina level". Obviously, the Act also included provisions regulating the tasks of prosecution service within the scope of conducting proceedings in criminal cases and audience before courts. It was fundamental that the act introduced a separation of the function of Prosecutor General from the Minister of Justice. The Prosecutor General was appointed and recalled by the Council of State³. This might indicate that the Prosecutor's Office constituted a body that was not subordinate to the government and by this to

¹ Dz. U. (Official Journal of Laws) of 1950, No. 38, item 346.

² Regulation of the President of Republic of Poland of 6 February 1928. Law on the system of common courts, Dz. U. of 1928, No. 12, item 93.

³ Art. 5.1 of the Act of 20 July 1950 on Prosecution Office of the Republic of Poland, Dz. U. of 1950, No. 38, item 346 and Constitutional Act of 19 February 1947 on the system and scope of operation of the supreme organs of the Republic of Poland (Dz. U. of 1947, No.18, item 71).

the executive power. However, taking into account the socialist system, during which the principle of uniform state authority was in force, this entry was of no practical importance. The introduction of records related to public prosecution, found in chapter IV titled "The Courts and the System of Public Prosecution", to the Constitution of 1952⁴ constituted a supplement of regulations embedded in the Prosecution Service Act of 1950. This was the first record relating to public prosecutor's office that was found in the constitution.

In accordance with Art. 54 (1) of the Constitution of 1952, the Prosecutor General was responsible for the protection of law abidance and, watching over the protection of public property and security of respecting citizens' rights. Art. 54 (2) of the Constitution mentioned that the General Prosecutor is obligated to watch, in particular, over the prosecution of crimes which threaten the political system, safety and independence of the People's Republic of Poland.

Resolutions adopted in the Constitution of 1952 resulted in the fact that prosecution service was qualified as neither a general national administrative body nor as body of judicial authority⁵. From the constitutional point of view, numerous changes in the regulations of the Constitution of 1952 concerning public prosecutor's office which took place between 1952 and December of 1989 did not introduce any significant resolutions. During the transformation period, however, before the principal transformation of Poland's political system took place, by the Act of 7 April 1989⁶ related to the establishment of presidency and liquidation of the Council of State, the power of appointment and recall of Prosecutor General of the People's Republic of Poland was given to the President, to whom the General Prosecutor reported to on the actions of the prosecution service. Nevertheless, the position of the prosecution service did not change.

Only substantial political changes of 1989 resulted in an important modification within the scope of constitutional regulations concerning the public prosecutor's office. By the Act of 29 December 1989 on the Change of the Constitution of the People's Republic of Poland⁷ Art. 64 of the Constitution was modified so that it no longer related to the Prosecutor General but to Public Prosecutor's Office. The article stated "The Office of Public Prosecution shall safeguard observance of the law and the prosecution of offences." Additionally, in paragraph 2 of this article a record stating "The Office of Public Prosecution is subordinate to the Minister of Justice who holds the office of the Prosecutor General" was introduced. Important was also paragraph 3, according to which "The method of appointment and recall of prosecutors as well as the principles of organization and procedure of the Office of Public Prosecution shall be defined by law. Therefore, the prosecution service was subjected to the Minister of Justice, who, at the same time, performed the function of the Prosecutor General. Thus, on the level of constitutional regulation, the public prosecutor's office became linked with the executive power.

Presently, the Constitution of the Republic of Poland of 1997⁸ does not include regulations relating directly to public prosecutor's office. It only mentions the Prosecutor General as the one who, according to Art. 191 section 1 item 1, is entitled to make application to the Constitutional Tribunal regarding matters specified in Article 188 of the Constitution⁹. Such regulation indicates that only the Prosecutor General office gained the constitutional rank, therefore his recall as well as taking away the right stated in Art. 191 section 1 item 1 would require changes in the Constitution¹⁰.

---

⁴ Constitution of the People's Republic of Poland passed by the Legislative Sejm on 22 July 1952, Dz. U. of 23 July 1952.

⁵ Art. 46 sec. 1 of the Constitution of the People's Republic of Poland of 1952 stated that "judicature in the People's Republic of Poland shall be administered by: the Supreme Court, voivodship courts, poviats courts and special courts".

⁶ Act of 7 April 1989 amending the Constitution of the People's Republic of Poland, Dz. U. of 1989, No. 19, item 101.

⁷ Dz. U. of 1989, No. 75, item 444.

⁸ Constitution of the republic of Poland of 2 April 1997, Dz. U. of 1997, No. 78, item 483, as amended.

⁹ In the following matters: the conformity of statutes and international agreements to the Constitution; the conformity of statutes to ratified international agreements whose ratification requires prior consent granted by the statute; the conformity of legal provisions enacted by the central State organs to the Constitution, ratified international agreements and statutes; the conformity to the Constitution of the purposes and/or activity of political parties, constitutional complaints discussed in Art. 79 section 1.

¹⁰ GRZESZCZYK, W. Nowy model ustrojowy prokuratury, *Prokuratura i Prawo* 2010, No. 3, p. 5.

The Constitution of the Republic of Poland characterizes neither the constitutional model of prosecution service nor the manner of appointing prosecutors; these are defined by standard acts. The aforementioned undoubtedly gives the legislator a considerable freedom in choosing a specific model of positioning the prosecution service.

Lack of constitutional regulations relating to the public prosecutor's office was subject to criticism¹¹. It should be added that in the constitutions of the majority of European countries one may find provisions regulating the basic principles of public prosecutor's office's activities. These countries include: Andorra, Belgium, Bulgaria, Croatia, Cyprus, Czech Republic, France, Greece, Hungary, Italy, Spain, Latvia, Lithuania, the Netherlands, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Switzerland, Sweden and Turkey, however, it is partly regulated in a different way¹².

So far, the Polish legislator, regardless of the fact whether public prosecutor's office was quoted in the Constitution, did not define the public prosecutor's office as a body within the country's authorities system with a formal definition but characterized it by determining its tasks and structure. The Prosecution Service Act of 20 June 1985¹³ does it in an identical way.

Vital changes aiming at separating the function of Minister of Justice from the Prosecutor General as well as creating conditions for strengthening the independence of prosecution service by eliminating out of procedural possibilities of administering the course of certain cases for ad hoc political purposes were introduced with the Act of 9 October 2009 on the Modification of the Prosecution Service Act and Other Acts¹⁴.

The objective of the changes were the following:

- 1) separate the function of Prosecutor General from the Minister of Justice,
- 2) determine the instruments of control and supervision of public authorities over the activities of prosecution service,
- 3) introduce a system of tenure for the posts of Prosecutor General, appellate, provincial and district prosecutors,
- 4) strengthen the position of a prosecutor as a judicial body,
- 5) determine the course of appointment and recall of Prosecutor General and his relation to Sejm, the President and the Prime Minister of the Republic of Poland,
- 6) determine the course of appointment and recall of deputies of General Prosecutor, appellate, district and regional prosecutors,
- 7) introduce new organizational structure of general organizational units of prosecution service by the liquidation of National Public Prosecutor's Office and establishment of General Public Prosecutor's Office,
- 8) establish the National Prosecution Council in place of the Council of Prosecutors at the Public Prosecutor's Office,
- 9) determine the principles of budget and financial management of common prosecutor's offices¹⁵.

Separating the function of Minister of Justice from the Prosecutor General undoubtedly strengthens the role of Prosecutor General and therefore the whole Public Prosecutor's Office.

Prosecutor General is appointed by the President from among two candidates presented by - the National Council of the Judiciary and the newly established National Council of Public Prosecutor's Office. Appointed for this post can be active prosecutors of common or military units, Institute of National Remembrance or a Commission of Prosecuting Crimes against the Polish Nation, who has been on such a post for at least 10 years, or an active judge of the Supreme Court Criminal Chamber or Military Chamber, judge of a common court or military court with at least 10-year judicial tenure in criminal cases (Art. 10a sections 1-3 of the Prosecution Service Act). Thus, it

---

¹¹ See: STANKOWSKI, A. Propozycja unormowań Prokuratury w Konstytucji RP, *Prokuratura i Prawo* 2009, No. 10, pp. 5-15; WAŻNY, A. Konstytucja bez prokuratury, *Prokuratura i Prawo* 2009, No. 9, pp. 114-117; IWANICKI, S., *Prokuratura w nowej Konstytucji, Prokuratura i Prawo* 1995, No. 2, pp. 7-11; JAWORSKI, S. J. Rozważania na temat modelu prokuratury, *Prokuratura i Prawo* 2005, No. 5, pp. 4-20.

¹² Compare: WAŻNY, A., *Usytuowanie prokuratury w niektórych państwach europejskich, Prokuratura i Prawo* 2012, No. 7-8, pp. 222 - 240.

¹³ Consolidated text Dz. U. of 2011, No. 270, item 1599, as amended.

¹⁴ Dz. U. of 2009, No. 178, item 1375.

¹⁵ See: the justification of the project amending the Prosecution Act, <http://orka.sejm.gov.pl/projustall6.htm>, accessed on 1 Sept 2013,

shall be a person of high professional qualifications. The guarantee of independence in fulfilling this function is provided by the term of office, without the possibility of its repetition as well as the right to retirement after its termination regardless of the age reached (Art. 10a sections 5-8 of the PSA). The Prosecutor General's term of office is 6 years, counted from the day of taking the oath. In order to guarantee the independence of other public authorities and elimination of the Prosecutor General's concerns relating to his life and professional situation after the termination of tenure, the performance of any other jobs, except for the post of an academic, membership in a political party or union as well as running a public activity impossible to be reconciled with the dignity of this post are forbidden (Art. 10b sections 1 and 2 of PSA). Also, formal-legal and substantive law immunities are guaranteed (Art. 10c sections 1 and 2 of PSA) 16.

2 THE ORGANIZATION OF PUBLIC PROSECUTOR'S OFFICE

As it was mentioned before, the public prosecutor's office is headed by the Prosecutor General appointed by the President. The Prosecutor General may be recalled by the President before the termination of tenure if he: resigned from the post; became permanently unable to perform the responsibilities of Prosecutor General due to illness or loss of strength, confirmed by a medical opinion; was sentenced with a valid court decision for committing an offence or a tax offence or made a false vetting statement, confirmed by a legally binding court decision; was penalized with a disciplinary penalty (except for a reprimand) (Art. 10e of PSA).

The Prime Minister, in a situation when the Prosecutor General betrayed the taken oath, may file a motion to Sejm to recall the Prosecutor General before the termination of tenure. Before filing the motion, the Prime Minister consults the National Council of Prosecutors, whose opinion shall be issued within the period of two months. The issued opinion shall be attached to the motion. Lack of opinion after this period is parallel to resignation from the right to state it. The Sejm recalls General Prosecutor by a resolution adopted by majority of two thirds of all votes, with the presence of at least half of all deputies (Art. 10f of the PSA). Similarly, in case of rejecting the Prosecutor General's annual report, the Prime Minister may file a motion to Sejm to recall the Prosecutor General before the termination of their tenure, after previously consulting the National Council of Prosecutors (Art. 10e sections 6 and 7 of PSA). The aforementioned resolutions guaranteeing the possibility of an earlier recall of Prosecutor General are sometimes considered as attenuating the guarantee of the Prosecutor General's independence¹⁷.

General organizational units of prosecution service are: General Prosecution and appellate, district and regional prosecution offices (Art. 17 section 1 of PSA). General Prosecution provides the Prosecutor General with merit service, particularly within the scope of his role in proceedings conducted on the basis of the act. The basic tasks of Prosecution General include the fulfillment of tasks of securing presence of the Prosecutors in the proceedings before the Constitutional Tribunal, the Supreme Court and the Principal Administrative Court, exercising "higher-instance supervision tasks" over the preliminary proceedings led by the divisions for serious and organized crimes and corruption, located within the structure of the Appellate Prosecution Offices, visitations, controls, as well as co-ordination of the supervision over preliminary proceedings in lower-level Prosecution Offices, performance of activities of international legal assistance in criminal matters (Art. 17 section 2 of PSA). General Prosecution is composed of:

Public Prosecutor's Office

Constitutional Affairs Office

Department of Prosecution's Organization of Work, Visitation and Information Technology

Systems

Department of Preliminary Proceedings

Department of Organized Crime and Corruption

Department of Court Proceedings

Department of International Cooperation

Department of Prosecution's Budget and Finance

Human Resources Office

¹⁶ See: GRZEGORCZYK, T. Niezależność prokuratury i prokuratorów w świetle znowelizowanej ustawą z dnia 9 października 2009 r. ustawy o prokuraturze, *Prokuratura i Prawo* 2010, No. 1–2, pp. 27-40.

¹⁷ See: KĘDZIERSKI, J. O niezależność prokuratury – w kręgu faktów i mitów, *Prokuratura i Prawo* 2009, No. 1, pp. 104–105.

General Prosecution Administrative-Financial Office
Classified Information Security and Defence Affairs Office

Prosecution General is headed by the Prosecutor General who supervises prosecutors of general and military prosecution organizational units as well as prosecutors of the Institute of National Remembrance - Commission of Prosecuting Crimes against the Polish Nation (Art. 17 section 2 of PSA).

The primary tasks of appellate prosecution are to assure the presence of the Appellate Prosecutors in the trials in the Appellate Courts and Voivodships (i.e. Regional) Administrative Courts. Units of this level lead and supervise cases of serious organized crimes and corruption, exercise the powers of higher-instance supervision over proceedings led by the Circle Prosecution Offices as well as control-visitations thereto (Art. 17 section 4 of PSA).

The Appellate Prosecutions are headed by Chief Appellate Prosecutor, who is appointed by Prosecutor General from among prosecutors after prior consulting with the assembly of prosecutors in appellate prosecution. Chief Appellate Prosecutor supervises the prosecutors of appellate prosecution, regional prosecutions and district prosecutions within the area encompassed by appellate prosecution (Art. 17 section 2 and Art. 13 section 1 of PSA). Currently, there are 11 appellate prosecutions in Poland.

The basic tasks of District Prosecution Office are to assure the presence of the District Prosecutor in the proceedings before the District Court, exercise and supervise preliminary proceedings for serious and organized crimes and corruption as well as coordinate "higher-instance supervision tasks" over preliminary proceedings in regional prosecutions and visitations in regional prosecutions. District Prosecution is headed by the District Prosecutor, who is appointed by the Prosecutor General from among prosecutors after prior consulting prosecutors in appellate prosecution. District Prosecutor supervises the prosecutors of District and Regional Prosecutions as well as Regional Prosecutors within the area encompassed by district prosecution (Art. 17 sections 6,7 and Art. 13a section 1 of PSA). Currently, there are 45 District Prosecution Offices in Poland.

Regional Prosecution Office assures the presence of the Regional Prosecutor in proceedings before the Regional Court as well as exercises the supervision of preliminary proceedings, with the exception of cases within the responsibility of district prosecutions. Regional Prosecution Office is headed by the Regional Prosecutor appointed by the General Prosecutor from among other prosecutors on a proposal from the Appellate Prosecutor, after prior consulting the assembly of prosecutors in appellate prosecution (Art. 17 section 8, 9 and Art 13b section 1 of PSA).

Appellate and District Prosecutors as well as their deputies are appointed for a 6-year term. In turn, the Regional Prosecutor and his deputy for a 4-year term.

Military organizational units constitute District Military Prosecution Office and Garrison Military Prosecution Offices. Military prosecution units are headed by the Chief Military Prosecutor who functions as the deputy of Prosecutor General. The Chief Military Prosecutor is appointed from among the prosecutors of the Chief Military Prosecution Office and recalled by the President of the Republic of Poland at the request of Prosecutor General submitted in consultation with the Minister of National Defence.

3 PROSECUTORS' INDEPENDENCE

It should be taken into account that the requirements concerning independence and impartiality of prosecutors are enclosed in the Recommendation (2000)19, adopted by the Council of Europe Committee of Ministers on 6 October 2000, drafted by the Committee of Experts on the Role of Prosecution in the Criminal Justice System established under the patronage of the European Committee on Crime Problems.

In order to strengthen independence and impartiality of prosecutors on the ground of Polish law, introduced were the statute of 9 October 2009 amending the Prosecution Service Act and some other statutes¹⁸, in particular the amendment of Art. 8 and 8a of the Prosecution Service Act. Currently, according to Art. 8 section 2 of the Act, the order issued by supervising prosecutor shall not relate to the contents of proceedings.

The prosecution service acts according to the principles defined by the act. These include: the principle of hierarchical subordination and the principle of uniformity and integrity of prosecution. Hence, it is obvious that the principle of prosecutor's independence becomes limited. According to Art. 8 section 2 of the Prosecution Service Act, the prosecutor is obligated to exercise dispositions,

---

¹⁸ Dz. U. of 2009, No. 178, item 1375.

directives and orders of the supervising prosecutor, however, after the amendment these shall not relate to the contents of proceedings. Additionally, dispositions and directives relating to specifically marked proceedings as well as orders are included in case files (Art.8 sections 2 and 3). It is also essential that after the amendment, only the supervising prosecutor is authorized to change or overrule the decision the subordinate prosecutor issued. Changing or overruling such a decision requires a written form and is included in case files. Changing or overruling the decision delivered to the parties, their representatives or defence counsels and other authorized subjects may occur only in interlocutory appeals (Art. 8a Section 1 and 2), that is, according to the principles defined by the Criminal Proceedings Code (Art. 465 § 2, Art. 463 § 1 in conjunction with Art. 465 § 1 of the CPC).

Undoubtedly, the Act guarantees the supervising prosecutor the right to interfere in the sphere of subordinate prosecutor's independence, however, the scope of this interference is considerably smaller than in the former legal status. The supervising prosecutor was at that time entitled to give orders relating to the contents of proceedings, also those which would encompass the result of preliminary proceedings and proceedings before court.

The amended Prosecution Service Act does not eliminate the instruments of internal control necessary for the prosecution to conduct its tasks properly as long as the independence of prosecutor conducting a given case is respected and maintained¹⁹.

An important element affecting the independence of prosecution service is also the fact that the income and expenditure of general prosecution organizational units constitute a separate share in the state budget and it is the Prosecutor General who is responsible for its administration (Art. 101b and 101c of PSA).

The role and significance of prosecutor's offices in state structure is enormous as it was stated by the Constitutional Tribunal in its decision of 6 March 2007 SK 54/06 despite the fact that it does not constitute a body of judicial authority, it functions as one of legal protection bodies. In criminal preliminary proceedings prosecutors perform a quasi-jurisdictional function, thus, they need to exercise the attribute of independence. When considering this attribute being different from the constitutional principle of judicial independence, the criminal and procedural literature calls attention to the similarity between the status of prosecutors and the status of judges. Aiming at creating a positive image of legal protection bodies in the society leads to the strengthening of social confidence in these bodies as well as guarantees the maintenance of certain behavioural standards, substantial in terms of the image of courts and prosecution service in the society²⁰.

Bibliography:

GRZEGORCZYK, T. Niezależność prokuratury i prokuratorów w świetle znówelizowanej ustawą z dnia 9 października 2009 r. ustawy o prokuraturze, *Prokuratura i Prawo* 2010, No. 1–2, ISSN 1233-2577, s. 27-40.

GRZESZCZYK, W. Nowy model ustrojowy prokuratury, *Prokuratura i Prawo* 2010, No. 3, ISSN 1233-2577, s. 5-20.

IWANICKI, S., *Prokuratura w nowej Konstytucji*, *Prokuratura i Prawo* 1995, No. 2, ISSN 1233-2577, s. 7-11.

JAWORSKI, S. J. Rozważania na temat modelu prokuratury, *Prokuratura i Prawo* 2005, No. 5, ISSN 1233-2577, s. 7-23.

KĘDZIEŃSKI, J. O niezależność prokuratury – w kręgu faktów i mitów, *Prokuratura i Prawo* 2009, No. 1, ISSN 1233-2577, s. 102-110.

STANKOWSKI, A. Propozycja unormowań Prokuratury w Konstytucji RP, *Prokuratura i Prawo* 2009, No. 10, ISSN 1233-2577, s. 5-15.

WAŻNY, A. Konstytucja bez prokuratury, *Prokuratura i Prawo* 2009, No. 9, ISSN 1233-2577, s. 114-117.

WAŻNY, A., *Usytuowanie prokuratury w niektórych państwach europejskich*, *Prokuratura i Prawo* 2012, No. 7-8, ISSN 1233-2577, s. 222-240.

---

¹⁹ See: GRZEGORCZYK, T., *Niezależność...*, *op. cit.*, p. 38.

²⁰ Decision of the Constitutional Tribunal of 2008, No.3, item 23.

Contact information:

Krystyna Szczechowicz, PhD

krystyna.szczechowicz@gmail.com

Chair of Substantive Criminal Law of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Rober Dziembowski, PhD

r.dziembowski@gmail.com

Chair of Substantive Criminal Law of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Al. Warszawska 98

10-702 Olsztyn

Poland

NORMOTVORBA V ČASE ÚSTAVNEJ A POLITICKEJ KRÍZY : REŠTAURÁCIA UHORSKÉHO PRÁVNEHO PORIADKU PO PÁDE BACHOVHO ABSOLUTIZMU A PRÁVNA POVAHA DOČASNÝCH SÚDNYCH PRAVIDIEL

Tomáš Gábriš

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: After the fall of Bach's absolutism Judex-curial conference convened in 1861 for the purpose to stabilize the legal situation in Hungary. The result of the conference was a specific document, called Provisional Judicial Rules (PJR), the legal nature of which is our topic here. Usually it is claimed that the PJR never became an Act of the Diet, and are largely regarded as being binding by virtue of customary law. However, if the PJR already in 1861 at the time of their compilation and acceptance by the highest authorities of Hungarian Kingdom restored the Hungarian law back to the state from 1848, together with introducing the newly proposed amendments, they had to have binding force as early as in 1861, and could not become binding only later upon the basis of customary law. Still, it is quite clear that the PJR in the period 1861-1867 due to the political and legal situation in Hungary and in the Austrian Empire could not meet the formal requirements to become a formal source of law. The only solution is to recognize an exceptional situation, which dominated in Hungary between 1861-1867 - it was a period of "limited constitutionality". PJR were thus binding de facto only.

Abstrakt: Po páde Bachovho absolutizmu mala stabilizovať právnu situáciu v Uhorsku za týmto účelom zvolaná Judexkuriálna konferencia. Výsledkom konferencie bol osobitný elaborát, nazvaný Dočasné súdne pravidlá (DSP), ktorého právna povaha je predmetom nášho záujmu. Štandardne sa uvádza, že DSP sa nikdy nestali zákonom, a prevažne sa považujú za záväzné z moci obyčajového práva. Ak však DSP už v roku 1861 v okamihu svojho zostavenia a akceptovania najvyššími uhorskými orgánmi reštaurovali uhorské právo v stave z roku 1861 spolu s navrhnutými zmenami, museli mať záväznú silu už v roku 1861, a nemohli ju získať až dodatočne z moci obyčajového práva. Je pritom jednoznačné, že DSP nespĺňali a v období rokov 1861–1867 vzhľadom na politické a právne pomery v Uhorsku a Rakúskej ríši ani nemohli spĺňať formálne požiadavky formálneho prameňa vzniku práva. Jediným riešením je uznanie výnimočnej, krízovej situácie, ktorá v Uhorsku v rokoch 1861–1867 vládla – bolo to obdobie „obmedzenej ústavnosti“. Za takýchto podmienok nebolo možné dodržať formálne náležitosti oficiálnej normotvorby. DSP sa mohli stať záväznými iba de facto. Až po niekoľkých rokoch ustáleného používania možno tvrdiť, že DSP sa stali záväznými z moci obyčajového práva, čo bolo definitívne potvrdené v roku 1896, keď boli zaradené do milénarnej edície Corpus Iuris Hungarici - oficiálnej zbierky uhorského práva.

Key words: crisis, restoration, law, Hungary, Provisional Judicial Rules, legislation

Kľúčové slová: kríza, reštaurácia, právo, Uhorsko, Dočasné súdne pravidlá, normotvorba

1 ÚVOD¹

Po páde Bachovho absolutizmu, dňa 2. októbra 1860 František Jozef avizoval uhorskému kancelárovi, barónovi Mikulášovi (Miklósovi) Vayimu,² snahu stabilizovať právnu situáciu v Uhorsku po páde neoabsolutizmu³ a idey unitárneho Rakúska.

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci grantového projektu podporovaného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0607-10.

² Miklós Vay de Vaja et Laskod (1802–1894), uhorský a maďarský politik, v roku 1860 kancelár, v rokoch 1888–1894 predseda hornej komory uhorského krajinského zhromaždenia (snemu).

³ HORVÁTH, A. A magyar magánjog történetének alapjai, s. 62–63.

Otázku kontinuity alebo diskontinuity právneho poriadku v Uhorsku po rozpade unitaristickej rakúskej idey a uznaní existencie štátneho charakteru jednotiek, z ktorých sa ríša skladá (vrátane Uhorska), mala vyriešiť osobitne za týmto účelom zvolaná právnická konferencia pod vedením uhorského krajinského sudcu (lat. *iudex curiae*). Preto kabinetným listom z 20. decembra 1860 adresovaným ministerskému predsedovi grófovi Rechbergovi⁴ panovník nariadil, aby bola v Pešti obnovená činnosť Kráľovskej kúrie ako uhorského najvyššieho súdu pod predsedníctvom krajinského sudcu. Zároveň bolo uhorskému dvornému kancelárovi Vayimu uložené, aby vybral vhodné osoby, ktoré by boli kompetentné vypracovať návrhy ohľadom organizácie uhorského súdnictva a právneho poriadku.⁵

Viedenská vláda sa spočiatku usilovala presvedčiť Františka (Ferenca)⁶ Deáka aby prijal úlohu *iudicis curiae*, ale neuspela. Následne vymenovaný gróf Ján (János) Cziráky sa tejto pocty čoskoro vzdal a úloha zostala na pleciach grófa Juraja (Györgya) Apponyiho.⁷

Zloženie konferencie napokon podľa výberu kancelára Vayiho okrem jej predsedu Apponyiho a tajomníka Juraja (Györgya) Rátha⁸ predstavovalo dvadsaťtri členov Sedmopanskej tabule, devätnásť advokátov, päť predstaviteľov obchodníctva, a niekoľkí politici, profesori, banskí experti a cirkevní hodnostári.⁹ Z najvýznamnejších právnikov spomedzi nich možno uviesť už spomenutého politika Františka (Ferenca) Deáka, Baltazára (Boldizsára) Horvátha (neskorší minister spravodlivosti), Vavrinca (Lőrinc) Tótha – autora viacerých právnických diel, Kolomana (Kálmána) Ghyczyho – jedného z autorov Bratislavskej marcovej ústavy, a Gusztáva Wenzela, profesora peštianskej právnickej fakulty.¹⁰

Z hľadiska statusu konferencie nešlo pritom o žiadny oficiálny orgán štátnej moci ani verejnej správy, iba o *ad hoc* orgán s úlohami stanovenými cisárskym poverením – **vytvoriť návrhy na obnovenie a novú organizáciu súdnej sústavy v Uhorsku, a identifikovať a vytvoriť právne normy, účelné pre Uhorsko.**¹¹ Kompetencie tohto orgánu pritom neboli zrejmé ani samotným členom konferencie – či majú totiž pracovať na návrhu zákona, alebo iba zaujať všeobecné stanovisko k právnemu poriadku, ktorý mal v Uhorsku platiť. Pri formulovaní záverov Judexkuriálnej konferencie zákonite opätovne vyvstali zásadné a sporné otázky platnosti zrušenia feudálnych

⁴ Johann Bernhard gróf von Rechberg und Rothenlöwen (1806–1899), rakúsky minister zahraničných vecí v rokoch 1859–1864, a zároveň rakúsky ministerský predseda v rokoch 1859–1861.

⁵ ŠORL, R. Prekonanie neoabsolutizmu v Dočasných súdnych pravidlách, s. 196–197.

⁶ Historickým pravopisom „Ferencz“.

⁷ KECSKEMÉTHY, A. Ein Jahr aus der Geschichte Ungarns : Vom 20. October 1860 bis zur Einführung des Provisoriums, s. 40.

⁸ Zápisnice z rokovania konferencie vydal pod názvom *Az országbírói értekezlet a törvénykezés tárgyában* (Pešť, 1861).

⁹ Porovnaj BÉLI, G. Magyar jogtörténet : A tradicionális jog, s. 313 a MEZEY, B. (ed.). Magyar jogtörténet, s. 133. Členov zo Sedmopanskej tabule okrem predsedu predstavovali (podľa pôvodných pravidiel maďarského jazyka): Ambrus Mihály, Eötvös József, Fabinyi Teofil, Fábry István, Kis Andor, Kopácsy József, Kováts István, Lipovniczky Vilmos, Lukáts Ignác, Markovits József, Melczer István, Nagy István, barón Prónay Albert, Sárkozy Kázmér, Somoskeőy Antal, Szentiványi Vince, Szutsits Károly, gróf Török Bálint, Zádor György, Zsivora György, Zsoldos Ignác, a Szabó Imre ako bývalý predseda sekcie zmenkového práva sedmopanskej tabule.

K advokátom sa radili Balázs Antal, Deák József, Hollovich Boldizsár, Horváth Boldizsár, Kapczy Tamás, Lang Ignác, Ledniczky Mihály, Nyeviczkey József, Ráth Károly, Rudnyánszky Béla, Rudnyánszky Ferencz, Samarjay Károly, Soltész Albert, Stockinger (Sulyok) Mór, Szabó Samu, Széher Mihály, Thalabér Lajos, Thanhoffer Pál, Tóth Lőrincz.

Ostatných členov predstavovali gróf Barkóczy János – kráľovský radca, Deák Ferencz, gróf Dessewffy Emil, Farkas Ferencz – predseda debrecínskej obchodnej komory, Illésy János, Jendrassek Miksa – spišský hlavný fiškál, Kochmeister Frigyes – predseda peštianskej obchodnej komory, Lévay Sándor – jágerský veľkoprepošť, Majláth Juraj – kráľovský radca a taverník, Mihályfy Albert – veľkovaradínsky obchodník, Dr. Szabó József – učiteľ, Vecsey Sándor – podpredseda peštianskeho obchodného spolku, Dr. Wenzel Gusztáv – univerzitný učiteľ práva a Zsigmondy Vilmos – banský expert. RÁTH, Gy. *Az Országbírói Értekezlet a Törvénykezés Tárgyában*, s. VII–VIII.

¹⁰ HORVÁTH, A. A magyar magánjog történetének alapjai, s. 63.

¹¹ ŠORL, R.: Prekonanie neoabsolutizmu v Dočasných súdnych pravidlách, s. 197.

právnych inštitútov, a otázky relevantnosti Bratislavskej marcovej ústavy z roku 1848 a cisárskych patentov z 50. rokov.¹² Ako lakonicky zhrnul F. Mádl, v centre debát pritom stála najmä otázka dedenia, aviticity a fideikomisov, teda majetkové otázky uhorskej statkárskej vrstvy.¹³ V týchto otázkach musela konferencia hľadať kompromisné riešenia.

Pri tejto vlastnej činnosti bola konferencia, resp. jej členovia, rozdelení do siedmich špecializovaných subkomisií, ktoré mali pripraviť návrhy k jednotlivým právnym otázkam a oblastiam:

1. súkromné právo a pozemkové knihy,
2. trestné právo a tlačový zákon,
3. urbáriálne, poľno-policajné¹⁴ a vyvážovacie¹⁵ právo,
4. zmenkové, obchodné a konkurzné právo,
5. sirotské záležitosti¹⁶ a nesporové konanie,
6. advokácia a notárstvo,
7. banské právo.¹⁷

Samotné plénum Judexkuriálnej konferencie zasadalo od 23. januára do 4. marca 1861 na spolu osemnástich zasadnutiach,¹⁸ kým úspešne vypracovalo konečné návrhy ohľadom podoby uhorského právneho poriadku.

Výsledkom činnosti konferencie bol osobitný elaborát, nazvaný Dočasné súdne pravidlá (DSP), ktorého právna povaha a obsah budú osobitným predmetom nášho záujmu na nasledujúcich stranách.

2 OBSAH A VÝZNAM DSP

DSP mali celkovo osem častí, ktoré sa nezhodovali presne s vymedzením vecných oblastí vyššie uvedených siedmich subkomisií:

1. občianske súkromné právo a civilný proces,
2. trestný proces,
3. zmenkové právo,
4. konkurzné právo,
5. obchodné právo,
6. urbárske právo,
7. banské právo,
8. predpisy o advokácii a verejnom notárstve.

V odbornej literatúre sa súhlasne uvádza, že DSP neobsahovali úpravu správneho práva.¹⁹ To však nie je celkom presné tvrdenie, najmä vzhľadom na neexistenciu odčlenenia správneho práva a výkonu súdnictva – pri úprave procesných a organizačných otázok tak často dochádzalo k prekryvaniu správnych a súdnych kompetencií, a to osobitne v oblasti banského práva a správy.

Pokiaľ ide o komplexný pohľad na navrhnuté riešenia, uvádza sa, že DSP zakotvili tri alebo štyri základné zásady:²⁰

¹² Obdobné historické skúsenosti a riešenia sa pritom spájajú už s činnosťou regnikolárnej deputácie *in iudicis*, zriadenej na základe zák. čl. LXII/1791. Pozri GÁBRIŠ, T. Návrh obchodnoprávnej úpravy regnikolárnej deputácie *in iudicis*.

¹³ MÁDL, F. Kodifikation des ungarischen Privat- und Handelsrecht im Zeitalter des Dualismus, s. 102.

¹⁴ Pozemková polícia bola obecným správnym orgánom dohliadajúcim na nezasahovanie do práv vlastníkov poľnohospodárskych pozemkov.

¹⁵ V zmysle vyviazania bývalých poddaných z ich povinností k bývalým zemepánom.

¹⁶ Tie boli napokon vyriešené osobitnou úpravou mimo DSP.

¹⁷ VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. Právní dějiny na území Slovenska, s. 186.

¹⁸ LUBY, Š. Dejiny súkromného práva na Slovensku, s. 104.

¹⁹ SIVÁK, F. Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918, s. 148; FERANCOVÁ, M. Zabezpečenie pohľadávok zriadením záložného práva v historickom vývoji, s. 190.

²⁰ SIVÁK, F. Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918, s. 148.

1. zásadná obnova uhorského práva v stave z roku 1848,
2. ponechanie v platnosti rakúskeho pozemkovoknižného práva a práva upravujúceho nakladanie s nehnuteľnosťami (táto zásada sa niekedy v literatúre člení na dve samostatné zásady²¹),
3. ponechanie v platnosti rakúskeho Všeobecného banského zákona.

Ako však na to poukážeme ďalej v texte, v skutočnosti je sem nutné zaradiť aj **ponechanie v platnosti častí aviticitného patentu, celého urbáriálneho a dvoch vyvážovacích patentov, a vytvoriť osobitnú kategóriu „novelizácií“ ako úplne novej úpravy, ktorú DSP priniesli.**

S uvedeným tiež súvisí rozšírené, ale nesprávne tvrdenie, že prostredníctvom DSP sa zaistila kontinuita medzi uhorským právom z roku 1848 a právom z roku 1861,²² čo tiež nie je pravda – šlo totiž naopak o „**diskontinuitnú reštauráciu**“ – obnovu k roku 1848, nie plynulú kontinuitu, navyše s mnohými zmenami spôsobenými zachovávacou recepciou („kontinuitou“) rakúskych predpisov, a zavedením úplne nových úprav.

Po rokoch unifikáčnych snáh a protiústavného stavu došlo teda k prevažnému návratu (reštaurácii) k vlastnému uhorskému právnemu poriadku v jeho stave z roku 1848, s niektorými prevzatými prvkami rakúskeho práva, ktoré sa javili ako pokrokové a vhodné pre Uhorsko, dokonca aj napriek všeobecne prechováanej animozite voči Rakúsku a jeho právu, a s niektorými úplne novými právnymi riešeniami. Takáto fakticky diskontinuitná obnova uhorského práva po 12 rokoch, akokoľvek pozitívne bola vnímaná obyvateľstvom Uhorska, však zároveň znamenala **návrat od písaného práva k právu často nepísanému, obyčajovému**, vyjadrenému zväčša v ustálenej súdnej praxi, a s niektorými feudálnymi prežitkami. Nasledujúce desaťročia sa preto nutne niesli v znamení kodifikačných snáh, avšak trieštiacich sa v množstve čiastkových kodifikačných pokusov a v početných polemikách v odbornej literatúre. Reštaurované uhorské právo pritom muselo voľky-nevoľky podstúpiť neodvratnú modernizáciu, čo sa dialo obzvlášť prostriedkami judikatúry.²³ Pozitívom bolo pritom to, že táto modernizácia sa už mohla na rozdiel od prechádzajúcich rokov politicky vykladať ako dobrovoľná, a nie nanútená.

3 PRÁVNA ZÁVÄZNOSŤ DSP

Pri hodnotení právnej povahy DSP sa štandardne uvádza, že DSP sa nikdy nestali zákonom, pretože parlament v roku 1861 nebol vytvorený regulárne (zástupcovia neboli zvolení podľa volebného zákona prijatého ako súčasť Bratislavskej marcovej ústavy) a ani panovník František Jozef I. ešte nebol korunovaný (dal sa korunovať až v roku 1867), a preto sa nemohol zákonodarný proces úspešne zavŕšiť. DSP **dňa 22. júna 1861** dolná snemovňa a **1. júla 1861** horná snemovňa **iba prijali uznesením a 20. júla 1861** ich odsúhlasil panovník. Kúria ako najvyšší súd **uznesením z 23. júla vyhlásila, že Dočasné súdne pravidlá bude používať ako stálu smernicu až do ďalšieho zákonného opatrenia.**

Práve z dôvodu týchto viacerých aktov schválenia panuje nezhoda ohľadom charakteru DSP z hľadiska formálnych prameňov vzniku práva – či totiž vôbec boli právne záväznými, a ak áno, či z titulu obyčajového práva, zákona, decízneho práva (t. j. ako rozhodnutie najvyššieho súdu rovnocenné zákonu), alebo ako prameň práva *sui generis*.²⁴

V slovenskej literatúre, ale aj maďarskej právnohistorickej literatúre sa prevažne DSP považujú za záväzné z moci obyčajového práva.²⁵ Niektorí autori túto formuláciu vnímajú tak, že šlo o jednorazový akt akceptovania DSP ako obyčajového práva, čo je pri vzniku obyčajového právneho pravidla neštandardné, keďže obyčaj vyžaduje dlhodobé používanie²⁶ Osobitne sa však v niektorých publikáciách chápe tento jav v zmysle, že DSP sa až následným používaním v právnej

²¹ Tak napr. LACLA VÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A. (eds.). Pramene práva na území Slovenska II. (1790–1918), s. 246.

²² SIVÁK, F. Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918, s. 148.

²³ LACLA VÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A. Kodifikačné snahy súkromného práva v dualistickom Uhorsku (s dôrazom na testamentárne a manželské majetkové právo), s. 162.

²⁴ Pozri nižšie k prehľadu názorov na právnu povahu a záväznosť Dočasných súdnych pravidiel.

²⁵ BÉLI, G. Magyar jogtörténet : A tradicionális jog, s. 314; LUBY, Š. Dejiny súkromného práva na Slovensku, s. 104; SIVÁK, F. Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918, s. 148.

²⁶ FERANCOVÁ, M. Zabezpečenie pohľadávok zriadením záložného práva v historickom vývoji, s. 191. Odkazuje na LUBY, Š. Obyčajové právo a súdna prax (Civilistická štúdia zo slovenského práva), s. 110 a nasl.

praxi a súdnej praxi stali obyčajovým právom.²⁷ Tak ich vníma napr. Luby, podľa ktorého **DSP boli obyčajovým právom recipované medzi normy platného právneho poriadku**, podobne ako boli v Maďarsku po prvej svetovej vojne recipované obyčajovým právom niektoré ustanovenia osnovy uhorského občianskeho zákonníka z roku 1925, ktorý nikdy nebol schválený ako zákon. Na vysvetlenie Luby dodáva, že obyčajové právo v uhorských právnych dejinách bežne recipovalo súkromné odborné práce, cudzie zákony a osnovy, a dokonca aj niektoré oktrojované nariadenia; podľa Lubyho dokonca aj nariadenie z 9. 8. 1854 č. 208 r. z. o nesporovom konaní vraj platilo na Slovensku z moci obyčajového práva, hoci ho DSP výslovne nerecipovali.²⁸ (Toto Lubyho tvrdenie je v právnickej literatúre ojedinelé, a súdna prax ani legislatíva ho nepotvrdzujú.) To isté platí neskôr aj pre Paulerovu učebnicu trestného práva, ktorá sa tiež považuje za právne záväznú z moci obyčajového práva.²⁹

Podľa Lubyho možno rovnako mocou obyčajového práva vysvetliť aj stratu účinnosti a platnosti rakúskych predpisov v Uhorsku, ktoré boli vymenované v DSP. Šlo podľa neho o **derogáciu** obyčajovým právom – **obyčajové právo má totiž derogačnú silu vo vzťahu k zákonu**.³⁰

Hoci by sa teda mohlo zdať, že podľa Lubyho sú DSP záväzné z moci obyčajového práva vyjadreného v podobe praxe zavedenej až po prijatí DSP, napriek tomu na inom mieste Luby výslovne konštatuje, že to boli DSP, ktoré zásadne „reštituovali“³¹ právo spred roku 1848, čím sa mala zabezpečiť kontinuita so starým uhorským právom,³² resp. obnovenie kontinuity.³³ **Ak však DSP skutočne reštaurovali uhorské právo, museli tak spraviť fakticky už k roku 1861, a k tomu roku tiež museli derogovať rakúske predpisy – museli mať teda záväznú silu už v roku 1861, a nemohli ju získať až dodatočne, iba z moci neskôr akceptovaného obyčajového práva!**

Kým zaujmeme k týmto sporným otázkam vlastné stanovisko a navrhujeme vlastné riešenie charakteru záväznosti DSP, musíme najprv nevyhnutne venovať pozornosť jednotlivým prameňom uhorského práva daného obdobia. Bez tohto výkladu totiž nemá zmysel polemizovať o alternatívach právnej povahy DSP.

4 PRAMENE PRÁVA V UHORSKU SLEDOVANÉHO OBDOBIA

Právo sa v súčasnosti definuje ako súbor právnych noriem v štátom stanovenej alebo uznanej forme, vynúiteľných štátom.³⁴ Pod formou práva pritom rozumieme formálne pramene vzniku práva, teda formy, v ktorých bolo právo vytvorené, resp. uznané verejnou mocou (štátom). Súčasná teória práva totiž člení pramene práva **na pramene v zmysle a) materiálnom, metaprávnom, ktoré nazýva materiálne pramene práva** (právna veda, súdna prax), alebo **b) formálnom, ktoré nazýva formy práva**. Pre vývoj formálnych prameňov vzniku práva je po roku 1849 charakteristické, že pod vplyvom rakúskeho právneho poriadku a myslenia došlo k oslabovaniu a dokonca opusteniu niektorých primárnych foriem práva – najmä obyčaje a privilégií, a naopak k rozširovaniu formy zákona, nariadení a iných podzákonných predpisov (ako sú vyhlášky a pod.), resp. písaných právnych noriem. Vývoj sa zavŕšil v roku 1853, kedy bol do Uhorska zavedený rakúsky Všeobecný občiansky zákonník ABGB, ktorý dokonca v § 10 zakazoval vznik obyčajového práva. Aj ďalšie nové zákonníky vypracované alebo rozšírené na územie Uhorska

²⁷ VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. Právní dějiny na území Slovenska, s. 187; MEZEY, B. (ed.). Magyar jogtörténet, s. 134.

²⁸ LUBY, Š. Obyčajové právo a súdna prax (Civilistická štúdia zo slovenského práva), s. 19.

²⁹ BIANCHI, L. (ed.). Dejiny štátu a práva I., s. 155. LUBY, Š. Obyčajové právo a súdna prax (Civilistická štúdia zo slovenského práva), s. 77.

³⁰ LUBY, Š. Obyčajové právo a súdna prax (Civilistická štúdia zo slovenského práva), s. 76. Ako príklad uvádza, že napr. decízia Kúrie TUH:63 výslovne vyhlásila, že opačným obyčajovým právom bola odňatá platnosť zákonom o mŕtvej ruke (zák. čl. LV/1498, XVII/1647, XVI/1715).

³¹ LUBY, Š. Obyčajové právo a súdna prax (Civilistická štúdia zo slovenského práva), s. 86. Tento pojem používa aj BIANCHI, L. (ed.). Dejiny štátu a práva I., s. 311; tiež FERANCOVÁ, M. Zabezpečenie pohľadávok zriadením záložného práva v historickom vývoji, s. 190. Navrhujeme používať skôr pojem reštaurácia, pokiaľ ide o obnovu objektívneho práva. Pojem reštitúcia navrhujeme používať iba pre reštitúcie subjektívnych práv.

³² BIANCHI, L. (ed.). Dejiny štátu a práva I., s. 307.

³³ LUBY, Š. Slovenské všeobecné súkromné právo, s. 87.

³⁴ PRUSÁK, J. Teória práva, s. 207, 216 a nasl.

počas Bachovho absolutizmu (1849–1860) v súlade s uvedeným úplne opustili formu obyčají a privilégií v prospech písaného normatívneho, všeobecne záväzného práva.

Až v roku 1861 Judexkuriálna konferencia a jej DSP obnovili uhorský právny systém spolu s jeho tradičnými prameňmi práva a dominanciou obyčaje, pričom následne sa medzi tieto pramene zaradili aj samotné DSP. Od roku 1912 pribudli do systému formálnych prameňov vzniku práva tiež už spomenuté decízie ako osobitná kategória rozhodnutí Kúrie – uhorského najvyššieho súdu.

Jednotlivé uvedené formy práva, prítomné v rokoch 1848–1867 v uhorských právnych dejinách, možno charakterizovať nasledovne:

Právna obyčaj bola najvýznamnejším prameňom uhorského práva od dôb vzniku Uhorska až do roku 1918, do rozpadu Uhorska. Aj platnosť uhorských zákonov (napr. svätého Štefana) bola totiž po smrti ich pôvodcu závislá od obyčajového práva. Pojmovými znakmi právnej obyčaje boli racionálnosť (obyčaj nesmie protirečiť prirodzenému právu a morálke), *praescriptio* (dlhodobé používanie) a *frequentio actuum* (opakované používanie). Samozrejme, obyčajové právo nepredstavovalo jednotný a vnútorne bezrozporný systém noriem. Súdny vzdialený od seba niekoľko kilometrov mohli prehlásiť za platné obyčajové právo úplne protirečiaci si pravidlá správania. Sudcovia totiž rozhodovali podľa svojej vlastnej predstavy o obyčajovom práve, resp. podľa predstavy, ktorú im sprostredkovali ctihodní muži z danej oblasti. Akýkoľvek nesúlad v práve sa dal jednoducho preklenúť rozhodnutím sudcu.³⁵ Obyčajové právo sa tak neustále menilo a flexibilne prispôbovalo novým potrebám.

V roku 1514 Štefan Werbőczy spísal krajinské (šľachtické) obyčajové právo do diela *Opus Tripartitum* s kodifikačným cieľom, aby sa toto dielo stalo zákonom. Kráľ však k nemu nepripojil svoju pečať, a preto sa zákonom nestalo. Zostalo „iba“ zbierkou obyčajového (obsahom zväčša súkromného a trestného šľachtického) práva, tentokrát však už spísaného, čo spomalilo jeho následné zmeny. Šľachtické obyčajové právo sa tak stalo ustálenejším. Viac-menej v podobe spísanej v *Tripartite* platilo až do roku 1848, a po reštaurácii uhorského práva v roku 1861 niektoré jeho časti, najmä o manželskom majetkovom práve a dedičskom práve platili na území Slovenska až do roku 1950.

Okrem šľachtického obyčajového práva však obyčaje vznikali, existovali a vyvíjali sa aj v jednotlivých partikulárnych oblastiach feudálneho právneho poriadku (mestské právo, poddanské právo atď.) ako tzv. miestne obyčaje.

Obyčaj v systéme prameňov práva absolútne dominovala až do konca 18. storočia (nie však miestna obyčaj, pretože tá nemohla derogovať zákon), kedy sa jej postavenie v systéme práva začalo prehodnocovať. Vznikli pritom dve hlavné teórie – presvedčenia, ktorá hlásala, že všeobecné presvedčenie je také, že obyčaj je nadradená zákonu, a teória pripustenia, ktorá hlásala, že obyčaj platí, len keď to pripustí zákon. Podľa istej koncepcie dokonca zákony (t. j. dekréty) vôbec nezakladali nové práva a povinnosti, len výslovne opakovali dovtedy v obyčajovom práve platné normy. Už v 30. rokoch 19. storočia však uznávaný právny teoretik Geörch Illés vystúpil s novátorskou myšlienkou, že obyčaj nemôže derogovať zákon. Ignác Frank zasa tvrdil, že obyčaj nemôže derogovať zákon v súkromnom práve, vo verejnom však môže.³⁶ Naproti tomu Antal Cziráky, Antal Virozsil, či Emil Récsi tvrdili zhodne, že obyčaj má rovnakú právnu silu ako zákon.

Základným terminologickým problémom však ešte aj v tomto období bolo vôbec rozlíšiť medzi „zákonom“ a „obyčajou“. Werbőczy definoval obyčaj nasledovne: obyčaj je právo (*ius*) zakladajúce sa na zvyku, a kde chýba zákonná úprava (*cum deficit lex*), považuje sa za zákon (*pro lege suscipitur*).³⁷ V maďarčine však ešte aj v 19. storočí splyvali pojmy *szokás* (obyčaj,

³⁵ KERN, F. *Kingship and Law in the Middle Ages*, s. 149–180.

³⁶ V tejto pasáži vychádzame z PÉTER, L. *The Irrepressible Authority of the Tripartitum*, s. xvi–xxv. Péter cituje z FRANK, I. *A közigazság törvénye Magyarhonban I.*, s. 76–78, 80.

³⁷ I: Prológ, kapitola 10: „...*consuetudo est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur cum deficit lex.*“ BAK, J. M. – BANYÓ, P. – RADY, M. (eds.). *Stephen Werbőczy : The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts (1517)*, s. 30–33. *Lex a consuetudo* sa podľa neho líšia v troch ohľadoch – ako výslovná a tacitná úprava, ako písaná a nepísaná úprava, a napokon ako okamžitá a kontinuálna úprava, keďže *lex* môže byť prijatý z okamihu na okamih, avšak obyčaj vyžaduje dlhodobé používanie. Obyčaj má pritom vo vzťahu k *lex* trojakú funkciu – interpretačnú, derogačnú a substitučnú. I: Prológ, kapitola 11. BAK, J. M. – BANYÓ, P. – RADY, M. (eds.). *Stephen Werbőczy : The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts (1517)*, s. 34–35.

consuetudo) a *törvény* (*lex* aj *ius*, zákon a zároveň právo). Až Ferenc Deák navrhol v roku 1842 používať maďarský termín *jog* vo význame latinského *ius*, aby slovo *törvény* mohlo byť používané len na označovanie výsledkov formálneho zákonodarného procesu na sneme, t. j. zákonov (*lex*).³⁸ Keď sa po rokoch Bachovho absolutizmu a dominancie písaného práva v roku 1861 obnovilo uhorské právo v stave z roku 1848, ktoré bolo zväčša nekodifikované, koncept obyčaje chytil druhý dych. Zák. čl. IV/1869 v § 19 uložil sudcom výslovne, že majú aplikovať zákony, vládne nariadenia, podzákoné predpisy správnych orgánov, ako aj obyčaj.³⁹ V rovnakom období sa právnici opäť začali zaoberať otázkou vzťahu zákona a obyčaje. Napríklad Ernő Nagy na konci 19. storočia pod vplyvom nemeckého právneho myslenia (Laband) tvrdil, že obyčaj nemôže zrušiť zákon.⁴⁰ Na začiatku 20. storočia aj Géza Kiss otvorene hlásal, že obyčajové právo je prázdnu fikciou⁴¹ a odmietol derogáciu silu obyčaje vo vzťahu k zákonu.⁴² Obyčaji priznával len interpretačnú funkciu. Osobnosti ako Béni Grossschmid, József Illés a aj Béla Ladányi, autori hesla „*Szokásjog*“ v Magyar Jogi Lexikon (zv. 6, s. 438–444) však stále trvali na dualizme obyčaje a zákona. Aj po rozpade Rakúsko-Uhorska preto naďalej v Maďarskom kráľovstve všeobecne platilo, že obyčaj má silu derogovať zákon.⁴³

Zákony ako ďalšia významná forma práva sa v Uhorsku vydávali už od čias sv. Štefana, prvého uhorského kráľa.⁴⁴ Pre zákony pritom pôvodne platilo, že boli záväzné len za života panovníka, ktorý ich vydal. Po jeho smrti platnosť strácali, ibaže by ich platnosť a účinnosť potvrdil nasledujúci panovník. Druhou možnosťou zachovania ich platnosti bolo, že zostali platnými z moci obyčajového práva. Obyčaj teda určovala, či obsah kráľovského dekrétu bude mať aj po smrti panovníka právnu silu. Práve preto obyčaj dominovala nad zákonom.

Najmä od dób Žigmunda Luxemburského (prelom 14. a 15. storočia) sa však začala presadzovať myšlienka, že dekréty (zákony) prijímané v súčinnosti so snemom, a neskôr všetky dekréty (aj tie, ktoré boli vydávané panovníkom samotným), platia bez ohľadu na to, či ich obsah vstúpi do obyčajového práva. Nastáva tu teda akási revolúcia v chápaní práva – **do sociologického chápania práva vstupuje písaná norma s neobmedzenou platnosťou, ako prvok normatívneho, pozitivistického chápania práva.** Prienik teoretického práva (*law in books*) do práva praktického (*law in action*) bol však v tomto období ešte stále iba veľmi obmedzený. Na účely aplikovania zákonov v praxi totiž bolo potrebné ich písomné vyhotovenie, resp. zozbieranie a publikovanie, a následne vymáhanie, čo štát zanedbával. Neúspechy oficiálnych snáh o kodifikáciu zákonného práva⁴⁵ však viedli aspoň k vzniku súkromných zbierok zákonného práva.⁴⁶ V takejto zbierke Gašpara Rátha vydanéj v roku 1628 vo Viedni bolo okrem zákonov prvýkrát obsiahnuté aj *Opus Tripartitum* ako spísané obyčajové právo, hoci zbierka mala primárne obsahovať iba zákony (dekréty). V roku 1696 Martin Szentiványi vydal Ráthovu zbierku uhorských

³⁸ PÉTER, L. The Irrepressible Authority of the Tripartitum, s. xviii.

³⁹ Tamže.

⁴⁰ NAGY, E. Magyarország közjoga, s. 18–19.

⁴¹ KISS, G. A jogalkalmazás módszeréről, s. 115, 207.

⁴² Tamže, s. 219–220, 224–227. Porovnaj tiež LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A. Premena uhorského súkromného práva v prvej polovici 19. storočia a jej vyjadrenie v Bratislavskej marcovej ústav, s. 213–214.

⁴³ Péter tu odkazuje na KÉRÉSZY, Z. A jogszokás derogatórius erejének kérdése a magyar jogi irodalomban, 1935 a BÓNIS, Gy. Törvény és szokás a Hármaskönyvben, s. 138.

⁴⁴ Ale tiež ďalších arpádovských panovníkov. Najnovšie vydané aj v anglickom jazyku: BAK, J. M. – BÓNIS, Gy. – SWEENEY, J. R. Decreta Regni Mediaevalis Hungariae: The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1000–1301. 2. V prípade sv. Ladislava ide o tri knihy – prvou a najstaršou je tá, ktorá sa uvádza až ako tretia – bola vydaná buď tesne pred nastúpením na trón, alebo tesne po nastúpení na trón; druhá kniha pochádza z prvých rokov panovania, a tretia, ktorá sa označuje ako prvá, pochádza z 20. 5. 1092. V prípade Kolomana ide o dve knihy – zo začiatku vlády (1095) a z konca vlády (1116). Pozri MÚCSKA, V. Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia, s. 41–42.

⁴⁵ Pozri bližšie GÁBRIŠ, T. Kodifikácia práva v predmoháčskom Uhorsku.

⁴⁶ Poznáme z nich napríklad rukopisnú zbierku Štefana Ilošvayho z roku 1554, Ján Sambucus vydal ďalšiu zbierku tlačou ako prílohu k Bonfiniho História v roku 1581, a v roku 1584 nitriansky biskup Zachariáš Mošovský a päťkostolský biskup Mikuláš Telegdy zostavili vlastnú zbierku.

zákonov pod názvom **Corpus Iuris Hungarici**, a odvtedy sa tento názov konštantne používal na označenie – neskôr z moci obyčajového práva⁴⁷ už oficiálnej – zbierky uhorských zákonov.

Medzinárodné zmluvy ako ďalší formálny prameň vzniku práva sa síce podpisovali už od počiatku dejín, zvyčajne však šlo iba o mierové zmluvy, ktorými sa končil medzinárodný (vojnový) konflikt, príp. postupovalo územie, a nešlo o vytváranie právnych noriem medzinárodného práva v pravom zmysle. Od 17. storočia, ale najmä od 19. storočia sa však už omnoho intenzívnejšie ako predtým medzinárodné zmluvy začali využívať aj na tvorbu medzinárodného práva, podobne ako bola v rovnakom období vo vnútroštátnych právnych poriadkoch obyčaj nahrádzaná písanými zákonmi.

Ďalším formálnym prameňom vzniku, resp. primárnym prameňom práva, boli **nariadenia**, vydávané spočiatku samotným panovníkom, rovnako ako zákon. Pôvodne sa dokonca vôbec nerozlišovalo medzi zákonmi a nariadeniami. Pre obe formy rovnako platilo, že sú záväzné len za života panovníka, ak ich nepotvrdí nasledujúci panovník alebo ich záväznosť nebude ďalej trvať z moci obyčajového práva. Neskôr sa za nariadenia považovali právne predpisy vydávané panovníkom so súhlasom kráľovskej rady (alebo aj bez tohto súhlasu) a bez spoluúčasti snemu, v protiklade k zákonom prijímaným v súčinnosti so snemom. Túto formu využívali najmä habsburskí panovníci usilujúci sa o absolutistický štýl vládnutia – reformy Márie Terézie a Jozefa II. boli vydávané vo forme nariadení, označovaných ako reskripty alebo patenty. Podľa Bratislavskej marcovej ústavy z roku 1848 sa nariadenia mohli na základe zák. čl. III/1848 vydávať už len so súhlasom vlády a kontrasignáciou príslušného ministra. Túto zásadu však panovník často porušoval, preto bola po ústavnoprávnom rakúsko-uhorskom vyrovnaní nariaďovacia právomoc v roku 1868 prenesená na vládu, ako to napokon prevzala do svojho ústavného práva aj Československá republika a aj ústava dnešnej Slovenskej republiky.

Jednotlivé ministerstvá v období Bachovho absolutizmu (1849–1860), provizória (1861–1865) aj dualizmu (1867–1918) vydávali tiež viaceré formy **ďalších podzákonných predpisov** – vyhlášky, výnosy a pod.

Ďalšou tradičnou formou práva, vydávanou zásadne panovníkom, boli do roku 1848 **privilégia**. Aj kvôli tejto kumulácii rôznych druhov normotvornej činnosti v rukách panovníka sa v stredoveku nerozlišovalo dôsledne medzi zákonom, nariadením a privilégiom.

Privilégiom panovník priznával konkrétnej osobe (fyzickej alebo právnickej osobe, rodu, mestu a pod.) osobitné práva alebo udeľoval donácie. V roku 1848 privilégia stratili do budúcnosti povahu noriem všeobecne záväzného objektívneho práva (teda formy práva),⁴⁸ ale nároky (subjektívne práva) z nich vyplývajúce platili naďalej, ak neboli zrušené zákonom. Platil teda princíp zachovania nadobudnutých práv.

Na úrovni miestnej a záujmovej samosprávy sa vyvinula aj ďalšia forma uhorského práva, ktorú všeobecne označujeme ako **štatúty**. Boli to právne normy vydávané územnými alebo záujmovými korporáciami pôvodne na základe osobitným privilégiom priznaného práva *ius statuendi* (práva vydávať štatúty). Štatúty boli formálnym prameňom najmä partikulárnych práv (mestského, cechového, banského, vinohradníckeho, školského, cirkevného a i.). V sledovanom období rokov 1848–1867 sa štatúty vydávajú ako riadna súčasť lokálnej a záujmovej normotvorby bez potreby zmocnenia v privilégiu, ale naopak so zmocnením v osobitných predpisoch. Aj DSP napríklad rešpektovali možnosť banských revírov vytvárať si vlastné štatúty ako interné banské predpisy.

⁴⁷ Vidíme tu teda stále dominanciu obyčaje nad zákonom, kedy obyčaj spújala aj znenie písaného zákonného práva v tom zmysle, že nedovolila doplnenie ani opravenie textu, ktorý sa dostal do oficiálnej zbierky.

⁴⁸ Napriek tomu slovenské národné hnutie v roku 1861 v rámci Viedenského memoranda slovenského žiadalo od panovníka vydanie privilegijálnej listiny pre Hornouhorské slovenské Okolie. Zjavne teda v období nefunkčnosti uhorského snemu jedinou právnou možnosťou získať autonómiu bola forma verejnoprávneho privilégia od neoabsolutistického panovníka, bez ohľadu na to, že od roku 1848 sa súkromnoprávne privilégia neudeľovali.

Decízie ako posledná forma práva sa stali osobitným formálnym prameňom vzniku práva až v roku 1912 a vznikali len do roku 1918. Išlo o osobitný druh rozhodnutí Kúrie ako najvyššieho súdu Uhorska, ktoré sa okamihom svojho vyhlásenia stávali všeobecne záväznými právnymi normami rovnocennými zákonom. Išlo konkrétne o tri druhy rozhodnutí Kúrie – rozhodnutia právnej jednotnosti, plenárne rozhodnutia a kvalifikované plenárne rozhodnutia. Do roku 1912 sa naproti tomu pojmom decízie označujú paušálne všetky súdne rozhodnutia. Z právneho hľadiska však z nich boli relevantné iba tie, ktoré sa svojou ustálenosťou v súdnej praxi menili na obyčajové právo. V sledovanom období 60. rokov 19. storočia teda súdne rozhodnutia mohli predstavovať buď materiálny, metaprávny prameň práva (v podobe súdnej praxe upozorňujúcej na medzery v práve), alebo mohli predstavovať obyčaj ako formálny prameň práva, ak šlo o ustálenú rozhodovaciu prax uznávanú za vyjadrujúcu pravidlo obyčajového práva. Decízie ako formálny prameň vzniku práva ešte právny poriadok v 60. rokoch nepoznal.

5 ALTERNATÍVY PRÁVNEJ POVAHY DSP

Po tomto odbočení sa môžeme vrátiť späť k našej základnej otázke povahy DSP ako prameňa práva. Už vieme, že ide o výstup Judexkuriálnej konferencie, ktorá sa konala v roku 1861 s cieľom konsolidovať právny poriadok po období Bachovho absolutizmu. Vieme tiež, že v literatúre prevažuje názor, že DSP sa stali záväznými keď ich akceptovali najvyššie štátne orgány. Už vyššie sme totiž uviedli, že najprv Poslanecká snemovňa dňa 12. júna 1861 potvrdila návrat k uhorskému právu v znení úprav navrhovaných Judexkuriálnou konferenciou, pričom však podľa vyjadrenia Poslaneckej snemovne šlo v prípade DSP výslovne iba o „doplnok“.⁴⁹ Následne 1. júla DSP schválila aj Horná komora⁵⁰ a 20. júla panovník. Dňa 23. júla ich aj Kúria prijala za „vodítko“. Všetky tieto orgány ich však v podstate odporúčali iba ako dočasnú výpomoc pre súdnictvo.⁵¹ *Iudex curiae* dal v súlade s týmto záverom DSP rozmnožiť a rozposlal ich municípiám, kde ich miestne príslušné sudy začali ihneď používať.⁵² Išlo teda o proces nápadne podobný postupu zvolenému pri Opus Tripartite, kedy tiež nepriaznivá situácia znemožňovala naplnenie formálnych požiadaviek zákonodarného procesu – v tomto prípade to bola konkrétne neexistencia legitímne a legálne obsadeného parlamentu, a korunovaného panovníka.⁵³ Právna záväznosť DSP sa však na druhej strane potvrdila tým, že 35 rokov (1896) po ich oficiálnom vydaní sa DSP stali súčasťou milénárneho vydania *Corpus Juris Hungarici*,⁵⁴ vedľa Tripartita.

Aká teda bola povaha záväznosti DSP v roku ich vydania (1861), do roku vyrovnaní – 1867, do roku 1896 a následne po týchto rokoch?

O zákon nemohlo ísť, pretože platila zásada „Snem rozhoduje, panovník posväcuje“, ktorú v zákonnej forme vyjadril zákonný článok XII/1790–91: „Právo tvorby zákonov v Uhorsku patrí spoločne zákonným spôsobom korunovanému kráľovi a stavom zákonným spôsobom združeným do snemu, inak ho nemožno vykonávať.“⁵⁵ Pritom ako sme už uviedli, parlament (snem) ani panovník nespĺňali formálne náležitosti vyžadované tradičnou uhorskou ústavou. Októbrový diplom totiž počítal so zvolaním uhorského snemu podľa stavovských predpisov – zák. čl. I/1608, a nie podľa zák. čl. VI/1848 (Bratislavskej marcovej ústavy).⁵⁶ To bolo pre Uhorsko neprijateľné. Panovník nebol oficiálne korunovaný, a napokon, ani samotné schválenie oboma komorami parlamentu a panovníkom nemalo formálnu podobu zákona, ale iba uznesenia.

Nešlo ani o nariadenie, pretože nariaďovacia moc patrila v tomto období panovníkovi, a ten, hoci vyslovil s DSP písomný súhlas, podľa zák. čl. XII/1790–91 mal výslovne zakázané, aby nariadeniami realizoval samostatnú normotvornú činnosť – tie mali slúžiť iba na vykonávanie zákonov.⁵⁷ DSP pritom nemohli byť v žiadnom prípade považované iba za vykonávací predpis k zákonom.

⁴⁹ HOMOKI NAGY, M. Die Kodifikation des ungarischen Zivilrechts im 19. Jahrhundert, s. 9.

⁵⁰ LUBY, Š. Dejiny súkromného práva na Slovensku, s. 104.

⁵¹ MEZEY, B. (ed.). Magyar jogtörténet, s. 134.

⁵² LUBY, Š. Dejiny súkromného práva na Slovensku, s. 104.

⁵³ SIVÁK, F. Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918, s. 148.

⁵⁴ CSIZMADIA, A. a kol. Magyar állam- és jogtörténet, s. 316.

⁵⁵ ŠTENPIEN, E. Dejiny súkromného práva v Uhorsku, s. 34.

⁵⁶ OLECHOWSKI, T. Das Oktoberdiplom 1860 : Ende des Neoabsolutismus und Wiederauferstehung des Föderalismus in Österreich, s. 156–158.

⁵⁷ MÁTHÉ, G. Die Lehre der ungarischen heiligen Krone : Paraphrase, s. 14.

Decíziou DSP tiež nemohli byť (ako mylne tvrdil Wenzel), pretože Kúria ešte nemala normotvornú kompetenciu, keď sa 23. júla 1861 uzniesla, že sa bude spravovať DSP ako smernicou. Aj samotná Kúria v zásadnom rozhodnutí č. 79 vyslovila svoj názor, že DSP sú len dočasnou smernicou pre sudcov, a pravidlá v nich obsiahnuté je preto možné kedykoľvek opustiť rozhodnutím Kúrie.⁵⁸

Z už naznačeného dôvodu **nešlo v prípade DSP ani o obyčaj**, pretože nebola splnená základná požiadavka – dlhodobé používanie – ako definičný znak obyčaje. Pravidlá vyjadrené v DSP totiž boli (odhliadnuc od recipovaných, zachovaných, rakúskych predpisov a pôvodných uhorských noriem) čiastočne novými, dovtedy neexistujúcimi, novo vytvorenými pravidlami, ktoré sa začali používať zo dňa na deň, na základe sily svojej autority, a autority najvyšších štátnych orgánov a Kúrie. Štefan Luby v tomto duchu tvrdí, že tieto normy boli záväzné už odo dňa, kedy sa o nich uzniesli snemovne, panovník a Kúria (zvyčajne sa zdôrazňuje osobitné uznesenie Kúrie, ktoré bolo chronologicky posledné).⁵⁹ S týmto okamihom účinnosti sa stotožňuje aj Almási, pričom podľa neho DSP, rovnako ako Tripartitum, z právneho hľadiska predstavujú **obyčajové právo vytvorené nie súkromnoprávnym, ale verejnoprávnym konaním** – tým, že sudy začali aplikovať dielo, ktoré nemalo silu prameňa práva. Postup je pritom podľa neho rovnaký ako pri vzniku súkromnoprávnej obyčaje, týka sa však nie jedného pravidla, ale spisanej množiny normatívnych viet.⁶⁰ Szladits a Reiner podobne uznávali, že DSP platia už od okamihu prijatia Kúriou, teda od 23. júla 1861, čo potvrdzuje aj judikatúra Kúrie, hoci uznávajú, že ide o výnimočné tvorenie obyčajového práva, akési „**verejný obyčajové právo**“. Takýto vznik obyčajového práva však určité nie je považovaný za štandardný a mnohí autori ho odmietajú. Títo vidia riešenie v tom, že DSP svoju autoritu odvodzovali od spoločného konštitutívneho aktu orgánov zákonodarnej a súdnej moci, a preto ich považujú za **prameň práva sui generis**, pričom svojou povahou sa vraj najviac približujú obyčajovému právu.⁶¹ Tak napríklad Zlinszky tvrdil, že ide o prameň práva *sui generis*, odlišný od zákona aj obyčajového práva, k čomu sa do istej miery prikláňal aj Luby.⁶² Podľa Lubyho totiž elaborát Judexkuriálnej konferencie **vznikol normotvorným procesom „svojho druhu“**, ktorým neboli splnené podmienky vzniku zákona, nariadenia, obyčajového práva ani decízie.⁶³ Napriek tomu jeho záver bol v roku 1939 ten, že prevažujúca mienka o právnej povahe DSP je tá, že sa stali záväznými z moci obyčajového práva, pričom boli spísané skôr, ako sa u nich splnili metajuristické podmienky vzniku obyčajového práva.⁶⁴ Luby tu odkazuje na Kolosváryho a Almásiho, podľa ktorých sa DSP stali právne záväznými z moci obyčajového práva po istej dobe trvajúcim užívaní elaborátu. **Náš záver teda môže byť ten, že podľa prevažujúcej mienky sa DSP stali právne záväznými z moci obyčajového práva, pričom sa tak stalo procesom sui generis.**

Všetky uvedené analýzy pritom úmyselne nerozlišujú jednotlivé súčasti textu DSP, ktoré platili už pred rokom 1861, a tie, ktoré boli sformulované nanovo. Podľa Lubyho totiž platí, že DSP obsahovali síce tiež dovtedy platné právo – napr. potvrdzovali platnosť Tripartita a pod., nemožno však podľa neho z toho vyvodzovať, že pôvodné právo platilo zo svojej pôvodnej právnej sily – pretože platilo iba v kontexte celku DSP.⁶⁵ To by naznačovalo, že **DSP predstavovali nové ohnisko legality a legitimacy celého uhorského právneho poriadku po roku 1861!**

6 NORMATIVISTICKÝ A SOCIOLOGICKOPRÁVNÝ PRÍSTUP K ZÁVÄZNOSTI DSP

Po stručnom prehľade názorov na právnu záväznosť DSP, s predbežným záverom o ich právnej povahe, teraz prikróčime k našej vlastnej charakteristike DSP z hľadiska systému prameňov práva. Podľa nášho názoru možno k tejto úlohe prikróčiť minimálne z dvoch hľadísk:

- a) z hľadiska formálnych prameňov práva – normativisticky, alebo
- b) z hľadiska sociologickoprávnych prístupov.

⁵⁸ LUBY, Š. Obyčajové právo a súdna prax (Civilistická štúdia zo slovenského práva), s. 110–112.

⁵⁹ Tamže, s. 49.

⁶⁰ ALMÁSI, A. Ungarisches privatrecht. I. Band, s. 18. „Die JKK erlangte ihre Quellenkraft ebenfalls durch eine öffentlich-rechtliche juristische Handlungskette ihrer beständigen allgemeinen Anwendung.“ Tamže, s. 20.

⁶¹ ŠORL, R. Prekonanie neoabsolutizmu v Dočasných súdnych pravidlách, s. 198.

⁶² LUBY, Š. Obyčajové právo a súdna prax (Civilistická štúdia zo slovenského práva), s. 111–112.

⁶³ Tamže, s. 110.

⁶⁴ Tamže, s. 111.

⁶⁵ Tamže.

Normativistickému hľadisku, aj keď sa tak sami neidentifikovali, sa venovali vyššie citovaní autori, ktorí argumentovali za alebo proti zaradeniu DSP do jednej zo zaužívaných kategórií formálnych prameňov vzniku práva. Trvajú totiž na dogmatickom vysvetlení právnej záväznosti DSP v súlade so systémom právnych noriem, ktorý nepripúšťa výnimky mimo systému práva samotného. Dnešní moderní pozitívisti by zrejme pokročili o krok ďalej a podľa vzoru H. L. A. Harta by tvrdili, že DSP predstavovali rekogničnú normu, určujúcu, čo sa má považovať za právo (hoci jej vlastná právna forma nebola dodržaná, resp. odkazuje sama na seba).⁶⁶

Na polceste **medzi normativizmom a sociologickoprávnou školou** sú tí z vyššie citovaných autorov, ktorí hovoria o prameni práva *sui generis*. Ich stanovisko však vychádza iba z toho, že neboli plne dodržané požiadavky na zaradenie ani do jednej kategórie pozitivisticky sformulovaných formálnych prameňov vzniku práva.

Sociologickoprávny rozmer vnímania tohto fenoménu doterajším autorom unikol. Tento rozmer možno podľa nás vnímať v dvoch rovinách:

a) Mohli by sme hovoriť o **materiálnom prameni vzniku práva**, konkrétne o prejave právnej vedy (teórie) alebo súdnej praxe, čo sú aj Š. Lubym uznávané kategórie materiálnych prameňov vzniku práva.

Právna veda až do 18. storočia (a v medzinárodnom práve dodnes) predstavovala jeden z prameňov vzniku práva, dokonca až v podobe formálneho prameňa práva. Až obdobie kodifikačných snáh od začiatku 19. storočia prinieslo opustenie významu právnej vedy ako formálneho prameňa práva, pretože základná idea bola tá, že veda nie je dostatočne formálnou a určitou, naopak tieto vlastnosti vykazuje kódex.⁶⁷ Veda samotná teda už v období druhej polovice 19. storočia zásadne nebola vlastným formálnym prameňom vzniku práva, a mohla pôsobiť iba ako materiálny, metaprávny prameň práva.

Uznanie DSP za „právnu vedu“ (v skutočnosti skôr odbornú činnosť) alebo „súdnú prax“ ako materiálny prameň vzniku práva nám však tiež nedáva odpoveď na povahu DSP v okamihu ich prijatia, nakoľko ak by aj šlo o materiálny prameň vzniku práva, ten sám osebe nie je právne záväzným, a iba podnecuje ďalšiu normotvornú činnosť naznačeným smerom. Pravidlá vyjadrené v DSP ako materiálnom prameni vzniku práva tak museli najprv prejsť dlhodobou ustálenou rozhodovacou (súdnou) praxou v duchu DSP, aby sa aj samotné stali právne záväznými ako obyčajové právo.

b) Plne v súlade so sociologickoprávnym učením však možno tvrdiť, že DSP predstavovali „**živé právo**“.⁶⁸ Bez ohľadu na svoju formu a na svoj obsah (recipované dovtedajšie rakúske právo, reštaurované uhorské právo v stave z roku 1848 a reform(ul)ované pravidlá novovytvorené Judexkuriálnou konferenciou), vzhľadom na proces vzniku, subjekt tvorcu a proces uvedenia do reálneho spoločenského a právneho života je jednoznačné, že DSP nespĺňali a v období rokov 1861–1867 vzhľadom na politické a právne pomery v Uhorsku a Rakúskej ríši ani nemohli spĺňať formálne požiadavky kladené na právo, alebo na oficiálnu rekogničnú normu. Jediným riešením je za týchto okolností **uznanie výnimočnej situácie**, ktorá v Uhorsku v rokoch 1861–1867 vládla – bolo to obdobie medzi neoabsolutizmom a provizóriom, **obdobie „obmedzenej ústavnosti“**, parafrázujúc československú „obmedzenú demokraciu“ medzi rokmi 1945–1948 (s mimochodom jej podobnou skúsenosťou s ústavou *sui generis* – Košickým vládnym programom). Za takýchto podmienok **nebolo možné dodržať formálne náležitosti oficiálnej normotvorby. DSP sa mohli stať záväznými iba de facto – silou svojej presvedčivosti**. Až po období niekoľkých rokov ustálenej judikatúry možno tvrdiť, že DSP sa z faktického prameňa práva, konkrétne **faktického prameňa súdneho rozhodovania**, vzhľadom na judiciálnu povahu DSP, mohli stať obyčajovým právom.

⁶⁶ H.L.A. Hart (v jeho diele *Concept of Law*) rozlišuje medzi tzv. primárnym právom a sekundárnym právom. Sekundárne právo je rekogničné, lebo ono určuje, čo treba považovať za primárne právo. Taký je systém práva v súčasnosti – rekogničná norma určuje formu práva. Pozri HART, H.L.A. *The Concept of Law*, s. 91–99. K tomu bližšie BAYLES, M.D. *Hart's Legal Philosophy. An Examination*, s. 58.

⁶⁷ GLYN WATKIN, T. *An Historical Introduction to Modern Civil Law*, s. 147.

⁶⁸ Pozri napr. koncept „živého práva“ (*living law*) Eugena Ehrlicha.

7 ZÁVER

Medzník transformácie z faktického prameňa súdneho rozhodovania na obyčajové právo nemusíme vymedzovať konkrétnym dátumom, napr. rokom 1867, hoci by sa tým potvrdili a podporili politické vyhlásenia z roku 1867, kedy sa oficiálne hlásalo stanovisko popierajúce legitimitu právnych noriem z obdobia po roku 1849, a to až do vyrovnania (do roku 1867).⁶⁹ To by síce popieralo aj legálnosť DSP z roku 1861, zároveň by to však nebránilo tomu, aby sa od roku 1867 predchádzajúca súdna prax založená na DSP nemohla považovať za ustálenú, a teda legitimizovanú a legalizovanú obyčajové právo.

Iným možným medzníkom transformácie na obyčajové právo by mohol byť spomenutý rok 1896 ako rok, kedy boli DSP zaradené do milénárneho vydania *Corpus Iuris Hungarici* (oficiálnej zbierky zákonov). Nie je zrejme náhoda, že sa tak stalo 35 rokov po ich prijatí, keď uhorské tradičné doby vydržania a premlčania (*praescriptio*), predstavujúce tiež pojmovú zložku vzniku obyčajového práva, trvali 32 rokov (t. j. do roku 1893).

Fons auctoritatis ako zdroj legitimacy do roku 1867, príp. do roku 1896, kedy boli DSP zaradené do milénárneho vydania *Corpus Iuris Hungarici* (oficiálnej zbierky zákonov), teda mohla byť **autorita najvyšších štátnych orgánov a Kúrie, pričom DSP predstavovali akési „soft law“, odporúčanie, potažne faktický materiálny prameň inšpirujúci vznik formálneho obyčajového práva. Od týchto rokov už fons auctoritatis ako zdroj legitimacy, ale aj legality, predstavovalo obyčajové právo** ako výsledok ustálenej súdnej praxe.

Použitá literatúra:

- ALMÁSI, A.: Ungarisches privatrecht. I. Band. Berlín a Leipzig: Walter de Gruyter & Co, 1922.
- BAK, J. M. – BÓNIS, Gy. – SWEENEY, J. R.: *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae: The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1000–1301*. 2. vyd. Idyllwild: Charles Schlacks, Jr., 1999.
- BAK, J. M. – BANYÓ, P. – RADY, M. (eds.): *Stephen Werbőczy: The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts (1517)*. Budapešť: Central European University, 2005.
- BAYLES, M.D.: *Hart's Legal Philosophy. An Examination*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1992.
- BÉLI, G.: *Magyar jogtörténet: A tradicionális jog*. Budapešť – Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2000.
- BIANCHI, L. (ed.): *Dejiny štátu a práva I*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1971.
- BÓNIS, Gy.: *Törvény és szokás a Hármaskönyvben*. In: Werbőczy István. *Acta Juridico-Politica 2*. Kolozsvár, 1942.
- CSIZMADIA, A. a kol.: *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapešť: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998.
- FERANCOVÁ, M.: *Zabezpečenie pohľadávok zriadením záložného práva v historickom vývoji*. In: LAZAR, J.: *Zabezpečenie pohľadávok a ich uspokojenie*. Bratislava – Trnava: Iura Edition, 2002, s. 169–225.
- FRANK, I.: *A közigazság törvénye Magyarhonban I*. Budín: Magyar Királyi Egyetem, 1845.
- GÁBRIŠ, T.: *Kodifikácia práva v predmoháčskom Uhorsku*. In: *Právni a ekonomické problémy súčasnosti I.*: Sborník prací. Ostrava: Key Publishing, 2007, s. 147–170.
- GÁBRIŠ, T.: *Návrh obchodnoprávnej úpravy regnikolárnej deputácie in iudicis*. In: SCHELLE, K. – VOJÁČEK, L. (eds.): *Stát a právo v období absolutismu*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 175–194.
- GLYN WATKIN, T.: *An Historical Introduction to Modern Civil Law*. Aldershot: Ashgate, 1999.
- HART, H.L.A.: *The Concept of Law*. 2. vyd. Oxford: Clarendon Press, 1994.
- HOMOKI NAGY, M.: *Die Kodifikation des ungarischen Zivilrechts im 19. Jahrhundert*. Budapešť: ELTE, 2004.
- HORVÁTH, A.: *A magyar magánjog történetének alapjai*. Budapešť: Gondolat, 2006.
- KECSKEMÉTHY, A. von: *Ein Jahr aus der Geschichte Ungarns: Vom 20. October 1860 bis zur Einführung des Provisoriums*. Viedeň: Carl Gerold's Sohn, 1862.
- KERN, F.: *Kingship and Law in the Middle Ages*. Prel. S. B. Chrimes. New York: Harper Torchbooks, 1970.
- KÉRÉSZY, Z.: *A jogszokás derogatórius erejének kérdése a magyar jogi irodalomban*. Szeged: Városi Nyomda, 1935.
- KISS, G.: *A jogalkalmazás módszeréről*. Budapešť: Athenaeum, 1909.

⁶⁹ MEZEY, B. *Počiatky modernej uhorskej väzenskej správy*, s. 173.

- LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: Kodifikačné snahy súkromného práva v dualistickom Uhorsku (s dôrazom na testamentárne a manželské majetkové právo). In: Kodifikační geneze soukromého práva a její myšlenkové zázemí : Acta historico-iuridica Pilsnensia. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 153–180.
- LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A. (eds.): Pramene práva na území Slovenska II. (1790–1918) . Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012.
- LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: Premena uhorského súkromného práva v prvej polovici 19. storočia a jej vyjadrenie v Bratislavskej marcovej ústave. In: VOJÁČEK, L. – TAUCHEN, J. – SCHELLE, K. (eds.): Proměny soukromého práva : Sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB. Brno : Masarykova univerzita, 2011, s. 211–222.
- LUBY, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava : Iura Edition, 2002.
- LUBY, Š.: Obyčajové právo a súdna prax (Civilistická štúdia zo slovenského práva). Bratislava: Právnická fakulta UK v Bratislave, 1939.
- LUBY, Š.: Slovenské všeobecné súkromné právo. I. zv. Úvodná časť. Osobnostné právo. Bratislava: Právnická jednota, 1941.
- MÁDL, F.: Kodifikation des ungarischen Privat- und Handelsrecht im Zeitalter des Dualismus. In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848–1944). In: CSIZMADIA, Andor – KOVÁCS, Kálmán (eds.): Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848–1944). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970, s. 87–120.
- MÁTHÉ, G.: Die Lehre der ungarischen heiligen Krone : Paraphrase. In: MÁTHÉ, G. – MEZEY, B. (eds.): Die Elemente der ungarischen Verfassungsentwicklung : Studien zum Millenium. Budapest: ELTE, 2000, s. 9–20.
- MEZEY, B. (ed.). Magyar jogtörténet. Budapest : Osiris, 2004.
- MEZEY, B.: Počiatky modernej uhorskej väzenskej správy. Prel. Erik Štenpien. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2011.
- MÚCSKA, V.: Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia. Bratislava: Stimul, 2004.
- NAGY, E.: Magyarország közzjoga. Budapest: Eggenberger, 1891.
- OLECHOWSKI, T.: Das Oktoberdiplom 1860 : Ende des Neoabsolutismus und Wiederauferstehung des Föderalismus in Österreich. In: BÉLI, G. – HERGER, Cs. – PERES, Zs. (eds.): Jogtörténeti Tanulmányok X. Pécs: Publikon Publishers, 2009, s. 149–159.
- PÉTER, L.: The Irrepressible Authority of the Tripartitum. In: BAK, J. M. – BANYÓ, P. – RADY, M. (eds.). Stephen Werbőczy : The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts (1517). Budapest: Central European University, 2005, s. xvi–xxv.
- PRUSÁK, J.: Teória práva. 2. vyd. Bratislava : VO PraF UK, 2001.
- RÁTH, Gy.: Az Országbirói Értekezlet a Törvénykezés Tárgyában. I. zv. Pešť: Landerer és Heckenast, 1861.
- SIVÁK, F.: Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918. Bratislava : VO PF UK, 1998.
- ŠORL, R.: Prekonanie neoabsolutizmu v Dočasných súdnych pravidlách. In: SCHELLE, K. – VOJÁČEK, L. (eds.): Stát a právo v období absolutismu. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 195–221.
- ŠTENPIEN, E.: Dejiny súkromného práva v Uhorsku. Košice : UPJŠ, 2011.
- VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K.: Právní dějiny na území Slovenska. Ostrava : KEY Publishing, 2007.

Kontaktné údaje:

JUDr. PhDr. Tomáš Gábris, PhD., LL.M., MA
tomas.gabris@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
Šaffárikovo nám. 6, P.O.Box 313
810 00 Bratislava 1
Slovenská republika

LEGAL REGULATION OF TRADE OF CORN, OIL AND MEAT IN THE STATUTES OF DALMATIAN CITIES

Miro Gardas, Jelena Roskar

University J.J. Strossmayer, Faculty of Law

Abstract: Economic development of Dalmatian cities in the period between 13th and 15th century was significantly contributed by the trade of corn, oil and meat, which were the export products of this maritime area, and also by the kind of fiscal revenue of medieval coastal and island destinations. The significance of the contribution that the trade of these conducive products made was the reason that the legal regulation of this important medieval business was regulated by the statutes of Dalmatian cities and islands, which in a different way regulated certain aspects of the sale of aforementioned products, as well as it regulated the inclusion of Adriatic cities in the Mediterranean trade. Due to its importance in the diet of the population as well as for the protection of communal economic and fiscal goals food products, especially corn, oil and meat were particularly supervised by the communal government which encouraged import of scarce products and discouraged import of the goods which it had in abundance. Using the statutes of certain Dalmatian cities, which began to be fixed in the second half of the 13th century, further in the text we will present legal framework of the regulation of trade of the most important products. The main objective of this research is not only to present in details the main provisions of particular statutes which are related to trade, but also to determine the role of the trade of corn, oil and meat in the economic development of medieval Dalmatian cities.

Key words: Dalmatian cities, trade of corn, oil and meat, island centers, Mediterranean trade, communal authorities, statutes, economic development.

1 INTRODUCTION

In order to systematically process legal regulation of food from the title in a number of statutes of Dalmatian towns we tried to divide them into two basic legal circles, legal circles of Dubrovnik and Split, affiliation which largely depends on the geographical proximity of small island communities. Hence, further in this work under the catchment area of Dubrovnik we are processing statutes of the islands of Korčula, Lastovo and Mljet and Ston provisions, while the wider area of Split commune includes the legal regulation existing in the statutes of the islands of Brač, Hvar and Trogir.¹

2 LEGAL REGULATION OF TRADE OF GRAIN

Customs legislation of Dubrovnik² regulate the trade of grain in somewhat narrower sense than it is in the statute of Korčula, while the provisions on export and import of grain are strictly defined by the municipal regulations, in cases of particular state matters even by the statute of Dubrovnik. Among others, an important provision is the one with which the Minor Council banned the sale of grain outside the cultivating area (Fontika) under the penalty of twenty-five perper with a prize of half the amount of grain to anyone who reports perpetrators.³ Also, any vessel or person in Dubrovnik was forbidden to carry grain in any other place on the Adriatic coast under the penalty of one hundred perpers⁴, except in Dubrovnik or Venice. There was an exception on the fourth station,

---

¹ Cvitanić A., *Iz dalmatinske pravne povijesti* [From dalmatian legal history], Literary circles of Split, Split, 2002.

² *Carinsko pravni propisi grada Dubrovnika, Kapituli iz knjige svih reformacija*; Vidi u: A. Marinović, *Dubrovačko carinsko pravo, knjiga 1., Književni krug split* [Customs legislation of Dubrovnik, Chapters from the book of the Reformation; See in: A. Marinovic *Dubrovnik customs law, book I, Literary circle Split*], 2008.

³ *Customs legislation of Dubrovnik*, p 2, Ch. 4.

⁴ *Customs legislation of Dubrovnik*, p 2, Ch. 4.

the second article of the Customs Legislation of Dubrovnik, in the case of transport of grain outside Dubrovnik for processing in mills where the Minor Council required weighing of grain on returning and leaving with the municipal scale in order to establish control over the amount of grain and prevent export outside the city limits. Since it was not rare for Dubrovnik statute to include provisions according to which certain holders of municipal functions were entitled to a share of foodstuffs because of the honorable function they performed, there was no exception even when it came to grain. This privilege was granted to all who brought in wheat or other grains in Dubrovnik and carried them to the church of St. Mary, and were required to submit a share to the Archbishop, Sacristan and the guardian of the municipality. The purpose of this provision, seemingly unpleasant and harmful to those who imported grain, was to prevent the import of foodstuff, but in practice this provision probably appeared to be harmful for the benefit of the city since the importers stopped transporting supplies, thus it was repealed and revoked by the provision of the statute.⁵

"The land that the landlord cultivated and prepared for growing crops, and for which the second party initiated law suit regarding the legal basis of the ownership or other legal relations, belongs to the holder, since the farming of the land belongs to the real estate."⁶ This was another provision that undoubtedly went in favour of the farmer who owned the property even if it belonged to him on the valid legal basis.

The price of grain was determined by the municipal decision, and any sale of grain above the price fixed by the decision was punished with the penalty of ten perper unless the seller, prior to selling, had paid the warranty to the municipality in the amount of 100 perper.⁷

The statute of Korčula⁸ contains a number of provisions which regulate the medieval component of economic and social life of the island. From closer analysis we can conclude that the basis of Korčula commune was agriculture, or farming. Statutory provisions strictly regulated the trade of grain, which is not surprising considering that the production of the Commune covered their needs of wine and stock, while at the same time it had to import grain. We paid a special attention to the provisions of export and import of grain from the city, i.e. the island, from which we conclude that the grain trade was closely regulated by the regulations of the commune, and any export of grain out of the city without the permission of the governor was punished by loss of grain with a special prize of a quarter of the entire amount of grain to those who reported or arrested the perpetrators.⁹ The provision on export of grain out of the island is different from the previous one in that the export had to be approved by the governor and his judges (Kurija)¹⁰, and those who reported or arrested the perpetrator would be rewarded with one third of the overall amount of grain.¹¹

Import of wheat was regulated in favour of anyone, citizen or foreigner, who imported grain of any kind on the island or in the city, and it, is from these provisions that we can conclude how important product grain was for the existence of the island. In the case of selling wheat that was imported, the commune would insure storage and carriers on their own expense. However, when it came to the sale price it set a limit in order to prevent misuse in case of shortage of the product. The seller of grain was allowed to sell grain only at the price he had set in the start. Any increase of price or export of such an imported grain from the city or island was fined with twenty-five perper.¹² Export of wheat was strictly prohibited. For example, on Korčula a foreigner was allowed to buy just so much wheat he needed for his own needs during his stay on the island. Yet, he was still obliged to pay the excise tax in the amount of one solid per purchase.¹³ The statute contained very strict provision that gave broad powers to the local authority in the case of shortage of grain.

Specifically, in this case the communal authority was entitled to unload the grain from any ship that sailed into the harbor of Korčula loaded with grain of any kind and in the amount that was deemed necessary but not more than a half of the grain cargo on board. The second half was allowed to be

⁵ Statute grada Dubrovnika [The Statute of the city of Dubrovnik], The State Archive of Dubrovnik, Dubrovnik 2002, book 8, article 52, p. 455.

⁶ Dubrovački statut [The Statute of Dubrovnik], book 5, article 28, p. 309.

⁷ Customs legislation of Dubrovnik, p 2, Ch. 15.

⁸ Korčulanski statut: Statut grada i otoka Korčula iz 1214. Godine [The statute of the city and island of Korčula of 1214], Zagreb-Korčula, 1987. (hereinafter: The statute of Korčula)

⁹ Ch. 44 of the Statute of Korčula, p. 21.

¹⁰ Public authority of the commune of Korčula, consists of a governor and three great judges.

¹¹ Ch. 49 of the Statute of Korčula, p. 49 .

¹² Ch. 72 of the Statute of Korčula, p. 56.

¹³ Ch. 64 of the Statute of Korčula, p. 52.

taken by the lord wherever he wanted.¹⁴ We thought it important to mention the existence of unions that were authorized to procure their grain with their own or municipal money. They were founded by the community in order to regulate the complete system of trading of these products and thus prevent possible abuse to the detriment of the inhabitants of the commune.

Interestingly, the statute of Mljet¹⁵ did not include the provisions of wheat, and the Statute of Lastovo¹⁶ with only one provision mentioned taxes which were to be paid concerning this foodstuffs. It is surprising that the provision included a recall of any tax on wheat or other grains which was not the case in the statutes of other Dalmatian towns. This provision sought to respect the customs of the island which had never foreseen any charge of any amount related to this food, and obviously to disable the impact of Dubrovnik statutory provisions related to the traffic of grain.¹⁷

We consider it necessary to consult Ston provisions immediately after the regulation of this legal issue in the provisions of Dubrovnik, Mljet and Lastovo Statutes in order to find similarities in legal regulation. The reason for this lies in the fact that the people of Dubrovnik purchased Ston (in a war of Ston, i.e. the Pelješac peninsula) and in administrative sense this area constitute a separate administrative unit with its headquarter in Ston and with the lord of Dubrovnik functioning as the Duke. In order to regulate the legal relationship of the area of Dubrovnik, the government adopted a series of administrative provisions called Ston provisions.¹⁸ Unfortunately, only one provision regulated the status of grain so we can not determine the differences in relation to the city of Dubrovnik and the islands of Mljet and Lastovo.

According to the provisions it was prohibited to buy grain for sale in Ston on the territory on Pelješac, except for the personal household, under the penalty of twenty-five perper for each and every time. Also, it was prohibited to buy grain measured in any other way but the one that had always been used in Ston.¹⁹ This provision was adopted in the Minor Council in Dubrovnik.²⁰

The importance of grain as a food product in the life of medieval Dalmatian cities is also proved by the attempt of the city authorities of Split to fully establish control over the traffic of grain. This attempt was regulated by the provisions of the Statute of Split²¹ and in a much more repressive way than it was in the statutes of other Dalmatian towns. The provisions of the statute related to the transport of grain start with an explicit ban on export of wheat and all other grains outside the city of Split and its district without permission and written approval of the mayor or the administrator of the city of Split, judges or advisers who must be in charge for proposals. If to be exported over the sea, any boat or a ship used for transportation must be publicly burnt in the harbor, and the animals used for transportation were to be confiscated for the benefit of the Split commune. The perpetrator was to be sentenced to a fine of fifty Venetian pounds in case of transporting grain over the sea, and twice the total amount if the grain was transported over the land. Grain had to be confiscated in favor of the commune.²² To maintain control of the amount of grain in the city of Split, the surrounding villages and islands, all residents were ordered under the penalty of perjury to report the entire quantity of wheat they had in their possession, and all the excess grain they had to bring in the city of Split, and not in other nearby places. To facilitate the implementation of certain provisions of the statute, the Great Council appointed guardians of the town and surrounding villages and islands, whose obligation among others was the control of wheat trade at the municipal square in order to prevent the customers to create supplies of grain. The allowed amount of

---

¹⁴ Ch. 104 of the Statute of Korčula, p. 64.

¹⁵ Mljetski statut, Književni krug, Zavičajni klub Mljet, Split-Dubrovnik 2002., [The statute of Mljet, Literary Circle, heritage Club Mljet, Split-Dubrovnik 2002] (Hereinafter: Mljetski statut).

¹⁶ Lastovski statut, Splitski književni krug [The Statute of Lastovo, Literary Circle of split], 1994 (Hereinafter: The Statute of Lastovo).

¹⁷ The Statute of Lastovo Ch. 101, p. 259.

¹⁸ Some of the authors are of the opinions that the Ston provisions do not have statutory characteristics, therefore they try to present them separately from the medieval statutory acts, e.g. those that regulated social relations on the islands of Mljet and Lastovo; Stonske odredbe [Provisions of Ston], Literary circles of Split, Split, 2013, p. 21.

¹⁹ A measure for all merchandise was a *thick libra*, except for gold, silver and pearls which were measured by *thin libra*.

²⁰ Provisions of Ston, article 10, p. 71.

²¹ The statute of Split, Srednjovjekovno pravo Splita [Medieval law of Split, Second edition], Literary circles of Split, 1987.

²² The Statute of the city of Split Ch. 20, p. 258.

purchased wheat was not supposed to exceed the basic needs of the customer and his family.²³ The very strict provision of the statute expressly forbade the purchase of grain to any citizen of Split in Croatia unless he brought the same one into Split.²⁴

Particularly interesting is the procedure provided for in cases of violation of statutory provisions pertaining to the management of wheat and other grains.

Namely, every month in condensed form the mayor and the governor of the city of Split was required to explore with the help of his assistance the possible violations of the provisions, and to punish the perpetrators and sentence them on the basis of complete evidence or semi-proof according to the statute. In addition, the mayor, or the city manager had the authority to interpret and clarify the statutory provision and orders, and to mitigate and minimize fines and penalties according to the seriousness of the offense and the social status of a person, according to the mayor's personal judgment.²⁵ From the foregoing provision it can be concluded that within the framework of feudalism and social relations dominated aristocratic oligarchy which sought to favour members of its own class, while the equality before the statutory provisions as the legal principle failed to exist.

Further in the text **the statute of Hvar** provides a detailed overview of the relations of production in Hvar commune until the fall of the Venetian Republic in 1797.

In addition to the developed fisheries, trade and commerce, the land remained the primary mean of production and represented the basis of the existence of the majority of residents. Arable land was the property of the authority and the church, and the land for cultivating could not have been gained without the lease agreement signed between the owner of the land and the peasant. This agreement represented the establishment of colonial relationship, but in reality it was a partnership relationship, because except for investing his work, the farmer was the owner of the crops and shared the risk with the owner.²⁶

Much of the arable land was owned by the municipality, and as was the number of citizens increasing so was the need for arable land areas which caused the formation of a new legal regulation of relations between landowners and users, *gracije*²⁷. The Institute is similar to other continental European land arrangements in which there was a divided ownership, namely *dominum directum* which was kept by a commune and *dominum utile* which belonged to the user of the land.

The provisions of the statute relating to grain regulate the import and export of grain from the island and with regard to that there are no major differences in relation to other statutes of Dalmatian towns. Further in the text they are mentioned only sporadically for the reasons of comparison. While the statute of Korčula obliged ships carrying grain to unload half of it in the port only in the case of shortage, the statute of Hvar implemented the law universally. The provision did not relate only to the Venetian ships which were carrying grain to Venice and on ships of the Split, Trogir, Šibenik or Korcula commune.²⁸ In cases when grain was exported without permission of the governor or his judges there was a fine in the amount of twenty pounds. With the same provision it was intended to ban purchase of grain for resale, also under the same threat of fines.²⁹ The statute strictly prohibited transportation of grain for resale anywhere except on the island and its district under the penalty of fifty pounds. Half of these fines were to be given to the commune, while the other half would go to the reporter of the crime.³⁰

---

²³ The Statute of the city of Split, Ch. 24, 25, 26, p. 259-260.

²⁴ Purchase and transport of grain to any other place was punished by fine of fifty Venetian pence in favour of the commune of Split and with the loss of all the grain i.e. its estimated value which was also to be given to the commune; The statute of the city of split Ch. 39, p. 265.

²⁵ The statute of Split, Ch. 46, p. 267-268.

²⁶ See more in: The statute of Hvar, Literary circles of Split, p. 20 (hereinafter: The statute of Hvar).

²⁷ Relations between the commune, as the owner and user of the land. The name comes from the inscription from the records on allocation for municipal land- that the land is given for the reasons of clemency (*dedit et de gratia concessit*). The user of the land was obliged to pay rent of 1/6 of fruit, in a case of a special privilege even less than that. See: The statute of Hvar, p. 21.

²⁸ The statute of Hvar, Ch. 19, p. 169.

²⁹ The statute of Hvar, Ch. 8, p. 128.

³⁰ The statute of Hvar, Ch. 44, p. 184.

With the **statute of Brač**³¹ economic relations in the Brač commune are regulated, and from the provisions we find out that for centuries the most important branches were agriculture and husbandry. Although the statute does not regulate in detail certain branches of agriculture, in relation to the above statutes, it contains no specific regulation of grain trade. Only one provision of the statute mentions corn as food of particular interest for the existence of islanders. In Chapter VI the statute edited the legal status of all who would export grain from the island. The provision is for the most part similar to the same provisions of other statutes of the Dalmatian islands, the difference is expressed only in the amount that anyone who had exported wheat from the island without permission of the governor or his deputy and his judges had to pay as compensation for such an action.³² According to the same provision it was illegal to buy grain for resale without permission of the competent persons and under the threat of the same punishment. By comparison, the provision of the Hvar statute, that banned the export of grain from the island, predicted the ban under the same conditions except that the penalty for a breach was twice as high. It is surprising that the statute of Brač contains no provisions that regulate the sale of wheat, import and export, but taking into account the medieval order of the island, there is an obvious similarity between previously mentioned statutes of Korčula and Hvar because they regulated more or less similar social relations. The reason for this is the fact that during the preparation of the statute of Hvar in 1335 the nobles established redacted Brač statute from 1305. At that time Brač and Hvar had the same governor, so basically we dare apply to unruly relations of the island of Brač the provisions of the Statute of Hvar, at least when it comes to the period until the first half of the 15th century.³³

Led by the listing of legal issues related to the grains in the statute of other Dalmatian cities we would like to mention one more provision. Specifically, the statute of Brač has a unique system of measures for grain and other foods in order to avoid potential disputes in social relations. Venetian measure (called *Mensura Veneta*) is taken into account as the only possibility for measuring foodstuff, and in the case in which the seller dared to measure things in any other way there was a fine of twenty-five pounds, as it was in the previous case, half of the amount belonged to the Commune, and the other half to the reporter of the crime.³⁴

With its provisions referring to the regulation of grain traffic **the statute of Trogir**³⁵ resembles the statute of Split. Possible differences and comparisons are below. As well as the one of Split, Trogir Statute provided appointment of officers competent for controlling traffic of wheat and other grains, and which were to be elected each year prior to the harvest. Their main function was to supervise the transportation of grain harvested in the town and surrounding districts under the threat of fines. In fact, all the grain and other crops harvested in the city were only allowed to be transported in Trogir and amount of the fine for the breach of the provisions depended on the social status of the offender. Individuals were allowed to keep only the amount of grain needed to support themselves and some of their family members.³⁶ As in the preceding provisions of the statute of Brač the statute of Trogir also provided a unique measure of wheat and other grains, and it was exclusively Venetian measure. The amount of fine in case of breach of the provisions depended on the discretion of the governor.³⁷ The provision is likely the result of attempts to establish trade between the number of Dalmatian cities, and which was possible to be established only if the measures for individual food were unique. Although the price of grain was not directly regulated by the statute, there was a provision that sought to equalize the price and thus to disable possible abuse in the case of shortage of grain. In this regard, it was prohibited to anyone who had and sold grain, and who was importing wheat over land or sea into the city to increase the price of corn above the price at which it started selling. The provision was also applicable to the citizens of Trogir and foreigners, and non-compliance was punished by a fine of twenty-five pounds. As with the other

³¹ Brački statut, Bračko srednjovjekovno pravo, Književni krug Split [The statute of Brač, Brač medieval law, Literary circles of Split], 2006. (hereinafter: The statute of Brač).

³² The amount of fine was 10 pounds, half of which went to the commune, and another half to the reporter of the crime.; The statute of Brač, Ch. 6. p. 228-229.

³³ When the people of Hvar in 1452 redacted the last two books of their statute, they no longer took into consideration the statute of the island of Brač.

³⁴ The statute of Brač, Ch. 10., p. 433.

³⁵ Statut grada Trogira, Književni krug, Split [The statute of the city of Trogir, Literary circles of Split], 1998. (hereinafter: The statute of Trogir).

³⁶ The statute of Trogir, Ch. 47, p. 39.

³⁷ The statute of Trogir, Ch. 50. p. 356-327.

provisions of the statute, half of the amount went to the reporter, and the other half to the commune.³⁸ According to this statute as well, as it was with previous few, it was forbidden to purchase foreign grain for resale to all citizens, regardless of their social status. The difference in relation to the previously mentioned statutes is linked to a sentence in the case of abuse, and this time besides the fine of a hundred pounds it also included seizure of such an obtained grain.³⁹ The same penalty is provided in case of violation of statutory provisions related to the ban on the export of grain from the city. However, the amount of the fine in this case was lower, and it was twenty solid, but in the case of export on a pack animal, the animal was to be confiscated in favor of the commune. If the grain was exported over the sea, every sailor who had participated in such a transport had to pay a fine of five pounds to the commune. In cases where the perpetrators were strangers, punishment was determined by the governor, depending on the circumstances of the case and his discretion.

3 LEGAL REGULATION OF TRADE OF OLIVE OIL

The statute of Korčula contains no provisions regulating the transport of olive oil, and Customs legislation of Dubrovnik refers to the trading of oil in only one article limiting the price of oil in case of retail sale of this foodstuff. The price was not allowed to exceed the amount of six coins (flora) per libra of oil, under the penalty of one perper.⁴⁰

The statute of Mljet unfortunately does not contain regulations with which it would in any way regulate the transport of oil. Although one article of the statute is called "An article about oil," it seems to be of sacred nature and it determined the amount that the residents of Žare and Blata paid for oil which was burnt before the Sacrament in the church of St. Blaise in Babino Polje.⁴¹ The situation is similar in the statute of Split, which did not directly regulate the legal trade of oil, but it indirectly introduced the obligation of planting olive trees- six seedlings in each vineyard. Anyone who planted olive trees, had to report the planting to the officials responsible for supervising of the planting, who were appointed by the governor of the city of Split. As it was with other provisions of the statute of Split, non-compliance with these rules was punished by a fine of forty solids.⁴² Measure for the oil was 40 pitchers. By comparison, Trogir statute did not contain provisions that directly regulated the transport of oil, but indirectly, through the legal regulation of olive we also learn something about the ingredients.

As the production and processing of olives was of a broader interest for the existence of the community, the most important issues related to this activity were standardized in several provisions of the statute. First of all the planting of olive trees was mandatory for all individuals who leased the land in Trogir district, those who farmed their own land or land of the commune. In fact, all these farmers had to plant at least five seedlings of olive on every piece of cultivated land. Of course, this obligation was sanctioned for non-compliance in the amount of twenty pence for each seed of olive that had not been planted and it had to be.⁴³ Felling of trees was also sanctioned on the island Čiovo, regardless of whether the olive trees were tame or wild.⁴⁴ Given that similar provisions were not present in the statutes of other Dalmatian towns we consider particularly important the stipulation which prescribes the olive harvest.⁴⁵ Harvest of olive trees which could damage the tree in any possible way was strictly prohibited. The only possible way for the harvest of olive that was prescribed by the statute was harvest by hands, which was to be performed so skillfully so to ensure as greater amount of fruit as possible in order to make better contribution for the commune. The statute also prescribed the manner of maintaining and planting trees. In case of non-compliance in both cases the fine was five ponds.

---

³⁸ The statute of Trogir, Ch. 83, p. 256.

³⁹ The statute of Trogir, Ch. 63, p. 230.

⁴⁰ Customs legislation of the city of Dubrovnik, Ch. 2, p. 1.

⁴¹ The statute of Mljet, p. 109.

⁴² The statute of the city of Split, ch2, p. 307.

⁴³ The statute of Trogir, ch.12 p. 173.

⁴⁴ In case of noncompliance with the statutory provisions the fine was five pounds. Half of which went to the reporter of the crime. The statute of Trogir, ch.30. p. 83.

⁴⁵ The statute of Trogir Ch. 42.

4 LEGAL REGULATION OF TRADE OF MEAT

Only in a few places did the Statute of Dubrovnik⁴⁶ mention this product, and that was the mutual relationship between the Duke of Dubrovnik and the butcher.⁴⁷ It was probably because of the honour of the function of the city Duke that the statute provided that the Duke was entitled to a certain amount of money⁴⁸, for each animal older than a year and sold in the city slaughterhouse and for those animals that were older than six months he would be paid only if the supervisor of the slaughterhouse assessed so. If, however, someone killed an animal for purposes of his own household, he did not have to pay a fee to the Duke. Interesting is the provision under which the city duke shared one perper to all butchers on the new year eve, probably to emphasize the importance of these services for the existence of the city.

The provisions of the customs legislation of Dubrovnik⁴⁹ in one place prescribed the obligation to sell meat duty free on the same day the animal was slaughtered. It is from this provision that can be seen that there were regulations for maintaining sanitary and usage quality of meat, and of course, this provision prescribed a fine for non-compliance.

Statute of the island of Korčula regulated legal relationships that were related to livestock and meat in somewhat narrower sense, and the reason for such an approach probably lies in the fact that the production of meat had to be sufficient enough to meet the needs of the island. The provisions of the statute are aimed at controlling prices and sales of meat and the duties of the slaughterhouses and butcher shops are superficially mentioned, from which we can conclude that there was an intention to regulate the transport of this product by the statute. The statute regulated the selling price of certain types of meat⁵⁰, and any deviation from these prices would be punished by a fine.⁵¹ Anyone who dealt with the sale of meat had to sell it exclusively in the butcher shop to anyone who wanted to buy it, and was not allowed to take it home, except for the purposes of his own household. Cutting of meat was also paid for, and any non-compliance with the prescribed provisions was punished by a fine.⁵² Since the duties or taxes of the slaughterhouses and butcher shops, before the adoption of the statute, were regulated according to the established practices, and there was no written provision, the statute of Korčula provides a provision in chapter 183 in order to enable its use without any doubts or exceptions. For anyone who would slaughter any animal in the abattoirs of Korčula and sold them there was an obligation to pay taxes, as well as for all sellers of meat on the island who sold meat in the butcher shop.⁵³ Although the **statute of Mljet** does not contain provisions which in any way regulate the transport of grain and oil, the price, selling and the amount of taxes were superficially determined with the two provisions of the statute. It was regulated that no one was allowed to sell meat in no other way but measured with the 18-ounces scale, and at no other costs except for those determined by the provisions of the statute.⁵⁴

In the minor council of Dubrovnik a decision was adopted according to which grazing had to be paid for – three dinars for each animal equally to all villages of the island.⁵⁵ The reason that certain provisions of the Statute of Mljet were passed by the minor council of Dubrovnik lies in fact that the statutes of Mljet and Lastovo had a special legal status within the frames of the medieval Dubrovnik commune, later Republic. These islands, unlike other islands in the area of Dubrovnik, were self-governed. They were governed by one nobleman of Dubrovnik as a Duke, and besides

⁴⁶ The statute of Dubrovnik, The state archive of Dubrovnik, Dubrovnik 2002.

⁴⁷ The statute of Dubrovnik, book 1. Ch. 6 and 7, p. 91-92.

⁴⁸ From a cow or an ox 16 folars, from a pig 8 folara, and from any other animal 4 folars.

⁴⁹ Customs legislation of Dubrovnik, p 3., Ch. 15.

⁵⁰ A pound of wether was sold for the price of 10 pence, beef and non-gelded goat for the price of five pence, male pork fourteen pence, and female pork twelve pence., Ch. 83, The statute of Korčula, p. 59.

⁵¹ The fine was 5 perpers, half of which would go to the commune, half of it to the reporter of the crime. 1 perper was 12 groschen, 120 folar. See: Lučić J., Knjiga odredaba dubrovačke carinarnice 1277 [The book of provisions of the customs of Dubrovnik 1277]., Dubrovnik 1989., p. 9.

⁵² Ch. 61 of the statute of Korčula, p. 66.

⁵³ The taxes for oxen, pig and similar animals was one groschen, while for the small livestock it was eight parvuls.

⁵⁴ Beef was sold for the price of 6 libra coins, goat meat for the price of 5 coins, wether 5 coins, male goat and gelded goat 6 coins., The Statute of Mljet, article 66, p. 97.

⁵⁵ The statute of Mljet, article. 59, p. 99.

him there was a special self-governing authority known under the name of Universitas, i.e. community.⁵⁶

In terms of taxes, unlike the statute of Korčula that specifically determines the amount that shall be given per each animal slaughtered in a slaughterhouse and intended for sale, the statute of Mljet determines that the taxes must be paid to the municipality in the amount of two groschen for each larger head of cattle. Also there were taxes in the amount of ten coins for each head of small-time cattle destined for sale outside of the island of Mljet.⁵⁷ Exempt from the payment of taxes shall be given only to those who slaughter animals for a wedding or charity.

Considering the similarity in the legal status of Lastovo it seems logical to mention further in the text **Lastovo Statute**⁵⁸, the provisions which undoubtedly resemble the statute of Dubrovnik, both in terms of a relatively small number of provisions that regulate this matter and in terms of legal solutions. The statute included a way of determining the amount of wether given to the governor after the individuals of Lastovo community had complained, in the presence of the governor of Lastovo, his judges and the members of the Union, that there were many poor people with ten or twenty animals, but also those with more than hundred, thus they demanded that they all be equal with regard to the duties of giving meat to the governor. Although the provision was disproportionately burdensome if we take into account the financial situation of some of the islanders, there was the obligation regulated to provide meat for the governor for the price of one solid per libra regardless of the number of animals of each inhabitant. No one could be waived of liabilities, not even with the permission of the judge, Chamberlain, or any other officer.⁵⁹ Chapter 132 predicted another obligation for the inhabitants of the island, which was favorable to the governor, and it obliged them to weekly provide one wether at a price that was valid in Dubrovnik.⁶⁰ Although the price of meat was not regulated by the provisions of the statute, meat that was imported to the island had to be sold at the same price at which it was sold to the islanders.⁶¹ Although the statute did not directly regulate the price of meat, from a part of the statute relating to the sale of food we find out that the price of each product was determined by the governor and the judges so we assume that it was the same with the price of meat.

Korčula and Mljet statute included payment of taxes exclusively for the sale of cattle slaughtered in the slaughterhouse. The provision for payment of taxes on cattle sold in the butcher shop is included in the statute of Split and it is regulated as follows: for every ox or cow three Venetian groschen, for a bull or heifer lighter than ten pounds four solids, for the small-time cattle two solids, for the goatling or lamb twelve pence.⁶²

There was a special formality for the purchase of livestock (cattle, cows for plowing, grazing, horses, donkeys and other large animals) from the foreigners in the city of Split and its districts. Specifically, the validity of the legal affair depended on the mandatory approval of two city nobleman. If they were not consent, an the matter associated with the purchase was subsequently brought before the governor and his judges, and the buyer was not able to prove that the animals were regularly bought and paid for, they would have to return it to the seller. From these provisions, we conclude that the presence of the witness was required to prove the legal work that was, almost without exception, concluded in oral form.⁶³

The special rule that was included in the Ston provisions was enacted in 1358, and was confirmed by Dubrovnik Minor Council, as well as the provision related to grain. For any small animal that was slaughtered in a slaughterhouse in Ston, or one that was sold in Ston from any butcher, one groschen had to be paid for, and for any other animal, starting with animals slaughtered by someone at home for his personal needs, nothing had to be paid, and if in the latter case something had been charged, it had to be paid back.⁶⁴ The following article includes the amount that was paid for each slaughtered animal in the slaughterhouse, and was used to light up

---

⁵⁶ The statute of Mljet, p. 5.

⁵⁷ Provision on the taxes of meat and large and small animals 1547, dated 20 March, The Statute of Mljet, p. 127.

⁵⁸ The statute of Lastovo, Literary circles of Split, 1994.

⁵⁹ The Statute of Lastovo Ch. 105., p. 269.

⁶⁰ The Statute of Lastovo Ch. 132., p. 276.

⁶¹ The Statute of Lastovo, Ch. 116., p. 270.

⁶² See more in: The statute of Split, Ch. 22., p. 349.

⁶³ The statute of Split, Ch. 7. p. 311.

⁶⁴ Provisions of Ston, article. 7., p. 67.

the Church of St. Blaise with oil and wax. It can be concluded that this provision sought to introduce compulsory contributions to the church community, which was not new in the statutes of other Dalmatian islands with the difference that each community gave contribution in different food. For comparison, the Statute of the island of Mljet says that the contribution should be given in oil.⁶⁵

The statute of Split has probably the most widely arranged transport and trade of meat compared to the previous statutes, in particular the price, sale and control of meat processing. The head of the Split city administration at the beginning of each mandate was obliged to choose four honest men, from every part of the city, to supervise the butcher shops.

Their service was required in the days when the animals were being slaughtered and the meat prepared for sale. Their task was to oversee the compliance of the butchers with statutory provisions regarding the preparation of meat, and customers regarding the quantity of purchased meat. Also, there was elected one supervisor with an apartment near the city's butcher shop whose task was to every morning set the scales with weights three rods away from the butcher shop. The purpose was to provide an accurate check of the quantity of the bought meat for each customer, and the purpose of the provisions was to prevent manipulation and abuse by the butcher shops and customer protection. In case of violation of statutory provisions supervisors would report the offenders to the town's governor, and the penalty for the violation was a fine.⁶⁶ Selling prices of certain types of meat were determined by statutory provisions, and selling at a different price was fined in the amount of 40 solids for the sale of four-legged animals and 10 solids for the sale of poultry. Each butcher was imposed the obligation of holding a proper iron scale⁶⁷, and all the meat had to be sold publicly on tables in the butcher shop, and not hidden. It was forbidden to sell the carcass in a butcher shop. In order to provide a consistent supply of meat for all citizens of Split and the surrounding areas, each butcher under the penalty of 40 solids was required to provide and sell the meat in a quantity sufficient for domestic needs to anyone who had asked.⁶⁸ Provisions of the statute relating to the taxes of the butcher shop will be listed below for comparison with the provisions of other statutes on the same issue. The statute of Split included the payment of taxes on the import of large and small animals, which was not included in other statutes.⁶⁹

The statute of Hvar prohibited the sale of meat anywhere else except in the communal butcher shop, except in the villages and on the island of Vis, under the penalty of fifty solids for each and every time. The only exception was made for the sale of the meat of dead animals, which was allowed to be sold anywhere. It was forbidden to sell fraudulent meat of other animals. It was allowed neither to measure with other scales except with the municipal scale and weights nor to sell at different cost except at the one designated by the governor, judges and majority of the council. It was also banned to take the skin out of the butcher shop before the collector for the communal taxes had been paid for according to the statute.⁷⁰

The statute of Brač did not have any regulation of meat traffic included in its statute.

The statute of Trogir includes almost the same provision about the regulation of meat traffic as the statute of Split. This statute originally determined the cost of certain kinds of meat⁷¹, and then the sanctions in case of non-compliance in the amount of hundred solid. Half of the fines in this case went to the reporter of the crime, while the other half went to the commune. As it was in the provisions of the statutes of Split according to the statute of Trogir each seller was obliged to sell meat to any interested buyer.

---

⁶⁵ See note 33.

⁶⁶ The statute of Split, Ch. 58, p. 61.

⁶⁷ Each butcher had to own weights of one libra, half a libra, and a quarter of a libra, and he was not allowed to sell meat measured by less than a quarter of a libra., The statute of Split, Ch. 18., p. 347.

⁶⁸ The statute of Split, Ch. 25 and 26. p. 353.

⁶⁹ „If a citizen or a resident imports or exports small or large animals, he is to pay five libras per each hundred small animals, and for large cattle four solids. Should anyone buy cattle in Split or its district, and export them over the sea or land, he is to pay 10 libras per each hundred and three groschen per head of cattle and five solids per pig“., The statute of Split, Ch. 22, p. 349.

⁷⁰ The statute of Hvar, p. 146.

⁷¹ A pound of ox or cow meat was sold at a price of 2 pence, meat of a skinned male pig at a cost of four pence, skinned sows at a cost of three pence, and non-skinned pig at a cost of four pence. A pound of wether was sold at four pence, and a pound of salted sow meat at five pence., The statute of Trogir, article 37, p. 86

The sale of meat or live animals for the export from the city was sanctioned, and all meat that was sold for the purposes of the residents of Trogir was allowed to be sold only in the communal butcher shop. An exception was provided for only in the case of sales of salted meat, which was allowed to be sold elsewhere with the permission of whoever took the lease over the payment of taxes.⁷² Bearing in mind the scarcity and great need for meat in the city and district of Trogir, the statute specified mandatory sale of meat in the butcher shop including weighing in the butcher shop and use of heavy Venetian scale.

5 LEGAL REGULATION OF TRADE OF FOOD PRODUCTS IN RIJEKA STATUTE

So far in this paper we have dealt only with Dalmatian statutes, which are the basis of our research, in continuation we shall have consulted the **statute of the city of Rijeka**⁷³, in order to find out if there are common provisions that regulate the legal trade of processed food. What we have particularly paid our attention to are the monetary units and measures for each type of goods that had to be uniformed so to make the legal trade and commerce between the Adriatic coastal cities possible. The money that was in use in the Middle Ages in the area of Rijeka and surrounding Vinodol was a gold coin that was worth 6 libras and 4 solds. Libra was the only computational money, which computed 20 soldin, or 240 dinars. A soldin was worth 1/20 of a libra, or 12 dinars. Provisions of the statute dealt with in detail various measures pertaining to different types of goods, and we have addressed only to those measures which were used to measure foodstuff determined by the title of this paper. Weight was measured in libras, which weighed one pound or half a kg. In some places the statute mentions a large libra, which was 0.447 kg, and with it there was a small libra of 0.312 kg.

Legal regulation of transport of grain, although determined by a small number of specific statutory provisions, resembles with its content the statutes of Dalmatian towns. In fact, every seller of wheat, regardless of the existence of the status of a citizen of Rijeka, who drove grain or other beans for resale, must during three consecutive days sell, or allow to sell to anyone who asks or wants to buy grain for the same price as if the grain was bought in Rijeka or as if it was brought from other areas for the same price and the cost of transport.⁷⁴ Sanction was twenty soldins in case of non-compliance, and as in the previous statute, half of the amount went to the reporter of the crime, the other half to the city. The purpose of the provision is clear and its objective is to protect the citizens of Rijeka from possible manipulation of prices especially in case of shortages. Similar provisions are present in the Dalmatian statutes, although significantly wider in content, which has to do with the geographical position of the island cities and with significantly less developed commercial relations with ports, which resulted in the need to even more protect the islanders in a way to ban the export of grain and to impose restrictions on the sale of imported grain.⁷⁵ Since the statute of Rijeka neither contains provisions on the transport of oil nor regulations concerning cultivation of olives, further in the text we shall have referred to the sale of meat and the way it is regulated by the provisions of the statute. The meat was allowed to be sold only at the slaughterhouse of Rijeka and only on allowable days which were determined by the statutes and during the fairs. The price of meat was equalized.⁷⁶ As in Split statute, this one also included a ban on selling rotten and stinking meat (it is interesting that the same is not included in the statutes of other Adriatic towns). Butchers and other meat sellers were obliged to sell it to any person, and a special case of abuse of sellers to sell one type of meat at the price of another shall be punished by a fine of twenty Soldin⁷⁷.

---

⁷² The statute of Trogir, Ch. 37, 38, 39, p. 86-87.

⁷³ Herkov Z., Statut grada Rijeke iz godine 1530. [The statute of the city of Rijeka], Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948.

⁷⁴ Herkov, op. cit. (note. 71), p. 308.

⁷⁵ See more in: The statute of Korčula.

⁷⁶ The price of ox meat was specifically determined, namely, it was determined by the city officials, should it had not been determined this way, the price of a pound was 1 soldin. Cow meat was sold at a cost of 10 dinars per pound, wether at a cost of 16 dinars, and the meat of lamb and goatling from Easter to St. Vid at a price of 14 dinars. Meat of gelded goat was sold at a cost of 10 dinars. Herkov, op. cit. (note 71.), p. 310-311.

⁷⁷ Note that the same penalty was provided for every other case of non-compliance with statutory provisions relating to the sale of meat.

6 CONCLUSION

Although the legal regulation of the traffic of meat in the statute of Rijeka is significantly narrower than in the statutes of the Dalmatian towns, in a large extent it is identical and we can surely conclude that the purpose and intent of the provisions was to protect the residents in all cases in which they came into contact not only with meat, but also with other groceries. As the population of the coastal towns on the Adriatic was often exposed to shortages of many products necessary for survival during medieval history we are not surprised with the existence of the statutory norms whose the most important intention was to provide minimal amount of food to all residents and to prevent possible abuses by individuals who were better off at a certain point. There is no doubt that this purpose could have been achieved with sanctions which were without exception provided in the form of fines in case of violation, and whether they were implemented at the first place and to what extent is the issue at length and probably the subject of a new study.

Bibliography:

- The Statute of the city of Dubrovnik, The State Archive of Dubrovnik, Dubrovnik 2002.
The statute of the city and island of Korčula of 1214., Zagreb-Korčula, 1987.
The statute of Mljet, Literary Circle, heritage Club Mljet, Split-Dubrovnik 2002.
The Statute of Lastovo, Literary Circle of Split, 1994.
The statute of Split, Medieval law of Split, Second edition, Literary circles of Split, 1987.
The statute of Hvar, Literary circles of Split, 1991.
The statute of Brač, Brač medieval law, Literary circles of Split, 2006.
The statute of the city of Trogir, Literary circles of Split, 1998.
Cvitanić A., Iz dalmatinske pravne povijesti [From dalmatian legal history], Split, Literary circles of Split, 2002.
Herkov Z., The statute of the city of Rijeka of 1530., Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948.
Lučić J., Knjiga odredaba dubrovačke carinarnice 1277. [The book of provisions of the customs of Dubrovnik 1277.], Dubrovnik 1989.
Marinovic A., Dubrovnik customs law, book I, Literary circle Split, 2008.

Contact information:

Miro Gardas, associate professor
mgardas@pravos.hr
Faculty of Law in Osijek
Stjepana Radica 13
31000 Osijek
Croatia

Jelena Roskar, assistant
jroskar@pravos.hr
Faculty of Law in Osijek
Stjepana Radica 13
31000 Osijek
Croatia

AUSTRIA'S GENERAL CIVIL CODE: VALIDITY – PRESTIGE – INFLUENCE IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Christian Neschwara

Faculty of Law, Vienna

Abstract: During the "long lasting" 19th century Austrian law could be recognized as a legal family of its own – able to compete with French law at least in Europe. The geographic dimension of the Austrian legal family has expanded in a remarkable manner since 1849, after the provinces of the Hungarian Crown came under the regime of the Austrian constitution: In 1852 Austria's General Civil Code came into force in Hungary and Croatia-Slavonia as well as in Transylvania). As the constitutional fundamentals were changed, the Hungarian Diet decided to derogate Austrian law almost entirely, – yet Austrian law remained in force as customary law – while in Croatia and Transylvania the Austrian General Civil Code remained effective until 1918 and even beyond this turning point: the same applies to all successor states of the Austrian Monarchy.¹

Key words: Austrian Law; Civil Code; codification; legal family; Hungarian legal culture

1 TERRITORIAL SCOPE OF AUSTRIAN LAW

Apart from French law² Austrian law can be considered as the most important legal system within continental Europe; as a result of the implementation of Austrian law in the provinces of the Hungarian Crown the geographic dimension of its validity expanded with a remarkable extent after 1849: Over a period of more than one decade – until the cession of Lombardy to Piemont-Sardinia and Venice in 1859 and 1866 – the scope of application of Austrian law covered approximately 600.000 square kilometers comprising almost 40 million habitants. Hence it could claim to be considered as a legal family of its own as *orbis juris austriacus*.³

Civil law formed the essence of this "circle of law", whose standardization was especially used as a political instrument for the purpose of reconstructing the Union of Habsburg provinces into a unitary state in the late 18th century.⁴

At first the General Civil Code could accomplish unification of law for the greater part of the union of Austrian provinces, namely for the German hereditary provinces belonging to the Holy

---

Abbreviations: ABGB = Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch [General Civil Code]; AöG-Z = Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung [General Journal of Austrian Jurisdiction]; eds. = editors; GH = Gerichtshalle [Court Hall]; JBI = Juristische Blätter [Juristic Prints]; MRP = Ministerratsprotokolle [Protocols of the Council of Ministers]; Nr. = Nummer [number]; p. / pp. = page / following pages; RGBL. = Reichsgesetzblatt [Imperial Law Gazette]; WGO = Die wichtigsten Gesetzgebungsakte in den Ländern Ost-, Südosteuropas und in den ostasiatischen Volksdemokratien [= Most important acts of legislations in East and Southeast Europe and in East Asian People's Democracies]; ZEUP = Zeitschrift für Europäisches Privatrecht [Journal of European Private Law]; ZNR = Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte [Journal of Modern Legal History]; ZOR = Zeitschrift für osteuropäisches Recht [Journal of East European Law]; ZRG / GA = Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte / Germanistische Abteilung [Journal of the Savigny-Foundation of Legal History / German philology department]; ZUÖP = Zeitschrift für ungarisches öffentliches und Privatrecht [Journal of Hungarian Public and Private Law].

¹ Previously published about this topic in German by Neschwara, C.: ABGB in Ungarn, in: Berger, ABGB (2011); Gescheiterte Modernisierung durch Transfer, in: Neckář and others, Dny prava - 2009); Überleitung ungarischen Rechts, in: Neckář and others, Dny prava - 2009); Geltung in Ungarn, in: ZRG / GA 1996.

² Zweigert, K. and Kötz, H., Einführung, ss. 73, esp. ss. 84.

³ Slapnicka, H., Österreichs Recht, s. 78.

⁴ Confer Strakosch, H., Privatrechtskodifikation; Brauneder, W., Verfassungsgeschichte, ss. 79.

Roman Empire until 1806, and for the provinces acquired at the end of 18th century, namely Galicia and Bukovina.

A remarkable expansion of the validity of the Austrian Civil Code to the Italian provinces of the Austrian Empire, Lombardy and Venice as well as Dalmatia, took place in 1815/16.⁵

However the Hungarian provinces remained excluded from the unification of law: Within the complex of these provinces the Austrian Civil Code was put into force merely on the foundation of specific exceptional constitutional conditions; primarily in the territory of the so-called „military frontier“ (Militärgrenze) since 1812, in the sections of frontier of Karlstadt and Banat situated in the west since 1814. The military frontier consisted of a small strip of land located in the south of the Hungarian provinces and stretched from the Adrian coast to Transylvania; the military frontier was subordinated to the Viennese Ministry of War and had a status cut off the Hungarian Crown⁶; the General Civil Code was temporarily implemented between 1815 and 1822 for Fiume (Rijeka) and the Hungarian Littoral, because these provinces were directly subordinated to the administration of the Kingdom of Illyria, where the General Civil Code was put into force after 1812.⁷

2 ENACTMENT OF A GENERAL CIVIL CODE IN HUNGARY

2.1 Constitutional conditions

The exclusion of the complex of Hungarian provinces from the area of validity of the General Civil Code was a consequence of their special status as corporative states.⁸

This specific constitutional position of the Hungarian provinces continued until 1849; then the Hungarian complex of provinces was dissected into the Kingdom of Hungary and its former subordinated territories, which were upgraded to Crown lands after 1849. Therefore an expansion of the validity of General Civil Code as „common law“ for all nations of the Austrian Crown was to take place and for the first time in history a legal unification was realized within the entire Austrian Empire⁹; and this even happened in the course of 1853: The General Civil Code was enacted in Hungary including Croatia-Slavonia and the Vojvodina together with the Banat and afterwards in second step in Transylvania.¹⁰

2.2 Preparation and external course of enactment¹¹

Regarding the enactment of the General Civil Code the government proceeded carefully in order to avoid political riots: “adequate preparations“ should lead the way and “attention to the characteristic matters of these provinces“ should be paid. The government was willing to consider the unique matters of these provinces by restricting the application of the General Civil Code¹², though not by amendments to the Civil Code itself; restrictions in the application were subsequently designated solely in regard of matrimonial law.¹³ Specific regulations – on the basis of a specific law (Avitizitätspatent) – were found in law of succession in consequence of the abrogation of rules about Avitizität.

2.3 Promulgation and coming into force

After its enactment in September 1852 the General Civil Code was put into force in the Hungarian administration districts on 1 May 1853 – excluding the neighboring sections of the military frontier; in Transylvania on 1 September 1853 following the enactment in May 1853 – including the neighboring sections of the military frontier, which were incorporated as an administrative district in Transylvania in 1851. The promulgation of the General Civil Code for the Hungarian administrative

---

⁵ Brauner, W., ABGB, s. 247.

⁶ Confer Barany, G., Ungarns Verwaltung, s. 365; Wagner, U., Geschichte des Privatrechts.

⁷ Essentially Brauner W., ABGB, s. 247.

⁸ Neschwara, C. and others, Rechts- und Verfassungsgeschichte, ss. 42., esp. s. 145.

⁹ § 68 Imperial Constitution of the Empire of Austria (Imperial Edict of 4.3.1849, RGBl./Nr. 150).

¹⁰ Edict about promulgation in Hungary: RGBl./Nr. 246/1852; in Transylvania: RGBl./Nr. 99/1853.

¹¹ Szladits K., Deák, 320; Zlinszky, J., Ungarn, 2151; Kajtár, I., Österreichisches Recht, ss. 455.

¹² MRP III/1, s. 347.

¹³ Particularized by St. [Stubenrauch, M., editor], Einführung des ABGB, s. 1.

districts as well as for Transylvania were made under the name "Austrian" Civil Code – to underline that the former self-governed Hungarian provinces had become Austrian provinces.¹⁴

The promulgations were made in German as authentic language, however, official translations concerning bilingual issues were likewise made available, namely in German-Hungary as well as in German-Croatia with a Serbian variation. For Transylvania a bilingual issue was solely edited in German-Romania.¹⁵

After merely one decade of validity the Austrian Civil Code was abrogated for the Kingdom of Hungary, while in the former Hungarian provinces – in Croatia and Transylvania – its validity continued until 1918 and beyond this turning point (see 2.5, 2.6.2, 3).

2.4 Validity

The wording of the Austrian Civil Code of both variations was promulgated without any alteration; the promulgation was introduced with a special law, which contained regulations about restrictions concerning the validity of marriage law; moreover legal regulations beyond the Austrian Civil Code, to which the code referred and have not been enacted in Hungarian provinces before 1849 – for all these regulations both introduction laws contained specific listings (appendices about "subsequent decrees") in this way incorporated in the Civil Code.¹⁶

Moreover the introduction of the Austrian Civil Code was complemented – after 1850 – by a series of new laws regarding private law, which were followed by further modifications in regard of the validity of former civil law in Hungary and Transylvania; in fact: particularly in regard of hereditary law due to the removal of Avitizität with specific laws (Avitizitätspatent) in 1852/53¹⁷ as well as in regard of property law as a result of the rearrangement of real estate trading, which was still based on the Austrian system of land registers of an ordinance about land registers of 1855.¹⁸

2.5 Impact to legal life

Regarding private law the Austrian Civil Code had caused legal unification in all provinces of the Hungarian Crown for the first time in history. In connection with further reforms (Provisional Codes of Civil Procedure of 1852/53, Penal Code and Code of Criminal Procedure of 1853)¹⁹ the Hungarian provinces received a remarkable rush of their legal system – and relating to the legal system a unification within the whole Austrian Empire could be achieved²⁰; these impacts were

---

¹⁴ Promulgation in Hungary, Croatia-Slavonia, Banat and Vojvodina: Edict of 29. 11. 1852, RGBl. 1852/Nr 246; in Transylvania: Edict of 29. 5. 1853, RGBl. Nr. 99; confer Barany, G., Ungarns Verwaltung, 365. – The German issue of the General Civil Code was handled as authentic wording (misprints adjusted). – About different issues and see also: Busch, J. and Besenböck, A., Einführung des ABGB, s. 568.

¹⁵ Brauner, W., ABGB, s. 236–238.

¹⁶ Zlinszky, J., Ungarn, ss. 2178; Putz, C., System, 50 pp.; Füger, M., Privatrecht in Ungarn, ss. 19. 17 RGBl. Nr. 247: Edict of 29. 11. 1852 for Hungary, resp. Nr. 100: Edict of 29. 5. 1853 for Transylvania.

¹⁸ At the very begin of 1850 application of land registers started in Hungary (Hungarian Law Gazette 1850/Nr. 2), in Transylvania following at the end of December 1852: Confer Schuster, F. [Professor of Civil Procedure at the University of Pest], Anleitung. – A general ordinance about land registers for all Hungarian provinces was promulgated at the end of 1855 (RGBl. 1855/Nr. 222) excluding Transylvania, where this ordinance was implemented in 1870, in connection with the reunion with the Kingdom of Hungary.

¹⁹ A transition of Austrian laws about rules of civil procedure followed in the very same year through decrees enacting provisional codes of civil procedure in Hungary together with Croatia-Slavonia, Vojvodina und Banat, particularly for Transylvania. A common provisional Bankruptcy Act was enacted at the same time with decree for all Hungarian provinces. – Provisional codes for rules of civil procedure: RGBl. Nr. 104 (Transylvania) particularly Nr. 190 (Hungary); Provisional Bankruptcy Act: RGBl. Nr. 132. – Concerning the Code of Criminal Procedure: Ogris, W., Rechtsentwicklung, s. 558; concerning the Penal Code: ibidem s. 566; about the Code of Civil Procedure: Schöniger-Hekele B., Zivilprozessreform 1895, s. 127; Zlinszky J., Ungarn, s. 2820 and 2826; Gönczi K., Vermächtnis, s. 109–128, esp. 121.

²⁰ Concerning law schools: Zorn, Organisation, ss. 233, 245 pp.; briefly: Zlinszky J., Gerichtsbarkeit, ss. 133. – Concerning jurisprudence: Stubenrauch M., Vorrede, in: Kommentar ABGB, s. III;

perceived in a positive way – but rather within the Austrian provinces than in the Hungarian territories. The influx of Austrian law into the legal culture provoked vehement reservations especially within the Kingdom of Hungary, yet fewer in Croatia and Transylvania.²¹

Above all this attitude was produced by the transformation of the private law administration, which was so far handled autonomously, to a governmental organized jurisdiction, which was executed by foreign officials. From the very beginning the Austrian legal system was seen as an instrument of military occupying policy in Hungary, especially the Austrian Civil Code was considered to be a symbol of its oppression.²²

2.6 Expiration of its validity

The obvious Hungarians disapproval towards the Austrian law was a consequence of the ruling interpretation of its constitutional integration within the concept of the Austrian Empire on the basis of the Imperial Constitution of 1849 respectively of the constitutional principles of 1852.

Soon after – mainly due to the latent boycott against the Austrian government – it was proofed to be necessary to give way for the growing efforts to realize a Hungarian independence. As a consequence of the lost war in upper Italy in 1859 a rapprochement to the Hungarian point of view concerning its constitutional status was reached in 1860 due to the enactment of the October diploma: For this reason Hungary could hope to return to a status of governmental independence just similar to 1848, but with modifications to the constitutional status before the revolution. Obviously this was likewise followed by the reestablishment of the former Hungarian organization of judiciary and administration. The further validity of the Austrian Civil Code referring to these functions in Hungary was questioned, as due to the basis of the enactments of October 1860 the competences about civil law were assigned to the Diets of the Hungarian provinces.²³

According to the purposes of the Austrian government the opportunities for a reorganization of the administration of justice in Hungary on the basis of former Hungarian laws was supposed to be discussed by Hungarian politicians and lawyers. This conference was held in Pest under the chairmanship of the president of the *Judex Curiae*, which was reestablished as Royal Supreme Court in Hungary.²⁴

Apart from dealing with questions concerning the judiciary organization this conference, which was named after the president of the Judexcurial Conference, was designated to indicate and point out legal norms, which in the future should come into force in the Hungarian justice system. Formal amendments of the Austrian organization of judiciary and Austrian judicial laws, all above civil law, were reserved to future Hungarian legislations – demanding a voting of the Hungarian Diet, which had to be approved by the Hungarian Monarch. As a result of the Judexcurial conference neither a complete reestablishment of Hungarian private law was brought into being nor was the Austrian Civil Code to remain in force. After the Constitutional Compromise of 1867 was agreed upon, the decisions of the Judexcurial Conference about the introduction of private law in Hungary were regarded as a compromise between Austrian and Hungarian law.²⁵

Concerning the law of the intestate succession a system of succession per stirpes (in German “Parentelensystem”), such as that of the Austrian Civil Code, was retaining in case of lacking immediate relatives, however, transitional provisions were agreed upon in order to restore the ancient Hungarian regulations about succession in favor of the family (in German “Rückfallerbbschaft”). In addition further dependences on the Austrian Civil Code regarding testate succession remained. The possibility to found family trusts (in German “Familienfideikommiss”), which were promoted under the Austrian governance in Hungary instead of the former system of donations, which were reserved for the high nobility, was kept in maintenance. Above all – linked to the Austrian rules about land registers based on the Ordinance of 1855 – regulations about property

---

moreover: Pfaff L. and Hofmann F., Kommentar ABGB I/1, s. 63 and 67; Unger J., System I, s. 19; Zlinszky J., Gerichtsbarkeit, s. 19, 26 and 34.

²¹ Confer: Anonymus, in: AöG-Z 1861, s. 203 und ss. 206; detailed : GH 1861, ss. 138, ss. 140, s. 146 and ss. 154.

²² Sashegyi O., Verwaltung, ss. 97; Dauscher A., Civil- und Strafrecht, s. 2.

²³ Brauneder W., Verfassungsgeschichte, ss. 137, s. 179 and 181; Mádl F., Kodifikation, s. 101; Dauscher A., Civil- und Strafrecht, ss. 2; Szladits K., Deák, ss. 318; Zlinszky J., Ungarn, s. 2152.

²⁴ Mádl F., Kodifikation, ss. 102., esp. s. 102. – From a contemporary point of view: Füger M., Beitrag; moreover: Szladits K., Deák, ss. 320; Dauscher A., Civil- und Strafrecht, s. 2.

²⁵ Szladits K., Deák, s. 326; in particular: Malfér S., ABGB, s. 32–44, esp. 32 p.

law were adopted from the Austrian Civil Code into Hungarian private law. Insofar the decisions of the Judexcurial Conference can be considered as a “Compromise” in the field of private law, trying to preserve continuity with the former Hungarian law; however, – in regard of certain achievements of 1848 – it was impossible to reestablish it without gaps, hence the Hungarian private law needed to be supplemented with modern elements. Taken as a whole the decisions of the Judexcurial Conference were made available only as an anachronistic torso of a private law system, a colorful mixture – in the vast majority consisting of Hungarian legal regulations with a few elements from the Austrian Civil Code and other Austrian laws enclosed.²⁶

2.7 Attempts to reestablish its validity

2.7.1 From 1861 to the Compromise of 1867

The decisions of the Judexcurial Conference led to a modified restoration of the former Hungarian law about administration of judiciary, the corresponding regulation of the Austrian law were abolished as well, so that all the positive results, which the Austrian government had achieved since 1849 were eliminated at one stroke, especially the unification of law within the entire state.²⁷

Subsequently the Austrian ministers in Vienna tried to induce a revision of the Judexcurial Conference decisions, respectively to relaunch the Austrian Civil Code in Hungary; however, all these deliberations were ceased since the beginning of negotiations between the Emperor and the Hungarian Diet about the efforts in Hungary to realize constitutional independence in 1865.²⁸

2.7.2 Continuing existence of Austrian Civil Code in Hungary after the Compromise of 1867

The successful conclusion of these negotiations at the beginning of 1867 led back to the constitutional independence of Hungary on the basis of the former constitution of 1848. In fact, linked to the reintegration of the former Hungarian *partes adnexae*, which in 1849 had achieved the status of Crown lands separated from the Kingdom of Hungary; since 1867 they were jointed as provinces under the Hungarian government.²⁹

This transformation of constitutional foundations implied only for parts of these provinces the suspension of the Austrian Civil Code, because the decisions of the Judexcurial Conference of 1861 were valid for those lands of the Hungarian Crown, which were reunited with the Kingdom of Hungary in 1860, namely Vojvodina and Banat. In the other former *partes adnexae*, Croatia-Slavonia and Transylvania, which were constitutionally reunited with the Kingdom of Hungary just in 1867, the Austrian Civil Code remained valid: in Croatia-Slavonia a separate compromise was agreed upon in 1868 between both diets, whereby these provinces remained constantly excluded from the validity of Hungarian private law within the meaning of Judexcurial Conference decisions; in Transylvania, although it was seen as equal with the other Hungarian provinces in 1867, the Austrian Civil Code remained tacitly valid; and it was likewise effective for Fiume and the Hungarian Littoral, which built a part of Croatia up to 1868 and was then united with Hungary; for those territories the efficiency of possible new Hungarian laws regarding private law was extended just as far as this was explicitly mandated. The Austrian Civil Code principally remained unaffected in the territory of the military frontier, in fact also after the incorporation of all its sections to the neighboring provinces of the Hungarian state; the development of private law as well as of the Austrian Civil Code followed the Hungarian Croatian legislation.³⁰

As a result the Austrian Civil Code was kept in validity in large parts of the Hungarian state territory; the Croatian Diet as well as the Hungarian parliament were now responsible for amendments to the Civil Code.

---

²⁶ Dauscher A., *Civil- und Strafrecht*, ss. 7; Putz C., *System*, s. 51; Zehntbauer R., *Einführung*, s. 23; Mádl F., *Kodifikation*, s. 105; Zlinszky J., *Gerichtsbarkeit*, ss. 168; Szalma J., *Parlament*, s. 138; Barany, *Verwaltung*, s. 367; Böszörményi-Nagy E., *Erbrecht*, s. 417.

²⁷ Dauscher A., *Civil- und Strafrecht*, ss. 2; Putz, C., *System*, s. 51; Zehntbauer R., *Einführung*, s. 23; Almási A., *Privatrecht*, s. 5; Sarlós, B., *Rechtswesen*, s. 514; Zlinszky J., *Ungarn*, s. 2153; Malfér S., *ABGB*, s. 32, ss. 35; Hofmann, P., *Gesetzbuch*, s. 123 and 127.

²⁸ Brauneder W., *Verfassungsgeschichte*, s. 142.

²⁹ Bernatzik E., *Verfassungsgesetze*, s. 309 and 315, ss. 318.

³⁰ Hofmann P., *Gesetzbuch*, s. 127; Putz C., *System*, s. 51; Szladits K., *Deák*, s. 317 and 326; Almási A., *Privatrecht*, s. 19; Szladits, K., *Ungarn*, s. 277; Zehntbauer R., *Einführung*, s. 23; Mádl F., *Kodifikation*, s. 105; Böszörményi-Nagy, E., *Erbrecht*, s. 417; Barany, *Verwaltung*, s. 365 and 472; Zlinszky J., *Ungarn*, s. 2142 and, 2153.

Another area of validity for the Austrian Civil Code in front of Hungary appeared in 1878, namely Bosnia and Herzegovina, where the Austrian Civil Code was applied as a source of private law partly as substitutions.³¹

After 1867 a separate legislation for judiciary law was established in the Hungarian Monarchy and therewith in Hungary a legal space with autonomous character separated from the one in Cisleithania arose. Differences between legal systems in Cisleithania and Hungary in the field of private law became evident to a greater extent, because the complex of Hungarian provinces – pointing at law geography – was decomposed in a lot of territories with a different private law and in each of them the Austrian Civil Code evolved validity to an individual extend.³²

As a result the creation of a separate Hungarian Civil Code in Hungary was felt increasingly as a requirement of legal policy, supported by the fact that the decisions of Judexcurial Conference proved to be unable to replace the Austrian Civil Code in legal life. In 1861 Hungarian law was reestablished in a nominal sense, however, in reality the Austrian Civil Code remained essential for the practice of contracts and judicature. Moreover – besides Hungarian law – the Austrian Civil Code was preserved in law lessons at the Hungarian Law Faculties and was present at Hungarian courts.³³

However – in connection with the orientation towards the pandectist and the existence of several drafts for a Hungarian Civil Code around 1900 – Hungarian jurisprudence increasingly developed its own image independent from the Austrian Civil Code. By focusing more and more on the pandectists and the law of pandects the German Civil Code came to the foreground as a role model for a Hungarian Civil Code.

Accordingly the importance of the Austrian Civil Code in legal life in Hungary was constantly declining – in legal practice the judicature of the Hungarian courts applied the drafts for a Hungarian Civil Code, which were achieved in the meanwhile just as if it would have been in force. After the failure to realize a separate codification of Hungarian private law separate codifications about specific parts of private law (1871 General Part, 1880 Law of Inheritance) were introduced and therefore successful at least concerning small sections of family law (1877 Law on Guardianship, 1894 Matrimonial Act); since 1895 efforts to codify the entire private law in Hungary were concentrated on plain drafts for an entire Hungarian Civil Code; during the following two decades until 1916 five variations regarding a Civil Code were published: all of them were influenced by the German Civil Code and the Swiss codifications of private law, but the amendments to the Austrian Civil Code, which were enacted from 1914 up to 1916, remained fractional. In the course of the First World War it was impossible to abolish the Hungarian Civil Code. A similar situation became apparent in Croatia: Initiatives for a modernization of private law started around 1900, other than in Hungary they were linked to the Austrian Civil Code, at least also referring to the amendments of the Austrian Civil Code; in those days a revision of the Croatian Civil Code was near its completion, however, it eventually failed because of the process and ending of the First World War.³⁴

3 VALIDITY WITHIN THE COMPLEX OF HUNGARIAN PROVINCES SINCE 1861 – TRANSMISSION AFTER 1918

Regarding the geographical perspective of law the complex of the Hungarian provinces had already fallen apart in 1861. Therefore the further existence of the Austrian General Civil Code in the Hungarian provinces was rather uncertain and unequal. The edition of 1853 remained valid solely in the successor states of Hungary but not in the Kingdom of Hungary itself. Regardless of the development concerning civil law in Austria particular diets were responsible for the interpretation and further development, which then lead to an evolvement of varied versions of wordings to the Austrian General Civil Code. After the First World War almost every territory of the former Hungarian Monarchy, in which the Austrian General Civil Code remained valid, were ceded to neighboring states, merely due to the peace treaties of Paris in 1919/20: Siebenbürgen was ceded to Rumania, Croatia-Slavonia, Woiwodina and the in 1867 incorporated parts of the military frontier of Banat were ceded to Yugoslavia; Italy was promised Fiume.

³¹ About the situation in Bosnia-Herzegovina: Pilar I., Rezeption ABGB, ss. 701; moreover: Busch and Besenböck, Von Mailand bis Czernowitz, s. 577.

³² Máthé G., Problems, 28 p.; Szalma, J., Parlament, s. 140.

³³ Zlinszky J., Gerichtsbarkeit, 11 p.; Gönczi K., Vermächtnis, s. 125.

³⁴ Mathé G., Problems, s. 28; Szalma, J., Parlament, s. 140; Hamza, G., Entwicklung, ss. 137.

The dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy did not lead to the end of the *orbis juris austriacus* within its successor states the Austrian Civil Code was explicitly or tacitly transferred and existed as a part of their legal systems until the Second World War and even beyond its end.³⁵ The Austrian General Civil Code was valid in all ceded Hungarian territories as of the current status of legislation of 1 November 1918.³⁶ Even in Hungary it was still not possible to find a solution for the issue of the codification which had been discussed since 1861.³⁷ Private law continued in the shape, which was dedicated to it by the Judexcurial Conference, modified by special laws and developed by judicature; after the failure of creating a civil law codification on the ground of the draft of 1928, it remained valid even after the Second World War.³⁸ It was not until 1959 that a Hungarian Civil Code was enacted, but its intellectual principles were based on legal thoughts and the principles of socialist law.³⁹ The same applies to the former Hungarian provinces, which were ceded to Yugoslavia in 1918. It particularly influenced the recent creation of a partial codification of civil law in Croatia mainly regarding the law of property and obligation.⁴⁰

Bibliography:

- Almási Antal, Ungarisches Privatrecht, Tome I, Berlin-Leipzig: de Gruyter 1924, XI and 330 pages.
- Anonymus, Acht Jahre Amtsleben in Ungarn. Von einem k.k. Stuhlrichter in Disponibilität, Leipzig 1861, in: Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung 12 (1861), s. 203–204 and 206–208.
- Anonymus, Acht Jahre Amtsleben in Ungarn. Von einem k.k. Stuhlrichter in Disponibilität, Leipzig 1861, in: Gerichtshalle 1861, s. 138–141, 146, and 154–156.
- Barany George, Ungarns Verwaltung, in: Wandruszka and Urbanitsch, Habsburgermonarchie II, s. 306–456.
- Bauer Andreas (ed.), Europa und seine Regionen. 2000 Jahre Rechtsgeschichte, Vienna: Böhlau 2007, 764 pages. ISBN 3-412-13804-5.
- Berger Elisabeth (ed.), Österreichs ABGB: Eine europäische Kodifikation, Berlin: Duncker & Humblot 2011, 413 pages. ISBN 978-3-428-13303-1.
- Bernatzik Edmund, Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen, 2. edition, Vienna: Manz 1911, XV and 1160 pages.
- Böszörményi-Nagy Emil, Das ungarische Erbrecht im Dualismus, in: Csizmadia and Kovács, Entwicklung des Zivilrechts, s. 413–430.
- Brauneder Wilhelm, Das Allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie, in Gutenberg-Jahrbuch 62 (1987), s. 205–254.
- Brauneder Wilhelm, Österreichische Verfassungsgeschichte, 11. edition Vienna: Manz 2009, 292 pages. ISBN 978-3-214-14876-8.
- Busch Jürgen and Besenböck Alexander, Von Mailand bis Czernowitz. Die Einführung des österreichischen ABGB, Gesamtstaatsidee und nationaler Partikularismus, in: Bauer and others (eds.), Europa und seine Regionen, s. 535–597.
- Coing Helmut (ed.), Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, tome III (Das 19. Jahrhundert), part 2 (Gesetzgebung zum allgemeinen Privatrecht und zum Verfahrensrecht), Munich: C.H. Beck 1972, XIX and 2840 pages. ISBN 3-406-08634-9.
- Csizmadia Andor and Kovács Karoly (eds.), Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa, Budapest: Akad. Kiado 1970, XII and 460 pages.

³⁵ Basically: Slapnicka, H., Österreichs Recht, ss. 71; Fedynskyi, A., Geltungsbereich ABGB; moreover: Brauneder, W., ABGB, s. 248. – From a contemporary point of view especially: Ujlaki, N., Schicksal, ss. 83; Ujlaki, N., Bestrebungen, ss. 561. – A retrospection: Szalma, J., Geltung, ss. 341; Gavella, N., in: ZEuP, ss. 603.

³⁶ Szalma, J., ABGB, in: Berger, ABGB; Gavella, N., ABGB, in: Berger, ABGB.

³⁷ After 1920 Hungary intended to provoke a revision of the Peace Treaty of Trianon and in accordance a retrotransfer of former Hungarian territory. Hence it did not drive to pass a new and own private law codification in order to maintain a common private law culture.

³⁸ Gönczi, K., Historische Rechtsschule, ss. 446.

³⁹ Mádl, F., Zivilgesetzbuch, ss. 76.

⁴⁰ Ujlaki, N., Bestrebungen, ss. 561; Szalma, J., Geltung, ss. 341; Gavella, N., in: ZEuP, s. 603–605. Concerning this confer also Gliha, I. and Josipovic, T., ABGB, in: Berger.

- Dauscher Anton, Das ungarische Civil- und Strafrecht nach den Beschlüssen der Judex-Curial-Conferenz, 2. edition Vienna: Manz 1862, XII and 372 pages.
- Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867, bearbeitet von Heindl Waltraud, Abteilung III (Das Ministerium Buol-Schauenstein), tome 1, Vienna: Österreichischer Bundesverlag 1975, LXXVI and 580 pages. ISBN 3-215-71218.
- Fedynskij Alexander, Räumlicher Geltungsbereich des ABGB im Wandel der Zeit, juristische Dissertation, juristische Dissertation Vienna: 1944, IX and 164 sheets.
- Festschrift zur Jahrhundertfeier des Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches [ABGB], tome I, Wien: Manz 1911, X and 762 pages.
- Füger von Rechtborn Max, Das alte und neue Privatrecht in Ungarn, Sibiu: Steinhaußen 1858, X, 404 pages.
- Füger von Rechtborn Max, Über die Wiederherstellung des bestandenen ungarischen Privatrechtes. Ein civilistischer Beitrag zur Erörterung einer der belangreichsten Fragen für den bevorstehenden Landtag, Sibiu: Steinhaußen 1861, 113 pages.
- Gavella Nikola, Das ABGB in Kroatien-Slawonien und Jugoslawien, in: Berger, ABGB, s. 163–179.
- Gavella Nikola, Die Rolle des ABGB in der Rechtsordnung Kroatiens, in ZEuP 2 (1994), s. 603–623.
- Gerichtshalle. Organ für Rechtspflege und Volkswirtschaft, Vienna 1857–1937: Breitenstein.
- Giaro Thomas (ed.), Modernisierung durch Transfer im 19. und frühen 20. Jahrhundert. Rechtskulturen des modernen Osteuropa. Traditionen und Transfers, tome I, Frankfurt/Main: Klostermann 2006, VIII and 344 pages. ISBN 3-465-03489-9.
- Gliha, I. and Josipovic, T., Einfluß des ABGB auf Kodifikationen in Kroatien, in: Berger, ABGB, s. 180–196.
- Gönczi Kátálin, Das juristische Vermächtnis des 19. Jahrhunderts in Ungarn und seine Umgestaltung im europäischen Kontext, in: Giaro, Modernisierung durch Transfer I, s. 109–128.
- Gönczi Kátálin, Die historische Rechtsschule in Ungarn und ihre geistesgeschichtliche Hintergründe, in: Péter / Szabó, Festgabe Zlinszky, s. 437–450.
- Gutenberg-Jahrbuch (Mainz: Gutenberg-Gesellschaft, since 1926), ISSN 0072-9094.
- Hamza Gábor, Die Entwicklung des Privatrechts auf römischrechtlicher Grundlage unter besonderer Berücksichtigung der Entwicklung in Deutschland, Österreich, der Schweiz und Ungarn, Budapest 2002: Andrásy Gyula Deutsche Universität Budapest, 282 pages. ISBN 936-206-266-3.
- Hofmann Pál, Ein privatrechtliches Gesetzbuch für Ungarn, in: Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung 1865, s. 123–124 and 127–128.
- Juristische Blätter. Eine Wochenschrift (Vienna: Carl Fromme 1872–1938).
- Kajtár, Isztvan, Österreichisches Recht in Ungarn, in: Péter and Szabó Festgabe für János Zlinszky, s. 451–472.
- Mádl Ferenc (ed.), Das ungarische Zivilgesetzbuch in fünf Studien, Budapest: Akad. Kiado 1963, 381 pages.
- Mádl Ferenc, Das erste Ungarische Zivilgesetzbuch – das Gesetz vom Jahre 1959 – im Spiegel der Geschichte der zivilrechtlichen Kodifikation, in: Mádl, Zivilgesetzbuch s. 9–113.
- Mádl Ferenc, Kodifikation des ungarischen Privat- und Handelsrechts im Zeitalter des Dualismus, in: Csizmadia / Kovács, Entwicklung des Zivilrechts, s. 87–120.
- Malfér Stefan, Das österreichische Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch in Ungarn zur Zeit des „Provisoriums“ 1861–1867, in: ZNR 14 (1992), s. 32–44.
- Mathé Gábor and Mezey Barna (eds.), Von den Ständeversammlungen bis zum parlamentarischen Regierungssystem in Ungarn), Budapest-Graz: Eötvös Loránd-Universität, Juristische Fakultät 2001, 153 pages. ISSN 1587-8821.
- Mathé Gábor, Problems of codification during the Austrian-Hungarian dual monarchy, in: Mathé / Mezey, Von Ständeversammlungen zum parlamentarischen Regierungssystem, s. 25–40.
- Neckář Jan / Michal Radvan / David Sehnálek / Jiří Valdhans (eds.), Dny práva - 2008 - days of Law (= Acta Universitatis Brunensis Iuridica Nr. 337), Brno: Masarykova univerzita 2008, ISBN 978-80-210-4733-4, 1929 pages.
- Neckář Jan / Michal Radvan / David Sehnálek / Jiří Valdhans (eds.), Dny práva - 2009 - days of (= Acta Universitatis Brunensis Iuridica Nr. 358), Brno: Masarykova univerzita 2009, 3014 pages. ISBN 978-80-210-4990-1.
- Neschwara Christian and others, Arbeitsgemeinschaft Österreichische Rechtsgeschichte: Rechts- und Verfassungsgeschichte, 2. edition. Vienna: WUV facultas 2012, 408 pages. ISBN 978-3-7089-0942-4.

- Neschwara Christian, Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch in Ungarn, in: Berger, ABGB, Berlin: Duncker & Humblot 2011, s. 33–133.
- Neschwara Christian, Die Geltung des österreichischen Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches in Ungarn und seinen Nebenländern von 1853 bis 1861, in: ZRG / GA 113 (1996), s. 362–376.
- Neschwara Christian, Überleitung ungarischen Rechts im österreichischen Burgenland nach 1921, in: Neckář and others, Dny práva - 2008, s. 469–495.
- Neschwara Christian, Gescheiterte Modernisierung durch Transfer, in: Neckář and others, Dny práva - 2008, s. 2587–2616.
- Ogris Werner, Die Rechtsentwicklung in Cisleithanien 1848–1918, in: Wandruszka and Urbanitsch, Habsburgermonarchie II, s. 538–622.
- Péter Orsolya Marta and Szabó Béla (eds.), A bonis bona discere. Festgabe für János Zlinszky zum 70. Geburtstag (= Ünnepi Tanulmányok V), Miskolc: Bíbor 1998, 609 pages.
- Pfaff Leopold and Hofmann Franz, Kommentar zum österreichischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche, tome I, part 1, Vienna: Manz 1877, XII und 360 pages.
- Pilar Ivo, Entwicklungsgang der Rezeption des österreichischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches in Bosnien und der Herzegowina unter besonderer Berücksichtigung des Immobilienrechts, in: Festschrift ABGB, tome I, Vienna: Manz 1911, s. 703–726.
- Putz Carl, System des ungarischen Privatrechts, Vienna: Manz 1870, XVI and 388 pages.
- Reichsgesetzblatt (für das Kaiserthum Österreich [RGL.]), Vienna: Österreichische Staatsdruckerei, 1849–1918.
- Sarlós Bela, Das Rechtswesen in Ungarn, in: Wandruszka and Urbanitsch, Habsburgermonarchie II, s. 499–537.
- Sashegyi Otto, Ungarns politische Verwaltung in der Ära Bach 1849–1860, Graz: Institut für Geschichte der Universität Graz, Abteilung Südosteuropäische Geschichte 1979, 143 pages.
- Schlegelberger, Franz (ed.), Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes, tome I (Länderberichte), Berlin: Vahlen 1929, IV and 1016 pages.
- Schöniger-Hekele Bernhard, Die österreichische Zivilprozessreform 1895. Wirkungen im Inland bis zum Ausbruch des Ersten Weltkrieges 1914 – Ausstrahlungen ins Ausland, Frankfurt/Main etc.: Lang Verlag 2000, 204 pages. ISBN 3-631-35886-5.
- Schuster Ferdinand, Kurze Anleitung zum Studium der neuesten gesetzlichen Bestimmungen über die Einrichtung und Führung des Grundbuches in ... Ungarn ..., Vienna: Manz 1857, VIII and 148 pages.
- Slapnicka Helmut, Österreichs Recht außerhalb Österreichs. Der Untergang des österreichischen Rechtsraums, Vienna: Verlag für Geschichte und Politik 1973, 106 pages. ISBN 3-7028-0058-1.
- St. [= Moritz Stubenrauch], Die Einführung des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches vom 1. Juni 1811 in Ungarn, Croatien, Slavonien, Serbien und dem Temeser Banate, in: Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung 4 (1853), s. 1–3.
- Strakosch Helmut, Privatrechtskodifikation und Staatsbildung in Österreich (1753–1811), Munich: Verlag für Geschichte und Politik 1976, 92 pages. ISBN 3-7028-0088-3.
- Stubenrauch Moritz, Vorrede, in: Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch ... stammt den dazu erlassenen Nachtrags-Verordnungen, tome I Vienna: Manz 1854, III and 848 pages.
- Szalma József, Das ABGB in der Woiewodina, in: Berger, ABGB, s. 135–162.
- Szalma József, Geltung und Bedeutung der Kodifikationen Österreichs, Serbiens und Montenegros im ehemaligen Jugoslawien, in: ZNR 16 (1994), s. 341–348.
- Szalma József, Parlament und Zivilgesetzgebung in Ungarn, in: Mathé and Mezey, Von Ständeversammlungen zum parlamentarischen Regierungssystem, s. 129–144.
- Szladits Karl, Franz Deák und unser heutiges Privatrecht, in: Zeitschrift für ungarisches öffentliches und Privatrecht IX (1903), s. 319–326.
- Szladits Karl, Ungarn, in: Schlegelberger, Rechtsvergleichendes Handwörterbuch I, s. 276–286.
- Ujlaki Nikolaus, Das Schicksal des ungarischen Rechts in den Jugoslawien angeschlossenen Gebieten, in: ZOR, Neue Folge 1 (1934/35), s. 83–92.
- Ujlaki Nikolaus, Die rechtsvereinheitlichenden Bestrebungen der Nachfolgestaaten und das ungarische Privatrecht, in: ZOR, Neue Folge 3 (1936/37), s. 561–584.
- Unger Josef, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, Vienna: Breitkopf und Härtel 1856, tome I (Allgemeiner Teil), XVIII and 634 pages.
- Wagner Ulrich, Zur Geschichte des Privatrechts der österreichischen Militärgrenze, in: WGO 8 (1966), s. 278–291.

Wandruszka Adam and Urbanitsch Peter (eds.), Die Habsburgermonarchie 1848–1918, tome II (Rechtswesen), Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1975, XVIII and 791 pages. ISBN 3-7001-0081-7.

WGO. Monatshefte für osteuropäisches Recht; die wichtigsten Gesetzgebungsakte in den Ländern Ost- und Südosteuropas [WGO] (Münster: LIT-Verl, since 1959), ISSN 0042-9678.

Zehntbauer Richard, Einführung in die neuere Geschichte des ungarischen Privatrechts, Freiburg im Breisgau: Gschwendt 1916, 94 pages.

Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte / Germanistische Abteilung [ZRG / GA] (Weimar: Böhlau, since 1880), ISSN 0323-4045.

Zeitschrift für Europäisches Privatrecht [ZEuP] (Munich: C.H. Beck, since 1993), ISSN 0943-3929.

Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte [ZNR] (Vienna: Manz, since 1979), ISSN: 0250-6459.

Zeitschrift für ungarisches öffentliches und Privatrecht [ZUÖP] (Pest: Pollitzer, 1895–1907).

Zliinszky János, Ungarn (allgemeines Privatrecht), in: Coing, Handbuch III/2, s. 2141–2213.

Zliinszky János, Ungarn (Zivilprozessrecht), in: Coing, Handbuch III/2, s. 2819–2838.

Zliinszky János, Wissenschaft und Gerichtsbarkeit. Quellen und Literatur der Privatrechtsgeschichte Ungarns im 19. Jahrhundert (= *Ius Commune*. special issue 97), Frankfurt/Main: Klostermann 1983, XII and 222 pages. ISBN 3-465-02838-4.

Zeitschrift für osteuropäisches Recht [ZOR] (Berlin: Osteuropa-Institut in Breslau, since 1925).

Zorn Wilhelm, Die Organisation der rechts- und staatswissenschaftlichen Studien in Ungarn seit 1860, in: *Juristische Blätter* 1884, s. 233–235 and 245–247.

Zweigert Konrad and Kötz Hein (eds.), Einführung in die Rechtsvergleichung, 3. edition, Tübingen: Mohr 1996, XVII and 729 pages. ISBN 3-16-146548-2.

Contact information:

Ao. Univ.-Prof. Dr. iur. Christian Neschwara

Christian.neschwara@univie.ac.at

Department for legal and constitutional history / Law Faculty Vienna

Schottenbastei 10-16

A-1010 Vienna

Austria

POSTAVENÍ STÁTNÍHO ZASTUPITELSTVÍ V ČECHÁCH, NA MORAVĚ A VE SLEZSKU

Zdeněk Koudelka

Justiční akademie v Kroměříži, Masarykova univerzita Brno, Právnická fakulta

Abstract: Changes in the position of the Public Prosecutors Office in the Czech Republic

Abstrakt: Od přeměny prokuratury ve státní zastupitelství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku roku 1993 se vede diskuze, zda je výsledný model správný, jaké mají být vztahy mezi jednotlivými stupni uvnitř státního zastupitelství a jaké vztahy mezi státním zastupitelstvím jako soustavou navenek k jiným vrcholným státním orgánům. Přičemž se různě poukazuje na zahraniční vzory. Zastánce každého modelu si může najít zahraniční vzor, jelikož způsoby fungování státního zastupitelství v evropských zemích jsou různorodé. Text seznamuje s možnými změnami státního zastupitelství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Key words: Public Prosecution

Klíčové slová: Státní zastupitelství.

1 ÚVOD

Od přeměny prokuratury ve státní zastupitelství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku se vede diskuze, zda je výsledný model správný, jaké mají být vztahy mezi jednotlivými stupni uvnitř státního zastupitelství a jaké vztahy mezi státním zastupitelstvím navenek k jiným vrcholným státním orgánům. Zastánce každého modelu si může najít zahraniční vzor, jelikož způsoby fungování státního zastupitelství v evropských zemích jsou různorodé. Státnímu zastupitelství se věnují i některé mezinárodní dokumenty, které mají jen doporučující charakter: Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy o postavení prokuratury v systému trestního soudnictví,¹ Pravidla o úloze prokurátorů z 8. Kongresu OSN o prevenci zločinnosti a zacházení s pachateli. Doporučení Výboru ministrů i Pravidla o úloze prokurátorů výslovně přiznávají právo svobody projevu.² Doporučení dále stanoví, že při hierarchické nadřízenosti v prokuratuře má mít prokurátor právo požádat o odnětí věci, je-li pokyn nadřízeného v rozporu s právem nebo s jeho právním názorem. V případě, že je prokuratura nezávislá na vládě, doporučení požaduje opatření proti zneužití této nezávislosti. Pravidla o úloze prokurátorů stanoví i svobodu sdružování pro prokurátory.

Též je nutné rozlišovat odlišnost organizačního a funkčního pojetí. Z organizačního hlediska je prokuratura řazena do moci výkonné či do moci soudní. V širším slova smyslu, tam lze zařadit i její zcela samostatné postavení (Slovensko). Z hlediska funkčního lze řadit prokuraturu spolu se soudy do justičních orgánů, protože se přímo podílí na výkonu trestního i jiného soudního řízení. Navíc je obvyklé, že pro výkon funkce soudce a prokuratura jsou požadovány stejné kvalifikační podmínky (právníké vzdělání, odborná praxe a zkouška) i obdobný plat.

O dobré správě věcí veřejných, kam patří i veřejná žaloba, z hlediska dnešního pojmání materiálního liberálního demokratického státu více než právní charakteristika jednotlivých orgánů veřejné moci, rozhoduje politický režim ve státě. Nelze nevidět, že veřejná žaloba se podílela na justičních zločinech v letech 1948-52 ve své právní podobě vzniklé za poměrně svobodomyšlného a právního státu rakouského v 2. polovině 19. st. a tak existovala po celou dobu demokratické první Československé republiky. V totalitním státě se ale trestní stíhání stalo nástrojem politické represe. Naopak prokuratura založená po sovětském vzoru zákony přijatými v době nejhorší totality 1952 dokázala po pádu totality v organizačně nezměněné podobě fungovat v rámci demokratického státu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1993 a na Slovensku či v Maďarsku dodnes. Platí zde

¹ Rec (2000) 19.

² Bystrík Šrámel: Prokuratura SR vo svetle medzinárodnoprávných dokumentov. *Justičná revue* 2/2012, ISSN 1335-6461, s. 211, 213, 217, 219.

slova Klementa Gottwalda, že naplní staré měchy novým vínem. Význam monokratické a centralizované prokuratury pro totalitní sovětský stát dokazuje to, že sám Vladimír I. Lenin vstoupil do diskuze o prokuratuře při jejím formování a ostře odmítl námitky proti monokracii a centralizaci prokuratury a požadavky zavedení dvojí podřízenosti, nejen centru, ale i místním orgánům moci - radám (sovětům).³

Výsledek určité činnosti složky státní moci, včetně činnosti veřejné žaloby, není dán právně organizační úpravou, ale podstatou státního režimu, je-li demokratický či diktátorský, totalitní nebo despotický. Pokud se však zamyslíme nad možnými změnami právního zakotvení postavení státního zastupitelství, můžeme vysledovat tři základní okruhy změn, a to jednu formální - ústavní či zákonně zakotvení, a dvě obsahové – rozpočtová a personální správa.

Samotní státní zástupci volají po vyšší autonomii na moci výkonné a obecně na politických orgánech, jakými jsou vláda a parlament. Nicméně v Evropě je připouštěna omezená ingerence ministra spravedlnosti, zejména pokud jde o správu a pokyny obecné povahy. Jde-li o pokyny ministra spravedlnosti v konkrétní věci v zemích, které to umožňují, je obvyklá zejména:⁴

a) písemná forma pokynu s odůvodněním s tím, že pokyn bude součástí spisu, kde se s ním může seznámit obviněný i soud,

b) pokyny budou transparentní a podléhat veřejné kontrole i odpovědnosti ministra vůči parlamentu, a to i speciální odpovědnosti právní, která však u nás neexistuje (možnost žalovat či soudit ministra ve speciálním řízení),

c) v řízení před soudem může státní zástupce svobodně okomentovat pokyn, včetně vyjádření jiného názoru na věc.

2 EVROPSKÉ PROKURATURY

Systém prokuratur (veřejné žaloby, státního zastupitelství) je v evropských státech velmi rozmanitý v závislosti na historickém vývoji.

Polsko – Prokuratura nemá ústavní úpravu. V roce 2010 byl změněn zákon o prokuratuře a zavedena samostatná pozice generálního prokurátora.⁵ Generální prokurátor je jmenován na 6 let prezidentem republiky z 2 kandidátů, které po jednom navrhuje Zemská rada prokuratury a Zemská rada soudnictví.⁶ Zemská rada prokuratury se skládá z 25 členů, kde je virilně zastoupen ministr spravedlnosti a generální prokurátor. Dále jsou členy zástupce prezidenta a 4 poslanci, jejichž funkční období je vázáno na funkční období orgánu, který je vyslal. Funkční období zbytku Zemské rady prokuratury jsou 4 roky a tvoří je prokurátoři vybíraní shromážděním prokurátorů. Generální prokuratury, Hlavní vojenské prokuratury, Institutu paměti národa a apelačních prokuratur.⁷

Jmenování generálního prokurátora prezidentem nepodléhá kontrasignaci.⁸ Může být jmenován jen jednou.⁹ Prokuratura je budována na principu monokracie generálního prokurátora, který může dávat všem prokurátorům závazné pokyny. Jinak může dávat změnit či zrušit rozhodnutí prokurátora jen písemně přímo nadřízený prokurátor s tím, že se rozhodnutí vkládá do spisu.¹⁰

Odvolat generálního prokurátora může prezident republiky nebo v případě neschválení výroční zprávy či zpronevěření se slibu na návrh předsedy vlády Sněm dvěma třetinami hlasů.

³ VLADIMÍR ILJIČ LENIN: O dvojí podřízenosti a zákonnosti. Nadiktováno 20. 5. 1922, *Sebrané spisy* sv. 45, 2. vydání 1989, s. 232-236.

⁴ Konference Rule of Law 23. - 24. 6. 1997 v Noordwijku pořádaná nizozemským předsednictvím EU. Závěrečná zpráva Expertního výboru Rady Evropy pro úlohy prokuratury v systému výkonu trestní justice z 29. 11. 1999. Gottfried STRASSER: Samostatnost' štátneho zastupitelstva z európskeho pohľadu. *Justičná revue* 11/2002, ISSN 1335-6461, s. 1313-1314.

⁵ Zákon o prokuratuře Polské republiky Dz.U. 1985, Nr 31, poz. 138 ve znění novel.

⁶ Dne 31. 3. 2010 se ujal úřadu první generální prokurátor soudce Andrzej Seremet. Ten byl jmenován na základě dvou návrhů Zemské rady soudnictví, protože Zemská rada prokuratury nebyla ještě ustavena.

⁷ TOMÁŠ PALOVSKÝ: Prokuratura v Polsku. *Státní zastupitelství* 4/2012, ISSN 1214-3758, s. 10 sl. 2, s. 15 sl. 1.

⁸ Jde o spornou věc, když kontrasignaci jinak podléhají rozhodnutí prezidenta na základě obvyčejného zákona. Uvažuje se o změně ústavy, aby přímo v ní bylo uvedeno, že prezident jmenuje generálního prokurátora bez kontrasignace předsedy vlády.

⁹ Čl. 10 zákona o prokuratuře Polské republiky.

¹⁰ TOMÁŠ PALOVSKÝ: Prokuratura v Polsku. *Státní zastupitelství* 4/2012, ISSN 1214-3758, s. 10 sl. 2, s. 14 sl. 1.

Ministr spravodlnosti vydáva podzákonné právni predpisy pro prokuraturu (jednaci řád) a nařízením stanoví územní obvody a sídla územních složek prokuratury, přičemž se tyto nemusí shodovat se správním uspořádáním Polska.¹¹

Generálnímu prokurátorovi je podřízeno 11 apelačních prokurátorů, 45 oblastních a 342 okresních prokurátorů pro civilní prokuraturu, a dále hlavní vojenský prokurátor, oblastní a garnizónní vojenští prokurátoři. Vyšší prokurátor je nadřízený nižším prokurátorům. Apelačního prokurátora jmenuje generální prokurátor na 6 let po vyjádření Shromáždění prokurátorů v Apelační prokuratuře (polovinu tvoří všichni prokurátoři Apelační prokuratury a druhou polovinu delegáti prokurátorů oblastních a okresních prokuratur). Shromáždění předseda apelační prokurátor. Pokud shromáždění nesouhlasí s kandidátem, může navrhnout svého kandidáta. Generální prokurátor pak setrvá na svém kandidátu či jmenuje kandidáta shromáždění prokurátorů nebo začne navrhovací proces znovu. V případě oblastních (jmenován na 6 let) a okresních prokurátorů (jmenován na 4 roky) je tento proces obdobný. Opět se vyjadřuje Shromáždění prokurátorů v Apelační prokuratuře s tím, že kandidáta vybírá generální prokurátor na návrh apelačního prokurátora. Apelační a oblastní prokurátoři nemohou být jmenováni bezprostředně znovu na nové funkční období, okresní ano.¹²

Odvolat může vedoucího prokurátora nebo jeho náměstka, kteří mají funkční období 6 let u apelační a oblastní prokuratury a 4 roky u okresní, generální prokurátor ze zákonných důvodů, přičemž v případě náležitého neplnění služebních povinností musí mít souhlas Zemské rady prokuratury.

V letech 1990-2010 byla polská prokuratura podřízena Ministerstvu spravodlnosti a ministr byl zároveň generálním prokurátorem, kterému byla podřízena civilní Zemská prokuratura a Hlavní vojenská prokuratura.¹³ Tento model známý z USA se v Polsku uplatňoval i za 2. Polské republiky 1919-39, kdy ministr spravodlnosti byl zároveň hlavním prokurátorem.

Rakousko – státní zastupitelství je součástí rezortu Ministerstva spravodlnosti. Existuje Generální prokuratura v čele s generálním prokurátorem. Ta však působí jen u Nejvyššího soudu a tvoří společnou soustavu se čtyřmi vrchními zemskými státními zastupitelstvími, která jsou přímo podřízena stejně jako Generální prokuratura Ministerstvu spravodlnosti. Vrchní státní zastupitelství jsou ve Vídni pro Vídeň, Dolní Rakousy, Burgenland a je u něj zřízeno celostátní speciální státní zastupitelství pro hospodářské a korupční věci, Linci pro Horní Rakousy a Salcbursko, Štýrském Hradci pro Štýrsko a Korutany a v Innsbrucku pro Tyroly a Voralbersko. Vrchním státním zastupitelstvím jsou podřízena státní zastupitelství a jim okresní zastupitelství, kde nemusí být činní státní zástupci.¹⁴ Vrchní státní zástupci mohou udělovat písemné odůvodněné pokyny podřízením státním zástupcům i na nižších státních zastupitelstvích. Ministr je nadřízen nejen ve věcech správy, ale i ve věcech vlastní působnosti, může dávat písemné pokyny pro postup v konkrétní věci vrchním státním zastupitelstvím. O pokynech informuje po skončení věci Národní a Spolkovou radu.¹⁵ Rakouský model u nás fungoval od poloviny 19. století až do 1952.¹⁶ Státní zastupitelství je v konkrétní věci i pod dozorem soudu, kam každý může podat námitku proti porušení svých práv policií nebo státním zastupitelstvím.¹⁷

¹¹ TOMÁŠ PALOVSKÝ: Prokuratura v Polsku. *Státní zastupitelství* 4/2012, ISSN 1214-3758, s. 11 sl. 2.

¹² Čl. 13 a 13a zákon o prokuratuře Polské republiky.

¹³ Jan Kudrna, Boleslaw Banaszkiwicz: Postavení prokuratury v právním řádu Polské republiky. *Státní zastupitelství* 11-12/2008, ISSN 1214-3758, s. 13-18. Boleslaw Banaszkiwicz: Justice v ústavním systému Polska. *Státní zastupitelství* 11-12/2008, ISSN 1214-3758, s. 11-13. TOMÁŠ PALOVSKÝ: Prokuratura v Polsku. *Státní zastupitelství* 4/2012, ISSN 1214-3758, s. 9.

¹⁴ KATEŘINA HORKÁ: Státní zastupitelství v Rakousku. *Státní zastupitelství* 4/2012, ISSN 1214-3758, s. 20 sl. 2.

¹⁵ KATEŘINA HORKÁ: Státní zastupitelství v Rakousku. *Státní zastupitelství* 4/2012, ISSN 1214-3758, s. 21 sl. 1.

¹⁶ Podle stavu k 1. 10. 2011 působilo v Rakousku 369 státních zástupců, z toho na generální prokuratuře 16. V Rakousku působilo k témuž datu 1 700 soudců. Rakousko má 8,4 milionů obyvatel. KATEŘINA HORKÁ: Státní zastupitelství v Rakousku. *Státní zastupitelství* 4/2012, ISSN 1214-3758, s. 24 sl. 1.

¹⁷ KATEŘINA HORKÁ: Státní zastupitelství v Rakousku. *Státní zastupitelství* 4/2012, ISSN 1214-3758, s. 22 sl. 2.

Ústavní novelou je od roku 2008 státní zastupitelství zařazeno do soudnictví,¹⁸ ale aniž by se zároveň změnila jeho správa. Nutno však zdůraznit, že rakouská ústava pod vlivem svého duchovního tvůrce Kelsena specificky pojímá dělu moci. Odděluje zákonodárství (hlava II ústavy), jež má vytvářet generální vůli (zákony), a výkonou moc (hlava III ústavy), která je vázána zákonodárstvím a vytváří individuální vůli aplikací generální vůle. Do takto chápané výkonné moci zařazuje rakouská ústava správu (oddíl A hlavy III) i soudnictví (oddíl B hlavy III). Pokud je tedy státní zastupitelství v Rakousku zařazeno do soudnictví, zůstává v rámci výkonné moci.¹⁹

Německo - státní zastupitelství působí na spolkové i zemské úrovni vzájemně odděleně. Spolkové generální státní zastupitelství je v rezortu spolkového ministra spravedlnosti. Spolkový generální státní zástupce je jmenován spolkovým prezidentem na návrh spolkového ministra spravedlnosti se souhlasem Spolkové rady. Spolkové generální státní zastupitelství nejen zastupuje veřejnou žalobu před Spolkovým soudním dvorem, ale také zastupuje veřejnou žalobu v první instanci u vybraných trestných činů proti Spolku (vlastizrada). Jmenování je do konce služební doby státního zástupce, může být odvolán stejně, jako byl jmenován.

Zemské úřady státního zastupitelství jsou v rezortu zemského ministra spravedlnosti. Jemu je podřízeno jedno nebo více generálních státních zastupitelství působících u vrchních zemských soudů. Těch je 24 s tím, že ve větších zemích je více generálních státních zastupitelství – Bavorsko 3, Dolní Sasko 3, Severní Porýní-Vestfálsko 3, Bádensko-Württembersko 2, Porýní-Falc 2, ostatní země po jednom. Těmto generálním státním zastupitelstvím jsou podřízena státní zastupitelství u zemských soudů. Ta mají také pobočky u úředních (okresních) soudů, v některých zemích jsou tvořeny samostatnými úředními (okresními) zastupitelstvími. Na těchto pobočkách většinou nepůsobí státní zástupci, ale vyšší úředníci (asistenti) státního zastupitelství.²⁰

V rámci státního zastupitelství je monokratická organizace, kdy vedoucí státní zástupce dává pokyny, které může nižší státní zástupce odmítnout z důvodu nezákonnosti, o čemž rozhoduje nadřízený státní zástupce toho vedoucího státního zástupce, který pokyn vydal. Pokyn může být i ústní, na žádost podřízeného státního zástupce je vydán písemně. Věc lze odejmout státnímu zástupci a předat jinému.²¹ Svou organizací v rámci rezortu ministerstva spravedlnosti je státní zastupitelství řazeno do moci výkonné. Ministři spravedlnosti mohou vydávat závazné pokyny státnímu zastupitelství. V roce 1998 Spolkový ústavní soud přiznal státnímu zastupitelství stejné postavení jako soudům a lze jej řadit z hlediska funkčního mezi justiční orgány.²²

Čechy, Morava a Slezsko – existuje soustava státního zastupitelství v čele s nejvyšším státním zástupcem jmenovaným vládou. Mezi jednotlivými stupni panují vztahy podřízenosti a nadřízenosti především mezi dvěma bezprostředními a k vyšším stupňům jen v jednotlivých zákonech určených věcech. Celá soustava je součástí rezortu Ministerstva spravedlnosti, kdy ministerstvo není nadřízeno státnímu zastupitelství co do jeho působnosti, ale je nadřízeno ve věcech správy, především rozpočtové. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku nemůže dávat pokyny ve věci trestního řízení státnímu zastupitelství ministr spravedlnosti, vláda ani parlament. Vstoupit do trestního řízení může jen prezident republiky v rámci svého ústavního práva milosti či amnestie. Obecné pokyny může vydávat nejvyšší státní zástupce. Vedoucí státní zástupce může dávat pokyny v konkrétní věci státním zástupcům na svém státním zastupitelství a vyšší státní zastupitelství může dát pokyny bezprostředně nižším státním zastupitelstvím.

Maďarsko – prokuratura je samostatnou soustavou státních orgánů jako na Slovensku nepodřízenou vládě. Generálního prokurátora volí Zemský sněm 2/3 většinou poslanců na 9 let.

¹⁸ Čl. 90a Spolkového ústavního zákona Rakouské republiky z 1. 10. 1920 ve znění ústavního zákona BGBl. I č. 2/2008.

¹⁹ Čl. 24-94 Spolkového ústavního zákona Rakouské republiky z 1. 10. 1920. Hans Kelsen: *O podstatě a hodnotě demokracie*. Praha 1933, s. 62-63. Jan Grinc: Spolkový prezident v rakouském ústavním systému. *Právník* 12/2008, s. 1350.

²⁰ V roce 2010 bylo 5 145 státních zástupců v Německu. Německé má přes 81 milionů obyvatel. HOLGER SCHMIDT: Státní zastupitelství v Německu. *Státní zastupitelství* 4/2012, ISSN 1214-3758, s. 25-26.

²¹ HOLGER SCHMIDT: Státní zastupitelství v Německu. *Státní zastupitelství* 4/2012, ISSN 1214-3758, s. 26 sl. 2 – s. 27 sl. 1.

²² Bystrík Šrámel: K postaveniu orgánov verejnej žaloby v trestnom konaní vo vybraných krajinách sveta. *Státní zastupitelství* 5/2011, ISSN 1214-3758, s. 21. Gottfried STRASSER: Samostatnost štátneho zastupitelstva z európskeho pohľadu. *Justičná revue* 11/2002, ISSN 1335-6461, s. 1316.

Kandidáta z prokurátorů navrhuje prezident republiky.²³ Opakovaná volba je možná. Zánik funkce je upraven taxativně v zákoně. Organizaci a postavení prokuratury upravují obvyčejné zákony.²⁴ Každoročně předkládá generální prokurátor Zemskému sněmu správu o své činnosti. Soustava prokuratury je čtyřstupňová podle soustavy soudů. Generální prokuratura působí u Kurie (nejvyšší soud), dále jsou apelační vrchní prokuratury u soudních tabulí, vrchní (župní) a okresní prokuratury. Prokuratura má samostatnou rozpočtovou kapitolu a v zásadě se v ní uplatňuje princip monokratičnosti generálního prokurátora. Generální prokuratura je podřízen Národní kriminologický institut.

Generální prokurátor má právo účasti s hlasem poradním na jednáních Zemského sněmu a Kurie (Nejvyššího soudu). Jmenuje a odvolává i bez uvedení důvodu podřízené vedoucí prokurátory. Při odvolání se vyžaduje jen projednání s Radou prokurátorů. Prokurátoři požívají imunity ve stejném rozsahu jako poslanci s tím, že imunity je může zbavit generální prokurátor a jeho může imunity zbavit Zemský sněm dvoutřetinovou většinou hlasů.

3 ÚSTAVNÍ ZAKOTVENÍ

Současné ústavní zakotvení se omezuje na jeden článek v rámci vládní části hlavy Ústavy věnující se výkonné moci.²⁵ Ústava stanoví bez možnosti změny zákonodárcem, že státní zastupitelství:

- a) je součástí vládní části výkonné moci. Musí mít tedy vztah k vládě, ten blíže nedefinuje.
- b) zastupuje veřejnou žalobu (obžalobu) před trestním soudem.

Vše ostatní Ústava svěřuje obyčejnému zákonu, včetně možnosti rozšířit působnost státního zastupitelství i na netrestní věci, což zákon využívá.

Lze se setkat s požadavkem, aby ústavní zakotvení veřejné žaloby bylo rozšířeno. Nicméně samotná stručnost ústavy, může být pro jakoukoliv instituci výhodou, pokud ústava umožňuje přijetí cílového stavu obyčejným zákonem. Ústava jen zařazuje státní zastupitelství do moci výkonné a chrání trestní působnost veřejné žaloby v trestním řízení. To se nám může jevit jako samozřejmé, ale například slovenská ústava paradoxně takovou působnost prokuratury nezakotvuje.²⁶ Dominantní trestní působnost slovenské prokuratury je dána obyčejným zákonem. Teoreticky může zákon vyčlenit trestní působnost ze slovenské prokuratury a převést ji na nově zřízené státní zastupitelství. Ústavně zakotvená slovenská prokuratura by byla vlastně zákonem vytunelována a zbyla by jí působnost chránit práva osob a státu bez bližšího upřesnění mocenských nástrojů. Stala by se druhým ombudsmanem, kdy by protestovala proti nezákonnému jednání bez možnosti přímo nezákonnost napravit s právem slovenského generálního prokurátora podat návrh Ústavnímu soudu v Košicích²⁷ např. ve věci neústavnosti zákona a nezákonnosti podzákonných právních předpisů.

Dobrou hodnotou naší Ústavy je její stručnost a to, že hovoří srozumitelným právním jazykem. Kdyby se shrnuly všechny tzv. důvodné požadavky na změnu ústavy (referendum, Nejvyšší kontrolní úřad, územní samospráva), rozroste se do velkých rozměrů. Navíc je každé prosazení ústavního zákona obtížné. Je nutná nejen kvalifikovaná třípětinová většina všech poslanců a přítomných senátorů, ale Senát není vázán 30denní lhůtou pro projednání návrhu jako u obyčejných zákonů. Ústavní změna může snadno spadnout pod stůl, aniž by byla formálně zamítnuta. Stačí, pokud ji Senát neschválí. Díky zásadě diskontinuity v zákonodárném procesu²⁸ všechny nedopřijaté návrhy zákonů, včetně ústavních, po nových volbách Poslanecké sněmovny již nelze projednat v nově zvolené Poslanecké sněmovně, což se týká i vrácených návrhů ze Senátu či případně vetovaných obyčejných zákonů prezidentem republiky. Veto

²³ Čl. 9 ods. 3 pís. j), čl. 29 části Stát Základního zákona Maďarska z 25. 4. 2011. Dříve čl. 52 ods. 1 Ústavy Maďarské republiky z roku 1949. Vladimír Klokočka: *Ústavy států Evropské unie. 2. díl.* Praha 2005, s. 168. Iván Halasz: Postavenie generálnej prokuratury v maďarskom ústavnom systéme po roku 1989. *Státní zastupitelství* 11-12/2008. BYSTRÍK ŠRAMEL: Nová práva uprava maďarskej prokuratury: krok späť? *Státní zastupitelství* 3/2013, ISSN 1214-3758, s. 47-57.

²⁴ Zákon č. CLXIII, o prokuratuře a zákon č. CLXIV, o právním postavení generálního prokurátora, jednotlivých prokurátorů a dalších zaměstnanců prokuratury. Oba přijaty 28. 11. 2011.

²⁵ Čl. 80 Ústavy Čech, Moravy a Slezska č. 1/1993 Sb. (Ústava).

²⁶ Čl. 149 Ústavy Slovenské republiky č. 460/1992 Sb.

²⁷ Čl. 130 ods. 1 pís. e) Ústavy SR.

²⁸ § 121 ods. 1 zákona č. 90/1995 Sb., o jednacím řádu Poslanecké sněmovny.

prezidenta či Senátu se tak stává absolutním.²⁹ Samozřejmě je Senát i prezident mohou schválit i po poslaneckých volbách.

I statistika ukazuje, že každý navrhovatel ústavního zákona si koleduje o jeho nepřijetí. Ve volebním období Poslanecké sněmovny 2002-06 bylo podáno 18 návrhů ústavních zákonů, přijaty byly jen 3 a to jeden o referendu o přistoupení ČR k Evropské unii a dva o změnách hranic s Rakouskem a Německem.³⁰ Ve volebním období Poslanecké sněmovny 2006-10 bylo podáno 15 návrhů změn Ústavy, přijat byl jeden.³¹ Ve volebním období Poslanecké sněmovny 2010-13 bylo podáno 22 návrhů ústavních zákonů a přijaty byly 4.³² Tedy pokud lze právně dosáhnout určitého cílového stavu zákonem, je nutné tak činit tímto způsobem, nikoli rozšiřováním Ústavy.

Pokud použijeme další srovnání se Slovenskem v případě veřejného ochránce práv, který je na Slovensku upraven spolu s prokuraturou ve společné osmé hlavě ústavy, zjistíme, že mezi působností ombudsmana, který na Slovensku má ústavní úpravu, a v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, kde je upraven jen obyčejným zákonem, obsahový rozdíl není. Tedy pro změny postavení státního zastupitelství nejsou nutné ústavní změny, pokud se zachová jeho vazba na vládu.

Pokud jde o rozsah ústavní úpravy veřejné žaloby, jsou v Evropě všechny stručné a v zásadě proti naší Ústavě obvykle zahrnují ustavení generálního prokurátora do funkce. Ustavení ostatních prokurátorů a další organizaci ponechávají na obyčejném zákonu.³³ To je případ slovenské ústavy, která sice prokuratuře věnuje osmou hlavu ústavy společně s veřejným ochráncem práv,³⁴ ale ve skutečnosti se jí věnují jen tři články nečleněné na odstavce. Text našeho jednoho článku o státním zastupitelství, ovšem členěnému na dva odstavce, není o moc kratší. Slovenská úprava navíc obsahuje jmenování generálního prokurátora prezidentem.

4 ROZPOČTOVÁ SPRÁVA

Pokud jde o rozpočtovou správu prokuratury, ústavy ponechávají věc obyčejným zákonům. Prokuratura jako soustava státních orgánů vždy hospodář s prostředky státního rozpočtu, jenž přijímá parlament. Rozhodující je, zda prokuratura má rozpočtové postavení samostatné rozpočtové kapitoly nebo je zařazena do rozpočtové kapitoly ministerstva spravedlnosti nebo soudů. Rozpočtová autonomie posiluje postavení prokuratury a její absence ji naopak oslabuje.

Samostatná rozpočtová kapitola prokuratury umožňuje lépe reagovat na potřeby soustavy z hlediska bližší znalosti problémů a zamezuje převodu ušetřených peněz mimo soustavu. Fakticky odstraňuje známý tlak na utrácení všeho, neboť úspory budou se železnou pravidelností převedeny na jiné potřeby mimo prokuraturu. Samostatná rozpočtová kapitola prokuratury naplňuje princip subsidiarity preferovaný v Evropské unii,³⁵ jenž stanoví, že veřejná moc včetně správy se má

²⁹ Jan Filip: *Vybrané kapitoly ke studiu Ústavního práva*. 2. vydání Brno 2001, s. 283.

³⁰ Šlo o tisky Poslanecké sněmovny 4. volební období - 20, 50, 81, 90, 95, 115, 172, 192, 208, 249, 349, 485, 513, 609, 914, 937, 980, 1130. Přijaty byly tisky 50 (ústavní zákon č. 515/2002 Sb.), 249 (ústavní zákon č. 76/2004 Sb.) a 609 (ústavní zákon č. 633/2004 Sb.).

³¹ Šlo o tisky Poslanecké sněmovny 5. volební období - 16, 42, 134, 146, 169, 192, 332, 381, 524, 747, 795, 873, 952, 960 a 1005. Dále nebyly přijaty ústavní zákony o referendech ke konkrétním otázkám - tisky Poslanecké sněmovny 147, 477 a 490. Přijat byl jen ústavní zákon č. 319/2009 Sb. měnící čl. 35 Ústavy o rozpuštění Poslanecké sněmovny prezidentem na její návrh. Původně byl přijat i ústavní zákon č. 195/2009 Sb., o zkrácení volebního období Poslanecké sněmovny, který byl zrušen problematickým nálezem Ústavního soudu č. 318/2009 Sb. Zdeněk Koudelka: Zrušení ústavního zákona Ústavním soudem. *Státní zastupitelství* 11/2011, ISSN 1214-3758, s. 9-23.

³² Šlo o tisky Poslanecké sněmovny 7, 8, 11, 38, 351, 415, 469, 548, 519, 520, 630, 640, 661, 668, 685, 710, 760, 907, 918, 969, 1064, 1075, 6. volební období. Přijaty byly 2 změny Ústavy (zavedení přímé volby prezidenta a omezení imunity poslanců, senátorů a soudců Ústavního soudu) č. 71/2012 a 98/2013 Sb., změna názvu vyššího územního samosprávného celku Vysočina na Kraj Vysočina č. 135/2011 Sb. a změna státních hranic č. 235/2012 Sb.

³³ Ojedinelou výjimkou je čl. 29 ods. 2 pís. c) Základního zákona Maďarska z 25. 4. 2011, který dokonce zakotvuje na ústavní úrovni dozor státního zastupitelství nad výkonem trestu. Dříve čl. 51 ods. 2 Ústavy Maďarské republiky z 18. 8. 1949. Vladimír Klokočka: *Ústavy států Evropské unie*. 2. díl. Praha 2005, s. 168.

³⁴ Od platnosti původního znění 8. hlavy Ústavy SR č. 460/1992 Sb. až do zřízení veřejného ochránce práv ústavním zákonem č. 90/2001 Z.z. byla celá hlava věnována prokuratuře.

³⁵ Čl. 3b Smlouvy o Evropské unii a Protokol o používání zásad subsidiarity a proporcionality ve znění Lisabonské smlouvy. Monika Novotná: *Princip subsidiarity v právu Evropských společenství*.

vykonávat na úrovni, které se týká, je-li to možné. Většinou se to prezentuje v rámci územní správy,³⁶ ale tento princip lze vztáhnout na celou oblast veřejné správy, včetně resortní.

Příslaví říká: „Koho chleba jíš, toho píseň zpívej.“. Nelze vyloučit, že státní zastupitelství bude více naslouchat názorům ministra, který rozhoduje o financování jeho potřeb. I z tohoto důvodu je vhodné zavést autonomní rozpočtovou správu státního zastupitelství formou samostatné rozpočtové kapitoly. Ovšem se správní autonomií je spojena odpovědnost za svěřené prostředky. Státní zastupitelství v takovém případě musí plnit veškeré povinnosti správce rozpočtové kapitoly a jeho hospodaření bude kontrolováno, jako hospodaření jiných státních orgánů – správců rozpočtových kapitol, včetně kontroly Nejvyššího kontrolního úřadu. Státní zastupitelství by si též muselo své požadavky obhájit při sestavování rozpočtu vůči Ministerstvu financí i vládě a následně při jeho schvalování v Poslanecké sněmovně. Dnes má z justičních orgánů jedině Ústavní soud svou rozpočtovou kapitolu. Přitom Ústavní soud je na počet zaměstnanců neskonale menší než soustava státního zastupitelství. Svou samostatnou rozpočtovou kapitolu má i Kancelář veřejného ochránce práv nebo Úřad pro ochranu hospodářské soutěže, které jsou rovněž mnohem menší.

Při zavedení rozpočtové autonomie je možné buď zavést jedinou rozpočtovou kapitolu, kde by bylo správcem Nejvyšší státní zastupitelství nebo tři kapitoly, kde by samostatná kapitola byla pro Nejvyšší státní zastupitelství a další dvě pro vrchní státní zastupitelství, jejichž součástí by byla rozpočtová správa podřízených krajských a okresních státních zastupitelství. Existuje zde historická analogie, kdy za monarchie i Československa byla oddělena správa nejvyššího státního zastupitelství a vrchních zemských státních zastupitelství (Čechy, Morava se Slezskem), kterým byla podřízena krajská státní zastupitelství. Byť Nejvyšší i vrchní zemská státní zastupitelství neměla samostatné rozpočtové kapitoly, ale byla napojena nezávisle na sobě na rozpočet Ministerstva spravedlnosti. To se opakovalo již se samostatnými rozpočtovými kapitolami v letech 1969-92, kdy vedle Generální prokuratury Československa byla samostatná správa generálních prokuratur republik České a Slovenské s jimi podřízenými prokuraturami.

5 PERSONÁLNÍ SPRÁVA

Naprostá většina ústav neřeší jmenování řadových prokurátorů, to nechává na obyčejném zákonu. Státní zástupci jsou jmenováni do funkce ministrem spravedlnosti nebo generálním prokurátorem.

Pokud jde o samotného generálního prokurátora, ústavy často upravují proces jeho ustavení do funkce. Zpravidla tak činí hlava státu na návrh příslušného orgánu. Jmenování generálního prokurátora hlavou státu odpovídá ustanovení šéfů jiných nejvyšších orgánů v evropských státech. Navrhovací právo přísluší vládě (premiérovi), parlamentu nebo jinému orgánu. I když se navrhuje subjekt mění, je pravidlem pro ustanovení generálního prokurátora souhlas dvou subjektů, což zajišťuje větší shodu na jmenování konkrétního člověka. Protože proces odvolání je analogický procesu jmenování, pokud není stanoveno jinak, je též větší míra nezávislosti jmenovaného na jmenujícím, jelikož i při odvolání je nutná shoda minimálně dvou subjektů. Požadavek větší shody formou souhlasu dvou subjektů je v daném případě možný jen, pokud hlava státu není pouhým notářem, ale její jmenovací akt je projevem skutečné vůle hlavy státu. Musí mít tedy možnost návrh nepřijmout a vyžádat si nový.

Z hlediska naší úpravy přichází do úvahy změna jmenování nejvyššího státního zástupce. Dnes je jmenován vládou na návrh ministra spravedlnosti,³⁷ což jsou sice dva subjekty, ale politicky blízké. Vhodné je zavést jmenování nejvyššího státního zástupce prezidentem na návrh vlády. Jmenování by podléhalo kontrasignaci předsedy vlády.³⁸ I bez výslovné úpravy je zřejmé, že návrh by ve vládě inicioval ministr spravedlnosti jako šéf resortu justice. V našem právním řádu je nezvyklé, že by výslovně zákon stanovil, že pokud vládě přísluší určité navrhovací právo, tak aby to

---

Právník 3/1995. G. Marcou: New tendencies of local government development in Europe. *Local government in the new Europe*, ed. R. Bennett, 1993.

³⁶ Čl. 4 ods. 3 Evropské charty místní samosprávy č. 181/1999 Sb. určuje, že za správu veřejných záležitostí budou odpovídat zejména ty orgány, které mají nejbližší k občanům, přičemž přiznání odpovědnosti jinému subjektu musí odpovídat rozsahu a povaze úkolu a požadavkům efektivnosti a hospodárnosti. Výhradu nezávislosti učinilo vůči tomuto článku Slovensko z důvodu silné maďarské menšiny na jihu Slovenska. Stanislav Kadečka: Svobodná normotvorba obcí 1. *Moderní obec* 9/2000, s. 35. Právo obcí a krajů, s. 8-9.

³⁷ § 9 zákona č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství.

³⁸ Čl. 63 ods. 2 a 3 Ústavy.

činila jen na návrh konkrétního ministra. Je zvykem, že podnět k návrhu vlády dává rezortní ministr, ale není to výslovně v zákonech uvedeno.³⁹ Výjimkou je jmenování předsedů vrchních a krajských soudů na návrh ministra spravedlnosti. Navrhovací právo vlády vychází z ústavního zařazení státního zastupitelství do vládní části moci výkonné.

Samozřejmě je možné do systému jmenování zapojit i Poslaneckou sněmovnu. Zkušenost však říká, že funkce ustanovené Poslaneckou sněmovnou se stanou součástí vyjednávání mezi politickými stranami a politického obchodu. Tedy „*zvolíme vám nejvyššího státního zástupce, když vy nám zvolíte naše kandidáty do Rady České televize*“ apod. Navíc praxe již ukázala, že Poslanecká sněmovna občas není schopna zvolit kandidáta, jak tomu bylo v případě prezidenta a viceprezidenta Nejvyššího kontrolního úřadu.⁴⁰

Bude-li do procesu ustanovení zapojena Poslanecká sněmovna či Senát, nelze z něj vyjmout vládu, byť ve funkci navrhovatele, neboť státní zastupitelství je u nás ústavou zařazeno do vládní části moci výkonné. Též není možné při současném modelu personální a rozpočtové správy státního zastupitelství Ministerstvem spravedlnosti, aby ministr spravedlnosti neměl možnost se k ustavení nejvyššího státního zástupce alespoň vyjádřit, což může být naplněno projednáním návrhu na vládě. Dlouhodobě totiž není udržitelný vzájemný trvalý konfliktní vztah mezi ministrem spravedlnosti a nejvyšším státním zástupcem, jako byl mezi ministrem Pavlem Němcem a nejvyšší státní zástupkyní Marií Benešovou 2004-05. Takový konflikt nevede k dobré správě státního zastupitelství. Nedobry byl i vztah mezi ministrem spravedlnosti Jiřím Pospíšilem a nejvyšší státní zástupkyní Renatou Veseckou roku 2010. Tyto konflikty vedly k odvolání nejvyššího státního zástupce. Rovněž nejvyšší státní zástupce Vít Veselý byl odvolán roku 1999, protože se nechtěl angažovat v politické kampani „čisté ruce“ vlády Miloše Zemana. Proto navrhl ministr spravedlnosti Otakar Motejl jeho odvolání.

Nejvhodnějším řešením v rámci současného ústavního stavu je změna personální správy státního zastupitelství tak, že nejvyšší státní zástupce bude jmenován prezidentem na návrh vlády. Rovněž i na jmenování dalších vedoucích státních zástupců by se měly podílet dva subjekty a to nejlépe z řad státního zastupitelství, tedy okresní státní zástupce by byl jmenován vrchním na návrh krajského. Krajský státní zástupce by byl jmenován nejvyšším na návrh vrchního a vrchní státní zástupce by byl jmenován na návrh nejvyššího státního zástupce prezidentem republiky s kontrasignací předsedy vlády. Prezident již dnes jmenuje nejen předsedy Nejvyššího soudu a Nejvyššího správního soudu, ale i předsedy vrchních soudů.⁴¹

6 ČTYŘSTUPŇOVÁ SOUSTAVA

Občas se uvažuje o rušení vrchních soudů a státních zastupitelství v dnešní čtyřstupňové soustavě – okresní, krajské, vrchní a nejvyšší, která vznikla již v monarchii. Až roku 1950 byly vrchní zemské soudy zrušeny a Nejvyšší soud přesunut z Brna do Prahy z důvodu penzionování režimu nepohodlných soudců. Roku 1969 se obnovila čtyřstupňová soustava. Pod československým Nejvyšším soudem vznikly dva nejvyšší soudy republik – členských států federace. Po rozdělení Československa se republikový Nejvyšší soud přejmenoval na Vrchní soud v Praze pro Čechy a 1996 vznikl Vrchní soud v Olomouci pro Moravu a Slezsko. Čtyři stupně jsou středoevropskou tradicí. Má je Polsko, Německo, Rakousko, Maďarsko.

Většina řízení začíná u okresních soudů, odvolání řeší soud krajský. Věci méně obvyklé začínají u soudů krajských a odvolání řeší vrchní soud. Jako je dobrý lékař, který určitou věc operuje často, i soudce získá zkušenost opakováním určitých sporů. To si uvědomili na Slovensku,

³⁹ Např. prezident jmenuje náčelníka generálního štábu na návrh vlády, aniž je výslovně stanoveno, že ve vládě věc iniciuje ministr obrany, což je však právní zvyklostí. § 7 ods. 4 zákona č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách.

⁴⁰ Prezident Nejvyššího kontrolního úřadu Lubomír Voleník zemřel 19. 6. 2003 a jeho nástupce František Dohnal byl jmenován prezidentem až 4. 11. 2005 na základě předchozího návrhu Poslanecké sněmovny z 26. 10. 2005. Viceprezident Dušan Tešnar rezignoval 10. 9. 2007 a Poslanecká sněmovna zvolila kandidáta na jeho místo Miloslava Kalu až 30. 10. 2008, kterého prezident republiky jmenoval 13. 11. 2008. Po zániku funkce prezidenta Nejvyššího kontrolního úřadu Františka Dohnala 20. 2. 2012 z důvodu jeho odsouzení za úmyslný trestní čin byl jmenován prezidentem Nejvyššího kontrolního úřadu Miloslav Kala 22. 3. 2013, když byl na tuto funkci navržen Poslaneckou sněmovnou až 19. 3. 2013.

⁴¹ Čl. 62 písm. f) Ústavy Čech, Moravy a Slezska. § 13 ods. 2 soudního řádu správního č. 150/2002 Sb. § 103 ods. 1 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích.

kde je třístupňová soustava. Proto stanovili, že věci, které začínaly v době Československa na kraji, začínají jen u okresního soudu v krajském městě s působností pro celý kraj.

Zrušení vrchních soudů a státních zastupitelství má smysl, budou-li všechny případy začínat u všech okresních soudů. To však odbourá specializaci soudců a státních zástupců v závažných věcech, jež se v okrese vyskytují řídko. Proto je navrhováno, aby místo dvou vrchních soudů bylo utvořeno 8 či 14 soudů a státních zastupitelství, které se sice budou jmenovat okresní, ale s krajskou působností, a jež budou řešit věci, které dnes v prvním stupni soudí krajský soud. Než jít cestou kočkování, tedy krajských soudů co do působnosti, ale okresních podle názvu, je lepší přenést z krajských soudů na všechny okresní soudy spory, u nichž to lze, a pro zbytek ponechat zmenšené prvoinstanční úseky krajských soudů. Pak nevznikne spor, co má řešit skutečný okresní soud a co okresní soud pro celý kraj. Specializovaná prvoinstanční agenda se nechá kraji a zachovávají se vrchní soudy.

Občanovi nic nepřinese, když se tabule vrchního soudu a státního zastupitelství zahodí a jeho soudci se přesunou na krajský soud, jinak budou dělat to samé. Krajský soud se rozdělí na krajský soud, který se tak bude jmenovat a bude řešit odvolání, a na soud s působností pro kraj řešící prvoinstanční věci, ale s názvem okresní soud. Jen se nebude moci věřit názvům – některý soud s působností krajskou se bude jmenovat okresní. Navíc žádný okresní soud v sídle krajského soudu dnes nemá ve své budově dostatečné prostory, aby se k nim mohl přesunout prvoinstanční úsek krajského soudu. Tento úsek by stejně zůstal ve stávající budově, jen s jinou cedulí. Zrušení vrchních soudů a státních zastupitelství si vyžádá náklady na realizaci a přitom nezrychlí soudní řízení. To umožní až jednodušší procesní předpisy.

Zastánci rušení vrchních soudů tvrdí, že odpadnou spory o to, co má řešit v prvním stupni okresní a krajský soud. Pokud však budou zřízeny nové okresní soudy s krajskou působností, tyto spory neodpadnou. Budou se nově vést mezi normálním okresním soudem a okresním soudem pro celý kraj. Taková reforma justice skončí jako reforma veřejné správy, kde místo 8 krajů je 14 a k tomu 8 regionů soudržnosti s regionálními radami (NUTS 2), místo 76 okresních úřadů je 205 obecních úřadů s rozšířenou působností a 76 okresních pracovišť Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových. Čtyřstupňová soustava soudů i státních zastupitelství je funkční a činit v ní bezdůvodně změny je špatné.⁴²

7 NÁVRHY Z ROKU 2013 – ZPOLICEJNĚNÍ A SOVĚTIZACE STÁTNÍHO ZASTUPITELSTVÍ, TUNELOVÁNÍ ÚSTAVY

V roce 2011 navrhl nejvyšší státní zástupce a roku 2013 vláda Petra Nečase zrušení vrchních státních zastupitelství, aniž se zruší vrchní soudy. Ovšem zakrátko došlo ke změně vlády a nová vláda Jiřího Rusnoka tento návrh zákona vzala zpět.⁴³ Návrh vycházel z pochopení situace, že změna ústavy, která je nutná pro změnu soudní soustavy, je obtížná. Státní zastupitelství však může být reorganizováno obyčejným zákonem.

Návrh byl nový v tom, že státní zastupitelství opouští organizaci soudů jako určující pro analogickou organizaci státního zastupitelství. To, že u soudu působí totožné státní zastupitelství a ne jiné, pokud právní předpis nestanoví jinak⁴⁴ – ovšem jen jako výjimku, je jedna z hlavních zásad, které přinesl zákon o státním zastupitelství z roku 1993. Zákon z roku 1993 vyjádřil ideu, že organizace státního zastupitelství je závislá na organizaci soudů, jako funkčně nejbližších orgánů.

Návrh na zrušení vrchních státních zastupitelství je průnikem zájmu policie, která nemá vrchní (zemský) stupeň, přizpůsobit organizaci státního zastupitelství analogicky svým celostátním útvarům policie. Policie si stěžuje, že celostátní útvary (Útvar pro odhalování organizovaného zločinu, Útvar odhalování korupce a finanční kriminality) musí kooperovat se dvěma vrchními státními zastupitelstvími. Návrh vychází vstřícně těmto požadavkům policie a popírá dlouhodobou snahu vázat statutární poměry státního zastupitelství analogicky na soudy, pokud není z povahy věci nutný odlišný přístup. Jde o zpolicejnění organizace státního zastupitelství.

Navíc výrazně mocensky posílí Nejvyšší státní zastupitelství, které by získalo působnost vrchních státních zastupitelství, především dozor nad vyšetřováním závažné hospodářské

⁴² Obdobně Bohuslav Petr: Organizace soudnictví ČR v postmoderním věku. *Právo – časopis pro právní teorii a praxi* 3/2011, ISSN 1802-9116, s. 46. František Zoulík: Diferenciace věcné příslušnosti soudů v civilním řízení. *Právo – časopis pro právní teorii a praxi* 3/2011, ISSN 1802-9116, s. 8-9, 12.

⁴³ Tisky Poslanecké sněmovny 1054 a 1055, 6. volební období.

⁴⁴ § 7 zákona č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství.

kriminality, a dohľad nad činnosťou krajských štátnych zastupiteľstiev. Prítom zákon o štátnom zastupiteľstve roku 1993 cílené zrušil princíp monokracie prokuratúry, kedy generálny prokurátor mohol dávať záväzné pokyny v jakémkoľvek veci jakémukoliv prokurátorovi. Tento princíp bol v komunistických zemích zavedený na vzor leninského sovietskej prokuratúry, ktorá bola nástrojom kontroly ústrednej komunistickéj moci nad formálne decentralizovaným sovietskym systémom rôznych stupňov miestnej vlády v čele s volenými radami (sověty). V rámci odsoviťzace systému verejnej žaloby zákon z roku 1993 striktné rozdelil sústavu štátnych zastupiteľstiev do štych oddelených stupňov s tým, že umožnil výkon dohľadu vyššieho stupňa štátnych zastupiteľstiev len nad bezprostredne podřízeným. Nejvyšší štátny zástupca tak mohol ovlivniť činnosť vrchných štátnych zastupiteľstiev, ale ne nižších. To bola reakcia nového demokratického štátu proti obrovskému sústředění moci u bývalého generálneho prokurátora. Zrušením vrchných štátnych zastupiteľstiev by sa nejvyšší štátny zástupca postavení generálneho prokurátora priblížil. Neboť by mohol priamo řídit pôsobnosť Nejvyššího štátnych zastupiteľstiev, ktoré prevezme i pôsobnosť vrchných štátnych zastupiteľstiev, a v rámci dohľadu bude moci ovlivňovať činnosť krajských štátnych zastupiteľstiev. Skrze dohľad nad dohľadom bude fakticky ovlivňovať prostredníctvom krajských i okresných štátnych zastupiteľstiev. To v situácii, keď dohľad nad dohľadom je založený len podzákonným predpisom – vyhláškou Ministerstva spravodlivosti.⁴⁵ Prítom zákon o štátnom zastupiteľstve z roku 1993 sa vôbec o tomto inštitúte nezmiňuje a je na mieste uvažovať o nezákonnosti a neústavnosti takejto vyhlášky.

To je soviťzace našej verejnej žaloby za situácie, kedy není zavedená zodpovednosť nejvyššieho štátnych zástupce demokraticky legitimovanému orgánu moci v parlamentnej demokracii – Parlamentu. Takovou zodpovednosť mal dávnejší generálny prokurátor.⁴⁶ Byť bola do roku 1989 formálna, ale po demokratickom zvratu bola reálna. Pro demokracii je nebezpečné posilovať mocenské orgány bez demokratickej kontroly. I u súdov, ktoré jsou nezávislé na parlamente i výkonné moci, pôsobí ako prejav demokracie systém porot alebo laických prísedícich.⁴⁷ Ale kde je demokratická väzba štátnych zastupiteľstiev na lid jako suveréna ve štáte? Zde lze vzpomenout Hayekova varování před libovůli veřejných autorit: „*Stále širší a širší pravomoci jsou svěřovány novým autoritám, které aniž by byly vázány pevnými pravidly, mají téměř neomezenou libovůli...*“⁴⁸

Hodno kritiky vládního návrhu zákona o štátnom zastupiteľstve z roku 2013 je i to, že zrušením vrchných štátnych zastupiteľstiev bylo spojené s jejich nahrazením novými pobočkami Nejvyššího štátnych zastupiteľstiev, kde bude pôsobiť časť štátnych zástupcov a dokonca za vyšší plat, prítom budú dělat to samé. Uvedené ustanovenie může být spojeno se stejnými důsledky jako změna organizace justice roku 1950, která se využila k odstranění totalitnímu režimu nepohodlných soudců. I se zřízením nových poboček Nejvyššího štátnych zastupiteľstiev mohou být dosavadní štátny zástupci, kteří budou v oblíbě držitelů moci ve štátnych zastupiteľstvech, odměněni povýšením, zatímco neoblíbení budou přeloženi.

8 ZÁVĚR

Parlamentní demokracie je založena na zodpovednosti vládní složky výkonné moci parlamente, u nás Poslanecké sněmovně. Ústava v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do vládní složky výkonné moci řadí štátny zastupiteľstvy. Vláda je za činnosť štátnych zastupiteľstiev zodpovedná Poslanecké sněmovně. Nástroje kontroly Poslanecké sněmovny nad činnosťou vládní složky výkonné moci jsou různé. Poslanci mohou podávat na členy vlády interpelace, ale mohou tyto věci projednávat i v Poslanecké sněmovně nebo ve svých výborech. Sněmovna nemůže uložit záväzné orgánu výkonné moci, jak má určitou věc řešit, ale může něco doporučit či vyjádřit názor. Štátny orgány musí unést veřejnou kritiku jako součást demokratického štátnych režimu. K veřejné kontrole patří i projednávání věcí veřejného zájmu v parlamente. To platí i k štátnomu zastupiteľstvech,⁴⁹ které nemůže mít pravomoci, jež by jej stavěly na pozici čtvrté moci ve štáte, bez zodpovednosti.⁵⁰

⁴⁵ § 2 jednacího řádu štátnych zastupiteľstiev č. 23/1994 Sb.

⁴⁶ § 105 ods. 2 ústavního zákona č. 100/1960 Sb., Ústava v původním znění a ods. 3 a 4 ve znění ústavního zákona č. 155/1969 Sb.

⁴⁷ Alexandr Rudý, Petr Slunéčko: O přísedících. *Trestní právo* 12/2011, ISSN 1211-2860, s. 15-20.

⁴⁸ Friedrich August von Hayek: *Cesta do otroctví*. Rozmluvy Purley Anglie 1989, s. 37.

⁴⁹ Veřejnou kontrolu vůči generálnímu prokurátorovi ze strany vlády zodpovedná parlamente či přímo ze strany parlamente, včetně možnosti jeho odvolání, uznává i Zpráva Benátské komise Rady Evropy o prokuratúře ze 17. - 18. 12. 2010, část D.b odstavce 41-42.

⁵⁰ Zpráva Benátské komise Rady Evropy o prokuratúře ze 17. - 18. 12. 2010, část I. odstavec 72.

Ústavně právní výbor Poslanecké sněmovny již projednával kauzu katarského prince v době, kdy byla nejvyšší státní zástupkyní Marie Benešová, i situaci, kdy Nejvyšší státní zastupitelství odňalo trestní stíhání Jiřího Čunka nepříslušnému Okresnímu státnímu zastupitelství v Přerově a přikázalo ji Okresnímu státnímu zastupitelství v Jihlavě.⁵¹ Ústavně právní výbor si v kauze Jiřího Čunka vyslechl i vyjádření tehdejší nejvyšší státní zástupkyně Renaty Vesecké, která se nebála před poslanci hájit rozhodnutí svého úřadu. Naopak projevem neschopnost vyslovit se k nezákonným aktům státního zastupitelství bylo odmítnutí nejvyššího státního zástupce Pavla Zemana odpovědět na zveřejněné dotazy ministra spravedlnosti Pavla Blažka z 8. 7. 2013 ve věci trestního stíhání bývalých poslanců konané nepříslušným Vrchním státním zastupitelství v Olomouci.⁵² Státní zástupce disponuje veřejnou mocí, což podléhá kontrole.

Státní zastupitelství není v používání jemu svěřené části výkonné moci neodpovědné. Ani zákon nemůže zrušit ústavní odpovědnost vládní části výkonné moci Poslanecké sněmovně. Jestliže se výbor Poslanecké sněmovny zajímá o nakládání se svěřenou mocí státním zastupitelstvím, je takový zájem v souladu se základy parlamentní demokracie. Pokud orgán výkonné moci není schopen či ochoten legitimně zdůvodnit svá mocenská rozhodnutí, včetně dotazů poslanců, vystavuje se podezření, že není schopen svou činnost důvěryhodně obhájit. V takovém případě v parlamentní demokracii nastupuje otázka, zda může vláda unést odpovědnost za orgány výkonné moci, které neunesou veřejnou kontrolu.

Je nutné respektovat ústavu a její zařazení státního zastupitelství do vládní části moci výkonné. Přičemž vládní část výkonné moci podléhá principu odpovědnost Poslanecké sněmovny. Obyčejný zákonodárce nemůže oddělit státní zastupitelství od politické odpovědnosti vlády za činnost státního zastupitelství Poslanecké sněmovně, aniž by byly nastaveny jiné mechanismy demokratické kontroly užívání veřejné moci. Šlo by o tunelování ústavy obyčejným zákonem. Nezmění-li se ústavní zařazení státního zastupitelství, je nutné umožnit mechanismy, které umožní odpovědnost vlády za činnost veřejné žaloby.

Pokud chce získat Nejvyšší státní zastupitelství vyšší moc, je nutné doplnit právní odpovědností za nezákonnost. Dnes se musí za nezákonné jednání státního zastupitelství za stát omlouvat a platit škodu Ministerstvo spravedlnosti. Je správné, aby v těchto sporech bylo pasivně legitimováno přímo státní zastupitelství, které nezákonnost způsobilo či trpělo. Obranou proti zneužití moci je zachování čtyřstupňové soustavy státního zastupitelství. Pokud má být zavedena nezávislost státního zastupitelství na Ministerstvu spravedlnosti a nebude změněno ústavní zařazení státního zastupitelství do vládní složky výkonné moci, je správné posílit i odpovědnost státního zastupitelství jako součástí moci výkonné:

- a) Nejvyšší státní zástupce by měl být povinen dostavit se na jednání Poslanecké sněmovny nebo jejího Ústavně právního výboru, měl by mít povinnost odpovídat na písemné interpelace při porušení zákona státním zastupitelstvím.
- b) Pokyny vyššího státního zástupce při dohledu nad podřízeným státním zastupitelstvím by měly být písemné, odůvodněné a součástí trestního spisu, aby se s nimi mohla seznámit obhajoba a v následném řízení před soudem i soudce.
- c) Státní zastupitelství musí nést právní odpovědnost za své nezákonné jednání, včetně náhrady škody a omluvy osobám poškozeným jeho nezákonným postupem.

Kontaktné údaje:

Doc. JUDr. Zdeněk Koudelka, Ph.D.
zdenek.koudelka@mail.muni.cz
Právnická fakulta Masarykovy univerzity
Veveří 70
611 80 Brno
Česká republika, Morava

⁵¹ Zdeněk Koudelka: Příslušnost státního zastupitelství. *Státní zastupitelství* 11/2011, ISSN 1214-3758, s. 35-37. Zdeněk Koudelka: Odnětí a přikázání u státního zastupitelství. *Trestní právo* 5-6/2013, ISSN 1211-2860, s. 39-47.

⁵² ZDENĚK KOUDELKA: Právo a protikorupční kampaň v kauze exposlanců. *Trestní právo* 9-10/2013, ISSN 1211-2860, s. 8.

REIVINDIKAČNÁ ŽALOBA POHLADOM RÍMSKEHO PRÁVA

Jana Kováčiková

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The right of property (dominium, proprietas) was the cornerstone of law and society in Rome. Considering the historical ratios it was incredibly sophisticated and inherently ahead of his own time. After the decay of the Roman civilization, jurisprudence was radically deviated from the concept of ownership, created by the Romans. This concept was considerably closer to the today's concept: ownership was seen as unlimited legal dominion over the matter. It was the highest quality and strongest right in rem, what was also adapted its protection. For this purpose was developed a sophisticated system of actions and interdicts. The author of his paper focuses on the means of protection of the right of ownership in Roman law, with an emphasis on sophisticated and developed a system of actions in rem.

Abstrakt: Vlastníctvo bolo v Ríme základným stavebným kameňom práva a celej spoločnosti. Na dané pomery bolo ponímanie vlastníctva a vlastníckeho práva až neuveriteľne prepracované a vo svojej podstate predbehlo vlastnú dobu. Rímska koncepcia sa v značnej miere približovala tej dnešnej: vlastníctvo bolo chápané ako výlučné, všeobecné právne panstvo osoby nad hmotnou vecou. Bolo najkvalitnejším a najsilnejším vecným právom, čomu bola prispôsobená aj jeho ochrana. Za týmto účelom bol vytvorený dômyselný systém žalôb a interdiktov. Autorka sa vo svojom príspevku zameriava na jeden z prostriedkov ochrany vlastníctva v rímskom práve – žalobu na vydanie veci, patriacu do prepracovaného a rozvinutého systému vecných žalôb.

Key words: right of property, Roman law, protection, actions in rem

Kľúčové slová: Vlastnícke právo, rímske právo, ochrana vlastníctva, vecné žaloby, súdna ochrana, reivindikačná žaloba, vindikácia, žalobca, žalovaný.

1 ÚVOD

„Vlastníctví se odlišuje od pouhého přechodně vlastněného majetku tím, že se jedná o právo, které může být vynuceno společností, popřípadě státem nebo na základě zvyku, konvence či zákona.“⁵³

Fundamentálnym predpokladom existencie vlastníckeho práva a jeho pokojného a nerušeného výkonu je existencia účinných ochranných mechanizmov, ktoré majú v prípade zásahu do nedotknuteľnosti vlastníctva zaistiť navrátenie do pôvodného stavu. Bez možnosti zabezpečiť vynútenie povinnosti všetkých ostatných osôb nerušiť vlastníka pri výkone jeho subjektívneho práva by bolo vlastnícke právo obmedzené výlučne na faktické ovládanie veci.

Vlastnícke právo býva považované za jedno z tzv. prirodzených práv, je teda prirodzeným nárokom človeka a jeho existencia je nerozlučne spojená s existenciou samotnej spoločnosti. Takéto prirodzené právo predchádza svojmu zakotveniu v právnom poriadku, je nadriadené pozitívnemu právu a tvorí jeho morálny základ. Vlastníctvo je z istého uhla pohľadu výsledkom špecifického procesu prisvojovania, ovládania, zhodnocovania a nakoniec spotrebovania vecí, ktorý je prirodzeným javom, sprevádzajúcim spoločnosť od určitého stupňa jej vývoja.⁵⁴

Vlastníctvo je spoločensky veľmi intenzívne chráneným, historicky rešpektovaným a uznávaným právnym inštitútom, ktorého ochrana je už dlhodobo predmetom všeobecného záujmu, a preto jeho porušenie zakladá sankčné následky. S vývojom ľudskej spoločnosti sa vyvíjali

⁵³ MACPHERSON, C. B.: Property: Mainstream and Critical Positions. Toronto: University of Toronto Press, 1987, s.3.

⁵⁴ GOGOVA, M.: Vlastníctvo, vlastnícke právo a teoretické východiská jeho obmedzenia. In: Istitut vlastníctví a jeho ochrana. Kunovice: Evropský polytechnický institut, 2007, s. 25. ISBN 978-80-7314-129-5

i spôsoby ochrany vlastníckeho práva – od použitia hrubej sily ako jediného účinného nástroja ochrany sa postupne upúšťalo a vytvárali sa všeobecne uznávané a záväzné pravidlá ochrany.

Podobný fenomén bol zaznamenaný aj v starovekom Ríme. Ochrana vlastníckeho práva sa menila a vyvíjala priamo úmerne s vývojom samotnej spoločnosti – čím viac sa spoločnosť integrovala tým viac vznikal záujem na postupnom obmedzovaní možnosti jednotlivcov vlastnými silami, prípadne za pomoci ďalších osôb presadzovať svoje nároky voči tým, ktorí dobrovoľne neplnili povinnosť zodpovedajúcu nároku.⁵⁵ Používanie výlučne svojpomocných prostriedkov ochrany⁵⁶ sa postupne obmedzovalo v záujme ochrany subjektívnych práv jednotlivcov. Univerzálny zákaz svojpomoci, ktorý bol prijatý v Juliánovom zákone o súkromnom násilí (*Lex Iulia de Vi privata*) vymedzil pojem zakázaná útočná svojpomoc v súkromnoprávných veciach a každé súkromné násilie vyhlásil za trestné.

Rímske ponímanie vlastníctva ako priameho, úplného, výlučného a absolútneho právneho panstva nad hmotnou vecou⁵⁷ zakladá koncepciu o súkromnom vlastníctve, ktorá je živá aj v súčasnosti. Samotný inštitút vlastníckeho práva však nebol častým objektom úvah rímskych právnikov, nakoľko sa zameriavali praktickejšim smerom a vlastnícke právo skúmali najmä cez prostriedky jeho ochrany. Vlastnícke vzťahy sa diferencovali, pričom rozlišujúcim faktorom boli rozdiely v ich právnej ochrane. I keď nemožno hovoriť o dvoch druhoch vlastníckeho práva, vlastníctvo ako také sa diferencovalo na *kviritské* a *bonitárne* a to práve podľa spôsobu ich ochrany. Kviritské vlastníctvo požívalo ochranu vyššieho stupňa, nakoľko jeho subjektom mohol byť výlučne rímsky občan. Prostriedkom, resp. spôsobom ochrany bola civilná vlastnícka žaloba nazývaná reivindikácia. S premenou rímskej ríše na kozmopolitné civilizačné centrum sa rozšírila potreba chrániť vlastníctvo cudzincov a vrstvy obyvateľov bez statusu rímskeho občana, a tak vzniklo vlastníctvo bonitárne na ochranu ktorého slúžila prétorská žaloba *actio Publiciana*.⁵⁸ Ochrana vlastníckeho práva bola vďaka súdnej ochrane formou civilných vlastníckych žalôb takmer úplne inštitucionalizovaná,

2 VŠEOBECNE O REIVINDIKÁCIÍ

Vindikácia žaloba (*rei vindicatio, vindicatio*) predstavuje jednu zo skupiny vecných žalôb (*actio in rem*), ktoré mal k dispozícii vlastník za účelom ochrany svojho kviritského vlastníctva.⁵⁹ Žalobou sa vlastník, ktorý nemal vec v držbe domáhal určenia svojho vlastníckeho práva a vydania veci voči nevlastníkovi, ktorý neoprávnene realizoval držbu. Podobnú žalobu na ochranu kviritského vlastníctva poznala už pontifikálna jurisprudencia - v rámci sporu proti sebe stáli dvaja domnelí vlastníci, ktorí preukazovali svoje „lepšie“ právo k veci. Vindikácia sa v tomto období realizovala v podobe tzv. *legis actio sacramento in rem*, ktorá predstavovala najvšeobecnejší možný spôsob súdnej ochrany.⁶⁰ Spočívala v zaplatení sumy peňazí (*sacramentum*) oboch strán sporu⁶¹ a ten kto

⁵⁵ PULKRÁBEK, Z.: Svěpomoc v soukromém právu. In: Právní rozhledy. 2001, roč. 9., č. 7. s. 303.

⁵⁶ Prvým prameňom rímskeho práva zmieňujúcim sa o inštitúte svojpomoci je kodifikácia *Lex duodecim tabularum* (Zákony dvanástich tabúl). Napr.: Tabula I, Lex 2: „*Si calvitur pedemve struit, manum endo iacito.*“ (Tabuľa I, Zákon 2: „Ak sa niekto zdráha alebo uteká, nach sa na neho položí ruka.“); Tabula VIII, Lex 2: „*Si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto.*“ (Tabuľa VIII, Zákon 2: „Ak zlomí končatinu a nedohodne sa s ním, nech siahne po odvete.“); Tabula VIII, Lex 12: „*Si nox furtum faxsit, si im occisit, iure esto.*“ (Tabuľa VIII, Zákon 12: „Ak kradne v noci a je zabitý, je zabitý právom.“)

⁵⁷ BARTOŠEK, M.: Encyklopedie římského práva. Praha: Academia, 1994, s. 97. ISBN 80-200-0243-X.

⁵⁸ KINCL, J. a kol.: *Římské právo*. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 158. ISBN 80-7179-031-1

⁵⁹ Pred Justinianom patrila táto žaloba výlučne kviritskému vlastníkovi, v justiniánskom práve, ktoré už poznalo len jediný druh vlastníctva slúžila táto žaloba k ochrane vlastníctva všeobecne. K tomu pozri: HEYROVSKÝ, L.: Dějiny a systém soukromého práva římského, 6.vydání, Bratislava: Právnická fakulta univerzity Komenského, 1927. s. 246.

⁶⁰ Gai. Inst IV, 13: „*Sacrament actio generalis erat; de quibus enim rebus ut aliter ageretur lege cautum non erat, de his sacramento agentur.*“ (Actio sacramenti bývala všeobecná: neboť v tých prípadoch, kedy zákon nestanovil, aby sa žalovalo jinak, žalovalo sa pomoci actio sacramenti.)

⁶¹ Gaius uvádza, že sacramentum bolo v dvojakej výške a to podľa hodnoty spornej veci. Predmetu s hodnotou rovnajúcou sa alebo vyššou ako 1000 assov zodpovedalo sacramentum vo výške 500 assov a veciam s nižšou hodnotou zase 50 assov. V prípade otrokov nezáležalo na ich cene, sacramentum bolo 50 assov. Prečo tomu tak bolo z prameňa nevieme, nakoľko text sa na tomto

v bol v spore neúspešný bol povinný zaplatiť vsadenú čiastku ako pokutu, ktorá bola príjmom štátu. Prechodným štádiom medzi *legis actio sacramento* a klasickou *actio rei vindicatio* bolo zjednodušené *agere per sponsionem*, spor o to, či žalobca je vlastníkom. Išlo v podstate o stávkou malej hodnoty, uskutočnenú formou stipulácie, ktorá závisela od rozhodnutia spornej otázky či vlastnícke právo žalobcu existuje alebo nie.⁶² Žalobca sľúbil zaplatiť žalovanému fixnú sumu (*sponsio*) v prípade svojej porážky. Vložená čiastka sa však nevymáhala, *sponsium* malo charakter nie poenálny ale prejudiciálny a bolo stanovené aby sa na jeho základe rozhodol spor o vec samu.⁶³ Z uvedeného je zrejmé, že na tomto vývojovom stupni malo vlastnícke právo povahu relatívneho subjektívneho práva a atribút absolútnej nadobudlo až neskôr.

Charakter reivindikácie sa teda v rámci rímskeho práva vyvíjal – zo žaloby, pôvodne slúžiacej na uplatnenie vlastníckeho práva sa stala žaloba, ktorou sa začal presadzovať i nárok na vydanie veci.

3 REIVINDIKÁCIA A FORMULOVÝ PROCES

Reakciou na prísne legisakčné žaloby, ktoré bazírovali viac na striktnom formalizme ako na spravodlivosti bolo zavedenie formulového procesu v klasickom práve. K tomu Gai. Inst IV, 30: „*Sed istae omnes legis actionem paulatim in odium venerunt. Namque ex nimia subtilitate veterum qui tunc iura condiderunt eo res perducta est, ut vel qui minimum errasset, litem perderet.*“ [Postupom doby upadly však všetky tieto legisakcie v opovržení. Neboť staří (právníci), podílející se tenkrát na tvorbě práva, to svým přílišným puntičkářstvím přivedli až tak daleko, že kdo se jen maličko zmyšlil, prohrál spor.]⁶⁴

Nie náhodou siahajú počiatky formulového procesu do činnosti cudzineckého prétor (praetor peregrinus) a mestský prétor (praetor urbanus) ho začal používať až neskôr. S rozrastaním rímskeho impéria sa objavujú spory, ktoré neboli dovtedy predvídané. Žaloba *per formulam petitoriam* mala oproti predchádzajúvej *legis actio sacramento* značne zjednodušenú podobu, prétor sa teda mohol viac sústrediť na jadro sporu.

3.1 Aktívna a pasívna legitímácia

„*Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat.*“ (Tomu prináleží dokazovanie, kto niečo tvrdí, nie tomu, kto popiera.)⁶⁵ Žalobca, ktorým bol nedržiaci kviritský vlastník musel v priebehu konania dokázať svoje vlastnícke právo k presne špecifikovanej veci, odporca, resp. žalovaný nemal dôkaznú povinnosť. Žalobca musel preukázať existenciu svojho vlastníctva, najmä to, že mal nadobúdacie dôvod, ba niekedy musel uviesť i dôkazy o spôsobe nadobudnutia veci, čo však vyžadovalo preukázať, že vec nadobudol od oprávneného a tiež i vlastnícke právo jeho predchodcu. Uniesť dôkazné bremeno bolo fakticky veľmi náročné. Podľa Gaia: „*Is qui destinavit rem petere animadvertere debet, an aliquo interdicto possit nascisci possessionem, quia longe commodius est ipsum possidere et adversarium ad onera petitoris compellere quam alio possidente petere.*“ (Kto sa rozhodol vymáhať vec žalobou musí si všímať, či môže nadobudnúť držbu prostredníctvom nejakého interdiktu, pretože je oveľa výhodnejší, sám vec držať a odporcu prinútiť aby žaloval, ako sám žalovať, zatiaľ čo druhý vec drží.)⁶⁶

Žalobca dokonca znášal i povinnosť preukázať držbu odporcu: „*Qui petitorio iudicio utitur, ne frustra experiatur, requirere debet, ani is, cum quo instituat actionem, possessor sit vel dolo desit possidere.*“ [Kto podáva žalobu na vydanie veci, musí zistiť, aby sa zbytočne nesúdil, či ten proti komu vznáša žalobu je (skutočne) držiteľom (veci) alebo sa držby (veci) so zlým úmyslom zriekol.]⁶⁷ Z uvedeného teda vyplýva, že pasívnou legitímáciou disponoval výlučne ten, kto mal vec v držbe, predovšetkým vlastný držiteľ.

---

mieste nezachoval. Dočítame sa však, že to bolo v záujme slobody („*cautum est favore scilicet lobertatis*“) ale spresnenie chýba. K tomu pozri: Gai. Inst IV, 14 a 16.

⁶² Op. cit. sub 5, s. 236 – 237.

⁶³ BUCKLER, W.H.: The origin and history of contract in Roman law down to the end of republican period. Read Books Design, 2009, str. 115. ISBN 1445562537.

⁶⁴ KINCL, J.: Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 256-257. ISBN 9788073800543.

⁶⁵ BLAHO, P. Vaňková, J.: Corpus Iuris Civilis. Digesta. Žilina: Eurokodex Poradca podnikateľa, 2008s. 468. ISBN 978-80-89363-07-0.

⁶⁶ Gai. D 6, 1, 24.

⁶⁷ Gai. D 6, 1, 36.

O pasívnej legitímácii detentora pojednáva Ulpianus: „*Officium autem iudicis in hac actione in hoc erit, ut iudex inspiciat, an reus possideat: nec ad rem pertinebit, ex qua causa possideat.*“ [Povinnosť sudcu pri tejto (reivindikačnej) žalobe spočíva v tom, že zisťuje či má žalovaný držbu a nezáleží na tom z akého dôvodu drží.]⁶⁸ Niektorí právnici⁶⁹ boli toho názoru, že vindikácia od niekoho, komu bola vec daná do úschovy alebo vypožičaná, alebo kto ohľadom nej uzavrel zmluvu o nájme, zmluvu o árende alebo zmluvu o diele alebo kto ju držal kvôli zabezpečeniu dôkazov, v záujme vena či nenarodeného plodu, a tiež od niekoho, kto nemal zábezpeku na budúcu ešte nedokonanú škodu neprichádza do úvahy, pretože títo nie sú držiteľia.⁷⁰ Toto obmedzenie platilo v práve klasickom, neskôr sa od neho začalo upúšťať a postupne došlo k uznaniu pasívnej legitímácie všetkých detentorov, držiacich pre tretieho. Detentor mohol procesnú legitímáciu presunúť na tretieho, v záujme ktorého vykonával držbu a to formou *laudatio (nominatio) auctoris* (tým, že ho pomenoval).⁷¹ Pod vplyvom kauzistických úvah, ktoré pojednávali o špecifických prípadoch úmyselného zbavenia sa držby s cieľom vyhnúť sa sporu, ale aj predstieranej držby za účelom zmätenia žalobcu cisár Justinián rozšíril pasívnu legitímáciu i na tzv. fiktívneho držiteľa (*fictus possessor*), ktorý nebol držiteľom ale držbu len fingoval.⁷²

Žalovaný mohol vstúpiť do sporu tým, že žalobu poprel a bránil sa alebo mohol žalobcov nárok uznať a následne vec vydať. Nemal však defenznú povinnosť, a tak nemusel vstúpiť do sporu, mohol dokonca spolupôsobenie v spore výslovne odmietnuť. Možnosť priamo donútiť žalovaného aby spolupracoval teda neexistovala avšak prétor mal možnosť na neho pôsobiť nepriamo, prostredníctvom magisterského rozkazu, v dôsledku ktorého sa držba presunula na žalobcu (*translatio possessionis*). Uskutočňovalo sa to špeciálnym interdiktom *Quem fudnum* v prípade nehnuteľností, v prípade hnutelných vecí mohol prétor žalobcu vyzvať aby si vec odniesol (*duci vel ferri iubere*), prípadne mu mohol proti držiteľovi povoliť žalobu na predloženie veci (*actio ad exhibendum*) ak sa hnutelná vec nenachádzala na súde.⁷³

3.2 Cieľ reivindikačnej žaloby

Ak žalobca uniesol dôkazné bremeno, vo vlastníckom spore zvíťazil, čoho dôsledkom bola reštitúcia pôvodného stavu, prípadne zaplatenie peňažnej sumy žalobcovi. Táto povinnosť sa však vyvíjala postupne a pomerne zložito. Ako už bolo uvedené, reivindikácia pôvodne slúžila ako žaloba, ktorej hlavným zmyslom bolo uplatnenie vlastníckeho práva a presadzovanie reštitučných nárokov sa objavuje až neskôr. Kvantitatívne kritérium reštitučnej povinnosti však bolo stanovené vždy pomerne jednoznačne: v zmysle reštitučného princípu bol žalovaný povinný vydať nielen vec samu ale aj všetko čo k nej patrí, teda všetko, čo pribudlo od litiskontestácie až do okamihu vynesenia rozsudku, t.j. prírastky a plody. O uvedenom pojednáva Gaius: „*Praeterea restituere debet possessor et quae post acceptum iudicium per eum non ex re sua adquisivit.*“ [Okrem toho musí držiteľ vlastníckovi vrátiť čo po dohode o spore nadobudol prostredníctvom (otroka) nie zo svojho (majetku).]⁷⁴ Nepomerne nevýhodnejšie postavenie mal nedobromyseľný držiteľ, nakoľko bol povinný vydať resp. nahradiť žalobcovi i plody pred litiskontestácie.

Ak mal sudca existenciu kvritského vlastníctva žalobcu za preukázanú, nevyniesol automaticky odsudzujúci rozsudok ale najprv osobitným reštitučným rozkazom uložil žalovanému povinnosť vydať vec so všetkými prírastkami žalobcovi. Ak žalovaný rozkazu vyhovel a vec vydal, bol oslobodený, ak však naturálnu reštitúciu odoprel, sudca vydal odsudzujúci rozsudok, ktorý znel na peňažné plnenie, až do výšky prísazného ocenenia žalobcu. Bartošek v tejto súvislosti uvádza, že žalobca, napriek tomu, že bol v spore úspešný a svoje vlastnícke právo preukázal, ocitol sa v pozícii vyvlastneného, nakoľko nemal žiadnu možnosť dosiahnuť vydanie veci.⁷⁵ Zaujímavé je, že žalovaný, ktorý spor prehral a preto mu bola uložená povinnosť zaplatiť žalobcovi peňažnú sumu, zaplatením tejto peňažnej reštitúcie nadobudol vlastnícke právo k predmetnej veci. Nastáva tu

⁶⁸ Ulp. D 6, 1, 9.

⁶⁹ Napr. právník Pegasus.

⁷⁰ Ulp. D 6, 1, 9.

⁷¹ Op. cit. sub 5, s. 195.

⁷² Op. cit. sub 6, s. 184.

⁷³ Tieto procesné prostriedky mali charakter *in personam*, t.j. žalovaný sa na tejto časti sporu musel zúčastniť. K tomu pozri: BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 2. vyd. Praha : Academia, 1994, ISBN s. 237.

⁷⁴ Gai. D 6, 1, 20.

⁷⁵ Op. cit. sub 5, s. 237.

situácia obdobná kúpe – žalovaný zaplatením peňažnej sumy „kúpil“ vec od žalobcu a nadobudol k nej vlastnícke právo. Uvedené vyplýva z kauzistických úvah Ulpiána: „*Si lis fuerit aestimat, simillis est venditioni.*“ [Ak bola sporná vec (na súde) ocenená (v peniazoch), podobá sa to na predaj.]⁷⁶

3.3 Procesná ochrana žalovaného

Žalovaný bol oprávnený brániť sa vo vindikačnom spore na čo mal k dispozícii viaceré procesné prostriedky. Napríklad bol oprávnený požadovať náhradu nákladov, ktoré na vec patriacu žalobcovi vynaložil. Náhradu nevyhnutných nákladov (*impensae necessariae*), teda nákladov na udržanie a zachovanie veci mohol žiadať jednak dobromyseľný, jednak zlomyseľný držiteľ, s výnimkou zlodeja. Dobromyseľný držiteľ mohol požadovať i úhradu nákladov užitočných, t.j. nákladov objektívne vec zhodnocujúcich (*impensae utiles*) avšak náhrada nákladov luxusných, t.j. zbytočných, resp. nákladov na skrášlenie veci (*impensae voluntariae*) závisela na žalobcovej ľubovôli bez ohľadu na dobrú vieru žalovaného.

Klasické právo priznávalo žalovanému i retenčné právo k veci a to až do doby, kým mu žalovaný neuhradil všetky nevyhnutné náklady. Justitnián túto úpravu reformoval a zaviedol tzv. *ius tollendi* t.j. právo dobromyseľného žalovaného oddeliť si od veci všetko to, čo k veci pribudlo, a čo mu vlastník nechce alebo nemusí nahradiť, avšak tak aby nedošlo k zhoršeniu hodnoty veci alebo k jej poškodeniu.

V záujme spravodlivosti vindikačného sporu vytvoril prétor niekoľko druhov procesných námietok žalovaného, ktorými sa mohol brániť proti reivindikácii: *exceptio doli*, slúžila predovšetkým na náhradu nevyhnutných nákladov, ktoré žalobca odmietal žalovanému vydať, *exceptio in factum* ak žalovaný svoju držbu opieral o iné vecné právo (napr. požívacie), *exceptio litigiosi* proti tomu, kto kúpil vec po litiskontestácii napriek tomu, že vedel, že ide o predmet súdneho sporu, prípadne *exceptio rei venditae ac traditae* (námietka predanej a odovzdanej veci).⁷⁷

4 ZÁVER

Rímske právo poňalo ochranu vlastníckeho práva vo forme vindikácie veľmi komplexne a vo svojej dlhej histórii veľmi kvalitne a precízne vypracovalo podobu žaloby na vydanie veci, ktorá sa odráža dokonca aj v dnešnej právnej úprave ochrany vlastníckeho práva. Niektoré elementy boli zmenené, niektoré náležitosti boli zrušené, ale pôvodný zmysel – ochrániť vlastníctvo zostal zachovaný. A nielen ochrana vlastníctva, ale aj spravodlivosti a práva, a tým vlastne chrániť celý spoločenský poriadok. Tu je potrebné vidieť najvýznamnejší odkaz, nielen rímskej reivindikácie, ale celého rímskeho práva pre našu súčasnosť a lepšiu budúcnosť.

Použitá literatúra:

- BARTOŠEK, M.: Encyklopedie římského práva. Praha: Academia, 1994, 471 s. ISBN 80-200-0243-X.
- BLAHO, P. Vaňková, J.: Corpus Iuris Civilis. Digesta. Žilina: Eurokodex Poradca podnikateľa, 2008, 528 s.. ISBN 978-80-89363-07-0.
- BUCKLER, W.H.: The origin and history of contract in Roman law down to the end of republican period. Read Books Design, 2009, 240 s. ISBN 1445562537.
- BUBELOVÁ, K.: *Actio Publiciana* pohľadom Justinánských Digest. In: Pocta Petrovi Blahovi k 70. Narodeninám. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2009, s. 99 – 110. ISBN 978-80-8082-335-1.
- BUBELOVÁ, K.: Predmet vindikace podle justiniánského práva. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Iuridica. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, č. 5 – 6, s. 48 – 66. ISBN 80-244-0804-X.
- GOGOVÁ, M.: Vlastníctvo, vlastnícke právo a teoretické východiská jeho obmedzenia. In: Istitut vlastníctví a jeho ochrana. Kunovice: Evropský polytechnický institut, 2007, s. 25. ISBN 978-80-7314-129-5

⁷⁶ Ulp. D 6, 2, 7, 1

⁷⁷ BUBELOVÁ, K.: Predmet vindikace podle justiniánského práva. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Iuridica. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, č. 5 – 6, s. 48 – 66. ISBN 80-244-0804-X.

HEYROVSKÝ, L.: Dějiny a systém soukromého práva římského, 6.vydání, Bratislava: Právnická fakulta univerzity Komenského, 1927, 311 s.

KINCL, J. a kol.: *Římské právo*. Praha : C.H.Beck, 1995, 385 s. ISBN 80-7179-031-1.

KINCL, J: Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 256-257. ISBN 9788073800543.

MACPHERSON, C. B.: *Property: Mainstream and Critical Positions*. Toronto: University of Toronto Press , 1987.

PULKRÁBEK, Z.: Svépomoc v soukromém právu. In: *Právní rozhledy*. 2001, roč. 9., č. 7. s. 303.

Digesta

Gaiove Inštitúcie

Justiniánske Inštitúcie

Zákony XII tabúl'

Kontaktné údaje:

Mgr. Jana Kováčiková

jana.kovacikova@flaw.uniba.sk

Katedra právnych dejín, Právnická fakulta Univerzity Komenského

Šafárikovo nám. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

ADMINISTRATIVE JUSTICE IN THE TERRITORY OF THE BANOVINA OF CROATIA

Višnja Lachner

Josip Juraj Strossmayer University in Osijek, Faculty of Law in Osijek

Abstract: In this paper, there is analysis of administrative adjudication in Croatia from the second half of the 19th century in particular related to administrative judiciary and administrative judicial supervision in the Banovina of Croatia. The central point is that the systems of judicial control of public administration are developing on the three bases: inherited tradition, the impact of the principles and standards of European administrative law and certain peculiarities of each country. After the establishment of the Banovina of Croatia in the 1939th, it was established a special Administrative Court based in Zagreb, totally independent of the administrative judicial system in former Yugoslavia. Thus, it was established a separate system of administrative judiciary and administrative judicial control of administrative acts. The author provides insight into the basic notes on the organization of the Administrative Court and the subject-matter and territorial jurisdiction of the same, especially refers to an administrative dispute and the proceedings before the Administrative Court, the actors, judicial decisions and legal remedies against the decision of the Administrative Court.

Key words: administrative adjudication, administrative judicial supervision, Administrative Court, administrative dispute and the proceedings

1 INTRODUCTION

A Decree on the Banate of Croatia (The Banovina of Croatia) of 26 August 1939¹ is a political and legal development of the previous political agreement Cvetković-Maček and its legal basis, since the agreement itself represented a political act. The legal basis for the regulation on the change of the state organization was in Article 116 of the Octroyed constitution² which authorized the ruler that in exceptional cases he may take measures derogating from the constitutional and legal regulations, as the Royal Regency had not agreed to regularly change the Constitution. On the basis of the mentioned article factual constitutional revision was undertaken, as the bearers of the agreement formally remained within the confines of the Constitution, but they actually exchanged some of its essential principles, ie. centralism and the ideology of the Yugoslav national Unitarianism. Based on this regulation in addition to Yugoslav nations the Croatian nation with its own Banate (province) was recognized as well.

Regulation on the Banate of Croatia brought the following fundamental changes in the political and legal system³:

1. With this regulation the Banate of Croatia was created as a separate statehood area involving former Sava and Littoral Banovina and districts Dubrovnik, Sid, Ilok, Brcko, Gradacac, Derventa, Travnik and Fojnica, which had hitherto been in the territorial part of other provinces (banovinas). Zagreb was the administrative center of the whole of the area.
2. On the territory of the Banate of Croatia two frames of authorities are distinguished: Banate's and state's. The jurisdiction of the Banate included: internal administration, justice, education and culture, physical education, agriculture, trade, industry, forests and minerals, construction, Social Policy, Public Health and Finance. All jobs that are not explicitly mentioned in the decree remained under the jurisdiction of the central state organs - such as: foreign affairs, the army and navy, intelligence, national security, suppression of anti-state propaganda, mining legislation, foreign trade, finance, and common citizenship.

---

¹ Official Gazette, No. 194 - A- LXVIII of 26 August 1939

² Constitution of the Kingdom of Yugoslavia of 3 September 1931, Belgrade

³ Engelsfeld, Neda, *Povijest hrvatske države i prava – Razdoblje od 18. do 20. stoljeća* [History of the Croatian State and Law – in the period of 18th – 20th century], Zagreb, 2006, p. 381.

3. It was agreed in general that the special financial independence be provided for the Banate of Croatia in order to successfully perform the duties of its competence (Article 3 of the Regulation). This issue is regulated by the Regulation on the financing of the Banate of Croatia of 30 March 1940. With this decree the Banate of Croatia was left a part of income from its territory to cover autonomous needs. Those were the types of direct taxes and revenues from income tax and excise tax on alcoholic beverages.

4. Authorities in the Banate of Croatia were: Parliament as the supreme legislative representative body for the Banate of Croatia; ban and the government of the Banate representing the executive authorities and the judiciary.

2 ADMINISTRATIVE JUSTICE AND ADMINISTRATIVE SUPERVISION IN THE BANATE OF CROATIA

Judiciary of the Banate of Croatia was independent and the judicial function on the territory of the Banate of Croatia was carried out by the ordinary courts, including Sharia and commercial courts and specialized courts. Independence of the courts in the Croatian Banate was not limited by anything other than the rights of the ruler in whose name judgments and decisions were brought and executed. Also, with the king's decree the president and the judges of the Table of Seven were appointed and promoted, as well as the president and the judges of the appellate courts in Zagreb and Split, the Board and the Court of Auditors in Zagreb, and presidents and judges of district courts.

After the establishment of the Croatian Banovina on 12 October 1939 The Decree on the Administrative Court in Zagreb⁴ was issued which served as the basis for the creation of a special Supreme Administrative Court of the Banate of Croatia in Zagreb, totally independent of the administrative system in Yugoslavia. With this there was established a separate system of administrative courts in the Banate of Croatia. The provisions of Article 11 Paragraph 1 of the Decree on the Banate of Croatia it is stipulated that: "A final decision concerning administrative disputes in matters within the jurisdiction of the Banate of Croatia was made by The Administrative Court in Zagreb". Also certain powers of the State council⁵ which were determined by the special provisions were assigned to this court⁶.

Regulation of the Administrative Court in Zagreb regulated organization (Chapter I, Art. 1-19), competence (Chapter II, Art. 20-28), the proceedings before the Administrative Court (Chapter III, Art. 29-70) and the interim and final orders (Chapter III, Art. 71-74).⁷ With the publication of the mentioned Decree in the "Official Gazette" it gets the mandatory power and then for the Administrative Court in Zagreb the following laws were terminated including all amendments and the Article 11 of the Law of 28 February 1874 on the judicial authorities: the Law on the Council of State and Administrative Courts of 17 May 1922, the Law on the Rules of Order in the State Council and Administrative Courts of 29 May in 1929.⁸

According to Art. 1 of the Regulation of the Administrative Court in Zagreb, the Administrative Court in Zagreb was designated as the supreme administrative court of the Banate of Croatia and on behalf of the King hands down a ruling (Article 2 of the Regulation on Administrative Court in Zagreb). The Administrative Court has a president, vice-president, and the required number of judges. Besides them, the staff members of the Administrative Court are also secretaries, stewards, clerks, handling clerks, officials and attendants⁹ On the basis of Art. 10 Paragraph 2 of the Decree of the Banate of Croatia President, Vice President and the judges of the Administrative Court were

---

⁴ Regulation of the Administrative Court in Zagreb was brought on 12 October 1939 by royal governors and proposed by the Ban of the Banate of Croatia The Regulation was published in the Official Gazette no. 236 of 18 October 1939 and entered into force on the same day

⁵ Zakon o Državnom savjetu i upravnim sudovima [Law on the Council of State and Administrative Courts], Official Gazette, No. 111 of 22 May 1922 *Also look in:*

⁶ Medvedović, Dragan, Upravno sudstvo u Hrvatskoj, u: Hrestomatija upravnog prava [Administrative courts in Croatia, in Chrestomathy of the administrative law], Zagreb, 2003, p. 330

⁷ Some articles of the Regulation on Administrative Court in Zagreb refer to some legislation on the LAP (Law on Administrative Procedure of 9 November 1930) and CLP (Civil Litigation Procedure of 9 July 1930). See: Regulation on the administrative Court in Zagreb, 1939, p. 67, 68

⁸ Article 74 On the Provision of the Administrative court in Zagreb, Zagreb, 1939, p. 66

⁹ Number of secretaries and other support staff is determined by the Ban after the hearing of Personnel Council (Article 3 of the Regulation on Administrative Court in Zagreb).

appointed by a decree of the king at the proposal and counter-signature of the Ban. The Ban would form its proposal to the king on the basis of previously obtained proposal of the personnel Council of the Administrative Court¹⁰, which, after having completed the tender, recommended three candidates to the Ban for each vacancy and delivered all the remaining applications. In the appointment of judges especially the Secretaries of the Administrative Court had to be taken into account, if they had met the requirements of Art. 4 Paragraph 1 and had been recommended by the personnel board.

The President, Vice President and judges of the Administrative Court are independent and "to do judgment they do not stand under any power, but judge by the law" (Article 8, paragraph 1 of the Decree). So, they had immunity and could not have been sued for their work without authorization of the general sessions of the court. Likewise, the general sessions of the court were the one to decide in the first and last instance to lift the immunity and disciplinary responsibility of the President, Vice-Presidents and judges.¹¹

3 SUBSTANTIAL AND TERRITORIAL JURISDICTION OF THE ADMINISTRATIVE COURT

According to Art. 1 on the Decree of the Banate of Croatia, the Administrative Court had territorial jurisdiction over the entire area of the Croatian Banate, i.e. area of the former Sava and Littoral Banate, and districts Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik and Fojnica.¹² Chapter II of the Regulation of the Administrative Court in Zagreb contains provisions relating to the jurisdiction of the Court, and Article 20 provides that the Administrative Court had jurisdiction in "administrative disputes relating to matters within the competence of the Banate of Croatia". Under the jurisdiction of the Croatian Banate within the scope of the authority of the Banate were all those affairs that were according to the earlier regulations under the jurisdiction of the Banate as administrative-territorial units. These affairs included administrative and self-administrative affairs as well as the affairs handed over by the provision of Art. 2 of the Decree on the Banate of Croatia: internal administration, justice, education and culture, physical education, agriculture, trade, industry, forests and minerals, construction, Social Policy, Public Health and Finance.¹³ Also, the Administrative Court was responsible for the resolution of administrative disputes against acts of state authorities which were not the bodies of the Banate, but they had a seat on its territory, however in these cases, the decision of the Administrative Court was not final since it was allowed to appeal against it to the State Council in Belgrade, whose decision obliged the court or administrative bodies in the territory of the Banate of Croatia.¹⁴ According to the Regulation on the

---

¹⁰ The Administrative Court has a personal council, which include the President, Vice Presidents and the Council of the Administrative Court (Article 10 of the Regulation on Administrative Court in Zagreb).

¹¹ The judges of the Administrative Court were referred to the Regulation on official relations of the Banate's officials (Official Gazette no. 237/39) and The Law on the officials from the 1931.

¹² Art. 1 On the Provision of the Banate of Croatia, Official Gazette, No. 194 - A- LXVIII of 26 August 1939.

¹³ With the special regulations the Banate of Croatia took over some individual jobs in the following matters: the Regulation on official relations of the Banate's officers, Official Gazette no. 237 of 19 November 1939, Regulation on the Budget, Accounting and the Court of Auditors of the Banate of Croatia, Official Gazette no. 237 of 19 November 1939 Regulation on Transfer of Undertaking buildings, Official Gazette no. 275 - XCV of 30 November 1939, the Regulation on the authorization of the Ban of the Banate of Croatia to extend Regulation adopted on the basis of special legal powers to the territory of the Croatian Banate, Official Gazette no. 270 of 28 November 1939; Regulation on transferring agricultural affairs from the government to the Banate of Croatia, Official Gazette no. 282 - XCIX of 8 December 1939 Regulation on Transfer of the Affairs on Social Policy and Public Health from the State on the Banate of Croatia, Official Gazette no. 282 - XCIX of 8 December 1939 Regulation on Transfer of Operations of Education from the state to the Banate of Croatia, Official Gazette no. 282 - XCIX of 8 December 1939; Regulation on Transfer of Undertaking forest and mine from the state onto the Banate of Croatia, Official Gazette no. 282 - XCIX of 8 December 1939; Regulation on Transfer of Affairs of Trade and Industry from the state onto the provinces of Croatia, Official Gazette no. 282 - XCIX of 8 December 1939.

¹⁴ See: Regulation on jurisdiction in an administrative dispute regarding acts of state authorities in the Croatian unit of 6 December 1939 - Official Gazette. XCVIII of 7 December 1939

Administrative Court in Zagreb, in case of overstepping their authority, the Administrative Court was responsible to annul the decisions of the special administrative courts of the highest level – including the Court of Auditors – as well as the decisions taken in the last stage of the points 2 and 4 of the article 24¹⁵, under the condition that it was not under the jurisdiction of the ordinary courts (Art. 26). Likewise, the Administrative Court had jurisdiction to resolve the conflict of jurisdiction between the Banate's administrative and self-administrative government (Article 28).

According to the Regulation, the Administrative Court in administrative proceedings was to decide on the legality of administrative acts¹⁶ and self-government. But apart from the acts of administrative authorities under the court's supervision there were also put administrative penalty decisions, but only under the assumption that they were not brought by the administrative authorities as subsidiary organs of criminal courts (Art. 20 § 2). Since the Regulation on Administrative Court in Zagreb is about a dispute on the legality, authorities of the administrative court pertained to whether the act of the administrative power is legitimate and whether the administrative authority applied any kind of law or lawful order (decree), and whether it acted according to the regulations of the proceedings in the previous procedure. For determining jurisdiction in a dispute over the legality, jurisdiction for all administrative acts is taken in principle, and then all exceptions to this rule (so called general clause with negative enumeration) are precisely and exhaustively listed. The mentioned clause is also used by this provider of the regulation in determining the scope of the acts which are subject to the administrative court supervision. Administrative dispute, according to the general clause, could lead against administrative acts that were defined in a strictly formal sense, that is, as defined in Art. 20 Paragraph 1 of the Regulation of "acts of administrative authorities who had their rights or indirect personal law-based interests violated", and when the act of administrative authorities violated the law in favor of the individual."¹⁷

There was no claim (negative enumeration) in four cases: a) in cases in which/ if many administrative authorities were authorized by the positive right to make decisions on the basis of the discretion, if this authorization was applied in terms of law and order, b) in the disciplinary matters unless it was determined otherwise by the law c) in matters relating to administrative duties of the ordinary courts, d) in the matters which were decided upon the first and last instance permanent commissions, provided that their members in the performance of this function are independent, and if among them there is at least one judge, and provided that no legal remedy to the Administrative Court was expressly permitted by the law.

A Party (individual or legal entity) could file a lawsuit before the Administrative Court only if it had previously appealed to the administrative authority. However, if the appeal was excluded by the extremely special law, the party could have filed a complaint directly with the court (Article 22, paragraph 2 of the Regulation). If it was possible to appeal to a higher administrative authority against the challenged act of the administrative authority¹⁸, and the party either failed to do so or to do so in time, the court was bound to reject such a complaint in writing (Article 51, paragraph 1, item 3). In addition to the fact that the administrative proceeding could have been taken against the administrative acts, it could have been also started in case of „administrative silence“ that is, if the administrative organ of the government, whose decision would be final in the administrative procedure, does not make such a decision within three months from the prosecutor's re-acquisition (Article 47, paragraph 1).¹⁹

---

¹⁵ Article 24: No place for a complaint: ... 2) in disciplinary matters, unless determined otherwise by the law; ... 4) in matters which are decided in the first and last instance by permanent commission, if their members in the performance of this function are independent and if among them there is at least one judge, and if the remedy to the Administrative Court would not be expressly permitted by the law.

¹⁶ See: Krbek, Ivo, O upravnom sporu, u: Hrestomatija upravnog prava [On administrative dispute, in: Chrestomathy of the administrative law], Zagreb, 2003, p. 230...“ The immediate subject of a dispute about the legality is the issue of the legality of an administrative act .. .”; ... In a dispute over the legality the act has the primary position, and only after that its bearer ... ”

¹⁷ "The administrative authorities also include self-administrative authorities" Art. 21 of the Regulation on the Administrative Court in Zagreb, 1939

¹⁸ In this provision the impact of the old Austrian and Yugoslav administrative-control system can be seen.

¹⁹ "Regulation of the Administrative Court in Zagreb standardizes the option of keeping disputes of the jurisdiction but they were also associated with the dispute about the legality. The first is the case

4 PROCEEDINGS BEFORE THE ADMINISTRATIVE COURT

Although the administrative dispute is conducted because of the administrative act whose existence is a precondition for the possibility of a dispute, the dispute itself is conducted as a dispute between the parties. The parties in the administrative court proceedings on one side are private persons or public authorities, and on the other side the administrative authority against whose act the lawsuit was filed. Also according to the specific provisions of the Regulation, in cases that the annulment of the act against which the complaint was lodged was at the expense of the person (interested third party), these persons had a position of the party in the dispute. Therefore, from the above mentioned it can be concluded that in the administrative proceedings, according to the regulations of the Decree, there were three types of parties: the plaintiff, the defendant and interested third parties.

The ability of being the party had all the people who had a position of the party in the proceedings before the administrative authorities, then the administering authority against whose acts the charges were pressed, as well as the authorities and organs that were authorized by the law to press charges. For the process capability of the parties there are valid regulations of the Law on Administrative Procedure, unless this Regulation does not contain specific provisions regarding the foregoing. Since the party's and the process ability are the conditions for action by a party, the court ex officio took care that during the whole process the one that occurs as a party, has the necessary capabilities and the ability to independently perform procedural actions. In the same way it took care that the lawyer had the power of an attorney.

In addition to the provisions of the claimant and the circumstances under which individuals can be found in this capacity, the decree stipulates the conditions under which an administrative dispute may be initiated by the Attorney of the Banate for the protection of legality and public interest, if the act of administrative authorities violated the law in favor of the individual. The Attorney of the Banate can in some cases represent the authority of the Banate provided it had been authorized by them, since as a rule the administrative authorities were represented by their body authorized by the law.

The party can act alone before the court or be represented by a lawyer who is required at the first procedural action "that takes to prove with the the original authorization or a certified copy thereof, that he is entitled to representation before the Administrative Court." (Article 35 of the Regulation on Administrative Court in Zagreb). Based on the authorization the lawyer is authorized to take all procedural actions pursuant to the provision § 132-a of the Civil litigation of 9 July 1930, unless nothing else had been determined by it. In addition to the above provision, the Regulation also provides that the provisions of § 136 and 137 of the civil litigation will be applied in accordance with the administrative and judicial proceedings.

Request for objectivity in dealing with disputes in administrative court proceedings sometimes imposes a need to exclude any possibility of having a particular official person dealing with the case whose impartiality might be questionable for there are certain circumstances that place such a person in a special relation either towards the case itself or towards the subjects participating in the proceedings. Thus, according to the Decree the conditions of the exclusions by which the judges and scribes are to be excluded from the case are explicitly enumerated:

1. Cases in which the parties are they themselves or their spouse, even if divorced, a fiancé, a blood relative in the direct line, and in the lateral line all relatives within the four generations, those related by marriage up to the second generation, even if the marriage was terminated;
2. Those that include a stepfather, stepmother, stepson or fosterparent;
3. Those that involve godfather or a godfather of their children or vice versa;
4. Those involving people who used to be or still are the proxies, managers, protectors or guardians and wards, or those who were witnesses or court experts;
5. Where the proxy is a person who is a blood relative in the direct line, or a relative by marriage to the second degree in the lateral line;

---

against the failure of the management in dealing with the requests of the parties by competent administrative authorities and the other case is established as a principle of sanctions that the judgments of the Administrative Court in a dispute are mandatory for the State Government and the competent authority "See: Medvedović, Dragan, *Upravno sudstvo u Hrvatskoj: Hrestomatija upravnog prava* [Administrative court in Croatia, in: *Chrestomathy of the administrative law*], Zagreb, 2003, p. 334.

6. In which they worked as an administrative bodies in the process that had preceded before the administrative authorities;
7. In which other important reasons clearly put into question their full impartiality.

Judges and scribes shall notify the President of the Court, and the council responsible for hearing the dispute shall decide on the exclusion by which the judge or the scribe is to be excluded from further discussion.

When the party makes the request for the removal of judges or a scribe for the very reason that they had provided for their exclusion, then the application must specify the circumstances in which it considers that there is a reason for exemption, and in the case of an item 7 these reasons are to be made possible. If the person whose disqualification is required does not recognize the grounds on which the claim is based, the solution to this proposal is brought out by the council that is normally responsible for the matter, but in the absence of that person. The person whose disqualification is required is replaced by his deputy in this decision.²⁰

Examining the files and information about the course of the proceedings, shall be done in accordance with the *provisions of the Administrative Procedure of 9 November in 1930*²¹. According to these provisions, the parties concerned have the right to inspect the files of the case and at their own expense rewrite the necessary documents. This is done under the supervision of an official. A possibility of such an insight into the subject can be linked to the principle of the public in the work of administration, which allowed the citizens to protect their legitimate rights and interests. Of course, there were certain documents which could not have been inspected or copied, for example the minutes of the council, while the plans and decisions and other documents which were conducted on a confidential basis were excluded in case that this could thwart the purpose of the proceedings, or if it was contrary to public interest or justified interests of one party or third parties.²²

An administrative dispute begins with a claim, which means that the filing of formal charges is a procedural action without which no administrative dispute is possible. According to the regulations the complaint must specify, in addition to what is specified for the contents of each submission, an act of administrative authorities against whom the complaint is directed, and the individual items for which it pleads with reasons. Also, if possible, the complaint shall state the third parties which would suffer a detriment should the disputed act was canceled. The complaint shall be accompanied by such documents to which the plaintiff was called upon (original documents and their faithful transcript). In addition to the complaint one copy of the complaint and the attachments for the defendant body and for every third person which would suffer a detriment due to the annulment of the challenged act is also to be submitted.

In the administrative dispute deadline for submitting claims is 2 months from the date of delivery of the act to the plaintiff or from the date of publication of the act unless an individual delivery had been prescribed. The deadline was in effect even in the event that the complaint was submitted by the public authority or the Attorney of the Banate. In this way, a unique deadline was set within which the complaint must be raised, and regardless of the issue of who emerges as the plaintiff (private person or public body). The exception to the two-month deadline for filing a complaint is possible in the case when "the party, which did not receive any decision from the administrative authority whose decision would be final, did not receive any decision within three months, starting from the day when the request for this decision was resubmitted, can file a complaint with the Administrative court attaching the confirmation on the receipt (§ 31 LAP) or mail certificate. This lawsuit is not related to the two-month period". The two-month period for filing a

---

²⁰ According to Art. 39 of the Regulation of the Administrative Court in Zagreb: The members of the court, which turn themselves off or are exempt, are replaced by their deputies. If the Council can not be complete this way, president of the court will be filled by other members of the council of the court.

²¹ § 42 of the Law on general administrative procedure of 9 November 1930

²² Also, in terms of delivery, deadlines, maintain order, penalties for breaches of the law and the wantonness of the pursuant the chapters IV, V, and VI of Section I LAP will be applied. At the oral hearing according to the § 66 of the LAP the chairman is the one to caution, and the removal of the sanctions is imposed by the council. In doing so, in terms of an agent from among lawyers or law interns, as well as public officials, who act in the exercise of their position, the following provisions will be applied accordingly § - a 268, § § 2 - 186, § § 2 and 243 § - and 264 and § 606-a of the civil litigation. Sentences imposed by the court shall be executed by the administrative procedure (§ 137 LAP) - (Art. 43 of the Regulation on Administrative Court in Zagreb).

complaint is a legal deadline which cannot be prolonged. The plaintiff must comply with this deadline, because his overdraft would result in dismissing the lawsuit.

In principle the lawsuit against the acts of administrative authorities did not prevent their execution. Accordingly, the complaint had no automatic suspense effect in principle, which meant that an action which is driven by administrative action had no effect on the implementation of the life of the disposition of the administrative act (execution) against which it had been filed. But in order to protect the interests of the parties, the Regulation still allowed the possibility to delay the execution of an administrative act concerning the lawsuit. Postponement of the administrative act could occur as mandatory and optional stay of execution. Under the ordinance, upon the request of the plaintiff, the defendant authority shall postpone the execution of the act should the execution of the final court decision cause irreparable harm to the plaintiff and which could not be repaired, and a delay is not against the public interest nor it does any irreparable damage to the opposing party. When the mentioned conditions existed, the Authority had no choice but to postpone the execution.²³

Formulation "to postpone" orders the mentioned body how to act on the occasion of an application for a postponement, with which any freedom of action is limited. Optional stay of execution of an administrative act that is being challenged by a lawsuit is provided by the Regulation in a way that it stipulates that in other cases the defendant authority may at the request of prosecutors postpone the execution, provided that it was not contrary to the public interest. If in the above case a non-performance of the act could result in irreparable damage to the opposing party, the administering authority may require the applicant an adequate private insurance and thus conditional stay of execution. Administering authority (the accused body) during the entire proceedings could satisfy a demand before the plaintiff and to repeal its decision or amend it, provided it did not affect the rights of the third parties (Art. 50).

Having received the lawsuit the court could proceed in the following ways regarding the means for solving the case: a) to dismiss the complaint, b) to conduct preliminary proceedings, but in the case of a simple pure legal issue, the court could not immediately determine the oral hearing or to address complaints²⁴ c) that in the further course of the proceedings, as a rule, conducted a hearing.

Using its powers under the Regulation The court could dismiss the complaint in writing for procedural defects. In this case, the court did not decide on the claim, but was obliged to bring a decision rejecting a complaint after having determined that there was a reason predicted by the regulation for rejecting them. Regulation itemizes when the court has the right and duty to dismiss the lawsuit. It will use its right if it finds:

- that for the cases in question there are no basis to file a lawsuit to the Administrative court under Art. 24 of this Regulation;
- that the suit was filed untimely or prematurely (Article 47 of the Regulation);
- that it was possible to file a lawsuit against the administrative act that was challenged by the lawsuit, thus, it was filed either untimely or not filed at all;
- that it is obvious that the administrative act challenged in the lawsuit lacks direct personal interest based on the law;
- that there is already a final decision made in an administrative dispute about the same thing, that the Court had already once finally solved the case;
- that formal defects of the lawsuit were not removed by the plaintiff according the article 41 of the Regulation.

The existence of any of the above reasons entitles the court to dismiss the complaint, and in each subsequent stage of the proceedings.

If the court does not dismiss the complaint immediately, it conducts the preliminary proceeding.²⁵ The first action of the court in the previous procedure was to submit claims with attachments to answer the respondent authority and any interested third parties. These subjects provide an answer to the complaint within the time limit set by the court in each case, but this period

---

²³ The right to postpone the execution of an administrative act challenged in the lawsuit is reserved exclusively for the administrative body (the body whose decision is being contested).

²⁴ In these cases, the Court asked for the case file only from administrative authorities, and a copy of the complaint and attachments are delivered to the respondent and the third person.

²⁵ In the Art. 52 of the Regulation there is one exception of the prior procedure, which was only permitted in the case of simple pure legal issue, in which the court could immediately schedule the hearing or to address the complaint.

can not be longer than a month. The court could determine further responses and counter responses, if it considered it useful and meaningful for the case. Failure to prepare a response to the complaint and further counter responses does not entail any sanctions. In addition, the court may interrogate persons, either alone or through administrative or judicial authorities, and to obtain in writing necessary information and declarations from the administrative and other authorities (Art. 53). Also, the respondent party (administrative authority against whose act the lawsuit was filed) shall send the Court all the documents relating to the case. If the respondent authority does not send the case files or a statement that they were lost after the second request, the Court may order a hearing and deliver a verdict.

As a rule in the further course of the proceedings it was necessary to carry out an oral hearing.²⁶ But based on Art. 56 Paragraphs 1 of the Regulation it was excluded if the complaint had been filed against the edict against acts of employee relations of the public officials. The rule is that the court resolves, or makes a decision in administrative proceedings in closed session, that is, without the presence of the parties. And with this rule the court may ex officio appoint a hearing if it finds it necessary for a more thorough discussion of the case. Oral hearing could be suggested by the parties. Thus, a hearing could have been asked for by the prosecutor during the bringing of the lawsuit and the defendant and the third (interested) person within a deadline given for answering the complaint.

Should there be an oral hearing on a case it was decided by the chamber which was responsible for resolving the matter. Therefore, the determination of an oral hearing depended on the discretion of the court. If it is determined that an oral hearing should take place, then the court summons the plaintiff, the defendant authority and interested third parties which would suffer a detriment in case of the cancelation of the challenged act, and if necessary the experts.²⁷ The absence of the oral argument did not hold back the work of the court. Their absence could not have been the reason for their abandoning of the legal requirements. However, their submissions should have been read if expressly requested by the opposite party or the court held it necessary. If both a plaintiff and defendant failed to appear at the court, the court could have cancelled the hearing. The debate could have been postponed only for important reasons, which was decided by the Panel.

The discussion was guided by the presiding judge, and the first one to speak was the reporter. He exposes the state of affairs and the substance of the dispute, and after that gives the plaintiff to explain and defend the lawsuit, and then to the representative of the respondent parties and interested third parties to explain their point of view. The minutes from the oral hearing are kept and signed by the presiding judge and the scribe.²⁸

In administrative proceedings the court would adopt two kinds of decisions: judgment and decision. The court ruled with the judgment which upheld a complaint and annulled the disputed administrative act or it was rejected as unfounded. When the court rejected the complaint on the grounds that the law provides for the rejection of the complaint or halted the process, than it made it the solution. If an oral hearing was held, the court as a rule, after the discussion was supposed to communicate the decision along with the most important explanation. In complex cases, and for important reasons and complicated legal issues, the court could give up the verbal announcement of the verdict, and to render a written decision for at least eight days. The verdict was not published unless the parties came to a debate, or if they had been removed from the hearing before the end of the debate.

If after the oral hearing it is necessary to determine any fact for which discussion no oral hearing is required, the court will make a decision without a hearing, and no later than eight days after it confirms that fact.

Judgment shall be issued in writing, and in terms of content sections the Regulation stipulates that they include the following: name of the court, name of the councils and their members as well as the scribe, label of the parties and their representatives, a brief note of the dispute, the decision and the

---

²⁶ *Vidjeti*: Medvedović, Dragan, Upravno sudstvo u Hrvatskoj, u: Hrestomatija upravnog prava [Administrative courts in Croatia, in Chrestomathy of the administrative law], Zagreb, 2003, p. 335.

²⁷ In terms of reference the following provisions shall be applied accordingly § § 32, 33, 34 and 37 of the Law on Administrative Procedure of 9 November 1930.

²⁸ Regarding all other issues the following provisions were applied § 77 and § § 35-40 of the Law on Administrative Procedure of 9 November 1930 and the provisions of § § 235-239 of civil litigation in terms of the public debate.

reasons for the court. A decision must be separated from the explanation. The original judgment is signed by the presiding judge, a reporter and court reporter, and the parties are submitted a certified copy of the judgment.

The principle of the Regulation is that the court examines the legality of the challenged administrative act within the limits of the action ("within the action points of the lawsuit").²⁹ Questioning the legality of the challenged administrative act the court is not bound with reasons for the action, thus when it finds that a point of the lawsuits could be taken into account for the reasons that had not been mentioned in the complaint, they will hear the parties about them. The Court of Administrative Disputes minds, according the line of duty, the nullity of the administrative procedure under § 135 of the Law on Administrative Procedure of 9 November 1930.³⁰

As a rule the Court shall decide on a dispute on the basis of the facts established in the administrative proceedings by the administrative authorities. Thus, the court did not determine the facts of the ongoing dispute, but in order to assess the state of affairs it was used what was found in the Administrative Procedure Act.

If the court found that its decision could not have been reached on the basis of the facts established by the administering authority because in terms of the defined facts there is a contradiction in the scriptures, or in those crucial points they are incompletely specified, or the administrative procedure was not handled by the rules of procedure, and in particular when their proper use could lead to a different act of administrative authorities, the court could annul the challenged administrative act.

When the court overturned an administrative act the subject was returned to the state in which it had been before the act was passed. If it was necessary, by its nature, which was the subject of an administrative dispute, to bring other administrative act instead the annulled one, then the administering authority was required to do so without delay. At the same time the administrative authority was bound by the legal opinion of the court, i.e. bound by the remarks of the Court in respect of the proceedings.

Administrative authority had to adopt a new administrative act immediately, and no later than three months from the date of delivery of the judgment. Then, if a new administrative act is not adopted at all or is not adopted within a certain period, the Administrative Court may require, on a proposal from the party, from the competent administrative authority a statement of the reasons for the administrative act not being passed.

Administrative authority shall give a statement within a month. If it fails to do so, or if a given statement, according to the opinion of the court, does not justify the failure of a court decision, the court will take the case under consideration, and in the general session bring the required act to enforce the decision of the court. This Court document should be submitted to the Ban. If the administrative authority after annulling the administrative act adopted a new administrative act, but contrary to the legal opinion of the Administrative Court, the plaintiff had a right to file a new complaint. Then, the Administrative Court, after the proceeding had been conducted, inform the Ban for the accountability of officer who was responsible for the adoption of such an act.

The Regulation allowed a possibility that the court itself can determine the facts if it thought that "it is in the interest of economy of work, either because of the simplicity of the question, or because of its close links with the legal question" (Article 60, paragraph 3) .

---

²⁹ Limitation of the court to test the legality of an administrative act does not go over the application of the party (not ultra petitem) is the rule in many systems (Australia, New Zealand, Belgium, Germany, Denmark, Finland, Israel, Italy, Sweden, Switzerland, Turkey, Norway, Luxembourg) . See: Borković, Ivo, Administrative Law, Official Gazette Ltd, Zagreb, in 2002., P. 514

³⁰ The corresponding provision of the LAP is as follows:

§ 135 (1) The supervisory authority, in the exercise of the right of control, will void the decision against which there is no remedy: 1 when it is released from the government, which is not really in charge of the case in question, or by the authorities, who in any case could not be authorized to issue such an act; 2. when its execution can cause a crime or offense, or 3. when it contains a mistake that causes an error expressly void by legal provisions.

(2) The individual ministries, with the front conditions, can also declare null and void their final decision.

(3) The decision issued under this paragraph as per § 133 and 134 is considered in terms of remedies as a new item.

The principle of the Regulation was that the decision of the Administrative Court was mandatory for the administrative authorities. With the judgment in the administrative dispute the lawsuit was rejected as unfounded or it was acknowledged and a disputed act was annulled. In case of rejection or rejection of the request, the court could convict the plaintiff to pay all or part of the costs of the trial, which were caused to the Court itself or the defendant or third (interested) parties.³¹

Regulation of the Administrative Court in Zagreb from 1939 did not predict the possibility of lodging an appeal as the remedy against the decision of the Administrative Court issued in an administrative dispute, but it predicted the recovery of the process as an extraordinary remedy. Renewal of the proceedings in administrative court proceedings is an extraordinary remedy that can be used against a final court decision. It has been established by the Regulation that the procedure that has been completed by the ruling of the Administrative Court will be renewed upon the request of a party under the following conditions:

1. If in one and the same dispute there are two or more court decisions that are mutually exclusive;
2. If the parties in the court proceedings are not properly heard, and it is possible to get to a different decision if it comes to the hearing;
3. If the Council of the court does not apply decisions of the general meeting, which was due to apply;
4. If there are reasons in paragraphs 1 § 128 of the LAP, if these reasons are incurred in the process of the court.

Also, the administrative authority may allow the renewal if the reasons for the renewal process incurred by it, provided it had been linked by an earlier court decision that was made based on other facts.

There were two periods in which, according to the Decree, one could seek renewal of the process, and those being subjective and objective term.

The subjective term is two months from the date when the party learned of the reasons for the renewal, or from the date when the procedure was completed if the party became familiar with the reasons before the end of the procedure.

The objective term is five years, starting from the end of the trial, but also the renewal could be asked for even after the deadline for the reasons mentioned in point 1 and 2 § 128 of the LAP.³² The renewal of the procedure is allowed only upon the client's request that he or she stressed by the proposal for the renewal in which the circumstances which were the basis for the proposal have to be shown. The party is also required to take care of the deadline.

The proposal for the renewal of the proceedings shall be submitted to the court which is to decide on the draft decision without oral argument. The decision on the renewal process also determines the extent to which the procedure must be repeated. Previous procedural actions that are not affected by the reason of the renewal are not repeated.

5 CONCLUSION

The idea of judicial control of public administration developed within democratic ideology of civil society, along with ideas about the division of powers, popular sovereignty, the rule of law and

---

³¹ It has to be imposed together with the decision on the main case. The level of these costs the court may discuss later in a separate decision (Article 69, paragraph 1).

³² § § 128 (1) LAP is as follows:

(1) The proceedings ended with the administrative authorities against which there is no remedy (part IV and § 111), will be renovated as per the proposal of the party:

- 1) if the document on which the decision is based is false;
- 2) If a witness or an expert witness gave false testimony, a decision based on that evidence, or even if the decision was obtained in a way that is offensive or punishable under the criminal law;
- 3) if the party learns of any new facts or to find or acquire the ability to use pieces of evidence that would be likely to result in a different decision on the main case, and that party, without their guilt has not been able to present before;
- 4) if the government previously solved a question from the jurisdiction of any other administrative or judicial authority (paragraph 1, § 72), and later the same question is differently resolved, in significant places, by competent administrative or judicial authority.

others. So in Croatia, the system of judicial review of administrative acts has a long tradition. Origins date back to the second half of the 19th century when Croatia was in a public-relation with Austria and Hungary, and the Administrative Court in Vienna (founded in 1875). was responsible for the area of Istria and Dalmatia, and the Financial Administrative Tribunal in Budapest (founded in 1883) for the Kingdom of Croatia and Slavonia.

By the establishment of the Banovina of Croatia in 1939th there was a change, and it was established a separate system of administrative justice by the Administrative Court in Zagreb which decided finally on administrative disputes, and was defined as the supreme administrative court in the territory of Banovina of Croatia. This Court became more or less independent of the administrative judicial system in the rest of the Kingdom of Yugoslavia.

Historically, the system of judicial protection through the institution of an administrative dispute is the result of association with the politico-constitu-state structure and the functional dependence of the Administrative Court's organization. The current discussion about a new arrangement of an administrative dispute had the mind of an institution and administrative disputes that were already known in our legal history. Therefore, we believe that looking back can be used to reflect the legal regulation of administrative litigation.

Bibliography:

ENGELSFELD, N.: Povijest hrvatske države i prava – Razdoblje od 18. do 20. stoljeća [History of the Croatian State and Law – in the period of 18th – 20th century], Zagreb, 2006.

MEDVEDOVIĆ, D.: Upravno sudstvo u Hrvatskoj, u: Hrestomatija upravnog prava [Administrative courts in Croatia, in Chrestomathy of the administrative law], Zagreb, 2003.

KRBEK, I.: O upravnom sporu, u: Hrestomatija upravnog prava [On administrative dispute, in: Chrestomathy of the administrative law], Zagreb, 2003.

KOPRIĆ, I.: Administrative Justice in the territory of former Yugoslavia. In: Hrvatska javna uprava, 2006., č. 1, p. 223.-239.

Official Gazette, No. 194 - A- LXVIII of 26 August 1939.

Constitution of the Kingdom of Yugoslavia of 3 September 1931, Belgrade.

Zakon o Državnom savjetu i upravnim sudovima [Law on the Council of State and Administrative Courts], Official Gazette, No. 111 of 22 May 1922.

Official Gazette. 292 of 28 December 1939.

The Regulation on the administrative Court in Zagreb, 1939.

The Provision of the Administrative court in Zagreb, Zagreb, 1939.

The Provision of the Banate of Croatia, Official Gazette, No. 194 - A- LXVIII of 26 August 1939.

The Regulation on jurisdiction in an administrative dispute regarding acts of state authorities in the Croatian unit of 6 December 1939 - Official Gazette. XCVIII of 7 December 1939.

The Regulation on official relations of the Banate's officers, Official Gazette no. 237 of 19 November 1939.

The Regulation on the Budget, Accounting and the Court of Auditors of the Banate of Croatia, Official Gazette no. 237 of 19 November 1939.

The Regulation on Transfer of Undertaking buildings, Official Gazette no. 275 - XCV of 30 November 1939 ,

The Regulation on the authorization of the Ban of the Banate of Croatia to extend Regulation adopted on the basis of special legal powers to the territory of the Croatian Banate , Official Gazette no . 270 of 28 November 1939.

The Regulation on transferring agricultural affairs from the government to the Banate of Croatia, Official Gazette no. 282 - XCIX of 8 December 1939.

The Regulation on Transfer of the Affairs on Social Policy and Public Health from the State on the Banate of Croatia, Official Gazette no. 282 - XCIX of 8 December 1939.

The Regulation on Transfer of Operations of Education from the state to the banate of Croatia, Official Gazette no. 282 - XCIX of 8 December 1939.

The Regulation on Transfer of Undertaking forest and mine from the state onto the Banate of Croatia, Official Gazette no. 282 - XCIX of 8 December 1939.

The Regulation on Transfer of Affairs of Trade and Industry from the state onto the provinces of Croatia, Official Gazette no. 282 - XCIX of 8 December 1939.

Contact information:

Višnja Lachner, mag.iur.
vlachner@pravos.hr
Faculty of Law in Osijek
Stjepana Radića 13
31000 Osijek
Croatia

DISKONTINUITA VÝVOJA POVINNOSTI ÚCTY A POSLUŠNOSTI DETI VOČI RODIČOM V RODINOM PRÁVE NA SLOVENSKU V 20. STOROČÍ¹

Katarína Lenhartová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The paper deals with the development of the obligation to maintain the child respect and obedience to parents. It is the responsibility for failure of this undertaking, the method of enforcement by parents in the 20th century and the gradual weakening of these obligations.

Abstrakt: Článok pojednáva o vývoji povinnosti dieťaťa zachovávať úctu a poslušnosť voči rodičom. Venuje sa zodpovednosti za nesplnenie tohto záväzku, spôsobu vynútenia zo strany rodičov a to tak na začiatku 20. storočia ako aj postupnému oslabovaniu týchto povinností.

Key words: development, discontinuity, account, obedience, children, child, parents, parents rights, responsibilities of children

Kľúčové slová: vývoj, diskontinuita, úcta voči rodičom, poslušnosť, deti, rodičia, rodičovské práva, povinnosti detí.

1 ÚVOD

V platnom právnom poriadku Slovenskej republiky vzájomné vzťahy, práva a povinnosti detí a rodičov upravujú viaceré zákony. Dva z najdôležitejších sú Zákon o rodine č. 36/2005 Z. z. a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon o rodine v článku 3 základných zásad pojednáva o pojme rodičovstvo. Rodičovstvo je podľa Zákona o rodine: „...spoločnosťou mimoriadne uznávaným poslaním muža a ženy. Spoločnosť poskytuje rodičovstvu nielen svoju ochranu, ale i potrebnú starostlivosť, najmä hmotnou podporou rodičov a pomocou pri výkone rodičovských práv a povinností.“

„Dieťa je povinné svojim rodičom prejavovať úctu a rešpektovať ich.“²

V nasledujúcom článku sa uvádza, že: „Všetci členovia rodiny majú povinnosť si pomáhať a podľa svojich schopností a možností zabezpečovať zvyšovanie hmotnej a kultúrnej úrovne rodiny.“³ Druhá veta toho istého článku hovorí, že: „Rodičia majú právo vychovávať deti v zhode s vlastným náboženským a filozofickým presvedčením a povinnosť zabezpečiť rodine pokojné a bezpečné prostredie.“⁴

„Rodičia majú právo použiť pri výchove dieťaťa primerané výchovné prostriedky tak, aby nebolo ohrozené zdravie, dôstojnosť, duševný, telesný a citový vývoj dieťaťa.“⁵

Doteraz nevyriešenou otázkou, ktorou sa však v tomto článku nemám v úmysle zaoberať z pohľadu platného práva, ale skôr z pohľadu historickej úpravy, je miera presvedčenia rodiča o správnej výchove dieťaťa, resp. miera na to použiteľných výchovných prostriedkov a snaha o nastolenie otázky rôznosti pohľadov na situáciu neposlušnosti rodiča dieťaťom, resp. na situáciu, kedy dieťa z rôznych príčin nezachová voči rodičovi primeranú úctu a poslušnosť.

Zatiaľ čo z ustanovení zákona o rodine nevyplýva nulová tolerancia telesných trestov u detí, zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele uvádza, že: „...je zakázané používať všetky formy telesných trestov na dieťati a iné hrubé alebo ponižujúce formy zaobchádzania a formy

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0607-10.

² § 43 ods. 2 prvá veta. Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine v znení neskorších predpisov.

³ Čl. 4 Zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine v znení neskorších predpisov.

⁴ Tamtiež.

⁵ § 30 ods. 3 Zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine v znení neskorších predpisov.

trestania dieťaťa, ktoré mu spôsobujú alebo môžu spôsobiť fyzickú ujmu alebo psychickú ujmu.“⁶ Zákon o rodine v zmysle vyššie uvedeného necháva túto toleranciu na rodičoch a obmedzuje ju stupňom „primerané“.

Trendom súčasnej výchovy je zamerať sa na zdravý psychický a fyzický vývoj dieťaťa, dieťa vnímať vo výchove ako rovnocenného partnera, pričom je nutné prihliadať na chyby, ktoré robí s ohľadom na jeho vospelosť a tieto chyby odstraňovať komunikáciou, nie fyzickým trestom. I napriek tomu však takmer 50% rodičov používa pri výchove telesné tresty.⁷ Z čoho pramení tento zakorenený spôsob? Je výchovné „pozadku“ alebo „facka“ v nás rodičoch hlboko zakorenená z detstva, ako prototyp správania? Úlohou tohto článku nie je uvažovať o sociálnom alebo psychologickom aspekte tohto stavu, ale dokázať, že telesné tresty majú svoje miesto i vo vývoji právnych dejín, resp. v novodobých dejinách rodinného práva.

2 NIEKTORE VYBRANÉ ASPEKTY VÝVOJA RODIČOVSKÝCH PRÁV

Charakteristiku rodičovských práv sme si objasnili v úvode. Tento inštitút vznikol už v rímskom práve, kde sa dieťa považovalo a objekt *patria potestas*. *Pater familias* ako hlava rímskej agnátskej rodiny vykonával nad svojim dieťaťom široké spektrum oprávnení, medzi inými i právo nad životom a smrťou. Mal však voči dieťaťu narodenému v manželstve i povinnosti, napr. povinnosť dieťa vyživovať, resp. majetkovo zodpovedať za jeho činy.

V germánskom práve sa otcova *munt* nad dieťaťom rozumela ako právo otca dieťa ochraňovať. Toto právo bolo zriadené v prospech dieťaťa. Otec mal isté práva a povinnosti voči osobe a majetku dieťaťa práve preto, aby mohol ochraňovať záujmy dieťaťa. Otcova *munt* sa končila rovnako ako *patria potestas* v rímskom práve okamihom mocenského a hospodárskeho osamostatnenia dieťaťa od otca.

S panstva nad dieťaťom sa vývojom stalo povinnosťné právo dieťa chrániť a túto ochranu realizovať.

2.1 Povinnosť úcty a poslušnosti

Ako uvádza vo svojej monografii z roku 1970 J. Petruľáková, niektoré kódexy rodinného práva z druhej polovice 20. storočia, spomeňme napr. bulharský rodinný kódex⁸ a maďarský rodinný kódex⁹ vyslovene uvádzali „ako súčasť obsahu rodičovských práv aj to, že deti sú povinné ctiť si rodičov.“¹⁰ Uvádza však i, že „väčšina rodinných kódexov túto povinnosť nepredpisuje, pretože je to morálna povinnosť.“¹¹ Nutne však priznáva, že úcta detí voči rodičom je v prvom rade výsledkom usmerňovania dieťaťa rodičom.

Povinnosť úcty detí voči rodičom obsahoval aj rakúsky Všeobecný občiansky zákonník z roku 1811 v §144 a Uhorský poručenský zákon v §10. V týchto zákonníkoch bola povinnosť detí zachovávať úctu voči rodičom zakorenená veľmi prísne. Vývojom práva a spoločenských vzťahov sa povinnosť poslušnosti zmiernovala.

Dieťa sa prirodzene podriaďovalo príkazom rodiča z dôvodu, že uznávalo rodičovskú autoritu. Hoci prirodzene ustupovala tzv. slepá poslušnosť a podriadenosť, poslušnosť nezmizla úplne, nakoľko výchova dieťaťa bez nej nebola možná.

V zákone o rodinnom práve z roku 1949 sa v § 52 uvádza, že: „Maloleté deti sú v rodičovskej moci.“¹² Podľa nasledujúceho ustanovenia tohto zákona obsahuje rodičovská moc „najmä práva a povinnosti rodičov viesť konanie detí, zastupovať deti a spravovať ich majetok. Treba ju vykonávať tak, ako to vyžaduje záujem detí a prospech spoločnosti.“¹³ Pod právom viesť konanie detí sa myslí usmerňovať ich vývoj a spoločenské postavenie. Zákon z roku 1949 akoby opomínal predchádzajúcu dominantnú právnu úpravu hoci zachoval vo svojich ustanoveniach pojem rodičovská moc.

⁶ § 7 ods. 3 Zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele v znení neskorších predpisov.

⁷ <http://lesk.azet.sk/clanok/97745/jedna-vychovna-co-hrozki-rodicom-za-fyzicke-nasilie-na-detoch.html>

⁸ Čl. 59 ods. 3.

⁹ § 75 ods. 2.

¹⁰ PETRILÁKOVÁ, J.: Právna úprava výchovy detí v rodine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1970, s. 186.

¹¹ Tamtiež.

¹² Zákon č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve.

¹³ § 53 Zákona č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve.

Naproti tomu nasledujúci Zákon o rodine z roku 1963 síce opomenul pojem rodičovská moc, no striktno vymedzil, že: „Rozhodujúcu úlohu vo výchove detí majú rodičia.“¹⁴ Ustanovil, že: „Rodičia majú byť osobným životom, správaním a vzťahom ku spoločnosti príkladom svojim deťom“.¹⁵

Z § 33 tohto zákona vyplýva, že práve rodičia zodpovedajú za všestranný vývoj svojich detí, majú sa sústavne a dôsledne starať o ich výchovu, výživu a riadia ich konanie tak, aby z nich vyrástli zdraví a uvedomelí občania.¹⁶ Ako píše v svojom komentári k Zákonu o rodine z roku 1963 M. Holub „s výchovou dieťaťa súvisí aj kárne právo voči dieťaťu, ktoré síce nie je zákonom upravené, ale je nutným dôsledkom povinnosti dieťa vychovávať a tým usmerňovať jeho konanie a chovanie.“¹⁷

V prípade závažného chovania dieťaťa, ktoré rodič sám nedokázal zvládnuť, zákon umožnil rodičom dovolať sa pomoci u štátnych orgánoch. Takými štátnymi orgánmi bola škola, národný výbor, súd a iné štátne orgány a spoločenské organizácie.¹⁸ Ústava ČSSR z roku 1968 ustanovila, aby sa spoločnosť podieľala spoločne s rodinou na všestrannom rozvoji telesných a duševných schopností detí v § 26 ods. 3.

Národný výbor mohol v súlade s § 43 zákona o rodine z roku 1963 dieťaťu napr. zakázať zúčastňovať sa podujatí nevhodných pre mládež, zakázať návštevu podnikov a pod. Tento zákon ustanovil výrazný vplyv socialistickej spoločnosti na výchovu detí.¹⁹ Výchova detí totiž prestala byť rýdzo osobnou vecou rodičov, aj keď predovšetkým od nich sa očakávalo riadne plnenie výchovného pôsobenia.²⁰

„Povinnosť poslúchať znamená, že dieťa plní oprávnené príkazy a zákazy rodičov.“²¹ V prípade ak by rodič prikazoval dieťaťu konanie, ktoré odporuje právnemu poriadku, alebo ktoré vybočuje z rámca rodičovských práv, dieťa nemalo povinnosť ich poslúchať. Išlo by zo strany rodiča o zneužitie rodičovských práv podľa § 44 ods. 3 Zákona o rodine²² z roku 1963 a bol to dôvod na zbavenie rodičovských práv rozhodnutím súdu. V prípade ak by dieťa mladšie ako 15 rokov uposlúchlo takýto príkaz rodiča, podľa § 11 Trestného zákona²³ z roku 1961 nebolo trestne zodpovedné. To sa však nedá povedať o dieťati staršom ako 15 rokov.

J. Radimský v komentári k zákonu o rodine z roku 1963 uvádza, že za vážne porušenie povinností a práv rodiča sa nepovažuje „ojedinelé zbytočné telesné potrestanie dieťaťa bez zdravotných následkov“.²⁴

2.2 Prostriedky rodičovskej výchovy v 20. storočí

Na tomto mieste by som a rada zmienila o tom, ako dobové pramene a komentáre k nim vnímali vhodnosť zvolených prostriedkov na výchovu dieťaťa. Žiaden z kódexov rodinného práva platných na území Slovenska v 20. storočí, ba ani súvisiace právne predpisy priamo vo svojich ustanoveniach právo rodiča fyzicky trestať dieťa neustanovili. Ako však vyplýva z ustanovení komentárov k nim²⁵, primerané fyzické, resp. kárne potrestanie dieťaťa rodičom bolo prirodzené.

Rodič mohol pôsobiť na výchovu detí rôznym spôsobom. Jednak nepriamo vytváral rodinné prostredie, v ktorom dieťa vyrastalo a v druhom rade dieťa priamo výchovne viedol, dával mu príkazy a zákazy a kontroloval ich plnenie.

¹⁴ § 32 ods. 1 Zákona č. 93/1963 Zb. o rodine v znení neskorších predpisov.

¹⁵ § 32 ods. 2 Zákona č. 94/1963 Zb. o rodine v znení neskorších predpisov.

¹⁶ § 33 ods. 1 Zákona č. 94/1963 Zb. o rodine v znení neskorších predpisov.

¹⁷ HOLUB, M.: Zákon o rodine a predpisy súvisiace. Praha: Orbis, 1977, s. 81.

¹⁸ § 41 ods. 2 Zákona č. 94/1963 Zb. o rodine v znení neskorších predpisov.

¹⁹ SVOBODA, J. - KABÁT, J.: Zákon o rodine a súvisiace predpisy. Bratislava: Obzor, 1985, s. 75.

²⁰ RADIMSKÝ, J. a kol.: Zákon o rodine. Komentár. Praha: Panorama, 1989, s. 156.

²¹ PETRILÁKOVÁ, J.: Právna úprava výchovy detí v rodine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1970, s. 187.

²² Zákon č. 94/1963 Zb. o rodine v znení neskorších predpisov.

²³ Zákon č. 140/1961 Zb. (Trestný zákon).

²⁴ RADIMSKÝ, J. a kol.: Zákon o rodine. Komentár. Praha: Panorama, 1989, s. 157.

²⁵ K tomu pozri napr. RADIMSKÝ, J. a kol.: Zákon o rodine. Komentár. Praha: Panorama, 1989, s. 157 alebo HOLUB, M.: Zákon o rodine a predpisy súvisiace. Praha: Orbis, 1977, s. 81.

Viesť dieťa k samostatnosti znamenalo: "...ukladať dieťaťu úlohy primerané jeho telesnému a duševnému vývoju a ukladať ich tak, aby dieťa ich splnenie samo považovalo za účelné a správne"²⁶.

3 ZÁVER

Ako vyplýva z článku, povinnosť detí zachovávať úctu voči rodičom, vyslovene upravenú v §144 rakúskeho Všeobecného občianskeho zákonníka z roku 1811 a v §10 Uhorského poručenského zákona, vyslovene nasledujúce rodinné kódexy platné na území Slovenska v 20. storočí neustanovujú. Až zákon o rodine z r. 1963 ustanovil v §31, že výchova detí musí smerovať okrem iného i k úcte k druhým, teda už nie vyslovene voči rodičom. Zachovávanie úcty a poslušnosti je však už i v zákone o rodinnom práve z roku 1949 vyjadrené nepriamo a to zakotvením rodičovskej moci rodiča nad dieťaťom. V prípade ak deti úctu a poslušnosť nezachovávali, bolo rodičom umožnené použiť primeranú sankciu. Žiaden zo spomenutých kódexov totiž potrestanie dieťaťa nezakázal. Zachovať primeranosť však bola vyslovene ustanovená, nakoľko v prípade zneužitia rodičovských práv rodiča bolo možné zbaviť rodičovských práv a v krajných prípadoch aj trestne postihovať.

Vyššie uvedený vývoj sa javí ako materiálne diskontinuitný. Od konca 19. storočia totiž došlo k značnému hodnotovému posunu, čo sa v priebehu 20. storočia prejavilo plne v obsahu práva.

Ide o posun jednak v rovine zrušenia rodičovskej moci nad dieťaťom a nastolenia pojmu rodičovské práva a povinnosti a na strane druhej značný posun od striktného zakotvenia povinnosti detí zachovávať úctu a slepú poslušnosť voči rodičom sankcionovanú jasne povolenými telesnými trestami až k ustanoveniu povinnosti viesť dieťa výchovou k úcte voči všetkým ľuďom (nie len voči rodičom) s opomenutím kárnych potrestaní ale s vyjadrením primeranosti riadenia ich konania.

Oproti tomu sa zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine javí ako vývojovo kontinuálny s kódexmi rodinného práva platnými na území Slovenska od polovice 20. storočia. Ani on totiž vyslovene neustanovuje zákaz telesných trestov na rozdiel od zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele č. 305/2005 Z. z.. Čo sa však týka jasného vyjadrenia povinnosti úcty a poslušnosti, platný zákon o rodine v §43 ods. 2 ustanovuje povinnosť dieťaťa prejavovať rodičom primeranú úctu a rešpektovať ich.

Použitá literatúra:

Rakúsky Všeobecný občiansky zákonník z roku 1811.

Zákonný článok XX/1977 o úprave poručenských a opatrovníckych vecí (Rakúsky poručenský zákon).

Zákon č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve.

Zákon č. 140/1961 Zb. (Trestný zákon).

Zákon č. 94/1963 Zb. o rodine v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele v znení neskorších predpisov.

HOLUB, M.: Zákon o rodině a předpisy související. Praha: Orbis, 1977

PETRIĽÁKOVÁ, J.: Právna úprava výchovy detí v rodine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1970.

RADIMSKÝ, J. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. Praha: Panorama, 1989

SVOBODA, J. - KABÁT, J.: Zákon o rodine a súvisiace predpisy. Bratislava: Obzor, 1985

<http://lesk.azet.sk/clanok/97745/jedna-vychovna-co-hrozi-rodicom-za-fyzicke-nasilie-na-detoch.html>

Kontaktné údaje:

Mgr. Katarína Lenhartová, PhD.

katarina.lenhartova@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo námestie č. 6, P. O. BOX 313

810 00 Bratislava 1

Slovenská republika

²⁶ PETRIĽÁKOVÁ, J.: Právna úprava výchovy detí v rodine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1970, s. 141 a 142.

NIEKTORÉ ÚSTAVNOPRÁVNE ASPEKTY TRANZITÍVNEJ SPRAVODLIVOSTI¹

Andrea Lichá

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The paper with the issue of transitional justice in Slovak Republic, that indicates the process of political changes from violence and repression to social stability after the fall of communist regime. Main attention is paid to the analysis and comparison of transitional justice in Slovakia before and after the break-up of Czechoslovakia in 1993

Abstrakt: Predkladaný článok je zameraný na problematiku tranzitívnej spravodlivosti, ktorú možno charakterizovať ako súbor procesov zahŕňajúcich významné spoločenské premeny, ktorých súčasťou je aj proces vyrovnania sa s krivdami a bezprávím z minulosti. Pozornosť je venovaná postupne vymedzeniu samotného pojmu, ďalej tiež spôsobom akými je možné vyrovanie uskutočniť, ale tiež stručnému náčrtu najvážnejším ústavnoprávnym problémom, ku ktorým pri prechode od nedemokracie k demokracii spravidla dochádza, pričom ako príklad poslúži lustračná legislatíva, ako jedna z ciest vyrovnania sa s totalitnou minulosťou Československa po roku 1989.

Key words: transitional justice, democracy, human rights, continuity, discontinuity

Kľúčové slová: tranzitívna spravodlivosť, prechodné obdobie, demokracia, nedemokracia, totalitný režim, lustrácia, ľudské práva, kontinuita, diskontinuita, ústava

1 ÚVOD

Posledná dekáda 20. storočia sa všade vo svete neodmysliteľne spája s demokratickými premenami spoločnosti, či už hovoríme o vývoji v Latinskej Amerike, východnej Európe, v bývalom Sovietskom zväze alebo Afrike. V týchto pohnutých časoch **boli zvrhnuté diktátorské vojenské a totalitné režimy**, aby boli pre budúcnosť položené základy **rule of law**. Z tohto dôvodu bolo nevyhnutné urobiť nielen také legislatívne kroky, ktoré by zabezpečili naplnenie tohto princípu, ale zároveň tiež vytvoriť predpoklady pre vyrovanie sa s minulosťou v intenciiach tohto princípu. Práve toto je však jeden z najväčších problémov prechodného obdobia od nedemokracie k demokracii.² Dôvodom je skutočnosť, že v koncepte **rule of law** plnia **nezastupiteľnú rolu metajuristické hodnoty** a princípy. Ak je teda jednou zo základných zmien po prechode od totalitnej spoločnosti k demokratickej **konštituovanie právneho poriadku na princípoch a hodnotách** demokratického právneho štátu, stávajú sa tieto **záväznými do budúcnosti a tým aj pre hodnotenie aktov totalitného štátu**. Dilema tranzitívneho obdobia tak vzniká ako dôsledok uvedomenia si nutnosti zásadných spoločenských zmien s vedomím minulej nespravodlivosti. Neľahkým riešením je potom zachovať k tejto minulosti vyvážený prístup a **namiesto odplaty zvoliť spoločenskú premenu na základe spravodlivosti**.³ Pri tranzícii totiž nejde len o pohľad do minulosti, ale tiež o pohľad do budúcnosti. Založiť právo na nepravé, by tak nebol správny a ani presvedčivý nový začiatok. Na druhej strane však práve obtiažnosti pri zvládnutí tejto úlohy, vedie mnoho krajín skôr k ceste zabudnutia než k nastúpeniu spravodlivosti.

2 K POJMU TRANZITÍVNA SPRAVODLIVOSŤ

Podľa vyššie uvedeného možno povedať, že v najširšom poňatí zahŕňa v sebe pojem tranzitívna spravodlivosť **spôsob, akým sa štáty, ktoré prechádzajú spod represívnej vlády alebo ozbrojeného konfliktu vysporiadávajú so zločinními, resp. spôsob ako prekonávajú**

¹Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0607-10

²Teitel, R.G.: Transitional justice. Oxford University. New York 2000, s. 11

³Tamtiež, s. 23

spoločenské rozdelenie a usilujú sa o rekongiliáciu, alebo vytvoria systém, ktorý by zabránil budúcemu opakovaniu zločinov obdobných zločinov.⁴ Prvýkrát tento pojem predstavil v 1992 Neil Kritz vo svojej práci: *Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon With Former Regimes*.⁵ Jeho definícia však nie je jednotná. Nejednotnosť výkladu pojmu tranzitívna spravodlivosť pritom spočíva v tom, že kým jedna skupina autorov volá po holistickom prístupe, ktorý by obsahoval všetky existujúce mechanizmy tranzitívnej spravodlivosti pri vyrovnávaní sa s minulosťou⁶ iná skupina autorov zdôrazňuje skôr jej jednotlivé zložky ako sú napríklad právne, politické či morálne.⁷ Zjednocujúco však v tomto smere pôsobí ich snaha nájsť odpoveď na otázku: „Ako sa vysporiadať s minulými krivdami?“

Pre účely našej práce budeme však rovnako ako viaceré inštitúcie zaoberajúce sa tranzitívnou spravodlivosťou, vychádzať pri jej vymedzení zo správy generálneho tajomníka OSN z roku 2004, podľa ktorej tranzitívna spravodlivosť **„obsahuje celý rad procesov a mechanizmov spojených s úsilím zmierniť sa s dedičstvom závažných porušení ľudských práv, za účelom privedenia páchatel'ov k zodpovednosti, služby spravodlivosti a obsiahnutia uzmierenia. Toto môže zahŕňať súdne a mimosúdne mechanizmy s rozličným stupňom medzinárodného zapojenia (prípadne žiadneho) a individuálnymi stíhaniami, reparáciami, hľadáním pravdy, inštitucionálnymi reformami, kontrolou a prepustením alebo ich kombináciou“**.⁸

3 PROBLÉMY TRANZITÍVNEJ SPRAVODLIVOSTI

V úvode sme načrtli, že zásadným problémom výkonu tranzitívnej spravodlivosti je fakt, že k nej musí dôjsť len v intenciách princípu rule of law vyplývajúceho z nového právneho poriadku. Hoci však ide o pomerne presné vyjadrenie toho v čom spočíva problém tranzitívnej spravodlivosti je potrebné vysvetliť si, prečo je to problém ako k nemu dochádza a aké sú riziká a možné následky.

Do istej miery je možné považovať za kľúčovú tú skutočnosť, že Ústava ako taká a tým ani iný právny predpis, **neupravuje ani nastúpenie a ani výkon tranzitívnej spravodlivosti**. Je tomu tak preto, že každý **spoločenský systém** pokladá, celkom logicky, sám seba za ideálny stav a **nemá tak tendenciu právne upraviť svoj vlastný zánik**. Naopak za pomoci právnych nástrojov **svoje trvanie bráni**. Úplne sa však zmene spoločenského systému zabrániť nedá a to ani za pomoci takej ústavnej klauzule alebo ustanovením, ktoré by boli nezmeniteľnými právnymi normami či princípmi. **Revolúcia je tak z pohľadu platného práva de lege lata vždy protiprávna**.

Paradoxom potom je, že po svojom víťazstve revolúcia aj napriek pôvodnej protiprávnosti následne vytvára právo. Tento jav je možné vysvetliť teóriou tzv. normatívnej sily skutočnosti pochádzajúcej od G. Jellinka.⁹ Podľa nej vznikajú v spoločnosti určité situácie, ktoré majú takú spoločenskú silu, že môžu zrušiť dovtedajšie právo a tvoriť právo nové. Ako hovorí autor teórie: „*Vykonávanie štátnej moci uzurpátorom okamžite znamená nový právny stav lebo tu nie je takej inštalácie, ktorá by fakt uzurpácie mohla právne odčiniť.*“¹⁰ Spoločenská zmena teda znamená zmenu právneho poriadku, pričom hĺbka zmeny právneho poriadku je z pohľadu vyrovnania sa, závislá od samotného priebehu revolúcie. Priebeh revolúcie determinuje koncepciu a aj vplýva na voľbu jednotlivých prostriedkov, ktorými sa spoločnosť snaží napraviť svoju temnú minulosť alebo jej tienisté stránky. Jednoducho povedané, živelnejší a radikálnejší priebeh revolúcie je predpokladom aj radikálneho prístupu k zmene doterajšiemu práva a tým aj k vyrovnaniu sa s minulosťou. Tým sa zároveň dostávame k ďalším problémom výkonu tranzitívnej spravodlivosti :

⁴ Call, Ch.T.: Is Transitional Justice Really Just? Brown Journal of World Affairs, Vol. 11, 1/ 2004, str. 101.

⁵ Šipulová, K.: Vplyv legitimacy zriaďovania medzinárodných trestných ad hoc tribunálov na vývoj ľudskoprávnych režimov v kontexte tranzitívnej spravodlivosti, diplomová práca, Brno, Právnická fakulta MU 2011, str. 13.

⁶ Pozri Nagy, R.: Transitional Justice as Global Project:critical reflections, op. cit., str. 276-278.

⁷ Do tejto skupiny patrí aj Rudy Teitel pre ktorú je tranzitívna spravodlivosť “koncepcia spravodlivosti spojená s obdobím politickej zmeny, ktorá je charakteristická tým, že na predchádzajúce represívne režimy odpovedá právnymi opatreniami“ Teitel, R. G.: Transitional Justice Genealogy, Harvard Human Rights Journal, Vol. 16, 2003, str. 69

⁸ UN Doc. S/2004/616, Report of the Secretary-General, The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies, str. 4.

⁹ Jellinek, J.: Všeobecná štátováveda, vydal Jan Leichter, Praha, 1906, str. 357 a násl.

¹⁰ Tamtiež str. 361

- prvým z nich je problém revolučného založenia nového právneho poriadku, ktorý musí určitým spôsobom vyriešiť svoj vzťah k doterajšiemu právnomu poriadku, čím vzniká otázka **ako naložiť s doterajším právnym poriadkom a**
- druhým problémom je **určenie limitov v tomto už novom právnom poriadku pre výkon tranzitívnej spravodlivosti**

Pre riešenie prvého problému sú v zásade dve varianty a to **diskontinuita či kontinuita**. Varianta v právnej teórii označovaná ako právna **diskontinuita**, by znamenala úplne zavrnutie doterajšieho práva, ako určitého súboru právnych predpisov a jeho nahradenie právom novovytvoreným. Za takejto situácie doterajšie právo prestáva byť právom a na jeho miesto nastupuje právo iné, čo je ale varianta pomerne náročná, okrem iného, aj z hľadiska legislatívne-technického. Tento radikálny spôsob je pretrhnutím doterajšieho vývoja práva ako z hľadiska formálneho, tak aj z materiálneho. Nové právo teda nebude ani vychádzať ani nadväzovať na právo staré.

Druhá varianta predstavuje miernejšiu variantu. V tomto prípade štát síce prevezme staré právo, ale nakoľko nesúhlasí z jeho obsahom a teda ani z hodnotami, z ktorých vychádza, v rámci platného práva sa tak obsah práva postupne mení. Ide tu o tzv. formálnu kontinuitu nasledovanú materiálnou diskontinuitou. V oboch prípadoch je však výsledkom obsahová zmena práva, inak by nebol dôvod na revolúciu a ani na výkon tranzitívnej spravodlivosti vo vzťahu k nedemokratickej minulosti. Nové právo je teda založené na hodnotách a princípoch, zastávanie ktorých je predpokladom mŕť hodnotiť a odsúdiť chyby minulosti. Zároveň však zastávanie a ústavoprávne vyjadrenie týchto hodnôt a princípov, vytvára do budúcnosti prekážky pre ich nedodržovanie a posudzuje konanie, ktoré s nimi nekorešponduje ako protiprávne či protiústavné. Vytvára sa tým paradox, kedy je na jednej strane stanovená požiadavka vyrovnania sa so starým režimom (naplnenie princípu, že každý zločin má byť potrestaný) a na strane druhej sú tomuto **procesu jasne stanovené len ťažko prekonateľné limity vyplývajúce z nového právneho poriadku**. Jedným z najťažšie prekonateľných limitov je napríklad zachovanie princípu právnej istoty, ktorého predpokladom je poznateľnosť práva, jeho bezrozpornosť a tým i zákaz retroaktivity. Samozrejme toto nemožno absolutizovať, pretože o princípoch platí pravidlo ich pomerneho uplatňovania. „O princípoch nemožno jednoznačne povedať, že by boli buď platné alebo neplatné. Jednotlivé princípy totiž majú dimenziu vlastnej váhy alebo dôležitosti, ktorá je im právnym systémom pripisovaná a môžu sa teda navzájom vyvažovať (pomeriavať).“¹¹

Ako sme už spomenuli, nový právny poriadok určí limity pre potrestanie krívd minulosti. Vzhľadom na hodnotové limity nového práva, ktoré si pre budúcnosť a teda aj pre tento proces samo stanovilo potom platí Augustinovo : „**nespravodlivý zákon nie je zákon**“. V tomto prípade ide o zásadu **vychádzajúcu z prirodzeného práva**, podľa ktorého existujú nemenné hodnoty a princípy absolútnej morálky či spravodlivosti. Ľudské zákony majú byť potom len ich vyjadrením. Tie z nich, ktoré sú s týmito princípmi v rozpore, nie sú teda platným právom.¹²

Opačné stanovisko k uvedenému zastávajú predstavitelia tzv. normatívnej teórie (resp. viedenská čistá náuka právna). Podľa Františka Weyra je právo len produktom právotvornej činnosti a sú naň kladené nároky, len pokiaľ ide o splnenie formálnych kritérií (na rozdiel od prirodzeného práva) a nie je možné hodnotiť ho skrze iný normatívny súbor či iné extralegálne štandardy. „Ak je určitý súbor noriem zostavený podľa formálnych kritérií (jednotnosť normotvorcu), potom je zrejmé že nie je zároveň možné, overovať určitú konkrétnu normu či k tomuto súboru náleží podľa kritéria obsahového, lebo by sa mohlo stať, že tá istá norma by sa javila podľa jedného kritéria ako súčasť súboru a podľa druhého nie, čím by bola jednotnosť normového súboru ako nevyhnutný predpoklad normatívneho poznávania porušená. Bolo by to tak najmä pri konštrukcii právneho poriadku, kedy by sme normy pochádzajúce od štátu ako normotvorného činiteľa, chceli ešte hodnotiť akousi vyššou normou spravodlivosti.“¹³ Pri skúmaní obsahu právnej normy nemôže byť prihliadané na nič iné, než na právnú normu samotnú. Podobné stanovisko nájdeme i u Hansa Kelsena, podľa ktorého

¹¹ Pozri: Kühn, Z.: Aplikace práva ve složitých případech, k úloze právních principů v judikatuře, Karolinum, Praha, 2002, str. 82

¹² Tak ako má pozitivizmus svoje riziká v bezobsažnosti právnych noriem, pri ktorých sa kladie dôraz na formu, má svoje riziko aj prirodzené právo. Jeho obsah je totiž vzhľadom na obsah morálky, buď málo stabilný alebo s odkazom na vyššiu inštanciu, od ktorej zákony pochádzajú, málo jasný a poznateľný. Táto abstraktnosť je potom dôvodom jeho nestability.

¹³ Weyr, F.: Teorie práva, 1. vydanie, ORBIS, Praha, 1936, str. 84

sa jeho právna náuka zaoberá existujúcim pozitívnym právom a nie jeho hodnotením z pohľadu mimoprávneho.¹⁴ Tieto konštatovania však neznamenajú, že by ich autori pochybovali o existencii morálky a jej pôsobení. Ich teórie len striktno tieto spoločenské fenomény odlišujú. Právo podľa nich nemožno korigovať ničím iným než právom. Práve zameranie sa na formu práva a odhliadanie od jeho obsahu sa však pozitívizmus nedokázal brániť problému bezobsažnosti právnych noriem a zabrániť nástupu nacistickej ideológie a následnému rozpútaniu II. svetovej vojny.

Tu sa najjasnejšie ukázalo, že právny pozitívizmus nemá žiadny účinný obranný mechanizmus proti svojvoľnosti. Prijatým východiskom sa stala obnova prirodzenoprávneho myslenia. Toto sa zároveň stalo základom pre vynášanie súdov nad zverstvami II. svetovej vojny a vysporiadanie sa z hlavnými vinníkmi v procese známom ako „Norimberský proces“. Pomerne známou sa v tejto súvislosti stala myšlienka nemeckého pozitívizmu Gustava Radbrucha z roku 1946 sformulovaná pod dojemom skúsenosti s nacismom ako tzv. Radbruchova formula: *„Konflikt medzi spravodlivosťou a právnou istotou by mal spočívať v tom, že právo pozitívne, tj. zistené ustanovením a mocou, má prednosť i vtedy, ak sa javí ako obsahovo nesprávne a neúčelné, ibaže by rozpor medzi spravodlivosťou a pozitívnym zákonom dosiahol tak neúnosnej miery, že by musel zákon ako „nesprávne právo“ ustúpiť spravodlivosti. Je nemožné stanoviť presnejšiu deliacu čiaru medzi prípadmi zákonného bezprávia a zákonmi platnými i napriek svojmu nesprávnemu obsahu; pri všetkej presnosti môže byť pripustené ďalšie kritérium: tam, kde nie je snaha o spravodlivosť, kde je pri ustanovovaní pozitívneho práva vedome popieraná rovnosť ako základ spravodlivosti, tam už nemôže ísť iba o „nesprávne právo“, ale nejde o právo vôbec. Lebo právo nemožno definovať inak (a to vrátane práva pozitívneho) ako ustanovený poriadok, ktorý je svojou povahou určený k tomu aby súžil spravodlivosti.“*¹⁵ Tato téza teda umožňuje zásah do základných princípov práva, napríklad do právnej istoty, a to v mene spravodlivosti ako základného cieľa právnej regulácie. Nejde však o popretie pozitívistického stanoviska, ale len o určenie za akých predpokladov môžu mimoprávne faktory zasiahnuť do systému pozitívneho práva.

4 MODELY TRANZITÍVNEJ SPRAVODLIVOSTI

V predchádzajúcom texte sme venovali pozornosť problémom vzťahu medzi starým a novým právom, pokiaľ ide fromu o obsah, pričom kontrast v obsahu oboch vytvára tlak na vytvorenie legislatívnych predkladov pre vyrovnanie a zároveň aj na určenie akým spôsobom ma k vyrovnaniu dôjsť. Nové právo však prikláňajúc sa k určitým princípom a hodnotám vymedzuje pre tento proces hranice. Napriek tomu sa stretávame s pomerne širokou škálou možností pre výkon spravodlivosti v tranzitívnom období. Môže ísť napríklad o zmierenie, zabudnutie, veľkorysý amnestie alebo rozhodnutie sa len pre nápravu tých najkriľavejších nespravodlivostí v súlade so základnými princípmi práva, až po živelnú a nekontrolovateľnú odplatu spočívajúcu v kolektívnom vypudení zdiskreditovaných osôb, či násilné zbavenie sa zodpovedných osôb v „krátkom“ procese.

Právna teória rozlišuje dve zodpovednostné koncepcie. Podľa prvej je právny subjekt zodpovedný za to, aby splnil uloženú povinnosť a druhá naopak považuje z pohľadu nastúpenia zodpovednosti za rozhodujúci až okamih, kedy je povinnosť porušená. Výsledkom je „trest“ vo forme ďalšej, sekundárnej povinnosti pre subjekt, ktorý porušil primárnu povinnosť. Zodpovednosť sa pritom líši, podľa jednotlivých odvetví práva, kde sa uplatňuje. Stáva sa však, že v jednom prípade porušenia práva nastupuje hneď niekoľko druhov právnej zodpovednosti. Je to dôsledok toho, že porušenie niektorých povinností je považované za porušenie práva ako celku. Spoločné je však to, že pomocou zodpovednostného právneho vzťahu sa spoločnosť snaží napraviť ohrozenie alebo porušenie právom chráneného záujmu. Ako prostriedky nápravy potom možno označiť tieto:

- reštitúcie in integrum, alebo obnovenie (navrátenie) predchádzajúceho stavu,
- reparácia t.j. náhrada najmä hmotnej újmy spôsobenej porušením práva,
- satisfakcia, ako poskytnutie zadostiučinenia za spôsobenú imateriálnu újmu,
- represia, t.j. postihnutie toho, kto právo porušil, trestom alebo újmou podobného charakteru

Nemenej dôležitá je pri výkone tranzitívnej spravodlivosti je aj otázka preukázania viny a určenie osoby zodpovednej za protiprávne či bezpráve konanie. Kto je vinný? Sú to vrcholní

¹⁴ Kelsen, H.: Die Reine Rechtslehre, Leipzig, 1934, str. 17

¹⁵ Hůlka, Š.: K právně – teoretickým východiskům aplikace práva z dob Komunistického režimu v době demokratického právního státu, uveřejněno v Vyrovnaní se k komunistickou minulostí, Zborník příspěvků z konferencie stredoeuroopských ústavných súdov, Praha, Linde, 2003, str. 179

predstavitelia štátu, verní vykonavatelia ich vôle alebo aj obyvateľstvo bez akéhokoľvek aktívneho odporu?¹⁶

5 TRANZITÍVNA SPRAVODLIVOSŤ V HISTÓRII ČESKOSLOVENSKA

Pokiaľ ide o vytvorenie legislatívnych predpokladov a realizáciu tranzitívnej spravodlivosti na Slovensku táto je spätá najmä s trvaním spoločného štátu čechov a slovákov. V tomto prípade sa nám zrejme vybaví obdobie po novembri 1989, pretože totalitná minulosť rezonuje v našej spoločnosti dodnes.¹⁷ Pre obdobie pred novembrom 1989 bolo pre Československo charakteristické vedúce postavenie KSČ, ktorá splyvajúc so štátom, zasahovala a kontrolovala všetky oblasti života spoločnosti, nepripúšťala nijakú opozíciu. Nemala záujem sa nijako liberalizovať. Zákon tu nebol preto, aby kontroloval či limitoval výkon moci. Práve naopak, stal sa jej nástrojom. Argument „zákon je zákon“ mal ospravedlniť aj tie najväčšie morálne zlyhania, pod rúškom zákonnosti. Z pozície kedy vtedajšia právna veda zastávala názor nerozlišovania *de lege lata* a *de lege ferenda*, bolo všetko ako má byť. Nahliadanie na zákon len z hľadiska jeho formy teda znel v neprospech tohto delenia. Znamenalo to absenciu akéhokoľvek korekčného resp. hodnotiaceho prvku v práve, pritom jednou z podstatných črt tranzitívneho procesu je, ako sme už spomenuli, práve konflikt dvoch prístupov k právu. Ide o konflikt pozitívneho a prirodzeného práva, pričom jeho riešenie spočívalo v prekonaní pozitívneho práva uplatňovaného v totalitnom režime, na podklade práva prirodzeného, ktoré viažuc svoj obsah k morálke v nej nadobúda aj korekčný a hodnotiaci prvok obsahu práva.

Tu je treba povedať, že konflikt pozitívneho a prirodzeného práva, môže mať viacero podôb, nie len podobu o ktorej sme už hovorili teda vzťah **reakcie pri vysporiadaní sa s nespravodlivosťou totalitného režimu**, odstránením porušovania právnych princípov *ex tunc*, ale tiež napríklad prípad opačný, kde ide o **ohrozenie demokracie** totalitným režimom a to prijímaním extrémne rozporných právnych predpisov so základnými princípmi morálky.¹⁸

V Československej spoločnosti došlo teda celkom logicky v právnom poriadku k zmenám. Tieto zmeny sa však transformovali do socialistického zákonodárstva. Ide preto o právnú **kontinuitu vo formálnom zmysle** a to napríklad na rozdiel od ústavného dekretu č. 11/1944 Úf. vest. čl., ktorým sa vyjadrila diskontinuita protektorátnemu právnenému poriadku a nadviazalo sa na právny poriadok prvej ČSR a teda na ústavu 1920.

Na prý pohľad by sa mohlo zdať, že novo prijaté ústavné predpisy stanovili najmä limity pre nápravu a to bez toho aby zároveň zakotvili povinnosť spáchané krivdy a bezprávie odčiniť. Táto povinnosť však vyplýva už so samotného prihlásenia sa k hodnotám, ktoré nápravu vyžadujú. Veľmi jednoducho bol však v § 1 zákona č. 480/1991 Zb., o dobe neslobody pomenovaný dôvod, prečo má k takémuto vyrovnaniu dôjsť. Zákonodárca sa vyjadril, že: „V rokoch 1948 až 1989 komunistický režim porušoval ľudské práva aj svoje vlastné zákony,“ čo samozrejme nebol prvý ani jeden právny predpis venovaný tejto otázke. V tomto smere hral však nezastupiteľnú úlohu aj novozriadený Ústavný súd ČSFR neskôr Ústavný súd ČR a SR, ktoré opakovane vo svojich nálezoch zastávali pozíciu síce formálnej právnej kontinuity, ale hodnotovej diskontinuity so starým režimom a s hodnotami tzv. socialistickej zákonnosti. Osobitne preto budeme venovať pozornosť nálezu

¹⁶ V povojnovom Nemecku vyslovil filozof Karl Jaspers požiadavku na dôsledné rozlišovanie niekoľkých druhov viny a jej následky. Rozlišuje teda:

1. kriminálnu vinu za činy, ktoré porušujú jednoznačne stanovené pozitívne zákony, kde inšinciou rozhodujúcou o vine a treste je súd,
2. politickú vinu za činy štátnikov v mene štátu, obyvatelia tiež musia niesť následky týchto činov v dôsledku svojej príslušnosti k tomuto štátu, lebo všetci obyvatelia zodpovedajú za činy svojej vlády; inšinciou je vôle víťaza
3. morálnu vinu za činy, ktorých sa dopúšťa jednotliviec, nesprávnosť konania mu vyčítá jeho vlastné svedomie
4. metafyzickú vinu za zlo na svete, ktorá vyplýva z ľudskej solidarity; jedinou inšinciou je tu Boh.

¹⁷ S obdobou tranzitívnych procesov sa však stretávame už po I. sv. vojne, pri samotnom vzniku ČSR v roku 1918, kedy došlo k vysporiadaní sa s rakúsko-uhorskou monarchiou. Tiež po II. sv. vojne, pri obnove ČSR.

¹⁸ Holländer, P. *Filosofie práva*, Karolinum, Praha 1996, str. 36 ako ďalší prípad kedy môže dôjsť ku stretu pozitívneho a prirodzeného práva je ich stret v konkrétnom prípade, keď sa mravné princípy nepremietajú do písaného práva

Ústavnho súdu ČSRF, ktorý sa vyjadril práve k vzťahu nového a starého práva a k určaniu limitov pre vyrovnanie sa s krivdami a bezprávím minulosti v otázke lustračnej legislatívy.

6 LUSTRAČNÁ LEGISLATÍVA V ČESKOSLOVENSKU

Najvýznamnejšie zastúpenou formou tranzitívnej spravodlivosti boli v Československu jednoznačne lustrácie, čo je zároveň aj dôvod prečo sme si zvolili na ich príklade poukázať na proces výkonu tranzitívnej spravodlivosti v Československu. V prípade Československa išlo historicky o prvé lustrácie vôbec. Boli tiež najprísnejšími a najrýchlejšími lustráciami, no ich charakter a celkový priebeh výrazne poznačil práve rozpad Československa.

Pojem lustrácia pochádza z latinského slova *lustratio*, čo znamená očišťovanie, kontrola, ale aj prehliadka¹⁹ či akt obete alebo očistenie. **Lustráciou** je v odbornej literatúre označovaný **proces previerania osôb pôsobiacich v určitých vedúcich alebo verejných funkciách, ktorých výsledkom je zistenie či boli v zmysle zákona spolupracovníkmi ŠtB alebo členmi orgánov či zložiek vymedzených lustračným zákonom.**²⁰ V prípade lustrácie hovoríme o očistení štátnych orgánov a inštitúcií, ktoré v Československu dostalo svoj základ 4.októbra 1991 prijatím zákona č.451/1991 Zb., ktorým sa ustanovujú niektoré ďalšie predpoklady na výkon niektorých funkcií v štátnych orgánoch a v organizáciách ČSFR, ČR a SR (ako veľký lustračný zákon), ktorý mal ukončiť dovtedajšie divoké lustrácie a nahradiť ich tajným byrokratickým procesom.²¹ Tento zákon mal pomerne široký záber, pretože na jednej strane vymedzoval :

- funkcie, na výkon ktorých bolo treba osobitné predpoklady a
- okruh osôb, ktoré tieto predpoklady určite nespĺňajú (napríklad o pozície: v orgánoch štátnej správy, v armáde teda aj prezident republiky, pozície v informačnej službe, policajnom zbore, polícii, v Kancelárii prezidenta, Kancelárii FZ, Kancelárii ČNR, Kancelárii SNR, Úrade vlády, Kancelárii Ústavného súdu, Kancelárii Najvyššieho súdu, v Prezídiu Česko-slovenskej akadémie vied a v Predsedníctve SAV, v **rozhlase, televízii, tlačovej kancelárii**, sudcu, prisediaceho)²²

Priamo zo zákona bol tak občan vzhľadom na svoje pôsobenie v minulosti diskvalifikovaný pri zastávaní a uchádzaní sa o funkcie v zložkách verejnej moci, pričom zákon určil rozhodujúce obdobie, ktorým bolo podľa § 2 ods. 1 zákona č.451/1991 Zb. obdobie od 25.2.1948 do 17.11.1989.²³ Nešlo teda len o vylúčenie kolaborantov s bezpečnostnými zložkami, ale aj o vylúčenie niektorých členov komunistickej strany vo všeobecnosti, čo malo znaky dekomunizácie, hoci činnosť Komunistickej strany nikdy zakázaná nebola. Na **diskvalifikáciu** občana teda **nebolo nevyhnutne potrebné preukázanie viny** stačil samotný fakt, že bol členom strany na určitom stupni alebo že pracoval v bezpečnostných zložkách či bol evidovaný v zväzkoch ŠTB, bez toho aby bolo nutné preukázať, že napríklad s ŠTB skutočne spolupracoval. Zákon nerozlišoval ani obdobie, v ktorom sa členom strany stal. Hoci teda zákon ponúkal občanovi možnosť individuálneho zvrátenia svojej diskvalifikácie bolo tak možné urobiť len v bodoch d) až h) jeho čestným vyhlásením a v bodoch a) a b) osvedčením vydávaným federálnym ministerstvom vnútra jednako išlo

¹⁹ Rejzek, J.: Český etymologický slovník, 1. vydání, Praha, Leda, 2001, str. 353

²⁰ Rejzek, J.: Český etymologický slovník, 1. vydání, Praha, Leda, 2001, str.747

²¹ Zákon č. 279/1992 Zb., o niektorých ďalších predpokladoch pre výkon niektorých funkcií obsadzovaných ustanovením alebo menovaním príslušníkov Polície Českej republiky a príslušníkov Váženskej služby České republiky (tzv. malý lustrační zákon)

²² Zákon č. 451/1991 Zb. §1

²³ Diskvalifikácia sa týkala tých, ktorí boli v minulosti v pozícii:

- a) príslušníkom Zboru národnej bezpečnosti zaradeným v zložke Štátnej bezpečnosti,
- b) evidovaný v materiáloch ŠTB ako rezident, agent, držiteľ požičaného bytu, držiteľ konšpiračného bytu, informátor alebo ideový spolupracovník Štátnej bezpečnosti,
- d) tajomníkom orgánu KSC alebo KSS od stupňa okresného alebo jemu na roveň postaveného výboru vyššie, členom predsedníctva týchto výborov, členom ÚV KSC alebo ÚKSS, členom Byra pre riadenie stránickej práce v českých krajinách alebo členom Výboru pre riadenie stránickej práce v českých krajinách, s výnimkou tých, ktorí tieto funkcie zastávali iba v období od 1.1.1968 do 1.5.1969,
- f) príslušníkom Ľudových milícií,
- g) členom akčného výboru Národného frontu po 25.2.1948, previerkových komisií po 25.2.1948 alebo previerkových a normalizačných komisií po 21.8.1968,
- h) študentom na politických Vysokej škole alebo účastníkom kurzov dlhších ako 3 mesiace na týchto školách.

o uplatňovanie princípu **kollektívnej viny**.²⁴ Ten zákonodarca odôvodňoval potrebou chrániť prebiehajúcu demokratizáciu spoločnosti.

Zákon tiež ustanovoval **sankciu** pre prípady, kedy občan na výkon funkcie nespĺňal predpoklady uvedené v §2 spomínaného zákona a to formou **skončenia pracovného pomeru výpoveďou** danou organizáciou najneskôr do 15 dní odo dňa, keď sa organizácia o tom dozvedela, a to pokiaľ nedošlo ku skončeniu pracovného pomeru dohodou alebo iným spôsobom v skoršom termíne, alebo ak nedošlo k zaradeniu občana na inú funkciu, pre ktorú spĺňal predpoklady. Obdobne sa postupovalo i vtedy ak občan **odmietol urobiť čestné vyhlásenie** alebo ak bolo **čestné vyhlásenie nepravdivé**. Podľa § 18 ods. 2 mohol potom občan **podať na súd návrh** na vyslovenie neplatnosti skončenia pracovného alebo služobného pomeru najneskôr v lehote dvoch mesiacov odo dňa, keď mal pracovný alebo služobný pomer skončiť, na krajský súd, podľa miesta trvalého pobytu občana.

Tento zákon, ktorý sa stal teoretickým **základom tranzitívnej spravodlivosti** v Československu a ktorý bol neskôr napadnutý na ústavnom súde, pre nesúlad s ústavným zákonom č. 23/1991 ako aj s medzinárodnými dohovormi z oblasti ľudských práv. Na druhej strane **bol však vyjadrením paradoxu, o ktorom sme hovorili pri problémoch tranzitívnej spravodlivosti**. Bol výsledkom sledovania formálnej kontinuity, čo vyvolávalo presvedčenie, že napriek prebiehajúcej demokratizácii spoločnosti a odvolávaniu sa na stanoviská ius naturalizmu o spájaní práva a morálky nebol československý model tranzitívnej spravodlivosti, vytvorený G.Radbruchom na báze ius naturalizmu. Naopak steretávame s názormi, že išlo o model vytvorený právnym pozitivistom H.L.A. Hartom. Kritika sa vzniešla najmä na priebeh revolúcie, ale aj na ňou dosiahnuté výsledky: „*Od svojho začatia v novembri 1989 sa totiž revolúcia viedla výlučne ústavnou cestou sledovala pozitivistické hľadisko právnej kontinuity v úmysle zachovať aj v pohnutých časoch právnú istotu občanov. Prostredníctvom čiastkovej recepcie tak došlo k prevzatíu kritizovaného právneho poriadku...*“ Stalo sa tak ústavným zákonom č. 23/1991 Zb. Listina základných práv a slobôd, kde v §6 tento zákon hovorí, že „...*zákony a iné právne predpisy musia byť uvedené do súladu s Listinou základných práv a slobôd najneskôr do 31.12.1991. Týmto dňom strácajú účinnosť ustanovenia, ktoré nie sú v súlade s Listinou základných práv a slobôd.*“²⁵ Kritici preto poukazujú na fakt, že revolúcia vo svojej podstate predpokladá zavrhnutie predchádzajúceho práva čím však uprednostňuje hľadisko právnej diskontinuity. Pri reakciách na opatrenia tranzitívnej spravodlivosti v Československu sa tak stretávame aj názorom, že: „*Paradoxom antikomunistickej legislatívy je, že napriek odsúdeniu prednovembrového socializmu a jeho postavenia na roveň nacizmu nedošlo k narušeniu právnej kontinuity medzi starým a novým režimom. Táto kontinuita (právna istota) je konkretizovaná v zákaze retroaktívneho pôsobenia právnych predpisov.*“²⁶ Naproti tomu však nález ústavného súdu, ktorým bolo rozhodnuté o podaní pre nesúlad tzv. veľkého lustračného zákona s ústavou hovorí o **hodnotovej diskontinuite s totalitným režimom**.

7 NIEKOĽKO POZNÁMOK K NÁLEZU ÚSTAVNÉHO SÚDU Č. 1/92

Dňa 10.3.1992 podala skupina 99 poslancov Federálneho zhromaždenia ČSFR Ústavnému súdu ČSFR návrh, aby Ústavný súd ČSFR vyslovil, že zákon č. 451/1991 Zb., ktorým sa stanovujú

²⁴ Možnosť dožadovať očistenia bola týmto zákonom priznaná podľa:

- a) príslušníkom Zboru národnej bezpečnosti zaradeným v zložke Štátnej bezpečnosti,
- b) evidovaný v materiáloch ŠTB ako rezident, agent, držiteľ požičaného bytu, držiteľ konšpiračného bytu, informátor alebo ideový spolupracovník Štátnej bezpečnosti,
- d) tajomníkom orgánu KSC alebo KSS od stupňa okresného alebo jemu na roveň postaveného výboru vyššie, členom predsedníctva týchto výborov, členom ÚV KSC alebo ÚKSS, členom Byra pre riadenie stránickej práce v českých krajinách alebo členom Výboru pre riadenie stránickej práce v českých krajinách, s výnimkou tých, ktorí tieto funkcie zastávali iba v období od 1.1.1968 do 1.5.1969,
- f) príslušníkom Ľudových milícií,
- g) členom akčného výboru Národného frontu po 25.2.1948, previerkových komisií po 25.2.1948 alebo previerkových a normalizačných komisií po 21.8.1968,
- h) študentom na politických Vysokej škole alebo účastníkom kurzov dlhších ako 3 mesiace na týchto školách.

²⁵ Išlo teda nie len o formálnu kontinuitu, ale o obsahovú, keďže boli prevzaté aj tie právne normy, ktorých obsah nebol v rozpore s Listinou a to v záujme právnej istoty subjektov práva.

²⁶ Dinuš,

niektoré ďalšie predpoklady pre výkon niektorých funkcií v štátnych orgánoch a organizáciách Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, stratí dňom 31. 12.1991 svoju účinnosť pre nesúlad s Listinou základných práv a slobôd podľa § 6 odst. 1 tohto ústavného zákona alebo pre nesúlad s početnými medzinárodnými dohovormi z oblasti ľudských alebo pre nesúlad s ustanoveniami Ústavy ČSFR a tiež s ústavným zákonom o československej federácii.

Ústavný súd ČSFR však s lustračným zákonom vyslovil súhlas a vo svojom náleze sa odvoláva práve na Listinu základných práv a slobôd a na v nej obsiahnuté nové prvky „akejsi renesancie prirodzených ľudských práv“ ako nového základu právneho štátu. Hovorí, že tu nejde o nasledovanie akýchkoľvek hodnôt a akéhokoľvek práva. Zastáva stanovisko, že právna istota ako jeden zo základných pojmov a požiadaviek právneho štátu je istotou jeho obsahových hodnôt. Štát, ktorý vychádza z právnej kontinuity so starým právom teda môže byť vo vzťahu hodnotovej diskontinuity s totalitným režimom. Znamená to, že nemôže preberať také kritéria formálnej a materiálnej kontinuity, ktoré vychádzajú z odlišného systému hodnôt, a to ani za situácie, že to formálna normatívna kontinuita právneho poriadku umožňuje. Rešpektovanie kontinuity so starým hodnotovým systémom by totiž nebolo zárukou právnej istoty, ale naopak, bolo by spochybnením hodnôt nových, ohrozením právnej istoty v spoločnosti a otriaslo by tak vlastne dôverou občanov vo vierohodnosť demokratického systému.²⁷ Ústavný súd ČSFR pritom dospel k názoru, že „...demokratický štát má nie len právo, ale i povinnosť presadzovať a chrániť princípy, na ktorých je založený a nemôže byť preto nečinný za situácie, kedy sú vedúce miesta vo verejnej správe **obsadzované podľa dnes neprijateľných kritérií totalitného systému.**“ Súčasne však uvádza, že je „...demokratický štát oprávnený usilovať o odstránenie skoršej neoprávnenej preferencie jednej skupiny favorizovaných občanov založenej výlučne na princípe príslušnosti k totalitnej politickej strane voči vysoko prevažujúcemu zbytku ostatných občanov, u ktorých táto - ako bolo odôvodnené už skôr - protiprávna preferencia predstavovala nesporne útlak a diskrimináciu.“²⁸

7.1 Retroaktivita a diskriminácia

Ústavný súd opieral svoje súhlasné stanovisko so znením lustračného zákona o tvrdenie, že za totalitného režimu bola väčšina vedúcich miest na všetkých stupňoch obsadzovaná nie len v rozpore s demokratickými princípmi a medzinárodnými normami, ale **tiež i v rozpore s vlastným, teda i vnútroštátnym právom ako aj tým, že takto diskvalifikovaná je pomerne malá skupina občanov.** Tu možno len poznamenať, že ak ide o malú skupinu a vo väčšine prípadov, teda nie vo všetkých, došlo k protiprávnemu obsadzovaniu miest možno túto protiprávnosť zistiť a preukázať, čo dáva určité možnosti odlišovať a individualizovať. Napriek tomu, podľa presvedčenia ÚS ČSFR „... nemožno štátu uprieť, aby v súlade s prijatými medzinárodnými záväzkami svojím vnútroštátnym právom stanovil pre výkon riadiacich alebo inak rozhodujúcich funkcií podmienky, či predpoklady, v ktorých berie ohľad na svoju vlastnú bezpečnosť, bezpečnosť občanov a **predovšetkým na ďalšie demokratické výroky.**“²⁹ Vylučoval teda, že by zákon diskriminoval alebo pôsobil retroaktívne.

Ak by sme sa však vrátili k otázke lojality a zúžili ju na lojalitu z presvedčenia dostávame sa k otázke diskriminácie na báze vnútorného presvedčenia. Ústavný súd hovorí, že nejde o odplatu voči jednotlivým osobám alebo skupinám osôb ani o diskrimináciu osôb. Posudzovaný zákon tieto osoby podľa názoru ÚS nediskriminuje, ale ustanovuje iba niektoré ďalšie podmienky pre výkon zákonom vyznačených rozhodujúcich funkcií, prípadne pre prevádzkovanie koncesovaných živností, spojených najmä s držaním strelných zbraní, streliva, zvlášť nebezpečných jedov alebo s prístupom k nim. V tomto smere je však nevyhnutné poukázať na fakt, že ak práca bola v minulom režime jediným zdrojom obživy, bola to práca pre štát ako monopolného zamestnávateľa, pričom lojalita k zamestnávateľovi nie je ničím zvláštnym. Nie je vždy vecou presvedčenia, ale aj potreby. Príslušnosť k občanom s preferovanými záujmami v minulom režime totiž bola vecou lojality k tomuto režimu a to nie len lojalitou s presvedčenia ale často aj lojalitou vynútenou. Ústavný súd na túto námietku odpovedá tým, že v demokratických spoločnostiach sa v štátnych a verejných orgánoch, ale tiež na pracoviskách, ktoré majú vzťah k bezpečnosti štátu, požaduje splnenie určitých **štátoobčanských predpokladov**, ktoré možno charakterizovať ako **lojalitu s demokratickými princípmi**, na ktorých je štát vybudovaný. Vylúčenie individualizácie v tomto

²⁷ Z nálezu ústavného súdu č. 1/92

²⁸ Tamtiež

²⁹ Tamtiež

prípade je teda takou istou chybou ako delenie ľudí na triedy a preferovanie jedných na úkor druhých na základe kolektívnej viny tej-ktorej triedy.

Ďalšou problémovou oblasťou okrem dikriminácie je namietanie porušenia zákazu retroaktivity. Podstata námietky spočívala v tvrdení, že so spätnou účinnosťou možno zákon aplikovať na situácie a právne vzťahy vzniknuté pred jeho vydaním len vtedy, ak tým nedôjde k porušeniu skôr nadobudnutých práv. Podľa konštatovania ÚS nie je však zásada retroaktivity v napadnutom zákone uplatnená vôbec. Zákon neprehlasuje zastávanie určitých funkcií v minulosti ani za protizákonné ani za právne postihnutelné skutočnosti alebo skutkové podstaty trestných činov a nespája s nimi spätné nijaké právne následky. Ako už bolo povedané stanoví len niektoré ďalšie predpoklady pre zastávanie určitých funkcií do budúcnosti. Obdobne ÚS odmietol aj námietku, že v posudzovanom zákone ide o paušálny postih podľa formálnej príslušnosti k určitej kategórii, a to predovšetkým tam, kde išlo v súlade s politikou totalitného režimu, o súťaživosť s mocenským aparátom a jeho represívnymi zločkami. ÚS sa zaoberal aj otázkou rovnosti občanov k vymedzeným kategóriám povolání. Dospel k záveru, že absolútnu rovnosť kategórií dotknutých osôb nie je možná a ani nutná.

Konečne navrhovatelia vytýkali napadnutému zákonu v časti dotýkajúcej sa prevádzkovania koncesovaných živností (§ 1 odst. 5) tiež to, že podmienka spoľahlivosti (§ 1 odst. 1 cit. zákona) bola spájaná s pojmom "politickéj nespoľahlivosti" vyskytujúceho sa v dekrétach prezidenta republiky (137/1945 Sb. a 138/ 1945 Sb.) okrem toho sa však pojem objavil aj v zákone č. 34/1946 (§ 2 odst. 1 a 2 cit. zákona), kde je tento pojem definovaný. Odhliadnuc od toho, že odkaz navrhovateľov, mieri k dekrétom prezidenta republiky, chýba jej odôvodnenosť, lebo dekréty patria do oblasti trestnoprávnej. Túto problematiku nemožno teda uzavrieť inak než tým, že ide o obvyklý prostriedok k zavedeniu právneho poriadku v obnovovanej demokracii, a teda o opatrenia, ktoré sú v demokratickej spoločnosti nevyhnutné. Zrušenie vedúcej úlohy KSČ v Ústave a ani zákonné opatrenia predsedníctva Federálneho shromáždzenia ČSFR č. 362/1990 Zb., ktorým sa rozširuje okruh vedúcich funkcií obsadzovaných menovaním, a ktorý mal umožniť odvolanie kompromitovaných osôb z riadiacich funkcií, nebolo však ani z hľadiska významu ani početnosti podstatné.

7.2 Osud lustračného zákona v aplikačnej praxi

Jedným z argumentov Ústavného súdu pre zachovanie lustračného zákona bola aj jeho obmedzená doba platnosti. Napriek tomu bol však tento zákon v ČR dvakrát predĺžovaný v roku 1995 a tiež v roku 2000, kedy dokopy stratil toto svoje časové obmedzenie, pričom dvakrát prelomil prezidentské veto a rovnako ako pri prvom lustračnom zákone skončil tento proces podaním návrhu na Ústavný súd. Na Slovensku bola však situácia diametrálne odlišná. Politické elity prísny lustračný zákon zdedili, no neimplementovali ho. Komunisti alebo ich nástupcovia sa stali na v nových demokraciách legitímnym hráčom. Preto sa kľúčovými nestali trestné procesy, ale previerky kolaborácie občanov a predovšetkým verejných činiteľov s predošlým režimom. Tu teda bol záujem o očistenie len malý, pretože bývalí príslušníci komunistickej elity zohrali významnú úlohu v období rokov 1992-1998. Lustračný zákon v 1998 na Slovensku síce už neplatil, ale obnovili sa debaty o vyrovnávaní sa s minulosťou, čo však vzhľadom na SDL a SOP vo vláde malo destabilizačný potenciál. Až mesiac pred voľbami v auguste 2002, keď bola nádej na úspech ľavicových strán minimálna, otvorila sa táto otázka znova a bol schválený vládny návrh zákona o zriadení Ústavu pamäti národa, inštitúcie ktorá mala plniť efekt verejných lustrácií.

Ukazuje sa, že z pohľadu charakteru tranzitívnej spravodlivosti bol významným zvolený spôsob prechodu k demokracii. Relatívne dlhé rokovania s umiernenými predstaviteľmi bývalého režimu umožňovali nie len nenásilný a pokojný prechod k demokracii, ale umožňoval tiež komunistom vyjednať si záruky ohľadne svojej budúcnosti. Dôvod, prečo bývalý režim neodolával razantnejšie treba viesť najmä v jeho ideovom vyčerpaní, v uvedomení si nedostatku legitimity a tiež v mocenskom vyčerpaní. Objavila sa ochota k dialógu a tým hybridný model prechodu k demokracii, čo znemožňovalo alebo apoň problematizovalo dekomunizáciu vrátane možnosti delegalizácie komunistickej strany. Aj povaha nových politických elít sa výrazne podpísala na priebehu lustrácií. Kým v Čechách ODS lustrácie podporovala,³⁰ na Slovensku nebola vnímaná komunistická minulosť ako niečo, čo treba odmietnuť. Napríklad už volebná kampaň Vladimíra

³⁰ V ČR sa dokonca dvakrát pokúšali o zrušenie oboch lustračných zákonov, pričom druhýkrát bol dôvodom prijatie dvoch podobných zákonů (č. 422/2000 Sb. a č. 424/2000 Sb.), ktorými sa rušila dočasnosť lustračných zákonov

Mečiara znela v neprospech lustrácií. Z pochopiteľných dôvodov, osoby okolo neho o previerky nestáli. Tak mala KSS relevantné postavenie ešte pred voľbami 1990.

Preto možno povedať, že tranzitná spravodlivosť bola v tomto smere uplatnená na Slovensku až oveľa neskôr a to dňa 19. 8. 2002 zákonom č. 553/2002 Z. z., o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989 a o založení Ústavu pameti národa, hoci sa o jeho zriadenie pokúšal Ján Čarnogurský v roku 1999. Jeho úlohou je zbierať a zverejňovať údaje o bývalom režime, má teda len evidenčný a nie tresnoprávny charakter.

Použitá literatúra:

- TEITEL, R.G.: Transitional justice. Oxford University. New York 2000, s. 11
CALL, Ch.T.: Is Transitional Justice Really Just? Brown Journal of World Affairs, Vol. 11, 1/ 2004
ŠIPULOVÁ, K.: Vplyv legitimacy zriaďovania medzinárodných trestných ad hoc tribunálov na vývoj ľudskoprávných režimov v kontexte tranzitnej spravodlivosti, diplomová práva, Brno, Právnická fakulta MU 2011
NAGY, R.: Transitional Justice as Global Project:critical reflections,
TEITEL, R. G.: Transitional Justice Genealogy, Harvard Human Rights Journal, Vol. 16, 3/2003
UN Doc. S/2004/616, Report of the Secretary-General, The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies
JELLINEK, G.: Všeobecná štátoveda, vydal Jan Leichter, Praha 1906
KUHN, Z.: Aplikace práva ve složitých případech, k úloze právních principů v judikatuře, Karolinum, Praha 2002
WEYR, F.: Teorie práva, 1. vydanie, ORBIS, Praha, 1936
KELSEN, H.: Die Reine Rechtslehre, Leipzig, 1934
HULKA, Š.: K právně – teoretickým východiskům aplikace práva z dob Komunistického režimu v době demokratického právního státu, uveřejněno v Vyrovnání se k komunistickou minulostí, Zborník příspěvků z konferencie stredoeuroopských ústavných súdov, Praha, Linde, 2003
HOLLANDER, P.Filosofie práva, Karollinum Praha 1996
REJZEK, J.: Český etymologický slovník, Leda, Praha 2001

Kontaktné údaje:

JUDr. Andrea Lichá, PhD.
andrea.licha@centrum.sk
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Šafárikovo námestie 6
810 01 Bratislava
Slovenská republika

DEKRÉT ĽUDOVÍTA I. Z ROKU 1351 V KONTEXTE KRÍZOVÝCH JAVOV¹

Miroslav Lysý

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The article expresses the hypothesis that issuing and final version of the Decree of Hungarian King Louis Ist of 1351 was not only reward and gratification to the Hungarian nobility for their help in the war for Naples heritage, but it was also connected with the plague epidemic of the time. The Great Plague had a significant impact on the law of inheritance and donations. The purpose of this measure was to stop growth of the property ownership on the part of the Church.

Abstrakt: Príspevok vyslovuje hypotézu, že za vydaním a konečnou úpravou dekrétu uhorského kráľa Ľudovíta I. Veľkého nebola len odmena uhorskej šľachte za jej pomoc vo vojne o neapolské dedičstvo, ale súvisel aj s vtedy súvisiacou morovou epidémiou, ktorá mala svoje dôsledky aj v uplatňovaní dedičského práva a donácií. Cieľom opatrenia bolo zastaviť posilňovanie cirkevného majetku v krajine.

Key words: Decree of Louis Ist of 1351, plague, crisis, law of inheritance

Kľúčové slová: Dekrét Ľudovíta I. z roku 1351, mor, kríza, dedičské právo

Pojem kríza, obzvlášť ekonomická (hospodárska) kríza, rezonuje predovšetkým posledných päť rokov po vyhlásení bankrotu mamutích finančných spoločností Lehman Brothers a Merrill Lynch, ktoré spustili vlnu insolventnosti, nedostatku likvidity, aby sa nakoniec kríza z finančného trhu „preliala“ do tzv. reálnej ekonomiky. Názory na príčiny krízy sa rôznia a budú sa rôzniť vzhľadom k tomu, že ekonómia nie je exaktná veda a prístupy jednotlivých ekonomických škôl sa zásadne odlišujú. Väčšinová zhoda vládne aspoň v tom, že ide o krízu kapitalistického systému, otázne azda je, či je vhodné takýmto krízam cielene predchádzať, alebo je táto snaha sama o sebe škodlivá, a že teda aj kríza môže byť vlastne vítaná ako prostriedok na „vyčistenie“ ekonomiky.

Tieto východiská je treba nechať najmä ekonómom, hoci aj oni nepochybne nesú svoj podiel zodpovednosti za rozsah a nebezpečenstvo ešte stále prebiehajúcej hospodárskej krízy. A to už len preto, že oba vzájomne protichodné modely riešenia, ktoré vidíme na oboch brehoch Atlantiku, teda kvantitatívne uvoľňovanie i radikálne šetrenie vo verejných výdavkoch, len s ťažkým sebazaprením možno označiť za úspešné. A to napriek tomu, že ide o riešenia, ktoré sú nepochybne extrémne a môžu mať ďalšie nezamýšľané dôsledky. Parafrazujúc tak známy aforizmus, že ekonómia je príliš vážna vec na to, aby sme ju mohli prenechať ekonómom, nepochybne je užitočné skúmať ekonomické (či iné krízové) javy hlbšie do minulosti. Nasledujúci príspevok je tak skromnou sondou na pohľad, akým spôsobom sa takéto javy „riešili“ v stredoveku.

Akokoľvek totiž budeme akceptovať tézu o cyklických vlnách kapitalistickej ekonomiky (napr. v otázke populárnych Kondratievových vln), alebo ju budeme popierať, nemôžeme o pevnom spojení kapitalistického systému s krízami pochybovať. Pri tomto konštatovaní sa však niekedy zabúda, že krízové javy boli viditeľné aj v odlišných ekonomických systémoch, či už v centrálne plánovaných hospodárstvach, alebo v predkapitalistických, feudálnych pomeroch. Určite jednou z najkatastrofálnejších kríz v dejinách nášho kontinentu bola kríza v 14. storočí, a to preto, že nebola len krízou upadajúcich ekonomických impulzov, ale aj krízou s drastickými demografickými dôsledkami.

Táto kríza až priveľmi kontrastuje s ekonomickým rozmachom, ktorý strhol západ európskeho kontinentu približne po začiatku druhého tisícročia, spojeného s inováciami, technickými novinkami v poľnohospodárstve, nárastom staviteľstva, rozmachom miest, a jeho sprievodnými

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0607-10.

javmi bol tiež nárast počtu obyvateľov, kolonizácia a s ňou súvisiaci prienik cudzích právnych systémov do strednej Európy.² Už na začiatku 14. storočia sa však tieto impulzy zastavili a približne v rokoch 1350 – 1450 môžeme hovoriť vyslovene o krízových javoch v hospodárstve vtedajšej stredovekej Európy. V strednej Európe sa kríza – podobne ako dnes – prejavila až s určitým oneskorením. Kým však dnes sa geografický posun krízy ráta vzhľadom na neobyčajnú dynamiku globálnej ekonomiky na mesiace, v 14. storočí môžeme hovoriť o desaťročiach. Uhorsko, Poľsko či Čechy neboli jednoducho natoľko otvorenými ekonomikami. Prvotný zásah v stredovýchodnej Európe smeroval vlastne na úkor kolonizácie, ktorej podstatná časť išla z nemeckých krajín, a ktorá pozvoľne ustávala v prvej polovici 14. storočia.³

Hospodársky útlm, ktorý sa postupne zo západu kontinentu šíril po prelome 13. a 14. storočia nebola najhorším javom v spoločnosti 14. storočia. Tou sa stala úplne nečakane bakteriálna infekcia v podobe morovej vlny, ktorá európsky kontinent zasiahla v rokoch 1347 – 1351. Podľa rôznych odhadov v niektorých krajinách mohla epidémia spôsobiť úmrtie aj viac ako jednej tretiny populácie. Nepresná štatistika sama o sebe nedokáže presne vyjadriť rozsah katastrofy, ktorá v polovici 14. storočia Európu postihla. Za touto štatistikou sa skrýva konkrétna masa ľudí a ohromný rozsah utrpenia a hrôzy, spojená s nevedomosťou, keďže ani vtedajší odborníci na medicínu nevedeli vysvetliť pôvod nákazy.

Katastrofálne dôsledky však mala morová epidémia aj z hľadiska hospodárskych dôsledkov.⁴ Nechýbali tak kolísajúce ceny potravín, zmeny v sociálnej štruktúre obyvateľstva v kontraste vidiek – mestá, chudobní – bohatí, elity – bežné obyvateľstvo. Mor zasiahol výrazne do (historickými obľúbenej) otázky zmien v oblasti kolektívnej mentality. Vzhľadom k ohromnému umieraniu v priebehu relatívne krátkej doby však dochádzalo k pomerne významným majetkovým presunom.⁵

Obyvatelia Uhorska sa mohli s epidémiou stretnúť vďaka tomu, že sa uhorský kráľ Ľudovít I. z Anjou (1342 – 1382) rozhodol rozpútať vojnu o neapolské dedičstvo. Táto vojna sa začala v roku 1347, teda práve v čase, keď sa obchodnými loďami začala nákaza šíriť do Itálie. Priamo do Uhorska mohol mor preniknúť viacerými smermi, jeho dôsledky však nepochybne neboli natoľko katastrofálne, ako v tých častiach Európy, ktoré boli silne urbanizované a mali aj vyššiu hustotu osídlenia.⁶

Vplyv morovej epidémie v Uhorsku môžeme vidieť v zásahoch proti Židom⁷ keďže, ako je známe, v roku 1360 ich nechal Ľudovít vyhnáť z krajiny.⁸ Židia boli totiž bežne obviňovaní z trávenia studní a z úmyselného rozširovania nákazy. Ich prenasledovanie však malo samozrejme aj svoje

² Základné predstavenie európskeho rozmachu predstavil Le Goff, J.: *Kultúra stredoveké Evropy*. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 103-106. Zhrnutie najdôležitejších premien včasného a vrcholného stredoveku pre české krajiny urobil vo svojej vynikajúcej monografii Klápště, J.: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, *passim*.

³ Hoensch, J.: *Lucemburkové. Pozdně středověká dynastie celoevropského významu 1308 – 1437*. Praha: Argo, 2003, s. 145-158. Čornej, P.: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2000, s. 11-12.

⁴ Známý britský publicista P. Johnson morovou epidémiou a tzv. malthusiánskou pascou vysvetľuje príčiny hospodárskeho pádu neskorého stredoveku a bol preto nútený ignorovať pre koncepciu jeho knihy nevyhovujúci fakt, že morová epidémia len prehlbila už existujúce krízové javy. Johnson, P.: *Nepřítel společnosti*. Řevnice: Rozmluvy, 1999, s. 39-40. Dôvod jeho prístupu spočíval v tom, že sa pokúšal nešikovne predstaviť stredovekú ekonomiku ako príklad slobodnej spoločnosti, v ktorej je ekonomický rozvoj vlastne logický a krízové javy vyplývajú z čisto neekonomických faktorov.

⁵ Téma samozrejme zaujala veľké množstvo bádateľov, z ktorých spomeňme SHREWSBURY, J. F. D.: *A History of Bubonic Plague in the British Isles*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970. Cohn, S. K.: *Plague and Its Consequences*. Oxford: Oxford University Press, 2011. Bergdolt, K.: *Černá smrt v Evropě*. Praha: Vyšehrad, 2002.

⁶ Rozšírenie moru za vlády Ľudovíta I. spomenul krátko jeho životopisec. Por. *Kronika magistra Jána o Ľudovítovi Veľkom*, k. 180. In: *Kroniky stredovekého Slovenska*. Ed. J. Sopko. Budmerice: Rak, 1995, s. 97-98.

⁷ K prepadanutiu majetkov uhorských Židov por. napr. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tomi X, volumen I: *Ab anno 1382 – 1391*. Ed. G. Fejér. Budae: Typ. Universitatis, 1844, č. 315, s. 316.

⁸ *Kronika magistra Jána o Ľudovítovi Veľkom*, k. 171, s. 96. Por. tiež pozn. č. 217 na s. 313. Luby, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura edition, 2002, s. 172.

ekonomické pozadie, ak uvážime, že určitá časť židovského obyvateľstva sa živila nie príliš populárnym požíčianím na úrok.⁹ Ich vyhnanie tak prirodzene vyhovovalo dlžníkom.

Protižidovské opatrenia možno z dnešného pohľadu len ťažko chápať ako priamy ekonomický dôsledok moru, bezpochyby však tento sociálne patologický prejav súvisel s krízou vtedajšej mentality. Vtedajšie mestské rady a panovníci po celej Európe sa však museli vysporiadať aj s omnoho praktickejšími a s problematikou moru aj reálne súvisiacimi opatreniami, ktorých podstata spočívala najmä v zabezpečení hygieny, obmedzení prostitúcie, zamedzeniu prílišného kontaktu väčšieho množstva ľudí. Príznačné na strane druhej bolo, že si vtedajší mocní príliš nevedeli predstaviť pomerne závažné ekonomické dôsledky morovej epidémie. Je to vlastne logické, pretože katastrofu takých rozmerov si nikto nedokázal predstaviť.

Práve na sklonku najväčšej stredovekej morovej vlny, koncom roku 1351, vydal Ľudovít I. svoj slávny dekrét.¹⁰ Uhorský kráľ sa chcel potvrdením šľachtických výsad odvdáčiť za jej pomoc v jeho ambíciách na Apeninskom polostrove. Jedným z nich je podpora záujmov nižšej šľachty tým, že sa v dekréte ustanovuje, že sa všetci šľachtici tešia rovnakej slobode.¹¹ To najdôležitejšie ustanovenie však spočíva v tom, že hoci sa v dekréte prepisuje, a teda aj znova potvrdzuje znenie Zlatej buly z roku 1222, úmyselne sa vynecháva jej článok IV, ktorej ustanovenie spočívalo v tom, že po smrti servienta má štvrtinu majetku dostať jeho dcéra, o ostatnom nech rozhoduje sám (t. j. vo forme závetu).¹² Táto testamentárna sloboda bola priamo dekrétom z roku 1351 obmedzená, keď síce Ľudovít v dekréte „od slova do slova“ (*de verbo ad verbum*) prepísal tieto slobody, no článok IV výslovne spomenul ako ten, ktorý platíť nebude, a teda šľachtic nebude môcť pre prípad svojej smrti testovať svoj majetok „cirkvi alebo niekomu inému, komu by chceli“.¹³

Úsilie kráľa o obmedzenie testovacej slobody pre uhorskú šľachtu je z jeho pohľadu vcelku pochopiteľné, pretože v tomto ohľade nešlo len o jednoduchú súčasť vlastníckych oprávnení. Toto testovacie právo sa vzťahovalo na donačné majetky šľachty (*possessiones*), a tak možno povedať, že sa rozhodovalo o konečnom type feudálneho systému v Uhorsku. Dekrét z roku 1351 totiž zavŕšil podobu donačnej sústavy, ktorej charakter zostal v podstate nezmenený do polovice 19. storočia. Tento zlom sa preto netýkal len vlastníckeho práva a donačnej sústavy, ale z hľadiska politického vzťahu medzi šľachtou a kráľom presahoval hranice súkromnoprávnej sféry.

Skutočnosť, že sa kráľ v dekréte odvolal práve na obmedzenie možnosti darovania v prospech cirkvi, naznačuje, že konečnú podobu šľachtických výsad aj s obmedzením dedičského práva mohla ovplyvniť morová epidémia v Európe. Nešlo len o opatrenie, ktoré malo zabrániť prílišnému rozširovaniu cirkevného majetku, ktorý bol inak v zásade nescudziteľný¹⁴ a nedala sa naň logicky uplatniť odúmrt', ako tomu bolo v prípade majetku šľachticov. Skúsme však ukotviť

⁹ K ekonomickým aspektom prenasledovania Židov por. Bergdolt, K.: Černá smrť v Evrope, s. 98-99.

¹⁰ Dekrét z roku 1351 je v slovenskej právnej i historickej vede pomerne málo spracovaný. Por. Dejiny Slovenska I (do roku 1526). Eds. Richard Marsina et al. Bratislava: Veda, 1986, s. 318, 351-352. Z maďarskej literatúry spomeňme Engel, Pál - Kristó, Gyula - Kubinyi, András. Magyarország története 1301 – 1536. Budapest: Osiris Kiadó, 2003, s. 87-90.

¹¹ *Decreta regni mediaevalis Hungariae* (ďalej DRMH) I 2 (1301 – 1457). Eds. J. M. BAK et al. Salt Lake City: Charles Schlacks, 1992, s. 11. „Ad eorundem etiam nobilium petitionem annuimus, ut universi veri nobiles intra terminos regni nostri constituti, etiam in tenutis ducalibus sub inclusione terminorum ipsius regni nostri existentes sub una et eadem libertate gratulentur.“

¹² *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (ďalej CDES) I. Ed. R. Marsina. Bratislavae: Vydavateľstvo SAV, 1971, č. 270, s. 200. „Si quis serviens sine filio decesserit, quartam partem possessionis filia optineat, de residuo, sicut ipse voluerit, disponat; et si morte preventus disponere non potuerit, propinqui sui. qui eum magis contingunt, obtineant; et si nullam penitus generationem habuerit, rex optinebit.“

¹³ DRMH I 2, s. 9. „...predictas literas domini Andree regis, avi et predecessoris nostri karissimi bulla sua roboratas, omni penitus suspicione carentes de verbo ad verbum presentibus insertas acetantes, ratificantes et approbantes, simul cum omnibus libertatibus in eisdem expressis, excepto solummodo uno articulo modo prenotato de eodem privilegio excluso, eo videlicet, quod nobiles homines sine herede decedentes possint et queant ecclesiis vel aliis, quibus volunt, in vitae t in morte dare vel legare, possessiones eorum vendere vel alienare, ymo ad ista facienda nullam penitus habeant facultatem, sed in fratres, proximos et generationes ipsorum possessiones eorundem de iure et legitime, pure et simpliciter absque contradictione aliquali devolvantur, ut tenor continet privilegii bullati domini Andree regis supradicti...“

¹⁴ Luby, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku, s. 212.

znenie tohto článku do kontextu polovice 14. storočia, pre ktoré bol typický ohromný rozsah vlastníckych zmien, ktorý sa niekedy porovnáva so zmenami v krajinách tzv. komunistického bloku v 20. storočí.¹⁵ Netýka sa to však len množstva „uvoľneného“ majetku po obetiach moru či vyhnaných Židoch, ktorý mohol byť odrazu k dispozícii tým, ktorí prežili. To isté sa vzťahuje aj na majetkové presuny v prospech cirkevných inštitúcií, pri ktorých prudko narástol počet donácií a pozostalostí.¹⁶ Práve tu mohla vzniknúť obava z prílišného nárastu objemu cirkevného majetku, a to aj v Uhorsku, ktoré nebolo morovou nákazou postihnuté tak silne. Aj preto by sa dal príslušný článok dekrétu hodnotiť ako „národohospodárske“ opatrenie.

Ak aj prijmeme vyššie uvedenú hypotézu, treba si uvedomiť, že toto opatrenie nemuselo byť v kontexte morovej epidémie až natoľko relevantné. Mor bol nebezpečný predovšetkým v mestskom prostredí, kým na vidieku, kde žila drvivá väčšina šľachty, sa šíril nepochybne pomalšie. V konečnom dôsledku však toto obmedzenie cirkevných donácií a pozostalostí pretrvalo a stalo sa dôležitým prvkom donačnej sústavy a majetkových pomerov v Uhorsku vôbec. Práve vďaka udalostiam z polovice 14. storočia sa z uhorského feudálneho systému nemohol stať „klasický“ lénny model západnej Európy, ale systém donačnej sústavy, v ktorej šľachtické majetky mohli pochádzať iba a jedine od kráľa. Tým sa vlastne ustálil vzťah šľachty a kráľa, a taktiež nebolo možné, aby sa významne zmenilo postavenie cirkvi v krajine.

Použitá literatúra:

- BERGDOLT, K.: Černá smrť v Evropě. Praha: Vyšehrad, 2002.
- COHN, S. K.: Plague and Its Consequences. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi X, volumen I: Ab anno 1382 – 1391. Ed. G.
- Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae (ďalej CDES) I. Ed. R. Marsina. Bratislavae: Vydavateľstvo SAV, 1971.
- Decreta regni mediaevalis Hungariae (ďalej DRMH) I 2 (1301 – 1457). Eds. J. M. BAK et al. Salt Lake City: Charles Schlacks, 1992.
- FEJÉR. Budae: Typ. Universitatis, 1844.
- ČORNEJ, P.: Velké dějiny zemí Koruny české. Praha; Litomyšl: Paseka, 2000.
- Dejiny Slovenska I (do roku 1526). Eds. Richard MARSINA et al. Bratislava: Veda, 1986.
- ENGEL, Pál - KRISTÓ, Gyula - KUBINYI, András. Magyarország története 1301 – 1536. Budapest: Osiris Kiadó, 2003.
- HOENSCH, J.: Lucemburkové. Pozdně středověká dynastie celoevropského významu 1308 – 1437. Praha: Argo, 2003.
- JOHNSON, P.: nepřátelé společnosti. Řevnice: Rozmluvy, 1999.
- KLÁPŠTĚ, J.: Proměna českých zemí ve středověku. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005.
- Kronika magistra Jána o Ľudovítovi Veľkom, k. 180. In: Kroniky stredovekého Slovenska. Ed. J. Sopko. Budmerice: Rak, 1995.
- LE GOFF, J.: Kultura středověké Evropy. Praha: Vyšehrad, 2005.
- LUBY, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: Iura edition, 2002².
- SHREWSBURY, J. F. D.: A History of Bubonic Plague in the British Isles. Cambridge: Cambridge University Press, 1970.

Kontaktné údaje:

Mgr. Miroslav Lysý, PhD.
miroslav.lysy@flaw.uniba.sk
Katedra právnych dejín, Právnická fakulta Univerzity Komenského
Šafárikovo nám. 6
P. O. BOX 313
83101 Bratislava
Slovak Republic

¹⁵ Bergdolt, K.: Černá smrť v Evropě, s. 159.

¹⁶ Tamže, s. 139.

KONTINUITA INŠTITÚTOV DRŽBY A VLASTNÍCTVA V RANÝCH ANGLICKÝCH PRÁVNÝCH KNIHÁCH

Matej Mlkvý

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstract: Modern science of comparative law postulates that legal system develops, in stark departure from von Savigny's *Volksgeist*, not autonomously by default, but by borrowing and adapting from foreign legal systems. In medieval times Roman law has ever since the rediscovery of *Corpus Iuris Civilis* in the West been held to represent a natural and universal legal order formally filling the gaps left open by the domestic feudal legal systems but often superseding them in the long run. English common law, today universally believed to be quite exempt from any major impact of Roman law, was also subjected to its influence in early stages of development. The paper has the ambition to examine the nature and extent of this influence upon the legal concepts of ownership and possession in early English law books, especially in treatise called Bracton in the context of the school of glossators.

Abstrakt: Súčasná porovnávacia právna veda zastáva stanovisko, že vývoj určitého právneho systému je na rozdiel od von Savignyho koncepcie *Volksgeistu* charakterizovaný spravidla nie autonómny vývojom, ale preberaním a adaptáciou noriem z cudzích právnych systémov. Počas stredoveku bolo rímske právo od znovuobjavenia justiniánskej kodifikácie *Corpus Iuris Civilis* na západe pokladané za prirodzené a univerzálne právo, ktoré formálne síce len vypĺňalo medzery zanechané domácimi feudálnymi právnymi poriadkami, ale ktoré feudálne poriadky často z veľkej miery nahradilo. Anglické zemské právo, ktoré bolo podľa dnes prevládajúcej mienky izolované od akéhokoľvek zásadného vplyvu rímskeho práva, však tiež nebolo voči jeho pôsobeniu vo svojich ranných fázach vývoja imúnne. Ambíciou príspevku je načrtnúť obsah a rozsah tohto pôsobenia prejavujúceho sa v inštitútoch držby a vlastníctva v ranných anglických právnych knihách (osobitne v zbierke Bracton) v kontexte stredovekej školy glosátorov.

Key words: ownership, possession, Roman law, common law, Bracton, glossators

Kľúčové slová: vlastníctvo, držba, rímske právo, anglické zemské právo, Bracton, glosátori.

1 ÚVODNÉ POZNÁMKY

Právnoromantické ponímanie právneho vývoja ako organického vývoja právneho systému spolu so spoločnosťou založeného na kolektívnom právnom vedomí (*Volksgeist*) sa javí vo svetle novšieho právnohistorického skúmania ako prekonané. Nejde tu pritom len o skutočnosť, že zásahy zákonodarcu prostredníctvom normatívnych právnych aktov takmer úplne marginalizovali obyčaj ako samostatný prameň práva, ale aj o samotnú činnosť právnoaplikačných orgánov. Právnohistorické školy vychádzali z presvedčenia, že sudca ako právnoaplikačný orgán bude vychádzať pri adjudikácii sporu z národných právnych tradícií a časom preverenej právnej obyčaje. Skúsenosti z viacerých európskych štátov nám však ukázali, že sudcovia ako aj právnici všeobecne majú v prípade nevyhovujúcej právnej tradície tendenciu preberať právne vzory z cudzích právnych systémov, ktoré svojou konštrukciou, logikou a metódou použitia sa javia ako optimálnejšie pre adjudikáciu konkrétneho sporu. Známy právny komparatista A. Watson nielenže túto skutočnosť nepovažuje za výnimočnú, ale vníma preberanie a adaptáciu za obvyklý smer právneho vývoja v západnom svete.¹

Pojem preberanie právnych vzorov zahŕňa jednak (1) recepciu právnych noriem, resp. právnych inštitútov a (2) právnú transplantáciu právnych noriem, resp. inštitútov. Teória práva v našich podmienkach obsah pojmu recepcia dávala do súvisu s materiálnou kontinuitou právneho poriadku. Predstaviteľ medzivojnovnej normatívnej školy F. Weyr síce začína s chápaním recepcie

¹ WATSON, A. *Legal Transplants. An Approach to Comparative Law*. Athens (Georgia): University of Georgia Press, 1993, s. 7.

ako do určitej miery vedomého prevzatia obsahu určitého práva z jedného právneho poriadku do iného právneho poriadku,² no neskôr definíciu zužuje na prípady materiálnej právnej kontinuity pri formálnej diskontinuite po sebe nasledujúcich právnych poriadkov.³ Stotožnenie materiálnej kontinuity s recepciou nachádzame aj u Š. Lubyho.⁴ Ďalšie významové zúženie pojmu recepcia nachádzame v koncepcii J. Beňu, ktorý okrem kvalitatívnych kritérií (preberanie obsahu právnych noriem) stanovil aj kvantitatívne kritériá - o recepciu nejde, ak sa preberajú len niektoré právne normy izolovane, ale musia byť prevzaté celé sústavy inštitútov, resp. systémov právnych noriem.⁵ Pojem recepcia teda používa právna teória v našich podmienkach na označenie vertikálneho preberania právnych noriem medzi chronologicky po sebe nasledujúcimi právnymi systémami.

Medzi detonáty pojmu recepcia vo vertikálnom chápaní však nemožno zaradiť právne normy, ktoré boli prebraté medzi časovo paralelne existujúcimi právnymi systémami, resp. medzi právnymi systémami bez akejkolvek chronologickej väzby (horizontálne preberanie). Tieto prípady navrhujeme zaradiť pod pojem právna transplantácia, ktorá predstavuje špecifickú formu materiálnej kontinuity právnych noriem jedného právneho poriadku v cudzom časovo nenáslednom právnom poriadku. Pri právnej transplantácii určitého právneho inštitútu z jedného právneho systému do druhého dochádza k pretrhnutiu jeho funkčných väzieb na iné, neprebraté inštitúty pôvodného systému a k vzniku nových väzieb v novom právnom poriadku. Niekedy nedochádza ku komplexnému prebratiu právneho inštitútu, ale len jeho názvu, ktorý napriek lexikálnej zhode má iný rozsah a obsah detonátov pojmu. Právne systémy, ktoré sú už *per definitionem* inherentne konzervatívne, majú totiž tendenciu pracovať už s vytvorenými právnymi inštitútmi (osobitne z právneho systému, ktorý svojou systematickosťou a štruktúrou vysoko prevyšuje vlastný), ktoré však naplňajú novým obsahom. Až s určitým oneskorením, keď sa podradenie určitých detonátov pod určitý pojem (vyjadrený názvom, resp. právnym termínom) stáva čoraz problematickejšie (jedným z prejavov je napr. vytváranie právnych fikcií a nevyvrátiteľných domniek), dochádza k tvorbe nových právnych pojmov.

Historicky najznámejšie prípady právnej transplantácie v stredoveku a novoveku predstavovala transplantácia právnych inštitútov rímskeho práva v podobe *ius commune* do domácich právnych poriadkov v období renesancie práva v západnej Európe, ktoré bolo na vedeckej pôde podmienené „znovuobjavením“ rímskeho práva prostredníctvom justiniánskej kodifikácie.⁶ Rímske právo vo svojich derivatívnych formách (*ius civile*, *ius naturale*, *ius gentium*, ale aj *lex mercatoria* a *ius belli*) bolo všeobecne považované za univerzálne platné právo, v ktorom sa premietal politický a kultúrny univerzalizmus stredoveku a ktoré stálo v príkrom kontraste s obsahovo aj rozsahovo inferiérnymi domácimi právnymi poriadkami poznačenými teritoriálnym a personálnym partikularizmom. Vďaka tejto skutočnosti bola *ius commune* venovaná široká pozornosť na akademickej pôde od stredovekých škôl glosátorov a komentátorov,⁷ ktorých študenti následne ich myšlienky a koncepty prinášali do svojich domovských štátov (*peregrinatio academica*). Pre týchto právnikov predstavovalo rímske právo v podobe *ius commune* tzv. právny trh (*legal supermarket*),⁸ z ktorého si mohli brať nielen relevantné dôkazy či precedensy pre nimi riešený právny prípad, ale aj základné (fundamentálne) právne koncepty spoločné všetkým

² WEYR, F. Recepcie. In: Slovník veřejného práva československého. Zv. III. Praha: Eurolex Bohemia, 2000, s. 715-718.

³ WEYR, F. Kontinuita právní. In: Slovník veřejného práva československého. Zv. II. Praha: Eurolex Bohemia, 2000, s. 364-366.

⁴ LUBY, Š. Najzákladnejšie tézy Leninovho učenia o práve. In: Právnické štúdie. 1971, s. 19.

⁵ BEŇA, J. Kontinuita v práve. In: Obzor. Roč. 64, č. 4, 1981, s. 350.

⁶ Prebratie rímskoprávných inštitútov sa neudialo len vo forme právnej transplantácie, ale aj recepcie. V oblastiach so silne romanizovaným obyvateľstvom sa materiálna kontinuita antického rímskeho práva prejavila v tzv. vulgárnom rímskom práve, ktorého formálnoprávny základ tvorili okrem právnej obyčaje aj *leges romanae barbarorum*. Táto forma preberania však ostala prevažne personálne obmedzená len na romanizované obyvateľstvo na vybraných územiach a z hľadiska právnej transplantácie je bez výraznejšieho významu.

⁷ URFUS, V. Historické základy novodobého práva soukromného. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2001, s. 30.

⁸ Tento výraz použil trefne Peter Stein. STEIN, P. Roman Law in European History. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 2.

„civilizovaným“ národom kresťanskej Európy. *Ius commune* teda nepôsobilo nad, ale popri domácich právnych systémoch.⁹

V nasledujúcom texte budeme venovať pozornosť charakteru právnej transplantácie vybraných konceptov držby a vlastníctva do ranofeudálneho anglického práva. Ako primárny prameň skúmania nám v prípade Anglicka bude slúžiť „kvet a koruna anglickej stredovekej jurisprudencie“¹⁰ zbierka *De Legibus et Consuetudinibus Angliae*, ktorá je tradične pripisovaná anglickému právnikovi Henrichovi de Bractonovi, aj keď jeho autorstvo býva v novšej historiografii spochybňované. Táto zbierka spísaná okolo roku 1235 predstavuje poslednú veľkú právnu knihu anglického práva (*book of authority*), ktorá sa aplikáciou rímskoprávných vzorov pokúša zasadiť anglické právo do kozmopolitného rámca stredovekého *Ius commune*. Bracton stál pred obdobne monumentálnou výzvou ako vtedajšia škola glosátorov - musel zosúladiť antický normatívny právny materiál s realitou feudálneho života do podoby spôsobiteľnej na právnu aplikáciu. Miera právnej transplantácie v tejto zbierke, ktorá bola výrazne ovplyvnená glosami Aza z Bologne, ale aj filozofickým systémom Izidora zo Seville, vystupuje osobitne do popredia pri juxtapozícii z o dve generácie skôr spísanou zbierkou *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae* („Glanville“),¹¹ ktorá takmer výlučne vychádza z germánskeho anglosaského práva.

2 RÍMSKOPRÁVNE KONCEPCIE VLASTNÍCTVA A DRŽBY

Moderná romanistická literatúra nepopierateľne pod vplyvom záverov nemeckej pandektnej vedy 19. storočia pokladá držbu za faktické všeobecné panstvo nad vecou spojenú s vôľou mať vec úplne pre seba.¹² Klasickým problémom v súvislosti s rímskoprávnou koncepciou držby bolo zodpovedanie otázky, či držba je len faktickým stavom, alebo je subjektívnym právom. Od vystúpenia F.C. von Savignyho v roku 1803 v známom spise *Recht des Besitzes* je v romanistickej odbornej verejnosti všeobecne prevládajúci názor, že držba bola v klasickom rímskom práve ponímaná ako faktický stav, ktorý nie je právom, ale len právnou skutočnosťou.¹³ Ak je držba len faktickým stavom, potom prirodzene vyvstáva otázka, aký je jej vzťah k vlastníckemu právu ako najdôležitejšiemu vecnému právu v rímskoprávnom systéme vôbec. Niektorí autori pravdepodobne pod vplyvom von Jheringa pokladajú vlastníctvo ako právne panstvo nad vecou a držbu ako faktické panstvo,¹⁴ iní túto koncepciu spochybňujú s odkazom na skutočnosť, že historické korene rímskej

⁹ V Anglicku bolo *Ius commune* schopné zaplniť medzere, ktoré vznikli na základe chýbajúcej úpravy anglického zemského práva (*common law*) a bolo aplikované aj v prípadoch, keď zemské právo neposkytovalo anglickým obyvateľom rozumné a spravodlivé zaobchádzanie (*reasonable and equitable treatment*). MACMILLAN, K. Sovereignty and Possession in the English New World. The Legal Foundations of Empire, 1576-1640. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 26-27.

¹⁰ „...flower and crown of English jurisprudence.“ PLUCKNETT, T. A Concise History of the Common Law. Londýn: Little, Brown and Co., 1965, s. 258.

¹¹ Autorstvo je pripisovanému vrchnému sudcovi (*Chief Justiciar of England*) počas vlády Henricha II. (1154-1189) Ranulfovi de Glanvillovi.

¹² HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromného práva římského. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 220. Obdobne aj novší autori - „... fyzické ovládaní věcí, které musí být doprovázeno vůlí ovládat věc jako vlastní.“ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. Římské právo. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 161. „... faktické panství nad hmotnou věcí s úmyslem jí mat výlučně pro sebe. BARTOŠEK, M. Encyklopedie římského práva. Praha: Academia, 1994, s. 216, „The factual, physical control of a corporeal thing combined with the possessor's intention to hold it under physical control, normally as the owner.“ BERGER, A. Encyclopedic Dictionary of Roman Law. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, s. 636.

¹³ Porovnaj BARTOŠEK, M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. Praha: Academia, 1995, s. 185. Aj keď Savigny začal v citovanom diele s koncepciou držby ako faktického stavu (*Factum*), skončil s konštatovaním, že držba je faktický stav a právo zároveň (*Recht und Factum zugleich*) v prípadoch, keď právny poriadok s ňou spája subjektívne oprávnenie, pričom tieto oprávnenia môžu byť realizované bez ohľadu na akýkoľvek faktický stav. WILHELM, J. Sachenrecht. Berlin: De Gruyter, 2007 s. 213. Táto nejednoznačnosť sa stala predmetom neskoršej kritiky R. von Jheringa.

¹⁴ Napr. O. Sommer tvrdí, že skutočnosť, že držba je len skutkovou stránkou vlastníctva vysvetľuje, prečo sa držba pripúšťa len tam, kde je možné vlastníctvo - predmetom držby nemôžu byť *res extra commercium* a jej subjektom *personae alieni iuris*. SOMMER, O. Učebnice soukromného práva římského. Díl II. Praha: Všehrd, 1946, s. 195. Obdobne Heyrovský - „právní řád, ..., nemůže ovšem

držby neležali vo vlastníckom práve a jeho ochrane, naopak v rannom rímskom práve bola držba a vlastníctvo v konkurencii.¹⁵

Problémy s jasným pojmovým ohraničením vlastníctva a držby mali aj stredoveké školy rímskeho práva. Pôvodne jasné ohraničenie oboch pojmov v justiniánskej kodifikácii (známy je výrok Ulpiana - *nihil commune habet proprietas cum possessione*)¹⁶ sa začalo stierať v poklasickom a vulgárnom práve do tej miery, že obsahom právneho termínu držba (*possessio*) sa stali najrôznejšie druhy moci nad vecou od detencie v klasickom význame slova cez iné vecné oprávnenia až po vlastníctvo. Justiniánske právo sa vrátilo k klasickému poňatiu držby, ale na požiadavku držobnej vôle (*animus*) kládlo tak prehnaný dôraz, že držba sa približovala právnomu stavu, aj keď slabšiemu ako vlastníctvo.¹⁷ Samotný pojem vlastníctva, ktorý nebol klasickými rímskymi právnikmi nikdy definične vymedzený, používala škola glosátorov pomerne promiskuitne. Jednal mohol výraz *dominium* označovať akékoľvek vecné právo (*ius in re*) na zdôraznenie ich absolútnej povahy, jednak v užšom ponímaní *ius plenum in re corporali*, ktoré je bližšie klasickému rímskemu významu slova.¹⁸ Aj keď glosátori vychádzali všeobecne z koncepcie vlastníctva ako kmeňového práva a nie ako súhrnu čiastkových oprávnení (okrem koncepcie Placentina) a nezaoberali sa historickými formami rímskeho vlastníckeho práva (kviritského a bonitárneho vlastníctva), výrazne sa zo systematického hľadiska odklonili od klasického rímskeho práva, keď vlastníctvo pojmovo rozdelili na *dominium directum* a *dominium utile*, ku ktorým navyše Bartolus pridal tretiu formu - *quasi-dominium*.¹⁹

Príčinou tejto zmeny bola nová interpretácia vzťahu žaloby a zodpovedajúceho hmotnoprávneho oprávnenia vyslovením tézy, že každej žalobe musí zodpovedať samostatné subjektívne právo. Dôvodom bolo, že okrem hlavnej žaloby na ochranu vlastníckeho práva, z ktorej bol vlastník aktívne legitimovaný - *actio in rem directa (rei vindicatio)* existovala aj *actio in rem utilis (rei vindicatio utilis)*, ktorá sa vzťahovala na niektoré prípady, v ktorých by *rei vindicatio* nebola aplikovateľná.²⁰ Aktívne legitimovaní z tejto žaloby boli dve kategórie subjektov: (1) subjekty, ktorý mali oprávnenia k veci podobné vlastníctvu - žena po zániku manželstva k veciam tvoriacich veno, ktoré ešte neboli vydané, vojaci na veci kúpené z ich peňazí, prekarista vo vzťahu k veci v prekáriu a (2) subjekty, ktoré mali právo k cudzej veci - napr. emfyteuta alebo superficiár, ku ktorým glosátori zaradili aj držiteľa (vazala) léna (*feudum*). Glosátori obidve kategórie osôb spojili do jednej a priznali im osobitné vlastnícke právo - *dominium utile*, čím sa subjektom v druhej kategórii subjektívne právo k cudzej veci premenilo na osobitné vlastnícke právo. Či išlo o chybu alebo úmyselnú reinterpretáciu prameňov v duchu germánskeho práva, ktoré v zásade pripúšťalo delenie vlastníckeho titulu k veci, je sporné.²¹

---

poskytovatí ochrany takovým skutkovým podstatám faktické moci, kde právní panství by bylo zásadně nemožno." HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromného práva římskeho. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 221. Samotný von Jhering považoval držbu za „predpolie“ vlastníckeho práva a nevychádzal z faktického stavu, ale z právnej pozície. REBRO, K. - BLAHO, P. Rímske právo. 4. vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 225.

¹⁵ REBRO, K. - BLAHO, P. Rímske právo. 4. vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 225.

¹⁶ D. 41.2.12.

¹⁷ BARTOŠEK, M. Dějiny římskeho práva ve třech fázích jeho vývoje, Praha: Academia, 1995, s. 197-198.

¹⁸ LANDSBERG, E. Die Glosse des Accursius und ihre Lehre vom Eigenthum. Leipzig: Brockhaus, 1883, s. 92.

¹⁹ Bartolus priznal napr. držbe veci smerujúcej k vydržaniu kvalitu kvázi-vlastníctva pred samotným vydržaním. LANGE, H. Römisches Recht im Mittelalter. München: C.H. Beck, 1997, s. 108.

²⁰ Táto prétorom a neskôr cisárskymi nariadeniami rozširovaná žaloba slúžila pôvodne k ochrane niektorých obligačných nárokov v prípadoch, keď napr. vec nebola identická s vecou, ktorú pôvodne vlastník držal (napr. maľba na žalobcovej doske). BERGER, A. Encyclopedic Dictionary of Roman Law. Philadelphia: The American Philological Society, 1953, s. 673. BARTOŠEK, M. Encyklopedie římskeho práva. Praha: Academia, 1994, s. 237.

²¹ E. Landsberg označuje tento postup glosátorov za ťažkú systematickú chybu (*schwerer systematischer Fehler*), naopak H. Lange citujúc O. Gierkeho pokladá možnosť chyby za nepravdepodobnú a predpokladá zo strany glosátorov úmyselnú zmenu. LANDSBERG, E. Die Glosse des Accursius und ihre Lehre vom Eigenthum. Leipzig: Brockhaus, 1883, s. 98. LANGE, H. Römisches Recht im Mittelalter. München: C.H. Beck, 1997, s. 108.

Obdobne ani pojem držba nebol jednotný a zahŕňal civilnú a naturálnu držbu, pričom toto delenie je dodnes aktuálne.²² Osobitné problémy vyvolala medzi glosátormi otázka, či môže byť tá istá osoba súčasne civilným a naturálnym držiteľom, alebo sa obidva pojmy vzájomne vylučujú. Placitanus a Bassianus sa domnievali, že osoba môže byť samostatne civilným a samostatne naturálnym držiteľom, môže však byť aj obe naraz. Oddelenie civilnej od naturálnej držby podľa tejto koncepcie nastane najmä v prípadoch tzv. odvodenej držby, k čomu Bassianus priraduje aj detentorov na základe práva k veci (*fructuarius et proprietarius, dominus et vasallus, dominus et emphyteuta*).²³ Nájomník alebo uschovávateľ (*commodatarius*) boli považovaní len za detentorov, nie za držiteľov veci.²⁴ Azo sa naopak domnieval, že konkurencia civilnej a naturálnej držby v jednej osobe nemôže nastať (*non videtur, quod eodem tempore possideat quis civiliter et naturaliter ...*), čo vyvolávalo spory o momente, v ktorom naturálna držba prejde do držby civilnej. Pri prechode bezprostrednej detencie veci z jednej osoby na druhú rozoznáva Azo ako aj Bassianus prípady, či nadobúdateľ mal k veci vecné právo, alebo nie. Ak mal, nadobúdateľ nadobudol naturálnu držbu, pričom vlastník si ponechával civilnú držbu, ak nie, vlastník si ponechal ako civilnú, tak aj naturálnu držbu.²⁵ Azova koncepcia bola prijatá aj v Accursiovej *Glossa ordinaria*.²⁶

3 KONCEPCIA VLASTNÍCTVA A DRŽBY V DIELE BRACOTONA

V dobe spísania Bractonovej zbierky *De Legibus et Consuetudinibus Angliae* v 13. storočí už bola v Anglicku rozvinutá osobitná sústava formalizovaných žalôb pred kráľovskými súdmi, tzv. writy.²⁷ Ako dokazuje skoršia zbierka *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae* od

²² V klasickej práve je civilnou držbou držba *corpore et animo* na základe platného právneho dôvodu, ktoré civilné právo uznávalo ako dôvod nadobudnutia vlastníctva, t.j. ide o *possessio ad usucapionem*. Naturálna držba je každá faktická moc nad vecou, t.j. detencia.

²³ V klasickej práve išlo o prípady, v ktorých sa pripúšťala držba jednej veci niektorým detentorom, ktorí však vec držali so súhlasom vlastníka. Išlo predovšetkým o držbu veci v prípade záložného veriteľa, prekaristu, nestranného prostredníka, ktorý opatroval spornú vec (*sequester*), pachtovného nájomníka *ager vectigalis* a dedičného nájomníka (*emphyteuta*). Obdobné postavenie mali aj kvázi-držiteľia, ktorým sa ale nepriznávala držba veci, ale len držba práva (*possessio iuris*) - napr. stavebník držiaci dedičné právo stavby (*superficiarius*) a oprávnená osoba zo služobnosti požívacieho práva (*usufructuarius*). Kvázi-držba (*quasi-possessio*) vznikla až v poklasickom alebo justiniánskom práve, lebo v klasickej práve bola možná len držba hmotnej veci. SOMMER, O. Učebnice soukromného práva římského. Díl II. Praha: Všeherd, 1946, s. 196-197. BERGER, A. Encyclopedic Dictionary of Roman Law. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, s. 637.

²⁴ BRUNS, C.G. Das Recht des Besitzes im Mittelalter und in der Gegenwart. Tübingen: Lauppschen, 1848, s. 109.

²⁵ BRUNS, C.G. Das Recht des Besitzes im Mittelalter und in der Gegenwart. Tübingen: Lauppschen, 1848, s. 111

²⁶ Dodnes spornou otázkou je, či sa naturálna držba musí opierať o platný právny dôvod, na základe ktorého samozrejme nie je možné nadobudnúť vlastníctvo. O. Sommer tvrdí, že naturálna držba je každá faktická moc nad vecou, nech už je jej dôvod akýkoľvek. Naproti tomu neskorší autori V. Urfus a P. Blaho tvrdia, že detencia sa musí opierať o platný právny dôvod (*iusta causa detentionis*), – podľa V. Urfusa vypožičanie, úschova, nájom, príkaz a bezpríkazné konanie, podľa P. Blaha aj árenda a ručný záloh. Tieto osoby mali vôľu držať vec pre iného, ich držba bola preto cudzia (*possessio pro alieno*). M. Bartošek sa obmedzuje na tvrdenie, že detentorovi *animus possidendi* chýba spravidla na základe zmluvy. SOMMER, O. Učebnice soukromného práva římského. 2. Díl. Praha: Všeherd, 1946., s. 197. KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. Římské právo. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 163. REBRO, K. - BLAHO, P. Římské právo. 3 vyd. Bratislava: Iura Edition, 2003, s. 226. BARTOŠEK, M. Encyklopedie římského práva. Praha: Academia, 1994, s. 91.

²⁷ Writy sa vyvinuli zo špecifických okolností výkonu súdnej moci v Anglicku. Po katastrofálnej vláde kráľa Štefana z Bois bolo upustené od súdov so stálym sídlom a všetku súdnu moc v mene kráľa vykonávali putujúci sudcovia, ktorí boli od roku 1176 rozdelení do šiestich obvodov. Nad rámec miestnych sudcov Magna Charta v čl. 17 ustanovila centrálny súd vo Westminsterском paláci. Na začatie procesu pred sudcom, ktorý sa nachádzal v príslušnom grófstve navrhovateľa nebolo potrebné mať návrh v osobitnej forme. Ak však navrhovateľ nechcel čakať na príchod putujúcich sudcov do svojho grófstva, ale naopak išiel do iného grófstva za nimi, alebo alternatívne chcel podať návrh pred centrálnou súdov vo Westminsteri, potreboval osobitné povolenie kráľa, ktoré vydávala

Glanvillia, ktorý svoju zbierku rozčlenil podľa predmetu úpravy jednotlivých writov, systém bol plne autonómny od *ius commune* a neexistovali žiadne systémové súvislosti medzi systémom petиторnej a posesórnej ochrany subjektívnych práv *ius commune* a zodpovedajúcou žalobnou ochranou v anglickom práve. Akékoľvek podobnosti v zbierke Bractona preto nie je možné vysvetliť inak ako právnou transplantáciou rímskoprávných konceptov do anglického práva, keďže recepcia rímskeho vulgárneho práva z obdobia po rímskom opustení provincie Británia na začiatku 5. storočia nie je doložená v prameňoch.

Bracton začína svoje pojednanie o držbe v druhej knihe v kapitole *Quid sit possessio*. Na otázku čo je držba (*quid sit possessio videndum*) odpovedá, že držba je detencia *corpore et animo* hmotnej veci, ktorá sa opiera o právo (*possessio est corporalis rei detentio, id est corporis et animi cum iuris adminiculo concurrente*). Táto definícia je v doslovnej zhode s Azovým vymedzením držby, ktorú prijala aj neskoršia Accursiova *Glossa ordinaria*.²⁸ Priamy súvis s dikciou 43. knihy justiniánskych Digest je zrejmý aj v konštatovaní (pôvodne Pedia), že spor o držbu buď smeruje k prinavrátaniu držby veci, ktorú nemáme (Bracton: *aut pertinet ad hoc nostrum quod non possidemus, D.: aut eo pertinet, ut quod non possidemus nobis restituatur*) alebo v povolení ponechať si vec, ktorú v držbe máme (Bracton: *vel ad hoc quo per interdictum nobis retinere liceat ... possidemus, D.: ut retinere nobis liceat quod possidemus*).²⁹ Rovnako existuje zhoda aj v tom, že proti odňatiu držby možno použiť námietky alebo interdikty (*exceptio vel interdictum*).

Zaujímavé je na základe juxtapozície obidvoch textov skôr skúmať, ktoré časti nevykazujú zhodu. 17. kapitola 43. knihy justiniánskych Digest, z ktorej Bracton čerpá citované pasáže, sa zaoberá interdiktom *uti possidetis* slúžiacemu k ochrane držby nehnuteľností. Bracton až na záverečné konštatovanie, že proti odňatiu držby svedčia ako interdikty, tak námietky, sa pomerne dôsledne vyhýba odkazom na interdiktú ochranu. Kým Digesty sa bezprostredne pred citovaným Peditovým výrokom zaoberajú systematickou súvislosťou zaradenia rekuperačného interdiktu *unde vi* pred retenčný interdikt *uti possidetis*, Bracton sa obmedzuje na konštatovanie, že na rekuperáciu nehnuteľnosti slúži žaloba (*restituendae enim possessionis ordo per actionem expeditur*).³⁰ Naopak, Peditov výrok o prinavrátaní veci, ktorú nemáme, Bracton doplnil o dôvod straty držby - neoprávnené vypudenie z vlastnej držby, z držby iného alebo z držby predkov (*forte iniuste fuerimus eiecti de possessione propria, vel si alienam sicut antecessorum nostrum petierimus*). Bractonov prístup nesporne súvisí so znením anglických writov, ktoré poskytovali podľa Bractona obdobnú ochranu - *assize of novel disseisin* a *assize of mort d'ancestor*. Prvá z týchto žalôb smerovala k tomu, aby miestna porota posúdila, či bol držiteľ slobodnej nehnuteľnosti nedávno pozbavený jej držby protiprávne a bez rozsudku (*iniuste et sine iudicio disseisivit*), druhá k zisteniu, či bol otec navrhovateľa v držbe slobodnej nehnuteľnosti v deň smrti a či je navrhovateľ jeho najbližším príbuzným. V prípade preukázanie týchto skutočností bola navrhovateľovi priznaná držba predmetnej nehnuteľnosti. Aj keď tieto žaloby nemali čisto posesórny charakter, lebo interdikty chránili každého držiteľa bez skúmania právneho dôvodu držby, išlo v anglických podmienkach predsa o držobné žaloby, keďže žalobca neniesol bremeno preukázania vlastníckeho práva seba a predchodcov (ako v prípade *writ of right*, resp. *breve de recto*).

Bracton prebral od Aza aj delenie držby na civilnú a naturálnu (*possessionum autem alia civilis, alia naturalis*) s chápaním naturálnej držby ako čisto fyzickej (korporálnej) detencie (*quam quis corpore suo vel oculis et animi affectu adipiscitur*) a civilnej držby ako fikcie držby pretrvávajúcej aj po strate fyzickej kontroly nad samotnou vecou. Na rozdiel od Aza sa Bracton stotožnil s Placentinom a Bassianom v tvrdení, že obidve držby môžu existovať súčasne v jednej osobe. V prípade vypudení z držby podľa Bractona stratil pôvodný držiteľ najskôr naturálnu držbu a keď sa nepokúsil o navrátenie do držby, alebo takýto pokus zlyhal (Bracton hovorí o *per patientiam, dissimulationem, negligentiam, desperationem vel negligentiam impetrationem non tepescant*), stratí

---

kráľovská kancelária a ktoré presne špecifikovalo žalobný nárok a ďalšie procesné podmienky. Postupným formalizovaním týchto príkazov sa vytvorili writy ako formálne žaloby, ktoré v Anglicku pretrvali až do polovice 19. storočia.

²⁸ Porovnaj BRUNS, C.G. Das Recht des Besitzes im Mittelalter und in der Gegenwart. Tübingen: Lauppschen, 1848, s. 105.

²⁹ Bracton f. 38b. D. 43.17.1.4.

³⁰ Bracton f. 38b.

aj civilnú držbu.³¹ V prípade dobrovoľného opustenia nehnuteľnosti je uchovaná ako civilná, tak naturálna držba.³²

Originálna je u Bractona klasifikácia vzťahu držby a vlastníckeho práva, ktorému sa síce venuje na viacerých miestach svojho traktátu, no nikde ho explicitne nevymedzuje. Bracton pri mnohých deleniach držby (na okrem civilnú a naturálnu aj napr. na oprávnenú a neoprávnenú, pravú a fiktívnu, vlastnú a cudziu atď.) urobil aj nasledujúce delenie:

- a) držba, ktorá nemá nič z práva a niečo z držby (*quae nihil iuris habet sed aliquid possessionis*), ktorú podľa Bractona má (1) osoba, ktorá sa do držby dostala *per intrusionem* a (2) poručník či veriteľ (*custos vel creditor*),
- b) držba, ktorá má veľa z držby, ale málo z práva (*quae multum habet possessionis et parum iuris*), napr. držba predka získaná cez držobnú žalobu (t.j. *assize of mort d'ancestor*), pri ktorej má niekto iný právo (*iuris merum*) a predok slobodnú nehnuteľnosť (*feodum et liberum tenementum*),
- c) držba, ktorá má veľmi veľa z držby a niečo z práva (*quae plurimum habet possessionis et aliquid iuris*), napr. keď držobná žaloba je zmenená na vlastnícku, keď niekto drží doživotne alebo na stanovenú dobu (*ut si quis tenuerit ad terminum vitae vel annorum*),
- d) držba, ktorá má veľa z držby a veľa z práva (*quae multum habet possessionis et multum iuris*), napr. v prípade, ak niekto má právo a majetok, léno a slobodnú nehnuteľnosť s držbou (*ubi qui habet in re aliqua ius merum et proprietatem, feodum et liberum tenementum cum seisina*).

Pod kategóriu a) teda zaraďuje Bracton oprávnených a neoprávnených detentorov vecí, ktorí fyzicky majú vec vo svojej moci. V kategórii b) nachádzame osobu, ktorá síce má v držbe vec, ale iná osoba má (lepšie) právo k držbe. Z uvedenej klasifikácie vidieť, že Bracton pokladá judikovanú držbu (aj keď slabšiu) za silnejšiu ako faktickú držbu (*nihil iuris v. paret iuris*) a skutočnosť, že držobný titul je relatívny, t.j. posesórne žaloby sú žalobami z lepšieho práva. Kategórie c) a d) sa netýkajú už rozdielného druhu držby, ale vlastníckeho titulu - doživotné léno je inferiórne oproti dedičnému (*aliquid iuris v. multum iuris*), čo zodpovedá gradácii vlastníckych titulov k pôde v anglicku (*fee simple - fee conditional/fee tail - life estate*).

4 ZÁVER

Miera, do akej právna transplantácia ako horizontálna forma právnej kontinuity ovplyvňuje podobu právneho systému, je zreteľná aj v anglickom právnom systéme, o ktorom panuje všeobecný konsenzus, že nebol výrazne ovplyvnený rímskoprávnymi vzormi. Spôsob, akým Bracton preberá rímskoprávne koncepty tak ako ich rozvinula dobová škola glosátorov poukazuje na niektoré z metód právnej transplantácie. Bracton transplantuje prevažne hmotnoprávne koncepcie, lebo tieto v dobovom anglickom práve chýbali na rozdiel od procesných inštitútov, ktoré boli na pomerne vysokom stupni rozvoja vďaka sústave anglických formálnych žalôb (*writov*). *Ius commune* ako systém univerzálneho práva teda nemal za následok derogáciu partikulárneho práva, ale dopĺňal medzery, ktoré ostali neupravené domácim právnym poriadkom. Ďalším zo znakov právnej transplantácie bola adaptácia transplantovaného inštitútu na zmenené podmienky - rímskoprávna držba vecí (*possessio*) bola stotožnená s feudálnou držbou léna (*seisina*) tak, že obidva právne termíny odkazovali v anglickom práve k totožnému pojmu. Napriek lexikálnej zhode nemožno však rímskoprávnu a anglickú držbu pojmovovo stotožňovať najmä kvôli rozdielnym právnym prostriedkom slúžiacim na jej ochranu (absencia interdiktnej ochrany v anglickom práve) a teda rozličným právnym následkom. Okrem nového vzťahu medzi hmotnou a procesnou úpravou transplantovaného inštitútu dochádza aj k tvorbe nových funkčných väzieb na ostatné hmotnoprávne inštitúty - napr. vzťah držby a práva je v Bractonovom poňatí originálny. Z uvedeného je zrejmé, že právne transplantáty predstavujú dialektickú jednotu protikladov - právny inštitút z materského právneho systému sa po procese negácie s právnymi inštitútmi právneho poriadku príjemcu transformuje na inštitút novej kvalitatívnej úrovne.

³¹ Bracton f. 41b. GÜTERBOCK, C. Bracton and his Relation to Roman Law. Philadelphia: Lippincott, 1866, s. 90-91.

³² Bracton f.51.

Použitá literatúra:

- BARTOŠEK, M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje, Praha: Academia, 1995.
BARTOŠEK, M. Encyklopedie římského práva. Praha: Academia, 1994.
BEŇA, J.: Kontinuita v práve. In: Obzor. Roč. 64, č. 4, 1981.
BERGER, A.: Encyclopedic Dictionary of Roman Law. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953.
BRUNS, C.G. Das Recht des Besitzes im Mittelalter und in der Gegenwart. Tübingen: Lauppchen, 1848.
GÜTERBOCK, C. Bracton and his Relation to Roman Law. Philadelphia: Lippincott, 1866.
HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromného práva římského, Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927.
KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: Římské právo. Praha: C.H. Beck, 1995.
LANDSBERG, E. Die Glosse des Accursius und ihre Lehre vom Eigenthum, Leipzig: Brockhaus, 1883.
LANGE, H. Römisches Recht im Mittelalter. München: C.H. Beck, 1997.
MACMILLAN, K.: Sovereignty and Possession in the English New World. The Legal Foundations of Empire, 1576-1640. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
PLUCKNETT, T.: A Concise History of the Common Law. Londýn: Little, Brown and Co., 1965.
REBRO, K. - BLAHO, P.: Římské právo. 3 vyd. Bratislava: Iura Edition, 2003.
REBRO, K. - BLAHO, P. Římské právo. 4. vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010.
SOMMER, O. Učebnice soukromného práva římského. Díl II. Praha: Všeherd, 1946.
STEIN, P.: Roman Law in European History. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
URFUS, V.: Historické základy novodobého práva soukromného. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2001.
WATSON, A.: Legal Transplants. An Approach to Comparative Law. Athens (Georgia): University of Georgia Press, 1993.
WEYR, F.: Kontinuita právní. In: Slovník veřejného práva československého. Zv. II. Praha: Eurolex Bohemia, 2000.
WEYR, F.: Recepte. In: Slovník veřejného práva československého. Zv. III. Praha: Eurolex Bohemia, 2000.
WILHELM, J. Sachenrecht. Berlin: De Gruyter, 2007.

Kontaktné údaje:

Mgr. Matej Mlkvý, LL.M.
matej.mlkvy@flaw.uniba.sk
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave (Katedra právnych dejín)
Šafárikovo nám č. 6
P.O. BOX 313
810 00 Bratislava 1

ŠTÁTNE NOTÁRSTVO A VÝVOJ PRÁVNEJ ÚPRAVY NOTÁRSTVA V ČESKOSLOVENSKU V ROKOCH 1951 – 1964¹

Roman Nemec

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The article deals with the question of establishment of the state notariat and development of its legal regulation in Czechoslovakia in the years 1951 - 1964. The objective of this article is also an evaluation of the concept of czechoslovakian state notariat and the concept of latin notariat entailed in the legal system of the first Czechoslovakian republic regarding the problem of the discontinuation between the latin notariat and the state notariat along with the problem of discontinuation of legal regulation of notariat.

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá otázkou zriadenia štátneho notárstva a vývoja právnej úpravy notárstva v Československu v rokoch 1951 – 1964. Cieľom príspevku je zároveň zhodnotenie konceptu štátneho notárstva v Československu v uvedenom období spolu s konceptom latinského notárstva obsiahnutom v právnom poriadku prvej Československej republiky so zameraním na preskúmanie problému diskontinuity štátneho notárstva vo vzťahu k latinskému notárstvu v Československu, a teda i nožnej diskontinuity právnej úpravy notárstva v Československu.

Key words: state notariat, latin notariat, notary, discontinuation

Kľúčové slová: štátne notárstvo, latinské notárstvo, notár, diskontinuita

1 ÚVOD

V našom príspevku sa zameriavame na otázku zriadenia štátneho notárstva v Československu a z toho vyplývajúcu možnosť diskontinuity medzi koncepciou štátneho notárstva v rokoch 1951 – 1964 a koncepciou latinského notárstva prvej Československej republiky. Cieľom nášho príspevku je preskúmať možnosť diskontinuity koncepcie štátneho notárstva s koncepciou tzv. latinského notárstva v Československu. V príspevku sa rovnako zaoberáme vývojom právnej úpravy štátneho notárstva v rokoch 1951 – 1964. Problémom nášho príspevku nie je len diskontinuita dvoch koncepcií, typov notárstva, ale i prípadná diskontinuita vo vývoji samotnej právnej úpravy notárstva, nakoľko predpokladáme, že prípadná diskontinuita koncepcie štátneho notárstva vo vzťahu ku koncepcii latinského notárstva nemusí byť automaticky stotožniteľná s diskontinuitou právnej úpravy notárstva.

2 KONCEPCIA LATINSKÉHO NOTÁRSTVA

Latinské notárstvo vychádza z nazerania na notára ako verejného úradníka získavajúceho príjem za poskytovanie právnych služieb verejnosti.² Latinské notárstvo je teda spojené s výkonom verejnej moci, a to prostredníctvom delegovania právomocí štátu na fyzickú osobu, ktorá ich v dnešnom chápaní vykonáva ako slobodné právnické povolanie.³

¹ Tento príspevok vznikol s príspevom Grantu pre doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov Univerzity Komenského v Bratislave 2013, projekt č. UK/301/2013, : „ *Proces zoštatnenia notárstva a jeho vplyv na postavenie a právomoc notárstva v r. 1949 – 1964.* “

² K otázke vývoja latinského (civilného) notárstva pozri napr. CHIARI, J.: Das osterreichische Notariat. Wien: 1851, Wilhelm Braumuller, s. 1 – 19, ROSL, G. E.: Das Notariat: Ein Beitrag zur Geschichte und Kritik dieses Rechtsinstituts, insbesondere der in Bayern diesseits und jenseits des Rheins bestehenden notariellen Einrichtungen. Nordlingen: 1861, s. 1 – 58, CAPPON, K.: Dutch notaries: Do they have a future? How the historical foundations of the civil law can help survive a modern crisis. In: Journal of Civil Law Studies, 2011, č. 4, s. 570 – 590.

³ FARKAŠOVSKÝ, J. – KOVÁCS, K. – KOVÁČ, M. – PAVLOVIČ, M.: Notársky poriadok. Komentár a súvisiace predpisy. Bratislava: Iura Edition, 2009, s. 12- 18.

Latinskému typu notárstva zodpovedá definícia latinského notára, v zmysle ktorej ide o právneho odborníka vykonávajúceho verejnú funkciu, aby dal silu s prezumpciou pravdivosti právnym úkonom, na ktorých sa podieľal, aby pracoval na správnom vytvorení právneho úkonu a aby súkromné právne úkony urobil zákonnými a dal im slávnostnú formu, pričom do jeho kompetencie sa priradujú i úkony nesporového súdnicva.⁴ Pre latinské notárstvo je teda charakteristický výkon osvedčovacej a overovacej činnosti, pri ktorej notár zastupuje štát a dáva právnym úkonom, na ktorých sa zúčastňuje, verejný charakter – vystupuje ako verejný úradník.⁵

V právnej úprave československého notárstva v rokoch 1918 – 1938, teda v období prvej Československej republiky – období vo vzťahu ku ktorému sa zriadenie štátneho notárstva môže javiť ako diskontinuitné – boli obsiahnuté charakteristické znaky latinského notárstva. Vzhľadom na neúspešný proces unifikácie notárstva v predmníchovskom Československu predstavovali základ právnej úpravy notárstva recipovaný Notársky poriadok zo dňa 25. júla 1871, č. 75 ř. z. a XXXV. zákonný článok z roku 1874 o verejných notároch v znení VII. zákonného článku z roku 1886 o zmene a doplnení XXXV. zákonného článku z roku 1874.

Podľa rakúskeho práva bol notár definovaný ako „osoba štátom zriadená a verejne poverená k tomu, aby o prehláseniach a právnych konaniach a právnych skutočnostiach spisovala a vydávala verejné listiny, potom aby listiny jej zverené uschovávala a prijímala peniaze i cenné papiere s tým cieľom, aby ich vydala inému alebo zložila na úrade. Notárstvo bolo podľa rakúskeho práva verejným štátnym úradom.“⁶ Svoju pôsobnosť vykonávali notári ako orgány verejne povolanej a schválenej v zmysle ustanovení Notárskeho poriadku zo dňa 25. júla 1871, č. 75 ř. z., ako aj na základe osobitných nariadení, pri ktorej mali postavenie zástupcu strán.⁷

Československé notárstvo teda vychádzalo z obsahu recipovaných notárskych poriadkov a vykonávalo tzv. výhradnú notársku činnosť, do ktorej patrili spisovanie notárskych listín a notárske úschovy, ďalej činnosť konkurujúcu so súdmi a nakoniec činnosť konkurujúcu s advokátmi.⁸

⁴ BRÁZDA, J. – BÉBR, R. – ŠIMEK, P.: Notárství, jeho vývoj, organizace a pravomoc (Srovnávací studie). Praha: Academia, 1976, s. 339.

⁵ BRÁZDA, J. – BÉBR, R. – ŠIMEK, P., ref. 4, s. 61 – 67. K tomu pozri tiež ČULÍK, J.: Notárství. In: Slovník veřejného práva československého. Svazek 2: I – O. Praha: Eurolex Bohemia, 2000, s. 956 -958.

⁶ Ottův slovník naučný : 18 : Navary - Oživnutí. Olomouc: Ladislav Horáček – Paseka, 1999, s. 438.

⁷ VESELÝ, F.: Všeobecní slovník právní. Příruční slovník práva soukromého i veřejného země na rade říšské zastoupených se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodarství a poměry právní země koruny české. Praha: vlastním nákladem, 1897, s. 528. Do odboru činnosti vykonávaných notárom na základe ustanovení notárskeho poriadku z roku 1871 ako verejne povolaneho a schvaleneho orgánu patrilo vyhotovovanie verejných listín (zriaďovanie notárskych spisov, posledných poriadení, osvedčovanie skutočností a prehlásení, vidimácia opisov, legalizácia podpisov, osvedčovanie času predloženia listiny, zriaďovanie vysvedčení o živobytí osoby, osvedčovanie oznámených prehlásení, osvedčovanie uznesení valných zhromaždení, osvedčovanie skutočných udalostí, protestácie zmeniek a obchodných papierov, vyhotovovanie opisov, výťahov a vysvedčení), prevzatie a uchovávanie listín, peňazí a cenných papierov za účelom ich vydania tretej osobe alebo zloženia na úrade, vykonávanie súdneho komisariátu (prevzatie zápisu úmrtia a ostatných nutných výkonov potrebných pre prejednanie pozostalosti, pokiaľ sa nejednalo o súdne rozhodnutia, ďalej vykonávanie súdnych odhadov v sporovom a nesporovom konaní a vykonávanie súdnych dražieb – hnutelných vecí v sporovom a nesporovom konaní a nehnuteľností v nesporovom konaní). Ako zástupca strán spisoval notár na žiadosť strán podania v nesporovom konaní, súkromné listiny a vystupoval ako splnomocnenec strán v konaní stručnom alebo bagateľného.

V prípade recipovaného uhorského zákonného článku o verejných notároch je potrebné zdôrazniť pôvodný princíp výlučnosti verejných listín vystavených verejným notárom. Verejní notári na Slovensku a Podkarpatskej Rusi boli oprávnení spisovať pre stránky podania a súkromné listiny až po prijatí zákona č. 267/1923 Sb z. a n., ktorým sa rozširuje úradná pôsobnosť verejných notárov na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.

⁸ ČULÍK, ref. 5, s. 957 – 958.

Pre účely nášho príspevku sme zúžili problematiku latinského notárstva v Československu na obdobie prvej republiky aj s ohľadom na štátoprávny vývoj po roku 1938. Z tohto dôvodu sa pri skúmaní diskontinuity štátneho notárstva a notárstva latinského zameriavame na obdobie prvej Československej republiky a roky 1918 –1938.

Vzhľadom na uvedené je možné vymedziť notárstvo v predvojnovom Československu ako slobodné právnické povolanie poskytujúce občanom služby v oblasti právnej ochrany, ako „slobodné povolanie s verejnoprávnym prvkom“ a následne vymedziť notára v zmysle recipovaných právnych predpisov ako verejného úradníka, správcu štátneho úradu, nie však zamestnanca štátu, ktorému štát zveril vymedzené kompetencie a k ich realizácii preniesol naňho časť svojho majestátu.⁹

3 KONCEPCIA ŠTÁTNEHO NOTÁRSTVA

V porovnaní s koncepciou latinského notárstva, ktorého počiatky siahajú do obdobia 12. storočia a ktoré bolo na území Československa v priebehu historického vývoja vyjadrené predovšetkým v rakúskych notárskych poriadkoch, je potrebné osobitosti konceptu štátneho notárstva hľadať predovšetkým v Sovietskom zväze.¹⁰

Sovietske notárstvo sa malo odlišovať od latinského notárstva tým, že sovietsky notariát bol štátnym orgánom vyhotovujúcim a overujúcim zmluvy a listiny občiansko-právnej povahy za účelom zabezpečenia ich hodnovernosti, hájajúcim socialistické vlastníctvo, upevňujúcim socialistickú zákonnosť v osobných a majetkových vzťahoch občanov, ustanovizní, organizácií a podnikov, chrániacim Ústavou ZSSR zaručené osobné a majetkové práva občanov, práva a zákonom chránené záujmy štátnych ustanovizní, podnikov, družstiev a spoločenských organizácií.¹¹

Štátne notárstvo ako osobitný, nový typ notárstva mal byť výsledkom odstránenia predchádzajúceho štátneho a mocenského aparátu, výsledkom vytvorenia nových orgánov, výsledkom zrušenia a nahradenia typu latinského notárstva, výsledkom dosiahnutia novej kvality vo vývoji notárstva zabezpečujúceho svojou činnosťou pomoc občanom v právnych vzťahoch tak, aby právne vzťahy, na ktorých sa štátne notárstvo zúčastňovalo, boli v súlade s politickými, ekonomickými a spoločenskými vzťahmi. Od latinského notárstva sa malo štátne notárstvo odlišovať odstránením súkromno-podnikateľského charakteru, vytvorením štátneho notára ako zamestnanca štátu, zriadením štátneho notárstva ako justičného orgánu a rozšírením jeho funkcií o rozhodovacie právomoci.¹²

4 PRÁVNA ÚPRAVA ŠTÁTNEHO NOTÁRSTVA V ROKOCH 1951 - 1964

Štátne notárstvo v Československu bolo zriadené zákonom č. 116/1951 Zb. o štátnom notárstve (ďalej len „zákon o štátnom notárstve“) ako štátny úrad. Prijatie zákona o štátnom notárstve je označované za zoštátnenie notárstva, ktorým zanikla funkcia notára vykonávajúceho nezávislé slobodné povolanie.¹³ Vznik štátneho notárstva a jeho pozitívno-právne vyjadrenie v zákone o štátnom notárstve môže byť podľa dôvodovej správy k vládnomu návrhu zákona o štátnom notárstve ako i podľa obsahu správy spravodajcu ústavno-právneho výboru Národného

⁹ ČECHOVÁ, B.: Notářství. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V.: Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Brno: Masarykova Univerzita, 2009, s. 911, AD NOTAM – Jubilejní číslo k desetiletému výročí obnovy notářství. Praha: C.H. Beck, 2003, s. 9. Dostupné na http://www.nkr.cz/doc/adnotam/2003_zvladni_CS.pdf.

¹⁰ CAPPON, ref. 2, s.575 – 582, pozri tiež dôvodovú správu k vládnomu návrhu zákona o štátnom notárstve, dostupné na http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0591_01.htm.

¹¹ ABRAMOV, S. N. – ČAPURSKIJ, P. V. – ŠKUNDIN, Z. I.: Občiansky proces SSSR. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1951, s. 349 – 352. Podľa nariadenia Rady ministrov RSFSR z 31. decembra 1947 č. 980 o štátnom notariáte patrilo do právomoci notárskych orgánov notárske uhadnoverňovanie právnych úkonov, pripájanie exekučných doložiek na doklady, vydávanie opatrení na ochranu majetku po zomrelých, vydávanie svedectiev potvrdzujúcich dedičské právo, uvalenie obstavok na budovy a na právo na stavby, vydávanie svedectiev o uznaní občana za nezvestného a o vyhlásení nezvestného za mŕtveho, overovanie správnosti odpisov listín a výpisov z nich, overovanie pravosti podpisov na listinách, podávanie námorných a zmenkových protestov, potvrdzovanie neplatenia šekov, sprostredkovanie vyhlásení osôb alebo ustanovizní iným osobám alebo ustanovizniám, overovania času predloženia listiny, overovania skutočnosti, že určitá osoba bola na žive alebo na určitom mieste, prijímanie peňažných súm a cenných papierov do depozitu s cieľom ich odovzdania tomu, komu patrili, zabezpečovanie dôkazov, preukazovanie technických služieb pri vyhotovovaní notárskych aktov a vyhotovovanie prekladov či uschovávanie dokumentov.

¹² BRÁZDA, J. – BÉBR, R. – ŠIMEK, P., ref. 4, s. 63 – 64.

¹³ AD NOTAM – Jubilejní číslo, ref. 9, s. 13. MIKL, M: Notárstvo na Slovensku 1874 – 1993. Martin: Ivan Riabič – Ivart – Design and Publishing, 2012, s. 122 – 123.

zhromaždenia republiky Československej prednesenej Národnému zhromaždeniu vnímaný ako následok vplyvu materiálnych prameňov práva, z ktorých dôvodová správa k vládne návrhu zákona o štátnom notárstve uvádza postupné rozvíjanie hospodársko-organizačnej a kultúrno-výchovnej funkcie ľudovo-demokratického štátu zaisťujúceho budovanie a ochranu nového, socialistického hospodárstva a výchovu občanov v duchu socializmu, v čoho dôsledku mali byť úlohy notárstva vykonávajúceho svoju pôsobnosť v oblasti úpravy osobných a majetkových vzťahov občanov orientované i na ochranu socialistického hospodárstva.¹⁴ Zriadenie štátneho notárstva môžeme z tohto uhla pohľadu označiť za nevyhnutný krok pre plnenie úloh, ktoré boli podľa zákonodarcu i predkladateľa zákona o štátnom notárstve spoločensky potrebné. Z druhého uhla pohľadu je nutné zriadenie štátneho notárstva označiť za zreteľný prejav odmietnutia latinského notárstva, v rámci ktorého bol notársky úrad zosobnený v osobe notára poskytujúceho právne služby za odmenu.¹⁵ V neposlednom rade je v zriadení štátneho notárstva vidieť i proces vývoja právnej úpravy notárstva v krajinách východnej Európy (najmä Sovietsky zväz, Bulharsko či Maďarsko).¹⁶

V zmysle dôvodovej správy k vládne návrhu zákona o štátnom notárstve, ktorá notárstvo latinského typu označila za inštitúciu povolanú chrániť záujmy buržoázie, inštitúciu spočívajúcu najmä vo vykonávaní právnych úkonov spojených s prevodom vecných práv, „ vrátane súkromného vlastníckeho práva k výrobným nástrojom a prostriedkom, základu triedneho panstva buržoázie“ môžeme už v zriadení štátneho notárstva nachádzať dôkaz o diskontinuite koncepcií štátneho notárstva a latinského notárstva.¹⁷ Tomu zodpovedalo i nazeranie na úlohy notárstva v ľudovo-demokratických štátoch, resp. socialistických štátoch, v ktorých malo štátne notárstvo popri pomoci ochrane osobných a majetkových záujmov občanov, socialistických právnických osôb a iných spoločenských organizácií pri uzatváraní právnych úkonov zároveň vhodne prispievať k výchove občanov a k dodržiavaniu socialistickej zákonnosti, zoznamovať občanov s politickým obsahom a účelom zákonov a presvedčovať ich o ich správnosti.¹⁸ I v tomto prípade pri zdôvodnení diskontinuity štátneho notárstva a latinského notárstva môžeme opätovne poukázať na už zmienenu správu spravodajcu ústavno-právneho výboru Národného zhromaždenia Československej republiky.¹⁹

¹⁴ Dôvodová správa k vládne návrhu zákona o štátnom notárstve, dostupné na http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0591_01.htm.

¹⁵ „ Dosud byl notářský úřad zosobněn v osobě notáře. Na notáře se pak hledělo jako na osobu samostatně výdělečně činnou. Osnova toto postavení od základu mění. Notářství je státním úřadem. Notář stojí sice nadále v čele notářství, vykonávající jeho úkoly, avšak jako orgány státu (srv. i § 10 osnovy). Není proto notářský úřad spjat s osobou určitého notáře.“ Pozri dôvodovú správu k vládne návrhu zákona o štátnom notárstve, dostupné na http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0591_01.htm. Štátne notárstva boli zriadené ako štátne úrady a v Československu nahradili tzv. notárstvo latinské, ktoré už v roku 1949 zákonom číslo 201/1949 Zb. o notárstve prešlo premenou predovšetkým v organizačnej oblasti. Uvedeným zákonom sa pôsobnosť notárstva výrazne nezmenila, avšak bola zavedená tzv. zborová organizácia notárstva, ktorá o. i. určovala notárom povinnosť odvádzať platby za služby nimi prijaté krajským zborom notárskym. Vzhľadom na obsah zákona č. 201/ 1949 Zb. je podľa nášho názoru nutné všetky zmeny, ktoré tento zákon priniesol, interpretovať iba ako prechodný pokus o premenu latinského notárstva a nie ako zoštátnenie notárstva v Československu. Svoje tvrdenie opierame o skutočnosť, že daným zákonom bola notárstvu ponechaná pôsobnosť podobná pôsobnosti notárov v Československu pred roku 1949 a o skutočnosť, že sám zákonodarcu svoj úmysel zriadiť štátne notárstvo výslovne prejavil až v zákone o štátnom notárstve, kde štátne notárstvo označil za štátny úrad.

¹⁶ Dôvodová správa k vládne návrhu zákona o štátnom notárstve, dostupné na http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0591_01.htm.

¹⁷ Dôvodová správa k vládne návrhu zákona o štátnom notárstve, dostupné na http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0591_01.htm.

¹⁸ Dôvodová správa k vládne návrhu zákona o štátnom notárstve, dostupné na http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0591_01.htm.

¹⁹ Podľa slov poslanca Národného zhromaždenia Československej republiky dr. Kučeri mala byť prijatím zákona o štátnom notárstve odstránená síce nenápadná, ale veľmi dôležitá bašta kapitalizmu. K tomu pozri stenoprotokol 61. schôdze Národného zhromaždenia republiky

Zriadením štátneho notárstva, resp. zoštatnením notárstva malo byť notárstvo postavené do služieb pracujúceho ľudu a zabezpečiť upevňovanie socialistickej zákonnosti, malo byť ochranom štátnej disciplíny a socialistického vlastníctva.²⁰

Podľa § 1 zákona o štátnom notárstve bolo úlohou štátneho notárstva napomáhať socialistickým právnickým osobám, iným spoločenským organizáciám a občanom pri ochrane ich zákonných záujmov, dbať, aby ich uplatňovanie bolo v súlade s duchom a socialistickými cieľmi ľudovej demokracie, a tak prispievať k upevňovaniu socialistickej zákonnosti. Vo vymedzení úloh štátneho notárstva tak môžeme pozorovať prepojenie úlohy právnej pomoci, v zmysle ustanovení § 12 zákona o štátnom notárstve i úlohy predchádzania ujmy občanov a právnických osôb spôsobenej v dôsledku nedostatočného všeobecného či právnického vzdelania, a úlohy štátneho orgánu realizujúceho zároveň záujmy štátu, resp. štátu a pracujúceho ľudu.

Štátne notárstva boli zriadené pre obvod okresných súdov ako štátne úrady na čele so štátnym notárom. Konceptia štátneho notárstva odmietla zosobnenie notárskeho úradu v osobe notára, ktorému štát zveroval zákonom vymedzené kompetencie a uprednostnila zriadenie štátneho orgánu na čele so štátnym notárom, ktorý bol rovnako ako ostatní zamestnanci štátneho notárstva štátnym zamestnancom v zmysle ustanovení zákona č. 66/1950 Zb. o pracovných a platových pomeroch štátnych zamestnancov a predpisov vydaných na jeho základe.

Skutočnosť, že štátne notárstvo bolo štátnym orgánom, je podľa nášho názoru výrazným výrazom diskontinuity v porovnaní s koncepciou latinského notárstva, avšak iba za predpokladu, že štátne notárstvo ako štátny orgán vymedzíme v súlade so všetkým vyššie uvedeným, keďže aj v období prvej Československej republiky bolo notárstvo charakterizované ako štátny orgán, prípadne úrad.²¹ Podobný názor vyslovil vo svojom náleze z roku 1929 číslo 5463/29 i Najvyšší správny súd, ktorý v súvislosti s aplikáciou jazykového zákona a problému subsumovania notára pod pojem orgán republiky dospel k záveru, že notár, pokiaľ nevystupoval iba ako zástupca strán bol orgánom republiky.²²

Čo sa týka postavenia štátneho notárstva, zámerom zákonodarcu bolo pripojiť štátne notárstvo k súdom. Tento zámer sa prejavil v personálnej i organizačnej stránke štátneho notárstva: štátne notárstva boli zriadené pre obvod okresných súdov, predsedovi príslušného okresného súdu bol zverený dohľad nad štátnym notárstvom, osobným úradom štátnych notárov a zamestnancov štátneho notárstva bol krajský súd, v ktorého obvode bolo štátne notárstvo, štátni notári skladali pri svojom ustanovení sľub do rúk predsedu krajského súdu, v pôsobnosti predsedu príslušného krajského súdu bolo riešenie otázky zastupovania štátneho notára. S ohľadom na tieto skutočnosti a v širšom kontexte i s ohľadom na právomoci ministra spravodlivosti vo vzťahu k štátnemu notárstvu, či vývoj rozhodovacích právomocí môžeme označiť štátne notárstvo za justičný orgán.²³

Štátne notárstvo vykonávalo činnosť:

- vo vlastnom odbore pôsobnosti, ktorý zahrňoval predovšetkým vyhotovovanie notárskych zápisníc o právnych úkonoch, osvedčovanie právne významných skutočností, vidimáciu, legalizáciu, protestáciu zmeniek a rubopisom prevoditeľných cenných papierov.
- z poverenia súdu vychádzajúcu z právomoci okresného súdu poveriť štátneho notára vykonaním úkonov súdu alebo v určitých veciach konaním a rozhodovaním.²⁴
- na žiadosť účastníkov spočívajúcu v úschove listín, peňazí, cenných papierov a hodnôt zverených štátnemu notárstvu za účelom ich vydania určitému príjmateľovi alebo zloženia inému

---

Československej, dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/061schuz/s061001.htm>, prípadne MIKL, M.: Notárstvo, bašta kapitalizmu. In: *Ars notaria*, 2008, č. 1, s. 25 – 28.

²⁰ BAVORSKÝ, J.: Nová úprava štátneho notárstva. In: *Právny obzor*, 1955, č. 4, s. 408.

²¹ ČULÍK, ref. 5, s. 957.

²² K tomu pozri ČULÍK, J.: Notár – státní orgán. In: *České právo. Časopis spolku notáru československých*, 1929, č. 4, s. 29 – 31, *Nález Najvyššieho správneho súdu 5463/29*. In: *České právo. Časopis spolku notáru československých*, 1929, č. 4, s. 32 – 34.

²³ AD NOTAM – Jubilejný číslo, ref. 9, s. 13.

²⁴ Podľa § 6 nariadenia ministra spravodlivosti č. 117/1951 Zb., ktorým sa vykonáva zákon o štátnom notárstve bol okresný súd oprávnený poveriť štátne notárstvo vykonaním určitých úkonov alebo vedením celého konania, najmä v konaniach o prejednaní dedičstva a o súdnom umorení listín, pri vykonávaní súpisov a odhadu imania súdnych chránencov, spisovaní dohôd podľa zákona o rodinnom práve, pokiaľ tie vyžadovali formu súdnej zápisnice, či pri vykonávaní hmotného rozdelenia majetkového spoločenstva v exekučnom konaní.

štátnemu orgánu, vykonávania dobrovoľného usporiadania majetkových pomerov, spisovanií podaní a súkromných listín, či udeľovaní právnych rád.

Štátne notárstvo vykonávalo listinnú činnosť, ktorej výsledkom bola verejná listina, požívajúca prezumpciu pravdivosti. Právna úprava taktiež priznala štátnemu notárstvu zároveň obmedzenú možnosť vykonávať činnosť listinnú spočívajúcu vo vyhotovovaní súkromných listín. Spôsob spisovania verejných listín štátnymi notárstvami zákon o štátnom notárstve neriešil, ale prenechal túto otázku vykonávaciemu predpisu ministra spravodlivosti. Zákon o štátnom notárstve zaviedol formalizmus v listinnej činnosti štátnych notárstiev. Štátne notárstva boli povinné vystaviť notársku zápisnicu o každom právnom úkone, ktorý sa uzatváral písomne pred štátnym notárstvom. Prísny formalizmus mal byť prejavom toho, že štátne notárstvo bolo štátnym orgánom. Listina, ktorá nemala povahu verejnej listiny, mohla vzniknúť ako výsledok činnosti štátnych notárstiev na žiadosť účastníkov, avšak za podmienky, že súvisela s činnosťou štátnych notárstiev a nejednalo sa o právny úkon.²⁵

Výraznejší prejav diskontinuity štátneho a latinského notárstva predstavovali rozhodovacie právomoci štátneho notárstva. Zákon o štátnom notárstve mal zabezpečiť posunutie ťažiska funkcie štátneho notárstva do rozhodovacej sféry.²⁶ V tomto ohľade je možné rozhodovacie právomoci štátneho notárstva charakterizovať nielen ako rozšírenie obsahu pôvodného súdneho komisariátu, ale aj ako prejav diskontinuity štátneho notárstva, ktoré ako štátny orgán malo právomoc na základe fakultatívneho súdneho poverenia v zákonom ustanovených veciach konať a rozhodovať, a ktoré svojimi rozhodovacími právomocami stálo v rozpore s koncepciou latinského notárstva ako prevažne listinného orgánu.

Zákon č. 52/1954 Zb., ktorým sa rozširuje pôsobnosť štátneho notárstva (ďalej len "zákon o rozšírení pôsobnosti") čiastočne pozmenil organizáciu štátnych notárstiev, no predovšetkým opätovne upravil pôsobnosť štátneho notárstva.²⁷ Zákon o rozšírení pôsobnosti mal okrem úpravy nového poplatkového práva štátnych notárstiev a už zmienenej organizačnej zmeny štátnych notárstiev:

- odstrániť dvojkolajnosť režimu súdneho poverenia,
- zbaviť súdy od činnosti, ktorá nesúvisela s rozhodovaním a
- upraviť listinnú činnosť štátneho notárstva.²⁸

Zákon o rozšírení pôsobnosti zveril štátnym notárstvám ex lege konanie a rozhodovanie v konaní o dedičstve a konanie vo veciach súdnych úschov. Tento krok mal byť vyjadrením aplikačnej praxe inštitútu fakultatívneho súdneho poverenia – zveril štátnym notárstvám právomoci v tých konaniach, pre ktoré bol inštitút fakultatívneho súdneho poverenia využívaný. Zároveň sa zmiernil formalizmus listinnej činnosti štátnych notárstiev. Štátne notárstvo malo vyhotoviť notársku zápisnicu len v prípadoch, ak o jej vyhotovenie požiadali priamo účastníci, alebo ak išlo o právny úkon obligatórne uzatváraný pred štátnym notárstvom.²⁹

Zákon č. 26/1957 Zb. o notárskych poplatkoch rozšíril úlohy štátneho notárstva o registračné úkony vychádzajúce z povinnosti zápisov právnych úkonov o prevode majetku, z ktorého sa platil notársky poplatok z darovania alebo notársky poplatok z prevodu nehnuteľnosti, do poplatkového registra.

5 OTÁZKA DISKONTINUITY

Vývoj právnej úpravy štátneho notárstva a jej nosné znaky, na ktoré sme sa snažili poukázať, vykazoval odlišnosti v porovnaní s právnou úpravou notárstva vymedzeného v recipovaných

²⁵ RUBEŠ, J.: Zákon č. 52/1954 Sb., ktorým se rozširuje působnost státního notářství. In: Socialistická zákonnost, 1955, č. 7, 357 – 359.

²⁶ K tomu pozri stenoprotokol 61. schôdze Národného zhromaždenia republiky Československej, dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/061schuz/s061001.htm>.

²⁷ Sídla štátnych notárstiev a ich územné obvody mali byť podľa § 1 uvedeného zákona určené tak, aby sa spravidla zhodovali so sídlami a územnými obvody okresných národných výborov alebo národných výborov postavených im na roveň. Dohľad na činnosť štátnych notárstiev bol zverený krajskej súdnej správe v podstate ako následok účinnosti novej právnej úpravy organizácii súdov v zmysle zákona č. 66/1952 Zb. o organizácii súdov.

²⁸ RUBEŠ, ref. 25, s. 353.

²⁹ Porovnaj § 6 a § 7 zákona č. 52/1954 Zb., ktorým sa rozširuje pôsobnosť štátneho notárstva

notárskych poriadkoch platných v období prvej Československej republiky. Čo sa týka diskontinuity koncepcie štátneho notárstva s koncepciou latinského notárstva, musíme zvážiť skutočnosť, že štátne notárstvo bolo zriadené ako štátny orgán, boli mu priznané rozhodovacie právomoci, bolo užšie nاپojené na súdnu organizáciu, no na druhej strane mu bola ponechaná, i keď v modifikovanej forme, pôsobnosť vo vyhotovovaní verejných listín. Štátne notárstvo malo teda vykonávať i činnosť osvedčovaciu a overovaciu, ktorá ako sme uviedli vyššie bola typickou pre typ latinského notárstva. Podľa nášho názoru je potrebné koncepciu štátneho notárstva v rokoch 1951 – 1964 charakterizovať ako diskontinuálnu vo vzťahu ku koncepcii notárstva v prvej Československej republike vychádzajúcej z princípov latinského notárstva, a to predovšetkým po organizačnej stránke štátneho notárstva. Čo sa týka právnej úpravy pôsobnosti štátneho notárstva, musíme na jednej strane rozlíšiť rozhodovacie právomoci štátneho notárstva, prípadne registračné úkony štátneho notárstva, ako diskontinuálne vo vzťahu k činnostiam vykonávaným latinským notárom v predchádzajúcom období a na druhej strane prispôbenie pre latinské notárstvo typickej overovacej a osvedčovacej činnosti štátnemu notárstvu ako štátnemu orgánu, čo môže vykazovať skôr odlišné kvalitatívne rozdielne ako diskontinuálne znaky.

Na základe uvedeného môžeme dospieť k záveru, že koncepcia štátneho notárstva bola diskontinuálna vo vzťahu ku koncepcii latinského notárstva v Československu. Otázne je však, či môžeme na základe diskontinuity dvoch typov notárstva konštatovať i samotnú diskontinuitu právnej úpravy notárstva samotného, resp. či je pojem notárstva vzhľadom na jeho historický vývoj, organizáciu či význam listinnej činnosti stotožniteľný iba s konceptom latinského notárstva.

Na zodpovedanie tohto problému musíme vychádzať zo zistenia úlohy, ktorú má a malo notárstvo ako inštitúcia plniť. Medzi najvyššie úlohy štátu patrí ochrana práva, pričom štát je zaviazaný a oprávnený urobiť všetko, čo je potrebné a prospešné pre realizáciu tejto úlohy. Tomuto cieľu slúžia nielen zákony, ale i verejné úrady, napr. súdy, ktoré poskytujú právnu ochranu v prípade porušenia práva. Avšak nie je postačujúce, aby sa štát staral iba o odstránenie následkov porušenia práva – musí sa starať i o to, aby sa porušenie práva stávalo iba zriedka. Preventívna činnosť štátu je rovnako dôležitá, ak nie viac, ako represívna.³⁰ Úloha notárstva súvisí teda s nazeraním na štátne úlohy, ku ktorým patria i opatrenia preventívnej právnej ochrany, pričom inštitúcia notárstva je určená na zabezpečenie týchto úloh. Inštitúciou (latinského) notárstva realizuje štát svoju povinnosť preventívnej právnej ochrany, a práve nato zriaďuje inštitúciu notárstva, ustanovuje notárov a udeľuje im autorizáciu na zriaďovanie verejných listín.³¹ Štát teda deleguje na fyzickú osobu časť svojich právomocí a prostredníctvom notárstva plní úlohy na úseku spravodlivosti.³²

Účelom notárstva je teda plnenie úloh štátu na úseku spravodlivosti, preventívnej právnej ochrany. Štát využívajúci latinské notárstvo na plnenie týchto úloh deleguje časť svojich právomocí na fyzickú osobu, ktorú na notársku činnosť autorizuje. Latinské notárstvo a jemu typickú listinnú činnosť, teda činnosť osvedčovaciu a overovaciu, môžeme v tomto prípade označiť za spôsob nepriameho výkonu pôsobnosti štátu na úseku preventívnej právnej ochrany.³³ Skutočnosť, že štát nemá zriadené latinské notárstvo, ktorým by nepriamo vykonával svoje úlohy preventívnej právnej starostlivosti, nezabavuje štát povinnosti plniť úlohy právnej prevencie a zároveň ho ani nevylučuje z možnosti takého plnenia.

Za takéhoto predpokladu môžeme zriadenie štátneho notárstva interpretovať nielen iba ako diskontinuálny krok voči latinskému notárstvu ako súčasť toho, čo malo byť ľudovodemokratickým zriadením odstránené a nahradené koncepciou využiteľnou v podmienkach ľudovodemokratického zriadenia, ale i ako legislatívny akt, ktorým štát prevzal priamo na seba úlohu na úseku spravodlivosti, úlohu zabezpečovať preventívnu právnu ochranu priamo prostredníctvom svojich orgánov na to vytvorených. Zriadenie štátneho notárstva môžeme v takom prípade označiť za

³⁰ MEYER, F.: Das Notariat als notwendige Rechtsanstalt: Denkschrift des Vereines für Österreich ob und unter der Enns, dann Salzburg, Wien: 1867, s. 12 – 13.

³¹ BATĚK, K.: Poznámky advokáta k osnově nového jednotného notářského řádu. In: České právo. Časopis spolku notářů československých, 1924, č. 9, s. 71.

³² FARKAŠOVSKÝ, J. – KOVÁCS, K. – KOVÁČ, M. – PAVLOVIČ, M., ref. 3, s. 11.

³³ Pre porovnanie so súčasnosťou uvádzame, že v čl. 1 Etického kódexu notára zverejneného na internetovej stránke Notárskej komory Slovenskej republiky sa uvádza, že štát deleguje notárovi časť svojej verejnej moci: poskytuje mu právomoc dávať listinám autenticitu. Dostupné na <http://www.notar.sk/Not%C3%A1rskakomora/Legislat%C3%ADva/Etick%C3%BDk%C3%B3dexnot%C3%A1ra.aspx>

nahradenie nepriameho výkonu právomocí štátu vo veciach preventívnej právnej ochrany výkonom priamym, a to prostredníctvom štátneho orgánu. V spôsobe, akým štát vykonáva úlohy sa úseku preventívnej právnej ochrany a v obsahu samotnej právnej úpravy sa musia prejavovať i politické, ekonomické či spoločenské skutočnosti. To platí pre koncepciu latinského notárstva i koncepciu štátneho notárstva. Nakoľko ide o výkon právomocí štátu na úseku spravodlivosti, totiž preventívnej právnej ochrany, je spôsob ich výkonu záležitosťou štátu: zverenie do pôsobnosti jedného prípadne viacerých štátnych orgánov či inštitúcie, prípadne inštitúcií. Nakoľko vymedzenie úloh štátneho notárstva a obsahu jeho činnosti obsahovalo i plnenie úloh právnej prevencie, môžeme konštatovať, že diskontinuita koncepcie štátneho notárstva vo vzťahu ku koncepcii latinského notárstva neznamenal diskontinuitu právnej úpravy notárstva v rokoch 1951 – 1964 vo vzťahu k právnej úprave notárstva v prvej Československej republike, avšak predstavovala odlišný spôsob výkonu právomocí štátu na úseku preventívnej právnej ochrany.

6 ZÁVER

V príspevku sme sa zaoberali problémom zriadenia štátneho notárstva v Československu a vývojom právnej úpravy notárstva v Československu v rokoch 1951 – 1964 s cieľom posúdiť otázku diskontinuity koncepcii štátneho notárstva vo vzťahu k latinskému notárstvu v Československu. Zistením znakov latinského notárstva a štátneho notárstva, ako i zámeru zákonodarcu zriaďujúceho štátneho notárstvo v Československu, sme dospeli k záveru o diskontinuite medzi koncepciou štátneho notárstva a koncepciou notárstva latinského. Rovnako sme sa zaoberali otázkou stotožniteľnosti diskontinuity koncepcii štátneho a latinského notárstva s diskontinuitou právnej úpravy notárstva v Československu. Uvážením úloh štátu na úseku spravodlivosti, vo veciach preventívnej právnej ochrany, sme dospeli k záveru, že odstránenie latinského notárstva nie je z teoretického uhľu pohľadu prejavom úplnej diskontinuity vo vývoji právnej úpravy notárstva.

Použitá literatúra:

- ABRAMOV, S. N. – ČAPURSKIJ, P.: V. – ŠKUNDIN, Z. I.: Občiansky proces SSSR. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1951, s. 349 – 352.
- AD NOTAM – Jubilejný číslo k desiatemu výročiu obnovy notárstvá. Praha: C.H. Beck, 2003, s. 9. Dostupné na http://www.nkr.cz/doc/adnotam/2003_zvladni_CS.pdf.
- BATĚK, K.: Poznámky advokáta k osnově nového jednotného notářského řádu. In: České právo. Časopis spolku notáru československých, 1924, č. 9, s. 71.
- BAVORSKÝ, J.: Nová úprava štátneho notárstva. In: Právny obzor, 1955, č. 4, s. 408.
- BRÁZDA, J. – BÉBR, R. – ŠIMEK, P.: Notářství, jeho vývoj, organizace a pravomoc (Srovnávací studie). Praha: Academia, 1976, s. 339.
- CAPPON, K.: Dutch notaries: Do they have a future? How the historical foundations of the civil law can help survive a modern crisis. In: Journal of Civil Law Studies, 2011, č. 4, s. 570 – 590.
- CHIARI, J.: Das osterreichische Notariat. Wien: 1851, Wilhelm Braumüller, s. 1 – 19.
- ČECHOVÁ, B.: Notářství. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V.: Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Brno: Masarykova Univerzita, 2009, s. 911.
- ČULÍK, J.: Notářství. In: Slovník veřejného práva československého. Svazek 2: I – O. Praha: Eurolex Bohemia, 2000, s. 956 -958.
- ČULÍK, J.: Notář – státní orgán. In: České právo. Časopis spolku notáru československých, 1929, č. 4, s. 29 – 31.
- FARKAŠOVSKÝ, J. – KOVÁCS, K. – KOVÁČ, M. – PAVLOVIČ, M.: Notářský poriadok. Komentár a súvisiace predpisy. Bratislava: Iura Edition, 2009, s. 12- 18.
- Ottův slovník naučný : 18 : Navary - Oživnutí. Olomouc: Ladislav Horáček – Paseka, 1999, s. 438.
- MEYER, F.: Das Notariat als nothwendige Rechtsanstalt: Denkschrift des Vereines für Osterreich ob und unter der Enns, dann Salzburg. Wien: 1867, s. 12 – 13.
- MIKL, M.: Notárstvo na Slovensku 1874 – 1993. Martin: Ivan Riabič – Ivar – Design and Publishing, 2012, s. 122 – 123.
- ROSL, G. E.: Das Notariat: Ein Beitrag zur Geschichte und Kritik dieses Rechtsinstituts, insbesondere der in Bayern diesseits und jenseits des Rheins bestehenden notariellen Einrichtungen. Nordlingen: 1861, s. 1 – 58.

RUBEŠ, J.: Zákon č. 52/1954 Sb., kterým se rozširuje působnost státního notářství. In: Socialistická zákonost, 1955, č. 7, 357 – 359.

VESELÝ, F.: Všeobecní slovník právní. Příruční slovník práva soukromého i veřejného zemí na rade říšské zastoupených se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodarství a poměry právní zemí koruny české. Praha: vlastním nákladem, 1897, s. 528.

Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona o štátnom notárstve, dostupné na http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0591_01.htm.

Stenoprotokol 61. schôdze Národného zhromaždenia republiky Československej, dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/061schuz/s061001.htm>.

Nález Nejvyššího správního soudu 5463/29. In: České právo. Časopis spolku notáru československých, 1929, č. 4, s. 32 – 34.

XXXV. zákonný článok z roku 1874 o verejných notároch v znení VII. zákonného článku z roku 1886

Notársky poriadok zo dňa 25. júla 1871, č. 75 ř. z.

Zákon č. 201/1949 Zb. o notárstve

Zákon č. 116/1951 Zb. o štátnom notárstve

Nariadenie ministra spravodlivosti č. 117/1951 Zb., ktorým sa vykonáva zákon o štátnom notárstve

Zákon č. 52/1954 Zb., ktorým sa rozširuje pôsobnosť štátneho notárstva

Zákon č. 26/1957 Zb. o notárskych poplatkoch

Kontaktné údaje:

Mgr. Roman Nemeč
roman.nemec @flaw.uniba.sk
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Šafárikovo námestie č. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

KONTINUITA A DISKONTINUITA PRÁVNÍ ÚPRAVY STÁTNÍCH FINANČÍ PO VZNIKU ČSR

Adéla Peichlová

Univerzita Karlova, Právnická fakulta

Abstract: This article is devoted to the (dis)continuity of legal regulations the state finance after the creation of independent Czechoslovakia. Introduction of this article is focused on the general question of continuity and discontinuity law after the creation of Czechoslovakia. Consequently, the article is in detail devoted to legal regulations of several sections the state finance and deals with the monetary reform and legal regulations of currency, the establishment of the Ministry of Finance, the establishment of the Bank Office of the Ministry of Finance, the question of taxes and dues and the necessity to unify the legal regulations of this area on the whole territory of the state. Not omitted is the question of State budgets, Government loans, Public debt, bank institutions etc. At the conclusion of this article author included the comparison of (dis) continuity of legal regulations the state finance after the creation of independent Czechoslovakia and after the second World War II.

Abstrakt: Příspěvek je věnován (dis)kontinuitě právní úpravy státních financí po vzniku samostatného Československa. Úvod příspěvku je zaměřen na obecnou otázku kontinuity a diskontinuity práva po vzniku ČSR. Následně se příspěvek podrobně věnuje právní úpravě jednotlivých oblastí státních financí a zabývá se především měnovou reformou a právní úpravou měny, dále pak zřízením Ministerstva financí, ustavením Bankovního úřadu při Ministerstvu financí, a dále otázkou daní a poplatků a nutností sjednocení právní úpravy této oblasti na celém území státu. Není opomenuta ani otázka a právní úprava státních rozpočtů, státních půjček, státního dluhu, apod. Na závěr svého příspěvku autorka zařadila porovnání právní úpravy státních financí po vzniku ČSR a po 2. světové válce.

Key words: finance, monetary reform, Bank Office of the Ministry of Finance

Klíčové slová: finance, měnová reforma, Bankovní úřad ministerstva financí

1 ÚVOD

Státní finance, jako soustavu peněžních vztahů, jejímž prostřednictvím se tvoří, rozdělují a používají prostředky státu,¹ považujeme za jeden z nejdůležitějších pilířů státní politiky a za prostředek, pomocí kterého stát zajišťuje svoji existenci a plnění svých úkolů. Po vzniku samostatného Československa v roce 1918 leželo před nově vzniklým státem mnoho úkolů, které byly náročné nejen po stránce finanční, ale i právní. Na základě zákona o zřízení samostatného československého státu ze dne 28. října 1918 byla zvolena cesta kontinuity a prozatímně byl recipován rakouský a uherský právní řád a státní aparát ustanovením, že „*veškeré dosavadní zákony i nařízení zůstávají prozatím v platnosti a všechny úřady samosprávné, státní a župní, ústavy státní, zemské, okresní a zejména i obecní jsou podřízeny Národnímu výboru a prozatím úřadují a jednají dle dosavadních platných zákonů a nařízení.*“² Tato recepce se dotkla i oblasti státních financí, tj. byly převzaty nejen právní předpisy upravující jednotlivé oblasti státních financí, ale také soustava orgánů v této oblasti působící či ji vykonávající. Negativním důsledkem této recepce byla skutečnost, že na území nově vzniklého státu platily rozdílné právní řády a fungovala soustava rozdílných orgánů (byť podřízených shodnému orgánu - Národnímu výboru). Velmi naléhavým úkolem pro novou republiku se tak stalo sjednocení těchto rozdílných právních řádů a

¹ Podrobněji např. BAKEŠ, M. a kolektiv. Finanční právo, s. 6.

² citace zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého (recepční zákon), ze dne 28. října 1918.

zároveň i jejich modernizace, a to buď cestou přijetí nových právních předpisů či novelizací předpisů stávajících, a dále vybudování a zajištění fungování jednotného státního aparátu.³

Všechny tyto úkoly ovšem vyžadovaly dostatek finančních prostředků. Státní finance byly po skončení první světové války zatíženy náklady na zahraniční odboj a československou zahraniční armádu (především se jednalo o italský, francouzský, anglický a americký úvěr pro legie), dále podílem Československa na předválečném rakousko-uherském dluhu a převzetím úhrady části bankovek a cenných papírů, které vydala monarchie⁴, náklady na podporu válečných invalidů, náklady na repatriaci legionářů⁵, náhradou nákladů, které musel nový stát zaplatit rakouské vládě za převzatý majetek⁶, dále pak náklady na obranu Slovenska proti vpádu Maďarské republiky rad a tzv. poplatkem za osvobození, který byl povinen náš stát zaplatit namísto válečných reparací⁷. Nalézt další finanční prostředky pro zajištění fungování nově vzniklého státu, pro jeho stabilizaci po válce a obnovení hospodářství a zemědělství, zajištění zásobování obyvatelstva a průmyslu potřebnými surovinami pro výrobu, bylo sice více než obtížné, ale naléhavé, jelikož poválečný stav vyvolával mezi obyvatelstvem bouřlivé sociální nepokoje, které bylo nutné uklidnit a eliminovat. Tento úkol byl svěřen Ministerstvu financí v čele s prvním ministrem financí JUDr. Aloisem Rašínem, které bylo pověřeno dalšími naléhavými úkoly v oblasti financí, tj. provedením měnové reformy, v rámci které měla být doposud platná měna nahrazena novou československou měnou, sjednocením právních předpisů a soustavy orgánů v oblasti státních financí (to se týkalo např. daňových předpisů a soustavy orgánů finanční správy), přijetím a schválením prvního československého státního rozpočtu, zastavením růstu inflace apod. Podívejme se nyní na jednotlivé oblasti státních financí a na to, jak tyto úkoly dokázal v rámci jednotlivých oblastí stát splnit.

2 JEDNOTLIVÉ OBLASTI STÁTNÍCH FINANCÍ

2.1 Právní úprava měny, měnová reforma a zřízení Bankovního úřadu

Po vzniku ČSR nadále platila na území státu rakousko-uherská měna, jejíž emisi nekontroloval československý stát, ale měla ji na starosti Rakousko-uherská cedulové banky, která na základě zmocnění⁸ z doby války vydávala neustále nové peníze a přispívala tak k poválečné

³ MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945, s. 241, s. 330.

⁴ Jednalo se celkem o částku 5 miliard Kč, srov. KLIMEK, A. – KUBŮ, E. **Československá zahraniční politika 1918 – 1938, s. 27-29.**

⁵ Tyto náklady dosáhly 8 miliard Kč, srov. KLIMEK, A. – KUBŮ, E. **Československá zahraniční politika 1918 – 1938, s. 27-29.**

⁶ Celkem ve výši 7,6 miliard Kč, srov. KLIMEK, A. – KUBŮ, E. **Československá zahraniční politika 1918-1938. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995, s. 27-29. Na Haagské konferenci v roce 1930 bylo rozhodnuto, že stát není povinen dále platit a platby byly zastaveny. Srov. PRŮCHA, V. a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918-1992, s. 96.**

⁷ Válečné reparace, tj. nahrazení škody způsobené válkou vítěznému státu státem poraženým, nebyly sice oficiálně Československé republice uloženy, neboť byla počítána mezi státy vítězné, ale v podstatě tento poplatek za osvobození měl charakter reparace za to, že republika získala území a byl odůvodňován tím, že se jednalo o náklady za její osvobození. Jednalo se celkem o částku 5 mld Kč. Smlouva o tomto poplatku nebyla ani publikována ve Sbírce zákonů a nařízení. srov. KLIMEK, A. – KUBŮ, E. **Československá zahraniční politika 1918 – 1938, s. 27-29.**

⁸ Již během první světové války rakousko-uherská vláda využila zmocnění, které jí přineslo císařské nařízení dne 4. srpna 1914. Na základě tohoto zmocnění byla oprávněna činit mimořádná opatření v oboru cedulového bankovníctví. Aby získala finanční prostředky na financování války, zrušila předpisy, které stanovily povinnost Rakousko-uherské banky podávat každých deset dní výkazy o stavu svého hospodaření, povinnost krytí minimálně 40% vydaných bankovek zlatem, dále předpisy, které zakazovaly poskytování úvěrů cedulovou bankou státu, a též suspendovala povinnost cedulové banky vyměňovat bankovky za zlato. Tato opatření vlády umožnila nekontrolovatelný tisk rakouských bankovek. Dále byla významně ztenčena zlatá zásoba této banky, jelikož banka platila do zahraničí zlatem. Negativně k tomu všemu také přispíval lombard válečných půjček touto bankou. Srov. např. VENCOVSKÝ, F. Vzestupy a propady československé koruny: Historie československých měnových poměrů 1918 – 1922. Praha, s. 18 a násl.; olšovský, r. a kol. Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918-1945, s. 103.

inflaci.⁹ Rakousko-uherská banka byla opakovaně vyzývána, aby nekontrolovatelný tisk zastavila, ale neúspěšně. Nástupnické státy předložily bance své podmínky, za jakých jsou ochotny si ponechat dosavadní měnu v oběhu, ale ani tyto podmínky nechtěla banka splnit, a proto náš stát přijímal k vlastním opatřením (např. zakázal všem jejím filiálkám na našem území válečné půjčky přijímat, zakázal lombardovat válečné půjčky a možnost platit válečnými půjčkami daně).¹⁰ Dále stát prohlásil, že bankovky v hodnotě 25 a 200 K již nejsou zákonným platidlem. I přes další opatření státu množství peněz v oběhu stoupalo, od dne 23. června 1914, kdy byly v oběhu peníze v objemu 2,13 miliard korun, stoupl ke dni 28. února 1919 objem obíhajících peněz na 35,57 miliard korun.¹¹ Tento velký objem peněz v oběhu měl za následek ztrátu důvěry lidí v peníze, snížení úroků za vklady ze strany peněžních ústavů a některé peněžní ústavy dokonce úplně pozastavily možnost ukládání úspor.¹² Požadavek vyřešit otázku oběhu platidel, osamostatnit měnovou politiku a vytvořit novou samostatnou měnu československou se stal prioritním.¹³

Již 6. listopadu 1918 upozorňoval na nutnost provedení těchto opatření ve svém otevřeném listě hospodářský teoretik Josef Macek, jenž tento list zaslal Národnímu výboru a v září 1918, tedy měsíc před vznikem samostatného státu byla otázka měny předmětem zájmu i tzv. hospodářského zákona, který se ovšem nestal předmětem projednávání na půdě Národního výboru.¹⁴ Další pokus o měnové opatření je datován ze dne 19. listopadu 1918, kdy Národní shromáždění přijalo zákon o zavedení obchodních platidel,¹⁵ jehož autorství je připisováno prof. JUDr. Karlu Englišovi.¹⁶ Dle tohoto zákona měla dočasně plnit funkci emisní banky Československa Zemská banka království Českého v Praze, která byla zmocněna vydávat poukázky na vlastní bankovní pokladnu, tzv. pokladniční poukázky. Tyto poukázky měly fungovat jako zákonné oběživo a po předložení u Zemské banky měly být směnitelné za rakousko-uherské bankovky. Na základě tohoto zákona byl sice zahájen tisk pokladničních poukázek, ale k jejich výdeji a další realizaci tohoto zákona nedošlo, a to především z důvodu, že první ministr financí, JUDr. Alois Rašín, nesouhlasil s tímto řešením, jelikož se obával inflačního účinku těchto platidel, a proto tuto akci zastavil a již vytištěné poukázky

⁹ srov. např. RAŠÍN, A. Finanční a hospodářská politika československá do konce r. 1921, s. 17 a násl.; KLÍMEK, A. Velké dějiny země Koruny české, svazek XIII., s. 102; KOL. Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1945, s. 193 a násl.; KLÍMEK, A. Vítejte v první republice, s. 42; VENCOVSKÝ, F. Vzestupy a propady československé koruny: Historie československých měnových poměrů 1918 – 1992, s. 19.

¹⁰ Nařízení Národního výboru československého č. 19/1918 Sb. z. a n., jímž se zrušuje povolení platit válečnou daň dluhopisy rakouských válečných půjček, ze dne 2. listopadu 1918. srov. SETŘILOVÁ, J. Alois Rašín, s. 76-78; Kozák, J. Čs. finanční politika: Nástin vývoje v letech 1918-30, s. 17; VENCOVSKÝ, F. a kol. Dějiny bankovníctví v českých zemích, s. 266; RUDOLF, J. Přehled zákonné úpravy československé měny. in: Deset let Národní banky Československé, s. 52; VENCOVSKÝ, F. Měnová politika v české historii, s. 29-30; ENGLIŠ, K. Nástin vývoje československé měny. in: Deset let Národní banky Československé, s. 33; olšovský, r. a kol. Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918-1945, s. 105-106.

¹¹ tyto údaje byly převzaty z publikace LACINA, V. Alois Rašín, s. 21 a násl. a potvrzuje je i publikace VENCOVSKÝ, F. – PULPÁN, K. a kol. Dějiny měnových teorií na českém území, s. 67; LACINA, V. Formování československé ekonomiky 1918-1923, s. 82; ovšem některé publikace uvádí jiné údaje. Nesrovnalosti napravují archivní prameny-AČNB, NBČ/199-2, XIX – 4 – 1, kde nalezneme následující údaje: k 26.10.1918 vykazoval oběh bankovek 30,7 miliard korun, do 31.12.1918 se zvýšil na 35,5 miliard korun a k 28.2.1919 již vykazoval 37,5 miliard korun.

¹² srov. např. VENCOVSKÝ, F. Vzestupy a propady československé koruny: Historie československých měnových poměrů 1918 – 1922, s. 18 a násl.

¹³ srov. RAŠÍN, Alois. Finanční a hospodářská politika československá do konce r. 1921, s. 17 a n.

¹⁴ srov. PEROUTKA, F. Budování státu. I. – II. sv., s. 180-183; PIMPER, A. (red.). Almanach Československého peněžnictví, s. 23-48; BAŽANTOVÁ, I. Centrální bankovníctví v české historii po současnost: Institucionální pohled, s. 42.

¹⁵ Zákon č. 49/1918 Sb. z. a n., o zavedení obchodních platidel, ze dne 19. listopadu 1918.

¹⁶ srov. např. Kozák, J. Čs. finanční politika: Nástin vývoje v letech 1918-30, s. 17-18; SPÁČIL, B. Česká měna od dávné minulosti k dnešku, s. 99 a násl.; RUDOLF, J. Přehled zákonné úpravy československé měny. in: Deset let Národní banky Československé, s. 52; VENCOVSKÝ, F. Vzestupy a propady československé koruny: Historie československých měnových poměrů 1918 – 1922, s. 20-21; ENGLIŠ, K. Nástin vývoje československé měny. in: Deset let Národní banky Československé, s. 33.

byly zničeny. Dále se řešení měnové otázky již v listopadu 1918 věnovala anketa, kterou zorganizovala Komise pro přechodné hospodářství při Pražské obchodní a živnostenské komoře, a to na základě dotazníku sestaveného prof. dr. Cyrilem Horáčkem.¹⁷ Výsledek této ankety zpracoval prof. JUDr. Karel Engliš do elaborátu „*Finanční a měnový problém čsl. státu*“. Tento elaborát byl sice poté předložen Národnímu shromáždění, ale nebyl dále realizován, jelikož s ním dr. Rašín nesouhlasil a pracoval na vlastním řešení měnové reformy.¹⁸ Dr. Rašín se vyřešení měnových problémů věnoval již během první světové války, kdy konal rozsáhlé porady se svými pozdějšími blízkými spolupracovníky. Ve své koncepci především zamýšlel pomocí restrikce oběživa zvýšit kupní sílu peněz. Restrikce měla být provedena výměnou jen části peněz (jejich částečným zadržením) a dalším odčerpáním peněz pomocí uložení majetkové dávky.¹⁹ Tuto svoji koncepci promítl i do měnové reformy, která byla především jeho dílem a byla připravována od počátku roku 1919 a až do svého uskutečnění podléhala přísnému utajení.²⁰ Postupně byly připraveny příslušné legislativní dokumenty, zajištěno vybavení tiskáren, vytištěny kolky českými tiskárnami, které vzory kolků dostaly již 7. ledna 1919 a také byla zajištěna podpora policie a vojska pro uzavření hranic státu a dohodnuta cenzura poštovního a telegrafického styku.²¹ Dne 25. února 1919 byl předmětný zákon²² projednáván a přijat Národním shromážděním spolu s vládním návrhem zákona o státní půjčce ve zlatě, stříbře a cizích valutách²³. Na základě jeho zmocňovacího ustanovení bylo ve stejný den vydáno i prováděcí nařízení ministra financí²⁴, na základě kterého byla tato měnová reforma realizována.

Podívejme se nyní velmi stručně na podobu této měnové reformy. Měnová reforma spočívala v okolování rakousko-uherských bankovek nacházejících se na území státu a jejich částečném zadržení. V praxi to probíhalo tak, že přednosta domácnosti za všechny členy své domácnosti odevzdal rakousko-uherské bankovky, následně polovina těchto bankovek měla být okolována a vrácena a druhá polovina zadržena. Na tuto zadrženou polovinu měly být vydány vkladní listy, úročené 1% a znějící na jméno, které měly být nezastavitelné, nezabavitelné a mezi fyzickými osobami nepřevoditelné. Těmito státními dluhopisy se později měla především splácet dávka z majetku a z přírůstku na majetku. Okolování se provádělo nalepením kolku znějícího na 1% jmenovité hodnoty bankovky přímo na bankovku.²⁵ Ovšem plánovaná polovina jako míra zadržovaných bankovek se nakonec nerealizovala.²⁶ Okolovány měly být bankovky znějící na obnosy 10, 20, 50, 100 a 1000 korun. Bankovky s hodnotou 25 korun a 200 korun neměly být okolovány, ale měly být přijímány. Dále byly z okolování vyloučeny bankovky o hodnotě 10.000 korun s datem

¹⁷ srov. např. VENCOVSKÝ, F. Vzestupy a propady československé koruny: Historie československých měnových poměrů 1918 – 1922, s. 18 a násl.

¹⁸ srov. VENCOVSKÝ, F. Englišova peněžní teorie a politika, s. 41-42.

¹⁹ VENCOVSKÝ, F. - KOPECKÝ, L. a kol. Lidé a peníze, s. 12; VENCOVSKÝ, F a kol. Dějiny bankovníctví v českých zemích, s. 219.

²⁰ srov. např. KLIMEK, A. Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XIII, s. 102 a KÁRNÍK, Z. České země v éře První republiky, díl první: Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918-1929), s. 61; KLIMEK, A. Vítejte v první republice, s. 43; ŠOUŠA, J. Rašínova měnová reforma v roce 1919 (1920). in: KOLEKTIV autorů. Měnové systémy na území Českých zemí 1892 – 1993, s. 54-55.

²¹ srov. např. VENCOVSKÝ, F. Vzestupy a propady československé koruny: Historie československých měnových poměrů 1918 – 1922, s. 28 a násl.; PEROUTKA, F. Budování státu. I. – II. sv., s. 440-441.

²² Zákon č. 84/1919 Sb. z. a n., jímž se ministr financí zmocňuje, aby provedl nařízením okolování bankovek a soupis jmění za účelem uložení majetkové dávky, ze dne 25. února 1919.

²³ Zákon č. 88/1919 Sb. z. a n., o státní půjčce ve zlatě, stříbře a cizích valutách, ze dne 25. února 1919.

²⁴ Nařízení ministra financí ve srozumění s ministrem spravedlnosti č. 86/1919 Sb. z. a n., o okolování bankovek vydaných Rakousko-uherskou bankou a nalézajících se na území československého státu, ze dne 25. února 1919.

²⁵ **KOL. Deset let Československé republiky. Svazek II., s. 18-22.**

²⁶ Úředníci v praxi ale udělovali další výjimky, ve výsledku tak nebyly zadrženy (především ze sociálních důvodů) částky do 300 korun (srov. např. KLIMEK, A. Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XIII., s. 103 a RAŠÍN, A. Finanční a hospodářská politika československá do konce r. 1921, s. 17 a násl.). Dále následné výnosy ministerstva financí uvolnily další vklady. (**KOL. Deset let Československé republiky, s. 18-22**).

2. listopadu 1918.²⁷ Bankovky znějící na obnosy 1 a 2 korun prozatím okolkovány nebyly a byly ponechány v oběhu, což bylo následně předmětem časté kritiky. Též byly stanoveny určité výjimky ze zadržení, např. hotovosti státní pokladny či peníze charitativních institucí. Zároveň byla stanovena povinnost osob, které na území republiky bydlí anebo se nejméně jeden rok zdržují, přiznat všechen majetek (včetně majetku ležícího mimo území státu) a osob, které nespĺňují tuto podmínku, přiznat jen majetek, nacházející se na území státu, vždy dle stavu k 1. březnu 1919. Soupisové povinnosti podléhaly i všechny peněžní vklady, neknihovní pohledávky, členské podíly a závodní podíly u společenstev, žirové účty, a pod. Pokud osoby tuto povinnost nespĺnily, propadal nepřihlášený majetek státu a pokud byla naopak povinnost splněna, směly být tyto vklady, pohledávky, podíly vyplaceny až do výše 50%. Zároveň měly být sepsány i všechny cenné papíry.

Okolkování mělo proběhnout v termínu od 3. března do 9. března 1919, a za tímto účelem byly od 26. února 1919 do 9. března 1919 uzavřeny státní hranice a přerušeny poštovní styk s cizinou, aby nebyly hotovosti přesouvány mezi osobami či převáděny na území jiných států. Výjimky byly stanoveny např. pro železniční dopravu a vyjmenovaná spojení a určitým osobám byl povolen přechod přes uzavřené hranice (po podrobení se tělesné prohlídce byl přechod povolen např. lékařům a porodním babičkám). Zvláštní pravidla byla stanovena pro pohledávky a placení během období kolkování. I hotovosti peněžních ústavů podléhaly okolkování a tyto ústavy nesměly v době kolkování přijímat vklady a vyplácení vkladů nesmělo přesáhnout polovinu daného vkladu. Za účelem zdárného provedení měnové reformy byla zavedena všeobecná občanská pracovní povinnost, peněžní ústavy byly prohlášeny za státní komisariáty a dozor nad okolkováním byl uložen Ústřednímu státnímu komisariátu pro okolkování bankovek, který měl být zřízen při ministerstvu financí. Zmocňovací zákon i nařízení ministra financí obsahovaly i trestní ustanovení za případné porušení těchto právních předpisů či rušení realizace měnové reformy. Občané byli o měnové reformě a z ní vyplývajících povinnostech informováni především prostřednictvím vyhlášek na poštách, nárožích, ve vagonech, ve všech vsích bylo kolkování vyhlášeno bubnováním a dále byla uložena povinnost časopisům o této akci informovat a ve školách a kostelích podat ponaučení.

Měnová reforma byla realizována v předepsaných termínech, v českých zemích proběhla od 3. března do 9. března 1919 bez větších obtíží, na Slovensku (především z důvodu nedostatku úřednictva a přílivu bankovek z Budapešti) probíhala komplikovaněji až do 12. března 1919.²⁸ Původně panovaly největší obavy o průběh reformy v německém pohraničí, ale až na výjimky nakonec vše proběhlo bez větších komplikací.²⁹ Po připojení Podkarpatské Rusi a dalších území (Hlučínska, Vitorazska a Valčicka, Těšínska) bylo okolkování také na těchto územích též dodatečně provedeno. V následujícím období byly postupně okolkované bankovky stahovány a nahrazovány novými československými státovkami a tak od června 1920 byly již v oběhu pouze československé státovky. Měnová reforma se netýkala drobných mincí, a proto nadále obíhaly mince Rakousko-uherské, jejichž emise neměl stát pod kontrolou. Na území státu se nacházela pouze jedna mincovna – ve slovenské Kremnici, která ovšem byla vyrabována ze strany Maďarů a nedisponovala tak potřebným vybavením. Teprve v roce 1921 mohly být práce na ražbě mincí zahájeny, a jako první byly v roce 1922 staženy a vydány nové dvacetihaléře. Následovalo období postupného stahování starých rakousko-uherských mincí a vydávání nových československých. Vše vyvrcholilo roku 1928, kdy byla uzákoněna první soustava drobných mincí československých.³⁰

²⁷ PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918-1992*. Svazek I., s. 60.

²⁸ NOVOTNÝ, J. – CHRBOLOKOVÁ, J. *Bankovní úřad při ministerstvu financí a jeho finanční politika na Slovensku*. in: NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA. *L'udia, peniaze a banky*, s. 318.

²⁹ Podrobně se průběhu měnové reformy věnovala řada publikací, především pak publikace zmiňované v tomto příspěvku (např. RAŠÍN, A. *Finanční a hospodářská politika československá do konce r. 1921*, s. 34-50; ŠETŘILOVÁ, J. *Alois Rašín*, s. 80-81; RUDOLF, J. *Přehled zákonné úpravy československé měny*. in: *Deset let Národní banky Československé*, s. 53; VENCOVSKÝ, F a kol. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*, s. 218 a násl.; KUNERT, J. - NOVOTNÝ, J. *Centrální bankovníctví v českých zemích*, s. 62-64; Kozák, J. *Čs. finanční politika: Nástin vývoje v letech 1918-30*, s. 18- 19; MALÝ, K. a kolektiv autorů. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 424-425; ŠOUŠA, J. *Rašínova měnová reforma v roce 1919 (1920)*. in: *KOLEKTIV autorů. Měnové systémy na území Českých zemí 1892 – 1993*, s. 53- 61.

³⁰ VENCOVSKÝ, F. - KOPECKÝ, L. a kol. *Lidé a peníze*, s. 13; **KOL. Deset let Československé republiky**. Svazek II., s. 28.

Měnová reforma stanovením soupisové povinnosti počítala s tím, že budou uloženy zvláštní dávky, tj. dávka z majetku a z přírůstku majetku, které dále odčerpají přebytečné peníze z oběhu, ovšem ale tyto dávky byly uzákoněny až o rok později.³¹ Dávce z majetku byly podrobeny fyzické i právnické osoby, u fyzických osob činila 5 – 25 % z čistého jmění a u právnických osob 3 – 20 %, přičemž rozhodný byl stav majetku ke dni 1. března 1919 a sazba byla odstupňována dle výše majetku, tj. čím větší majetek, tím vyšší sazba. Dávka z přírůstku majetku byla ukládána pouze fyzickým osobám a výše sazby se pohybovala od 1 do 40 % a to podle výše přírůstku za období od 1. ledna 1914 do 1. března 1919 a podle počátečního čistého jmění. Původně se předpokládalo, že by obě dávky mohly přinést výnos okolo 12 miliard korun, ale nakonec přinesly do konce roku 1927 výnos pouhých 6,3 miliard korun³², a to především z důvodu řady zákonných výjimek a úlev z těchto dávek a též průtahů při jejich vyměňování, které bylo administrativně a personálně náročné.

V souvislosti s touto reformou byl také vydán dne 10. dubna 1919 zákon č. 187,³³ nazývaný měnový, který uzákonil výhradní právo státu vydávat na území státu bankovky a razit mince. Okolkované bankovky prohlásil za zákonné platidlo a jako měnovou jednotku státu stanovil korunu československou, zkráceně „K“, přičemž jedna koruna československá se počítala za jednu korunu rakousko-uherskou. Dále tento zákon přinesl pravidla pro stanovení množství platidel v oběhu, aby bylo zamezeno libovolnému rozmnožování peněz v oběhu a tím jejich znehodnocování. Tento zákon též přinesl zmocnění ministra financí, aby dočasně plnil funkci státní cedulové banky, a to prostřednictvím bankovního úřadu, který byl oprávněn k tomuto účelu zřídit. Ve skutečnosti ovšem byl tento úřad – „Bankovní úřad při Ministerstvu financí“ zřízen již před vydáním tohoto zákona, a to 11. března 1919³⁴ na základě pouhého vládního nařízení³⁵, a tak zákon č. 187 pouze tento stav potvrdil. Bankovní úřad při Ministerstvu financí měl na starosti především správu měny v rámci domácího peněžního oběhu a existoval od svého zřízení 11. března 1919 až do 31. března 1926 a po celou dobu své činnosti tak vykonával funkce, které patřily emisní bance. Akciovou banku cedulovou byla zmocněna zřídit vláda³⁶ ale až v době, kdy k tomu budou dány hospodářské předpoklady. Tato banka, nazvaná Národní banka československá, vznikla teprve v roce 1926³⁷. Do jejího zřízení se tak rozpočtová i měnová politika státu nacházela v rukou Ministerstva financí.³⁸ Bankovní úřad též převzal účty, budovy a zařízení Rakousko-Uherské banky a jejich filiálék na našem území, včetně úředníků a zaměstnanců. Rakousko-Uherská banka měla dne 1. ledna 1920 vstoupit do likvidace, ale dál ve své činnosti pokračovala. Průběh likvidace a její provedení upravily mírové smlouvy a to Saint-Germainská ve svém článku 203 – 206 a Trianonská v článku 189. Vyrovnání všech závazků a pohledávek mezi nástupnickými zeměmi trvalo poměrně dlouhou dobu, mírové smlouvy obsahovaly několik nedůsledností a opomenutí, např. nebylo vyřešeno, jak se vypořádají žirové účty a pokladniční poukázky a teprve dne 14. března 1922 bylo oznámeno schválení likvidační dohody mezi likvidátory a jednotlivými nástupnickými státy a v prosinci 1922

³¹ Zákon č. 309/1920 Sb. z. a n., o dávce z majetku a dávce z přírůstku na majetku, ze dne 8. dubna 1920; nařízení č. 463/1920 Sb. z. a n., k provedení zákona ze dne 8. dubna 1920, č. 309 Sb. z. a n., o dávce z majetku a dávce z přírůstku na majetku, ze dne 27. července 1920.

³² LACINA, V. Rysy československé ekonomiky a etapy jejího vývoje in: KOLEKTIV autorů. Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace po současnost: Období první Československé republiky a německé okupace 1918 – 1945. Svazek III., s. 18; PULPÁN, K. Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990. Díl I, s. 136; olšovský, r. a kol. Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918-1945, s. 111-112.

³³ Zákon č. 187/1919 Sb. z. a n., jímž se upravuje oběh a správa platidel v československém státě a doplňuje se zmocnění ministerstva financí dané zákonem ze dne 25. února 1919, č. 84 Sb. z. a n., ze dne 10. dubna 1919.

³⁴ Ovšem nařízení předpokládalo, že tento úřad bude založen již 6. března 1919, což se ovšem nestihlo.

³⁵ Nařízení vlády č. 119/1919 Sb. z. a n., o úpravě poměru k Rakousko-uherské bance, ze dne 6. března 1919.

³⁶ na základě zákona č. 347/1920 Sb. z. a n., o akciové bance cedulové, ze dne 14. dubna 1920.

³⁷ na základě Vyhlášky ministra financí č. 43/1926, o zahájení činnosti Národní banky Československé, ze dne 1. dubna 1926.

³⁸ RUDOLF, J. Přehled zákonné úpravy československé měny. in: Deset let Národní banky Československé, s. 54-56; Kozák, J. Čs. finanční politika: Nástin vývoje v letech 1918-30, s. 20.

banka ukončila svou činnost. Původně měl náš stát nárok na zlato v hodnotě 50 mil. Kč, ale po jednáních nám bylo přiznáno pouze v hodnotě 15,35 mil. Kč.³⁹

Výše uvedenými předpisy tak byly vyřešeny základní otázky měnové a vybudování emisní cedulové banky státu. I přes jejich kritiku a určité vady (a především pak kritiku měnové reformy, např. z důvodu následného padělání nedokonalých kolků), můžeme říci, že se povedlo položit pevné základy pro příští měnovou politiku státu a splnit nejdůležitější úkol, který byl uložen, tj. provést osamostatnění od měny ostatních nástupnických států Rakousko-Uherska, které bylo více než důležité a nutné, vytvořit novou samostatnou měnu státu (byť se jednalo o pouhou měnu státovkovou bez určení poměru ke zlatu, jelikož stát teprve zlatou zásobou vytvářel) a prozatímně vyřešit i správu měny zřízením Bankovního úřadu při Ministerstvu financí.⁴⁰

2.2 Státní rozpočty, státní dluh a státní půjčky

Podívejme se nyní na další oblast státních financí, můžeme říci, že klíčovou, a to oblast státních rozpočtů. V této oblasti opět nově vzniklý stát navázal na předchozí úpravu, tj. podobu rozpočtů v Rakousko-Uhersku, kde se rozpočet dělil na rozpočet v užším slova smyslu a finanční zákon, přičemž rozpočet v užším slova smyslu obsahoval podrobně rozepsané jednotlivé položky příjmů a výdajů a finanční zákon obsahoval celkové výdaje a příjmy a dále zmocnění ministra financí např. k prodeji státního majetku. Příjmy a výdaje byly členěny na stálé a přechodné a dále na řádné a mimořádné (většinou se jednalo o příjmy či výdaje dočasné, na určitou jednorázovou akci, např. na zřízení instituce).⁴¹ Československo po svém vzniku tuto podobu rozpočtu převzalo a navázalo na ni, ale zároveň provedlo několik změn, které vyplynuly především ze změněných okolností v nově vzniklém státě, např. nebyl převzat § 11 zákona č. 141/1867 ř.z., na základě kterého schvalovala říšská rada každoročně vedle rozpočtu i daně a dávky, čímž došlo k tomu, že daně a dávky, jež patřily mezi státní příjmy, měly samostatný osud v rámci daňových zákonů.⁴² Dále bylo přistoupeno např. k oddělení účtování státních podniků, upuštění od samostatného rozpočtu investic, ke změnám zmocnění vlády k opatření si příjmů ke krytí schodku úvěrovými operacemi a dále došlo k rozšíření zmocnění ministra financí, např. v případě zcizení nemovitého majetku.

První československá rozpočtová norma, zákon o rozpočtovém provizoriu, byla přijata Národním shromážděním na zasedání dne 20. prosince 1918⁴³. Tento zákon zmocňoval vládu, aby v období od 1. ledna do 30. června 1919 vybírala daně, poplatky a jiné státní důchody podle dosud platných předpisů, ale tento rozpočet se netýkal Slovenska a byl schodkový.⁴⁴ Zároveň bylo vydáno nařízení č. 7 ze dne 27. prosince 1918, kterým se nově upravilo období rozpočtové ve shodě s kalendářním rokem (na rozdíl od rozpočtového období v monarchii od 1. července do 30. června příštího roku). První skutečný státní rozpočet byl schválen následně v červnu 1919, a to zákonem č. 433/1919 Sb. z. a n.⁴⁵ Podoba rozpočtů, jak jsem již zmínila, navazovala s výhradou drobných změn na rozpočty předchozí, a jejich podoba byla radikálně změněna teprve v důsledku rozpočtové reformy, provedené v roce 1927. Poté, až do druhé světové války se podoba odpočtů významněji nezměnila.

Se státními rozpočty souvisí i otázka státního dluhu a státních půjček, kterými si stát vypomáhal při získávání potřebných finančních prostředků. Jak jsem uvedla již v úvodu tohoto příspěvku, vstoupila Československá republika do své existence s dluhem. Pro správu státního dluhu bylo v roce 1920 ustaveno Ředitelství státního dluhu a pokladnou státního dluhu se na

³⁹ VENCOVSKÝ, F a kol. Dějiny bankovníctví v českých zemích, s. 268.

⁴⁰ PEROUTKA, F. Budování státu. I. – II. sv., s. 442 a násl., Rašín, A. Finanční a hospodářská politika československá do konce r. 1921, 1922.

⁴¹ DOLEŽALOVÁ, A. Rašín, Engliš a ti druzí: Československé státní rozpočty v letech 1918-1938, s. 86-92.

⁴² DOLEŽALOVÁ, A. Rašín, Engliš a ti druzí: Československé státní rozpočty v letech 1918-1938, s. 97-105.

⁴³ Zákon č. 95/1918 Sb. z. a n., o vedení státního hospodářství od 1. ledna do 30. června 1919, ze dne 20. prosince 1918; Kozák, J. Čs. finanční politika: Nástin vývoje v letech 1918-30, s. 62-63.

⁴⁴ DOLEŽALOVÁ, A. Rašín, Engliš a ti druzí: Československé státní rozpočty v letech 1918-1938, s. 127.

⁴⁵ Zákon č. 433/1919 Sb. z. a n., finanční zákon republiky Československé pro rok 1919, ze dne 27. června 1919; Kozák, J. Čs. finanční politika: Nástin vývoje v letech 1918-30, s. 65.

základě nařízení ministerstva financí⁴⁶ s účinností od 1. ledna 1919 stala ústřední státní pokladna republiky československé, která nahradila bývalou ústřední pokladnu ve Vídni.⁴⁷ Státní dluh se rozděloval na dluh vnitřní a dluh zahraniční a teprve v roce 1936 se jej podařilo sjednotit. Vysoké zadlužení se stát snažil překlenout půjčkami⁴⁸, jako první státní půjčku stát vypsal tzv. 4% půjčku národní svobody⁴⁹, díky které stát získal celkový obnos jedné miliardy korun. Ostatní půjčky v následujících letech ale již takového výsledku nedosáhly. Jednalo se například o státní půjčku ve zlatě, stříbře a cizích valutách⁵⁰, 4,5% státní prémiovou půjčku⁵¹, státní investiční půjčku dopravní⁵², dále půjčky, které souvisely s krizí hospodářství ve třicátých letech a obdobím zbrojení před druhou světovou válkou. Stát si také půjčoval v zahraničí, jako příklad můžeme uvést půjčku na dovoz potravin uzavřenou s USA po vzniku ČSR.

2.3 Orgány finanční správy

Po vzniku republiky tvořily soustavu finanční správy orgány, které byly převzaty z Rakousko-Uherské monarchie (nově ovšem podřízeny Národnímu výboru), přičemž opět existovala rozdílná soustava na území českých zemí, Slovenska a Podkarpatské Rusi. V českých zemích se jednalo o: zemská finanční ředitelství v Praze a Brně, finanční ředitelství v Opavě, okresní finanční ředitelství a finanční inspektoráty ve Slezsku, důchodkové kontrolní úřady, celní úřady, puncovní úřady, finanční stráž, finanční prokuratury, berní úřady a berní referáty, apod. První proměny této soustavy přinesl zákon č. 153,⁵³ který oddělil správu přímých daní od správy politické. Dále byla na nově vzniklých hranicích budována celní správa a finanční stráž, která hlídala celní hranici mimo celní přechody. Finanční stráž sice fungovala již za Rakousko-Uherska, ale pouze jako hlídací služba na hranicích s Německem. V roce 1920 byla finanční stráž též nově organizována, a to rozdělením na důchodkovou kontrolu s působností ve vnitrozemí a pohraniční finanční stráž. Významné změny v oblasti finanční správy dále uzákonila daňová reforma v roce 1927, která přinesla nejen modernizaci a unifikaci celé soustavy, ale také ucelenou úpravu procesních a trestních otázek.⁵⁴

Vraťme se nyní k Ministerstvu financí, které řídilo finance státu. Dne 9. listopadu 1918 byl nejprve na základě nařízení Národního výboru⁵⁵ zřízen přechodný orgán, odborná finanční komise, která měla za úkol do doby ustavení Úřadu pro správu finanční mimo jiné zajistit úhradu finančních potřeb všech odvětví státní správy, jakož i kontrolovat státní finance a zajistit nerušený oběh platidel. Tuto komisi následně nahradil Úřad pro správu finanční⁵⁶, který byl poté přejmenován na Ministerstvo financí.⁵⁷ První úředníci byli jmenováni dne 22. listopadu 1918 a bylo provedeno i rozdělení agendy ministerstva. V dalším vývoji byly provedeny především změny personální a organizační změny (byly zřizovány nové odbory či rozdělovány odbory stávající).⁵⁸

⁴⁶ Nařízení ministerstva financí č. 65/1919 Sb. z. a n. o zřízení ústřední státní pokladny republiky Československé v Praze, ze dne 31. prosince 1918.

⁴⁷ Zákon č. 686/1920 Sb. z. a n., o zřízení Ředitelství státního dluhu republiky Československé, ze dne 22. prosince 1920.

⁴⁸ Již před uzákoněním této půjčky stát získal nutné finance od českých bank prostřednictvím zálohy ve výši 100 miliónů korun. srov. ŠETŘILOVÁ, J. Alois Rašín, s. 76.

⁴⁹ Zákon č. 27/1918 Sb. z. a n., o půjčce národní svobody, ze dne 5. listopadu 1918.

⁵⁰ Zákon č. 88/1919 Sb., o státní půjčce ve zlatě, stříbře a cizích valutách, ze dne 25. února 1919; Kozák, J. Čs. finanční politika: Nástin vývoje v letech 1918-30, s. 21- 22.

⁵¹ Zákon č. 85/1920 Sb. z. a n., o prémiové státní půjčce Československé republiky, ze dne 6. února 1920.

⁵² Zákon č. 126/1921 Sb. z. a n., o státní investiční půjčce dopravní, ze dne 18. března 1921.

⁵³ Zákon č. 153/1919 Sb. z. a n., jenž se týče oddělení správy finanční od správy politické, ze dne 20. března 1919.

⁵⁴ MALÝ, K. a kolektiv autorů. Dějiny českého a československého práva do roku 1945, s. 400-402.

⁵⁵ Nařízení Národního výboru československého č. 30/1918 Sb. z. a n., kterým se zřizuje odborná finanční komise při úřadu pro správu finanční, ze dne 9. listopadu 1918.

⁵⁶ Zákon č. 2/1918 Sb. z. a n., jímž se zřizují nejvyšší správní úřady ve státě československém, ze dne 2. listopadu 1918.

⁵⁷ Zákon č. 37/1918 Sb. z. a n., o prozatímní ústavě, ze dne 13. listopadu 1918.

⁵⁸ KOL. Deset let Československé republiky. Svazek II., s. 9-13.

Další významný státní orgán v oblasti státních financí, představoval Nejvyšší účetní kontrolní úřad, který byl zřízen v roce 1919⁵⁹ a navázal tak na rakouský Nejvyšší účetní dvůr s působností pro české země.⁶⁰ Jeho úkolem byl především dozor na státní hospodářství, státní dluh a státní jmění.⁶¹

2.4 Daně a poplatky

Jak jsem již uvedla v rámci výkladu o státních rozpočtech, mezi hlavní zdroje státních příjmů patří platební povinnosti fyzických a právnických osob vůči státu označované jako daně, poplatky a cla. Před vznikem ČSR byl rakousko-uherský daňový systém zastaralý, nepřehledný, bez jakéhokoliv jednotícího kritéria a negativně k této skutečnosti přispívala i úprava daňových povinností během války z čistě fiskálních důvodů.⁶² Na základě recepční normy zůstaly nadále zachovány v platnosti daně a poplatky, převzaté z rakousko-uherského daňového systému (v českých zemích např. všeobecná daň výdělková, daň domovní, daň pozemková, daň z kapitálových úroků a rent, daň z příjmu, daň veřejně účtujících podniků, dávka z tantiém, spotřební a dále poplatky, jejichž úprava byla velmi roztržštěná). Ovšem některé daně nebyly recipovány, např. daň z vyššího služného a z tzv. činností potulmo provozovaných.⁶³ Na druhé straně byly zavedeny některé i nové daně. Poválečné zatížení republiky a nutnost zvýšení státních příjmů se projevilo nejen zvýšením sazeb u jednotlivých daní, ale i zaváděním nových mimořádných dočasných daní (př. daň z obchodu s cennými papíry⁶⁴, daň z majetku a dávku z přírůstku majetku⁶⁵, přepychovou daň a daň z obrátu⁶⁶ či daň ze zapalovadel, která byla zavedena pro Slovensko⁶⁷). Sociální důvody a inflace též vedly stát k určitým daňovým úlevám a k zvýšení daněprostého minima. Vzhledem k rozdílnosti rakouského a uherského daňového práva a tím i rozdílného daňového zatížení obyvatelstva (které po válce navíc se prudce zvýšilo), bylo nutné sjednotit také daňový systém a orgány státní daňové správy.⁶⁸ Tento proces probíhal nejprve cestou novel stávajících předpisů a vydáváním nových předpisů, které byly přijímány již pro celé území státu, a vyvrcholil provedením daňové reformy, která měla splnit požadavek unifikace daňového systému a jeho modernizaci. Půda pro daňovou reformu byla připravena teprve po roce 1925, kdy bylo dosaženo hospodářské stability a vyrovnanosti státních financí a ministrem financí se stal prof. JUDr. Karel Engliš, jehož teorie se promítla i do koncepce daňové reformy, a proto se můžeme setkat i s označením „Englišova reforma“.⁶⁹ Hlavní myšlenkou byla myšlenka osobní a věcné únosnosti daní.⁷⁰ Tato reforma byla uskutečněna na základě několika právních předpisů,⁷¹ soustava daní a poplatků byla změněna,

⁵⁹ Zákon č. 175/1919 Sb. z. a n., o zřízení a působnosti nejvyššího účetního kontrolního úřadu, ze dne 20. března 1919.

⁶⁰ DOLEŽALOVÁ, A. Rašín, Engliš a ti druzí: Československé státní rozpočty v letech 1918-1938, s. 101.

⁶¹ KOL. Deset let Československé republiky. Svazek III., s. 643-649.

⁶² VÍTEK, L. Daňová politika ČR: historický vývoj, současnost a perspektivy zdanění na území ČR s ohledem na integraci českého hospodářství do světového ekonomického společenství, s. 6.

⁶³ DOLEŽALOVÁ, A. Rašín, Engliš a ti druzí: Československé státní rozpočty v letech 1918-1938, s. 241.

⁶⁴ Zákon č. 85/1921 Sb. z. a n., o dani z obchodu cennými papíry, ze dne 17. února 1921; nařízení č. 143/1921 Sb. z. a n., ku provedení zákona ze dne 17. února 1921, č. 85 Sb. z. a n., o dani z obchodu cennými papíry, ze dne 7. dubna 1921.

⁶⁵ Zákon č. 309/1920 Sb. z. a n., o dávce z majetku a dávce z přírůstku na majetku, ze dne 8. dubna 1920; nařízení č. 463/1920 Sb. z. a n., k provedení zákona ze dne 8. dubna 1920, č. 309 Sb. z. a n., o dávce z majetku a dávce z přírůstku na majetku, ze dne 27. července 1920.

⁶⁶ Zákon č. 658/1919 Sb. z. a n., o všeobecné dani z převodu statků a z pracovních výkonův a o dani přepychové, ze dne 11. prosince 1919.

⁶⁷ Zákon č. 550/1919 Sb. z. a n., jímž se zavádí daň ze zapalovadel pro Slovensko, ze dne 9. října 1919.

⁶⁸ KOL. Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, s. 30-31.

⁶⁹ DOLEŽALOVÁ, A. Rašín, Engliš a ti druzí: Československé státní rozpočty v letech 1918-1938, s. 150-152. Dr. Engliš také rozdělil daně na nepřímo a přímo ovlivňující mezinárodní soutěž.

⁷⁰ VÍTEK, L. Daňová politika ČR: historický vývoj, současnost a perspektivy zdanění na území ČR s ohledem na integraci českého hospodářství do světového ekonomického společenství, s. 10-11.

⁷¹ Např. zákon č. 76/1927, o přímých daních, ze dne 15. června 1927; nařízení vlády č. 175/1927 ze dne 20. prosince 1927; zákon č. 77/1927 Sb. z. a n., o nové úpravě finančního hospodaření svazků

zprehledněna, zuniifikována, změnila se též dotační politika pro obce, byly změněny sazby některých daní a zvýšeno daněproště minimum apod.⁷² Ve výsledku ale tato reforma nesplnila Englišovy plány a představovala spíše určitý kompromis mezi vítou tradicí a teorií Engliše. Především v systému nepřímých daní se nepovedlo prosadit radikálnější změny a také koncepcie poplatků se svými častými změnami bez jasných kritérií v podstatě kopírovala systém rakousko-uherský. Na druhé straně ovšem můžeme této reformě jako zásluhu přičíst sjednocení daňového systému a jeho stabilizaci. S určitými změnami se její základ udržel až do 50. let.⁷³

Samostatnou kapitolou vedle daní a poplatků pak tvoří cla a s tím související celní politika státu. Na základě zákona⁷⁴ o celním území a vybírání cla, bylo stanoveno, že území československého státu tvoří samostatné celní území, pro které má československý stát výhradní právo vybírat celní dávky, jakož i podrobovat dovážené, vyvážené i provážené zboží celnímu řízení, pro které až na výjimky platily dosavadní předpisy (např. rakouský celní tarif z roku 1906), zároveň však vláda svými nařizeními na určité zboží uvalovala zvláštní přírázky dle obchodní politiky státu. Vedle cla, které můžeme zařadit do oblasti tzv. státních monopolů, převzal z Rakousko-Uherska nově vzniklý stát i monopol solní (solné doly se nacházely především na území Podkarpatské Rusi), tabákový a umělých sladidel. Nově byl zaveden monopol výbušných látek.⁷⁵

3 ZÁVER

Na základě rozboru jednotlivých oblastí státních financí po vzniku ČSR můžeme konstatovat, že vývoj státních financí probíhal v kontinuitě s předchozím obdobím monarchie. Následně přijaté změny (přičemž nejradikálnější změny byly přijaty z důvodu nutnosti osamostatnění měny právě v oblasti měnové) byly vyvolány především nutností unifikace (a modernizace) státního aparátu a právní úpravy na celém území státu. Porovnáme-li vývoj státních financí po první světové válce a druhé světové válce, můžeme říci, že situace po druhé světové válce byla mnohem komplikovanější (a v určitém směru i diskontinuálnější). Sice byl obnoven předválečný právní řád, ale s určitými změnami, které přinesly především dekrety prezidenta republiky a následné zákonodárství poválečného obnoveného státu. Po skončení druhé světové války bylo nutné znovu obnovit činnost finančních úřadů v pohraničí, které bylo v důsledku Mnichovské dohody postoupeno sousedním státům, vybudovat celní hranici a též sjednotit rozdílné právní předpisy na území Protektorátu, pohraničí a Slovenského státu (které se opět staly jedním státem, ovšem bez Podkarpatské Rusi). Na území státu obíhaly různé měnové jednotky (předválečné československé koruny, české koruny, koruny slovenské, polské zloté, maďarské pengő, německé marky a poukázky vojáků, které byly původně vyrobeny v Sovětském svazu a teprve později prohlášeny za poukázky Československého měnového úřadu) a svým množstvím přispívaly k poválečné inflaci. Tento měnový chaos byl vyřešen teprve dekretem prezidenta republiky č. 91/1945 Sb. z. a n. ze dne 19. října 1945, který zavedl jako zákonné platidlo korunu československou („Kč“) a umožnil provedení první poválečné měnové reformy. Dále byla opět obnovena činnost Národní banky Československé, ale pouze pro Čechy a Moravu, na Slovensku nadále působila Národní banka Slovenská. Teprve dekret č. 139, jenž nabyl účinnosti dne 26. listopadu 1945, rozšířil působnost Národní banky Československé na celé území státu a ukončil činnost slovenské banky, kterou přeměnil pouze na filiálku centrální banky.⁷⁶ Jelikož nebylo možné sestavit rozpočet pro rok 1945, hospodařila vláda bez rozpočtu. První poválečný rozpočet byl přijat až zákonem č. 59 dne 29. března 1946. Tento rozpočet byl odlišně koncipován než rozpočty před válkou, nově byl rozdělen do tří úseků – úseku ústředního, úseku hospodaření českých zemí a úseku hospodaření na Slovensku a dále se děлил na řadný a

---

územní samosprávy, ze dne 15. června 1927; zákon č. 125/1927 Sb. z. a n., o organizaci politické správy, ze dne 14. července 1927 a tato reforma souvisela i s již zmíněnou reformou rozpočtů.

⁷² DOLEŽALOVÁ, A. Rašín, Engliš a ti druzí: Československé státní rozpočty v letech 1918-1938, s. 150-152.

⁷³ VÍTEK, L. Daňová politika ČR: historický vývoj, současnost a perspektivy zdanění na území ČR s ohledem na integraci českého hospodářství do světového ekonomického společenství, s. 15-16.

⁷⁴ Zákon č. 97/1919 Sb. z. a n., o celním území a vybírání cla, ze dne 20. února 1919. srov. MALÝ, K. a kolektiv autorů. Dějiny českého a československého práva do roku 1945, s. 421.

⁷⁵ DOLEŽALOVÁ, A. Rašín, Engliš a ti druzí: Československé státní rozpočty v letech 1918-1938, s. 116-118.

⁷⁶ BAŽANTOVÁ, I. Centrální bankovníctví v české historii po současnost: Institucionální pohled, s. 82; HÁSKOVÁ, J. a kol. **Československé bankovky, státopky** a mince 1919-1992, s. 26-27.

mimořádný rozpočet, do kterého spadaly výdaje na poválečnou obnovu a rekonstrukci. Nutnost získání finančních prostředků na poválečnou obnovu stát získával především pomocí zahraničních úvěrů⁷⁷ a dále též cestou zvyšování daňových sazeb a zaváděním daní nových. Do oblasti státních financí též významně zasáhly procesy znárodnění a přechod k centrálně řízenému hospodářství, které již znamenaly cestu diametrálně odlišnou od předchozího vývoje.

Použitá literatura:

- BAKEŠ, M. a kolektiv. Finanční právo. Praha: C.H. Beck, 2006. s. 6.
- BAŽANTOVÁ, I. Centrální bankovníctví v české historii po současnost: Institucionální pohled. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2005, s. 42, s. 82-83.
- DOLEŽALOVÁ, A. Rašín, Engliš a ti druzí: Československé státní rozpočty v letech 1918-1938. Praha: Oeconomia, 2007, s. 86-92, s. 97-105, s. 116-118, s. 127, s. 150-152, s. 241.
- ENGLIŠ, K. Nástin vývoje československé měny. in: Deset let Národní banky Československé. Praha: Národní banka Československá, 1937, s. 33.
- HÁSKOVÁ, J. a kol. Československé bankovky, státopky a mince 1919-1992. Praha: Lunarion: Česká národní banka, 1993, s. 26-27.
- KÁRNÍK, Z. České země v éře První republiky, díl první: Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918-1929). Praha: Libri, 2003, s. 61.
- KLÍMEK, A. – KUBŮ, E. Československá zahraniční politika 1918 – 1938. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995, s. 27-29.
- KLÍMEK, A. Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XIII. Praha: Paseka: 2000, s. 102-103.
- KLÍMEK, A. Vítejte v první republice. Praha: Havran, 2003, s. 42-43.
- KOL. Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami. Praha, 2000, s. 30-31.
- KOL. Deset let Československé republiky. Svazek II. Praha: Státní tiskárna, 1928, s. 9-13, s. 18-22, s. 28.
- KOL. Deset let Československé republiky. Svazek III. Praha: Státní tiskárna, 1928, s. 643-649.
- KOL. Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1945. Praha: Svoboda, 1969, s. 193 a n.
- KOZÁK, J. Čs. finanční politika: Nástin vývoje v letech 1918-30. Praha: Orbis, 1932, s. 17-18, s. 20, s. 21-22, s. 62-63, s. 65.
- KUNERT, J. - NOVOTNÝ, J. Centrální bankovníctví v českých zemích. Praha: ČNB, 2008, s. 62- 64.
- LACINA, V. Alois Rašín. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 21 a násl.
- LACINA, V. Formování československé ekonomiky 1918-1923. Praha: Academia, 1990, s. 82.
- LACINA, V. Rysy československé ekonomiky a etapy jejího vývoje in: KOLEKTIV autorů. Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace po současnost: Období první Československé republiky a německé okupace 1918 – 1945. Svazek III. Praha: Univerzita Karlova, vydavatelství Karolinum, 1995, s. 18.
- MALÝ, K. a kolektiv autorů. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde Praha, a.s., 2003, s. 241, s. 330, s. 400-402, s. 421, s. 423-425.
- NOVOTNÝ, J. – CHRBOLOKOVÁ, J. Bankovní úřad při ministerstvu financí a jeho finanční politika na Slovensku. in: NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA. Ľudia, peniaze a banky: Zborník z konferencie. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2003, s. 318.
- OLŠOVSKÝ, R. a kol. Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918-1945. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1961, s. 103, s. 105-106, s. 111-112.
- PEROUTKA, F. Budování státu. I. – II. sv. Praha: Academia, 2003, s. 180-183, s. 440-484.
- PIMPER, A. (red.). Almanach Československého peněžnictví. Praha, 1928, s. 23-48.
- PRŮCHA, V. a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918-1992. Svazek I. Brno: Doplněk, 2004, s. 60, s. 96, s. 110-111.
- PULPÁN, K. Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990. Díl I. Praha: Karolinum, 1993, s. 136.
- RAŠÍN, A. Finanční a hospodářská politika československá do konce r. 1921. Praha: tiskem a nákladem Pražské akciové tiskárny v Praze, 1922, s. 17 a n., s. 34-50.
- RUDOLF, J. Přehled zákonné úpravy československé měny. in: Deset let Národní banky Československé. Praha: Národní banka Československá, 1937, s. 52-56.
- SPÁČIL, B. Česká měna od dávné minulosti k dnešku. Praha: Orbis, 1974, s. 99 a násl.

⁷⁷ VENCOVSKÝ, F. – PULPÁN, K. a kol. Dějiny měnových teorií na českém území, s. 80.

ŠETŘILOVÁ, J. Alois Rašín. Praha: Argo, 1992, s. 76, s. 80-81.

ŠOUŠA, J. Rašínova měnová reforma v roce 1919 (1920). in: KOLEKTIV autorů. Měnové systémy na území Českých zemí 1892 – 1993: Sborník z konference v Opavě 22. a 23. března 1994. Opava – Praha: Ústav historie a muzeologie FPF Slezské univerzity v Opavě – Česká národní banka, 1995, s. 53-61.

VENCOVSKÝ, F a kol. Dějiny bankovníctví v českých zemích. Praha: Bankovní institut, 1999, s. 218, s. 219, s. 266, s. 392-393.

VENCOVSKÝ, F. – PULPÁN, K. a kol. Dějiny měnových teorií na českém území. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, Nakladatelství Oeconomica, 2005, s. 67, s. 80-81.

VENCOVSKÝ, F. Englišova peněžní teorie a politika. Praha: ČNB, 1994, s. 41-42.

VENCOVSKÝ, F. - KOPECKÝ, L. Lidé a peníze. Praha: ČNB (Createam), 2002, s. 12-13, s. 36.

VENCOVSKÝ, F. Měnová politika v české historii. Praha: Česká národní banka, 2001, s. 29-30

VENCOVSKÝ, F. Vzestupy a propady československé koruny: Historie československých měnových poměrů 1918 – 1922. Praha: Oeconomica, 2003, s. 18 a násl., s. 28 a násl., s. 111-113.

VÍTEK, L. Daňová politika ČR: historický vývoj, současnost a perspektivy zdanění na území ČR s ohledem na integraci českého hospodářství do světového ekonomického společenství. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2001, s. 6, s. 10-11, s. 15-16.

Kontaktné údaje:

JUDr. Adéla Peichlová

adi.pe@centrum.cz

Univerzita Karlova, Právnická fakulta

nám. Curieových 7

116 40 Praha 1

Česká republika

K VZNIKU A VÝVOJU POVOJNOVÝCH NÁRODNÝCH VÝBOROV NA SLOVENSKU¹

Ondrej Podolec

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The study deals with the elements of continuity and discontinuity in the development of forms of local administration in postwar Czechoslovakia. Paper describes transformation from the revolutionary-created organs to their legislatively unified anchoring. Setup of the relevant norms of law was determined by the political struggles in 1945-1950. The study also deals with the comparison with the analogical process running in the countries of the forming Soviet bloc in Eastern and Central Europe.

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá prvkami kontinuity i diskontinuity pri tvorbe podoby miestnej správy v povojnovom Československu. Popisuje prerod od revolučne kreovaných orgánov k ich legislatívnemu unifikovanému ukotveniu. Príprava príslušných noriem bola determinovaná politickými zápasmi v rokoch 1945 – 1950. Príspevok sa zaoberá aj komparatívnym pohľadom na analogický proces prebiehajúci v krajinách tvoriaceho sa sovietskeho bloku v strednej a východnej Európe..

Key words: Czechoslovakia, Slovakia, 1945-1950, Public Administration, National Committees

Kľúčové slová: Československo, Slovensko, 1945 -1950, verejná správa, národné výbory

Vznik národných výborov na Slovensku v povojnovom období patrí k menej preskúmaným kapitolám dejín našej verejnej správy. Ich genéza sa začala revolučne kreovanými miestnymi orgánmi na povstaleckom území počas SNP a pokračovala postupnými krokmi vedúcimi k ich právnej regulácii až k unifikácii na celoštátnej úrovni.

Po vypuknutí SNP sa správne orgány vytvorené na základe práva Slovenskej republiky ocitli v oblasti územnej pôsobnosti nového právneho poriadku založeného normotvorným orgánom revolučnej moci ako predstaviteľa a uskutočňovateľa princípu zvrchovanosti ľudu.² Na základe recepčnej normy - Nariadenia Slovenskej národnej rady (ďalej SNR) č. 1/1944 získali aj existujúce orgány obecnej správy legálnu bázu na ďalšie pôsobenie, hoci vzhľadom na spôsob ich kreovania, ktorý bol zakotvený správnu reformou z rokov 1943 – 1944, by sa mohla recepcia príslušných zákonov javiť ako sporná. Vyhradná delegácia obecných funkcionárov štátnou stranou (prípadne stranou nemeckej alebo maďarskej národnostnej menšiny) bola totiž len málo kompatibilná s charakteristikou zákonov, ktoré podľa spomínaného nariadenia mohli byť recipované.³ Na druhej strane povojnové nariadenie Predsedníctva SNR č. 26/1946 zo 7. apríla 1945 v § 2, ods. 2 výslovne konštatuje ich existenciu i právomoci, ktorú mali „podľa platných zákonov“. Zatiaľ, čo v povojnovom období príslušná norma predpokladala prenesenie taxatívne vymedzených právomocí zo zanikajúcich na vznikajúce orgány, počas SNP boli obyvatelia obcí vyzvaní na vytváranie národných výborov a revolučné uchopenie moci. Touto výzvou sa začína na povstaleckom území proces vytvárania miestnych orgánov revolučnej moci – národných výborov. Vo viacerých obciach pôsobili v ilegalite už pred vypuknutím SNP, bez ambície preberať moc na

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0607-10.

²Otázka (dis)kontinuity práva 1.ČSR, resp.Slovenskej republiky presahuje rámec tejto štúdie. Bližšie pozri napr.: BEŇA,J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. Banská Bystrica 1999, s. 128n; REBRO,K.: Niekoľko úvah o výkone zákonodarnej moci Slovenskou národnou radou za SNP v roku 1944, Právny obzor, 57, 1974, s. 638 – 656

³Zbierka Nariadení SNR. Banská Bystrica 1944 Nar. SNR č. 1/1944

úkor oficiálnych správnych orgánov.⁴ Miestne bunky odboja sa tak zo dňa na deň stali správnymi orgánmi, pričom svoje správne akty, či hlásenia ústredným orgánom spravidla vydávali na hlavičkovom papieri orgánov, od ktorých prevzali právomoc. Už v počiatočnej fáze - od vyhlásenia ozbrojeného odporu do politického i organizačného sformovania centrálnych povstaleckých orgánov (29.8. – 1.9.1944) prebrali viaceré z nich moc v regióne svojej pôsobnosti, založenú najmä na faktickej vojenskej moci. Používali pritom články existujúcej štátnej správy – okresných a obvodných notárov, ktorí sa stali výkonnými orgánmi národných výborov. Okresní, resp. obvodní notári väčšinou asistovali pri preberaní moci medzi obecnými výbormi a miestnymi národnými výbormi.⁵ V prípade orgánov samosprávy (resp. orgánov disponujúcimi kompetenciami samosprávy) teda SNR pristúpila k revolučnej výmene jej orgánov, pričom štátna správa ako prirodzene podriadená zostala zachovaná. V tomto smere pôsobil aj prvý právny akt novej štátnej moci v oblasti verejnej správy – výzva, aby všetky zložky verejnej moci (vtedy ešte aj samosprávy) zostali pôsobiť na svojich miestach, čím sa malo zabrániť prechodnému bezvládiu. Zároveň v rámci ochrany pred rôznymi revolučnými výstrelkami niektorých jedincov, ktoré bývajú často osobne motivované a sú typické pre podobné udalosti, zakázala SNR miestnym národným výborom (ďalej MNV) akékoľvek „samovoľné zasahovania do obecných vecí.“⁶

Podrobnejšie smernice obsahovalo až nariadenie SNR – Povereníctva pre veci vnútorné č. 7/1944, ktoré sa stalo základnou smernicou pre vznik a pôsobenie národných výborov a najmä upravovalo vzťah k existujúcim zložkám verejnej správy. Miestne národné výbory mali podľa neho prebrať funkcie obecného výboru a zvoliť nového starostu a podstarostu, pričom toto usporiadanie orgánov bolo označené ako dočasné. Či „prebratie funkcie obecného výboru“ malo znamenať aj jeho automatické rozpustenie, nariadenie explicitne nevymedzovalo. V praxi sa postupovalo niekoľkými spôsobmi: buď bol obecný výbor považovaný za rozpustený, alebo bol menovaný nový obecný výbor, prípadne boli vymenení len niektorí jeho členovia.^{7 8.} septembra bolo národným výborom rozoslané nariadenie, ktoré vymedzovala najnaliehavejšie úlohy, ktorých plnenie ústredné orgány požadovali od svojich podriadených zložiek. MNV a okresné národné výbory (ďalej ONV) sa podľa neho mali predovšetkým postarať o bezchybný chod verejnej správy, zásobovania a udržiavania poriadku. Mali byť ďalej nápomocné armáde i partizánskym jednotkám pri kontrolách totožnosti, zaisťovaní a internovaní politických odporcov a zabezpečovaní nepriechodnosti demarkačnej čiary medzi územiaми kontrolovaných povstaleckým vedením a bratislavskou vládou. Ďalšou oblasťou boli úlohy na poli tvorby verejnej mienky – MNV a ONV mali zaistiť odstránenie všetkých „symbolov ľudáctva“ (ponechať sa mohli len portréty A.Hlinku a M.R.Štefánika)⁸ a udržiavať „nadšenie z oslobodenia“. Upresnený bol aj počet členov MNV (6 členov + 6 náhradníkov), ktorý sa zhodoval s počtom členov bývalých obecných výborov.⁹

Do pôsobenia národných výborov výrazne zasiahol aj obežník SNR Povereníctva pre veci vnútorné z 27.9.1944. Na rozdiel od bývalých OV vymedzil postavenie MNV voči iným orgánom negatívne, t.j. podstatne širšie. Veľmi vágne bol však formulovaný vzťah k ONV, ktorý rozhodoval o „dôležitých otázkach“. Keďže sa mnohé obce postupne ocitali uprostred nemecko-povstaleckej frontovej línie, celkom odôvodnene bolo do nariadenia vložené ustanovenie rozširujúce kompetencie MNV v naliehavých situáciách. Pomerne vágne bol upravený aj mechanizmus rozpustenia národného výboru nadriadeným orgánom („z dôležitých verejných a politických príčin“), či odvolania jeho jednotlivých členov vlastným národným výborom („chovaním, jednaním a zmýšľaním nebol zárukou pre úspešné vedenie odboja“), pričom v druhom prípade mal odvolaný člen možnosť opravného prostriedku.¹⁰

4JABLONICKÝ,J.: Slovensko na prelome. Zápas o víťazstvo národnej a demokratickej revolúcie. Bratislava 1965, s. 107n

5ŠA Banská Bystrica, pobočka Zvolen, OÚ Zvolen, kr. 127

6ŠA Banská Bystrica, pobočka Zvolen, OÚ Krupina, kr. 93

7ŠA Banská Bystrica, pobočka Zvolen , OÚ Zvolen, SNR – Povereníctvo pre veci vnútorné č. 7/1944

8ŠA Banská Bystrica, pobočka Zvolen, OÚ Zvolen, kr. 127

9Pokyny SNR pre miestne a okresné národné výbory z 8.9.1944. ŠA Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, OÚ Banská Bystrica, kr.142

10ŠA Banská Bystrica, pobočka Zvolen, OÚ Banská Bystrica, SNR – Povereníctvo pre veci vnútorné č. 339/1944. ŠOKA Banská Bystrica, Mestský úrad Banská Bystrica, kr. 214

Nejednoznačnosť formulácií, časté zmeny, či protirečenia jednotlivých nariadení v oblasti verejnej správy boli zapríčinené najmä rozpormi medzi dvoma politickými zložkami v povstaleckom vedení.¹¹

Nejasnosť do procesu tvorby miestnych orgánov revolučnej moci vnášala, najmä v jeho začiatkoch aj pôsobenie Šrobárovho Ústredného Národného Výboru, resp. Revolučného národného výboru – oblasť I., ktorý bol iniciatívny aj v smere zapájania existujúcich orgánov do vytvárajúcej sa štruktúry verejnej správy. Dvojkoľajnosť riadenia bola odstránená až sformovaním SNR ako ústredného orgánu štátnej správy na povstaleckom území.¹²

Pokiaľ ide o kľúčovú otázku politického zloženia národného výboru, nevymedzovalo ani jedno z nariadení presný pomer medzi dvoma zložkami protifašistického odboja. Napríklad nariadenie 7/44 hovorí o „zástupcoch všetkých ideových smerov“¹³, nariadenie z 27.9.1944 zasa vylučovalo na etnickom princípe Maďarov a Nemcov no zároveň pripúšťalo menovanie členov rozpustenej HSĽS, pokiaľ sa v nej v minulosti príliš neangažovali a patrili súčasne k jednému z politických krídel povstania.¹⁴ Viaceré ONV si voči podriadeným orgánom interpretovali tieto nariadenia po svojom, v závislosti od svojho politického zloženia.¹⁵ V oblastiach, ktoré boli viac vzdialené od centra povstania malo zakladanie MNV často veľmi formálny charakter. Napríklad v obciach okresu Krupina, vznikali často paradoxne až na popud okresného náčelníka, vykonávajúceho príkazy ONV, pričom ich personálne zloženie sa v početných prípadoch len minimálne líšilo od zloženia bývalých obecných výborov – niekde vymenili len poradie v menoslove....¹⁶ Treba pritom pripomenúť, že z vyššie popisovanej reformy obecnej správy vyplývalo, že členmi bývalých obecných orgánov sa mohli stať už pri tvorbe nových obecných orgánov na jar 1944, sa však ešte zintenzívnila.¹⁸ Často predbehol administratívnu procedúru, takže viaceré MNV sa ani nestihli oficiálne ustanoviť.¹⁷

Fungovanie národných výborov na povstaleckom území bolo teda poznamenané politickými rozpormi a štátoprávnou improvizáciou, ktorých výslednicou bolo niekoľko často nejasne formulovaných noriem podzákonnej povahy. Na prípravu komplexnejšej právnej úpravy so silou zákona už vplyvom rýchleho postupu vojnových udalostí nezostal povstaleckému vedeniu čas.

Bratislavská vláda sa snažila na územiach, nad ktorými získala opäť administratívnu kontrolu, uskutočniť status quo spred 29.8.1944. Apatia a neochota politicky sa angažovať, ktorá bola citelná už pri tvorbe nových obecných orgánov na jar 1944, sa však ešte zintenzívnila.¹⁸ V novembri 1944 sa museli úradníci na všetkých stupňoch verejnej správy podrobiť previerkam spoľahlivosti prostredníctvom dotazníkov, skúmajúcich mieru ich angažovanosti „za vlády SNR“.¹⁹

Územia za prechádzajúcim frontom sa stávali aj z hľadiska reálnej územnej správy súčasťou Československej republiky. Usporiadanie miestnej správy patrilo na území Slovenska do

¹¹JABLONICKÝ,J.: Slovensko... 1965, s.107n, porov.: REBRO,K.: c.d. 1974; JABLONICKÝ,J.: Národné výbory a Slovenská národná rada – orgány štátnej moci na povstaleckom území. In.: Slovenské národné povstanie roku 1944 (Zborník príspevkov z národnooslobodzovacieho boja 1938 - 1945). Bratislava 1965, s. 311 - 328; SIVÁK,F.: Slovenské národné povstanie a revolučné národné výbory. In.: Právny obzor, 57, 1974, s. 628 – 638; MOZOLÍK,P.: Slovenská národná rada a právna úprava národných výborov v období Slovenského národného povstania. In.: Právny obzor, 67, 1984, s. 769 - 782

¹²Tamže.

¹³Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, OÚ Banská Bystrica, kr. 136, SNR – Povereníctvo pre veci vnútorné č. 7/1944 Obecné výbory, úprava pre organizovanie.

¹⁴Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, OÚ Banská Bystrica, kr. 136, SNR – povereníctvo pre veci vnútorné č. 339/1944 Smernice pre organizáciu miestnych a okresných národných výborov.

¹⁵ŠA Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, OÚ Banská Bystrica, kr. 136; ŠA Banská Bystrica, pobočka Zvolen, OÚ Zvolen, kr. 244, OÚ Krupina, kr. 89

¹⁶ŠA Banská Bystrica, pobočka Zvolen, kr. 244, OÚ Krupina, kr. 89

¹⁷Tamže.

¹⁸ŠA Banská Bystrica, pobočka Zvolen, kr. 94 – hlásenia obvodných notárov o obnove obecných orgánov po potlačení SNP.; ŠA Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, MÚ Banská Bystrica, kr.214 – Župná legitimačná komisia.; pozri tiež: SOPKO,J.: Rozklad štátneho aparátu slovenského štátu v dôsledku Povstania. In.: Slovenské národné povstanie roku 1944 (Zborník príspevkov z národnooslobodzovacieho boja 1938-1945). Bratislava 1965, s.589-598

¹⁹ŠA Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, MÚ Banská Bystrica, kr.214 – Župná legitimačná komisia

kompetencie SNR. Na úrovni obcí nebol postup v prvých povojnových mesiacoch jednotný. V časti obcí vykonávali naďalej správu orgány, ktoré vznikli na základe správnej reformy z rokov 1943 - 1944, niekde bol ustanovený národný výbor, ktorý aj revolučne prevzal moc, alebo došlo k úradnému odovzdaniu moci medzi dosluhujúcim správnym aparátom z čias Slovenskej republiky a revolučnými národnými výbormi. Väčšinou prebehlo hladko, spravidla hneď po prechode frontu. Napríklad v Bratislave odovzdal právomoci osobne mešťanosta novoustanovenému národnému výboru. Ten vznikol už dva dni po dobytí Bratislavy Červenou armádou, keď sa 6. apríla 1945 zišli zástupcovia dvoch nových vládnučích síl komunistickej strany a budúcej Demokratickej strany, aby sa dohodli na revolučnom ustanovení národného výboru, ktorý mal prevziať správu mesta Bratislavy. Obe strany mali spočiatku paritné zastúpenie (predsedami sa stali za komunistickú stranu Ján Poničan a za demokratov Karol Koch), neskôr komunisti mocensky dosiahli väčšinu. Aplikáciou volebného výsledku z roku 1946 (64,26% pre DS) do pomerov v bratislavskom národnom výbore sa situácia radikálne zmenila, získala DS výraznú väčšinu, ktorú si udržala až do februárovej „očisty“.²⁰

O podobu povojnových národných výborov (predovšetkým v počiatočnom - prechodnom období) sa zvädzal zápas už v exile počas druhej svetovej vojny. Oproti predstavám o menovaní správnych orgánov, sa komunistom podarilo presadiť svoj koncept revolučne ustanovených miestnych národných výborov, ktoré sa mali stať základnou bázou pre kreovanie orgánov vyšších stupňov. Tento model bol predovšetkým v povojnovom prechodnom období aj realizovaný. Národné výbory sa mali obligatórne zvoliť aj v obciach, kde sa neprejavila spontánna vôľa po ich utvorení. Okresné a krajinské národné výbory sa mali kreovať od miestnych (volených) na základe delegačného princípu zdola nahor. Osoby označené za kolaborantov mali byť z aktívneho i pasívneho volebného práva vylúčené. V obciach, kde netvorili väčšinu obyvatelia českej slovenskej alebo ukrajinskej národnosti, mali byť namiesto voľby menované správne komisie. Vymedzenie kompetencií malo viac-menej kopírovať medzivojnový model miestnej správy – zásadný rozdiel mal predstavovať rozdielny charakter orgánu a spôsob jeho kreovania. Mal byť teda nie len orgánom verejnej správy ale aj „ľudovej moci“. Personálnu a inštitucionálnu kontinuitu s predchádzajúcimi správnymi orgánmi v Protektoráte Čechy a Morava a v Slovenskej republike komunisti principiálne odmietali.²¹

Komunistická strana presadzovala podobu fungovania orgánov správy podľa svojich hlavných ideologických princípov. Sovietsky model spočíval v kumulácii normotvornej a výkonnej funkcie v jednom orgáne, t.j. volení zástupcovia ľudu mali zákony nielen prijímať ale ich aj vykonávať. V československom prípade k tejto kumulácii došlo len na úrovni miestnej správy, pričom na úrovni najvyšších orgánov bolo ponechané ich formálne oddelenie (podľa novej filozofie nešlo o „deľbu moci“ ale len „deľbu práce“). Zavedený bol aj imperatívny mandát volených členov týchto orgánov, t.j. možnosť ich permanentnej kontroly a odvolania – mala sa ním odbúrať „odtrhnutosť“ poslancov od ľudových mäs“ uprostred volebného cyklu. Dvojité podriadenosť orgánov, t.j. popri podriadenosti ich výkonnej zložky zložke volenej v horizontálnej polohe sa uplatňovala (a v praxi aj dominovala) horizontálna podriadenosť orgánov na nižšom stupni správy orgánom (spravidla výkonným) na vyššom stupni (tzv. demokratický centralizmus). „Jednota“ orgánov spočívala v ich hybridnom charaktere kumulujúcom prvky samosprávy a štátnej správy. Pri vzniku povojnových miestnych orgánov verejnej správy v krajinách tvoriaceho sa sovietskeho bloku môžeme teda pozorovať viaceré spoločné znaky.²² Orgány, ktoré vznikli revolučne, sa väčšinou postupne pretvorili na orgány kreované pseudovolebným procesom podľa komunistických zákonov. Typická bola tiež hybridnosť orgánov, ktoré spôsobom kreovania i štruktúrou mali charakter samosprávy i štátnej správy. Dôraz sa kladol na „triedny charakter“ správnych orgánov a ich rozhodovania. Viaceré so svojich predstáv komunisti presadili aj do Košického vládneho programu, napr. imperatívny mandát volených členov národných výborov, zbavenie kolaborantov volebného práva či menované správne komisie v obciach obývaných príslušníkmi národnostných menšín.²³

Právna úprava povojnových národných výborov sa v oboch častiach československého štátu vyvíjala odlišne. Právny dualizmus v novej podobe prakticky nadviazal na československú medzivojnovú politickú prax. Osobitnú kapitolu v tomto vývoji prakticky otvorilo vypuknutie SNP,

20 PLEVA, J.: Bratislava na prelome rokov: príspevok k jej dejinám rokov 1945-1948. Bratislava 1966, s.38n

21 LAŠTOVIČKA, B.: V Londýně za války. zápasy o novou ČSR 1939 – 1945. Praha 1960, 345n

22 SIKORA, S.: KSC a národné výbory na Slovensku v začiatkoch socialistickej výstavby (1948 – 1954). Bratislava 1989, s. 10n

23 VARTÍKOVÁ, M.: Košický vládny program. Bratislava 1978

ktoré vyvolalo na území ovládanom povstaleckou SNR vznik revolučne kreovaných správnych orgánov, pričom ich fungovanie bolo čiastočne regulované „ad hoc“ prijímanými smernicami SNR, ktoré obsahovali aj výzvu na ich zakladanie.

Prvým pokusom o celoslovenskú reguláciu kreovania, právomocí i činnosti národných výborov bolo Nariadenie Predsedníctva Slovenskej národnej rady č. 26/1945 zo 7. apríla 1945. Zakotvovala spôsob kreovania nových národných výborov a legalizovala existenciu už existujúcich, pričom ich funkčné obdobie už limitoval zvolením nových orgánov podľa nariadenia. Nové orgány t.j. miestne a okresné národné výbory sa mali konštituovať na báze existujúcich územných obvodov obcí (resp. miest) a okresov. Aklamačná forma voľby, ktorá sa v praxi väčšinou používala²⁴ nebola v nariadení výslovne zakotvená. Rozsah právomocí určovalo nariadenie kombináciou negatívneho vymedzenia a prenosu kompetencií od bývalých správnych orgánov Slovenskej republiky. Analogicky k miestnej úrovni správy bola upravená aj existencia ONV. Župná úroveň správy bola výslovne zrušená a jej kompetencie prešli na Povereníctvo vnútra. Zachoval sa tak trojstuňový model riadenia, tentoraz v podobe MNV – ONV – Povereníctvo vnútra, resp. SNR. Na správu obcí obývaných prevažne príslušníkmi národnostných menšín boli menované správne komisie.

Jednotná forma kreovania národných výborov bola upravená v Organizačných smerniciach pre tvorenie MNV a ONV vydaných 10. 4. 1945 Povereníctvom pre veci vnútorné.²⁵ Volebné právo sa odvíjalo od občianstva i národnostnej príslušnosti – prislúchalo československým štátnym občanom českej, slovenskej i ukrajinskej národnosti starším ako 18 rokov. Výslovne bolo odobrané osobám, ktoré sa mali skompromitovať „spoluprácou s ľudáckym režimom“. Voľby národných výborov najnižšieho stupňa - MNV, sa konali na zhromaždeniach občanov. ONV potom kreovali delegáti jednotlivých MNV.

Pri voľbách jednotlivých miestnych národných výborov využívala KSČ svoj organizačný i inštitucionálny náskok. Naopak Demokratická strana sa od jesene 1945 do usilovala aspoň o stanovenie paritného zastúpenia, čo sa jej však do volieb nepodarilo dosiahnuť. Volebný proces často ovplyvňovali aj príslušníci sovietskej armády.²⁶

Reálnejší odraz preferencií obyvateľstva a tým aj väčšiu legitimitu voleného správneho orgánu získali národné výbory až po tzv. obnove – t. j. po voľbách do Ústavodarného Národného zhromaždenia v roku 1946. Na základe Nariadenia SNR č. 92/1946 Zb. Nar. SNR došlo k novému prerozdeleniu mandátov podľa výsledku volieb konkrétnom územnom obvode. Nariadenie obsahovalo podrobný výpočet inštitúcií z čias Slovenskej republiky (1939 – 1945), členstvo v ktorých bolo prekážkou získania mandátu v národnom výbore, pričom jedinú prípustnú výnimku z tohto pravidla tvorili účastníci odboja. Jednotlivých kandidátov politických strán v tomto smere preverovala rozhodcovská komisia, ktorá ich postúpila volebnému výboru, aby im podľa pomeru z parlamentných volieb pridelil manáty. Aj tento spôsob kreovania, hoci bol oproti predošlému progresom, mal svoje výrazné limity. Voličovi neumožňoval rozhodovať sa podľa postoja k osobe konkrétneho kandidáta, čo je pri správe na úrovni malých obecných komunít obzvlášť dôležité. Výber konkrétnych kandidátov sa tak stal výlučnou záležitosťou stranických sekretariátov, pričom bolo znemožnené kandidovať mimo rámca dvoch veľkých politických strán. Malo ísť o prechodné opatrenie, pričom priame voľby do národných výborov boli pôvodne plánované na rok 1947.²⁷

Jesenná politická kríza na Slovensku zasiahla národné výbory len v menšej miere (na rozdiel od najvyšších štátnych orgánov – napríklad Zboru povereníkov). K rozsiahlym zmenám t.j. „očiste od reakčných živlov“ došlo až po uchopení moci komunistickou stranou vo februári 1948. Prijatie Ústavy 9. mája z roku 1948 a zákona č. 280/1948 o krajskom zriadení znamenalo unifikáciu systému miestnej správy sa na celom území povojnovej Československej republiky. Zároveň ukončilo prechodné obdobie charakterizované improvizáciou uprostred mocenského zápasu o budúcu podobu štátu. Nový systém správy už zodpovedal požiadavkám totalitného komunistického režimu nastoleného vo februári 1948.

²⁴ SYRNÝ, M.: Slovenskí demokrati '44-48. Banská Bystrica 2010, s. 190n

²⁵ SIKORA, S.: KSČ a národné výbory..., s. 21n

²⁶ SYRNÝ, M.: Slovenskí demokrati..., s. 190n

²⁷ SIKORA, S.: KSČ a národné výbory..., s. 23n

Kontaktné údaje:

Mgr. et Mgr. Ondrej Podolec, PhD.
ondrej.podolec@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Šafárikovo nám. 6
Bratislava
Slovensko

VEREJNÁ ŽALOBA V UHORSKU DO SFORMOVANIA KRÁĽOVSKÉHO FIŠKALÁTU¹

Michal Považan

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstract: The system of public prosecution is now customary institute of modern states and ordinary citizens have no idea that it was not always so. In the Kingdom of Hungary, criminal procedure was dominated by private prosecution for centuries, public prosecution was permissible only in specific cases. This began to change significantly on the end of the 17th century and this process culminated in the creation of system public prosecution, between the years 1850 and 1871. The article deals with the legal developments of public prosecution from the earliest times to the establishment of system of public prosecution in the Kingdom of Hungary. It was the culmination of efforts to reform the criminal law and its modernization, which was matter of fought between Hungarian rulers and estates.

Abstrakt: Systém verejnej žaloby je dnes obvyklým inštitútom moderných štátov a bežní občania netušia, že to tak nebol vždy. V Uhorsku po celé storočia dominovala súkromná žaloba, verejná žaloba bola prípustná iba v presne vymedzených prípadoch. Toto sa začalo výraznejšie meniť až na konci 17. storočia a tento proces vyvrcholil vytvorením orgánov verejnej žaloby medzi rokmi 1850 a 1871. Článok sa zaoberá právnym vývojom od najstarších čias až k zriadeniu orgánov verejnej žaloby v Uhorsku reprezentovaných sústavou kráľovských fiškalátov v roku 1871. Bolo to vyvrcholenie snáh o reformu trestného práva a jeho modernizáciu, ktorú zvädzali panovníci a uhorské stavy.

Key words: public prosecution, criminal law, formation, office of the prosecutor

Kľúčové slová: verejná žaloba, trestné právo, formovanie, štátne zastupiteľstvo

1 ÚVOD

Slovenský trestný proces je príkladom úplného rozchodu s jeho minulosťou. V trestnom konaní sa dnes na Slovensku pripúšťa iba verejná žaloba. Súkromná žaloba nie je prípustná ani subsidiárne. Nie vždy to tak bolo.

2 VÝVOJ ORGÁNOV VEREJNEJ ŽALOBY V UHORSKU

Orgány verejnej žaloby úzko súvisia s konceptom viny a trestu a tiež procesným právom. Procesné právo chápeme ako systém noriem, ktoré upravujú postup orgánov pri rozhodovaní o právnych otázkach a tiež práva subjektov v konaniach. V skúmanom období prebiehal proces diferenciacie civilného a trestného konania, ktorý bol v Uhorsku zakončený až v priebehu 17. a 18. storočia.

Konanie pred súdmi bolo spočiatku silne ovplyvnené kanonickým, švábskym a saským právom², vybudované na zásadách ústnosti a verejnosti a v celom procese sa uplatňovala akuzačná zásada. Konanie za Arpádovcov sa začínalo na návrh navrhovateľa/žalobcu, ktorý mal v najstarších časoch aj povinnosť priviesť na súd odporcu/obžalovaného. Neskôr toto vykonávali pristaldi alebo poslovia. Prípravné konanie chýbalo a bolo nahrádzané prísne formalistickým predvolaním na súd. Navrhovateľ/žalobca mal zásadné postavenie pre začatie aj vedenie celého procesu. Súdy v najstaršom období nekonali na základe vlastnej iniciatívy, ale iba na návrh. Samotné konanie sa začalo tým, že žalobca oboznámil sudcu s prípadom a následne vykonával všetky dôkazy. Celý

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0607-10.

² Holák, J.: Beda odsúdeným. Ako sa za feudalizmu súdilo na Slovensku. Bratislava.: Osveta, 1974, s. 211

proces bol dôsledne vybudovaný na obžalovacej zásade a postavenie sudcu bolo značne pasívne. Sudca nezisťoval reálny skutkový stav, obvykle iba stanovil podmienku, pri splnení ktorej rozhodol v prospech navrhovateľa/žalobcu. Takouto podmienkou mohol byť napríklad počet prísažných svedkov alebo Boží súd³. Ak porovnáme postavenie účastníkov vo vtedajšom a súčasnom trestnom procese môžeme konštatovať, že kľúčovú pozíciu mal žalobca/navrhovateľ. Rozdiel oproti stavu uhorského práva na sklonku jeho existencie je v chápaní viny. Väčšinu existencie Uhorska bola vina chápaná ako previnenie súkromnej osoby voči inej súkromnej osobe., kým neskôr išlo o prepojenie súkromnej a verejnej podstaty viny. Poškodenie jednotlivca sa začalo chápať ako čin, ktorý poškodzuje celú spoločnosť a teda aj spoločnosť začala byť aktívne legitimovaná pri žalobe. V období Arpádovcov boli iba dva trestné činy žalovateľné štátom resp. panovníkom a to infidelitasa opustenie kráľa v boji. Aj tieto trestné činy sa mohli chápať ako previnenie proti osobe panovníka a teda môžu byť chápané ako predmety súkromnej žaloby.

V období vlády Anjouovcov sa ústne procesy postupne menia na písomné, v ktorých sudca zohrával čoraz aktívnejšiu úlohu a začal zisťovať skutkový stav a to buď prostredníctvom pomocníkov na mieste skúmanej udalosti alebo priamo vypočutím svedkov počas súdneho procesu. Popri akuzáčnej zásade sa postupne od dôb vlády kráľov Ladislava I. (Ladislav I., I, 13; II, 4; III, 1) a Kolomona (Koloman, I, 60) objavuje zásada inkvizičná⁴. V tomto období sa začali používať aj listiny ako dôkazný materiál. S rozvojom inkvizičného procesu, ktorý vznikol v praxi aj na základe konania pred cirkevnými súdmi je spojené aj konanie z úradnej povinnosti a úradné zaobstarávanie dôkazov.⁵ Už v článku 6 Zlatej buly bola uvedená právomoc palatinálnych kongregácií vyšetrovať zločiny, teda okrem samotnej súdnej právomoci mali palatinálne kongregácie aj osobitné vyšetrovacie právomoci.

Postupný rozvoj inkvizičného procesu v Uhorsku neznamenal potlačenie akuzáčnej zásady. Postavenie sudcu resp. jeho pomocníkov bolo posilnené v procese dokazovania resp. rozhodovania, ale pri iniciovaní trestného konania malo zásadnú úlohu vznesenie žaloby. V tejto situácii by bol pravdepodobný rozvoj orgánu verejnej žaloby rovnako ako to bolo na začiatku 14. storočia vo Francúzsku a v Českom kráľovstve v 15. storočí⁶.

V druhej polovici 15. storočia vznikajú formy trestného konania, ktoré ho zjednodušujú a zrýchľujú, akuzáčny princíp nebol dotknutý. Takýmto procesom bol obžalobný písomný proces zavedený Matejom I., ktorý sa v Uhorsku používal až do roku 1853⁷, keď v období neoabsolutizmu bol vydaný prvý trestný procesný poriadok v Uhorsku.

Procesné konanie sa v 15. storočí už delilo na predvolanie, začatie konania, vstúpenie do sporu, dokazovanie, vynesenie rozsudku, opravné prostriedky a výkon rozhodnutia. Cieľom súdneho konania v tomto období bolo zistiť už objektívnu pravdu o skutkovom stave a na základe nej rozhodnúť.

Až do obdobia Bachovho absolutizmu veľká časť trestných sporov mala súkromnoprávny charakter. V takých prípadoch žalobca musel byť slobodnou osobou. Pokiaľ išlo o mešťana alebo podaného, musel byť zastupovaný mestskou vrchnosťou alebo zemepánom. V trestnom konaní museli byť strany sporu osobne prítomné. Procesné zastúpenie nebolo rigidne stanovené. Stranám mohli v spore pomáhať ich príbuzní i iní poradcovia. Právna úprava zastúpenia pred súdom bola v stredovekom Uhorsku fragmentárna a torzovitá.

³ Boží súd sa chápal ako tzv. takzvané mystické dokazovanie, ktorého podstatou bolo vyvinenie sa obžalovaného zo žaloby.

⁴ Nedá sa súhlasiť s názormi niektorých autorov (napr. Fico, M.: Historický vývoj trestov. Košice: Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2012, s. 9 – 10), že inkvizičný proces sa v Uhorsku zaviedol až v 16. storočí pod vplyvom ConstitutioCriminalisCarolina prijatého ríšskym snemom v Bambergu roku 1532. Ustanovenia o inkvizičnom procese nájdeme v troch zákonoch kráľa Ladislava I. (1077 – 1095) a prvom zákone kráľa Kolomana (1095 – 1116) (bližšie pozri Bak, J. M.: The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. Volume 1, 1000 – 1301. Second revised edition, Idyllwild, California: Charles Schlacks, Jr., Publisher, 1999, s. 13, 16 – 17, 29, 55) a dôkazy o plnom rozvoji a používaní inkvizičného procesu, ktorý existoval popri akuzáčnom procese máme najneskôr z dôb anjouovských kráľov v 14. storočí. Pozri napríklad Kuchta, J. – Schelle, K.: Historie a současnoststátníhozastupitelství. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 7 – 8.

⁵ Stipta, I.: Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice: nica, 2004, s. 175 a nasl.

⁶ Kuchta, J. – Schelle, K.: Historie a současnoststátníhozastupitelství. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 7 – 8

⁷ Ibid, s. 178 - 179

V uhorskom procesnom práve bola už od 13. storočia známa funkcia *procurator*⁸, ktorý zastupoval strany v sporových konaniach, na ktorých nemuseli byť prítomné osobne. *Procurator* nemal postavenie verejného žalobcu, bolo skôr všeobecné označenie právneho zástupcu v spore. V stredovekom Uhorsku boli známe aj funkcie *prolocutor* a *conlocutor*, ktoré sa účastníci sporových konaní a konaní v zastúpení navrhovateľa a odporcu. *Procurator* sa od *prolocutora* a *conlocutora* odlišoval tým, že skladal prísahu, mal plnú procesnú spôsobilosť a získal hodnovernú pečať.⁹

Trestné právo hmotné postupne zahŕňalo čoraz viac trestných činov medzi tzv. *crimenpublicum*, teda činy žalovateľné štátom. Medzi takéto činy patrili lúpeže, falšovanie peňazí, rúhanie a podobne.

V trestnom procese sa situácia ohľadne zastupovania strán líšila, keď išlo o konanie v prípadoch *crimenprivatum* od tých, ktoré sa týkajú *crimenpublicum*. Prípady *crimenprivatum* bola situácia jednoznačná. Poškodená strana, teda samotný poškodený resp. napríklad v prípade vraždy jeho právny nástupcovia vystupovali pred súdom ako žalobcovia a obvinený sa pred súdom bránil. Obidve strany vystupovali na súde priamo, bez zastúpenia pričom mohli používať poradcov. Odlišná situácia bola v prípade *crimenpublicum*, ktoré sa začínali *ex officio*. Na strane obvineného sa situácia nemenila. Na súde musel byť prítomný osobne. Odlišnosti sú v zastúpení žaloby. V prípade *crimenpublicum* ako poškodený vystupuje spoločnosť, štát; v danom období zastúpený korunou, panovníkom. Do roku 1526 neexistuje žiadny stály orgán verejnej moci, ktorý by plnil takéto úlohy. Obvykle sudca vystupoval aj ako žalobca. Toto vyplýva aj z nedostatočného oddelenia súdnej a výkonnej moci v stredoveku a na začiatku novoveku. Veľmi dobre to vidno na príklade známeho prípadu súdu so vzbúrenými banskobystrickými baníkmi v roku 1526. Keďže išlo o vážny prípad, v ktorom boli ohrozené príjmy koruny, kráľ poveril predsedaním súdu palatína Štefana z Verbovca, ktorý, ako to vyplýva z rozsudku, vystupoval v procese ako vyšetrovateľ, žalobca i sudca.¹⁰ Keďže išlo o inkvizitčný typ procesu, samotné vyšetrovanie bolo realizované súdom resp. správnym aparátom a sudca mal v rukách celý proces. Aj z tohto prípadu vidno, že trestné konanie sa výrazne líšilo pokiaľ išlo o *crimenprivatum*. V tomto prípade nedochádzalo k fúzii výkonu žalovacej a súdnej úlohy v osobe sudcu, ale tieto boli oddelené. Ako to vidno napríklad zo zápisníc nitrianskych župných kongregácií väčšina sporov v rozmedzí 16. a 18. storočia sa konala na základe súkromnej žaloby.

Na úrovni žúp v prípade súdneho stíhania *crimenpublicum*, teda *ex officio* žalobcom býval župný úrad. Podobná situácia bola aj v mestách, kde žalobcami v prípade *crimenpublicum* bola mestská rada resp. richtár, ktorý zároveň aj tvorili súd.

Veľkí pozemkoví vlastníci podobne ako kráľ disponovali na svojich územiach dostatočnou mocou a dokázali presadiť svoju vôľu na župných kongregáciách a preto nepotrebovali zriaďovať stále orgány svojho zastúpenia. Situácia sa zmenila až so zriadením župných súdov, sedrií v roku 1486.

S postupným rozvojom župného súdnictva, častejším zasadaním župných kongregácií a vznikom sedrií súvisí aj zriadenie municipálnych právnych zástupcov a zemepanských právnych zástupcov. Zriaďovali ich municípiá¹¹ alebo veľkí vlastníci pôdy, aby vykonávali poradcovskú úlohu v municípiách a zastupovali záujmy municípií a zemepánov pri výkone municipálneho alebo vrchnostenského súdnictva.

Išlo o platených zamestnancov a záviselo od zemepána alebo municípie či bude úrad zriadený. V priebehu 16. storočia sa existencia tohto úradu výrazne rozšírila. Municípiálni právni zástupcovia, hoc so zmenenými právomocami, existovali až do zániku Uhorska v roku 1918. Vrchonostenský právni zástupcovia zanikli spolu so zánikom vrchnostenského súdnictva po zrušení poddanstva v roku 1848.

Právni zástupcovia nemôžu byť chápaní ako zástupcovia kráľa, ale na miestnej úrovni a v systéme zemepanských súdov zohrávali podobnú úlohu ako riaditeľ kráľovských záležitostí.

⁸ Goncz, A. a kol.: *MagyarNagylexikon*. XV. diel, Budapešť: Kiadó, 2002, s. 134

⁹ Kerecman, P. – Maník, R.: *História advokácie na Slovensku*. Bratislava: EUROKODEX, 2011, s. 36

¹⁰ Bližšie pozri rozsudok palatína Štefana z Verbovca nad banskobystrickými baníkmi z 13. apríla 1526. In: *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VI. Pod osmanskou hrozbou. Osudy Slovenska od Albrechta Habsburského do tragickej bitky pri Moháči s prihliadnutím na začiatky renesancie v čase vlády Mateja Korvína*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2004, s. 174 - 178

¹¹ Samosprávne jednotky ako boli napríklad slobodné mestá a župy.

Panovník vystupoval od vzniku uhorského štátu ako najvyšší vládca a najvyšší sudca preto dlhé obdobie nebolo nutné zriadiť orgán, ktorý by zastupoval panovníka na súde. Pri ochrane záujmov kráľa na súde panovníka zastupovali stáli procuratori alebo procuratori ad hoc.

Až kráľ Matej I. dekrétom z roku 1486 vymenoval prvýkrát zástupcu pokladnice, fiscusa. Úlohou fiscusa nebola iba ochrana kráľovských práv, ale aj vyberať poplatky z banskej činnosti ako jedného z významných zdrojov kráľovskej pokladnice.

Od začiatku 16. storočia kráľa v kráľovskej tabuli zastupoval pri prejednávaní trestných vecí tzv. riaditeľ kráľovských záležitostí (Causarum Regalium Director et Sacrae Regni Coronae Fiscalis), ktorý vstúpil do pozície fiscusa.¹² Riaditeľ kráľovských záležitostí požíval osobitnú ochranu a jeho zbitie sa trestalo ako zločin nevery.

Uhorské trestné právo aj v období medzi rokmi 1526 až 1848 bolo poznamenané právnym partikularizmom. Neexistoval jednotný trestný kódex hmotnoprávny ani procesnoprávny, ale rôzne skupiny obyvateľstva a rôzne územia sa spravovali svojim vlastným trestným právom. Obdobie po roku 1526 je charakterizované snahou panovníkov o prekonanie právneho partikularizmu v trestných veciach. Vychádzalo sa z Tripartita Štefana z Verbovca, kde boli upravené niektoré aspekty trestného práva. Ďalšou snahou bolo zaradenie rakúskeho trestného zákona Praxis Criminalis Ferdinanda v roku 1696 do aktuálneho vydania Corpus Iuris Hungarici. Tento trestný zákonník nebol nikdy v Uhorsku vydaný vo forme zákona, jeho uverejnenie malo slúžiť sudcom len ako vzor postupu. Na základe týchto skutočností neodstránilo prevládajúci právny chaos.¹³

S prácami na modernizácii uhorského trestného práva začal počas svojej vlády Jozef II. Pri príprave nového zákonníka, ktorý bol vyhlásený v roku 1787 vychádzal z prác Cesareho Beccaria¹⁴, ktorý sformuloval nové princípy trestania a odklonil sa od chápania hriechu alebo morálneho zlyhania ako činu reálne poškodzujúcemu spoločnosť a teda trestateľného. Po smrti panovníka bol tento moderný zákonník zavrhnutý a začali sa práce na novej kodifikácii. Z jeho snáh pretrvalo zavedenie zásady nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege do uhorského trestného práva procesného.

V roku 1795 regnikolárna deputácia predložila snemu nový zákon Codex de delictis eorumque poenis. Snem ho neprijal rovnako ako ďalšie z neho vychádzajúce návrhy v rokoch 1827, 1829 - 1830, 1843 - 1844.

Reformné návrhy sa aplikovali sčasti až v úprave tlačových deliktov v zákonom článku XVIII z roku 1848, ktorý bol súčasťou marcovej bratislavskej ústavy známom ako tlačový zákon. Konkrétne jeho články 3 - 16, 31 - 35, 38 a 41 vychádzali z návrhov rokov 1843 a 1844.¹⁵

Trestné právo zostalo v Uhorsku roztrieštené a spravujúce sa anachronickými zásadami počas celého obdobia 1526 až 1848 pričom sa prehlboval rozdiel medzi trestným a civilným procesným právom. Postupne sa vyvíjalo aj organizačné oddelenie týchto dvoch typov konaní.

Aj pod vplyvom zo zahraničia a neúspešných legislatívnych návrhov dochádzalo k postupnému vývoju úradného uplatňovania práva. Spolu s prevládajúcou písomnou formou procesu vznikli v Uhorsku aj vyspelejšie procesné postupy - väčší akcent sa dával na materiálne dokazovanie, rekonštrukciu skutkového stavu a vyhľadávanie skutočností. Tieto zmeny vznikli a realizovali sa v rámci procesu, ktorý sa riadil pravidlami vzniknutými v období do roku 1526.

Trestnému konaniu dominoval písomný proces až do roku 1853 tak, ako ho zaviedol kráľ Matej I. ešte v 15. storočí. V tomto období dochádza k situácii, že hlavne v mestách súkromná žaloba je zatlačená do úzadia a koná sa ex offa. To je zapríčinené hlavne permanentnou prítomnosťou súdnej a správnej autority v mestách. V šľachtickom práve bola situácia iná. Sédrie zasadali iba v určitých periódach a mimo nich vykonávali súdnu právomoc iba ad hoc delegovaný sudcovia. Chýbala teda autorita, ktorá by stíhala ex offa. V sédrii teda dominovala akuzatná zásada a kontradiktórne konanie kým v mestách sa presadila zásada oficiality a vyhľadávacia zásada. Stíhanie ex offa v šľachtickom práve bolo vyhradené notorickým zločincom. V tomto prípade bola žaloba podávaná na podnet buď riaditeľa kráľovských právnych vecí alebo hlavného právneho zástupcu župy, ktorý následne aj vedú obžalobu. K zatlačaniu súkromnej žaloby do úzadia

¹² Stipta, I.: Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice: nica, 2004, s. 255

¹³ Beňa, J. - Gábriš, T.: Dejiny práva na území Slovenska I (do roku 1918). Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 2008, s. 113.

¹⁴ Bližšie pozri Beccaria, C.: O zločinoch a trestoch. Bratislava: Kaligram, 2009

¹⁵ Gábriš, T.: Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861. Monografická štúdia a historickoprávny komentár. Bratislava: ATTICUM, 2013, s. 164

v mestách došlo z praktických dôvodov. Je ťažké si predstaviť, že súkromná osoba je schopná zabezpečiť dostatočné množstvo dôkazových materiálov, ktoré súdy v komplikovaných trestných prípadoch čoraz viac vyžadovali. Okrem toho v prípade, že sa žaloba ukázala ako nedôvodná riskoval žalobca protizalobu a náhradu nákladov.¹⁶

Jozef II., ktorý sa usiloval o modernizáciu a unifikáciu trestného procesného práva. V roku 1788 vydal trestný procesný poriadok, ktorý rozširoval okruh prípadov, keď sa konanie začínalo ex offo. Úprava Jozefa II. viac nadväzovala na mestské trestné právo procesné a bola vybudovaná na princípoch inkvizičného konania s cieľom zistiť materiálnu pravdu na princípe neverejnosti a písomnosti.¹⁷ Po smrti Jozefa II. aj v prípade tejto kodifikácie došlo k návratu k pôvodnému stavu pred rokom 1788.

Až do obdobia Bachovho absolutizmu veľká časť trestných sporov mala súkromnoprávny charakter a to hlavne v šľachtickom práve. Potreba riešenia zastupovania verejnej autority v trestnom konaní bola limitovaná a preto aj vývoj príslušných právnych inštitútov bol pozvoľný. Výraznejšiu mieru potreby predstavovalo zastupovanie koruny pre súdom.

Inštitút riaditeľa kráľovských záležitostí (Causarum Regalium Director et Sacrae Regni Coronae Fiscalis) sa postupne vyvíjal získaval nové právomoci. Jeho úlohou bolo vyberať poplatky z banskej činnosti, zastupovať panovníka pred súdom v prípade porušenia jeho práv pri výbere poplatkov a zastupovať kráľa v kráľovskej tabuli pri prejednávaní trestných vecí.

Postupne do 19. storočia bol vybudovaný celý systém ochrany kráľovských záležitostí, vznikli zásady tohto konania a boli prijaté podrobné procesné predpisy upravujúce konania, ktoré mohol riadiť kráľovských záležitostí začínať z vlastného podnetu.

Zákonný článok č. 43 z roku 1729 stanovil, že konania, ktorých vystupuje riaditeľ kráľovských záležitostí ako žalobca/navrhovateľ sú tzv. privilegovanými konaniami, t.j. súdy ich vybavujú mimo poradia. V tomto období Karol III. stanovil procesný poriadok začatia konania, dokazovania, prijímania rozhodnutia a jeho výkonu v kráľovských veciach¹⁸.

Mária Terézia v roku 1741 prvýkrát používa pre označenie úradu ochraňujúceho záujmy koruny pojem kráľovský prokurátor.

„Do kompetencie kráľovského prokurátora patrilo napadnutie úžerníckych zmlúv, začatie trestného stíhania za opomenutie povinnej účasti na krajinskom sneme, súdne napadnutie protiprávneho vylúčenia osoby z vykonávania verejného úradu z náboženských alebo národnostných dôvodov“¹⁹.

Riaditeľ kráľovských záležitostí mal osobitné postavenie v trestných konaniach pred kráľovskou kúriou, kde podával žalobné návrhy ex offo hlavne z dôvodu urážky panovníka, falšovania peňazí a infidelitas. V týchto konaniach bol riaditeľ kráľovských záležitostí skutočným „pánom sporu“ keďže mal právo začať konanie, stanoviť dátum konania, predvolávať svedkom, zaistiť obvineného a povinne ho držať vo väzbe až do vynesenia rozsudku, zabavovať písomnosti a majetok a pod. V tomto konaní sa neprihliadalo ani na šľachtické privilégia z titulu závažnosti žalovaných skutkov, ktoré sa považovali za zločiny ohrozujúce korunu. Obvyklým trestom bol trest smrti, ktorý musel potvrdiť panovník.

Obdobné inštitúcie ako riaditeľ kráľovských záležitostí na krajinskej úrovni vznikali aj na úrovni šľachtických žúp a miest so súdnou samosprávou s cieľom ich právneho zastúpenia. Tieto inštitúcie vznikali postupne, až sa plne presadili v 17. storočí. Spočiatku sa viazali na úrad župana resp. richtára. Právomoc vykonávali tzv. právní zástupcovia. Právní zástupca bol v prvom rade právny poradca župy resp. mesta, ktorý popri svojej poradenskej činnosti vykonával aj miestne vyšetrovacie a obžalovacie funkcie. Postavenie právneho zástupcu upravovali krajinské zákony resp. miestne štatúty. Príkladom obžalovacej kompetencie právnych zástupcov v zmysle dekrétu Leopolda II. Z roku 1790 je začať konanie voči hazardným hráčom alebo osobám poškodzujúcim les.

Štyridsiate roky 19. storočia boli obdobím prebudenia uhorskej spoločnosti, keď sa do popredia dostali progresívni politici volajúci po výraznej modernizácii Uhorska. Nešlo iba o politické hnutie, ale zároveň o hnutie na poli vedy, vzdelávania, kultúry. V tomto období sa výrazne menili

¹⁶ Klabouch, J.: Staré české soudnictví. Praha: Orbis, 1967, s. 241

¹⁷ Hartl, F.: Grundlinien der österreichischen Strafrechtsgeschichte bis zur Revolution von 1848. In: Máthé, G. – Mezey, B.(eds.): *Die Entwicklung der Österreichisch-ungarischen Strafrechtsgesetzgebung im XIX.–XX. Jahrhundert*. Budapest: Unió, 1996, s. 32 - 34

¹⁸ Stipta, I.: Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice: nica, 2004, s. 257

¹⁹ Ibid, s. 257

pohľady aj na obžalobné konanie. Do popredia sa dostávalo chápanie trestného činu ako ujmy pre celú spoločnosť-

Vyvrcholením tohto obdobia boli udalosti rokov 1848 až 1849, teda prijatie tzv. marcovej bratislavkej ústavy, ktorá jednak zrušila poddanstvo, ale prinášala aj mnohé iné zmeny, medzi iným aj faktické osamostatnenie Uhorska od iných častí habsburskej ríše. V konečnom dôsledku došlo k ostrému sporu medzi uhorským snemom a vládou na jednej strane a viedenským panovníckym dvorom. Výsledkom bola porážka uhorských vojsk v roku 1849, odobratie starých samosprávnych práv Uhorsku a zavedenie vojenskej diktatúry. Priama správa Uhorska z Viedne trvala až do vydania Októbrového diplomu v roku 1861 a definitívne bola odstránená až rakúsko-maďarským vyrovnaním a v znikom dualistického Rakúsko-Uhorska v roku 1867.

Vývoj správy a súdnictva bol v sledovanom období veľmi búrlivý. Zodpovedal významným politickým zvratom, ktoré viedli od porážky maďarskej revolúcie v roku 1849 až k faktickému víťazstvu mnohých jej predstaviteľov a ideí v roku 1867.

Okamžite po porážke revolúcie došlo k zrušeniu šľachtických žúp, ktoré boli nahradené provizórnou politickou a vojenskou správou, ktorá riadila správu krajiny až do obnovy žúp aj s ich stavovským charakterom na základe Októbrového diplomu. Životnosť obnovených šľachtických stolíc nebola dlhá a skončila sa rozpustením uhorského snemu v roku 1861. Do žúp boli dosadení kráľovskí komisári, ktorí reálne riadili správu. Šľachtický charakter žúp sa neobnovil ani po vyrovnaní, ale župy zostali základnou samosprávnou jednotkou Uhorska až do jeho zániku v roku 1918.

Reorganizácia verejnej správy po porážke maďarskej revolúcie v roku 1849 znamenala odlúčenie súdnictva od administratívy. Dňa 15. februára 1850 vydal hlavný veliteľ cisárskych vojsk v Uhorsku generál Hajnau nariadenie č. 1/1850 r.z. o súdnej sústave a procesnom poriadku v korunnej krajine Uhorskej na základe najvyššieho rozhodnutia cisára Františka Jozefa I. z 3. novembra 1849, ktorým predmetné nariadenie schválil. Nariadenie budovalo štvorstupňový súdny systém: okresné sudy, krajské sudy, dištriktuálne sudy a Najvyšší súdny dvor. Okresné sudy sa delili na sudy prvého a druhého stupňa. Okresným súdom prvého stupňa prislúchala občianskoprávna agenda a ľahšia trestná agenda (prečiny). Okresným súdom prvého stupňa predsedal samosudca. Okresné sudy druhého stupňa boli tvorené z obvodov viacerých okresných súdov prvého stupňa a prerokovávali ťažšiu trestnú agendu. Súdu tvoril jeho predseda a minimálne štyria prísediaci (asesori) z radov skúsených trestných sudcov, ktorý rozhodovali o jednotlivých prípadoch v zbore. V roku 1854 prechádza súdny systém reformou na základe spoločného nariadenia ministerstiev vnútra, práv a financií z 15. januára 1853. Okresné sudy zanikli a ich kompetencie prešli na slúžnovské úrady. Výnimku tvorili okresné sudy v sídlach žúp, ktoré sa zmenili na mestské delegované okresné sudy. V tých župách, v ktorých zrušili krajské sudy ponechali v ich bývalých sídlach naďalej okresné sudy. Krajské sudy premenovali za župné sudy a dištriktuálne na hlavné alebo krajinské sudy. Župné úrady nemali žiadne súdne právomoci, ich pôsobnosť spočívala v kontrole vedenia pozemkových kníh, spravovania sirotských majetkov a v dozore nad stavom väznic a väzňov. Táto úprava trvala až do prijatia Októbrového diplomu, keď sa obnovili pôvodné stolice a ich stoličné kongregácie na základe stavovského princípu. 1. januára je zrušený súdny systém vytvorený po roku 1849 a súdna kompetencia sa opäť vracia do kompetencie stoličných úradov. Táto úprava trvá až do rakúsko-maďarského vyrovnania v roku 1867 s tou výnimkou, že stolice strácajú svoj stavovský charakter a transformujú sa na župy

Zásadný pre oblasť trestného práva bolo dôležité nariadenie č. 1/1850 r.z. o súdnej sústave a procesnom poriadku. v §6 nariadenia bola obsiahnutá aj jedna zo zásad revolúcie z roku 1848 a to rovnosť pred zákonom a rovnosť v súdnom konaní. §11 stanovoval, že okresné sudy nemali iba súdnu, ale aj vyšetrovaciu právomoc v trestných veciach, ktoré osobitný zákon neprikázal do pôsobnosti iných súdov, teda okresné sudy sú súdmi prvého stupňa pre všetky trestné veci, ktoré osobitný zákon neprikáže iným súdom na rozhodovanie v prvom stupni (§14)²⁰. Krajské sudy boli odvolacou inštanciou proti rozhodnutiam okresných súdov. Odvolacím súdom vo veciach, v ktorých rozhodujú krajské sudy ako sudy prvého stupňa, sú dištriktuálne sudy. Najvyšší súdny dvor slúžil ako ostatná súdna inštancia pri odvolaniach proti rozhodnutiam všetkých nižších súdov. Súdny systém bol teda štvorstupňový a trojinštančný.

²⁰ Osobitným zákonom bolo myslené Oznámenie splnomocneného cisárskeho komisára Geringera z 14. januára 1850

§23²¹ stanovoval, že súdy sú viazané všetkými právnymi predpismi a právnymi obyčajami, ktoré boli dovtedy v platnosti okrem tých, ktoré sú priamo menené týmto nariadením. Nariadenie č. 1/1850 teda bolo vybudované na kontinuite uhorského práva, ktoré bolo menené týmito a nasledujúcimi právnymi normami, ktoré uhorský právny poriadok mali zásadne modernizovať a celoriíšsky právny poriadok unifikovať. Zásada pokračujúcej platnosti a účinnosti uhorského právneho poriadku garantovalo zamedzeniu právneho chaosu a posilňovalo stabilitu právneho poriadku. Vzhľadom na ustanovenia §1 Stadionovej ústavy, ktorá de iure budovala nový rakúsky štát na základe ideí o originálnom nadobudnutí krajín Habsburgovcami v bojoch rokov 1848 až 1849 možno toto ustanovenie považovať za recepčnú normu ak nie nového štátu tak aspoň nového ústavnoprávneho a medzinárodnoprávneho usporiadania štátu. Podobne kontinuitne §27 nariadenia určuje, že pokiaľ nariadenie neurčuje inak majú sa používať procesné predpisy dovtedy platné.

Oznámenie splnomocneného cisárskeho komisára Geringera z 14. januára 1850 upravovalo vo svojej II. časti vecnú príslušnosť trestných súdov a trestné konanie. V§2 opäť oznámenie odkazovalo na „trwající zákony a zákonní zvyklosti“, ktoré majú byť používané pri rozhodovaní o trestoch.

Oznámenie v §8 zveruje vykonávanie prípravného konania do právomoci okresného súdy a to i pokiaľ oznámenie výslovne zverovalo rozhodovanie v danej veci v prvom stupni do pôsobnosti krajského súdy. Okresný súd zabezpečoval pre krajské súdy prípravné konanie a následne im bol povinný spis z konania i všetko vykonané dokazovanie zaslať. Toto predbežné konanie vykonávajú na okresných súdoch vyšetrujúci sudcovia. Toto ustanovenie je derogáciou §14 citovaného nariadenia, podľa ktorého vyšetrovanie vykonávali okresné súdy iba vo veciach, v ktorých rozhodovali ako súdy prvého stupňa.

Zadržaný podozrivý musí byť vypočutý vyšetrujúcim sudcom do 24 hodín od zadržania, pokiaľ sa tak nestane musí byť dôvod do protokolu zapísaný a výsluch musí byť vykonaný ihneď ako je to možné. Na základe výsluchu a iných vykonaných dôkazov musí súd rozhodnúť o vznesení obvinenia a o vyšetrovacej väzbe. Návrh súdy predkladá vyšetrujúci sudca a súd rozhoduje uznesením.

Podľa §24 je na okresných súdoch hlavné pojednávanie vždy ústne a rozsudok i s odôvodnením musí byť zapísaný do súdneho protokolu. Na krajských súdoch sa naďalej mal používať písomný proces zavedený ešte kráľom Matejom I. Korvínom.

§25 uvádza na miesto municipiálnych právnych zástupcov štátnych zástupcov na okresných i krajských súdoch. Kým pojem prokurátor vo význame žalobcu raz použila vo svojej dekretálnej praxi Mária Terézia zrejme pod vplyvom praxe v predlitavských krajinách §25 je prvý, ktorý v Uhorsku používa termín štátny zástupca.

Oznámenie splnomocneného cisárskeho komisára Geringera z 14. januára 1850 v jeho II. časti možno považovať za prvý trestný kódex v Uhorsku, ktorý obsahuje tak ustanovenia trestného práva hmotného ako aj procesného. Katalóg trestných činov je daný vo výpočte pôsobnosti okresných a krajských súdov. Väčšina ustanovení sa týkala procesného práva. Oznámenie delilo trestní konanie na predbežné konanie a konanie pred súdom. Oznámenie upravovalo postavenie procesných účastníkov v konaní, zavádzalo úrad vyšetrujúceho sudcu do uhorského právneho poriadku a taktiež štátnych zástupcov.

Oznámenie bolo účinné až do jari 1855, keď bolo nahradené trestným poriadkom z 29. júla 1853 č. 151/1853 r.z.²² Trestný poriadok zdôraznil zásadu, že nikto nemôže byť potrestaný bez súdu. Trestné žaloby sa zásadne podávali ex offio okrem tých, čo boli vyhradené súkromnej žalobe. Zásadnou zmenou bol odklon od ústneho konania pred okresnými súdmi, kde sa prešlo výlučne na písomné konanie. Trestný poriadok bol prejavom zvýšenej reštrikcie policajného režimu, ktorý sa posilňoval v celej monarchie

²¹ §23 doslovne znel: „Dočasné súdne stolice sú, pri rokovaní a rozhodovaní záležitostí sebe vykázaných, k ustanoveniam doterajších zákonov priviazané, s jedinou výnimkou tých premien, ktoré sa týmto nariadením predpísaly. Ohľadom týchto premien, majú ty súdne stolice aj v pádoch spornej hádky toto nariadenia za mēřitkoswojho rozhodnutia považovať.“ Citované podľa oficiálneho vydania slovensko-nemeckého ríšskeho zákonníka prekorunnú krajinu uhorskú „Zákonník zemský a wēstník wládní prozemē korunní Uherskou. I. Ročník, 1850, od 15. úňora až do konce prosince“.

²² Turek, A.: Státní zástupitelství v českých zemích v letech 1850-1949. In Sborník archivních prací, IX, 1959, s. 113

Vznik samostatného štátneho zastupiteľstva predpokladal už §25 Oznámenia splnomocneného cisárskeho komisára Geringera z 14. januára 1850, ktorý rušil municipiálnych právnych zástupcov a na ich miesto uvádzal štátnych zástupcov.

Štátne zastupiteľstvo bolo zriadené nariadením ministerstva práv z 8. júna 1850 č. 87/1850 r.z.

§1 nariadenia rušil úrad riaditeľa kráľovských právnych záležitostí ako aj právnych zástupcov municipií²³ v tých častiach, ktoré sa zaoberajú trestnými vecami.. V §2 riešilo nariadenie spravovanie občianskoprávných záležitostí, ktoré boli v pôsobnosti zrušených úradov. Akákoľvek trestná agenda bola prenesená na novozriadené štátne zastupiteľstvo, ktoré bolo kreované pri okresných a krajských súdoch. Štátne zastupiteľstvo prebralo aj sirotskú agendu, ale len do času, keď sa kreuje osobitný úrad pre túto agendu. Nariadenie stanovuje, že štátne zastupiteľstvo sa riadi II. časťou oznámenia splnomocneného cisárskeho komisára Geringera z 14. januára 1850 a nariadením č. 1/1850 r.z. o súdnej sústave a procesnom poriadku. Z ustanovení §2 vyplýva, že právna úprava štátnych zastupiteľstiev sa dôsledne pridržiavala nemeckého modelu, ktorý zužuje pôsobnosť štátnych zastupiteľstiev skoro výlučne iba na trestné veci a občianskoprávnú agendu presúva do právomoci iných orgánov.

Štátne zastupiteľstvo pri dištriktuálnych súdoch je obsadené vrchnými štátnymi zástupcami (generálnymi prokurátormi) a ich námestníkmi, pri krajských súdoch štátnymi zástupcami a pri okresných súdoch námestníkmi štátnych zástupcov. Úrady štátneho zastupiteľstva sú podľa potreby doplnené pomocným personálom.

§7 nariadenia obsahuje hlavnú úlohu štátneho zastupiteľstva – podávať verejnú žalobu na súdoch prvého stupňa, teda na súdoch okresných a krajských.

Štátny zástupca a jeho námestník má povinnosť oznámiť všetky zločiny a prečiny, o ktorých sa dozvie vyšetrojúcemu sudcovi. Rovnako má povinnosť navrhnúť postup vyšetrovania a zhromažďovania dôkazov. Za účelom dôkladného zistenia okolností vyšetrovaného skutku môže štátny zástupca a jeho námestník vyžadovať si súčinnosť od orgánov civilných aj vojenských a taktiež orgánov žandárstva. Konečným cieľom takéhoto postupu štátneho zastupiteľstva je zabezpečenie a udržanie verejnej bezpečnosti.

Štátny zástupca a jeho námestník má oprávnenie navrhnovať vyšetrojúcemu sudcovi výsluch osôb, ktoré môžu mať podstatné informácie vo veci. V prípade neprítomnosti resp. zaneprázdnenosti vyšetrojúceho sudcu môže nechať vykonať výsluch bezpečnostnými zložkami. Pri týchto úkonoch mohol byť aj osobne prítomný. pri výsluchu, ktorý vykonáva vyšetrojúci sudca osobne predstavitelia štátneho zastupiteľstva nemôžu byť prítomní.

Po skončení vyšetrovania odovzdáva vyšetrojúci sudca spisy štátnemu zástupcovi alebo jeho námestníkovi, ktorý v lehote 14 dní musia predložiť súdu návrh na vznesenie obžaloby, na zastavenie konania alebo priamo na potrestanie (§11).

§13 stanovuje nezávislosť súdu a štátnych zástupcov pri ňom ustanovených. Štátni zástupcovia zastupujú pred súdom štát „zločinom alebo prečinyurazeným“. V tomto ustanovení obsiahnutá základná idea verejnej žaloby, podľa ktorej poškodeným už nie je iba súkromná osoba, ktorá priamo utrpela škodu, ale sprostredkovane celá spoločnosť, ktorú zastupuje štát. Zároveň §13 zdôrazňuje povinnosť štátnych zástupcov dohliadať, aby trestné konanie sa spravovalo podľa zákonov – štátne zastupiteľstvo teda aj dozorovalo zákonnosť súdneho konania v trestných veciach. §13 osobitne zveruje štátnym zástupcom právomoc nahliadať do vyšetrovacích spisov a kontrolovať, či prípravné konanie alebo konanie pred súdom prebieha v súlade so zákonmi a či je postup súdov zákonný.

Štátne zastupiteľstvo je budované ako hierarchický orgán v jednotlivých dištriktoch. Štátni zástupcovia a ich námestníci boli podriadení generálnym prokurátorom v dištrikte, v ktorom sa nachádzajú. Generálni prokurátori im môžu vydávať príkazy, ktoré musia prijímať a vykonávať (§14). Nejde teda o jednotný systém pre celú krajinu, ale pokračuje sa v tradícii akéhosi teritoriálneho partikularizmu. Vzhľadom na nejednotnosť sústavy štátnych zastupiteľstiev sa nedala ani očakávať jednota a súladnosť aplikácie trestnoprávných noriem na celom území krajiny.

Dozor generálnych prokurátorov nad podriadenými štátnymi zástupcami a ich námestníkmi je zabezpečovaný aj každomesačným podávaním správ štátnym zástupcom a ich námestníkov o prípadoch, ktoré sa skončili, ktoré trvajú a tiež osobitne o prípadoch osobitného zreteľa.

²³ Pod municípiami sa myslia stolice, slobodné kráľovské mestá, dištrikty Kumánov a Jazygov, hajdúckych miest, spišských miest a iné samosprávne jednotky.

Generálny prokurátor má právo sledovať ktorýkoľvek prípad v pôsobnosti jemu podriadených štátnych zástupcov a ich námestníkov, vydávať im príkazy, odobrať im prípad s tým, že sami vstúpia na ich miesto alebo prípad prikážu inému jemu podriadenému štátnemu zástupcovi alebo námestníkovi štátneho zástupcu.

Generálni prokurátori sú priamo podriadení ministrom práv, od ktorého prijímajú príkazy a ktorému podávajú štvrťročne správy o trestných konaniach v ich dištrikte. Viaceré zmeny v pôsobnosti a organizácii štátnych zastupiteľstiev priniesol nový trestný poriadok z 29. júla 1853 č. 151/1853 a rokovací poriadok štátnych zastupiteľstiev z 3. augusta 1854 č. 201/1854, ktoré vstúpili do účinnosti pre celú monarchiu na jar 1855. Oba právne predpisy boli vybudované na zásadách, že čin nemožno byť potrestaný bez súdu a žalobu zásadne podáva štátny zástupca ex offio okrem prípadov, ktoré sú vyhradené pre súkromnú žalobu. Úlohy a postavenie štátnych zástupcov zostali z veľkej časti nezmenené okrem tých častí, ktoré sa museli prispôbiť zrušeniu okresných súdov a prechodu ich niektorých právomocí na slúžnovské úrady a iných na krajské, teda podľa novej úpravy župné sudy. Námestníci štátnych zástupcov naďalej pôsobili na zachovaných okresných súdoch v sídlach tých krajských súdov, ktoré boli zrušené touto reformou. Z tohto dôvodu odpadlo zastupovanie verejnej žaloby pred skoro všetkými okresnými súdmi, okrem tých v sídlach župných úradov, ktoré sa transformovali na mestské delegované okresné sudy a tých ktoré pôsobili v sídlach zrušených krajských súdov.

Výraznou zmenou bolo rozšírenie písomného konania pred súdmi. Ústne pojednávania boli aj dovtedy iba na okresných súdoch, kým na krajských sa konalo písomnou formou. Zrušením skoro všetkých okresných súdov došlo k potlačeniu ústnej formy hlavných pojednávanií a sudy konali skoro výlučne písomne a inkvizične. V takomto konaní bola aj úloha štátnych zástupcov umenšená, čo sa odrazilo aj na početnom stave zamestnancov štátnych zastupiteľstiev²⁴.

Aj naďalej ostali štátny zástupcovia nezávislí od súdov a podliehali vrchným štátnym zástupcom (generálnym prokurátorom), ktorí boli naďalej podriadení ministrom práv. Ktorýkoľvek štátneho zástupcu mohol zastupovať jeho námestník, pričom boli zachované práva generálnych prokurátorov vstupovať do prebiehajúcich trestných káz v ich dištrikte, atrahovať si vec pre seba, odvolávať štátneho zástupcu z jeho prípadu alebo mu dávať negatívne alebo pozitívne príkazy. Na rozdiel od právnej úpravy z roku 1850 mohli štátni zástupcovia a ich námestníci pomáhať pri vyšetrovaní priestupkov pri delegovaných mestských okresných súdoch a tých okresných súdoch, v sídlach krajských súdov, ktoré neboli v roku 1855 zrušené. Inak tieto sudy vykonávali vyšetrovaciu právomoc prostredníctvom vyšetrojúcich sudcov samostatne v súčinnosti s orgánmi žandárstva. Štátny zástupcovia mohli navrhovať zabavenie pošty, zaisťovaciú väzbu, vznášať námietky proti znaleckým posudkom a navrhovať zatknutie falošne vypovedajúceho svedka alebo znalca. Štátny zástupcovia sa ďalej zúčastňovali dozoru nad miestnymi väznicami, podávali správy o vývoji stavu väznenstva i trestnej politiky a mali účasť pri disciplinárnych konaniach voči úradníkom verejnej správy. Mohli sa obracať na iné orgány verejnej správy so žiadosťami o informácie alebo o spoluprácu a v prípade nespôlpráce sa sťažovať nadriadeným orgánom. Osobitne bolo upravený vzťah medzi vyšetrojúcim sudcom a štátnym zástupcom. V prípade ich sporu rozhodoval o veci župný súd. Pokiaľ sa strany konania sťažovali na postup vyšetrojúceho sudcu, musel byť vypočutý aj štátny zástupca. V samostatnom ustanovení bol riešený konflikt záujmov štátneho zástupcu. Nesmel pôsobiť vo veci kde bol činný buď ako sudca, znalec, svedok alebo obhajca a tiež nesmel byť v príbuzenskom vzťahu k iným zamestnancom štátneho zastupiteľstva, na ktorom pôsobil ani so zamestnancami súdu pri ktorom bolo štátne zastupiteľstvo zriadené.

Vrchnému štátnemu zástupcovi (generálnemu prokurátorovi) zostala právomoc dozorovať a riadiť štátne zastupiteľstvá v jeho dištrikte vo veciach služobných a disciplinárnych, právo nahliadať do všetkých trestných spisov a podávať za istých okolností svoje vlastné návrhy, byť pri poradách dištriktuálneho súdu s výnimkou porád a hlasovania o potvrdení rozsudku, odoberať veci jednotlivým štátnym zástupcom a pridelať ich iným, navrhovať dištriktuálnemu súdu zmenu príslušnosti trestnej veci medzi župnými súdmi v jeho dištrikte, v prípade pozitívneho kompetenčného sporu medzi župnými súdmi ho musel dištriktuálny súd vypočuť. Pokiaľ sa rozhodovalo o treste smrti súd musel prihliadať na názor generálneho prokurátora, to sa týkalo aj prípadu rozhodovaniu o udelení milosti.

Generálnych prokurátorov menoval cisár, ostatných štátnych zástupcov a námestníkov menoval minister práv.

²⁴ Turek, A.: Státní zastupitelství v českých zemích v letech 1850-1959. In Sborník archivních prací, IX, 1959, s. 113

Systém štátnych zastupiteľstiev rovnako aj súdna sústava vybudovaná rakúskymi orgánmi v Uhorsku po roku 1849 zanikla na jar 1861 v dôsledku Októbrového diplomu. Reštaurácia uhorského právneho poriadku znamenala aj dočasnú obnovu stavovských stolíc, samosprávnych miest a iných privilegovaných území s ich právnymi zástupcami, ktorý prebrali aspoň sčasti rolu štátnych zástupcov. Úrad riaditeľa kráľovských právnych záležitostí sa už neobnovil. Táto situácia trvala až do rakúsko-maďarského vyrovnania, keď sa otvoril priestor pre reformu trestnej politiky štátu a celého trestného práva. Právna úprava štátnych zastupiteľstiev z päťdesiatych rokov 19. storočia mala zásadný vplyv ja na právnu úpravu kráľovských fiškalátov po rakúsko-maďarskom vyrovnaní.

3 ZÁVER

Obdobie 1848 až 1867 bolo dôležité z pohľadu modernizácie uhorského práva, súdnictva a verejnej správy. Napriek tomu, že sa rakúske „právne inovácie“ chápali ako akt zväle a násilia na uhorskom ľude, znamenali výrazný skok vpred. Už revolúcia v roku 1848 rozbila feudálny uhorský poriadok, pričom nemala dostatok času vytvoriť poriadok nový. Do toho vstúpila cisárska vláda, ktorá v päťdesiatych rokoch vnútila Uhorsku výrazné reformy aj na poli organizácie súdnictva, jeho oddelenia od štátnej správy a trestného práva procesného.

Keďže tieto reformy sa považovali za cudzorodé a teda nevlastné uhorským tradíciám Judexkuriálna konferencia ich neponechala v platnosti, ale z veľkej časti reštituovala stav z jari 1848. V tomto ohľade možno považovať závery Judexkuriálnej konferencie za krok späť a toto jej rozhodnutie zapríčinilo ešte desiatky rokov diskusií o tom ako má vyzerat' uhorský trestný proces a aké má mať postavenie verejný žalobca. Tieto diskusie boli uzavreté až na sklonku 19. storočia a možno konštatovať, že tzv. kráľovský fiškalát vybudovaný na základe zákonného článku č. XXXIII z roku 1871 svojimi východiskami výrazne pripomína právnu úpravu z roku 1850 a vychádza z tých istých nemeckých vzorov.

Trestný poriadok súdny z roku 1896 ako prvý trestnoprocesný kódex v Uhorsku neodmietol súkromnú žalobu v jej celku. Dal jej nový rámec popri verejn ej žalobe a tým vytvoril dva vedľa seba existujúce a často spolupracujúce systémy. Súkromná trestná žaloba síce stratila svoje výsadné postavenie, ale nie svoje odôvodnenie v niektorých prípadoch. Tento systém sa zachoval na Slovensku až do roku 1850, keď sa celé trestnékonanie monopolizovalo štátom a došiel k ostrému rozchodu s právnou tradíciou. Tento systém prežíva do súčasnosti vzhľadom na dlhé obdobie monopolu štátu na trestnú žalobu.

Použitá literatúra:

- Bak, J. M.: The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. Volume 1, 1000 – 1301. Second revised edition, Idyllwild, California: Charles Schlacks, Jr., Publisher, 1999
- Beccaria, C.: O zločinoch a trestoch. Bratislava: Kaligram, 2009
- Beňa, J. – Gábriš, T.: Dejiny práva na území Slovenska I (do roku 1918). Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 2008
- Goncz, A. a kol.: MagyarNagylexikon. XV. diel, Budapešť: Kiadó, 2002
- Gábriš, T.: Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861. Monografická štúdia a historickoprávny komentár. Bratislava: ATTICUM,
- Hartl, F.: Grundlinien der österreichischen Strafrechtsgeschichte bis zur Revolution von 1848. In: Máthé, G. – Mezey, B.(eds.): Die Entwicklung der Österreichisch-ungarischen Strafrechtsgesetzgebung im XIX.–XX. Jahrhundert. Budapešť: Unió, 1996
- Holák, J.: Beda odsúdeným. Ako sa za feudalizmu súdilo na Slovensku. Bratislava.: Osveta, 1974
- Kerecman, P. – Maník, R.: História advokácie na Slovensku. Bratislava: EUROKODEX, 2011
- Klabouch, J.: Staré české soudnictví. Praha: Orbis, 1967
- Kuchta, J. – Schelle, K.: Historie a současnoststátníhozastupitelství. Brno: Masarykova univerzita, 1994
- Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VI. Pod osmanskou hrozbou. Osudy Slovenska od Albrechta Habsburského do tragickej bitky pri Moháči s prihliadnutím na začiatky renesancie v čase vlády Mateja Korvína. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2004
- Stipta, I.: Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice: nica, 2004
- Turek, A.: Státní zastupitelství v českých zemích v letech 1850-1959. In Sborník archivních prací, IX, 1959

Kontaktné údaje:

Mgr. Michal Považan, PhD.
michal.povazan@flaw.uniba.sk
Katedra právnych dejín
Právnická fakulta
Univerzita Komenského
Šafárikovo nám. 6
81000 Bratislava
Slovenská republika

POČIATKY PRÁVA SPOJENÝCH ŠTÁTOV AMERICKÝCH

Marta Rajková

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The American constitutional history does not begin with the adoption of the The Constitution of the United States of America in 1787. Already the colonies had to deal with the question what kind of law there will be applicable in the newly established settlements. The article embraces American constitutional history from the colonial period up to the acceptance of the written Constitution. Hereby I would like to describe the relationship of the colonies to English law before the War of Independence and the attitude of the new states towards it after they declared independence from the British Crown.

Abstrakt: Americké ústavné dejiny nezačínajú prijatím ústavy Spojených štátov amerických v roku 1787. Už v koloniálnom období bolo potrebné riešiť otázku systému práva nových zámorských usídlení. Príspevok sa venuje americkým ústavným dejinám od koloniálneho obdobia až po prijatie ústavy. Rada by som v ňom predstavila vzťah kolónií k anglickému právu pred americkou vojnou za nezávislosť i postoj novovzniknutých štátov po vyhlásení nezávislosti od britskej koruny.

Key words: American colonies, Declaration of Independence, common law, reception of law, legal continuity

Kľúčové slová: Americké kolónie, Deklarácia nezávislosti, common law, recepcia práva, právna kontinuita

1 ÚVOD

Spojené štáty americké prijali roku 1787 ústavu založenú na princípe demokracie a federalizmu, čo ju vtedy asi najmarkantnejšie vzdialilo od anglickej nepísanej ústavy a formy vlády. K ústave bolo zakrátko prijatých prvých desať dodatkov známych ako Bill of Rights, ktoré slúžili najmä ako garancie členských štátov voči federálnej vláde. V 19. a 20. storočí sa ústava rozšírila o ďalších sedemnať dodatkov. Ústava Spojených štátov amerických je považovaná za najvyšší zákon (supreme law), je preto zrejme, že Spojené štáty americké možno zaradiť medzi krajiny, ktoré majú tzv. písanú ústavu a teda všetky hierarchicky nižšie právne predpisy musia byť s ústavou v súlade. Predsa však musíme mať na pamäti, že hovoríme o anglo-americkom systéme práva, kde je prítomná určitá „nepísaná“ zložka ústavy vo forme sudcovskej tvorby práva. Najvyšší súd USA (US Supreme Court) má právomoc interpretovať ústavu a vysloviť nesúlad legislatívnych a výkonných aktov s ústavou a tým ich zrušovať. Vytvorila sa preto akási „živá ústava“, pretože najvyšší súd aplikuje široké ustanovenia písanej ústavy na stále nové prípady. Pri rozhodovaní si najvyšší súd vytvára interpretačné pravidlá, pomôcky a klauzuly, ktoré slúžia ako argumentačný podklad.¹ Takýmto spôsobom mohol najvyšší súd riešiť napríklad prípady týkajúce sa občianskych práv a slobôd, konkrétne rasovej neznášanlivosti raz ako v problém spadajúci pod XIV. dodatok a o osemdesiat rokov neskôr pod tzv. commerce clause článku 1.² Do americkej ústavy by som

¹ Napríklad substantive due process, commerce clause, necessary and proper clause a pod.

² Porovnaj (1) Tzv. prípady Civil Right Cases (1883), v ktorých išlo o rasovú diskrimináciu v oblasti školstva, ubytovacích, prepravných a reštauračných služieb. Najvyšší súd vtedy vyslovil protiústavnosť federálneho aktu Civil Rights Act (1875), ktorý diskrimináciu zakazoval. Odôvodnenie súdu vychádzalo zo XIV. dodatku ústavy tvrdiac, že v ňom nie je obsiahnutá právomoc Kongresu upravovať takéto súkromnoprávne vzťahy. (2) Prípady Heart of Atlanta v. United States 379 U.S. 241 (1964), Katzenbach v. McClung 379 U.S. 294 (1964), kde najvyšší súd opäť riešil prípady porušenia občianskych práv a slobôd. Tentokrát však subsumoval prípady pod commerce clause článku 1 a tým vyslovil, že federálny zákon Civil Rights Act (1964) je v súlade s ústavou. Argumentoval tým, že dotknuté právne vzťahy (išlo opäť o rasovú diskrimináciu vo sfére

napokon zaradila tiež federálne akty. Zjednodušene povedané, Spojené štáty americké majú písanú ústavu, ale ústavný život krajiny ju vyprofiloval do určitej nepísanosti.

Čo však možno povedať o ústavnom práve spred roku 1787? Spojené štáty americké si vydobyli nezávislosť od Británie už v roku 1776. Vrátiť sa ale môžeme až do koloniálneho obdobia. Totižto aj jednotlivé postupne vznikajúce kolónie museli mať určitý právny poriadok, právne regulovať spoločenské vzťahy a riešiť vyskytujúce sa právne problémy. Otázka znie, ako ich právo vzniklo a čo bolo jeho obsahom. Nadviazali, recipovali právo britské a teda je americká ústava kontinuálna s britskou? Alebo vzniklo právo spojených štátov amerických takpovediac zdola?

2 AMERICKÉ PRÁVO DO ROKU 1787

Počiatky amerického práva si ukážeme jednak v období koloniálnom, teda keď americké kolónie ešte spadali pod britskú korunu, jednak po prelomovej vojne za nezávislosť v roku 1776 do prijatia ústavy.

2.1 Severoamerické kolónie

Anglické kolónie v Severnej Amerike boli na začiatku len akési spoločenské experimenty. Vznikali nezávisle od seba a z rôznych politických, náboženských či ekonomických dôvodov. Prvým stálym usídlením bola Virginia, keď kolonisti v roku 1607 založili mesto Jamestown. Virginiu sa však podarilo založiť vďaka londýnskej obchodnej spoločnosti (Virginia Company), ktorá od kráľa dostala právo kolonizovať a spravovať ju. Virginia teda mala svoju formálnu chartu. Začiatky tejto kolónie neboli práve najúspešnejšie. Z osôb transportovaných z Anglicka do Virginie do roku 1622 prežilo len 20 percent. Príčinou boli najmä tuhé zimy a nedostatok potravín. Pravda, prví kolonisti boli najmä anglickí gentlemeni, síce dobrodruhovia, ale odmietajúci tvrdo pracovať a nižšia sociálna vrstva, tulákov, žobrákov, deviantov pozberaných v uliciach Londýna, často aj oklamáných a dotiahnutých do Severnej Ameriky, ktorí sa namiesto pestovania obilnín tiež radšej venovali hľadaniu zlata. Pred úplným fiaskom zachránila Virginiu zmena, keď Virginia Company povolila kolonistom vlastniť pôdu, čo ich motivovalo k poľnohospodárstvu omnoho viac ako keď všetko spravovala spoločnosť. Virginia sa napokon vzchopila aj vďaka úspešne sa rozrastajúcemu exportu tabaku. Bola to kolónia viac-menej izolovaných plantáží, nemala integrovaný komunálny život, spoločné školy, kostoly.

Okolo zálivu Massachusetts vznikla z úplne iných dôvodov kolónia Nové Anglicko (New England). V roku 1620 prišla na lodi Mayflower posádka separatistických Puritánov. Išlo o silne veriacich ľudí, preto ich vlastná cirkevná správa (kongregačná) sa premietla do samotej miestnej správy. Kolónia si vytvárala svoje orgány, volebné právo mali slobodní vlastníci pôdy, muži bez ohľadu na výšku majetku, čo sa líšilo od vtedajšej anglickej verzie. Politická moc bola využívaná na vynútenie cirkevných pravidiel. Nestrpeli medzi sebou akýchkoľvek reformátorov a deviantov náboženskej doktríny, čo postupne viedlo k odčleneniu a vzniku nových kolónií – napríklad Providence (dnešný Rhode Island). Rhode Island získal chartu, ktorá zakotvovala náboženskú slobodu vrátane judaizmu, a zakazovala cirkevnú daň i zásah miestnej správy do praktizovania náboženstva. Nové Anglicko bolo v určitom zmysle tiež sociálnym experimentom so silnými spoločenskými väzbami a komunálnou správou odvodenou od cirkevných kongregácií.

Ešte by som spomenula kolóniu Maryland založenú chartou Karola I. v roku 1632. Kolónia vznikla z iniciatívy Sira Calverta ako priestor pre rozmach i útočisko pre anglických a írskych katolíkov a jej centrom sa stalo St. Mary's City. Mnoho z prvých kolonistov však predsa boli protestanti, čo v nasledujúcich rokoch viedlo k nepokojom.³

Kolónie zakladala sama britská Koruna alebo spoločnosti bohatých investorov. Odrzkadľovalo sa to potom v koloniálnych správach: časť kolónií bola kráľovská, teda patrila Korune, ostatné boli súkromné (do 18. storočia prevažoval pomer súkromných kolónií).⁴

Faktom je, že novovzniknuté americké kolónie mali bližší vzťah k Anglicku než k sebe navzájom, a to vo všetkých smeroch. Vývoj ich právneho systému bol individuálny a osobitý v každom prípade, každá jedna kolónia riešila otázku právneho poriadku po svojom a nezávisle od susedných usídlení. Ani recepcia *common law*, ku ktorej neskôr explicitne došlo, sa neuskutočnila podľa jedného vzoru, neexistovala žiadna univerzálna recepčná doktrína.

---

ubytovacích a reštauračných služieb) sú relevantné pre obchod, pričom regulovanie medzištátneho a medzinárodného obchodu spadá predsa do kompetencie kongresu.

³ ROSS, D.: *American History & Culture*, s. 9-21; TAYLOR, A.: *American Colonies*, s. 117-137.

⁴ TAYLOR, A.: *American Colonies*, s. 137.

V takzvaných chartách či výsadných listinách (*royal/colonial charters*) bola kolóniám udelená určitá miera slobody. Nebola však neobmedzená. Britská Koruna okliešnila koloniálne správy pod podmienkou, že ich právo „*nesmie byť v rozpore s právom a zákonmi Anglického kráľovstva*“.⁵ Tieto koloniálne charty však bližšie nevymedzovali čo znamená nebyť v rozpore s anglickým právom. Citovaná fráza bola pomerne ambivalentná, nakoľko koloniálne zákony sa samozrejme mohli a aj sa fakticky často odchýlili od anglického *common law*, ibaže britská koruna mala prostredníctvom kráľovskej rady (*Privy Council*) právo vyhlásiť ich za neplatné, v prípade ak boli v rozpore s britským záujmom.⁶ Ani jedna koloniálna charta explicitne nestanovila povinnosť organizácie súdnictva podľa anglického vzoru, ani že súdy sa majú držať pravidiel *common law*.⁷ Británia sa v skutočnosti príliš neangažovala v implementácii *common law* do právnych poriadkov kolónií. To, ako sa usídlenia s právom vyrovnali, bolo prevažne ich vlastným záujmom a iniciatívou. „*Anglická vláda bola priveľmi zaneprázdnená dôležitejšími záležitosťami – ako urobiť z kolónií výnosné zložky obchodného systému – než aby mohla venovať pozornosť vnútorným právnym otázkam.*“⁸

2.2 Spojené štáty americké

Je zrejmé, že jednotlivé kolónie od počiatku reálne aplikovali anglické *common law*, aj keď jeho konkrétny obsah je trochu hmlistý. Viac konkrétnosti neprinesla ani Deklarácia nezávislosti. 4. júla 1776 sa trinásť kolónií vyhlásilo za slobodné a nezávislé štáty, oslobodené od podriačia Britskej Koruny a vyslovilo sa za zrušenie akéhokoľvek politického spojenia medzi nimi a Veľkou Britániou.⁹ Deklarácia bola právne nezáväzný dokument, vyhlásenie, ktoré neustanovilo formu vlády ani právny poriadok. Jedno je však isté. „*Oslobodenie sa od Anglicka sa podarilo bez opustenia slobodných a pradávnych princípov anglickej ústavy. Deklarácia nezávislosti nepoprela princípy anglickej ústavy. (...) Američania boli natoľko pohltení v Commonwealth tradícií anglického radikalizmu, že ani zavrnutie monarchie a ustanovenie republikanizmu neznamenalo zreteľné odmietnutie prastarej ústavy.*“¹⁰ Novovzniknuté štáty však neboli jednotné čo sa týka inklinácie k aplikovaniu *common law*. Kým niektoré by ho boli najradšej vykorienili (napríklad štáty New Jersey a Kentucky), iné sa ho vďačne držali. Napokon, spomínané právo bolo už takmer dvesto rokov vryté do amerického právneho povedomia a sotva by sa im bolo podarilo zbaviť sa ho.¹¹

Čo konkrétne Američania aplikovali z *common law*? Zoznam právnych princípov, s ktorými sa stotožnili a považovali ich za svoje, by sme nenašli. Deklarácia predsa obsahuje minimálne jedno explicitné ustanovenie v tejto súvislosti. Aj keď kolónie odmietli politicko-právny zväzok s britskou Korunou, odmietli monarchiu, zároveň sa hlásili k niektorým typicky anglickým právnym princípom: medzi krivdami a bezprávím, ktorého sa kráľ – tyran voči kolóniám dopustil, uviedli, že ich mnohokrát zbavil výhod porotného súdneho procesu.¹² Z toho vyplýva, že súdne konanie pred

⁵ LIEBERMAN, J. K.: Milestones! 200 Years of American Law: Milestones in Our Legal History, s. 10; STOEBUCK, W. S.: Reception of English Common Law in the American Colonies. In: 10 Wm. & Mary L. Rev. (1968), s. 396. Dostupné na internete: <<http://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol10/iss2/7>> [cit. 2012-1-13].

⁶ LIEBERMAN, J. K.: Milestones! 200 Years of American Law: Milestones in Our Legal History, s. 10.

⁷ STOEBUCK, W. S.: Reception of English Common Law in the American Colonies. In: 10 Wm. & Mary L. Rev. (1968), s. 396. Dostupné na internete: <<http://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol10/iss2/7>> [cit. 2012-1-13].

⁸ STOEBUCK, W. S.: Reception of English Common Law in the American Colonies. In: 10 Wm. & Mary L. Rev. (1968), s. 417-418. Dostupné na internete: <<http://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol10/iss2/7>> [cit. 2012-1-13].

⁹ „*That these United Colonies are, and of Right ought to be Free and Independent States; that they are Absolved from all Allegiance to the British Crown, and that all political connection between them and the State of Great Britain, is and ought to be totally dissolved (...).*“ UNITED STATES DECLARATION OF INDEPENDENCE. Dostupné na internete: <http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html> [cit. 2012-1-13].

¹⁰ WOOD, G. S.: **The creation of the American Republic, 1776-1787**, s. 45.

¹¹ LIEBERMAN, J. K.: Milestones! 200 Years of American Law: Milestones in Our Legal History, s. 16.

¹² „*For depriving us in many cases, of the benefits of Trial by Jury.*“ UNITED STATES DECLARATION OF INDEPENDENCE. Dostupné na internete: <http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html> [cit. 2012-1-13].

porotou považovali za inherentnú súčasť svojho práva. „Prvý kontinentálny kongres v roku 1774 vyhlásil, že americký ľud má nárok na anglické *common law*.“¹³

Otázku recepcie anglického *common law* jednotlivé štáty napokon riešili vo svojich ústavách prostredníctvom ústavnej doložky alebo v osobitných recepčných štatútoch:

Napríklad ústava štátu New York z 20. apríla 1777 obsahovala nasledovnú klauzulu – recepčnú doložku: „Tie časti anglického *common law*, anglických zákonov a aktov zákonodarcu kolónie New York, ktoré spoločne tvorili právo predmetnej kolónie k 19. aprílu roku 1775, budú aj naďalej tvoriť právo tohto štátu (...) Všetky časti uvedeného *common law*, uvedených zákonov a aktov, ktoré by mohli mať za cieľ ustanoviť alebo zachovávať akúkoľvek denomináciu kresťanstva (...) a nadvládu, zvrchovanosť, vládu alebo prerogatíva konštatované či vykonávané kráľom Veľkej Británie jeho predchodcami nad kolóniou New York a jej obyvateľmi, alebo ktoré sú v rozpore s touto ústavou, sa týmto odvolávajú a odmietajú.“¹⁴

Recepčným štatútom zo dňa 28. januára 1777 riešil otázku recepcie anglického práva štát Pensylvánia takto: „Všetky práva a zákony, ktoré boli platné a účinné voči obyvateľom spomínanej provincie k štrnástemu dňu uplynulého mája budú platné a účinné voči obyvateľom tohto štátu počnúc desiatym dňom budúceho februára (...) a *common law* ako aj zákonodarné akty Anglicka doteraz účinné v spomínanej provincii, ibaže by bolo odteraz ustanovené inak.“

Južná Karolína prijala už 12. decembra 1712 koloniálny akt, v ktorom vymenovala preberané anglické štatúty a tiež stanovila, že „všetky časti anglického *common law*, pokiaľ nie sú zmenené hore uvedenými zákonmi alebo odporujúce príslušným stanovám, obyčajom a právam tejto provincie (s výnimkou určitých prvkov feudálneho práva a cirkevného práva) sa týmto ustanovujú a vyhlasujú za rovnako účinné v rámci tejto provincie ako v Anglickom kráľovstve.“ Akt bol neskôr inkorporovaný do ústavy Južnej Karolíny.¹⁵

Aj naďalej ostalo nejasné, ako sa má *common law* interpretovať. V zásade platilo pravidlo, že americké štáty neakceptovali anglické *common law* bezpodmienečne, ale s prihliadnutím na miestne pomery a tradície. Inými slovami, prebrali skôr „*common law metódu* – právomoc sudcov opierať sa o nekodifikované právo (t.j. právo nepochádzajúce od zákonodarného zboru) – a nie o konkrétne výsledky, ku ktorým anglickí sudcovia kedysi dospeli.“¹⁶

Od zákazu stanoveného v koloniálnych chartách, totiž, že koloniálne právo nesmie odporovať anglickému právu, dospelo americké právo – aj keď sprevádzané ambivalentnými názormi¹⁷ – napokon k posunu, keď *common law* pokračovalo na novom kontinente v takpovediac

¹³ LIEBERMAN, J. K.: Milestones! 200 Years of American Law: Milestones in Our Legal History, s. 16.

¹⁴ Citované podľa: STOEBUCK, W. S.: Reception of English Common Law in the American Colonies. In: 10 Wm. & Mary L. Rev. (1968), s. 421-422. Dostupné na internete: <<http://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol10/iss2/7>> [cit. 2012-1-13].

¹⁵ Citované podľa: STOEBUCK, W. S.: Reception of English Common Law in the American Colonies. In: 10 Wm. & Mary L. Rev. (1968), s. 422. Dostupné na internete: <<http://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol10/iss2/7>> [cit. 2012-1-13].

¹⁶ LIEBERMAN, J. K.: Milestones! 200 Years of American Law: Milestones in Our Legal History, s. 19.

¹⁷ V atmosfére okolo americkej vojny za nezávislosť zohralo rolu aj dielo Sira Williama Blackstonea. Išlo o akýsi sumár anglického *common law*. Blackstone rozlišoval medzi prvookupovanými krajinami, predtým neobývanými, kde anglické právo okamžite vstúpilo do účinnosti. Druhú skupinu tvorili krajiny porazené alebo postúpené zmluvou, ktoré už mali svoje pôvodné právo, a preto anglické *common law* tam podľa Blackstonea nemalo automaticky účinnosť. Do tejto skupiny zaradoval aj americké kolónie, ktoré boli podľa neho domínie závislé od materskej krajiny, ale predsa od nej oddelené. Usadlíci si so sebou zobrali len toľko z anglického práva, koľko bolo aplikovateľné na ich vlastné podmienky rastúcej kolónie. Pravda bude niekde uprostred, nakoľko niektoré časti novej zeme boli naozaj podrobené, kým iné boli získané originárne alebo tiež mierovou zmluvnou cestou od pôvodného obyvateľstva. Ťažko by sa aj určila línia medzi obývaným a neobývaným územím, nakoľko Indiáni nežili geograficky kompaktné, ako európske štáty. BILDER, M. S.: The Transatlantic Constitution: Colonial Legal Culture and the Empire, s. 39; BLACKSTONE, W.: Blackstone's Commentaries on the Laws of England, s. 79; STOEBUCK, W. S.: Reception of English Common Law in the American Colonies. In: 10 Wm. & Mary L. Rev. (1968), s. 418-419. Dostupné na internete: <<http://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol10/iss2/7>> [cit. 2012-1-13].

americkom duchu, v americkej tradícii. Recipovala sa *common law* tradícia a nie substancia práva. Išlo o recepciu čiastočnú, pretože *common law* sa neprebralo kompletne ako celok. O čiastočnej recepcii možno hovoriť nielen vnútri, v rámci *common law*, ale aj v širšom kontexte. Sir Edward Coke v 17. storočí totižto rozlišoval pätnásť rôznych systémov práva, medzi nimi *common law*, *equity*, námorné právo či cirkevné právo.¹⁸ *Common law*, o ktorého recipovaní sme vyššie hovorili, bolo teda len jedným z druhov práva. Vzhľadom na politicko-právne zmeny po vojne za nezávislosť sa recepcia pochopiteľne nemohla týkať prerogatív Koruny, ani *equity* či cirkevného práva a pod.

V roku 1787 už bola prijatá ústava Spojených štátov amerických a pozíciu Privy Councilu nad kolóniami prebrali postupne federálne sudy¹⁹ a ich právomoc preskúmať ústavnosť aktov legislatívy a exekutívy (tzv. *judicial review*, ktorého základy siahajú späť k prípadu *Marbury v. Madison*).

3 ZÁVER

Od roku 1787 je potom otázka continuity americkej ústavy jasná. Písanú ústavu Spojených štátov amerických možno novelizovať len za splnenia striktných formálnych podmienok. V prípade písanej ústavy je formálna kontinuita potrebná a dostatočná pre legitimitu štátnej moci a kontinuitu právneho poriadku. Pred prijatím ústavy však hovoríme najprv o kolóniách a od roku 1776 o novovzniknutých štátoch, ktoré boli výsledkom revolučného diania, spravovali sa vlastnými legislatívnymi aktmi a recipovaným *common law* prispôbeným miestnym pomerom. O formálnej kontinuite tu nemá význam hovoriť, pretože kontinuita zanikla zospodu revolúciou. Lenže zároveň neodmietli anglické právo ako celok, iba nadvládu koruny. Materiálna kontinuita teda prichádza do úvahy, ale samozrejme nie celého právneho poriadku, keď tak v zmysle pokračovania *common law* (resp. jeho princípov), ako jedného z mnohých druhov práv známych v Anglicku. A to nás privádza k otázke fundamentálneho práva, t.j. čo boli základné princípy anglickej ústavy, ktoré pretrvali v americkom práve? Aj keby sa nám podarilo vyexcerpovať anglické fundamentálne právo a porovnať ho s americkým právom, identita by bola pravdepodobne len čiastočná. Princípy anglickej ústavy, ktoré v práve Spojených štátov amerických pretrvali slúžili skôr ako návod a vzor, pokračovalo sa skôr v metodologickom postupe, než v konkrétnych právnych pravidlách.

Použitá literatúra a pramene:

- BILDER, M. S.: *The Transatlantic Constitution: Colonial Legal Culture and the Empire*. Cambridge, MA/London: Harvard University Press 2004. 291 s. ISBN 978-06-7402-094-8.
- BLACKSTONE, W.: *Blackstone's Commentaries on the Laws of England*. Volume I, Wayne Morrison (ed.) London/Sydney: Cavendish Publishing, 2001.
- LIEBERMAN, J. K.: *Milestones! 200 Years of American Law: Milestones in Our Legal History*. New York: Oxford University Press, 1976. 422 s. ISBN 978-01-9519-881-2.
- ROSS, D.: *American History & Culture. From the Explorers to Cable TV*. New York: Peter Lang Publishing, 2000. ISBN 0-8204-4861-3.
- STOEBUCK, W. S.: *Reception of English Common Law in the American Colonies*. In: 10 Wm. & Mary L. Rev., 1968, s. 418-419. Dostupné na internete: <<http://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol10/iss2/7>>.
- TAYLOR, A.: *American Colonies. The settling of North America*. Penguin Books, 2001. ISBN 978-0-14-200210-0.
- UNITED STATES DECLARATION OF INDEPENDENCE. Dostupné na internete: <http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html> [cit. 2012-1-13].
- WOOD, G. S.: *The creation of the American Republic, 1776-1787*. New York: Norton, 1972.

¹⁸ LIEBERMAN, J. K.: *Milestones! 200 Years of American Law: Milestones in Our Legal History*, s.

6.

¹⁹ BILDER, M. S.: *The Transatlantic Constitution: Colonial Legal Culture and the Empire*, s. 193.

Kontaktné údaje:

Mgr. Marta Rajková

Marta.Rajkova@flaw.uniba.sk

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. 6

81000 Bratislava

Slovenská republika

GERMAN LEGAL SCHOLARSHIP COQUETTING WITH “POSITIVE LAW” DURING THE NINETEENTH CENTURY

Siriteanu Lorena-Elena

“Al. I. Cuza” University, Faculty of Law

Abstract: This article aims to explore the meanings of the expression “positive law” in the German legal tradition of the nineteenth century. In this endeavor, the paper presents comparatively the positions of the representatives of the most influent German legal schools with regard to what they used to refer to under the name of “positive law.” The main focus lies in observing the evolution of the expression of “positive law” within the representatives of the Historical Law School of Jurisprudence, starting with Gustav Hugo, surprising the differences of understanding by the Romanists headed by Savigny, and Germanists, in the view of Karl Friedrich Eichhorn and Georg Beseler. In this regard, the purpose of the article is to discuss about the role German School of Historical Law played in the foundation of the legal positivism. Furthermore, the article deals also with questions about “positive law” within the “Pandektenwissenschaft” scholarship, recalling Georg Friedrich Puchta and Bernhard Windscheid and surprises the codification of the “spirit of the Volk” into positive law by “Begriffsjurisprudenz”, respectively the Jhering and the reaction against this former doctrine. In the end, the discourse on “positive law” varies according to the interests and concerns of the dominant scholars of the time which may represent another evidence that the system of positive law is in permanent change.

Key words: German Historical School, nineteenth century, positivism, Savigny, Jhering, Wolff

Prior to the “*Gesetzpositivismus*” or “*Legal positivism*” and the Kelsian “*pure theory of law*”, the science of positive law had its debut and blossom at the beginning of the nineteenth century within the German Historical School of Law, and the branches emerged from it. However, this article does not present the rise and evolution of the legal positivism, but how the German scholarships approached the concept of “*positive law*” before the codification.

The interest of the paper consists in exploring the meanings of the expression of “*positive law*” and arguing on the phenomena of positive law’s evolution under different theories of the sources of law.

Applying the historical method consecrated and followed by the German Historical School, for the examination of the Roman creation so-called the science of positive law, it must be started with its original source the “*Law of Nature*”, presently known as the “*Reason of Law*”.

Prior to the appearance and rise of legal positivism during nineteenth century, the early German Enlightenment in the legal field is present through the Christian Wolff’s school of natural law. In the view of this doctrine, the relationships between men are governed by the natural law which is founded on the nature of man. Since man is the creation of God, then natural law has its ultimate foundation in God. Though acknowledging the natural law as the source of the legal norms, Wolff and his followers, assign absolute authority to positive law understood as the law emanated from the state. Therefore, it may be noted a first difference between the natural law and positive law as understood by the Wolffian school consisting in the relative character of the positive law derived from a certain state’s authority.

Opposing to the Wolffian school, the German Historical School of Law, inspired by the Kantian philosophy, criticizes the natural law theory regarding the dependence between the law and the individual will and stands for the connection between the law and the national conscious of a legal community.

In this sense, the leader of the German Historical School of Law, Fr. K. von Savigny restores the Roman theory about the positive law by reminding the means by which a person is attached to a particular positive law. Having in mind that “*the positive law itself had its seat in the people as a*

great natural whole, or in an ethnical (volksmässig) subdivision of this whole"¹, then, its evolution may be compared to the evolution of the language, religion or human habits.

On the other side, Rudolf von Jhering, the founder of *Begriffsjurisprudenz*, though accepting the theory of the organic growth of the positive law formulated by Savigny, he rejects the idea of a peaceful and automatic development of the law.

In this sense, according to Jhering, the law is not anything but a living force, it is under no circumstance a simple chain of thoughts, ideas. Thus, we interpret his perspective is that of a law as a living organism, an entity above thoughts, independent of them, that has a life of its own, interacts with alike entities and changes in an autonomous way. As a consequence law is the result of a struggle in a given context, a community, the state.

Nevertheless the separation from the subject that perceives the law is not absolute, there is no such separation or autonomy as to distinct entity from subject in a platonic way. Law is a living body but it does not exist in a world of sheer thoughts, it cannot be explained outside a certain context.

a) Savigny's conception upon the positive sources of law

By fixing the source of the law as the consciousness of the people, Savigny goes beyond its predecessor, Gustav Hugo, the founder of the German Historical School of Law, because, based on the fact that people by their collective will form the state, then, "it is only another expression of the same truth, when we say that law has its seat in the state, or in a particular organic part of the state"². Therefore, not only that improves the historical method consecrated by Hugo, but Savigny becomes the precursor of the legal positivism.

For supporting its demonstration concerning the connection between the law and the national consciousness, Savigny promotes an innovative theory about the structure of the law: "Law is henceforth more artificial and complex, since it has a twofold life; first, as part of the aggregate existence of the community, which it does not cease to be; and secondly, as a distinct branch of knowledge in the hands of the jurists."³

Therefore, in order to facilitate the understanding of the law as a [upper dimension] of the "Volkgeist" and explain the development of the legal phenomena, Savigny, introduces two elements as components of the law, as follows: "the political element" represented by the connection of law with the general existence of the people, and the "technical element" designated by the distinct scientific existence of law.

Since the "the true governing source of law is misunderstood as it then appears under the most opposite names, sometimes as natural law (*Naturrecht*), sometimes as jurisprudence, sometimes as analogical law"⁴, in the view of Historical School of Law, the sources of law are chronologically distinguished as the consciousness of the people followed by the jurists.

In the first place, placing the "foundation" of the law in the common consciousness of the people, the evolution of the law is strictly limited to the "intellectual" development and the grade of civilization of a nation. Under this point of view, not only that the law is relative and regionalized, but it may be challenged the idea that the progress of a community depends upon how the scientific aspect of law folds to reality, since "law has no-self dependent existence; on the contrary, its essence is the life of man itself, viewed on one particular side"⁵.

Subsequently, Savigny argues that within the development of law and the progress of civilization, the legal common sense of the people is replaced by the jurists as the representatives of the community in this aspect⁶. This is also explained by the increase of the complexity of requests for serving the administration of the law, so "a kind of legislation may be introduced, which comes to the aid of custom, removes these doubts and uncertainties, and thus brings to the light, and keep pure, the real law, the proper will of the people."⁷.

¹ C. F. von Savigny, *A treatise on the Conflicts of Laws, and the limits of their operation in respect of place and time*, T.&T Clark, Law Publishers, Edinburgh, 1869, p. 15.

² *Idem*, p. 15.

³ F. C. von Savigny, *Of the vocation of our age for legislation and jurisprudence*, Littlewood & Co. Old Bailey, London, 1831, p. 28.

⁴ *Idem*, p. 40.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 28.

⁷ *Ibidem*, p. 33.

The course of law in history starts with the custom and popular faith, and continues by "jurisprudence, - everywhere, therefore, by internal silently – operating powers, not by the arbitrary will of a law-giver"⁸.

When contemplating the nature of positive law through its evolution in time, Savigny concludes that this "does not happen to be one and the same all over the world, but varies with each nation and state; being derived in every community, partly from principles common to mankind, and partly from the operation of special agencies. It is the diversity of positive laws which makes it necessary to mark off for each, in sharp outline, the area of its authority, to fix the limits of different positive laws in respect to one another."⁹

In other words, "yet it is of the essence of positive law not to remain stationary, but to be in continual progress and development (c); and hence secular variation is one of its recognized characteristics."¹⁰

In respect of the organic growth of law, as the Historical School promotes, it may be ascertained that at same time amongst the same people, law will be natural law, in the sense of the "Volkgeist" legacy or, much better, tradition, and learned law, as the rules promoted by the jurists in their capacity of representatives of the legal community.

b) Ihering's view of the organic development of positive law

Some differences are to be observed here by comparison to Savigny or Puchta's perspectives over positive law. The birth of law and its continuous formation do not happen "per se" or "ex officio", but they are the result of constantly pushing the boundaries of one society's perspective over morality. Rights are not gained and liberties are not unveiled and established, unless there is a struggle. The law is the result of this constant fight, "any change in the system of law is made in violation of a particular right or interest" and "The law cannot rejuvenate and evolve, unless it cuts any connection with the past", according to Ihering.

The law and its formation cannot be separated from a state, a community within which the law appears and is being shaped. It may be understood that Ihering suggests that there is not an universal type of positive law, but this depends the number of the states or, generally speaking, on the nations, communities with certain characteristics. Therefore, each state has its own law that reflects certain tendencies, embodying the clash of certain factors.

The power of a nation has the same meaning the nation's power of law. Consequently an imposed law, originating outside from a community shall not be understood by its subjects, it is the effect of the so called empty shell theory. "The nation does not understand its Law and the Law does not understand its people" elaborated by Ihering when probably observing the nineteenth century trends in Europe, namely the tendency of newly formed nations to adopt a foreign country entire legal system.

In conclusion, the discourse on "positive law" varies according the interests and concerns of the dominant scholars of the time which may represent another evidence that this concept is in permanent change.

Bibliography

- Bryce, James, *Studies in history and jurisprudence*, Ed. Clarendon Press, Oxford, 1901.
Berolzheimer, Fritz, *The World's Legal Philosophies*, Ed. A.M. Kelley, New York, 1909.
Gareis, Karl, *Introduction to the Science of Law. Systematic survey of the law and principles of legal study*, Ed. The Boston Book Company, Boston, 1911.
Hannis Taylor, *The Science of Jurisprudence*, The Macmillan Company, New York, 1908.
Huebner, Rudolph, *History of Germany private law*, Ed. Boston, Little, Brown, & co., Boston, 1918, volumul 4.
Jhering von, Rudolf, *The struggle for law*, Callaghan & Company, Chicago, 1915.
Korkunov, Nikolaï, Mikhaïlovich; Hastings, William, Granger, *General Theory of Law*, Ed. Boston Book Co., Boston, 1914.

---

⁸ *Ibidem*, p. 30.

⁹ Savigny von, Frederick, Charles, *A treatise on the Conflicts of Laws, and the limits of their operation in respect of place and time*, T.&T Clark, Law Publishers, Edinburgh, 1869, pp. 5-6.

¹⁰ *Idem*, pp. 6-7.

- Lerminier, M. E., *Introduction générale. L'histoire du droit*, Ed. Alexandre Mesnier, Place de la Bourse, 1829.
- MacDonell, John, Sir, *Great jurists of the world, from Papian to Von Ihering*, Ed. Boston, Little, Brown, & co., Boston, 1914, vol. 2.
- Miraglia, Luigi, *Comparative Legal Philosophy, in its Application to Legal Institutions*, Ed. The Boston Book Company, Boston, 1912.
- Pollock, Frederick, Sir, *Essays in jurisprudence and ethics*, Ed. London, Macmillan, Londra, 1882.
- Savigny von, Frederick, Charles, *Of the vocation of our age for legislation and jurisprudence*, London, Littlewood & Co. Old Bailey, 1831.
- Savigny von, Frederick, Charles, *A treatise on the Conflicts of Laws, and the limits of their operation in respect of place and time*, T.&T Clark, Law Publishers, Edinburgh, 1869.
- Wigmore, John – Henry, *A general survey of events, sources, persons, and movements in continental legal history*, Ed. Boston, Little, Brown, & co., 1912, vol 1.

Contact information:

Phd. Siriteanu Lorena
lorena.siriteanu@gmail.com
“Al. I. Cuza” University, Faculty of Law
No. 18, Mircea cel Batran
Iasi
Romania

VÝVOJ PROKURATÚRY A JEJ MIESTO V SYSTÉME ORGÁNOV ŠTÁTU NA NAŠOM ÚZEMÍ V ROKOCH 1945-1989¹

Martin Skaloš

Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta

Abstract: The article gives an overview of the historical development of the State Attorney's Office and the Prosecutor's Office on our territory (i.e. in the former Czechoslovakia) since 1945 until 1989. It deals with the legislation, development and tasks of the Public Prosecutor's Office. The development began with the reception of the Austrian State Attorney's Office and also the Institute of the Hungarian Public Prosecution Service into the structure of the state apparatus of the first Czechoslovak republic. More substantial changes occurred especially in 1948 and later in the years 1952 to 1956, at a time when the territory has been marked by policy of socialism. The article analyzes individual time periods of the Prosecutor's Office, prior to the change of political regime in 1948, through following periods typical for a new political structure jointed with socialistic development of law.

Abstrakt: Príspevok podáva prehľad historického vývoja štátneho zastupiteľstva a prokuratúry na našom území (t.j. v bývalom Československu) od roku 1945 až do roku 1989. Zaoberá sa právnou úpravou, vývojom, organizáciou a úlohami prokuratúry. Vývoj sa začína recepciou rakúskeho štátneho zastupiteľstva a inštitútu uhorskej prokuratúry do štruktúry štátneho aparátu prvej Československej republiky. Zásadnejšie zmeny nastali obzvlášť v roku 1948 a neskoršie v rokoch 1952 až 1956, teda v období, keď naše územie bolo poznačené politikou socializmu. V príspevku sú analyzované jednotlivé časové obdobia prokuratúry, predchádzajúce zmene politického režimu v roku 1948, ako aj nasledovné obdobia typické pre novú politickú garnitúru spojenú so socialistickým vývojom práva.

Key words: the Prosecutor's Office, the evolution of the Public Prosecutor's Office, the organization, the scope, the prosecutor, Czechoslovakia

Kľúčové slová: štátne zastupiteľstvo, vývoj prokuratúry, Československo, organizácia prokuratúry, pôsobnosť prokuratúry, prokurátor, dozor prokurátora.

1 ÚVOD

Úrad verejnej žaloby mal na našom území rôzne názvy. Po vzniku samostatného československého štátu bol pomenovaný ako štátne zastupiteľstvo a od roku 1948 bol tento úrad premenovaný na prokuratúru.

Rozsah oprávnení, ktorými tieto úrady disponovali, sa v priebehu vývoja menil. K podstatnému rozšíreniu oprávnení došlo v roku 1948 na základe zákona o zľudovení súdництва. Tak bola začatá etapa vývoja prokuratúry na našom území po vzore Sovietskeho zväzu. Nová sústava úradov verejnej žaloby začala byť inštitucionalizovaná bez ministra spravodlivosti, ktorý dovtedy stál na čele sústavy. Postavenie generálneho prokurátora bolo do roku 1948 obmedzené iba na niekoľko málo oprávnení. Začal nadobúdať na význame a na čelo prokuratúry sa postavil v roku 1952. Stalo sa tak na základe zákona o prokuratúre. Išlo však o nepostačujúcu právnú úpravu, ktorá bola nahradená novým zákonom v roku 1956. Komplexná právna úprava prokuratúry bola vykonaná zákonom č. 60/1965 Zb. a zákonom č. 20/1970 Zb.

Prokuratúra nielen stíhala trestné činy podľa trestného zákona či zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky, ale na rozdiel od štátneho zastupiteľstva vykonávala tzv. všeobecný dozor. Prokurátori disponovali mnohými oprávneniami. Tým bola činnosť prokuratúry širšia, než tomu bolo pri štátnom zastupiteľstve. Práve vďaka tomu existencia a činnosť prokuratúry bola

¹Tento príspevok je výsledkom riešenia grantového vedeckého projektu KEGA č. 003TTU-4/2012 s názvom „Formácia podnikateľských schopností študentov spojená s reformnou optimalizáciou výučby dejín štátu, prameňov práva a právnych inštitútov.“

účinnou pri ochrane záujmov štátu. Sama previazanosť s politickým aparátom bola na škodu účinnému prostriedku, akým prokuratúra nepochybné bola.

2 ČINNOSŤ A ZMENY PROKURATÚRY PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE

V roku 1918 bol vydaný zákon č. 11/1918 Zb. z. a n. o zriadení samostatného československého štátu, ktorý ponechal všetky dovtedajšie zemské a ríšske zákony platné na území Rakúsko-Uhorska dočasne v platnosti a ustanovil, že všetky úrady dočasne úradujú a konajú podľa doterajších platných zákonov a nariadení. Po úpravách vykonaných zákonom č. 201/1928 Zb. z. a n. fungovali v predmníchovskej republike tieto orgány žaloby: Generálna prokuratúra, zriadená pri Najvyššom súde, vrchné štátne zastupiteľstvá, zriadené pri vrchných súdoch a štátne zastupiteľstvá, zriadené pri krajských súdoch.

Organizácia a činnosť súdov a úradov verejnej žaloby bola po oslobodení Československa obnovená v rovnakom rozsahu a usporiadaní, v akom bola pred okupáciou. Stalo sa tak dekrétom prezidenta republiky z 19. 9. 1945 č. 79/1945 Sb. a výnosom ministerstva spravodlivosti z 9. 10. 1945 č. 16623, č. 3/1945 m. v.

Už dňom 5. 5. 1945 boli vylúčené z používania všetky predpisy trestného a procesného práva z obdobia neslobody, t.j. od 30. 9. 1938 do 4. 5. 1945.² Podľa dekrétu prezidenta republiky o obnovení právneho poriadku z 3. 8. 1944³ bolo možné meniť tie rozhodnutia súdov, ktoré boli vydané v rámci právnych predpisov odporujúcich zásadám československej ústavy. Návrhy v tomto smere podával verejný žalobca a to aj v prospech odsúdeného. Povinnosťou štátneho zastupiteľstva bolo tiež vykonať patričné zmeny v registri trestov.

Oproti vojnovému obdobiu sa obmedzila činnosť štátneho zastupiteľstva v oblasti práva rodinného. Výnosom ministerstva spravodlivosti č. 8/1946 m. v. zanikla ich žalobná legitímácia pri určovaní rodného pôvodu nemanželských detí alebo pri sporoch o zapretie manželského pôvodu dieťaťa. Pripadla im naopak dôležitá činnosť v súvislosti so sťahanim a potrestaním trestných činov z obdobia okupácie. Stalo sa tak na základe dekrétu prezidenta republiky z 19. 6. 1945 (č. 16/1945 Sb.) o potrestaní nacistických zločincov, zradcov a ich pomocníkov a o mimoriadnych ľudových súdoch.

Pri mimoriadnych ľudových súdoch boli ustanovovaní verejní žalobcovia z úradníkov štátneho zastupiteľstva na určité obdobie, prípad alebo činnosť. Boli menovaní ministerstvom spravodlivosti alebo vládou. Konanie prebiehalo ako pred stannými súdmi, zmätočná sťažnosť bola prípustná, odklad trestu smrti mohol však povoliť, zo závažných dôvodov a na krátky čas, národný prokurátor. Neukončené veci pri ľudových súdoch, ktoré fungovali do 4. 5. 1947, boli odovzdané úradom verejnej žaloby pri riadnych súdoch.

Dekrétom z 19. 6. 1945 (č. 17/1945 Sb.) bol zriadený Národný súd ako súd trestný, pri ktorom vystupoval ako ochrana štátneho záujmu národný prokurátor. Bol podriadený ministrom spravodlivosti. Prokurátora i jeho námestníkov menovala vláda republiky.

Vo vnútornej štruktúre úradu verejnej žaloby sa mnoho nezmenilo. Zákomom z 18. 7. 1946 (č. 166/1946 Zb.) bol doplnený trestný poriadok č. 119/1873 r. z. a precizované právo verejného žalobcu upustiť od žaloby v určitých prípadoch pri odsunutí alebo opustení republiky. Zákomom č. 232/1946 Zb. bola obnovená právomoc verejného žalobcu pri porotných súdoch, ktoré za okupácie nefungovali. Pri týchto súdoch sa úradník štátneho zastupiteľstva nesmel stať členom poroty.

V priebehu rokov 1946-1947 došlo k čiastkovým zmenám v rozmiestnení okresných súdov vzhľadom na ich navrátenie do pohraničných oblastí. Podľa dekrétu prezidenta republiky č. 9/1945 Sb. doterajšie vrchné štátne zastupiteľstvo bolo premenované na zemské štátne zastupiteľstvo. Nové formálne názvy dostali vedúci úradníci verejnej žaloby.

Námestníci generálneho prokurátora dostali titul generálni štátni zástupcovia, prednosta zemského štátneho zastupiteľstva dostal titul zemský prokurátor a jeho námestníci titul viceprokurátor. Ostatní úradníci sa nazývali zemskí štátni zástupcovia. V tomto stave zotrval orgán štátneho zastupiteľstva až do prevratu v roku 1948.

² Vyhláška ministerstva vnútra z 27. 7. 1945 č. 30/1945 Zb.

³ Dekrétom prezidenta republiky č. 11/1944 Úr. vestníka čs. o obnovení právneho poriadku bola zabezpečená právna kontinuita s prvou republikou a boli zrušené všetky právne predpisy vydané po mníchovskom diktáte. Zároveň nariadením Slovenskej národnej rady č. 1/1944 Sb. n. SNR bolo ustanovené, že všetky zákony a nariadenia zostávajú v platnosti, pokiaľ neodporujú republikánsko-demokratickému duchu.

Pokiaľ ide o organizáciu a pôsobnosť orgánov verejnej žaloby na Slovensku, zostala na základe nariadenia SNR č. 1/1944 Sb. n. SNR v platnosti právna úprava, ktorá bola vykonaná za tzv. Slovenského štátu zák. č. 112 a 113/1942 Sl. z. Niektoré zmeny však boli vykonané v jej organizácii, a to nariadením predsedníctva SNR č. 3/1945 Sb.n. SNR o organizácii súdov a organizácii verejnej žaloby na vrátenom území Slovenska.⁴

Podľa tejto právnej úpravy funkcie zastupovania záujmov štátu v súdnom konaní na Slovensku plnili štátne zastupiteľstvá, pôsobiace pri jednotlivých stupňoch riadnych súdov. Výnimku tvoril prvostupňový okresný súd, kde funkciu ochrany záujmov štátu vykonával advokát. Organizácia štátnych zastupiteľstiev tak bola trojstupňová: štátne zastupiteľstvo pôsobilo v sídle každého krajského súdu, hlavné štátne zastupiteľstvo pôsobilo v sídle hlavných súdov v Bratislave a v Prešove (po zmene v Košiciach) a centrálné štátne zastupiteľstvo v sídle Najvyššieho súdu v Bratislave.⁵ Najvyšším úradom, majúciim všeobecný dozor nad súdmi i orgánmi verejnej obžaloby, bolo ministerstvo pravosúdia.

Po celú dobu pôsobenia štátneho zastupiteľstva bolo jeho hlavnou úlohou zastupovanie obžaloby v konaní pred trestným súdom. Štátne zastupiteľstvo nemalo v žiadnom štádiu konania voči obvinenému mocenské postavenie. Aj voči súdu vystupoval štátny zástupca ako strážca zákona. Toto jeho postavenie sa prejavovalo v tom, že štátny zástupca mal povinnosť prihliadať aj na okolnosti svedčiace v prospech obvineného, mal právo podávať v jeho prospech odvolanie, a mal niektoré ďalšie práva, ktoré obvinenému neprislúchali. Úrady verejnej žaloby boli spolu so súdmi zahrnuté do sústavy justičných orgánov. Prokurátori boli podriadení zemským (vrchným) prokurátorom, ktorí boli priamo podriadení ministrom spravodlivosti a podliehali jeho všeobecnému dozoru. Ministrom spravodlivosti bol priamo podriadený aj generálny prokurátor.

Dekrétom prezidenta republiky č. 119/1945 Sb. zavedená prechodná úprava vojenského trestného poriadku zjednodušila nielen organizáciu vojenských súdov, ale tiež na ňu nadväzujúcu sústavu verejných žalobcov: pri vojenských súdoch I. stolice bol činný ako žalobca vojenský prokurátor, pri Najvyššom vojenskom súde bol žalobcom generálny vojenský prokurátor. Pri poľných súdoch pôsobili poľní prokurátori a vrchní poľní prokurátori.

Z postavenia a úloh orgánov verejnej žaloby v období 1945-1948 je zrejmé, že netvorili samostatnú sústavu. Boli centrálné organizovaným nástrojom ministra spravodlivosti (vo vojenských veciach ministra národnej obrany), t. j. člena vlády, ako najvyššieho exekutívneho orgánu.⁶

3 ZMENY PRÁVNEJ ÚPRAVY PROKURATÚRY V ROKU 1948

Bezprostredne po februári 1948 bola spracovaná koncepcia výstavby prokuratúry tzv. leninského typu. Jej ústavnoprávne vyjadrenie bolo už začlenené do Ústavy 9. mája. Avšak k jej zákonnému prijatiu došlo až neskôr, lebo v roku 1948 neboli pre ňu dané potrebné podmienky. Jednak nová vládna sila musela vychovať nové a sebe oddaných sudcov a prokurátorov, jednak muselo byť vytvorené nové justičné zákonodarstvo, vybudované podľa sovietskeho vzoru. K splneniu tejto úlohy prispela tzv. právnická dvojročnica, v závere ktorej bolo schválených mnoho zákonov, medzi inými nový trestný zákon a trestný poriadok. Na ďalší vývoj inštitútu štátneho zastupiteľstva malo vplyv vydanie zákona č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva. Jednotlivé zložky štátneho zastupiteľstva sa začali označovať spoločným názvom prokuratúra. Jej členenie bolo rovnaké s členením súdov. Pri okresných súdoch boli zriadené okresné prokuratúry, riadené krajskými prokuratúrami pri krajských súdoch. Na čele celej sústavy stál generálny prokurátor. Tým odpadli vrchné (zemské) štátne zastupiteľstvá, ktorých personál bol rozdelený medzi okresné a krajské prokuratúry. Zanikla tiež funkcia splnomocnencov pri okresných súdoch.

V prípade prokuratúry zmeny sledovali sovietske vzory. Podľa dobovej literatúry činnosť sovietskej prokuratúry bola širšia než činnosť prokuratúry vo väčšine buržoázných štátov. Preto sa prokurátorovi musela dať možnosť zasahovať ako do trestného konania, tak aj do občianskoprávneho konania. Nakoľko aj v administratíve mohlo dôjsť k porušeniu zákonnosti na

⁴ VLČEK, E. Vývoj prokuratúry v letech 1945-1990. In: MALÝ, K. – SOUKUP, L. Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, s. 385-386.

⁵ Podľa čl. II. vládneho nariadenia č. 49/1939 Sl. z. zo dňa 4. apríla 1939, vlády Slovenského štátu o zriadení Slovenského najvyššieho súdu, bolo pri Slovenskom najvyššom súde zriadené služobné miesto generálneho prokurátora a jemu pridelený námestník, ktorí boli podriadení priamo ministrom pravosúdia.

⁶ Bližšie pozri SKALOŠ, M. Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945-1989, s. 73-74.

úkor štátu i občanov, mali aj tu zásahy prokuratúry svoje oprávnenie. Tak došlo k podstatnej zmene chápania úloh prokuratúry oproti chápaniu štátneho zastupiteľstva a Generálnej prokuratúry v mezivojnovej republike, kde charakteristickým rysom právnej úpravy bolo obmedzenie sféry ich pôsobnosti takmer výlučne na trestné veci, v ktorých štátni zástupcovia vystupovali prevažne ako orgány trestného stíhania. Štátny zástupca mal rozhodujúci vplyv na trestné veci už v štádiu stopovania alebo vyšetrovania a rozhodoval aj o podaní obžaloby, ktorú zastupoval v konaní pred súdom. Aj funkcia dozoru nad zákonnosťou, vykonávaná Generálnou prokuratúrou, bola obmedzená na trestné súdnictvo.⁷

Zákonom z 28. 12. 1948 č. 320/1948 Zb. o územnej organizácii súdnych orgánov, ktorá sa mala kryť s novou organizáciou ľudovej správy, bolo určené, že sídla krajských súdov a prokuratúr budú sídlami krajských národných výborov. Ako samostatná zložka bola zriadená na základe zákona č. 232/1948 Zb. o štátnom súde štátna prokuratúra pri štátnom súde na čele so štátnym prokurátorom. Úlohou tohto orgánu bolo dohliadať na postih trestných činov podľa zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky. Ministerstvu spravodlivosti boli priamo podriadení krajskí prokurátori, štátny prokurátor i generálny prokurátor pri Najvyššom súde, preloženom z Brna do Prahy.

Jednotná sústava prokuratúr ešte nebola vybudovaná, ale právomoc generálneho prokurátora bola významne rozšírená tým, že mohol prijímať sťažnosti na ktoréhokoľvek prokurátora. Taktiež sa rozšírila právomoc okresných prokurátorov, najmä pri vyšetrovaní. Na rozdiel od bývalých štátnych zástupcov mohli konať výsluch, vydávať zákaz opustenia miesta pobytu bez dovolania svedkom i podozrivým, konať domové prehliadky, dávať príkazy na zatknutie, rozhodovať o vydaní zadržaných vecí, navrhnúť obnovu konania, ale tiež poučovať poškodeného a obhajovať jeho záujmy.

Krajskí prokurátori fungovali väčšinou pri pojednávaní v druhej odvolacej inštancii a v prvej inštancii v prípade závažnejších trestných činov. Pre tie bol druhou inštanciou Najvyšší súd s Generálnou prokuratúrou. Podľa nariadenia ministerstva spravodlivosti z 31. 7. 1950 č. 117/1950 Zb. viedli krajské prokuratúry trestné registre. Register pre osoby narodené v cudzine viedla pre celú republiku krajská prokuratúra v Brne.

Prokurátorom okresným i krajským prislúchalo právo odvolať sa v prospech i neprospech obžalovaného. V prípade ich odvolania sa proti oslobodzujúcemu rozsudku bolo odložené prepustenie z väzby. Museli byť vypočutí aj pri návrhoch trestu smrti a zostali naďalej členmi komisií v nápravných ústavoch. Podľa zákona č. 323/1948 Zb. boli členmi alebo predsedami komisií pri odborných a justičných skúškach.

Vydaním sudcovského zákona č. 67/1950 Zb. nastali zmeny aj v ustanovovaní prokurátorov. Toto právo bolo dané ministrovi spravodlivosti v prípade okresných a krajských prokurátorov. Funkcia generálneho prokurátora mala charakter správneho orgánu a poverovanie prislúchalo prezidentovi republiky. Menovanie do funkcie štátneho prokurátora prislúchalo vláde. Aj keď v tejto dobe ťažisko činnosti prokuratúry spadalo do trestnoprávnej oblasti, boli vytvárané legislatívne i kádrové predpoklady preto, aby sa stala orgánom všeobecného dozoru nad zachovávaním a vykonávaním nového tzv. socialistického právneho poriadku.

Základy na to boli položené v občianskoprávnej oblasti, v ktorej boli úlohy prokuratúry rozšírené o kontrolu zákonnosti civilného rozhodovania. Občianskym súdnym poriadkom č. 142/1950 Zb. prokurátor bol oprávnený vstupovať do každého začatého občianskoprávneho konania za účelom zabezpečenia záujmu štátu alebo pracujúcich.

Týmto záujmom bol predovšetkým záujem štátu, ktorý plnil funkciu diktatúry proletariátu. Prokurátor vystupoval v konaní ako zástupca štátu a strážca zákonnosti. Mal všetky oprávnenia účastníka konania, účastníkom sa však nestal. Mohol robiť návrhy na začatie konania v prípadoch, keď to osobitné ustanovenie zákona pripúšťalo, napr. v konaní o vyhlásení za mŕtveho. Iba prokurátor bol oprávnený podať návrh na začatie konania o neplatnosť právneho úkonu, ktorý odporoval zákonu alebo dôležitému verejnemu záujmu.

Všeobecný dozor prokuratúry sa rozširoval aj do ďalších oblastí. Tak napríklad zákonom č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži bol prokurátor oprávnený navrhnúť zrušenie arbitrážneho rozhodnutia, ak porušilo zákon alebo bolo v rozpore s verejným záujmom, predovšetkým so zavádzaným plánovaným hospodárstvom. Jednotlivé rozhodnutia krajských

⁷ ŠTAJGR, F. – PLUNDR, O. Organizácia justície a prokuratúry, s. 126.

arbitrážnych komisií boli odovzdávané Generálnej prokuratúre na posúdenie. Na zaujatie potrebného stanoviska bolo prípustné pribrať vtedy ešte existujúcu finančnú prokuratúru.⁸

Vojenská prokuratúra zostáva v tomto období ešte oddelená od civilnej. Jej zmeny sa odvíjali tiež od nového trestného poriadku z roku 1950 a spočívali v trojstupňovom systéme, ktorý tvorili nižší, vyšší a najvyšší vojenský prokurátor.

4 VZNIK A POSTAVENIE PROKURATÚRY V SOCIALISTICKOM ČESKOSLOVENSKU

Medzníkom vo vývoji československej prokuratúry sa stal rok 1952, keď po zrušení správneho súdnictva a finančnej prokuratúry preberá prokuratúra všetky funkcie typické pre prokuratúry krajín východného bloku.⁹ Stalo sa tak na základe vydaného ústavného zákona č. 64/1952 Zb. o súdoch a prokuratúre a zákona č. 65/1952 Zb. o prokuratúre. Týmto zákonmi bola podľa sovietskeho vzoru vytvorená prokuratúra ako samostatný, na miestnych orgánoch štátnej moci a správy a na ostatných orgánoch štátnej správy nezávislý, jednotný, centralizovaný a monokratický orgán najvyššieho dozoru nad presným vykonávaním a zachovávaním zákonov a iných právnych predpisov všetkými ministerstvami a inými úradmi, súdmi, národnými výbormi, orgánmi, inštitúciami ako aj jednotlivými osobami (§ 6).¹⁰

Vojenské súdnictvo i prokuratúra patrili až do roku 1952 pod rezort ministerstva obrany, pričom zákonom č. 65/1952 Zb. bola vojenská prokuratúra začlenená do všeobecnej sústavy prokuratúry. Na čele vojenskej prokuratúry stál hlavný vojenský prokurátor, ktorý bol súčasne námestníkom generálneho prokurátora. Vojenská prokuratúra bola usporiadaná do troch stupňov: hlavná vojenská prokuratúra, ktorá bola súčasťou generálnej prokuratúry (najprv unitárnej, od r. 1969 federálnej), vyššie vojenské prokuratúry a obvodové (do roku 1956 nižšie) vojenské prokuratúry.

Generálny prokurátor¹¹ popri všeobecnej dozorovej pôsobnosti sa najmä staral o zisťovanie trestných činov a spravodlivé potrestanie páchatel'ov, dohliadal na výkon trestov, zúčastňoval sa konaní pred súdmi, dozeral, aby súdy správne a jednotne používali zákony, a zabezpečoval ochranu záujmov štátu a pracujúcich v konaniach vo veciach občianskoprávných (§ 2).¹²

Táto nová prestavba prokuratúry z orgánu verejnej žaloby na orgán triedny, strážiaci socialistickú zákonnosť, súvisela s potrebou viesť účinný boj proti tzv. triednemu nepriateľovi, boj za upevnenie pracovnej a štátnej disciplíny. Stala sa významným nástrojom pôsobenia na občanov s úsilím o vytvorenie „nového socialistického právneho vedomia“. Z prokuratúry sa stal jeden z najdôležitejších článkov systému štátneho mechanizmu zameraný na presadzovanie triednych záujmov štátu. Prokuratúra sa vyčlenila z rezortu spravodlivosti a stala sa samostatnou súčasťou systému štátnych orgánov. Prináležal jej všeobecný dozor nad dodržiavaním zákonnosti, avšak nemala oprávnenie zasahovať do bežnej činnosti a posudzovať účelnosť rozhodovania subjektov.

Tento, dovtedy v československom práve neexistujúci inštitút všeobecného dozoru, bol vytvorený podľa sovietskeho vzoru. Bol skoncipovaný ako pôsobnosť prokurátor dozerať nad zachovávaním zákonnosti v administratíve, t.j. v činnosti úradov, orgánov a inštitúcií, ako aj jednotlivých úradných osôb obstarávajúcich štátnu i hospodársku správu. Na zabezpečenie tejto úlohy mala prokuratúra tieto prostriedky: protest proti rozhodnutiu alebo opatreniu, ktorým bol porušený zákon a upozornenie na nezákonnosť rozhodnutia, opatrenia alebo postupu.¹³

Pôsobnosť prokuratúry a princípy jej organizácie boli ustanovené už zákonom č. 65/1952 Zb. a ďalšími zmenami právnej úpravy sa len upresňovali a dopĺňali. Ako hlavné zásady organizácie

⁸ Bližšie pozri SKALOŠ, M. Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945-1989, s. 252-253.

⁹ Potom, čo komunistický režim dostatočne pevne opanoval rezort justície, bol zrušený Štátny súd i Štátna prokuratúra, ktorých pôsobnosť bola prevedená na krajskú úroveň, a došlo k zriadeniu samostatnej prokuratúry nezávislej na ministrovi spravodlivosti.

¹⁰ VLČEK, E. Vývoj prokuratúry v letech 1945-1990. In: MALÝ, K. – SOUKUP, L. Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, s. 387-389.

¹¹ Generálnym prokurátorom bol menovaný Václav Aleš, dovtedajší námestník generálneho prokurátora, prvorepublikový pracovník justície, člen KSČ od r. 1945, ktorý sa ako jeden zo žalobcov zúčastnil procesu s R. Slánským a spol.

¹² LATA, J. Prokuratúra. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMIČEK, V. (ed.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dejín bezpráví, s. 855-856.

¹³ VLČEK, E. Vývoj prokuratúry v letech 1945-1990. In: MALÝ, K. – SOUKUP, L. Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, s. 389-390.

a činnosti prokuratúry sa tradične uvádzali zásady centralizácie, jednotnosti (resp. monolitnosti) a monokracie. Princíp centralizácie stanovuje podriadenosť nižšie postavených prokuratúr vyšším prokuratúram a radových prokurátorov vedúcim prokurátorom. Z tohto princípu vyplývalo oprávnenie atrahovať vyššou prokuratúrou vec prisluchajúcu nižšej prokuratúre, a to ako ad hoc, tak všetky veci určitej kategórie. So zásadou centralizácie úzko súvisela zásada nezávislosti na miestnych orgánoch, ktorá však bola najmä vo vzťahu k orgánom straníckym skôr iluzórna. Zásada jednotnosti znamená, že prokuratúra je navonok jednotným orgánom s jednotne stanovenými úlohami. Jej dôsledkom je zastupiteľnosť jednotlivých prokurátorov pri výkone dozoru a právo vedúceho prokurátora vykonávať oprávnenie podriadených prokurátorov, prípadne im vec odobrať a prideliť inému. Zo zásady monokracie vyplýva, že rozhoduje jedna osoba – prokurátor – a nie kolektívny orgán, pričom celú sústavu vedie jediná osoba – generálny prokurátor ČSSR.¹⁴

Účasť prokurátora v civilnom konaní súvisela s účelom, pre ktorý bola prokuratúra zriaďovaná. Pokiaľ mala vykonávať dozor nad zachovávaním všetkých právnych predpisov, teda aj predpisov, klasicky označovaných ako súkromnoprávne, musela mať možnosť ovplyvniť odstránenie nesúladu medzi stavom skutočným a stavom právnym. Vzhľadom na to, že išlo o vzťahy, o ktorých mohol rozhodovať len súd, dostala prokuratúra oprávnenie podať za občana či organizáciu žalobu na súde, a to aj proti ich vôli. Prostredníctvom tejto žaloby mal byť dohodnutý súlad medzi stavom skutočným a stavom, ktorý tu mal podľa práva byť.

Druhým spôsobom intervencie prokurátora v konaní podľa § 35 OSP bol vstup do konania. Aj keď sa tento inštitút dostal do nášho práva nepochybne cez právo ruské, ktoré sa tu inšpirovalo právom francúzskym, nejde o inštitút celkom neznámy právu západných štátov. Zatiaľ čo podanie návrhu prokurátorom podľa § 35 OSP sledovalo najmä realizáciu hmotného práva, pri vstupe do konania ide o uplatnenie funkcie strážcu zákona v súdnom konaní. Ani tu nemal prokurátor viac práv než účastníci, preto sa ani ako strážca zákona nijako nestaval nad súd. Aj tu bolo označenie „strážca zákona“ výrazom skutočnosti, že prokurátor v konaní neuplatňoval, na rozdiel od účastníkov, iné záujmy, než záujem štátu na dodržiavaní zákona v civilnom konaní.¹⁵

5 PROKURATÚRA PO KRITIKE KULTU OSOBNOSTI

Potom, čo boli podľa sovietskeho vzoru v roku 1956 „odhalené“ (iba pred úzkym straníckym vedením) zločiny z obdobia stalinizmu, sa v nadväznosti na to konala celoštátna konferencia KSČ, ktorá sa zaoberala rezortmi vnútra, justície a prokuratúry. Hlavným vytýčeným cieľom malo byť upevnenie socialistickej zákonitosti najmä prostredníctvom skvalitnenia prokurátorského dozoru, prehĺbenie práva obhajoby a zabezpečenie objektívnosti trestného konania. Najmä v snahe obmedziť nekontrolovateľnosť ŠtB v prípravnom konaní, bola vyslovená požiadavka, aby prípravné konanie vykonávali „vyšetrojúci sudcovia v rezorte prokuratúry“. V nadväznosti na stranícku konferenciu bol jednak prijatý nový trestný poriadok a rovnako nový zákon o prokuratúre č. 65/1956 Zb.¹⁶

Zákon o prokuratúre č. 65/1956 Zb. venoval veľkú pozornosť predovšetkým problematike dozoru v činnosti československej prokuratúry a kládol dôraz na inštitút všeobecného dozoru. Zakotvil mnoho ďalších funkcií dozoru prokuratúry v súvislosti so stíhaním páchatelov trestných činov, aj v súvislosti s prípravným konaním a súdnym trestným konaním. Ďalej boli rozšírené prostriedky a metódy dozoru spojené s výkonom väzby, výkonom trestu odňatia slobody, ochranného liečenia a ochrannej výchovy. Rozšírené boli tiež prostriedky a metódy všeobecného dozoru.¹⁷ Sústavnému dozoru prináležali prokurátorské previerky, účasť na zasadnutiach národných výborov a iných štátnych orgánov i hospodárskych a iných organizácií a preskúmanie konkrétnych

¹⁴ LATA, J. Prokuratúra. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (ed.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dejín bezpráví, s. 878.

¹⁵ VLČEK, E. Vývoj prokuratúry v letech 1945-1990. In: MALÝ, K. – SOUKUP, L. Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, s. 394-397.

¹⁶ Ďalším následkom bola zmena v osobe generálneho prokurátora. V. Aleš sa stal riaditeľom Právnického ústavu MS a jeho nástupcom sa stal prof. Jan Bartuška, prvorepublikový sudca, po roku 1945 člen KSČ a profesor na Vysoké škole politickej, ktorá sa začiatkom 50. rokov zlúčila s Právnickou fakultou UK, pričom prof. Bartuška sa stal dekanom.

¹⁷ V rámci všeobecného dozoru popri detailnejšej úprave protestu zaviedol rovnako inštitút upozornenia, ktorým prokurátor upozorňoval orgány na porušenie zákonov, pričom dotyčný orgán musel upozornenie prerokovať a urobiť opatrenia na odstránenie porušovania zákonov, ako aj príčin, ktoré k nemu viedli (§ 13 ods. 2 zák. č. 65/1956 Zb. o prokuratúre).

rozhodnutí. Novým, veľmi významným prvkom všeobecného dozoru sa stalo oprávnenie prokurátorov preskúmať zákonnosť všeobecne záväzných nariadení národných výborov (vydaných podľa § 13 zák. č. 13/1954 Zb. o národných výboroch) a všeobecne záväzných právnych predpisov, vydaných ministerstvami a inými úradmi. Okrem toho sa prokurátor zaoberal podnikmi a sťažnosťami pracujúcich a mal právo sám dávať podnety na previerky a revízie, aby bolo zistené, či nedošlo k porušeniu zákonnosti.

Podľa sovietskeho vzoru bol zavedený inštitút vyšetrovateľov prokuratúry, ktorí mali plniť rolu konferenciou KSČ požadovaných vyšetrojúcich sudcov, museli spĺňať rovnaké kvalifikačné predpoklady ako prokurátori, vrátane právnického vzdelania.¹⁸ Mali byť ustanovení pri jednotlivých prokuratúrach, a to na všetkých stupňoch, pričom prokurátori sa mohli rozhodnúť, či vyšetrovanie bude konať vyšetrovateľ ZNB alebo prokuratúry. Fakticky sa však príliš nepresadili, zrejme pre odbor ministerstva vnútra, ktoré v tomto ohľade neznieslo konkurenciu. Z teritoriálneho hľadiska sa sústava orgánov prokuratúry nezmenila. Bola však rozšírená o oblastné a obvodné dopravné prokuratúry.

6 PROKURATÚRA PO PRIJATÍ ÚSTAVY Z ROKU 1960

Socialistickou ústavou (ústavný zákon č. 100/1960 Zb.; ôsma hlava, čl. 104-106) bolo stanovené, že generálny prokurátor (a tým celá prokuratúra) je zodpovedný Národnému zhromaždeniu (dovtedy zodpovedal vláde), čím došlo k definitívnemu osamostatneniu prokuratúry od moci výkonnej a bolo zdôraznené jej špecifické postavenie v sústave štátnych orgánov, niekedy sa dokonca hovorilo o štvrtej moci v štáte. Vzhľadom na vedúcu rolu KSČ, zakotvenú v čl. 4 ústavy, bol však reálny dosah tejto iste teoreticky zaujímavej zmeny minimálny. Generálneho prokurátora aj naďalej menoval a odvolával prezident republiky. Hoci bol postavený na úroveň ostatných ústavných činiteľov¹⁹, neprislúchala mu však zákonná iniciatíva.

Významnejšou praktickou zmenou bolo nové územné členenie štátu vykonané zákonom č. 36/1960 Zb., ktorý zmenšil počet krajov a okresov a v nadväznosti na to sa rovnako redukoval počet okresných i krajských súdov a prokuratúr.

Nový občiansky súdny poriadok (č. 99/1963 Zb.) novo upravil účasť prokurátora v občianskom súdnom konaní. Všetky tieto zmeny však reflektoval nový zákon o prokuratúre č. 60/1965 Zb. Oproti zákonu č. 65/1956 Zb. nepriniesol zásadné zmeny, len detailnejšie upravil úseky dozoru prokuratúry, prostriedky dozoru, ako aj organizáciu prokuratúry.²⁰

K prijatiu nového zákona č. 60/1965 Zb. o prokuratúre bolo prikročené v dobe, keď nadobudli účinnosť nové zákony z oblasti súdnictva, štátneho notárstva, a ďalšie zákony, ktoré mali vplyv na uplatňovanie najmä všeobecného dozoru prokuratúry, napríklad zákon o hospodárskej arbitráži, o ľudovej kontrole a ďalšie. Podľa tohto zákona boli vymedzené hlavné okruhy pôsobnosti prokuratúry a zakotvené metódy jej činnosti. Prokuratúra vykonávala jednotný prokurátorský dozor, ktorého integrálnymi zložkami boli všeobecný dozor, trestné stíhanie osôb a dozor nad zachovávaním zákonnosti v prípravnom trestnom konaní, dozor nad zákonnosťou postu a rozhodovanie súdov a štátnych notárstiev, účasť v konaní pred súdmi a notárstvami a dozor nad zachovávaním zákonnosti v miestach, kde sa vykonáva väzba, trest odňatia slobody, ochranné liečenie a ochranná výchova. Prokuratúra prostredníctvom svojich vyšetrovateľov zabezpečovala vyšetrovanie trestných činov podľa ustanovení trestného poriadku.

Z hľadiska organizácie viedlo vydanie zákona č. 60/1965 Zb. k zjednodušeniu sústavy orgánov prokuratúry, predovšetkým v súlade so zjednotením administratívno-teritoriálneho usporiadania ČSSR. Prokuratúra sa podľa zákona členila na generálnu prokuratúru, ktorej súčasťou bola hlavná vojenská prokuratúra, krajské prokuratúry a mestskú prokuratúru v Prahe, vyššie vojenské prokuratúry, okresné prokuratúry a vojenské obvodové prokuratúry. Sídla prokuratúr sa zhodovali so sídlami zodpovedajúcich národných výborov. Organizácia a členenie vojenskej zložky prokuratúry boli prispôbené potrebám obrany štátu. Zákon priamo zakotvil, že generálny

¹⁸ Táto podmienka sa však (na rozdiel od prokurátora) nevyžadovala.

¹⁹ Generálny prokurátor sa stal vrchným orgánom prokuratúry a jedným z najvyšších orgánov štátneho mechanizmu. Nebol už podriadený vláde a mohol sa zúčastniť rokovania vlády s poradným hlasom.

²⁰ LATA, J. Prokuratura. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (ed.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dejín bezpráví, s. 868.

prokurátor je ústredný orgán postavený na úroveň ministrov. Menuje a odvoláva ho prezident a zodpovedá najvyššiemu zastupiteľskému zboru, ktorým bolo v tej dobe Národné zhromaždenie.²¹

7 PROKURATÚRA S ĽUDSKOU TVÁROU

Pražská jar významne zasiahla aj prokuratúru. V apríli 1968 bol menovaný nový generálny prokurátor Miloš Čeřovský, dovtedajší advokát v Prahe, ktorý do kľúčových pozícií na generálnej prokuratúre menoval ďalších advokátov. K personálnym zmenám došlo nielen na vedúcich miestach generálnej prokuratúry, ale bola odvolaná viac ako polovica krajských prokurátorov, a to často aj pre ich úplnú nekompetentnosť.

Jednou z hlavných úloh nového vedenia bola účasť prokuratúry na súdnych rehabilitáciách podľa zákona č. 82/1968 Zb. a odhaľovanie nezákonných procesov z 50. rokov. Následne mali byť vyvodzované personálne dôsledky voči osobám zodpovedným za tieto nezákonnosti a za týmto účelom boli na generálnej prokuratúre i krajských prokuratúrach zriadené previerkové komisie. Vykonávanie personálnych zmien však bolo pomerne komplikované, lebo prokurátora bolo síce možné odvolať z vedúcej pozície, ale zbaviť ho samotnej funkcie prokurátora bolo možné len na základe kárneho konania, ktoré bývalo zdĺhavé. Reformované vedenie prokuratúry navyše malo len krátku dobu pre presadenie svojich zámerov, po augustovej okupácii Československa bolo zrejme, že „experiment“ v dohľadnej dobe skončí, čo vedeniu zväzovalo ruky.

Reformisti sa preto aspoň snažili zdokumentovať justičné zločiny z prelomu 40. a 50. rokov, ako aj ďalšie nezákonnosti na úseku prokuratúry, a tieto zverejniť. Za týmto účelom boli vo februári 1969 zriadené pri generálnej prokuratúre dve dokumentačné komisie (pre ČSR a SSR), pričom česká komisia sa podľa svojho predsedu neformálne nazývala Bayerova komisia. Značný význam pri objasňovaní činnosti Štátnej prokuratúry mal nález tzv. Kłosovho archívu.²²

Zákomom o súdnych rehabilitáciách bol vykonaný vážny zásah do oprávnení generálneho prokurátora podávať sťažnosť pre porušenie zákona. Zatiaľ čo skoršia právna úprava koncipovala toto oprávnenie ako fakultatívne, zákon o súdnych rehabilitáciách prikazoval túto činnosť ako obligatórnu. V rámci demokratizačných snáh sa rozvinula aj diskusia o náplni činnosti prokuratúry. Prokuratúra nemala byť naďalej orgánom všeobecného dozoru nad zachovávaním zákonosti a mala sa premeniť v orgán pôsobiaci v trestnom konaní pred súdom ako žalobca. Mala byť pozbavená právomoci rozhodovať vo veciach väzobných, prevádzať vyšetrovanie a vykonávať dozor nad činnosťou súdu. Na vyšetrovanie mal byť vytvorený inštitút vyšetrojúceho sudcu v rezorte ministerstva spravodlivosti. Uvažovalo sa tiež o zriadení samostatnej sústavy vyšetrovacích orgánov na čele s ústavným činiteľom. Prokuratúra mala plniť funkciu bývalej finančnej prokuratúry, t.j. zastupovať záujmy štátu v civilnom súdnom konaní. Následná normalizácia však zabránila realizácii týchto navrhovaných zmien a vrátila vývoj prokuratúry k pôvodnému socialistickému modelu.²³

8 DÔSLEDKY FEDERALIZÁCIE

Federalizácia štátu si vynútila organizačné prispôsobenie sústavy orgánov prokuratúry tým, že bola deklarovaná existencia dvoch samostatných subjektov – Českej republiky a Slovenskej republiky, ktoré sa dobrovoľne spojili do federatívneho zväzku. Z toho vyplynulo vytvorenie troch relatívne samostatných sústav štátneho mechanizmu vo všetkých oblastiach štátnej správy a tým aj v oblasti činnosti prokuratúry.

Ústavný zákon o československej federácii (č. 143/1968 Zb.) neriešil sám otázku organizačných zmien československej prokuratúry. Tá bola vyriešená až ústavným zákonom č. 155/1969 Zb., ktorým sa zmenila a doplnila ôsma hlava ústavy ČSSR. Z ustanovení vyššie uvedeného zákona vyplývalo, že bola vytvorená sústava, ktorú tvorila Generálna prokuratúra ČSSR, Generálna prokuratúra ČSR, Generálna prokuratúra SSR a nižšie články. Generálnych prokurátorov republík menovalo a odvolávalo predsedníctvo národnej rady príslušnej republiky, a to na návrh generálneho prokurátora ČSSR. Republikovní generálni prokurátori boli zodpovední príslušnej národnej rade. Generálnemu prokurátorovi ČSSR neboli podriadené všetky orgány inak jednotnej prokuratúry, ale len:

a) orgány Generálnej prokuratúry ČSSR, ktorej súčasťou je hlavná vojenská prokuratúra,

²¹ VLČEK, E. Vývoj prokuratúry v letech 1945-1990. In: MALÝ, K. – SOUKUP, L. Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, s. 391.

²² Karel Kłos (1909-1982), námestník ministra spravodlivosti, jeden z hlavných tvorcov a režisérov procesov z 50. rokov. Bol tiež jedným z tých, kto stanovoval pre obžalovaných tresty.

²³ SKALOŠ, M. Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945-1989, s. 256-257.

- b) orgány vyšších vojenských prokuratúr a vojenských obvodových prokuratúr,
c) generálni prokurátori republík, pokiaľ vykonávajú dozor nad vykonávaním a zachovávaním právnych predpisov, vydaných orgánmi federácie.

Orgány prokuratúry v republikách, t.j. orgány generálnych prokuratúr republiky, krajské a okresné prokuratúry sú v celom rozsahu podriadené generálnym prokurátorom republík. Generálni prokurátori republík nie sú generálnemu prokurátorovi ČSSR podriadení pri výkone dozoru vo veciach upravených zákonmi príslušnej národnej rady, nariadeniami vlády republiky, ministerstiev a jednotlivých národných výborov. Z toho vyplýva aj zodpovednosť jednotlivých orgánov. Generálny prokurátor je zodpovedný Federálnemu zhromaždeniu, zatiaľ čo generálni prokurátori republík sú zodpovední národným radám.

Jednota celého československého právneho poriadku a potreba jeho jednotného výkladu a používanie všetkými orgánmi, organizáciami i občanmi si vynútili výnimku z úpravy podriadenosti v systéme prokuratúry. Túto výnimku pripúšťa ustanovenie čl. 106 ods. 2 ústavy a podrobnejšie vymedzuje zákon o prokuratúre (§ 1 ods. 4), a to dvoma prípadmi: ak hrozilo nebezpečenstvo z omeškania alebo ak bol generálny prokurátor nečinný. Ani v týchto prípadoch však nenastáva automatická podriadenosť okresného, krajského prokurátora voči generálnemu prokurátorovi ČSSR, ale vyžaduje sa splnenie ďalších dvoch podmienok, t.j. aby išlo o plnenie úloh v naliehavom záujme ČSSR a aby sám generálny prokurátor ČSSR splnenie takej úlohy uložil.²⁴

V roku 1970 došlo k reálnemu ustanoveniu republikových generálnych prokuratúr, pričom Generálna prokuratúra SSR vznikla transformáciou sekretariátu námestníka generálneho prokurátora pre Slovensko sídliaceho v Bratislave. Táto funkcia bola zriadená už zákonom č. 65/1956 Zb.

Mocenské ťažisko prokuratúry sa tak prenieslo z federálnej generálnej prokuratúry na republikové generálne prokuratúry. Z federálnej úrovne zrejme boli tendencie tento stav zmeniť, pričom prokurátor Generálnej prokuratúry ČSSR J. Procházka v článku z roku 1987 navrhol zmenu zákona v tom smere, že generálnemu prokurátorovi ČSSR sú pri výkone dozoru podriadení všetci prokurátori, pričom prokuratúry v republikách riadi zásadne prostredníctvom generálnych prokurátorov republík.

K výraznejším právnym zmenám upravujúcim postavenie prokuratúry potom až do novembra 1989 nedošlo.²⁵

9 PROKURATÚRA V DOBE NORMALIZÁCIE

Podľa zákona č. 60/1965 Zb. mohol byť prokurátorom menovaný absolvent právnickej fakulty starší ako 24 rokov, ktorý absolvoval dvojročnú čakaťelskú prax a zložil záverečnú skúšku, pričom posledné dve podmienky mohol generálny prokurátor odpustiť, čo sa v praxi tiež dialo a čakaťelská doba bola často skracovaná.

V roku 1969 novým generálnym prokurátorom bol menovaný Ján Feješ, ktorý sa osvedčil už pri Štátnej prokuratúre ako vedúci jej pobočky v Bratislave. Bol osobným priateľom G. Husáka, ktorému pomohol pri jeho rehabilitácii začiatkom 60. rokov.

Pôsobnosť prokuratúry významne upravil zákon č. 58/1969 Zb. o zodpovednosti za škodu, spôsobenú rozhodnutím orgánu štátu alebo jeho nesprávnym úradným postupom. Do právomoci prokurátora významne zasiahol aj tzv. pendrekový zákon (resp. zákonné opatrenie) č. 99/1969 Zb. o niektorých prechodných opatreniach potrebných na upevnenie verejného poriadku, a to tým, že sa o priestupkoch podľa § 1 a o trestných činoch uvedených v § 3 tohto zákonného opatrenia nekonalo prípravné konanie a trestné konanie pred súdom bolo začaté nie na základe obžaloby podanej prokurátorom, ale na základe trestného oznámenia orgánu ZNB; v týchto prípadoch teda prokurátor nemohol ani vykonávať dozor nad postupom ZNB. Z tejto úpravy je zjavná nedôvera začínajúceho normalizačného režimu k vtedajšej prokuratúre, avšak táto bola platná iba do konca roku 1969.

Podrobnejšie rozpracovanie organizačných a funkčných otázok, súvisiacich s prokuratúrou, priniesol zákon č. 147/1969 Zb., ktorým sa menil a dopĺňal zákon č. 60/1965 Zb. o prokuratúre. S ohľadom na roztrieštenosť vtedajšej právnej úpravy bolo úplné znenie zákona o prokuratúre publikované pod číslom 20/1970 Zb. Táto právna úprava, ktorá iba s nepodstatnými zmenami platila do prijatia zákona č. 168/1990 Zb., vychádzala z toho, že tzv. socialistická prokuratúra bola

²⁴ VLČEK, E. Vývoj prokuratúry v letech 1945-1990. In: MALÝ, K. – SOUKUP, L. Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, s. 391-392.

²⁵ LATA, J. Prokuratura. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (ed.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví, s. 876.

orgánom, ktorého činnosť bola zameraná na ochranu záujmov vládnucej triedy. Svoju úlohu realizovala výkonom prokurátorského dozoru nad zachovávaním zákonov a iných právnych predpisov štátnymi orgánmi, súdmi, hospodárskymi organizáciami a občanmi. Zistené nedostatky prokuratúra odstraňovala svojimi špecifickými prostriedkami: protestom a upozornením. Prokurátorský dozor bol naďalej chápaný ako činnosť, ktorá zahrňovala všeobecný dozor, trestné stíhanie osôb a dozor nad zachovávaním zákonnosti v prípravnom trestnom konaní, súdny dozor a dozor nad zachovávaním zákonnosti v miestach, kde sa vykonávala väzba, trest odňatia slobody, ochranné liečenie a ochranná výchova.²⁶

10 ZÁVER

Pri zhodnotení roly prokuratúry v komunistickom režime je potrebné zdôrazniť, že nie všetky princípy organizácie činnosti prokuratúry, ani rozsah jej pôsobnosti, boli unikátnym prejavom prokuratúry „leninského typu“, tak ako to bolo oficiálne proklamované. Zásady podriadenosti, centralizmu a monokracie platili aj v predfebruárovom štátnom zastupiteľstve a platia aj dnes vo väčšine európskych štátov.

Rovnako tiež nie je výlučným znakom komunistickej prokuratúry, že táto bola samostatnou súčasťou štátnej moci, pričom však organizačné zakotvenie prokuratúry nebolo z hľadiska jej zneužitelnosti podstatné. Problematickejšie je vymedzenie vecnej pôsobnosti prokuratúry. Všeobecný dozor síce mohol čiastočne (nikdy však nie celkom dostatočne) nahradzovať správne súdnictvo či úlohy zverené ombudsmanovi, avšak v modernom demokratickom režime nemá miesto. Skutočnosť, že všeobecný dozor nikdy efektívne nefungoval, komunistický režim nepriamo priznával svojím nezáujmom o tento úsek prejavujúci sa jeho nedostatočným personálnym obsadením, pričom kontrolu spoločnosti realizoval inými inštitučnými formami.

Z podobne paternalistického chápania spoločnosti vychádzala koncepcia občiansko-súdneho dozoru, v rámci ktorého mohol prokurátor vstúpiť či iniciovať takmer akékoľvek civilné konanie, avšak ani tu praktický výkon vstupového oprávnenia nezodpovedal jeho univerzálnemu chápaniu, ale obmedzoval sa predovšetkým na regresné nároky podnikov voči zamestnancom.

Popri boji s klasickou kriminalitou bola prokuratúra komunistickým režimom zneužívaná na postih odporcov režimu a túto úlohu plnila viacmenej poslušne spolu s ďalšími orgánmi činnými v trestnom konaní, t.j. s políciou (resp. ZNB) a súdmi. Nemožno však prehliadnúť, že perzekúciu svojich odporcov komunistický režim realizoval aj mimo trestného konania za využitia ďalších inštitúcií (národné výbory, civilné súdy a pod.).

Použitá literatúra:

- BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2001. 392 s. ISBN 80-8055-473-3.
- BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (ed.): Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dejín bezpráví. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 1012 s. ISBN 978-80-210-4844-7.
- ČIČ, M. a kol.: Československý socialistický štát a právo. Vznik a rozvoj. Bratislava: Veda, 1987. 559 s. ISBN neuvedené.
- GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa II. (1945-1960). Praha: Karolinum, 2006. 512 s. ISBN 80-246-1210-0.
- GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa III. (1960-1989). Praha: Karolinum, 2007. 448 s. ISBN 978-80-246-1285-0.
- FLEGL, V.: Československá justice a prokuratura. Praha: Ústav státní správy, 1979. 251 s. ISBN neuvedené.
- KIESEWETTER, Z.: Ochrana socialistickej spoločnosti a československá prokuratúra. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1979. 108 s. ISBN neuvedené.
- KOVÁČ, D. a kol.: Kronika Slovenska 2. Slovensko v dvadsiatom storočí. Praha: Fortuna Print, 1999. 608 s. ISBN 80-88980-08-9.
- KUCHTA, J. – SCHELLE, K.: Státní zastupitelství. Zlín: Živa, 1994. 235 s. ISBN 80-901745-3-1.

²⁶ VLČEK, E. Vývoj prokuratúry v letech 1945-1990. In: MALÝ, K. – SOUKUP, L. Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, s. 392.

- KUCHTA, J. – SCHELLE, K.: Historie a současnost státního zastupitelství. Brno: Masarykova univerzita, 1994. 348 s. ISBN 80-210-1044-4.
- KUKLÍK, J. a kol.: Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha: Linde, 2009. 727 s. ISBN 978-80-7201-741-6.
- MALÝ, K. – SOUKUP, L.: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2004. 914 s. ISBN 80-246-0863-4.
- OGURČÁK, Š.: Organizácia justície a prokuratúry. Košice: PrF UPJŠ, 1990. 160 s. ISBN 80-7097-074-X.
- PLUNDR, O. – HLAVSA, P.: Organizace justice a prokuratury. 5. podstatně přeprac. a dopl. vyd. Praha: Panorama, 1987. 259 s. ISBN neuvedené.
- SKALOŠ, M.: Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945-1989. Banská Bystrica: PrF UMB, 2011. 428 s. ISBN 978-80-557-0156-1.
- SOUKUP, L.: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha: Karolinum, 2002. 418 s. ISBN 978-246-0217-2.
- ŠTAJGR, F. – PLUNDR, O.: Organizácia justície a prokuratúry. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956. 226 s. ISBN neuvedené.
- VOJÁČEK, L. – KOLÁRIK, J. – GÁBRIŠ, T.: Československé právné dejiny. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2011. 424 s. ISBN 978-80-89447-42-8.
- VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K.: Právní dějiny na území Slovenska. Ostrava-Přívoz: Key Publishing, 2007. 457 s. ISBN 978-80-87071-43-4.

Kontaktné údaje:

JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD.
martin.skalos@umb.sk
Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta
Komenského 20
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika

VLASTNÍCKE PRÁVO A JEHO OCHRANA V ÚSTAVNEJ LISTINE ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY Z ROKU 1920¹

Ján Sombati

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The Constitution of the Czechoslovak Republic regulated along with other civil rights and liberties also freedom of property. The terminology used, as well as the relatively brief and not always unambiguous wording of the relevant provisions, represented a problem in common practice. For instance, contemporary jurisprudence highlighted the need for interpretation of certain terms and provisions of the Constitution relating to restriction on private property. Legal dualism have also contributed to differences in definition of terms as property or ownership in different parts of Czechoslovakia. The aim of this paper will therefore be to point out both on the state of regulation of ownership in the Constitution of the Czechoslovak Republic, as well as on the theoretical and practical solutions of specific problems arising from the terms of this matter.

Abstrakt: Ústavná listina Československej republiky upravovala spolu s ostatnými občianskymi právami a slobodami aj majetkovú slobodu. Použitá terminológia, ako aj pomerne stručné a nie vždy jednoznačné formulácie príslušných ustanovení, však v bežnej praxi predstavovali problém. Dobová právna veda napríklad poukazovala na nevyhnutnosť interpretácie niektorých pojmov a ustanovení Ústavnej listiny, ktoré sa týkali obmedzenia súkromného vlastníctva. Právny dualizmus tiež prispieval k odlišnostiam v definovaní pojmov ako boli vlastníctvo alebo vlastnícke právo v rôznych častiach Československa. Cieľom tohto príspevku preto bude poukázať jednak na stav úpravy inštitútu vlastníckeho práva v Ústavnej listine Československej republiky, ako aj na teoretické a praktické riešenia konkrétnych problémov, vyplývajúcich zo znenia tejto úpravy.

Key words: The Constitution of the Czechoslovak Republic, freedom of property, ownership, protection of ownership, restriction of ownership

Kľúčové slová: Ústavná listina Československej republiky, majetková sloboda, vlastnícke právo, ochrana vlastníckeho práva, obmedzenie vlastníckeho práva

1 ÚVOD

Vzťah jednotlivca k veciam tvoril prakticky od počiatku ľudských dejín jednu z kľúčových oblastí právnej regulácie spoločenských vzťahov. Veci, či už hnutelné alebo nehnuteľné, sú v ekonomickom ponímaní chápané ako statky slúžiace na uspokojovanie ľudských potrieb. Právne vyjadrenie možnosti vecí nadobúdať a slobodne ich užívať podľa ich hospodárskeho určenia pre vlastné potreby však v priebehu historického vývoja spoločnosti prešlo ďalekosiahlym vývojom. V rámci systému objektívneho práva už v období staroveku došlo k vymedzeniu úpravy týchto spoločenských vzťahov do samostatného systému vecných práv. Podstatnou skutočnosťou bolo, že problematika vecných práv vždy patrila do oblasti súkromného práva. Teda do tej časti práva, ktorá v zmysle klasického rímsko-právneho rozlišovania práva verejného a súkromného, upravovala výhradne záujmy jednotlivcov. Predmetom vecných práv sa stal vzťah jednotlivca ku konkrétnej veci, pričom podstatou tohto vzťahu bolo zabezpečenie právneho panstva jednotlivca nad vecou, s následnou možnosťou vec užívať pre svoje potreby. Priznaním subjektívnych vecných práv tak objektívne právo začína postupne vymedzovať jednotlivcovi akýsi pomyselný „manévrovací priestor“, v rámci ktorého mohol uspokojovať svoje individuálne potreby prostredníctvom dostupných statkov vo forme hnutelných a nehnuteľných vecí.

V priebehu historického vývoja sa v závislosti od zmien v usporiadaní spoločnosti menila aj kvalita právnej úpravy vecných práv. Kľúčovým momentom v novovekých dejinách bolo obdobie

¹ Tento príspevok vznikol za podpory Grantu pre doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov UK č. UK/376/2013.

revolučných zmien na konci 18. storočia, kedy došlo počas veľkej francúzskej revolúcie k vydaniu Deklarácie práv človeka a občana. V článku 2 uvedenej deklarácie bola vyslovená základná zásada, že vlastníctvo sa považuje za prirodzené a nedotknuteľné ľudské právo každého jednotlivca.² V nadväznosti na to článok 17 túto zásadu ďalej rozvíjal. Vlastníctvo chápané ako majetok jednotlivca, sa vyhlasovalo za posvätné a nedotknuteľné právo, ktorého nemôže byť nikto zbavený. Avšak článok 17 súčasne upravoval aj výnimku z tohto pravidla, a to v prípade existencie zákonom predvídaných mimoriadnych okolností, ktoré vyplývajú z celospoločenského záujmu. Vyvážením mimoriadneho zásahu do práv jednotlivca malo byť ustanovenie podmienky odškodnenia za uskutočnený zásah.³ Znenie citovaných článkov bolo reakciou na historické skúsenosti s faktickou, ako aj právom zakotvenou nerovnosťou rozsiahlej skupiny poddaných osôb, vyplývajúcou v danej dobe najmä zo stále prežívajúceho feudálneho usporiadania spoločnosti. Kľúčovou zmenou oproti dovtedajšiemu stavu bolo priznanie subjektívneho vecného právu na vlastníctvo statusu základného, prirodzeného a nedotknuteľného ľudského a občianskeho práva, ktoré patrí bez rozdielu každej ľudskej bytosti. Kroky zákonodarcu vedúce k povýšeniu vlastníckeho práva na ľudské a občianske právo, spolu so zakotvením garancií jeho nedotknuteľnosti, priniesli všetkým občanom možnosť rovnako nadobúdať a uplatňovať svoje subjektívne vecné práva v právom stanovených medziach.

Vplyv myšlienok francúzskej revolúcie a Deklarácie práv človeka a občana môžeme následne vystopovať nielen vo veľkých občianskoprávných kodifikáciách 19. storočia, ale vďaka vplyvu ďalších spoločenských zmien aj v ústavných dokumentoch krajín v stredoeurópskom priestore. Tak napríklad rakúsky Základný štátny zákon o všeobecných právach štátnych občanov v kráľovstvách a krajinách zastúpených v ríšskej rade č. 142/1867 r. z. zakotvoval jednak zásadu nedotknuteľnosti súkromného vlastníctva s výnimkou zákonom ustanovených prípadov zásahu do vlastníckeho práva vo verejnom záujme, ako aj právo občanov kdekoľvek na území štátu nadobúdať a voľne ovládať akékoľvek nehnuteľné veci.⁴ V podmienkach Rakúsko-Uhorska sa teda tiež postupne presadzuje trend vnímania vlastníckeho práva ako základného občianskeho práva, ktoré patrí rovnako všetkým občanom. Ústavnoprávne vyjadrenie tejto skutočnosti tvorí základný rámec úpravy tohto právneho inštitútu, ktorý je následne podrobnejšie rozpracovaný v osobitnej legislatíve.

Rovnaký model vychádzajúci z ústavných základov a následného detailného rozpracovania inštitútu vlastníckeho práva v konkrétnych zákonoch sa uplatnil aj v prostredí Československej republiky. Avšak československý zákonodarca stál pred riešením viacerých problematických úloh. Na jeseň 1918 došlo pri vzniku Československej republiky k recepcii rakúskych a uhorských právnych noriem do československého právneho poriadku. Výsledný právny dualizmus, dotýkajúci sa samozrejme aj právnej úpravy inštitútu vlastníckeho práva, bol z praktického hľadiska nežiaducim javom. Aj napriek značnej podobnosti rakúskych a uhorských právnych noriem v základných otázkach týkajúcich sa vlastníckeho práva tu existovali rozdielnosti v konkrétnych veciach, akými boli napríklad aj tak závažné otázky ako zásahy do vlastníckeho práva jednotlivca. V súvislosti s tým potom vyvstávala ďalšia otázka. A to akú formu zvoliť pre ústavnú úpravu vlastníckeho práva a jeho garancií v situácii, kedy v rámci československého právneho poriadku existujú dva právne subporiadky, vytvárajúce odlišné zákonné podmienky pre aplikáciu jednotnej úpravy vlastníckeho práva ako základného občianskeho práva. Pri riešení tejto otázky bolo kľúčovým aj zohľadnenie revolučného charakteru vtedajších politických pomerov v Československu. V nasledujúcich pasážach sa preto pokúsime ozrejmiť finálnu podobu vymedzenia vlastníckeho

² „Cieľom každého politického zoskupenia je zachovať prirodzené a nedotknuteľné ľudské práva. Týmito právami sú sloboda, vlastníctvo, bezpečnosť a odpor proti útlaku.“ BEŇA, J.: Pramene k dejinám práva. Novovek. Bratislava: VO Praf UK, 2009., s. 126.

³ „Vlastníctvo (majetok) je nedotknuteľným a svätým právom; nikto ho nemôže byť zbavený, ibaže by to zrejme vyžadoval verejný záujem v zákone uvedený (ustanovený) a pod podmienkou spravodlivého a predbežného odškodnenia (vopred).“ Tamže, s. 127.

⁴ Článok 5: „Jmění jest neporušitelné. Mimo vůli může se někomu odejmouti něco, což jeho jest, jen v těch případnostech, a tím způsobem, jak ustanovuje zákon.“ Článok 6: „Každý občan státní může na každém místě v státě se zdržovati a bydleti, jakýchkoli věcí nemovitých nabývati a jimi volně vládnouti, též pod výminkami zákonem vyměřenými jakou koli živnost provozovati. Spůsobem zákona a z příčin obecného dobrého dopouští se, by se obmezilo právo, mrtvé ruce statků nemovitých nabývati a k té ruce jimi vládnouti.“ Základný štátny zákon o všeobecných právach štátnych občanov v kráľovstvách a krajinách zastúpených v ríšskej rade č. 142/1867 r. z. In: ASPI [právny informačný systém] Iura Edition, člen skupiny Wolters Kluwer. [cit. 17.10.2013].

práva a jeho garancií priamo v Ústavnej listine Československej republiky z roku 1920, ako aj riešenie otázky jeho ochrany vlastníckeho práva v rovinách legislatívnej úpravy a aplikačnej praxe.

2 VLASTNÍCKE PRÁVO A JEHO ÚPRAVA V ÚSTAVNEJ LISTINE

Dočasné národné zhromaždenie po prerokovaní návrhu ústavy v ústavnom výbore počas januára a februára 1920 nakoniec prijalo dňa 29. februára 1920 zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., ktorým sa uvádza ústavná listina Československej republiky (ďalej len „Ústavná listina“). Inštitút vlastníckeho práva bol systematicky zaradený do piatej hlavy Ústavnej listiny, ktorej nadpis znie „Práva a slobody, akož i povinnosti občanské.“ Pomerne zaujímavým sa javí legislatívno-technické označenie jednotlivých občianskych práv a slobôd prostredníctvom nadpisov nad jednotlivými paragrafmi piatej hlavy. Návrh znenia Ústavnej listiny, ktorý vypracoval ústavný výbor Dočasného národného zhromaždenia, zaraďuje §§ 107 až 111 pod spoločný nadpis, ktorý znie „Svoboda osobní a majetková“, čím sa vymedzuje predmet úpravy danej časti piatej hlavy Ústavnej listiny.⁵ V niektorých zdrojoch z obdobia rokov 1918-1938 však môžeme nájsť menšie odchýlky. Všeobecným trendom síce je používanie legislatívno-technického usporiadania textu návrhu Ústavnej listiny, schváleného Dočasným národným zhromaždením.⁶ No napríklad výtlačok znenia Ústavnej listiny, vydaný Ministerstvom školstva a národnej osvety je dôkazom odlišného prístupu.

Relevantné paragrafy sú v tomto prípade každý jednotlivito opatrené osobitným nadpisom. Konkrétne § 107 má priradený nadpis „Svoboda osobní a majetková“, ďalej § 108 má priradený nadpis „Právo stěhovati se a nabývati majetku“, a nakoniec najdiskutovanejšiemu § 109 bol priradený nadpis „Soukromé vlastnictví.“ Zdanlivo nepodstatná vec však v kontexte znenia jednotlivých paragrafov spôsobuje značné interpretačné problémy. Priradenie nadpisov ku konkrétnym paragrafom vo výtlačku Ústavnej listiny, vydaného Ministerstvom školstva a národnej osvety, v niektorých prípadoch nekorešponduje s obsahom toho ktorého paragrafu. Tak napríklad § 107 obsahuje výhradne úpravu osobnej slobody, pričom o majetkovej slobode sa na tomto mieste nevyskytuje žiadna zmienka. V prípadoch §§ 108 a 109 už nadpisy korešpondujú s obsahom týchto ustanovení, no problematickým sa stáva skutočnosť, že právo nadobúdať majetok je systematicky oddelené od úpravy súkromného vlastníctva. Nie je potom jasné, ako zákonodarca vlastnícke právo vymedzuje. Či je dôvodom oddelenia úpravy §§ 108 a 109 vnímanie súkromného vlastníctva ako súboru ekonomických statkov, nad ktorými má jednotliviec právne panstvo, alebo či sa tu pod pojem vlastnícke právo zaraďujú aj vlastnícke oprávnenia, spolu s oprávnením veci nadobúdať. Na tomto mieste musíme podotknúť, že uvedené nejasnosti nie sú výhradne dôsledkom legislatívno-technických nedokonalostí prameniach v nedbalosti zákonodarcu. Ide tu skôr o dôsledok existencie relatívne komplikovaných teoretických problémov týkajúcich sa vymedzenia obsahu kľúčových pojmov ako sú „vlastníctvo“ a „vlastnícke právo“.

Po preštudovaní §§ 107 až 111 zistíme, že aj keď zákonodarca v texte Ústavnej listiny používa pojmy ako „súkromné vlastníctvo“ alebo „majetková sloboda“, nikde sa tu nenachádza žiadna legálna definícia alebo iné objasnenie obsahu týchto pojmov. Ak chceme objasniť zákonodarcov úmysel zakotviť ústavné garancie vlastníckeho práva, musíme identifikovať teoretické východiská jeho úvah. Konkrétne sa musíme zamerať na spôsob vymedzenia obsahu pojmu „vlastníctvo“ a „vlastnícke právo.“ Relevantnými zdrojmi pritom bude najmä odborná literatúra, legislatíva a judikatúra z českého a slovenského prostredia, či už z obdobia pred alebo po roku 1918. Svojim obsahovým zameraním na normy recipovaného rakúskeho a uhorského práva, nám tieto zdroje odhalia rôzne pohľady na riešenie často komplexných teoretických otázok, ako aj reálny smer, akým sa pod ich vplyvom uberala aplikačná prax.

⁵ Parlamentná tlač. č. 2421, *Zpráva ústavního výboru k ústavní listině Československé republiky, usnesené ústavním výborem podle § 14. a § 17. jednacího řádu*. In: Spoločná Česko-Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. URL: <http://www.nrsr.sk/dk/Download.aspx?MasterID=15152>

⁶ Porovnaj napr. WEYR, F. - NEUBAUER, Z.: *Ústavní listina Československé republiky*. Její znění s poznámkami. Praha-Brno: Nakladatelství Orbis, 1931., s. 66-69.; PEŠKA, Z.: *Československá ústava a zákony s ní souvislé*. I. díl. Praha: Československý Kompas, 1935., s. 294-303. Obdobne je tomu aj v prípade súčasnej odbornej literatúry, venujúcej sa tejto problematike. Porovnaj napr. GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005., s. 100-101.

⁷ *Ústava republiky Československé*. Vydáno péčí Ministerstva školství a národní osvěty ve Státním nakladatelství v Praze. Praha: Státní nakladatelství, 1923., s. 34.

Prakticky všetci českí autori vedeckých prác v období pred aj po roku 1918 sa zameriavali na skúmanie rakúskeho Všeobecného občianskeho zákonníka (ďalej len „ABGB“), ktorý bol základným kódexom občianskeho práva v Habsburskej ríši po r. 1811 a po roku 1867 v rakúskej časti Rakúsko-Uhorskeho mocnárstva. Pred samotným pohľadom na odborné stanoviská jednotlivých autorov je vhodné uviesť jednu metodickú poznámku. Vo väčšine prípadov sa v jednotlivých odborných prácach stretávame s pojmom „vlastníctvo“, ktoré je však používané ako synonymum pojmu „vlastnícke právo“. Na túto skutočnosť vo svojej odbornej spisbe poukázal aj významný český civilista Jaromír Sedláček.⁸

Jedným z najvýznamnejších civilistov obdobia spred roku 1918 bol Antonín Randa, ktorý venoval problematike vlastníckeho práva aj rozsiahlu monografiu *Právo vlastnícké*. Randa vo svojom diele pre potreby vymedzenia pojmu „vlastníctvo“ vychádza z platnej legislatívy, teda v našom prípade priamo z ABGB. Podrobujúc znenie právnej úpravy ABGB kritickéj analýze, dospel Randa k záveru, že zákonodarca používa pojem vlastníctvo v dvoch odlišných významoch. V prvom prípade je vlastníctvo vo svojom širšom, neprávnickom zmysle stotožňované s pojmom „majetok“, čomu svedčí aj znenie § 353 ABGB.⁹ V druhom prípade je už vlastníctvo ponímané vo svojom užšom, právnom zmysle, a to ako „bezprostredná a úplná čili nejsvrchovanejší právni moc nad vecí hmotnou nebo správněji řečeno: pojmová právni možnost přímého a neobmezeného nakládání vecí hmotnou.“¹⁰ K povahe vlastníctva ako pojmovej možnosti disponovania s vecou Randa následne dodáva, že aj keď „vlastnictví v některém případě věcnými právy jiných osob bylo omezeno, vždy dle pojmu jeho zbývá možnost, že práva omezující časem přestanou a tudíž vlastnictví svého původního neobmezeného objemu opět dosáhne.“¹¹ Vlastnícke právo je tu teda chápané v zmysle subjektívneho práva jednotlivca, ktoré svojmu nositeľovi zabezpečuje právne panstvo nad hmotnou vecou, s ktorou môže následne relatívne neobmedzene disponovať, pričom z titulu svojej absolútnej (výhradnej) povahy, mu toto subjektívne právo súčasne umožňuje zamedziť zásahom akýchkoľvek tretích osôb do jeho riadneho a pokojného výkonu.

Podobný prístup ako Randa zvolil pre vymedzenie vlastníckeho práva aj ďalší predstaviteľ z radov českých civilistov spred roku 1918, Emanuel Tilsch. Tak ako Randa, aj Tilsch narába s pojmom „vlastníctvo“, prepájajúc svoje vymedzenia s príslušnými ustanoveniami ABGB. Vlastníctvo Tilsch chápe ako absolútne subjektívne právo jednotlivca, ktoré svojmu nositeľovi poskytuje „bezprostřední právni panství nad věcí hmotnou a to panství, jehož obsah je generálně určen,“ pričom „Obsah panství toho sahá potud, pokud tu není zvláštního omezení...“¹² Pre zadefinovanie vlastníckeho práva aj tu ostáva rozhodujúca jeho povaha absolútneho subjektívneho práva, ktoré zabezpečuje jednotlivcovi právne panstvo nad hmotnou vecou, a ktoré ho súčasne vo vzťahu k iným tretím osobám oprávňuje vylúčiť akýkoľvek zásah do tohto právneho stavu.¹³

Vo vzťahu k prezentovaným záverom však zastáva odlišný postoj predstaviteľ československej medzivojnovnej právnej vedy, František Rouček. Odlišnosť a jedinečnosť Roučkovho myslenia v porovnaní s názormi Randu a Tilscha spočíva v teoretickom uchopení pojmu

⁸ SEDLÁČEK, J.: *Vlastnictví a vlastnícké právo*. Brno: Barvič & Novotný, 1919., s. 16 In: SEDLÁČEK, J.: *Vlastnícké právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012.

⁹ „Vše, co nám „náleží“ (gehört), jest v tom smyslu, jak nápis § 353 uvádí, „v objektivním smyslu“ – našim vlastnictvím.“ RANDA, A.: *Právo vlastnícké*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2008., s. 22. Porovnaj § 353 ABGB v českom a nemeckom znení v diele SEDLÁČEK, J.: *Vlastnícké právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012., s. 17. „§ 353. Vše, co někomu patří, všechny jeho věci hmotné i nehmotné, nazývají se jeho vlatnictvím. / Alles, was jemanden zugehört, alle seine körperlichen und unkörperlichen Sachen, heissen sein Eigentum.“

¹⁰ RANDA, A.: *Právo vlastnícké*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2008., s. 1-2.

¹¹ Tamže, s. 2-3. V tomto uvádza nadpis v príslušnej pasáži ABGB, že ide o vlastníctvo v subjektívnom zmysle. Porovnaj znenie § 354 ABGB v českom a nemeckom znení v diele SEDLÁČEK, J.: *Vlastnícké právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012., s. 20. „Vlastnictví, posuzované jako právo, jest oprávnění volně nakládati s podstatou i užitky věci a vyloučiti z toho každého druhého. / Als ein Recht betrachtet, ist Eigentum das Befugnis, mit der Substanz und den Nutzungen einer Sache nach Willkür zu schalten, und jeden Andern davon auszuschliessen.“

¹² Ide tu teda o definíciu vlastníckeho práva v subjektívnom zmysle tak, ako je uvedené v príslušnom § 354 ABGB, na ktorý Tilsch priamo v texte aj odkazuje. TILSCH, E.: *Občanské právo*. Část všeobecná. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012., s. 96.

¹³ Pre podrobnosti o vymedzení rozdielu medzi absolútnymi a relatívnymi subjektívnymi právami, ako aj o vlastníckom práve porovnaj: Tamže, s. 94-97.

„vlastníctvo“ v zmysle stavu. Rouček totiž rozlišuje vlastníctvo ako stav, ktorý buď odráža v spoločnosti existujúcu realitu (tzv. *dominium commercii*), alebo stav, ktorý je len teoretickou konštrukciou, transformujúcou sa na realitu pri splnení objektívnym právom presne stanovených podmienok (tzv. *dominium iuris constituti*). Reálnemu, teda faktickému stavu, ktorý sa vyvinul v spoločenskom živote, zodpovedá situácia, kedy určitý subjekt ľubovoľne užíva veci pre svoje potreby. *Dominium commercii* tu teda vystupuje ako faktické právne panstvo nad vecou v zmysle moci určitého subjektu ľubovoľne vecou disponovať. Naproti tomu *dominium iuris constituti*, teda vlastníctvo v zmysle právneho stavu, chápe Rouček ako skutkovú podstatu vlastníctva, s ktorou právo spája konkrétne právne následky až pri splnení stanovených podmienok vzniku alebo zániku vlastníctva. Existencia a trvanie vlastníctva ako právneho stavu, sú tak podmienené naplnením podmienok stanovených objektívnym právom. Existencia jedného stavu ešte nutne nemusela znamenať existenciu toho druhého, čomu svedčí aj Roučkov výrok, že „Je tedy možno, že v konkrétnim prípade bude dáno *dominium commercii*, ale nikoli *dominium iuris constituti* a naopak.“¹⁴ Rouček následne berie do úvahy aj znenie §§ 353 a 354 ABGB, ktoré konfrontuje so svojou kategorizáciou vlastníctva. Podľa jeho názoru, citované ustanovenia ABGB nie sú samy o sebe odrazom reality, ale až v súvislosti s nasledujúcimi ustanoveniami ABGB sa vlastníctvom „míní »něco«, co jest dáno, jakmile se dovrší splnění t. zv. podmínek vzniku vlastnictví, a co trvá, dokud se nedovrší splnění t. zv. podmínek zániku vlastnictví.“¹⁵ Na základe uvedených skutočností by sme potom mohli tvrdiť, že za splnenia podmienok stanovených objektívnym právom je vlastníctvo v zmysle právneho stavu oprávneným právnym panstvom jednotlivca nad vecou, ktoré mu okrem možnosti ľubovoľného disponovania s danou vecou umožňuje brániť sa akýmkoľvek zásahom do tohto nerušeného stavu.¹⁶

Ďalším predstaviteľom československej medzivojnovovej právnej vedy, ktorý zastával odlišný názor vo veci definovania vlastníckeho práva ako jeho predchodcovia, bol Jaromír Sedláček. Svoj výklad a definície v komentári k ustanoveniam ABGB, ktoré upravujú problematiku vlastníckeho práva, opiera striktno o znenie zákona. V nadväznosti na systematiku zákona potom Sedláček rozlišuje tak ako ABGB medzi vlastníctvom v objektívnom a subjektívnom zmysle. Vlastníctvom v objektívnom zmysle je podľa Sedláčkovho výkladu vymedzením okruhu hmotných a nehmotných vecí, ktoré sú spôsobilé byť predmetom vlastníctva. Naproti tomu je vlastníctvo v subjektívnom zmysle súhrnom vlastníckych oprávnení, ktoré je možné vymedziť pozitívne (právo vlastníka ľubovoľne disponovať s hospodárskym určením veci a právo požívať úžitky plynúce z veci) a negatívne (vylúčenie zásahov tretích osôb do realizácie vlastníckych oprávnení).¹⁷ Môžeme teda vidieť, že pre Sedláčka je pri vymedzení pojmu „vlastníctvo“ rozhodujúci legislatívny rámec, daný znením príslušných ustanovení ABGB. Svoje závery taktiež konfrontuje s názormi iných civilistov (napr. Randa). Podľa jeho názoru však rozlišovanie vlastníctva v užšom zmysle ako majetku a v širšom zmysle ako právneho panstva nad hmotnou vecou nezodpovedá zneniu platnej právnej úpravy. Teoretické úvahy by teda podľa Sedláčka nemali prekračovať jasne formulovaný rámec právnej úpravy, ktorá je v praxi rozhodujúca, a pre orgány aplikácie práva bezpodmienečne záväzná.¹⁸ Vlastnícke právo potom v zmysle Sedláčkovho prístupu možno interpretovať ako súhrn

¹⁴ ROUČEK, F.-SEDLÁČEK, J.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl II. Praha: Codex Bohemia, 1998., s. 198.

¹⁵ § 353 je v kontexte toho vyjadrením predmetu vlastníctva, teda stanovením okruhu vecí, ktoré niekomu skutočne patria, zatiaľ čo § 354 je ako súhrn vlastníckych objektívnym právom ustanovených oprávnení a povinností považovaný za právny následok vlastníctva. ROUČEK, F.-SEDLÁČEK, J.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl II. Praha: Codex Bohemia, 1998., s. 199.

¹⁶ Rouček tu prostredníctvom uvedenej kategorizácie vlastníctva s najväčšou pravdepodobnosťou chce poukázať na skutočnosť, že vlastníctvo v zmysle právneho stavu odlišuje skutočného vlastníka veci od držiteľa, ktorý síce môže mať reálne právne panstvo nad vecou, ale v prípade dobromyseľného držiteľa nemusí mať úmysel podržať si vec ako vlastnú, alebo v prípade krádeže tu dobromyseľnosť držiteľa chýba úplne.

¹⁷ Pre podrobnosti porovnaj: SEDLÁČEK, J.: Vlastnické právo. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012., s. 17-18, 20-23, 26-29.

¹⁸ „Vzhledem k tomu, že smysl tohoto ustanovení je jasný, je soudce jím vázán (§ 6) a odchylný výklad je pro soudce nerozhodný.“ Tamže, s. 18.

jednotlivých oprávnení a povinností, ktoré ich nositeľovi vyplývajú zo vzťahu ku konkrétnej veci ako predmetu vlastníckeho práva.

Aby bol obraz o postoji československej právnej vedy k problematike vymedzenia pojmu vlastníckeho práva úplný, musíme ešte preskúmať odbornú spisbu z prostredia Slovenska. Dobrú predstavu o tom, ako vyzerala náuka o vecných právach v kontexte platnej právnej úpravy na území Slovenska, nám poskytuje dielo *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi* od Vladimíra Fajnora a Adolfa Záturského. Právny názor na vymedzenie pojmu vlastníckeho práva sa u Fajnora a Záturského prakticky kryje s názormi Randu a Tilscha. „Právo vlastníctva“, ako ho Fajnor a Záturský vo svojej práci označujú, je tu všeobecne vymedzené ako vecné právo v zmysle právnej moci človeka nad jeho vlastnou vecou. Pri konkrétnom rozbere sa potom uvádza, že ide o najvyššiu právnú moc nad vecou, ktorá umožňuje vlastníkovi „výlučne a voľne nakladať vecou ako svojou v tom smysle, že všetko môže s ňou urobiť, čo zákon nezabraňuje a vylúčiť môže na ňu namierený každý cudzí zásah, na ktorý si iné osoby proti nemu práv nenadobudli.“¹⁹ Rovnako ako Randa, aj Fajnor a Záturský poukazujú na trvanie vlastníckeho práva v prípade obmedzenia niektorého vlastníckeho oprávnenia. Kľúčovým sa tak pre vymedzenie vlastníckeho práva opäť stáva právne panstvo nad vecou v zmysle absolútneho subjektívneho práva, umožňujúceho jednotlivcovi ľubovoľné disponovanie s vecou.

Existencia rozdielných názorov právnej vedy na otázku vymedzenia vlastníckeho práva v kontexte znenia platnej legislatívy nás privádza do situácie, kedy si musíme hľadať odpoveď na ďalšiu dôležitú otázku. A to akou cestou sa uberala súdna prax pri výklade pojmu vlastníckeho práva?

V prvom rade bude dôležité oboznámiť sa s niekoľkými relevantnými judikátmi z daného obdobia.

- „*»Jměním« žalovaného veřejného společníka jest i jeho podíl na jmění veřejné obchodní společnosti. Nezáleží na tom, zda jmění jest zcizitelné nebo podrobno exekuci.*“ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR publikované v Vážného zberke *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských* pod číslom Vážný 9783.
- „*Slova § 2 zák. zábor. »vlastnický patřících« jest vykládati ve smyslu »tvořících předmět jejich vlastnické dispozice, která jim přísluší z titulu dostačujícího k založení formálního vlastnictví.*“ Rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu ČSR publikované v Bohuslavovej zberke nálezov najvyššieho správneho súdu vo veciach administratívnych pod číslom Boh. Adm. 904/21.
- „*Pro otázku, komu ta která nemovitost v době počátku účinnosti zábor. zák. vlastnický patřila ve smyslu § 2 zábor. zák., není rozhodným přísně civilistický pojem vlastnictví, nýbrž vlastníkem ve smyslu tohoto předpisu je i ten, kdo ještě nenabyl knihovního vlastnictví, ale té které nemovitosti nabyt způsobem tvořícím řádný titul k založení práva vlastnického a také vykonává, neb alespoň vykonávat může skutečnou moc nad ní.*“ Rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu ČSR publikované v Bohuslavovej zberke nálezov najvyššieho správneho súdu vo veciach administratívnych pod číslom Boh. Adm. 2563/23.
- „*Uhorský lesný zákon zák. čl. XXXI/1897, užívajúc výrazu vlastnictvo, nemá na mysli plné a skutočné vlastnictvo v smysle práva občianskeho, ale každú faktickú a právnú dispozičiu s lesom.*“ Rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu ČSR publikované v Bohuslavovej zberke nálezov najvyššieho správneho súdu vo veciach administratívnych pod číslom Boh. Adm. 2582/23.

Zo znenia uvedených judikátov môžeme vyvodit' niekoľko záverov:

- Hneď prvý judikát Najvyššieho súdu ČSR nám naznačuje, že sudy rozlišovali medzi pojmom „vlastnictvo“ v zmysle „majetku“ ako súhrnu určitých ekonomických statkov tvoriacich predmet vlastníctva („...podíl na jmění veřejné obchodné společnosti.“ - Vážný 9783), a pojmom „vlastnictvo“ v zmysle právneho panstva nad vecou, umožňujúceho

¹⁹ FAJNOR, V., ZÁTURSKEÝ, A.: *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi so zreteľom na banské právo a na právne predpisy o pozemkovej reforme (s príslušnými časťami návrhu čl. Všeobecného zákonníka občianskeho, zhotoveného superrevíznou komisiou)*. Šamorín: Heuréka, 1998. 3. vydanie., s. 74.

disponovanie s danou vecou („...každú faktickú a právnu dišpozíciu s lesom.“ - Boh. Adm. 2582/23).

• Následne judikatúra Najvyššieho správneho súdu ČSR vo veciach právnej agendy týkajúcej sa pozemkovej reformy, uskutočňovanej na základe záborového zákona²⁰, nás vedie k záveru, že súdna prax si osvojila aj Roučkov prístup rozlišovania „vlastníctva“ ako reálneho faktického stavu a právneho stavu. Najvyšší správny súd ČSR totiž považuje za vlastníka, teda subjekt „vlastníctva“ v zmysle subjektívneho práva, aj osobu nespĺňajúcu zákonom predpísané formálne náležitosti, nevyhnutné pre vznik vlastníctva („...vlastníkom...je i ten, kto ešte nenabyl knihovního vlastníctví,...“ – Boh. Adm. 2563/23; „...předmět jejich vlastnické dispozice, která jim přísluší z titulu dostačujícího k založení formálního vlastníctví.“ – Boh. Adm. 904/21). Na základe toho mohol byť jeden subjekt len z titulu existencie reálneho alebo aj potenciálneho právneho panstva nad vecou („...a také vykonává, neb alespoň vykonávatí může skutečnou moc nad ní.“ – Boh. Adm. 2563/23) považovaný za vlastníka veci rovnako, ako druhý subjekt, ktorý je vlastníkom veci na základe splnenia objektívnym právom ustanovených podmienok. Rozhodujúcim tak bol reálny faktický stav existencie právneho panstva nad vecou, a nie právny stav odzrkadľujúci naplnenie podmienok pre vznik, trvanie alebo zánik vlastníctva podľa objektívneho práva.

Môžeme teda vidieť, že ani aplikačná prax nezastávala jednotnú koncepciu výkladu pojmu „vlastníctvo“, nakoľko v rozhodnutiach súdnych orgánov Československej republiky môžeme vystopovať vplyv prakticky všetkých vtedajších názorových prúdov. Táto skutočnosť nás pri zisťovaní vymedzenia obsahu pojmov „vlastníctvo“ a „vlastnícke právo“ nijako nepribližuje ku hmatateľným výsledkom. Práve naopak, stavajú nás pred ďalšie otázky, ktoré si musíme zodpovedať. Ak zohľadníme skutočnosť, že v Ústavnej listine sa používajú pojmy ako „majetková sloboda“ a „súkromné vlastníctvo“, musíme sa potom pýtať: „*Čo tvorí predmet právnej úpravy relevantných ustanovení Ústavnej listiny o majetkovej slobode? Je to majetok a/alebo právne panstvo nad vecou? Alebo je to faktický stav právneho panstva nad vecou a/alebo právny stav úplného a oprávneného právneho panstva nad vecou?*“ Odpoveď na tieto otázky musíme hľadať nepriamo, a to skúmaním rozsahu ochrany vlastníckeho práva, ktorú Ústavná listina garantovala.

3 ROZSAH OCHRANY VLASTNÍCKEHO PRÁVA V ÚSTAVNEJ LISTINE

Pri zisťovaní rozsahu, v akom bola Ústavnou listinou poskytovaná ochrana vlastníckemu právu, sú pre nás relevantné ustanovenia §§ 108 a 109 Ústavnej listiny, ktorých znenie je nasledovné:

- § 108 ods. 1: „Každý státní občan československý může se usazovati na kterémkoli místě Československé republiky, nabývatí tam nemovitostí a vykonávatí výdělkovou činnost v mezích všeobecných právních ustanovení.“
- § 108 ods. 2: „Omezení tohoto práva je možné jen v zájmu veřejném na základě zákona.“
- § 109 ods. 1: „Soukromé vlastníctví lze omeziti jen zákonem.“
- § 109 ods. 2: „Vyvlastnění je možné jen na základě zákona a za náhradu, pokud zákonem není nebo nebude stanoveno, že se náhrada dáti nemá.“

Najprv sa pozrime na obsah jednotlivých ustanovení. § 108 ods. 1 Ústavnej listiny je vo vzťahu k vlastníckemu právu dôležitý vzhľadom na skutočnosť, že upravuje právo jednotlivca nadobúdať majetok. Týmto majetkom sú v normatívnom texte explicitne spomenuté nehnuteľné veci, ako aj implicitne spomenuté hnutel'né (a teoreticky aj nehnuteľné) veci vo forme príjmov zo zárobkovej činnosti. Limity tohto práva sú vymedzené jednak priamo v odseku 1, a to v podobe medzi vyplývajúcich z platných zákonných a podzákonných noriem, a jednak aj v odseku 2, kde zákonodarca umožňuje ďalšie obmedzenie tohto práva. Tieto ďalšie obmedzenia môžu byť uskutočnené len vo verejnom záujme a na základe zákona, prípadne inej právnej normy, ktorá však musí mať základ v zákone.²¹ § 109 ods. 1 Ústavnej listiny následne upravuje zásadu, podľa ktorej je

²⁰ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n. o zabraní veľkého majetku pozemkového.

²¹ „Právními ustanoveními dlužno rozuměti veškeré normy právního řádu, tedy vedle zákonů zejména nařízení (§ 55 úst. listiny). ... Obratem »na základě zákona« dlužno rozuměti, že omezení mohou být stanovena i normou jinou než zákonem avšak na zákoně se zakládající (nař. podle §u

možné uskutočňovať zásahy do súkromného vlastníctva výhradne zákonom. V nadväznosti na to odsek 2 zakotvuje ďalšiu zásadu, podľa ktorej môže dôjsť k zásahu do vlastníckeho práva vo forme vyvlastnenia len na základe zákona a za súčasného poskytnutia náhrady. Vyvlastnenie teda možno uskutočniť buď priamo na základe zákona, alebo aj inou právnou normou, majúcou základ v zákone. Jediné ak by malo ísť o vyvlastnenie bez poskytnutia náhrady, je nevyhnutné aby mal takýto zásah do vlastníckeho práva podklad v zákonnej úprave.²²

Z obsahu predmetných ustanovení vyplýva, že podstata ochrany vlastníckeho práva tkvie v minimalizácii možností zásahov smerujúcich proti tomuto občianskemu právu. Zákonodarca totiž v Ústavnej listine jasne určuje medze, v rámci ktorých sú zásahy do vlastníckeho práva prípustné. Právny rámec tvorí buď priame splnomocnenie na zásah do vlastníckeho práva, vyvierajúce priamo zo zákona, alebo splnomocnenie na zásah do vlastníckeho práva, ktoré sa odvodzuje z podzákonných právnych noriem, majúcich však základ v konkrétnych zákonoch. Ochrana vlastníckeho práva poskytovaná Ústavnou listinou tu teda má formu zásady relatívnej nedotknuteľnosti vlastníckeho práva, ktorá pripúšťa výhradne objektívnym právom upravené zásahy.

Zákonodarca však v ustanoveniach § 109 Ústavnej listiny rozlišuje dva druhy zásahov do vlastníckeho práva, ktorými sú buď jeho „obmedzenie“ alebo jeho „vyvlastnenie.“ Opäť však nie je nikde v Ústavnej listine poskytnutá žiadna špecifikácia týchto pojmov, ktorá by umožnila ich rozlíšenie. Bližší pohľad na obsah týchto pojmov nám pritom môže pomôcť pri určení predmetu ústavnej ochrany vlastníckeho práva.

Zdeněk Peška vidí v obmedzení súkromného vlastníctva podľa § 109 ods. 1 Ústavnej listiny „jakýkoliv zásah zabraňující vlastníku disponovati naprosto volně předmětem, který vlastní, na př. policejní opatření, zdravotní, živnostenské, stavební atd.“²³ Vyvlastnenie následne definuje Jiří Hoetzel ako „zásah do určitých subjektivních práv, zvláště práva vlastníckého, ve prospěch všeobecně užitečného díla, kterým se práva ruší a zároveň pro jiného práva zakládají, a to zpravidla za náhradu.“²⁴ Spoločným prvkom oboch definícií je zásah do oprávnení náležiacich vlastníkovi vecí. Rozdielnosti nastávajú pri použití konkrétnej terminológie. Pri definovaní vyvlastnenia použil Hoetzel relatívne široký slovný obrat „zásah do práva vlastníckého“, čo je však pochopiteľné pri jeho snahe o formulovanie všeobecnejšej definície. Naproti tomu sa Peška pri definovaní rovnako všeobecného pojmu „obmedzenia súkromného vlastníctva“ vyjadroval oveľa presnejšie. Účel obmedzenia totiž charakterizoval ako zásah do vlastníckeho oprávnenia disponovať s predmetom vlastníctva. Jednoznačná je teda skutočnosť, že vyvlastnenie je formou obmedzenia vlastníckeho práva, pričom opodstatnenie jej vyčlenenia do osobitného odseku vyplýva z jej povahy najširšieho a najzávažnejšieho zásahu do práv jednotlivca.²⁵ Okrem toho nám však Peškova definícia prezrádza, že predmetom obmedzenia súkromného vlastníctva je vlastníckovo oprávnenie voľne disponovať so svojou vecou. Je potom logické, že predmetom ústavnej ochrany vlastníckeho práva je to isté oprávnenie voľnej dispozície vlastníka s jeho vecou.²⁶ Oprávnenie vlastníka relatívne ľubovoľne a neobmedzene disponovať s vecou, je imanentnou súčasťou prakticky každej

55 úst. listiny).“ PEŠKA, Z.: Československá ústava a zákony s ní souvislé. I. díl. Praha: Československý Kompas, 1935., s. 299-300.

²² „Výjimečné opatření vyvlastnění bez náhrady musí být stanoveno přímo a výslovně zákonem; mlčí-li tedy vyvlastňovací zákon o náhradě třeba soudit, že náhrada má být dána.“ PEŠKA, Z.: Československá ústava a zákony s ní souvislé. I. díl. Praha: Československý Kompas, 1935., s. 302.

²³ PEŠKA, Z.: Československá ústava a zákony s ní souvislé. I. díl. Praha: Československý Kompas, 1935., s. 301.

²⁴ HOETZEL, J.: Československé právo správní. Praha: Melantrich, 1937., s. 381.

²⁵ Porovnaj aj komentár k § 109 ods. 1 Ústavnej listiny od Františka Weyra a Zdeňka Neubauera: „Jednak se jím vyslovuje, že jakékoliv omezení soukromého vlastníctví se strany moci státní (tedy nejen vyvlastnění, o němž jedná odst. 2)...jest možno jen podle zákona.“ WEYR, F. – NEUBAUER, Z.: Ústavní listina Československé republiky. Její znění s poznámkami. Praha-Brno: Nakladatelství Orbis, 1931., s. 68.

²⁶ Podobne uvažujú aj Fajnor a Záturecký. Porovnaj pasáž o obmedzení práva vlastníctva. FAJNOR, V., ZÁTURECKÝ, A.: Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi so zreteľom na banské právo a na právne predpisy o pozemkovej reforme (s príslušnými časťami návrhu čl. Všeobecného zákonníka občianskeho, zhotoveného superrevíznou komisiou). Šamorín: Heuréka, 1998. 3. vydanie., s. 84.

prezentovanej teoretickej koncepcie vymedzenia vlastníckeho práva. Preto je pomerne ťažké jednoznačne subsumovať znenie príslušných ustanovení Ústavnej listiny pod konkrétnu koncepciu a povedať tak, ktorý smer interpretácie pojmov „vlastníctvo“ a „vlastnícke právo“ bol pri konštruovaní týchto ustanovení Ústavnej listiny zákonodarcom zamýšľaným východiskom. No naznačené riešenie v duchu Peškovej definície sa zdá byť logickým a pravdepodobným východiskom z relatívne ťažko riešiteľnej situácie.

4 ZÁVER

Právna úprava vlastníckeho práva v podmienkach československého právneho poriadku je plná paradoxov. Ústavná listina napriek skutočnosti, že poskytuje vlastníkemu právu ochranu a príslušné garancie, tento pojem nijakým, ani len rámcovým spôsobom nešpecifikuje. Do určitej miery je táto skutočnosť ospravedlniteľná, nakoľko dokumenty ústavnej povahy majú byť konštruované na určitom stupni právnej abstrakcie. Avšak nedostatky pri definovaní používanej terminológie sa v kombinácii s problematickými aspektmi recipovanej rakúskej a uhorskej právnej úpravy stali zdrojom viacerých, najmä interpretačných problémov. Recipované normy boli totiž odrazom doby, v ktorej vznikli. Obsahovali mnoho reliktov feudálneho, resp. postfeudálneho spoločensko-ekonomického zriadenia, ktoré takto prežili prechod do odlišného systému, založeného na iných, demokratických princípoch. Novšia ústavná úprava sa tak nevyhnutne stretávala so staršou úpravou zákonnou, ktorá mala byť jej bližším rozpracovaním. Z toho následne plynuli interpretačné problémy, ktorých sme mohli byť svedkami pri skúmaní jednak teoretických koncepcií vymedzenia pojmu vlastníckeho práva, ako aj pri pohľade na výsledky dobovej aplikačnej praxe. Nejednotnosť interpretácie kľúčových pojmov a právnych noriem sa však netýkala len inštitútu vlastníckeho práva. Bola charakteristická prakticky pre celý československý právny poriadok, čo následne vyvolalo reálne úsilie o právnu unifikáciu jednotlivých odvetví súkromného a verejného práva. Unifikácie sa však odvetvie občianskeho práva počas rokov 1918 až 1938 nedočkalo. Právna úprava tak zostala jednotná len na úrovni ústavných garancií relatívnej nedotknuteľnosti vlastníckeho práva jednotlivcov, ktorého právnym poriadkom prípustné obmedzenie bolo odlišne upravené pre Čechy a Moravu na jednej strane, a pre Slovensko a Podkarpatskú Rus na strane druhej.

Na úplný záver je treba ešte podotknúť, že účelom tohto príspevku bolo poukázať najmä na komplikovanosť stavu právnej úpravy v danej dobe, ale aj v súčasnosti, jedného z kľúčových ľudských a občianskych práv. Prezentované výsledky nutne nesmerujú k jasným a jednoznačným odpovediam na kladené otázky. Tie v rámci tak krátkeho priestoru, akým je rozsah tohto príspevku, ani nie je možné uspokojivo zodpovedať. Niektoré výsledné teoretické konštrukcie a úvahy je preto treba skutočne chápať ako jednu z možných interpretácií prezentovaných faktov, a súčasne ako východisko pre ďalšie bádanie.

Použitá literatúra:

- BEŇA, J.: Pramene k dejinám práva. Novovek. Bratislava: VO Praf UK, 2009.
- FAJNOR, V., ZÁTURECKÝ, A.: Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi so zreteľom na banské právo a na právne predpisy o pozemkovej reforme (s príslušnými časťami návrhu čl. Všeobecného zákonníka občianskeho, zhotoveného superrevíznou komisiou). Šamorín: Heuréka, 1998.
- GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa I. 1914-1945. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005.
- HOETZEL, J.: Československé právo správní. Praha: Melantrich, 1937.
- PEŠKA, Z.: Československá ústava a zákony s ní souvislé. I. díl. Praha: Československý Kompas, 1935.
- RANDA, A.: Právo vlastnické. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2008.
- ROUČEK, F.-SEDLÁČEK, J.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl II. Praha: Codex Bohemia, 1998.
- SEDLÁČEK, J.: Vlastnictví a vlastnické právo. Brno: Barvič & Novotný, 1919. In: SEDLÁČEK, J.: Vlastnické právo. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012.
- SEDLÁČEK, J.: Vlastnické právo. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012.
- TILSCH, E.: Občanské právo. Část všeobecná. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012.

WEYR, F. - NEUBAUER, Z.: Ústavní listina Československé republiky. Její znění s poznámkami. Praha-Brno: Nakladatelství Orbis, 1931.

Ústava republiky Československé. Vydáno péčí Ministerstva školství a národní osvěty ve Státním nakladatelství v Praze. Praha: Státní nakladatelství, 1923.

Parlamentná tlač. č. 2421, Zpráva ústavního výboru k ústavní listině Československé republiky, usnesené ústavním výborem podle § 14. a § 17. jednacího řádu. In: Spoločná Česko-Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. URL: <http://www.nrsr.sk/dk/Download.aspx?MasterID=15152>

Základný štátny zákon o všeobecných právach štátnych občanov v kráľovstvách a krajinách zastúpených v ríšskej rade č. 142/1867 r.z. In: ASPI [právny informačný systém] Iura Edition, člen skupiny Wolters Kluwer.

Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR publikované vo Vážného zbierke Rozhodnutí najvyššieho soudu československé republiky ve věcech občanských pod čísлом Vážný 9783.

Rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu ČSR publikované v Bohuslavovej zbierke nálezov najvyššieho správneho súdu vo veciach administratívnych pod čísлом Boh. Adm. 904/21.

Rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu ČSR publikované v Bohuslavovej zbierke nálezov najvyššieho správneho súdu vo veciach administratívnych pod čísлом Boh. Adm. 2563/23.

Rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu ČSR publikované v Bohuslavovej zbierke nálezov najvyššieho správneho súdu vo veciach administratívnych pod čísлом Boh. Adm. 2582/23.

Kontaktné údaje:

Mgr. Ján Sombati

jan.sombati@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave

Právnická fakulta

Katedra právnych dejín

Šafárikovo nám. č. 6

P.O.BOX 313

810 00 Bratislava 1

Slovenská republika

VÝVOJ PRÁVNEJ ÚPRAVY OCHRANY CTI HLAVY ŠTÁTU NA ÚZEMÍ SLOVENSKA V 20. STOROČÍ

Ján Štefanica

Univerzita Komenského, Právnická fakulta

Abstract: The article presents a historical - a legal analysis of the development of the protection of honor head of state on the territory of Slovakia during the 20th century. Crime of insulting the head of state, Her Majesty's, has always been one of the hardest crimes, usually punishable by death. In the last century the criminalization of libel head of state customized development and historical times. Through changes of state system and political orientation of Slovak society we can follow characteristics dis / continuous development of criminal law regulating the protection of honor at the head of state legal systems in Slovakia.

Abstrakt: Príspevok prezentuje historicko – právnú analýzu vývoja ochrany cti hlavy štátu na území Slovenska v priebehu 20. storočia. Zločin urážky hlavy štátu, jej majestátu, obvykle považovaný za jeden z najťažších zločinov, bol sankcionovaný aj trestom smrti. V minulom storočí bola kriminalizácia urážky na cti hlavy štátu odrazom spoločenského vývoja a historickej doby. Zmeny štátneho zriadenia i politickej orientácie slovenskej spoločnosti je možné predstaviť aj prostredníctvom charakteristiky dis/kontinuálneho vývoja trestnoprávnej úpravy ochrany cti hlavy štátu, ktorá sa odrazila v právnych poriadkoch platných na našom území.

Key words: insult the President of the Republic, the Republic of defamation and its representative, protection of honor of the President

Kľúčové slová: urážka prezidenta republiky, hanobenie republiky a jej predstaviteľa, ochrana cti prezidenta, zákon na ochranu republiky

1 ÚVOD

Špeciálna trestnoprávna ochrana cti hlavy štátu v našom právnom poriadku už dnes absentuje, ale v dvadsiatom storočí poskytovala prezidentovi republiky špecifickú ochranu prostredníctvom zákonných úprav na území Slovenska a to v každom historickom období i politickom režime. Práve v závislosti od historicko právneho vývoja môžeme, aj v tomto prípade, sledovať podstatné prvky kontinuity i diskontinuity, ktoré sa prejavili v zákonných úpravách.¹ Vzhľadom na šírku problematiky sme sa zamerali na poskytnutie prehľadu podstatných prvkov zákonných úprav ochrany cti prezidenta republiky. Zločin urážky hlavy štátu, jej majestátu, býval vždy jedným z najťažších zločinov, zvyčajne sankcionovaný trestom smrti. V rôznych formách a podobách dokázal pretrvať v našom právnom poriadku až do roku 2002. V rímskom práve splýval so zradou a o takýchto ťažkých trestných činoch sa rozhodovalo priamo na centuriátnom zhromaždení, keďže sa za ne ukladal trest smrti.² V stredoveku sa jednalo nielen o fyzický útok na panovníka, vladársky majestát mohol byť narušený aj zvolaním zemského snemu proti kráľovej vôli. V 19. storočí bolo chápanie urážky majestátu prispôbené vzhľadom k vývoju spoločnosti a historickej dobe. Zločin urazení veličenstva mohol byť spáchaný buď osobnou urážkou panovníka, alebo nepriamym vysmievaním sa osobe panovníka. Za takýto skutok uskutočnený napríklad prostredníctvom tlače alebo karikatúrami, hrozil vinníkovi ťažký žalár v dobe od jedného do piatich rokov.³

¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu Kontinuita a diskontinuita práva na Slovensku v 20. storočí a jej vplyv na právny poriadok SR, ktorý bol podporený Agentúrou na podporu výskumu a vývoja, APVV-0607-10.

² REBRO, Karol; BLAHO, Peter.: *Rímske právo*. s. 408 - 409.

³ § 63 zákona č. 117/1852 R. Zb., zákona o zločinoch, prečinoch a priestupkoch.

2 URÁŽKA PREZIDENTA PODĽA § 11 ZÁKONA Č. 40/1923 ZB.

Po prvej svetovej vojne bola poskytnutá špecifická ochrana cti hlavy štátu aj v Československej republike. Prijatím zákona č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky, bol zavedený priestupok urážka prezidenta republiky, spočívajúci v ublížení na cti prezidenta republiky. Urážka hlavy štátu bola upravená v § 11 zákona č. 50/23, ktorý v prvom odseku definoval urážku hlavy štátu ako ublíženie na cti hrozbou zlého zaobchádzania alebo iným hrubo zneuctvujúcim prejavom. Z hľadiska tohto paragrafu sa nevyžadovalo, aby urážkou prezidenta bola znižovaná sama republika. Ak vinník spáchal svoj skutok verejne, alebo tvárou v tvár k prezidentovi, respektíve opakovane pre dvomi a viac osobami, prípadne ho telesne napadol, trestal sa za prečin väzením v trvaní od jedného mesiaca do jedného roka. Inak boli sankcie za urážku prezidenta stanovené v rozmedzí od 8 dní do 6 mesiacov. Na trestné činy podľa § 11 sa vzťahovala premlčacia lehota v období jedného roka. V právnych kruhoch najdiskutovanejší bol tretí odsek zákona, ktorý vylučoval dokazovanie pravdy, alebo presvedčenia o pravde, čo mohlo v konečnom dôsledku znamenať, že aj pravdivé obvinenie mohlo byť trestným.

Zákon na ochranu republiky v § 11, používal často nevyhranené respektíve nejasné výrazy (v prípade urážky prezidenta napríklad pojmy – hrubo zneuctievajúco, vážne ohrozí jeho česť) a tak záležalo na štátnom zástupcovi i sudcovi ako budú konanie kvalifikovať. Dokázateľným úmyslom páchatela muselo byť priame ublíženie cti prezidenta, pričom zákon nerozlišoval, či bolo hlave štátu ublížené na cti ako súkromnej osobe alebo ako osobe politickej a verejnej. Teória trestného práva a súdna prax nachádza medzi pojmami hanobenie, hrubá urážka alebo ohováranie, zhodné náležitosti. Jedná sa o útok na česť, povest' či vážnosť orgánu. Znevažujúci prejav môže byť spáchaný rôznym spôsobom: slovné, písomne, graficky, gestom alebo aj fyzickým úkonom nedosahujúcim intenzitu násillia. Od roku 1925 sa, pri právnom výklade tohto paragrafu, v súdnej praxi na základe rozhodnutí Najvyššieho súdu Československa zaužívalo, že za hrubo zneuctvujúci by sa mal pokladať aj výrok, ktorý obviňuje prezidenta, že vyvoláva nepriateľský postup proti obyvateľstvu určitého vierovyznania či národnosti. Takýto právny výklad umožňoval § 11 použiť proti osobám ktoré, v kontexte s niektorými činmi prezidenta, poukazovali na jeho nepriateľský postoj voči katolíckej cirkvi a ku katolíkom.⁴ Trestné tak mohli byť aj viac, či menej, politicky ladené výroky, komentujúce činnosť, správanie a postoje prezidenta republiky tak, že by v ich kontexte mohol utrpieť ujmu na cti.

Prejav obvineného mohol byť verbálny, prostredníctvom výsmešného gesta alebo nadávkou. Prejav sám o sebe však nemusel byť hrubý. Mohla to byť aj fotografia či karikatúra. Práve humoristické časopisy sa tak po viacerých odsudzujúcich rozhodnutiach súdov vyhýbali zobrazovaniu prezidenta a svoju pozornosť sústreďovali len na predstaviteľov politických strán. Titulovanie prezidenta republiky výrazmi naznačujúcim kladný postoj T. G. Masaryka k občanom židovskej národnosti bolo tiež trestné.⁵

Už v počiatkoch účinnosti zákona sa vyskytovali rozdielne právne názory na zákon ako celok a aj na právnú úpravu samotného § 11. Z odbornej diskusie v prvorepublikovom právnickom periodiku z roku 1924 je zrejme, že mnohí významní odborníci upozorňovali na fakt, že zákon mal niekoľko sporných miest.⁶ Bezprostredne po vydaní tohto zákona vydal k nemu komentár aj známy odborník profesor Albert Milota, ktorý jednotlivé paragrafy okomentoval z pohľadu výkladu problematických miest zákonodarcom: „autorov výklad pochybných miest nadobúda povahu interpretácie - oficiálnej.“⁷ Milota sa sám podieľal na príprave zákona, ale nezabúdal zdôrazniť jeho úlohu len ako spoluautora, že s mnohými ustanoveniami a ich formuláciami nesúhlasil a ostro sa voči nim vymedzoval.⁸ Diskutabilnými sa pre neho stali najmä otázky týkajúce sa práve urážky prezidenta republiky. Profesor Milota tvrdil, že v prípade § 11 ods. 1, urážka prezidenta vyžaduje

⁴ Porov.: KARPÁTY, V.: *Zákon na ochranu republiky č. 50 z roku 1923 a niektoré prípady jeho aplikácie*, s. 272.

⁵ Napríklad označenia prezidenta jako Tateleben, Icík a podobné.

⁶ Porov.: Literární zprávy. Právník, 1924, roč. 63.

⁷ In: Literární zprávy. Právník, 1924, roč. 63, s. 42.

⁸ A. Milota spolupracoval aj na návrhu zákona o ochrane cti, avšak zdôrazňoval, že na poslednú redakciu nemal vplyv a že nesúhlasil s formuláciami niektorých ustanovení. Porov.: HRABÁNEK, J.; MILOTA, A.: *Nové československé právo tiskové*. s. 9 -10.

okrem vedomia, že prejav je zneuctujúci ešte aj tzv. animus injuriandi⁹, teda priamy úmysel ublížiť prezidentovej cti.

Vo vzťahu k sankciám sa § 11 dotýka § 40 tohto zákona, nazvaný „Zvláštne ustanovenia pre Slovensko a Podkarpatskou Rus“. V ods. 1 sa ustanovovalo, že činy uvedené v § 11, ods. 1 sa trestajú ako prečiny, teda na prvý pohľad podstatne prísnejšie než v českých zemiach, v ktorých sa jednalo o priestupky a tak páchatelovi mohol byť udelený najvyšší trest odňatia slobody vo výške od ôsmich dní do šiestich mesiacov. Ďalším indikátorom, že by sa v oblasti bývalého Zalitavska tieto činy mohli posudzovať s prísnejšími sankciami než v českých krajinách by mohol byť ods. 2 § 40: „Pokus prečinov podľa tohto zákona je trestný.“¹⁰ V skutočnosti to bolo opačne, pokus priestupku podľa ustanovenia v § 26 uhorského trestného zákona o priestupkoch z roku 1879 beztrestný. Daná právna úprava sa pravdepodobne snažila odstrániť vzniknutú disproporciu, v rozdielnom postavení obyvateľov českých krajín a Slovenska. Po nástupe nacizmu v Nemecku, následnej aktivizácii pravicových extrémistov v ČSR a bezprostredným ohrozením existencie republiky zvonka i vnútra, bol zákon na ochranu republiky dvakrát novelizovaný, avšak nikdy nie v prípade § 11.

Na základe rozhodnutí Najvyššieho súdu Československej republiky a z prípadov súdnej praxe je viditeľné, že neuralgickým bodom § 11 bola jeho samotná aplikácia v praxi. Podľa judikatúry bol každý prejav na verejnosti¹¹ alebo v súkromí, ktorý sa mohol dotknúť všeobecnej vážnosti prezidenta republiky, pokladaný za hrubo zneuctievajúci. Medzi ne boli zaradené napríklad výčitka, že prezident svojim konaním vyvoláva nepriateľskú atmosféru proti katolíkom alebo zhotovenie fotografického snímku v kontexte s osobou prezidenta s humorným kontextom. Skutkovú podstatu podľa tohto zákona tak napĺňalo aj obvinenie z náklonnosti k niektorej skupine obyvateľstva republiky.¹²

Za hrubo zneuctievajúci bol teda pokladaný každý prejav, ktorý sa mohol dotknúť všeobecnej vážnosti prezidenta v štáte a úcty k nemu.¹³ Skutková podstata v ods. 1 § 11 zákona nevyžadovala, aby urážlivý prejav smeroval k nejakej prezidentovej činnosti alebo priamo vychádzal z jeho určitého konania.¹⁴ Skutková podstata § 11 zákona na ochranu republiky tak priamo nevyžadovala, aby urážlivý prejav smeroval k nejakej priamej činnosti respektíve konaniu prezidenta, pretože podľa právnej konštrukcie bolo možné dotknúť sa všeobecnej vážnosti prezidenta aj urážlivým prejavom na inú skutočnosť, ktorá bola prepojená s jeho osobou.

K skutkovej podstate prečinu podľa druhého odstavca §11 č. 1 zákona po subjektívnej stránke postačovalo vedomie páchatela, že obvinenie bolo takej povahy, že sa tým vážne ohrozila česť prezidenta, teda animus injuriandi nebol vyžadovaný. Podstata „vydania osoby prezidenta na

⁹ Injuria (lat.) - v rímskom práve znamenala predovšetkým každé bezprávie a teda aj urážku, konkrétne skutkom. Ale v užšom zmysle znamenala injuria bezprávný čin spáchaný zlovoľne s vedomím, že sa tým prejavuje nevážnosť k osobnosti druhého človeka. Tento zvláštny smer zlovoľne páchatela sa označoval ako animus injuriandi. Injuria v užšom zmysle označovala okrem prípadu, keď niekto vedome ubližuje priamo druhej osobe, fyzicky, obmedzením slobody alebo urážkou cti druhého, aj prípad, keď niekto útočí na druhú osobu nepriamo a to tým, že jeho právo porušuje s vedomím, že tým zároveň preukazuje neúctu k jeho osobe. Porov.: HEYROVSKÝ, Leopold: Ottův slovník naučný. Dvanáctý díl. Praha : J. Otto, 1897. s. 651–652.

¹⁰ § 40 zákona č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky.

¹¹ V prípadoch, kde zákon používal pojem „verejne“, je pod týmto myslené, že skutok bol spáchaný v tlači, v zhromaždení osôb alebo pre zástupom. Za zástup ľudí súd nepovažoval ani zhuk šiestich osôb, muselo ich byť vždy viac.

¹² V praktickom prípade súdnej praxe sa jednalo o výrok, že „prezident Masaryk drží viac pri Čechoch, medzi ktorými v Prahe žije a o ostatných sa nestará“, respektíve výrok: „Masaryk je tiež Čech, drží s Čechmi a nás Moravanov nepozná“. Najvyšší súd vzniesol čiastočné výhrady voči názoru štátneho zastupiteľstva, že výrok naplnil znaky skutkovej podstaty ublíženie na cti prezidenta hrubo zneuctievajúcim prejavom, pretože výrok nešiel svojou formou tak ďaleko, aby bol nadávkou, ale podľa jeho právneho názoru spadá pod hľadisko druhej skutkovej podstaty obvinenia prezidenta, ktorým sa vážne ohrozuje jeho česť, keďže je v rozpore z prezidentovým sľubom podľa § 65 ústavy v ktorom sa zaviazal dbať o blaho všetkých občanov.

¹³ Tu patrí aj výčitka, že prezident vyvoláva nepriateľský postup voči obyvateľstvu katolíckeho vierovyznania. Zm II 466/24, Zb. č. 1861.

¹⁴ Patril sem aj výrok, že oslavy konané na počesť sviatku alebo príchodu prezidenta sú komédiou. Zm II 534/24, Zb. č. 1883.

posmech“ vyplývala na základe rozhodnutia Najvyššieho súdu najmä v tej skutočnosti, že sa tým znižoval význam osoby vzhľadom k jej spoločenskému postaveniu, ktoré mu prináležalo napríklad z titulu jeho zamestnania.¹⁵ Pod ustanovenie § 11 spadalo taktiež zhotovenie karikatúry, či fotografické snímky skarikovanej busty prezidenta aj v tom prípade, že nebol ďalej rozširovaný. Pojem „zosmiešňovanie“ uvedený v § 11 nevyžadoval, aby samotný výrok páchatel'a dal u konzumentov podnet k opovrhlivému zmyšľaniu. Postačovalo, že výrok bol spôsobilý dotknúť sa prezidentovej vážnosti. V tom zmysle teda aj vtip, ironia, satyra, fotografia či karikatúra mohli tvoriť skutkovú podstatu trestného činu podľa § 11 ak boli takého rázu, že sa dotýkali prezidentovej vážnosti.¹⁶

Paragraf 11 zákona na ochranu republiky tak v skutočnosti dostal prezidenta do pozície takmer nedotknuteľnej osoby. Predovšetkým, pre obyčajného občana bol ťažko definovateľný pojem „prezidentova vážnosť“. Navyše nezáležalo ani na fakte, či sa trestaný prejav týkal činnosti prezidenta ako verejnej osoby, alebo jeho činnosti v období, keď prezidentom ešte nebol. Zároveň v prípade sústavného podryvovania vážnosti prezidenta republiky mal verejný záujem vyžadovať aj udelenie výkonu trestu, bez možnosti jeho podmieneného odkladu. Podľa takého výkladu teda zákon skutočne nerozlišoval medzi pôsobnosťou osoby v úrade prezidenta a konaním jeho osoby ako osoby súkromnej.¹⁷

Zákon v § 11 nemal chrániť len osobnú česť prezidenta, ale zvlášť a predovšetkým všeobecnú vážnosť, ktorú požíval ako prvá hlava Československej republiky. Teda jeho zásluhy o zriadenie republiky ako samostatného štátu. Zákonom chránená osobná vážnosť sa, podľa súdu, zakladala v prípade osoby historicky prvého prezidenta aj na „zásluhách, ktoré si , ktoré si podľa všeobecného mienenia získal vo vojnovnej dobe úmornou a nezištnou námahou o zriadenie Československej republiky ako samostatného štátu.“¹⁸

Na druhej strane však v niektorých prípadoch Najvyšší súd posúdil výroky obžalovaných ako kritiku, ktorá neprekračuje medze zákona.¹⁹ Teda nie každé poukazovanie na domnelé nedostatky prezidenta muselo byť prejavom zneuctievajúcim prezidenta a teda samo o sebe trestné. Rovnako to platilo aj na prípady v ktorých by mali byť upierané dobré vlastnosti prezidentovi. Hranica trestnosti teda bola v týchto prípadoch veľmi krehká a vo väčšine prípadov veľmi záležalo na dôkladnom zistení skutkového stavu, následnom uvážení a rozhodnutí súdu. Zákon na ochranu republiky v § 11 tak svojim spôsobom nadväzoval na predošlú právnu úpravu ochrany cti panovníka v Rakúsko – Uhorskej monarchii, avšak s menej prísnejšou úpravou sankcií pre páchatel'ov.²⁰ Prezidentovi Československej republiky tak v medzivojnovom období zabezpečoval takmer neobmedzenú ochranu, najmä voči výhradám k jeho konaniu nielen ako hlavy štátu, ale aj súkromnej osoby, čo zabezpečoval tretí odsek § 11 zákona č. 50/1923 Zb., vylučujúci akýkoľvek dôkaz pravdy alebo presvedčenia o pravde.

Znením § 11 zákona č. 50/1923 Zb. sa inšpiroval aj snem vojnovej Slovenskej republiky. Zákonom zo dňa 26. novembra z roku 1940 č. 320 fakticky prevzal základnú úpravu do § 14. Za prečin ublíženia na cti prezidentovi Slovenskej republiky pred minimálne dvoma osobami súčasne prítomnými mal byť vinník potrestaný väzením od jedného mesiaca do jedného roku. Znenie zákona prijaté snemom Slovenskej republiky hovorí o len ublížení na cti prezidenta ako takom, s vypustením prvorepublikového vyhrážania sa prezidentovi zlým nakladaním, priamo iným hrubo zneuctievajúcim prejavom a uvedením prezidenta vo verejný posmech. Trest však Slovenský snem v prijatom zákone sprísnil a hornú hranicu väzenia posunul na jeden rok. Rovnako bol trest prísnejší aj v prípade ak sa vinník dopustil činu verejne alebo zoči - voči prezidentovi republiky, kedy sa trest odňatia slobody tiež zvýšil. Jeho spodná hranica na šesť mesiacov a horná až na väzenie po dobu troch rokov. Identicky sa vylučoval aj dôkaz pravdy a ospravedlňujúceho omylu.

¹⁵ Zm I 592/25, Zb. č. 2304.

¹⁶ Zm I 910/25 Zb. č. 2483.

¹⁷ V prípade rozhodnutia Najvyššieho súdu zo dňa 10. júna 1926, Zm II 43/26, č. 2412 obžalovaný kritizoval zahraničnú činnosť a niektoré rozhodnutia T. G. Masaryka v období prvej svetovej vojny a označil ho za „politického dobrodruha, mazaného človeka“ Zm II 43/26, č. 2412

¹⁸ Tamže.

¹⁹ V rozhodnutí Najvyššieho súdu č. 2241 z 13. januára 1926.

²⁰ Porov.: Uhorský trestný zákonník, zák. čl. V. zákona z r. 1878 – hlava II. §§ 139. – 141. Vztiahnutie ruky na kráľa a členov kráľovského domu, urážka kráľa.

3 UBLIŽENIE NA CTI PREZIDENTOVI REPUBLIKY PODĽA § 23 ZÁKONA Č. 231/1948 ZB., NA OCHRANU ĽUDOVODEMOKRATICKEJ REPUBLIKY

Zákon sa stal najznámejším zo zákonov prijatých v počiatočnej vlády Komunistickej strany. Bol jedným z prijatých dňa 6. októbra 1948 a spolu s ním bol zákonom č. 232/1948 Zb. zriadený²¹, neskôr v politických procesoch veľmi obávaný, Štátny súd, ktorý súdil trestné činy podľa zákona na ochranu republiky. Počas svojej platnosti bol zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky novelizovaný zákonmi č. 305/1948 Zb. a č. 319/1950 Zb.. Zákon síce vychádzal z pôvodného prvorepublikového zákona na ochranu republiky, no na rozdiel od neho však nemal chrániť len samotný štát a jeho celistvosť, ale aj jeho „ľudovodemokratické zriadenie“. Na základe neskoršej implementácie zákona je možné konštatovať, že sekundárnym účelom tohto zákona bolo aj postihnutie ideových odporcov vtedajšieho režimu²² a tak tomu bolo aj v prípade ochrany cti prezidenta ľudovodemokratickej republiky.

V § 23 zákona bolo ublíženie na cti prezidentovi republiky pred viac ľuďmi klasifikované ako prečin sankcionovaný väzením v trvaní od jedného mesiaca do jedného roka. Väzením od troch mesiacov do troch rokov mal byť vinník potrestaný v prípade ak by spáchal tento čin verejne alebo zoči-voči samotnému prezidentovi republiky, alebo ak ho spáchal opätovne pri rôznych príležitostiach. Rovnako ako v prípade prvorepublikovej zákonnej úpravy ochrany cti prezidenta a následne úpravy v slovenskom zákonníku aj v tomto prípade sa dôkaz pravdy ani dôkaz ospravedliteľného omylu nepripúšťal. Charakteristické na zákone bolo aj výrazné zvýšenie a sprísnenie trestov (oproti pôvodnému zákonu č. 50/1923) podobne ako tomu bolo v zákone prijatom snemom vojnovej Slovenskej republiky. Platnosť zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky č. 231/1948 Zb. skončila už po dvoch rokoch, vydaním nového trestného zákona č. 86/1950 Zb., ktorý ho svojim obsahom nahradzoval.

4 ZNIŽOVANIE VÁŽNOSTI PREZIDENTA REPUBLIKY PODĽA § 110 TRESTNÉHO ZÁKONA Č. 86/1950 ZB.

Charakteristickou črtou tohto trestného zákona sa stali ideologické tézy obsiahnuté v Ústave 9. mája, ktoré zákonodarcovia do neho implementovali a tak celý jeho obsah bol výrazne poznamenaný aktuálnou spoločensko – politickou klímou vyjadrenou postupným „zostrením triedneho boja“ spoločnosti. Nový trestný zákon rušil, okrem iných, aj zákon č. 231/1948 Zb. a de facto ho nahradzoval, keďže ustanovenia zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky boli prenesené do prvej hlavy trestného zákona a stali sa jej ústrednou časťou. Okrem toho, že boli označené ako „trestné činy proti republike“, došlo aj k ich čiastočným úpravám a sprísneniu niektorých deliktov. Tento zákon poznal iba jeden druh deliktu a to trestný čin. Z niektorých znení zákona bolo zreteľné, že jeho účelom sa nemala stať prevýchova a náprava páchatela. Cieľom mohlo byť nekompromisné vysporiadanie sa s „nepriateľom pracujúceho ľudu“ kvalifikovaným ako takým, čo sa teda nemuselo apriórne vzťahovať na všetkých delikventov a odsúdených. Zákon následne v štvrtej hlave § 17 ods. 1 písmeno a) doslova uvádza, že účelom trestu je „zneškodniť nepriateľa pracujúceho ľudu“.²³ Z uvedeného je zrejmé, že keďže sa jednalo o záujem pracujúceho ľudu a teda záujem celonárodný, zákonodarcovia sa ani nesnažili zakryť zjavne „triedny“ charakter zákona. Dostatočne široké formulácie jednotlivých trestných činov ponechávali voľný priestor pre neprímerane tvrdú aplikáciu zákona v praxi. Niektorí autori charakterizujú jazyk a formuláciu skutkových podstát nasledovne: „jednotlivé skutkové podstaty používajú zvláštni slovník, ktorý umožňuje rôzný výklad.“²⁴ Charakteristickým znakom bolo zjavne opustenie pôvodnej stredo európskej právnej kultúry a zreteľný vplyv sovietskeho práva s jeho triednym prístupom k jednotlivcovi.²⁵ Právna úprava ochrany cti hlavy štátu sa premietla do § 110, trestajúceho znižovanie vážnosti prezidenta republiky. Ten kto znižoval vážnosť prezidenta republiky alebo jeho

²¹ Obidva zákony svojou vnútornou formou pripomínali prvorepublikové zákony. Zákon č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky a zákon č. 51/1923 Zb. o Štátnom súde.

²² Dôvodová správa k zákonu hovorí: „Udalosti z rokov 1938 až 1945 ukázali, že nepriatelia republiky ktorí sa dovoľávajú demokracie a slobody, aby mohli potlačovať slobodu iných dokázali zneužiť slabiny doterajšej trestnej ochrany štátu, aby pripravili katastrofu, ktorá štát postihla v roku 1938. Ochrana štátu poskytovanú doposiaľ zákonom č. 50/1923 Zb. bude teda potrebné náležite zvýšiť.“ KUKLÍK, J. a kol.: Vývoj československého práva 1945 – 1989. s. 147.

²³ § 17 zákona č. 86/1950 Zb., trestného zákona.

²⁴ ČÍSAŘOVÁ, D.: Věda českého trestního práva v období 1945 – 1989. s. 79.

²⁵ KUKLÍK, J. a kol.: Vývoj československého práva 1945 – 1989. s. 153.

námestníka mal byť potrestaný odňatím slobody na jeden mesiac až jeden rok. Prísnejšie, odňatím slobody v dobe trvania tri mesiace až tri roky bude páchatel' potrestaný ak sa skutku dopustil verejne, opätovne pri rôznych príležitostiach, v prítomnosti prezidenta republiky, alebo pre výkon právomocí prezidenta republiky alebo kvôli jeho činnosti v politickom živote.

5 § 103 ZÁKONA Č. 140/1961 ZB., TRESTNÉHO ZÁKONA

Podľa úpravy v § 103 zákona č. 140/1961 Zb. mohol byť ten, kto znižuje vážnosť hlavy štátu, ten kto verejne hanobí prezidenta republiky pre výkon jeho právomoci, alebo vôbec pre jeho činnosť v politickom živote, potrestaný sa odňatím slobody až na dva roky. Pojem hanobenia bol chápaný ako hrubé znevažovanie, znižovanie vážnosti, potupenie osoby alebo jej zosmiešnenie, či útoky na vážnosť a česť chránenej osoby spáchané urážlivým spôsobom. Rozdiel voči predchádzajúcim právnym úpravám je viditeľný v tom, že zákon č. 50/1923 Zb. nepoužíval pojem „hanobenie“ v kontexte s ochranou cti prezidenta ale len v § 14 v súvislosti s hanobením republiky. Teda hanobenie nebolo výrazom pre určitú inštitúciu s konkrétnou právomocou, ale symbolom celkového usporiadania štátu.²⁶

6 ZÁVER

Po vzniku Československej republiky boli kriminalizované urážky hlavy štátu prijatím zákona č. 50/1923 Zb., zákona na ochranu republiky. V § 11 bol zavedený priestupok urážka prezidenta republiky, ktorého podstata spočívala v potrestaní ublíženia na cti prezidentovi republiky, ktoré sa mohlo vykonať prostredníctvom vyhrážania sa zlým zaobchádzaním, iným hrubo zneuctievajúcim prejavom, uvedením prezidenta vo verejný posmech alebo prostredníctvom takého obvinenia prezidenta ktoré, by mohlo vážne ohroziť jeho česť. Dokazovanie pravdy, alebo presvedčenia o pravde bolo v tomto prípade vylúčené. Priestupok bol formulovaný do značnej miery tak neurčito, že umožňoval rôzne spôsoby jeho výkladu. Od druhej polovice 20. storočia bola právna úprava ochrany cti prezidenta ovplyvnená komunistickým režimom v republike. Po získaní moci Komunistickou stranou došlo k sprísneniu trestov a zvýšeniu trestných sadzieb, teda obdobie ako tomu došlo pri zákonnej úprave vojnovnej Slovenskej republiky. Základná sadzba jeden mesiac až jeden rok odňatia slobody bola zvýšená na tri mesiace až tri roky. Okrem ublíženia na cti prezidenta republiky, respektíve znižovania jeho vážnosti došlo ešte aj k zavedeniu prečinu hanobenia niektorých ústavných činiteľov, kam sa zaraďoval aj parlament, vláda respektíve ich členovia. Trestní zákon z roku 1961 rozsah zjednotil v podobe trestného činu hanobenia republiky a jej reprezentanta. Došlo aj k rozšíreniu chránených subjektov na celý štát a aj jeho ostatných vedúcich predstaviteľov. Čelní predstavitelia štátu boli chápaní nielen v zmysle výkonu ich právomoci ale aj v rámci ich politickej činnosti. V dobe po novembri 1989 prijatím ustanovenia § 2 ods. 1 písm. d) zákona č. 119/1990 Zb. o súdnej rehabilitácii boli zo zákona zrušené právoplatné odsudzujúce súdne rozhodnutia, vyhlásené v čase od 25. februára 1948 do 1. januára 1990, týkajúce sa skutkov spáchaných po 5. máji 1945, ktoré boli posúdené (okrem iných trestných činov tam uvedených) ako trestné činy podľa § 102 a § 104 zákona č. 140/1961 Zb.. Ďalším a konečným míľnikom vo veci osobitnej právnej ochrany cti prezidenta republiky bol január 2002, kedy Ústavný súd Slovenskej republiky pozastavil účinnosť (od 30. januára 2002) paragrafov o hanobení republiky a prezidenta, pretože ich uplatňovanie mohlo ohroziť slobodu slova ako jedno zo základných ľudských práv. Ústavný súd však definitívne nestihol túto trestnoprávnu ochranu hlavy štátu zrušiť, pretože to pred ním prostredníctvom novely trestného zákona stihli urobiť poslanci (21. septembra 2002). V Českej republike bola takáto trestnoprávna ochrana prezidenta republiky odstránená z právneho poriadku už k 1. januáru 1998.

Použitá literatúra:

CÍSAŘOVÁ, D.: Věda českého trestního práva v období 1945 – 1989. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989. Zborník príspevkov z rovnomennej konferencie usporiadali Malý, K. a Soukup, L., Praha: Karolinum, 2004. 914 s. ISBN 8024608634.
HEYROVSKÝ, Leopold: Ottův slovník naučný. Dvanáctý díl. Praha: J. Otto, 1897. 735 s.
HRABÁNEK, J.; MILOTA, A.: Nové československé právo tiskové. Právnická knihovna sv. 11. Praha: LINHART, 1933. 489 s.

²⁶ Porov.: Nález Ústavného súdu Českej republiky č. 43/93 zo dňa 12. 4. 1994.

- KARPÁTÝ, V.: Zákon na ochranu republiky č. 50 z roku 1923 a niektoré prípady jeho aplikácie. Prešov, 2005.
- KUKLÍK (ed.), J. a kol.: Vývoj československého práva 1945 – 1989. Praha: Linde, 2009. 727 s. ISBN 978-80-7201-741-6.
- Literární zprávy. In: Právník, 1924, roč. 63, s. 42.
- MILOTA, A.: Zákon na ochranu republiky. Guskova sbírka komentovaných zákonů Československé republiky. Sv. 1. Kroměříž: nakladatelství J.Gusek, 1923. 148 s.
- REBRO, K.; BLAHO, P.: *Rímske právo*. 3. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X.

Kontaktné údaje:

JUDr. Ján Štefanica, PhD.
jan.stefanica@flaw.uniba.sk
Právnická fakulta Univerzity Komenského
Katedra právnych dejín
Šafárikovo námestie č. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

DIS/KONTINUITA ORGANIZACE VÝUKY NA PRÁVNICKÝCH FAKULTÁCH PO VZNIKU ČSR

Ladislav Vojáček

Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta

Abstract: Autor sleduje dílčí změny v organizaci právnického studia po vzniku Československa a snahy o jeho hlubší reorganizaci. Svě výklady zařazuje do kontextu vývoje od poloviny 19. do začátku 2. poloviny 20. století. Období meziválečné ČSR vnímá jako dílčí etapu v podstatě kontinuálního vývoje od revoluce 1848-1849 do roku 1948..

Key words: Československo, první ČSR, právnické vzdělávání, reformní snahy

1 ÚVOD

O kontinuitě a diskontinuitě v právu se vedou dlouhé diskuse, do nichž se autoři vesměs snaží přinést něco nového. Mým cílem však není dumat nad složitým problémem kontinuity a diskontinuity, ale sledovat vývoj právní úpravy organizace právnického studia, proto si ve svém příspěvku vystačím s tradicí. Vyjdu z toho, že František Weyr rozlišoval formální právní kontinuitu jako „vývoj právního řádu cestou ústavněprávní“ a materiální právní kontinuitu, která směřuje k obsahu a znamená převzetí obsahu jedné právní normy druhou, či obsahu jednoho právního řádu druhým.¹ Navíc se při tom soustředím jen na problém materiální kontinuity v podobě přebírání obsahu jedné právní normy druhou. Budu tedy hledat návaznosti a přelomové momenty v podobě právní úpravy právnického studia a státních a rigorózních zkoušek (jako součásti univerzitního studia), jak se měnila v bývalém Československu. Na rozdíl od Františka Weyra, který by se asi striktně omezil na konkrétní ustanovení platných právních předpisů, protože by mu to diktovalo jeho normativistické myšlení, se v mezích stručného příspěvku neomezím jen na ně, ale budu si všimnat i představ o organizaci právnického studia *de lege ferenda*. Vše také začlením do širšího časového rámce. A přestože se „*dis/kontinuita*“ objevuje v názvu mého příspěvku, až do jeho závěru se budu slovík kontinuita a diskontinuity, případně kontinuální a diskontinuální, důsledně vyhýbat.

2 PROLOG: REVOLUCE ROKU 1848 A JEJÍ DŮSLEDKY

Středověkou univerzitní autonomii a tradiční spojení univerzit s církví u nás podlomila opatření osvěcenských panovníků. V důsledku jejich masivních zásahů se univerzity a s nimi i právnické vzdělávání dostaly pod dohled absolutistického státu. Akademických svobod i samotné výuky se pak citelně dotkla opatření z počátku 19. století, zejména znovuoživení tzv. studijních direktorů v roce 1802 se širokými možnostmi dohlížet na osobní život i odborné působení profesorů, na výuku i zkoušení. Vývoj se v této době plně nesl v duchu známého prohlášení císaře Františka I. z roku 1821, že nepotřebuje, aby univerzity vychovávaly učence, ale poslušné úředníky.²

Nové impulsy do úpravy univerzitního, a tedy i právnického, studia ve střední Evropě přinesla revoluce roku 1848, neboť, jak napsali pražští univerzitní studenti a učitelé, „*staré akademické ústavy nemohou více odolat bouřím nynějšího věku*“.³ Po době tuhého státního

¹ WEYR, F.: *Soustava československého práva státního*. Praha: Fr. Borový, 1924, s. 56 – 57.

² Ke starší historii univerzit a právnického studia srovnej například první díly čtyřdílných kolektivních *Dějiny Univerzity Karlovy. I. – III.* (Praha: Karolinum, 1995, 1996, 1997. ISBN 80-7066-9683, 80-7184-050-5, 80-7184-320-2), jako celek redigovaných Františkem KAVKOU a Josefem PETRÁNĚM; parafráze výroku Františka I. in: *III. díl*, s. 25.

³ Petice vysokých škol Pražských z 15. března 1848; in ČERNÝ, J. M.: *Boj za právo*. I., Praha: Karolinum, 2007, s. 54. O studentských aktivitách v březnu roku 1848 psali například TOUŽIMSKÝ, J. J.: *Na úsvitě nové doby. Dějiny roku 1848. v zemích českých*. Praha: Jos. R. Vilímek, s. a. (vycházelo v sešitech 1898-1899), s. 85 – 92 a velmi, velmi podobně též ROUBÍK, F.: *Český rok 1848*. Praha: Ladislav Kuncič, 1931, s. 84 – 86.

dozoru na vysokých školách rezonovalo zejména heslo svobody „vyučování i učení se“.⁴ Probíral je též tisk a členové pražského Svatováclavského výboru. V uherské části habsburské monarchie se svobodě vyučování na vysokých školách dostalo i ústavní garance. Volání po svobodě vzdělávání pak začátkem podzimu silně zaznělo ze saské (durynské) Jeny, kde se za účasti zástupců většiny evropských univerzit konal univerzitní kongres.⁵

V roce 1848 se však diskutovaly a řešily i otázky organizace studia a zkoušek, neboť pražští studenti, jak je zřejmé z reakce na citovanou petici, v duchu svobody „učit se“ dosáhli volnosti, přecházející v hektické atmosféře revoluce až k anarchii („*volno jest od nynějška slyšet tak řečené povinné předměty pořádkem a časem každému vhodným, a způsobilost ke státní službě a ku praxi závisí jedině od přísné státní zkoušky*“⁶).

Jak je z uvedeného zřejmé, revoluční požadavky se v zájmu upokojení radikálních studentů promítly už do řady dílčích opatření z roku 1848. Výraz však našly zejména v komplexu právních předpisů a s nimi spojených dalších dokumentů, známých pod označením Thunova reforma (podle rakouského ministra kultu a vyučování Lva Thun-Hohensteina). Zahájilo ji vydání pozatímního zákona o organizaci akademických úřadů č. 401/1849 ř. z., nově byly upraveny platy profesorů, disciplinární právo (ministrský výnos č. 416 z 13. října 1849 platil až do doby první republiky) a rámcově i studium na jednotlivých světských fakultách.

V roce 1850 ministr svým výnosem vydal „definitivní“ studijní nařízení (č. 370/1850 ř. z.). Upravil podmínky imatrikulace, tedy přijímání řádných studentů, a také přijímání mimořádných studentů, zapisování jednotlivých „čtení“, tedy přednášek (resp. cyklů přednášek), evidenci studia a jeho organizaci, včetně potvrzování účasti na zapsaných přednáškách, dobu prázdnin a univerzitní vysvědčení, vydávané po ukončení studia nebo při přechodu na jinou fakultu. Základní podmínkou přijetí za řádného posluchače bylo složení „zkoušky dospělosti“, tedy získání maturity. Ve sporných případech o přijetí rozhodovalo s konečnou platností kolegium profesorů. Přednášky si studenti zapisovali pro jednotlivé semestry. Sloužila k tomu „*kniha opovědní*“ (index lectionum). V mezích předepsaných povinností si studenti mohli volit, která čtení a u koho z učitelů daného oboru budou navštěvovat. Část studia mohli absolvovat i na jiných univerzitách, včetně zahraničních, pokud na nich „*panuje svoboda u vyučování a učení se*“ (§ 46). Profesori a docenti mohli vedle zákonem předepsaných přednášek vypisovat podle vlastního uvážení další přednášky (speciální kolegia). Slovy Otakara Sommera tak na právnické fakulty „*vrhla věda*“.

Pro připuštění ke státním zkouškám a „*zkouškám přísným*“ (rigorózu) bylo třeba prokázat pouze to, že student po stanovený čas navštěvoval univerzitu. Pro „*studium právní a státovědní*“ se vyžadovaly čtyři roky. Rušily se tedy dosavadní zkoušky, skládané po absolvování semestru nebo roku studia („*pololetní*“ a „*celoroční*“). Pokud studující potřeboval prokázat řádné studium pro potřebu stipendia nebo osvobození od nějaké povinnosti, mohl se dílčím zkouškám či kolokviím podrobit. Vysvědčení o jejich absolvování však mělo pouze platnost soukromého vysvědčení pro konkrétní účel. Docenti měli zákonnou povinnost takové zkoušky a kolokvia konat. Svoboda vyučování a učení se se projevovala i tím, že jako mimořádný posluchač se mohl zapsat každý, kdo dosáhl 16 let věku a měl „*takový stupeň vzdělanosti ducha, dle něhož se navštěvování čtení pro něho vidí býti žádoucí a užitečné*“ (§ 33).

Na právnických fakultách byly nejdříve odstraněny povinné postupové zkoušky. V roce 1850 byla k zakončení čtyřletého studia zavedena státní souborná teoretická zkouška, sestávající ze tří dílčích zkoušek (č. 327 ř. z.). Nahradit ji mohlo složení přísných zkoušek a získání doktorátu. Právnické studium pak podrobněji upravil výnos ministerstva kultu a vyučování z roku 1855 (č. 172 ř. z.). Protože platil pro celou monarchii, obsahoval i ustanovení o studiu na tříletých právnických akademiích, které – vedle univerzity – poskytovaly právnické vzdělání v uherské části monarchie. Výnos výslovně uvádí i dvě právnické akademie, které působily na slovenském území – bratislavskou a košickou. První z nich později nahradila maďarská právnická fakulta.

Výnos v návaznosti na rámcovou úpravu studia z roku 1850 stanovil minimální dobu studia na čtyři roky, začátek a konec studijního roku a minimální délku semestrů. Zejména však vypočítával povinné předměty a jejich rozložení do semestrů. Vedle povinných přednášek

⁴ Petice vysokých škol Pražských z 15. března 1848; in ČERNÝ, J. M.: *Boj za právo*. I., Praha: Karolinum, 2007, s. 54.

⁵ Srov. heslo University a akademie in VESELÝ, F. X.: *Všeobecný slovník právní*. V. Praha: vlastním nákladem 1899, s. 224 – 235.

⁶ Definitivní vyřízení Petice vysokých škol Pražských, 2. dubna 1848; in ČERNÝ, J. M.: *Boj za právo*. I., Praha: Karolinum, 2007, s. 132.

doporučoval i konání dalších přednášek a praktických cvičení a procvičování z rakouského civilního a trestního práva. Studentům také ukládal absolvovat na filosofické fakultě jedno kolegium praktické filosofie a dvě kolegia historie. Zaváděl historickoprávní státní zkoušku skládanou v průběhu nebo po skončení čtvrtého semestru, a judiciální a státovědeckou státní zkoušku v závěru studia, čímž rozdělil studium na dva oddíly. K získání doktorátu bylo třeba složit i tři obdobně koncipované přísné zkoušky.

Podstatu porevoluční univerzitní reformy, která se jako prakticky žádná zásadní změna v praxi neprosazovala lehce, přesně vystihl Jan Havránek, když v *Dějínách Univerzity Karlovy* napsal: „Zmizela ... strohá podřízenost státnímu dohledu; byla však nahrazena něčím jiným, pružnějším: univerzita byla odetatizována, aniž byla zcela odstátněna. ... Univerzita zůstávala nadále zařízením, které náleželo do širšího rámce státní školské správy, měla však – zejména to platilo o právech fakultních profesorských sborů – výrazná samosprávná oprávnění, i když přesně státem vymezená a sledovaná“.⁷

3 ZÁKLAD PRÁVNÍ ÚPRAVY PRO MEZIVÁLEČNOU ČSR

Organizaci univerzit v západní části habsburské monarchie v návaznosti na prosincovou ústavu nově upravil zákon č. 63/1873 ř. z., který ovšem nepřinesl žádné výraznější změny. Rozvoj vysokého školství podnítil především zrušením přežívajících náboženských omezení.⁸ Rakouské univerzity podle něj sestávaly ze čtyř fakult – právnické, lékařské, filosofické a teologické. Stanovené pořadí fakult mělo symbolický i reálný význam, protože se dodržovalo při obsazování akademických funkcí.

Vnitřní organizace univerzit byla poměrně jednoduchá. Na univerzitní úrovni fungoval akademický senát a rektorát. Akademický senát, v němž zasedali rektor, prorektor, děkani jednotlivých fakult a za každou fakultu jeden senátor, volený profesorským sborem na dobu tří let, dohlížel na univerzitní záležitosti. V rámci toho fungoval jako odvolací instance proti rozhodnutím jednotlivých profesorských sborů a děkanů, pokud podléhaly přezkoumání. Zřizoval si také vlastní disciplinární komisi. Nejvyššího hodnostáře univerzity – rektora – volili na dobu jednoho roku volitelé, paritně reprezentující jednotlivé profesorské sbory. V této funkci se pravidelně střídali zástupci jednotlivých fakult.

Fakulty sestávaly ze sboru učitelů a sboru řádných (imatrikulovaných) studentů. Fakultními akademickými orgány byly fakultní profesorské sbory a děkanáty. Jako stolice (Lehrkanzel) se označovala systematizovaná místa řádných a mimořádných profesorů. Dílčí organizační útvary vázané ke stolicím na právnických fakultách představovaly zejména semináře a ústavy (na jiných fakultách i kliniky, polikliniky, laboratoře apod.).

Základ celé univerzitní organizace tvořily profesorské sbory fakult, protože jim příslušela významná oprávnění. V rámci mezi daných obecně závaznými předpisy pečovaly o naplnění studijního plánu, spravovaly vědecká zařízení a pomocné prostředky fakult, podávaly návrhy na obsazení uvolněných stolic, dohlížet na studenty, udělovat doktorát (se schválením univerzity) a veniam docendi (s potvrzením ministerstvem) a podávat dobrá zdání v oboru působení fakulty. Členství v profesorských sborech náleželo všem řádným profesorům, dále mimořádným profesorům (ovšem s tím, že jejich počet nesměl přesáhnout polovinu počtu řádných profesorů) a konečně dvěma zástupcům soukromých docentů. Děkani, kteří se střídali podle principu anuity, stáli na čele fakult a sami vyřizovali běžné záležitosti jejich chodu. Odstupující děkan vykonával v následujícím volebním období funkci proděkana.

Na obecnou úpravu organizace univerzitního studia zase navázaly předpisy vydávané pro jednotlivé fakulty. Poslední úpravu organizace studia na právnických fakultách a s ní souvisejících otázek obsahovaly, tentokrát již jen pro západní část monarchie, zákon č. 68/1893 ř. z. o právovědeckých a státovědeckých studiích a státních zkouškách, na něj navazující nařízení č. 204/1893 ř. z., jímž se upravují právnická a státovědecká studia a teoretické státní zkoušky, a rigorózní řád, respektive přesněji první část zákona č. 57/1872 ř. z., kterým se vydávají nová ustanovení o tom, jak lze nabýt doktorátu na světských fakultách. Nic výrazně nezměnily a příliš spokojenosti s nimi nepanovalo.

V uherské části monarchie stále přežívala dvojí podoba právnického studia: „praktická“ na právnických akademických a „vědecká“ na univerzitách. Od roku 1911 platil nový studijní a zkušební

⁷ HAVRÁNEK, J. a kol.: *Dějiny Univerzity Karlovy. III.* Praha: Karolinum, 1997, s. 101.

⁸ K tomu například KÁDNER, O.: Školství v republice československé. In: *Československá vlastivěda. Díl X. Osvěta.* Praha: „Sfinx“ Bohumil Janda 1931, s. 187 – 188.

řád (č. 128 000/1911 R. T. 193), doplněný nařízením uherského ministerstva kultu a vyučování č. 174 300/1912 R. T. 244. Rigoróza upravoval řád o doktorských přísných zkouškách z roku 1883 (č. 28 391 R. T. 144/83).

S ohledem na pozdější vývoj se pozastavíme jen u rakouské úpravy. Podle zákona o právovědeckých a státovědeckých studiích a státních zkouškách z roku 1893 a na něj navazujícího nařízení podobně jako už dříve trvala studijní doba minimálně osm semestrů (pololetí). Nejméně tři z nich musel student odbyť před vykonáním historickoprávní státní zkoušky a nejméně čtyři po jejím absolvování. Započítával se mu jen ten semestr, v němž absolvoval předepsaný počet hodin přednášek. Jak svědčí časté stesky profesorů, často se jednalo jen o fiktivní absolvování, protože mnozí studenti přednášky příliš nenavštěvovali. Studium se dělilo na dva studijní oddíly a v každém musel student „odposlouchat“ stanovené povinné přednášky (obligátní kolegia). Zákon opět umožňoval absolvovat část studia na jiné fakultě nebo na jiné univerzitě. Ani v úpravě zkoušek se nic podstatného nezměnilo. K absolvování fakulty stačilo zvládnout tři teoretické státní zkoušky, k získání doktorátu navíc tři přísné zkoušky (rigoróza). K historickoprávní státní zkoušce mohl být připuštěn jen ten, kdo absolvoval předepsané povinné přednášky (obligátní kolegia) prvního studijního oddílu,⁹ a k judičiální a státovědecké státní zkoušce jen ten, kdo k předepsaným přednáškám druhého studijního oddílu¹⁰ navíc již úspěšně vykonal historickoprávní státní zkoušku. Zachována zůstala také kolokvia, jejichž získáním studenti osvědčovali řádné studium, aby mohli žádat o osvobození od studijních poplatků (kolejného) nebo o podporu od různých nadací.

Ani rigorózní řád (zákon č. 57/1872 ř. z.) nepřinesl zásadní novinky. Kdo chtěl dosáhnout doktorátu, musel absolvovat tři přísné zkoušky, svým obsahovým zaměřením velmi podobné státním zkouškám. První přísná zkouška zahrnovala římské právo a církevní a německé právo (přesněji dějiny německého práva), druhá rakouské právo civilní a procesní, obchodní a směnečné právo a rakouské trestní právo a řízení a třetí obecné a rakouské státní právo, mezinárodní právo a politickou ekonomii. Celé rigorózum mohl zájemce ukončit až v posledním měsíci čtyřleté studijní doby nebo po jejím skončení. Rigorózní zkoušky byly veřejné a měly trvat dvě hodiny. Doktorát se uděloval slavnostním aktem promoce. Za Rakouska mohl nositeli zajistit volební právo, neboť doktorský titul osvobozoval od povinnosti prokazovat splnění majetkového censu. Byl předpokladem pro získání soukromé docentury a zpravidla i pro samostatné provozování advokacie. Za každé rigorózum i za promoci se platilo („zapravovala taxa“).

Brzy po vydání zákona o právovědeckých a státovědeckých studiích a státních zkouškách z roku 1893 začala zainteresovaná veřejnost volat po jejich úpravě. Za všechny hlasy zmíníme jen zhodnocení z pera T. G. Masaryka, podle něž právnická studia „musejí se reformovat“ tak, aby odpovídala potřebám politického vzdělání, neboť nová úprava je v tom „nedostatečná a nestojí vlastně za nic“.¹¹ Kritikům se nezamlouval studijní plán a kritizovali i metody výuky a způsob zkoušení. Studijní plán se jim jevil jako zastaralý, a to nejen proto, že v duchu ustupující historickoprávní školy příliš akcentoval výuku historickoprávních disciplín. Upozorňovali též na důsledky změny hospodářské politiky státu, který s ohledem na sociální aspekty už od sedmdesátých let stále více zasahoval do záležitostí dříve spadajících do soukromé sféry. Viděli, jak se v důsledku toho rozšiřovala agenda státních úřadů, rostly počty státních úředníků a zvyšovaly se nároky na jejich odborné vědomosti. Požadovali proto, aby se ve výuce věnovalo více pozornosti veřejnoprávním, případně „kombinovaným“ právním disciplínám. Zásadní změnou v tomto směru mělo být rozdělení druhého studijního oddílu na dva – judičiální a státovědecký. „Reformátoři“ se dovolávali i zavedení více motivujících, a tedy efektivnějších, metod výuky. Změny se podle nich měly dotknout též způsobu zkoušení. Snaha o přiblížení studia praktickým potřebám

⁹ Aby student mohl absolvovat historickoprávní státní zkoušku, musel mít za sebou přednášky z římského práva, církevních a německých dějin, zahrnující dějiny pramenů práva a veřejného práva a dějiny a systém soukromého práva, a z rakouských říšských dějin, soustředující se na dějiny státního vývoje a veřejného práva.

¹⁰ Pro připuštění k judičiální a státovědecké zkoušce musel student absolvovat přednášky z rakouského soukromého práva, rakouského obchodního a směnečného práva, rakouského civilního soudního řízení, rakouského trestního práva a trestního řízení, všeobecného a rakouského státního práva, správní nauky a rakouského správního práva, nauky o národním hospodářství a národohospodářské politice a z finanční vědy, vyučované se zřetelem k rakouskému finančnímu zákonodárství.

¹¹ MASARYK, T. G.: Naše nynější krize. In: *Česká otázka. Naše nynější krize*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990, str. 340 a 341.

přítom neměla popřít vědecký charakter vysokoškolské přípravy, jak to s potěšením konstatoval například F. Weyr.¹²

4 VZNIK REPUBLIKY A PRÁVNICKÁ STUDIA

Po vzniku republiky se brzy ustavily nové univerzity a jejich právnické fakulty v Brně a v Bratislavě a na Slovensku zanikly dřívější právnické vzdělávací ústavy (právnická fakulta s koncem akademického roku 1920/1921 a právnická akademie o rok později). Jejich absolventi však mohli až do roku 1924, resp. výjimečně i do 1. května 1925, vykonat státní i rigorózní zkoušky na Právnické fakultě UK, případně před nově zřízenou komisí pro státní zkoušky v Košicích, podle zkušebního řádu platného dříve na Slovensku, v jednotlivých zkušebních předmětech s přihlédnutím k československému právu (§ 5 vl. nař. č. 276/1921 Sb. z. a n., o zřízení právnické fakulty Komenského univerzity v Bratislavě). Uherské studijní předpisy se díky tomuto ustanovení v Československu v omezené míře používaly až do roku 1925.

Ještě předtím ovšem československý stát dílčím způsobem změnil rakouské předpisy upravující právnické studium a zkoušky a rozšířil jejich působnost i na právnickou fakultu Univerzity Komenského. Zákon o právovědeckých a státovědeckých studiích a státních zkouškách z roku 1893 parlament novelizoval zákonem č. 290/1919 Sb. z. a n. o prozatímní úpravě studia a státních zkoušek na fakultách věd právních a státních. V návaznosti na něj vláda vydala prováděcí nařízení č. 510/1919 Sb. z. a n. Ještě předtím zasáhla do organizace rigorózních zkoušek. Dílčím způsobem tak učinila tak nařízením č. 235/1919 Sb. z. a n. o některých změnách rigorózního řádu pro fakulty věd právních a státních, výrazněji pak nařízením vlády č. 324/1920 Sb. z. a n. o změně rigorózního řádu pro fakulty věd právních a státních. Taxy za udílení akademických titulů upravilo vládní nařízení č. 680/1920 Sb. z. a n.

Novela zákona č. 68/1893 ř. z. o právovědeckých a státovědeckých studiích a státních zkouškách nabyla účinnosti od zimního semestru akademického („studijního“ nebo též „školního“) roku 1919/1920, tedy prakticky rok po vzniku republiky. Na dřívější reformní snahy však nenavazovala. Vznikla v důsledku naléhavé potřeby uzpůsobit studium podmínkám v novém státě a po skončení války, která mnohé odvedla od započatého studia. Na hlubší reformu zákonodárce v této chvíli rezignoval. Tvůrci předlohy to v důvodové zprávě – rozumně – zdůvodnili tím, že „*nic není tak nebezpečné, jako experimentovati v těchto věcech*“.¹³

Nejzřetelnější změnou byl zásah zákonodárce do struktury obligátních kolegií (srovnej odkazy výše) a názvů některých kolegií. Tato změna pramenila ze změny státoprávních poměrů. Jako povinný předmět se začaly učit „*dějiny práva na území republiky československé*“, které nahradily dřívější rakouské říšské dějiny. Základem nové disciplíny se stal dřívější nepovinný předmět dějiny práva v zemích bývalé koruny české, doplněný o dějiny práva na Slovensku. Dosavadní německé právo (tj. dějiny pramenů práva a práva veřejného a dějiny a systém soukromého práva) nahradily dějiny soukromého a veřejného práva ve střední Evropě. To však byla pouze kosmetická změna, protože v obsahové náplni předmětu se příliš neměnilo. U pozitivněprávních předmětů se přidavné jméno „*rakouské*“ nahrazovalo slovem „*československé*“.

Povinné předměty doplňovaly další předměty studijního plánu. Jejich výběr byl limitován především personálním obsazením fakult. Vedle obligátních předmětů mělo být na právnických fakultách zabezpečeno přednášení úvodu do právních a státních věd, československého horního práva, mezinárodního práva, soudního lékařství, státního účetnictví, československého agrárního zákonodárství se zvláštním zřetelem k historickému vývoji agrárních poměrů a československého finančního práva. Podle podmínek se měla přednášet také srovnávací právní věda.

Při stanovení studijní doby zákon na první pohled nepřinesl nic zásadně nového, protože studium mělo jako dříve trvat minimálně osm semestrů a rozdělovalo se na třisemestrový a pětisemestrový studijní oddíl. Nenápadnou, ale významnou novinkou však bylo, že zákon obligatorně přikázal vykonat historickoprávní státní zkoušku před započítáním čtvrtého semestru (dříve to bylo možné i po čtvrtém semestru). Tedy jinak řečeno, student se nově nemohl zapsat do čtvrtého semestru, dokud nesložil historickoprávní státní zkoušku. Zákonodárce touto změnou reflektoval zkušenost, že většina studentů skládala historickoprávní zkoušku až po čtvrtém

¹² WEYR, F.: Reforma studií právo- a státovědeckých. In: Zprávy Právnické Jednoty Moravské, roč. XXII/1913, s. 268.

¹³ Vládní návrh zákona o prozatímní úpravě studia a státních zkoušek na fakultách věd právních a státních. Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919. Tisk 902 (www.psp.cz).

semestru a v jeho průběhu se více než studiu nově zapsaných předmětů věnovala přípravě na ni. Chtěl tedy reálně prodloužit čas skutečně věnovaný studiu pozitivněprávních disciplín.

Zákon také zmocnil vládu, aby nařízením rozhodla o působnosti nových ustanovení na studenty (a z nich zvlášť na vojáky), kteří začali studovat podle starších předpisů. Zmocnění vláda realizovala v nařízení č. 510/1919 Sb. z. a n. o provedení zákona o prozatímní úpravě studia a státních zkoušek na fakultách věd právních a státních. Jím také měnila některá ustanovení rakouského nařízení č. 204/1893 ř. z., zejména detailněji upravovala náplň studia. Novela stanovila, že student, aby se mu semestr mohl započítat do doby studia, musí prokázat návštěvu nejméně dvaceti hodin kolegií týdně v každém semestru (jen v jednom semestru druhého oddílu stačilo dvanáct hodin), což byl poměrně velký nárůst oproti předchozí právní úpravě. U obligátních kolegií předepisovala nejmenší týdenní výměru hodin, v níž musely být vyučovány. Rámcově upravila i opakovaní nesložených státních zkoušek. Dokud student nevykonal úspěšně státní zkoušku, z níž byl reprobován, nesměl se podrobit jiné státní zkoušce.¹⁴

Nařízení vlády č. 324/1920 Sb. z. a n. přizpůsobilo obsah jednotlivých rigoróz poválečné změně studijního plánu, tedy změně struktury a názvů vyučovaných předmětů. Historickoprávní rigorózum se skládalo z předmětů římské právo, církevní právo, dějiny veřejného práva ve střední Evropě a dějiny práva na území republiky Československé, judiciální rigorózum z československého práva soukromého, československého práva obchodního a směnečného, československého civilního soudního řízení a československého trestního práva a trestního řízení a státovědecké (politické) rigorózum z ústavního práva, správní nauky a československého správního práva, mezinárodního práva¹⁵ a z politické ekonomie, tj. nauky o národním hospodářství, národohospodářské politice a finanční vědě.

Studenti mohli rigoróza konat v libovolném pořadí, avšak všechna museli vykonat v zásadě na téže univerzitě (výjimku uděloval ministr). Ti, kteří vykonali už v osmém semestru judiciální nebo státovědnou státní zkoušku, mohli být ještě v tomtéž semestru připuštěni k přísné zkoušce doktorské v tom oboru, z něhož státní zkoušku vykonali.

Podobně jako zákon o prozatímní úpravě studia a státních zkoušek na fakultách věd právních a státních také vládní nařízení č. 235/1919 Sb. z. a n. reagovalo i na bezprostřední důsledky válečné situace. Umožňovalo studentům, kteří konali za války po dobu nejméně dvou semestrů vojenskou službu a vykonali historickoprávní státní zkoušku s prospěchem alespoň dobrým, přihlásit se ihned nebo kdykoliv později k přísné zkoušce doktorské. Pod tlakem poměrů nařízení vlády č. 324/1920 Sb. z. a n. o změně rigorózního řádu pro fakulty věd právních státních povýšilo výjimku pro studenty-vojáky na pravidlo platné pro všechny, kteří splňovali stanovenou podmínku.

Jak vyplývá ze svědectví pamětníků, předpisy o organizaci rigoróz se ve skutečnosti příliš nedodržovaly. Zkoušky se zpravidla nekonalý ve sboru, nýbrž odděleně před jednotlivými zkušebními komisaři, a to přesto, že podle § 12 rigorózního řádu „každý úd komise zkoušecí“ měl být při rigorózu přítomen od začátku až do konce a měl hodnotit uchazečův výkon ve všech předmětech. Nedodržel se ani čas, stanovený pro zkoušení z jednotlivých předmětů (kolem půl hodiny). Příčinu je třeba hledat především v nedostatečném personálním obsazení fakult a v prudce rostoucím počtu rigoróz. Pochopitelným důsledkem tohoto trendu bylo snižování úrovně přísných zkoušek, z nichž „zbyla tudíž ... v ohromné většině případů pouhá bezvýznamná formalita, která s nějakou vědeckostí nemá již nic co dělat“, jak trpce konstatoval ve svých *Pamětech* F. Weyr.¹⁶

5 PRVOREPUBLIKOVÉ SNAHY O REFORMU PRÁVNICKÉHO STUDIA

Vzhledem k povaze poválečných novelizací studijních předpisů, které spíše konzervovaly než měnily, pokračovaly předválečné diskuse o reformě právnického studia i v meziválečném Československu.

Už v první polovině dvacátých let odbornou veřejnost znepokojily zprávy o záměru ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO) ztížit udělování doktorátu a jako nový zkušební

¹⁴ Podrobnosti o konání státních zkoušek a úřadování zkušebních komisí stanovila rakouská instrukce z 23. září 1896 č. 183/1896 ř. z.

¹⁵ Postavení mezinárodního práva bylo velmi specifické, protože se sice zkoušelo jako součást státovědeckého rigoróza, ale nepatřilo mezi obligátní přednášky, které museli mít posluchači „odposlouchané“.

¹⁶ WEYR, F.: *Paměti 2. Za republiky (1918 – 1938)*. Brno: Atlantis 2001, s. 112.

předmět zavést právní filozofii.¹⁷ Členové komise neměli v úmyslu tvořit novou koncepci a zaměřili se jen na odstranění hlavních nedostatků fungujícího systému.¹⁸ Výsledek se však nedostavil, protože komise neoplývala přílišnou aktivitou. Zřejmě k tomu přispěly i zásadní rozdíly v názorech členů komise, které dokonce přiměly jejího předsedu k rezignaci. Pozitivní však bylo, že ministerské aktivity podnítlily diskuse na stránkách prakticky všech odborných právnických periodik i v denním tisku. Redakční kruh (polo)studentského časopisu *Všehrd* diskuse ještě podpořil zorganizováním dotazníkové akce.¹⁹ V jednotlivých vyjádřeních se oživily výhrady z předválečného období a objevila řada různých, někdy přímo protichůdných receptů, které měly obecně vnímané neduhy léčit.

Reformě právnického studia se věnoval i druhý právnický sjezd v roce 1925. V rámci IV. sekce (správní právo) byla nastolena také otázka reformy právnického studia a zkoušek se zřetelem k administrativní praxi. Organizátoři však nedostali žádný příspěvek,²⁰ proto k ní jen stručně referoval František Čáda. Dospěl k závěru, že reforma má vést k prohloubení studia zavedením úvodních přednášek z právní filosofie, předepsat povinná cvičení a zvýraznit roli doktorátu. Změny však „*budtež zavedeny postupně, aby bylo možno vyzkoušet, co se osvědčí*“.²¹

Představy o budoucí možné podobě právnického studia dostaly konkrétnější podobu, když ministerstvo školství a národní osvěty na začátku třicátých let vypracovalo a zainteresované veřejnosti poskytlo osnovu „*zákona, obsahujícího základní ustanovení o studiu a zkouškách právnických*“ a na něj navazujícího vládního nařízení o podmínkách nabytí doktorátu práv.²² Ministerští úředníci proklamovali úmysl přiblížit studium potřebám praxe. Chtěli toho docílit zkrácením prvního historickoprávního oddílu studia na dva semestry a jeho přeorganizováním v oddíl propedeutický. Apelovali na to, aby se výuka odpoutala od pouhého memorování jednotlivostí a koncentrovala se na obecnější a univerzálněji použitelné vědomosti a schopnosti. Podobně jako už dříve chtěli podstatně změnit a zpřísnit podmínky pro udělování doktorátu. Vedle absolvování nově koncipované rigorózní zkoušky se mělo vyžadovat i předložení písemné disertace. Samotná zkouška se měla konat z oboru, z něž rigorózní psal disertaci, a z právní filosofie (pokud by byla hlavním předmětem, další předmět by si student volil).

Jejich počin opět vyvolal širokou diskusi. Učitelé brněnské právnické fakulty tomuto tématu věnovali celé jedno číslo fakultní Vědecké ročenky.²³ Nápad zabývat se v ročenke pro léta 1934 až 1935 reformou studia a zkoušení se sice zrodil ještě před zveřejněním osnov, avšak – za cenu odkladu vydání – na ně autoři stihli reagovat. Poměrně obsáhlá stanoviska k reformním návrhům přijaly profesorské sbory obou dalších fakult. Stanovisko pražské fakulty prezentoval v *Právniku* zpravodaj profesor Arnošt Wenig.²⁴ Vyjádření profesorského sboru bratislavské fakulty uveřejnil

¹⁷ Noticka *Reforma právnického studia*“ (zkratka je.). In *Všehrd*, roč. VI/1923 – 1924, s. 105; dále *Právnický doktorát* (značka V–.). In *Všehrd*, roč. VI/1924 – 1925, s. 145.

¹⁸ *Reforma právnického studia* (značka –e–). In *Všehrd*, roč. VIII/1925 – 1926, s. 89.

¹⁹ *Anketa o reformě studia právnického*“ (zkratka Ča.). In *Všehrd*, roč. VI/1923 – 1924, s. 161 – 162. K ohlasům na ni se pak na stránkách časopisu redaktoři pravidelně vraceli,

²⁰ Otakar Sommer začal pro tento sjezd připravovat svou důkladnou studii o reformě, kterou ovšem nakonec – zřejmě pro její rozsah – publikoval samostatně (SOMMER, O.: *Reforma právnických studií*. Bratislava: PF UK, 1925).

²¹ Zápis o rokování sekce IV. In *Druhý sjezd právníků československých*. Brno: vlastním nákladem přípravného výboru, 1925, s. 53.

²² Na pozadí přípravy těchto osnov stručně vzpomínal tehdejší ministr Jan Krčmář (ČECHUROVÁ, Jana – KUKLÍK, Jan (eds.), *Jan Krčmář. Paměti. II. Skoro státníkem, III*. Praha – Pelhřimov: FF UK – Nová tiskárna Pelhřimov, 2007, s. 187).

²³ *Vědecká ročenka Právnické fakulty MU XIII (1934 – 1935)*. Brno: PF MU 1935.

²⁴ WENIG, A.: *K reformě právnických studií*. In *Právnik*, LXXVI/1936, s. 1 – 13 a 73 – 86. Srovnej i *Právnická fakulta Karlovy k reformě*. (šifra J. M–.). In *Všehrd*, roč. XVII/1935 – 1936, s. 247 – 250.

Právny obzor a bylo šířeno i jako separát.²⁵ Samostatně se vyjadřovali i někteří učitelé, zejména pokud měli výhrady k fakultnímu stanovisku.²⁶

6 POMNICOVSKÉ ZÁSAHY DO PRÁVNICKÉHO STUDIA

Ve druhé Česko-slovenské republice, která odvrhla procedury demokratického vládnutí, dostala vláda (resp. „*dostaly vlády*“) na základě ústavního zmocňovacího zákona č. 300/1938 Sb. z. a n. právo vydávat nařízení s mocí zákona. Otevřela se tak i snadná cesta ke změnám na právnických. Vedle toho, že nový režim neblaze zasáhl do personálních poměrů na vysokých školách,²⁷ vláda především změnila základní studijní předpisy. Nařízením č. 16/1939 Sb. z. a n. II. o prozatímní úpravě studia a státních zkoušek na fakultách věd právních a státních, platným jen v českých zemích, novelizovala zákon o právnických a státnovědeckých studiích a státních zkouškách ve znění pozdějších předpisů. Studijní dobu prodloužila na nejméně 9 semestrů a nerozdělovala ji na dva, ale na tři studijní oddíly: historickoprávní, judičiální a státnovědecký. Každý oddíl měl mít nejméně tři semestry a měl končit vykonáním státní zkoušky. Studující mohl postoupit do dalšího studijního oddílu teprve po úspěšném vykonání státní zkoušky ukončující předchozí oddíl. V návaznosti na oddělení judičiálního a státnovědeckého oddílu byly rozděleny předměty, jejichž odposlouchání bylo potřebné pro připuštění ke druhé a třetí státní zkoušce. Nařízením č. 31/1939 Sb. z. a n. II., vydaným k provedení uvedeného nařízení s mocí zákona, vláda zejména stanovila počty hodin obligátních přednášek v jednotlivých oddílech studia, doporučila k navštěvování další předměty a stanovila povinnost absolvovat nejméně jeden semestr v každém studijním oddíle na tuzemské univerzitě. Vládním nařízením č. 66/1939 Sb. z. a n. I. změnila rigorózní řád tak, že do úpravy rigorózního řízení zapracovávala konsekvence rozdělení studia na tři oddíly.

Uvedené změny se však na českých univerzitách už příliš neuplatnily. Nařízení nabyla účinnosti od začátku letního semestru studijního roku 1938/1939, přičemž studující, kteří už vstoupili do druhého studijního oddílu, se mohli rozhodnout a ve studiu pokračovat i podle starého modelu. Především však v této době českým právnickým fakultám zbývalo jen několik měsíců nejistého přežívání, protože nacisté využili první příležitosti a po známých událostech z října a listopadu 1939 české vysoké školy zavřeli.

V obdobném duchu do úpravy právního studia o něco později vláda Slovenské republiky, když vydala nařízení č. 258/1940 Sl. z., o štúdiu a o štátnych skúškach na Právnickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave, později změněné nařízením č. 194/1944 Sl. z., a nařízením č. 69/1941 Sl. z., o skúšobnom poriadku na právnickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave.

7 EPILOG: POVÁLEČNÝ VÝVOJ

V duchu koncepce kontinuity s předmnichovskou republikou, prosazené odbojovými složkami kolem dr. Edvarda Beneše, se předpisy přijaté za druhé republiky nestaly součástí československého právního řádu. Právní úprava z roku 1939 se proto po osvobození vůbec nezačala praktikovat, přestože by se na ni pro její apolitickou povahu a snad i potřebnost změn, které zaváděla, mohla bez problémů vztáhnout výminka o použitelnosti některých předpisů z doby nesvobody (zákon č. 195/1946 Sb.). Naopak na Slovensku zůstala právní úprava z let 1940 a 1941 v platnosti, jen ji modifikoval Sbor pověřenců nařízením č. 120/1945 Zb. n. SNR a č. 121/1945 Zb. n. SNR.

Existence duální úpravy studia na právnických fakultách jistě byla jednou z příčin, které vedly k tomu, že téma reformy právního studia se po válce stalo vedle řešení mimořádné

²⁵ Vyjádření profesorského sboru právní fakulty university Komenského v Bratislavě o osnově zákona o základních ustanoveních o studiu a zkouškách právnických a o úpravě právního doktorátu. Zvláštní otisk z redakční části právní fakulty university Komenského v Bratislavě při *Právnom Obzore*, roč. XIX, čís. 7. O stanovisku obšírně referoval Štefan LUBY v časopisu *Všehrd* (roč. XVII/1935 – 1936, s. 200 – 204 a 250 – 253).

²⁶ To byl případ Otakara SOMMERA, který se k reformě vyjadřoval soustavně a na stanovisko svých kolegů z pražské právní fakulty reagoval článkem K reformě právnických studií. In *Právny obzor*, roč. XX/1937, s. 210 – 216; tištěno i jako separát. Samostatně své stanovisko k osnovám představil například i pozdější brněnský profesor Vladimír VYBRAL (Reforma státnovědeckého studia. In *Všehrd*, roč. XVII/1935 – 1936, s. 97 – 104).

²⁷ Máme na mysli persekuci z rasových důvodů i nedobrovolná přeřazení některých českých profesorů z bratislavské fakulty.

situace vyvolané válkou²⁸ velmi aktuálním. Už v roce 1946 prezentoval svou poměrně radikální představu reformy Josef Tureček, přesvědčený, že bezprostředně poválečná doba je pro takovou změnu obzvláště příhodná a „*pouhé drobné změny ... by nevyhovovaly době, kterou prožíváme*“.²⁹ Jeho zdůvodněné návrhy stručného zákona o studijním řádu pro právnické fakulty univerzit (pouhé tři paragrafy), ještě stručnějšího stejné nazvaného výnosu ministra školství a osvěty a vlastního studijního řádu, tvořícího přílohu uvedeného ministerského výnosu vyznívají poměrně radikálně. J. Tureček chtěl pod heslem „*reformujeme právnické studium rozumně, pronikavě a včas*“³⁰ zavést označení „*právnické fakulty*“, nejvyšší akademickou hodností měla být docentura, studium mělo být bezplatné, mělo být odstraněno dělení studia na oddíly, součástí studia měla být povinná tělesná a branná příprava, zkoušky se měly dělit na zvláštní, odborné, rigorózní a disputační, přičemž poslední měly být podkladem pro udělení vědeckého titulu „*mistr a doktor práv*“ a atd.

V roce 1948 se společnými návrhy zákona o studiích a státních zkouškách na fakultách věd právních a státních, vládního nařízení o studijním a zkušebním řádu pro fakulty věd právních a státních a vládního nařízení o podmínkách nabytí doktorátu (rigorózního řádu) přišli také Zdeněk Flajzar, Viktor Gallat, Zdeněk Peška, Josef Siblík a František Štajgr.³¹ Nebyli ani zdaleka tak rasantní, protože chtěli především odstranit dvě hlavní vady, jimiž podle nich dosud právnické studium trpělo: přílišnou historizaci a neúměrný důraz na soukromé právo.³² Oba tyto momenty resonovaly už v meziválečných diskusích, proto i návrhy je v leccčems připomínají. Jejich autoři chtěli dosáhnout změny především rozdělením studia na tři oddíly a přeměnou prvního oddílu studia na propedeutický. Chtěli také zvýšit počet státních zkoušek, potřebných k úspěšnému ukončení studia a získání titulu magistr práv. Nově pojali i doktorát: ze všeobecného doktorátu se měl stát specializovaný a k rigorózní zkoušce měl být připuštěn jen ten, kdo byl nejméně dva roky magistrem práv a prokázal literární činnost v některém ze zkoušených oborů.

Nešlo však jen o privátní aktivity. Vládní usnesení k realizaci „budovatelského“ programu vlády (1946) uložilo ministru školství a osvěty, „*aby předložil návrh na novelizaci a sjednocení právních předpisů o vysokých školách*“.³³ V polovině roku 1947 se pak ustavil sbor expertů pro reformu právnického studia,³⁴ který se do začátku roku 1948 sešel k sedmi schůzím. Pro svá jednání si vytkl za cíl vzít za základ zmíněný Turečkův návrh, případně už starší návrh Sommerův,³⁵ přihlídnout také ke starším návrhům profesorských sborů a vypracovat katalog otázek, na které je třeba reagovat. Jeho předseda se v referátu, jímž zahájil první zasedání, dotkl všech dlouhodobých i nově vzniklých problémů, jimiž se budou muset zabývat. Zároveň však konstatoval, jako už před ním opakovaně Otakar Sommer, že „*žádná reforma nebude dobrá, nebudeme-li mít dobré profesory, kteří se věnují ještě více, než dosud činí, obětavě a s láskou své povinnosti vědecké a učitelské, a nebude-li mít dobré studenty, kteří horlivě se budou účastňovat přednášek i cvičení, kteří nebudou se skvěti svou nepřítomností v učebnách a kteří nebudou smysl svého studia vidět ve zkouškách*“.³⁶

²⁸ Na tu vláda reagovala už koncem května 1945 vydáním nařízení č. 9 Sb. o přechodných opatřeních na českých vysokých školách.

²⁹ TUREČEK, J.: *Reforma právnického studia*. Praha: Všehrd, 1946, s. 10.

³⁰ Tamtéž, s. 109.

³¹ FLAJZAR, Z. et al.: *Návrh reformy právnického studia*. Praha: vl. nákl., 1948.

³² Tamtéž, s. 27.

³³ Citováno podle dopisu MŠaO z 12. listopadu 1946 „*Novelizace a sjednocení právních předpisů na vysokých školách – dvouletý plán*“, Archív MU, B 28, Bohumil Kučera, kart. 1, i. č. 53.

³⁴ Předsedal mu Vratislav Bušek a členy byli například profesori Bohumil Kučera, František Čáda, Karol Rebro a Vladimír Kubeš, ministerští úředníci dr. Karel Schrotz a dr. Emil Kobosil, který se podílel už na přípravě návrhů z roku 1935, a d.; (Archív MU, B 28, Bohumil Kučera, kart. 17, i. č. 119; *Zápis z jednání sboru expertů*).

³⁵ Otakar SOMMER napsal už v roce 1925 publikaci *Reforma právnických studií* (Bratislava: PF UK, 1925). O deset let později vydal svou přednášku *Úprava právnických studií v Československu* z cyklu organizovaného Spolkem československých právníků Všehrd (Praha: vlastním nákladem, 1935), která byla kritikou ministerských osnov, a o dva roky později se zase kriticky vyjadřoval k návrhu profesorského sboru jeho tehdejší mateřské fakulty (K reformě právnických studií. In *Právní obzor*, roč. XX/1937, s. 210 – 216; vydáno i jako separát).

³⁶ Archív MU, B 28, Bohumil Kučera, kart. 17, i. č. 119; koncept Vratislava Buška, nazvaný „*Studium věd právních a státních*“; citováno s doplněním chybějících čárek ve větě.

Začátkem února 1947 předložili poslanci na čele s Antonínem Zápotockým návrh na vydání zákona o prozatímní úpravě zkoušek na právnických fakultách.³⁷ Návrh reagoval na to, že „po květnové revoluci byly zavedeny mocí revolučního práva t. zv. dílčí zkoušky místo dřívějších zkoušek kolektivních“, tedy že se studenti z úsporných důvodů nepodrobovali zkoušení jednotlivých předmětů, které byly součástí státní či rigorózní zkoušky, před komisí, ale před jednotlivými zkušebními komisími. Poslanecká iniciativa, která měla „pro přechodnou dobu, tj. až do účinnosti reformy právnického studia, zachovat revoluční vymoženost na tomto úseku veřejné správy“ (z návrhu Důvodové zprávy), se dočkala nečekaně rychlé realizace. Vláda totiž už týden na to vydala obsahově velmi podobné nařízení. Jelikož s ním nevládla spokojenost, poslanecký návrh zákona se dále projednával.

Únorové události roku 1948 předznamenal rasantní obrat. Akční výbory, které se na určitou dobu staly skutečnými vládci na fakultách, zasahovaly nejen do personálních otázek, ale i do organizace a obsahu studia. Na fakultách se podle sovětského vzoru jako základní organizační jednotka konstituovaly katedry. Změnilo se složení profesorských sborů, jejichž členy se stali i studenti a zaměstnanci fakulty. Zaváděla se výuka nových předmětů a rušily se některé stávající.

Na dílčí změny pak v rámci tzv. právnické dvouletky navázalo vydání zákona o vysokých školách č. 58/1952 Sb., obsahujícího ucelenou úpravu řízení a organizace vysokých škol. Úkolem vysokých škol bylo „vychovávat odborně i politicky vysoce kvalifikované pracovníky, věrné lidově demokratické republice a oddané myšlence socialismu, tvořivě vědecky a umělecky pracovat a spolupracovat na šíření vědy a umění mezi lidem“ (§ 2). Rektora jmenoval prezident republiky, ostatní akademické funkcionáře (prorektory, děkany, proděkany ministr školství, věd a umění, a to na návrh nově zřízeného Státního výboru pro vysoké školy. V duchu již provedených změn nahradily akademický senát a profesorský sbor rada vysoké školy a fakultní rada, v nichž zasedali i reprezentanti zaměstnanců a studentů. Základní organizační složkou fakult byly již dříve zřizované katedry, případně vědecké nebo umělecké ústavy. Studenti se měli nově přijímat podle schopností a „se zřetelem k plánovaným hospodářským, sociálním a kulturním potřebám státu“ (§ 19). V pozici zaměstnanců jako učitelé na vysokých školách působili profesori, docenti, lektori, odborní asistenti, asistenti a odborní instruktoři. Zákon zmocňoval ministra školství, věd a umění stanovit v dohodě se zúčastněnými členy vlády studijní a zkušební plány pro jednotlivé studijní obory vydat studijní a zkušební řády a studijní osnovy.

8 SHRnutí

Jak jsem uvedl již v úvodu, v celém svém textu jsem se důsledně vyhýbal použití slov kontinuita a diskontinuita. Psal jsem však o zamýšlených a skutečně provedených změnách organizace právnického studia. V mých výkladech proto byla materiální dis/kontinuita stále latentně přítomná. Vždyť vývoj právní úpravy sebou nese materiální diskontinuitu, jinak by nová úprava ztrácela smysl. Na druhé straně jsou naprosto výjimečné případy, kdy nové řešení tak říkajíc nenechá kámen na kameni a původní úpravu zcela, až do jednotlivostí, opustí. Takže ve změnách je zpravidla zároveň přítomna i kontinuita. Při sledování vývoje právní úpravy tedy před námi nestojí otázka „materiální diskontinuita: ano či ne?“, ale jde o problém míry této diskontinuity; míry, která ukáže, zda zaváděné změny stále ještě ctí filosofii platné právní úpravy, takže kontinuitní prvky v ní svou kvalitou (nikoliv nutně i kvantitou) převažují nad diskontinuitními, nebo naopak vycházejí z jiných ideových základů a směřují novou právní úpravu zcela jiným – diskontinuitním – směrem.

I když jsem se soustředil na meziválečné období, záměrně jsem své výklady začlenil do širšího časového kontextu tak, abych mohl alespoň nastínit změny provedené v polovině 19. století a pak o sto let později. Chtěl jsem, aby v kontrastu s nimi jasně vyniklo, že se meziválečné úpravy právnického studia nedotýkaly podstaty, že šlo jen o dílčí změny, které organizaci právnických fakult, studijní plány ani formy výuky zásadně neměnily. V hlavách profesorů, docentů a ministerských úředníků, kteří o reformě právnického studia prakticky permanentně diskutovali už od konce 19. století, se sice rodily také představy o podstatnějších obsahových změnách, než byly ty provedené, ale i ony ideový základ stávající právní úpravy nijak nenarušovaly, takže v podstatě ctily kontinuitu. Meziválečné období tak představuje jednu fázi v podstatě úspěšné stoleté etapy ve vývoji vysokých škol a v rámci nich i právnického studia, etapy, která začala diskontinuitními Thunovými reformami a skončila diskontinuitní „poúnorovou“ reformou vysokých škol.

³⁷ www.psp.cz; Digitální knihovna, Ústavodárné NS RČS 1946-1948, tisk č. 414.

Bibliography:

- ČECHUROVÁ, J. – KUKLÍK, J. (eds.): Jan Krčmář. Paměti. II. Skoro státníkem., III. Praha – Pelhřimov: FF UK – Nová tiskárna Pelhřimov, 2007. ISBN 978-80-86559-83-42
- ČERNÝ, J. M.: Boj za právo. I., Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1159-4
- Druhý sjezd právníků československých. Brno: vlastním nákladem přípravného výboru, 1925.
- FLAJZAR, Z. et al.: Návrh reformy právnického studia. Praha: vl. nákl., 1948.
- KAVKA, F. – PETRÁN, J.: Dějiny Univerzity Karlovy. I. – III. Praha: Karolinum, 1995, 1996, 1997. ISBN 80-7066-9683, 80-7184-050-5, 80-7184-320-2)
- KÁDNER, O.: Školství v republice československé. In: Československá vlastivěda. Díl X. Osvěta. Praha: „Sfinx“ Bohumil Janda 1931.
- LUBY, Š.: In Všechno (roč. XVII/1935 – 1936, s. 200 – 204 a 250 – 253).
- MASARYK, T. G.: Česká otázka. Naše nynější krize. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0061-8
- ROUBÍK, F.: Český rok 1848. Praha: Ladislav Kuncíř, 1931.
- SOMMER, O.: K reformě právnických studií. In Právní obzor, roč. XX/1937, s. 210 – 216; vydáno i jako separát.
- SOMMER, O.: Reforma právnických studií. Bratislava: PF UK, 1925.
- SOMMER, O.: Úprava právnických studií v Československu. Praha: vlastním nákladem, 1935.
- šifra Ča.: Anketa o reformě studia právnického. In Všechno, roč. V/1923 – 1924, s. 161 – 162.
- šifra –e–: Reforma právnického studia. In Všechno, roč. VII/1925 – 1926, s. 89.
- šifra J. M–r.: Právnická fakulta Karlovy k reformě. In Všechno, roč. XVII/1935 – 1936, s. 247 – 250.
- šifra je.: Reforma právnického studia. In Všechno, roč. V/1923 – 1924, s. 105.
- šifra V–.: Právnický doktorát. In Všechno, roč. VI/1924 – 1925, s. 145.
- TOUŽIMSKÝ, J. J.: Na úsvitě nové doby. Dějiny roku 1848. v zemích českých. Praha: Jos. R. Vilímek, s. a. (vycházelo v sešitech 1898-1899).
- TUREČEK, J.: Reforma právnického studia. Praha: Všechno, 1946.
- VESELÝ, F. X.: Všeobecný slovník právní. V. Praha: vlastním nákladem 1899.
- Vědecká ročenka Právnické fakulty MU XIII (1934 – 1935). Brno: PF MU 1935.
- VYBRAL, V.: Reforma státovědeckého studia. In Všechno, roč. XVII/1935 – 1936, s. 97 – 104.
- Vyjádření profesorského sboru právnické fakulty university Komenského v Bratislavě o osnově zákona o základních ustanoveních o studiu a zkouškách právnických a o úpravě právnického doktorátu. Zvláštní otisk z redakční části právnické fakulty university Komenského v Bratislavě při Právním Obzore, roč. XIX, čís. 7.
- WENIG, A.: K reformě právnických studií. In Právník, LXXVI/1936, s. 1 – 13.
- WEYR, F.: Paměti 2. Za republiky (1918 – 1938). Brno: Atlantis 2001. ISBN 80-7108-194-9
- WEYR, F.: Soustava československého práva státního. Praha: Fr. Borový, 1924.
- WEYR, F.: Reforma studií právo- a státovědeckých. In Zprávy Právnické Jednoty Moravské, roč. XXII/1913.

www.psp.cz (Digitální repozitář)

Archív MU, B 28, Bohumil Kučera, kart. 1 a 17.

Contact information:

Prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc.

lav@mail.muni.cz

Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta

Veveří 70

611 80 Brno

Česká republika

(DIS)KONTINUITA ŠTÁTU V MEDZINÁRODNOM PRÁVE

Ján Vyhnánek

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The contribution is an analysis of the relationship between the state succession and continuity followed by the recognition of the methods and criteria necessary to diagnose whether the territorial change of a given state caused its destruction or whether its legal integrity continued.

Abstrakt: Príspevok analyzuje vzťah medzi štátnou sukcesiou a kontinuitou a následne rekognoskuje metódy a kritériá, pomocou ktorých je v medzinárodnom práve možné diagnostikovať, či územná zmena toho-ktorého štátu vyvolala jeho nihilizáciu, alebo jeho právna osobnosť naďalej pretrvala.

Key words: international law, state (dis)continuity, state succession

Kľúčové slová: medzinárodné právo, (dis)kontinuita štátu, štátna sukcesia.

1 ÚVOD

Ťažiskom sondovanej témy sú dva rozdielne, priam protikladné pojmy – štátna sukcesia a štátna kontinuita (identita). K posudzovaniu a diferenciacii oboch konceptov dochádza vždy pri zmene formy vlády alebo substitúcii štátnej moci nad určitým územím. Najvšeobecnejšia a právne najvýstižnejšia diverzifikujúca definícia stanovuje, že v prípadoch štátnej kontinuity ten istý (rovnaký, totožný, identický) štát pokračuje ďalej vo svojej existencii bez ohľadu na modifikáciu svojej vlády, územia alebo populácie (teritoriálny a personálny substrát). Naopak, pri štátnej sukcesii jeden štát nahradí na určitom území iný štát¹. Pri kontinuite tak štát podstúpi zmenu – či už na báze vládnej, územnej alebo populačnej (rozšírenie alebo reštrikcia teritória a obyvateľstva), avšak jeho právnej osobnosti sa to nedotkne, nezanikne, ale ďalej pokračuje v existencii v nových podmienkach. Štátna kontinuita je preto synonymom pre pojem štátna identita. Opozitne, štátna sukcesia znamená zámenu jedného štátu iným v zodpovednosti za medzinárodné územné vzťahy. Štát, ktorý bol pri sukcesii štátov nahradený iným štátom, sa nazýva štát predchodca a štát, ktorý pri sukcesii štátov nahradil iný štát, nesie označenie štát nástupca² alebo aj sukcesorský štát (sukcesor).

2 VZŤAH MEDZI ŠTÁTNOU SUKESIOU A KONTINUITOU

Napriek tomu, že obe konštrukcie sú odlišné, nie sú úplne vo vzťahu antagonizmu. Sukcesia štátov nie je priamo protipólom štátnej kontinuity. Pokiaľ by to tak bolo, musela by štátna sukcesia byť vždy nutne kumulovaná so zánikom štátu predchodcu. Nie vždy to tak je – opätovne je potrebné akcentovať, že podstata sukcesie primárne spočíva nie v dezintegrácii štátu predchodcu, lež v zániku (diskontinuite) štátnej moci štátu predchodcu na určitom území. So zánikom pôvodnej štátnej moci môže byť síce sekundárne spojená aj dekompozícia štátu predchodcu, ale nie nutne. Nezriedka sa vyskytne scenár, keď príde k substitúcii štátnej moci na určitom teritórii (ergo k sukcesii), pričom zároveň štát predchodca ostane ďalej existovať na zmenšenom území. Preto sa aj tak rozdielne koncepty, ako sú kontinuita a sukcesia, nemusia vylučovať, ale môžu sa dopĺňať. Ako už bolo načrtnuté, štát predchodca môže po strate a nahradení svojej štátnej moci na určitom území buď úplne zaniknúť, alebo pokračovať v jej výkone na zmenšenom teritórii. V druhom prípade je štát predchodca zároveň štátom kontinuitným, pretože síce stratil možnosť vykonávať svoju moc na určitom území, ale táto rektifikácia neohrozila a neovplyvnila existenciu štátu samotného. Vždy je však právnou entitou odlišnou a kontrastnou voči štátu nástupcovi

¹ Porov. CRAWFORD, J. *The Creation of States in International Law*, s. 400.

² Ide o legislatívne a medzinárodnoprávne uznávané vymedzenie sukcesie, štátu predchodcu i štátu nástupcu. Pozri článok 2 odsek 1b) Viedenského dohovoru o sukcesii štátov vo vzťahu k zmluvám, ktorý je obsiahnutý v Oznámení č. 33/2001 Z.z. o uzavretí Viedenského dohovoru o sukcesii štátov vo vzťahu k zmluvám.

(sukcesorovi). Ich polarita tkvie práve v prevode štátnej moci – tam, kde ju štát predchodca stráca, tak ju štát nástupca nadobúda ako priamy sukcesor pôvodného štátu. Kontinuitný štát ako jedna z možných foriem pôsobenia štátu predchodcu je tak vždy protikladom sukcesorského štátu. Niekedy však aj sukcesorský štát môže byť štátom kontinuitným – stáva sa to, keď existujúci štát rozšíri pôsobenie svojej moci aj na ďalšie územie, pričom následne pokračuje vo svojej existencii. Je vhodné si danú teoretickú postać ilustrovať na konkrétnych profiloch územných konverzií, na právnych tituloch pre zmenu štátnej moci nad určitým územím.

2.1 Postúpenie územia (cesia)

Cesia je typickým príkladom symbiotického pôsobenia kontinuity a sukcesie. Je to prevod časti štátneho územia, pri ktorom ani nevzniká nový subjekt medzinárodného práva, ani žiadny subjekt medzinárodného práva nezaniká. Štát, ktorého časť štátneho územia sa prevádza (štát predchodca), rovnako štát, ktorý touto cestou nové územie nadobúda (štát nástupca), predstavujú subjekty identické s tými, ktoré tu boli pred územnou zmenou³. Predchádzajúca existencia tzv. cesionárskych štátov je obligatórnou podmienkou postúpenia teritória. Územná cesia zároveň predpokladá zmluvu medzi dvomi jestvujúcimi štátmi:

„Cesia sa zvyčajne vykonáva na základe zmluvy, buď v mierových, alebo povojnových podmienkach.“⁴

„Režim cesie implikuje transfer územia jedným štátom druhému štátu na základe zmluvy. Medzinárodné právo nepredpisuje pre jej realizáciu žiadnu špeciálnu formu. Avšak najdôležitejším aspektom cesie je, že prebieha s plným súhlasom dotknutých vlád.“⁵

Ako príklad takéhoto prevodu územia možno uviesť severnú časť ostrova Sachalin, ktorú získal Sovietsky zväz od Japonska v roku 1925 alebo mesto Taba, ktoré v roku 1989 prešlo spod izraelskej pod egyptskú štátnu moc⁶.

Keďže ide o prevod územia medzi dvomi jestvujúcimi štátmi, pričom ani jeden z nich pri ňom nezaniká, štát predchodca i štát nástupca sú zároveň štátmi kontinuitnými. Štát predchodca pokračuje ďalej v existencii oklieštenej o cedované územie a populáciu. Štát nástupca (sukcesor) pokračuje ďalej v existencii rozšírenej o toto teritórium a obyvateľstvo, pričom je na cedovanom území sukcesorom (nástupcom) štátu predchodcu.

2.2 Odčlenenie (secesia)

Secesia (odčlenenie, odštiepenie), je taktiež vzorom koexistencie sukcesie a kontinuity, avšak v menšej miere ako je to pri cesionárskych štátoch:

„(...) secesia znamená odobratie územia existujúcemu štátu a vytvorenie nového štátu na predmetnom území.“⁷

Pri secesii štát predchodca nezaniká, len je zmenšený o územie, na ktorom sa odštiepením vytvoril štát nástupca. Ten je na dotknutom teritóriu právnu osobou odlišnou od štátu predchodcu, stane sa štátom nástupníckym a novým, čím je (v rozmedzí jeho hraníc) naplnená požiadavka diskontinuity štátnej moci. Jadro materského štátu alebo štátu predchodcu však pretrváva ďalej, jeho podstata nezomiera, svoju štátnu moc kontinuitne vykonáva na zvyškovom území. Preto je secesia spojená primárne so štátnou kontinuitou. Inými slovami, pri secesii sa len určitá časť štátneho územia odtrhne od štátneho celku a vytvorí sa nový štát (štát nástupca). Ten je novým subjektom medzinárodného práva popri štáte, od ktorého sa oddelil (štát predchodca), a ktorý túto zmenu ako subjekt prežíva⁸.

Keďže štát predchodca nezaniká, je štátom kontinuitným a pokračuje v existencii zmenšenej o odštiepené územie. Na rozdiel od cesie však štát nástupca (sukcesor) nie je štátom kontinuitným. Keďže pri secesii ide o odštiepenie časti územia od materského štátu, nejde o prevod územia medzi jestvujúcimi štátmi, ale o vytvorenie nového štátu:

³ MIKULKA, V. Sukcese štátů. Teoretická studie., s. 16.

⁴ International Law: Cases and Materials with Australian Perspectives, s. 236.

⁵ SHARMA, S.P. Territorial Acquisition, Disputes and International Law, s. 136. Porov. aj MALANCZUK, P. Akehurst's Modern Introduction to International Law, s. 148. WEIS, P. Nationality and Statelessness in International Law, s. 152.

⁶ Vyčerpávajúci, podrobný a pregnantný výpočet prípadov cesie v histórii pozri KACOWICZ, A.M. Peaceful Territorial Change, s. 11-12.

⁷ PAVKOVIČ, A. – RADAN, P. Creating New States: Theory and Practice of Secession, s. 34.

⁸ MIKULKA, V. Sukcese štátů. Teoretická studie, s. 18.

„Pokiaľ ide o kreovanie nového štátu na území, ktoré bolo súčasťou iného existujúceho štátu, je budovanie štátu hlavnou náplňou tradičných definícií secesie odborníkmi na medzinárodné právo.“⁹

„Secesia je (...) proces, ktorého výsledkom je kreovanie nového štátu.“¹⁰

„Spoločenstvo realizuje secesiu odtrhnutím sa od svojho doterajšieho štátu a vytvorením vlastného nezávislého štátu. Secesia tak zahŕňa kreovanie nového štátu so zvrchovanou jurisdikciou nad svojimi obyvateľmi.“¹¹

Štát nástupca je teda na svojom odčlenenom území sukcesorom (nástupníckym štátom) štátu predchodcu a zároveň nie štátom kontinuitným, ale úplne novým. Pri secesii tak nie sú kontinuitné štáty oba, ale len jeden, a to štát predchodca. Príkladom secesie je proces okyptenia Sovietskeho zväzu začiatkom 90. rokov 20. storočia a vytvorenie nových suverénnych štátov alebo odčlenenie Pakistanu od Britskej Indie v roku 1947.

Spoločné pre oba spôsoby teritoriálnych zmien je fakt, že tak pri cesii, ako aj secesii ostáva nedotknutá právna podstata a kontinuita štátu predchodcu. Je to všeobecne uznávané pravidlo, ktoré vo svojej renomovanej knihe Medzinárodné právo (International Law) prízvukoval aj profesor medzinárodného práva Leicesterskej univerzity Malcolm Nathan Shaw:

„Cesia alebo secesia územia od existujúceho štátu neovplyvní jeho kontinuitu, hoci sa zmenší jeho územný rozsah i populácia. (...) V takom prípade pôvodný štát pretrvá aj s príslušajúcimi právami a povinnosťami s výnimkou tých, ktoré sa viažu výhradne k postúpenému alebo odčlenenému územiu.“¹²

2.3 Rozpad štátu (dismembrácia)

Rozpad štátu (dismembrácia) kontradikčne ku cesii a secesii nezahŕňa štátnu kontinuitu a sukcesiu, ale je spojený výlučne so sukcesiou. Dismembrácia je proces, kedy štát predchodca zaniká a jeho teritórium zaujmú nové nástupnícke (sukcesorské) štáty. Kontinuitný nie je ani štát predchodca, pretože zanikol, ani štáty nástupnícke, pretože sa konštituovali (tak ako pri secesii) ako celkom nové subjekty medzinárodného práva. Príkladom dismembrácie štátu je rozpad Federácie Mali na štáty Mali a Senegal v roku 1960¹³ alebo rozpad Československa, ktoré od 1.1.1993 nahradili sukcesorské štáty Česká republika a Slovenská republika¹⁴.

Práve skutočnosť, že pri dismembrácii štát predchodca úplne zaniká, je pri odlíšení secesie od rozpadu štátu kľúčová:

„(...) rozdiel medzi týmito dvomi kategóriami štátnej sukcesie sa zakladá na tom, či štát predchodca pokračuje v existencii.“¹⁵

Juan Miguel Ortega Terol, docent medzinárodného práva univerzity Castilla – La Mancha, dodáva:

„Okrem toho, keď sa objaví niekoľko štátov na území, ktoré predtým patrilo jednému štátu, na riešenie niektorých vyplývajúcich problémov by mohlo mať vplyv teoretické odlíšenie kontinuity a sukcesie. Inými slovami, ak štát predchodca neprestal existovať, tak by situácia mohla byť posúdená ako odtrhnutie časti alebo častí štátu, ak však štát predchodca zanikol, tak by bola vyhodnotená ako rozpad štátu.“¹⁶

Je preto vždy dôležité určiť, či pri vytvorení nového štátu/nových štátov na určitom území je zmena tak drastická, že štát predchodca tento zásah neprežije, alebo naopak, či sa spomínané

⁹ MANCINI, S. Secession and Self-Determination. In: The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law. Ed: M. Rosenfeld – A. Sajó, s. 481-482.

¹⁰ PAVKOVIČ, A. – RADAN, P. The Ashgate Research Companion to Secession, s. 3.

¹¹ CANEY, S. National self-determination and national secession: Individualist and communitarian approaches. In: Theories of Secession. Ed: P.B. Lehning, s. 150-151.

¹² SHAW, M.N. International law, s. 865.

¹³ BOCZEK, B.A. International Law: A Dictionary, s. 130.

¹⁴ Porov. AUST, A. Handbook of International Law, s. 370.

¹⁵ ZIMMERMANN, A. Secession and the law of State succession. In: Secession: International Law Perspectives. Ed: M.G. Kohen, s. 210.

¹⁶ TEROL, J.M.O. The Bursting of Yugoslavia: An Approach to Practice Regarding State Succession. In: La succession d'États: la codification à l'épreuve des faits. Ed: P.M. Eisemann – M. Koskenniemi, s. 892-893.

modifikácie jeho jadra a právnej osobnosti nedotknú a v činnosti pokračuje ďalej. V prvom prípade proces možno kvalifikovať ako rozpad štátu, v druhom ako secesiu (odštiepenie) územia¹⁷.

Sumarizujúco slobodno skonštatovať, že tak cesia, secesia, ako aj dismembrácia sú spojené so štátnou sukcesiou. Avšak len cesia a secesia sú späť aj s kontinuitou štátov. Pri cesii štáty nevznikajú ani nezanikajú, a preto sú kontinuitnými tak štát predchodca, ako aj štát nástupca. Pri secesii štáty nezanikajú, ale vzniká nový štát. Preto je kontinuitným len štát predchodca, pričom štát nástupca je štátom novým. Pri dismembrácii štáty aj zanikajú aj vznikajú, preto ani jeden z nich nie je kontinuitný. Štát predchodca preto, lebo ukončil svoju existenciu a štáty sukcesorské z toho dôvodu, že vznikli ako nové subjekty medzinárodného práva.

3 SPÔSOB DETEKcie (DIS)KONTINUITY ŠTÁTU

Ako bolo naskicované, pri každom výskyte štátnej sukcesie je nutné klasifikovať (dis)kontinuitu zainteresovaných štátov. Napriek tomu, že ide o tak významnú položku medzinárodného práva, ešte ani v súčasnosti nie sú pevne stanovené a fixované medzinárodnoprávne kritériá, ktoré by pri zmene vykonávateľa štátnej moci na určitom teritóriu stanovovali, či ide o definitívny zánik štátu predchodcu alebo jeho prežitie a identitu s niektorým zo zaangażovaných štátov. Existujú sice dva akty s medzinárodnoprávnou relevanciou, upravujúce vybrané oblasti sukcesie: Dohovor o sukcesii štátov vo vzťahu k zmlúvam (1978) a Dohovor o sukcesii štátov vo vzťahu k štátnemu majetku, štátnym archívom a štátnym dlhom (1983), tie však reglementujú len hotový stav (sucesiu), neobsahujú rad faktorov, vďaka ktorým by sa dalo determinovať, či sukcesia bola spojená aj s amortizáciou štátu predchodcu. Navyiac, sú až príliš poznačené obdobím, v ktorom boli koncipované a nenaplnili očakávania ani v tej parciálnej oblasti, ktorú regulujú:

„V 70. rokoch sa Komisia pre medzinárodné právo, podnietená procesom dekolonizácie, pokúsila kodifikovať hlavné oblasti práva štátnej sukcesie, čo sa zhmotnilo v dvoch návrhoch Dohovorov (...) Kodifikačný pokus sa vo všeobecnosti vníma ako zlyhanie (...) čoho hlavným dôvodom je fakt, že sa až príliš zamerala na osobitné problémy „nových nezávislých štátov“ a nebral do úvahy iné relevantné situácie.“¹⁸

Dôvody absencie dotknutých normatívnych kritérií tkvejú v zriedkavosti a vysokej špecifickosti udalostí, pri ktorých k štátnej sukcesii a (dis)kontinuite dochádza. Výstižne to zhrnul R. Müllerson:

„Zrod a zánik štátov, s ktorými je spojená štátna sukcesia, sa nevyskytuje každý deň, ba ani každý rok. Po sérii vzniku nových štátov (napríklad latinskoamerické štáty po prvej svetovej vojne, dekolonizácia v 60. rokoch a rozpad ZSSR a Juhoslávie v rokoch deväťdesiatych) zvyčajne nasleduje dlhé obdobie bez vzniku či zániku štátov. Preto je každá podobná vlna unikátna. Tento zriedkavý výskyt udalostí, odohrávajúcich sa v rozdielnom politickom kontexte, je dôvodom, prečo existujú vzájomne sa vylučujúce teórie a ešte viac kontroverzné praktiky.“¹⁹

V ďalších riadkoch upozorňuje na praktickú nemožnosť ucelenej kodifikácie tejto problematiky do budúcnosti, a to čisto z logicko-právneho stanoviska:

¹⁷ Secesiu od dismembrácie rozlíšil slovenský právnik Rastislav Funta takto: „Pod odštiepením alebo secesiou rozumieme „proces, ktorým sa určitá skupina snaží oddeliť od štátu, ku ktorému patrí, a vytvoriť nový štát na časti územia daného štátu. Na rozdiel od rozdelenia štátu (angl. dissolution), pri ktorom k zániku pôvodného štátu a k vzniku nových štátov dochádza z vôle všetkých subjektov, odštiepenie (secesia) nastáva z vôle časti „materského“ štátu proti vôli „materského“ štátu.“ Od odštiepenia (secesie) markantne na základe súhlasnej vôle subjektov odlišuje oddelenie: „Od secesie je potrebné odlišiť osobitný proces vzniku nového štátu, a to oddelenie alebo udelenie nezávislosti (...) ako konsenzuálny proces, pri ktorom k vzniku nového štátu dochádza z iniciatívy časti konkrétneho štátu na základe súhlasu konkrétneho štátu s oddelením časti jeho štátneho územia s obyvateľstvom na ňom žijúcim.“ FUNTA, R. Medzinárodné právo, s. 25-26. Pre účely tohto príspevku sa pod výrazom secesia chápe tak odštiepenie, ako aj oddelenie, pretože ťažiskový a charakteristický rozdiel medzi odštiepením a rozpadom štátov je skutočnosť, že pri odčlenení/odštiepení/separácii (secesii) štát predchodca nezaniká, len stráca štátnu moc na časti svojho bývalého územia (je spojená so štátnou kontinuitou), kým pri dismembrácii štát predchodca zaniká (je spojená so štátnou sukcesiou).

¹⁸ MALANCZUK, P. Akehurst's Modern Introduction to International Law, s. 161.

¹⁹ MÜLLERSON, R. International Law, Rights and Politics, s. 137.

„Okrem toho, právo štátnej sukcesie je veľmi špeciálna časť medzinárodného práva v tom zmysle, že ak by aj bola upravená medzinárodnými zmluvami, tak môže riadiť mnoho, ak nie väčšinu, prípadov štátnej sukcesie len ako súbor všeobecne akceptovaných noriem obyčajového medzinárodného práva. Dokonca ak by aj oba Dohovory o štátnej sukcesii²⁰ boli účinné a ratifikované (...) mnohými štátmi, pre nové štáty ako nové subjekty medzinárodného práva by neboli záväzné.“²¹

Rôznorodosť a nepredvídateľnosť situácií, z ktorých môže vyplynúť vznik a zánik štátu, prízvukuje aj profesor Malcolm Shaw:

„Faktických situácií, z ktorých môže vzniknúť odčlenenie alebo dismembrácia, je mnoho a sú rôzne. Od rozkladu subjektu na jeho konštitutívne elementy, ako bol v roku 1961 rozpad Spojenej arabskej republiky na štáty spredu roku 1958 – Egypt a Sýriu, alebo rozpad Federácie Mali, až po úplnú fragmentáciu štátu na množstvo sukcesorov, ktorí nekorešpondujú s bývalými územnými jednotkami, ako napr. zánik Rakúsko-Uhorska v roku 1919 (...)“²²

3.1 Subjektívne kritériá

Keď však dôjde k udalosti, že nejaký štát zaniká (prípadne sa len zdá, že zaniká), ako spoľahlivo určiť, či tie zmeny vyvolali koniec jeho jestvovania, alebo jeho právna personalita naďalej pretrvala? Je to možné pomocou subjektívnych kritérií, zosúladením prejavov vôle členov medzinárodného spoločenstva. Inými slovami, smerodajným je fakt, ako sám seba vníma dotknutý štát a ako ho vnímajú štáty ostatné. Keďže medzinárodné právo vytvárajú štáty, je veľmi dôležitá ich vôľa:

„Jediný bezpečný spôsob, ako sa vysporiadať s týmito problémami, je, po prvé, spýtať sa, či predmetný štát sám seba považuje za nový štát alebo za pokračovateľa doterajšieho štátu? A, po druhé, do akej miery jeho vyhlásenia akceptovali ostatné štáty?“²³

„V prípadoch separácie štátov (...) ostatné subjekty medzinárodného práva budú musieť rozhodnúť, či štát predchodca pokračuje v existencii ako „zvyškový štát“ spoločne s jedným alebo viacerými novými štátmi, ktoré sa od neho oddelili.“²⁴

S vyjadreniami P. Malanczuka a O. Ribbelinka korešponduje Juan Miguel Ortega Terol, ktorý triumvirát doplnil v roku 2000 výrokom:

„Avšak najväčšia ťažkosť v tomto ohľade je, že medzinárodné právo nestanovilo žiadne jasné kritériá, podľa ktorých by sa dalo určiť, či štát zanikol alebo nie. Je na tretích štátoch, aby rozhodli prípad od prípadu najmä prostredníctvom inštitútu medzinárodného uznania štátu.“²⁵

Detekcia by mala preto zodpovedať tomuto postupu: 1. skúmať prejav vôle zainteresovaného štátu, 2. definovať, či ostatné štáty daný prejav vôle prijímajú. Takéto uznanie sa môže realizovať viacerými cestami. Štáty môžu kontinuitu iného štátu uznať explicitne (výslovne) diplomatickými nótami či zmluvami. Prejavom vôle štátu budú aj rozhodnutia jednotlivých súdov, týkajúce sa tejto otázky. Implicitne (konkludentne) je možné kontinuitu uznať akceptáciou nepretržitého členstva štátu v medzinárodných organizáciách alebo ako pokračujúcej strany medzinárodnej zmluvy. Prakticky je možné uviesť postup dokumentovať na separácii Pakistanu od Britskej Indie v roku 1947. Kým Pakistan bol traktovaný ako nový štát, India naopak ako štát kontinuitný. To sa odzrkadlilo v jej neprerušenom členstve v medzinárodných organizáciách:

„V prípade Indie a Pakistanu akceptovali vo všeobecnosti všetky organizácie, že India je jediným kontinuitným štátom a jej členstvo pokračuje, kým Pakistan ako nový štát musel požiadať o prijatie podľa platného postupu.“²⁶

²⁰ Dohovor o sukcesii štátov vo vzťahu k zmluvám (1978) a Dohovor o sukcesii štátov vo vzťahu k štátnemu majetku, štátnym archívom a štátnym dlhom (1983).

²¹ MÜLLERSON, R. *International Law, Rights and Politics*, s. 138.

²² SHAW, M.N. *International Law*, s. 878.

²³ MALANCZUK, P. *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, s. 161.

²⁴ RIBBELINK, O.: *State Succession and the Recognition of States and Governments*. In: *State Practice Regarding State Succession and Issues of Recognition*. *Pratique des états concernant la succession d'états et les questions de reconnaissance*. Ed: J. Klabbers, s. 34.

²⁵ TEROL, J.M.O. *The Bursting of Yugoslavia: An Approach to Practice Regarding State Succession*. In: *La succession d'États: la codification à l'épreuve des faits*. Ed: P.M. Eisemann – M. Koskenniemi, s. 892-893.

²⁶ AMERASINGHE, C.F. *Principles of the Institutional Law of International Organisations*, s. 112.

„V roku 1947 pri rozdelení Indie na Indiu a Pakistan považovalo Valné zhromaždenie OSN Indiu za pokračovateľa predošlého štátu a Pakistan za nový štát.“²⁷

India tak prejavila vôľu byť považovaná za pokračovateľa Britskej Indie, čo aprobovali aj ostatní členovia medzinárodného spoločenstva. Údaj je ľahko overiteľný: oficiálna internetová stránka OSN uvádza Indiu ako členský štát od 30.10.1945, kým Pakistan až od 30.9.1947²⁸.

Ešte lepšie je skúmaná procedúra badateľná na kauze Sovietskeho zväzu. Začiatkom 90. rokov 20. storočia sa od neho odtrhlo jedenásť územných častí a vytvorilo vlastné štáty²⁹. Prirodzene sa vynorila otázka, či ZSSR zanikol svojou dismembráciou, alebo išlo len o secesiu a právna osobnosť Zväzu pretrvala v Ruskej federácii. Tá výslovne prejavila vôľu byť nie sukcesorom, ale pokračovateľom právnej osobnosti ZSSR:

„Dňa 17. januára 1992 ruský minister zahraničných vecí informoval v Moskve diplomatické misie, že Ruská federácia bude pokračovať v plnení záväzkov vyplývajúcich z medzinárodných zmlúv uzavretých ZSSR, a že ruská vláda bude vykonávať funkciu depozitára pre príslušné multilaterálne zmluvy namiesto vlády ZSSR.“³⁰

O kontinuite Ruska a Sovietskeho zväzu svedčí taktiež neperušené členstvo v medzinárodných organizáciách, ktoré organicky súvisí s uznaním ostatnými štátmi. Ruská federácia totiž prejavila vôľu zotrvať a plniť záväzky vyplývajúce Sovietskemu zväzu z členstva v OSN, čo bolo mlčky odsúhlasené ďalšími členskými štátmi:

„(...) prezident Ruskej federácie informoval listom generálneho tajomníka OSN o tom, že Rusko pokračuje v členstve Sovietskeho zväzu v OSN, vrátane Bezpečnostnej rady (...) a všetkých ostatných orgánov a organizácií systému OSN (...) V reakcii na to nevznieslo OSN ani jej členovia žiadne formálne námietky (...)“³¹

Postoj Sovietskeho zväzu podporili aj ostatné členské štáty Spoločenstva nezávislých štátov:

„Tvrdenie o generálnej kontinuite medzi Ruskou federáciou a bývalým Sovietskym zväzom sa v medzinárodnom spoločenstve všeobecne prijímalo. Ostatné členské štáty SNŠ vyjadrili podporu tomu, aby Ruská federácia pokračovala v členstve Sovietskeho zväzu v OSN, vrátane stáleho členstva v Bezpečnostnej rade (...) toto pokračovanie členstva nenarazilo v OSN na žiadny odpor.“³²

Organizácia spojených národov tak prejavila konzistentnosť, kopírujúc proces pri secesii Pakistanu od Indie v roku 1947:

„Táto prax bola v súlade so skoršou praxou OSN, keď po secesii Pakistanu vyhlásila India v oblasti svojej jurisdikcie kontinuitu s bývalou Britskou Indiou. Ruská federácia pokračovala v členstve ZSSR v ďalších organizáciách systému OSN (...)“³³

Ruská federácia však pokračovala v členstve ZSSR nielen v OSN, ale kolektívne (univerzálne) vo všetkých organizáciách, ktorých bol Zväz členom:

„V prípade zániku ZSSR bola Ruská federácia na základe všeobecnej zhody považovaná za jeho pokračovateľa vo všetkých organizáciách, v ktorých bol dovtedy členom, a preto museli byť ostatné republiky nevyhnutne za nových členov prijaté.“³⁴

Štáty ale neuznávali Ruskú federáciu ako pokračovateľa len mlčky. Viaceré vlády označili Rusko za kontinuitný štát ZSSR, za právnu osobnosť totožnú s právnou personalitou Sovietskeho zväzu. Medzi nimi Nórsko, Francúzsko, Spojené kráľovstvo, Belgicko, Holandsko, Fínsko, Švédsko, Rakúsko či Nemecko:

²⁷ AUST, A. Handbook of International Law, s. 364.

²⁸ Member States of the United Nations [online]. 2013 [cit 2013-05-15]. Dostupné na internete: <<http://www.un.org/en/members/>>

²⁹ Ďalšie tri (pobaltské) štáty - Litva, Lotyšsko a Estónsko – nevznikli secesiou, ale len obnovili suverenitu a kontinuitu štátu na svojom území. Bližšie pozri ZIEMELE, I. State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia Past Present and Future as Defined by International Law, s. 28-34.

³⁰ MALANCZUK, P. Akehurst's Modern Introduction to International Law, s. 166.

³¹ BOCZEK, B.A. International Law: A Dictionary, s. 131.

³² ELFERINK, A.G.O. The Law of Maritime Boundary Delimitation: A Case Study of the Russian Federation, s. 6.

³³ ZIEMELE, I. Is the Distinction between State Continuity and State Succession Reality or Fiction? The Russian Federation, the Federal Republic of Yugoslavia and Germany. In: Baltic Yearbook of International Law. Volume 1, 2001. Ed: I. Ziemele, s. 196.

³⁴ AMERASINGHE, C.F. Principles of the Institutional Law of International Organisations, s. 112.

„Například Nórsko (...) a Francúzsko sa vyslovili, že Ruská federácia je pokračovateľom ZSSR. Vláda Spojeného kráľovstva v januári 1992 vyhlásila, že „akceptuje“ Ruskú federáciu ako pokračujúci štát Sovietskeho zväzu (...) Podobné vyhlásenie učinilo Švajčiarsko, ktoré v niekoľkých dokumentoch vyhlásilo, že Ruská federácia je pokračujúcim štátom ZSSR a že ostatné členské štáty SNŠ sú nástupnícke štáty (...)“³⁵

V oboch prípadoch Britská India aj ZSSR prežili v právnej osobnosti Indie resp. Ruska. Oba štáty vyjadrili vôľu byť považované za ich pokračovateľov, čo ostatní členovia medzinárodnej komunity explicitne či implicitne uznali.

3.2 Objektívne kritériá

Pri identifikácii, či pri tej-ktorej zmene štátnej moci na určitom území ide o sukcesiu spojenú so zánikom alebo kontinuitou štátov, sa okrem subjektívnych faktorov prihliada aj na objektívne kritériá, tzv. kvantitatívnu zložku. Tá je vyjadrená pomerom územnej rozlohy a počtu obyvateľstva štátu predchodcu pred a po strate štátnej moci nad určitým územím. Personálny (štátne obyvateľstvo) – demografický a teritoriálny (štátne územie) – geografický substrát predstavujú dva z troch základných prvkov, ktoré kontúrujú právnu osobnosť štátu. Pokiaľ sa výrazne zmenia, ak je ich rozdiel veľký, je veľmi pravdepodobné, že ide o zánik štátu predchodcu. Nejde však o záväzný, len o nápomocný ukazovateľ, pretože v konečnom dôsledku i tak záleží na konkrétnych štátoch, ako situáciu vyhodnotia – či ide o dostatočne veľkú zmenu kvantitatívnej zložky, spôsobilú vyvolať zánik štátu predchodcu, a či sú ochotné túto zmenu akceptovať. Nie je to však len akási iluzórna chiméra, vykonštruované špecifikum. Pri veľmi malých až nepatrných rozdieloch medzi dismembráciou a secesiou zohráva aj v dnešných dobách dôležitú úlohu.

Vzorovým je príklad Sovietskeho zväzu a Ruskej federácie, ktorá sa považuje za jeho kontinuitný štát, pričom ako argument sa využíva aj pertraktovaný kvantitatívny element. Rein Müllerson, bývalý minister zahraničných vecí Estónska a hosťujúci profesor medzinárodného práva na London School of Economics, ešte v 90. rokoch 20. storočia príliehavo napísal:

„Tieto faktory naznačujú, že (...) ide o prípad odčlenenia územných častí ZSSR, kým jeho jadro – Rusko – ďalej existuje ako kontinuitný štát Sovietskeho zväzu. Aké sú teda tieto faktory? Po prvé, geografia, demografia a celková rozloha indikujú, že Rusko de facto pokračuje v existencii bývalého Sovietskeho zväzu. Dokonca aj po rozpade Zväzu ostáva Rusko omnoho väčšie ako všetky ostatné bývalé sovietske republiky dohromady. Aj keď sa odčlenilo štrnásť republík a z politického uhla pohľadu sa dá hovoriť o rozpade Zväzu, geograficky a demograficky ostáva Rusko jedným z najväčších štátov sveta.“³⁶

Súhlasné závery vyvodili aj iní učenci:

„Aj keď územný rozsah Ruska (v širšom zmysle slova) podstúpil modifikáciu, a hoci sa jeho socio-politická štruktúra dvakrát zmenila, osobnosť štátu (...) ostala nedotknutá.“³⁷

Obdobné príklady je možné nájsť aj v minulosti. V roku 1947 sa od Britskej Indie odčlenil Pakistan, ktorý sa stal nástupníckym štátom, avšak jadro štátu – India – prežilo ako kontinuitný štát³⁸.

³⁵ RIBBELINK, O. State Succession and the Recognition of States and Governments. In: State Practice Regarding State Succession and Issues of Recognition. Pratique des états concernant la succession d'états et les questions de reconnaissance. Ed: J. Klabbers, s. 54. Ku ostatným štátom pozri aj strany 55-56. V nóte rakúskeho ministra zahraničných vecí svojmu ruskému rezortnému partnerovi z 15.1.1992 sa uvádza: „Rakúska republika víta Ruskú federáciu ako nezávislého a suverénneho člena komunity štátov“ a zároveň deklaruje pripravenosť „pokračovať s Ruskom v diplomatických vzťahoch“, ktoré doteraz existovali medzi Rakúskom a ZSSR. Porov. BÜHLER, K.G. State Succession and Membership in International Organizations. Legal Theories versus Political Pragmatism, s. 165.

³⁶ MÜLLERSON, R. Law and Politics in Succession of States: International Law on Succession of States. In: Dissolution, Continuation and Succession in Eastern Europe. Ed: B. Stern, s. 9.

³⁷ LANGSTRÖM, T. Transformation in Russia and International Law, s. 290.

³⁸ Napriek tomu, že sa vo všeobecnosti prijíma fakt, že India je pokračovateľom Britskej Indie, nájdú sa aj opoziční autori: „Indické územie bolo rozdelené medzi dva rozdielne štáty: Indiu a Pakistan. Týmto rozdelením bývalého indického územia vznikli dva nové štáty, každý s vlastnou medzinárodnou právnou osobnosťou.“ SLOMANSON, W. Fundamental Perspectives on International Law, s. 67. „Nové štáty môžu vzniknúť (...) 2. rozdelením (napr. Švédsko kráľovstvo a Nórske kráľovstvo v roku 1905, Indická republika a Pakistanská islamská republika v roku 1947

„Keď sa v čase osamostatnenia od Británie India rozdelila na dva štáty, tak menší štát, Pakistan, bol považovaný za nový štát, kým nová India – ktorá, tak ako Rusko, mala pred rozdelením Indie geografickú prevahu – bola považovaná za pokračovateľa pôvodného štátu.“³⁹

Rovnako (avšak zrkadlovo) možno zdôvodniť (kvantitatívna zložka) aj rozpad Veľkej Kolumbie⁴⁰ (1829-1831). Hoci Ekvádor a Venezuela deklarovali svoje odčlenenie (secesiu), zásah do kvantitatívnej zložky štátu bol tak enormný, že jej materská časť neprežila, vytvoril sa nový nástupnícky štát – Nová Granada a celý proces sa kvalifikuje ako rozpad štátu a nie secesia⁴¹.

4 ZÁVER

Súhrne je legitímne konštatovať, že kvôli zriedkavému výskytu udalostí, pri ktorých k štátnej sukcesii a (dis)kontinuite dochádza, absenteje akákoľvek explicitná medzinárodnoprávna úprava kritérií, ktoré by pri zmene vykonávateľa štátnej moci na určitom teritóriu stanovili, či ide o definitívny zánik štátu predchodcu, alebo jeho prežitie a kontinuitu/identitu s niektorým zo zaangažovaných štátov. Preto je rozhodnutie ponechané na členov medzinárodného spoločenstva – samotné štáty. Potrebné je tak vždy skúmať prejav vôle zainteresovaného štátu a následne definovať, či ho ostatné štáty prijímajú. To znamená, že sa skúma, ako sám seba vníma dotknutý štát a či je táto autopercepcia uznávaná ostatnými štátmi.

Pri detegovaní je možné okrem spomenutých subjektívnych faktorov prihliadnuť aj na objektívne kritériá, tzv. kvantitatívnu zložku, vyjadrenú pomerom územnej rozlohy a počtu obyvateľstva štátu predchodcu pred a po strate štátnej moci nad určitým územím.

Je zjavné, že ide o komplikovanú problematiku, ktorú len ťažko možno subsumovať pod vopred skonštruované normy. Napriek tomu by bolo vhodné, aby na ňu medzinárodné spoločenstvo a experti na internacionálne právo kládli väčší dôraz, pretože zohráva kľúčovú úlohu v existencii jednotlivých štátov.

Použitá literatúra:

- AMERASINGHE, C.F.: Principles of the Institutional Law of International Organisations. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 535 s.
- AUST, A.: Handbook of International Law. New York: Cambridge University Press, 2010. 527 s.
- BOCZEK, B.A.: International Law: A Dictionary. Oxford: Scarecrow Press, Inc., 2005. 477 s.
- BÜHLER, K.G.: State Succession and Membership in International Organizations. Legal Theories versus Political Pragmatism. Hague: Kluwer Law International, 2001. 351 s.
- CANEY, S.: National self-determination and national secession: Individualist and communitarian approaches. In: Theories of Secession. Ed: P.B. Lehning, New York: Routledge, 2005. 277 s.
- CLAYTON, L.A. – CONNIFF, M.L.: A History of Modern Latin America. Belmont: Thomson Wadsworth, 2005. 584 s.
- CRAWFORD, J.: The Creation of States in International Law. Oxford: Clarendon Press, 1979. 498 s.
- International Law: Cases and Materials with Australian Perspectives. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 720 s.
- ELFERINK, A.G.O.: The Law of Maritime Boundary Delimitation: A Case Study of the Russian Federation. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1994. 431 s.
- FUNTA, R.: Medzinárodné právo. Brno: Tribun EU, 2010. 207 s.

---

alebo Česká republika a Slovenská republika v roku 1993). FUNTA, R. Medzinárodné právo, s. 25. Dôkazom, že India je v skutočnosti rovnaká právna osobnosť ako Britská India, je jej nepretržité členstvo v medzinárodných organizáciách (na rozdiel od Pakistanu).

³⁹ GRANT, T.D. A Panel of Experts for Chechnya: Purposes and Prospects in Light of International Law. In: The Finnish Yearbook of International Law. Volume IX (1998). Ed: K. Takamaa, M. Koskenniemi, s. 192-193.

⁴⁰ Bola to republika, ktorá sa konštituovala v roku 1821 pod vedením prezidenta Simóna Bolívara z troch bývalých španielskych kolónií – Ekvádoru, Kolumbie a Venezuely. Porov. CLAYTON, L.A. – CONNIFF, M.L. A History of Modern Latin America, s. 47 a 91. Autori dodávajú: „Prestala existovať v roku 1830, kedy sa Venezuela s Ekvádorom odtrhli a stali sa samostatnými štátmi.“

⁴¹ Pozri aj OSTERLING, J.P. Democracy in Colombia: Clientelist Politics and Guerrilla Warfare, s. 59: „Republika Veľká Kolumbia sa rozpadla a vznikla republika Nová Granada.“

- GRANT, T.D.: A Panel of Experts for Chechnya: Purposes and Prospects in Light of International Law. In: The Finnish Yearbook of International Law. Volume IX (1998). Ed: K. Takamaa, M. Koskenniemi, Hague: Kluwer Law International, 2000, s. 145-248.
- KACOWICZ, A.M.: Peaceful Territorial Change. Columbia: University of South California Press, 1994. 390 s.
- LANGSTRÖM, T.: Transformation in Russia and International Law. Leiden: Brill Academic Publishers, 2003. 494 s.
- MALANCZUK, P.: Akehurst's Modern Introduction to International Law. Routledge: London, 1997. 449 s.
- MANCINI, S.: Secession and Self-Determination. In: The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law. Ed: M. Rosenfeld – A. Sajó, Oxford: Oxford University Press, 2012. 1397 s.
- Member States of the United Nations [online]. 2013 [cit 2013-05-15]. Dostupné na internete: <<http://www.un.org/en/members/>>
- MIKULKA, V.: Sukcese států. Teoretická studie. Praha: Academia, 1987. 94 s.
- MÜLLERSON, R.: International Law, Rights and Politics. Routledge: London, 1994. 230 s.
- MÜLLERSON, R.: Law and Politics in Succession of States: International Law on Succession of States. In: Dissolution, Continuation and Succession in Eastern Europe. Ed: B. Stern, Hague: Kluwer Law International, 1998. 211 s.
- OSTERLING, J.P.: Democracy in Colombia: Clientelist Politics and Guerrilla Warfare. Piscataway: Transaction Publishers, 1989. 353 s.
- PAVKOVIČ, A. – RADAN, P.: Creating New States: Theory and Practice of Secession. Hampshire: Ashgate Publishing Limited, 2007. 277 s.
- PAVKOVIČ, A. – RADAN, P.: The Ashgate Research Companion to Secession. Surrey: Ashgate Publishing Limited, 2011. 568 s.
- RIBBELINK, O.: State Succession and the Recognition of States and Governments. In: State Practice Regarding State Succession and Issues of Recognition. Pratique des états concernant la succession d'états et les questions de reconnaissance. Ed: J. Klabbers, Hague: Kluwer Law International, 1999. 521 s.
- SHARMA, S.P.: Territorial Acquisition, Disputes and International Law. Hague: Kluwer Law International, 1997. 357 s.
- SHAW, M.N.: International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 1288 s.
- SLOMANSON, W.: Fundamental Perspectives on International Law. Boston: Wadsworth, Cengage Learning, 2011. 772 s.
- TEROL, J.M.O.: The Bursting of Yugoslavia: An Approach to Practice Regarding State Succession. In: La succession d'États: la codification à l'épreuve des faits. Ed: P.M. Eisemann – M. Koskenniemi, Leiden: Académie de droit international, 2000. 1012 s.
- WEIS, P.: Nationality and Statelessness in International Law. Alphen aan den Rijn: Sijthoff & Noordhoff Publishers B.V., 1979. 337 s.
- ZIEMELE, I.: Is the Distinction between State Continuity and State Succession Reality or Fiction? The Russian Federation, the Federal Republic of Yugoslavia and Germany. In: Baltic Yearbook of International Law. Volume 1, 2001. Ed: I. Ziemele, The Hague: Kluwer Law International, 2002, s. 191-222.
- ZIEMELE, I.: State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia Past Present and Future as Defined by International Law. Leiden: M. Nijhoff, 2005. 424 s.
- ZIMMERMANN, A.: Secession and the law of State succession. In: Secession: International Law Perspectives. Ed: M.G. Kohen, Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 510 s.

Kontaktné údaje:

JUDr. Ján Vyhnánek, PhD.

j.vyhnanek@gmail.com, jan.vyhnanek@flaw.uniba.sk

Katedra právnych dejín Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Šafárikovo námestie č. 6

810 00 Bratislava 1

Slovensko

SOME REMARKS ON THREATENING DAMAGE FROM COMPARATIVE PERSPECTIVE

Magdalena Zielińska

University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Faculty of Law and Administration

Abstract: The main goal of the article is to show that even though that Poland has not implemented Roman Law still some mechanism could be seen in the code. However the system transition and changes done in the law before and after World War II made interpretation difficult but seen through the Roman Law and historical exegesis some problems might be easily solved.

Key words: roman law, civil law, *damnum infectum*, prevention in civil law, damages

1 INTRODUCTION

In the legal text exegesis the historical interpretation of legal acts is not seen as the most useful and most important, however there are examples when logic or language interpretation is not enough to find a correct norm as a result. Especially when legal acts were changed frequently it is sometimes hard to locate the exact sens without looking at the background of the interpreted norm. In such cases historical interpretation might be the only option to have the clear, undiscussed result.

However, Roman Law, connected with law of German Emperors in the medieval times was not directly implemented in the Central and Eastern Europe, including Poland, through influence of the canon law and German municipal law for creating the legal systems in Europe, some aspects of Roman Law in Polish legal system could be placed¹. Moreover, regarding the history of Poland in the legal system were mixed all the experiences before World War II and after that. When Poland was divided between Austria, Prussia and Russia as well three legal systems were valid – ABGB, BGB and civil code for Russia part, but it should not be forgotten the influence of Napoleon Code at the beginning of XIXth century. No matter that this article is not about the history of law in Poland but presenting the comparison of the three regulations, all of them connected with anticipated injury examining the law by its function, not all historical development but seen through functionality.

Creating of the legal provisions in the way that it must be clear, understandable and undisputed is not effortless. Especially in the process of quick technological development, where the legal act should be not only precise, but as well abstractive enough to manage meeting the progress in the world. On the contradiction, no the creation of the many new provisions would be the best, but the clever interpretation of those existing ones.

2 THREATENING DAMAGE IN THE POLISH CIVIL CODE

In the Polish Civil Code (hereinafter PCC) there is a provision in the article 439 on the preventing damage:

Art. 439. Preventing damage. Anyone who, as a result of another person's behavior, especially due to a lack of proper supervision of the operations of an enterprise or establishment run by that person or of the condition of a building or other facility in his possession, is directly threatened by damage may demand that the person undertake the measures necessary to avert the imminent danger and, if needed, that he give appropriate security.²

An attempt of exegesis of this provision cannot from the beginning lead to determined results. Even when omitting question of the translation of the terms – provision says in one article about preventing damage, threatening damage or imminent damage, what is more there is more factors, which can be questionable.

---

1 W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Berier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2009, p. 113.

2 Polish Civil Code from 23rd of April 1964, (*Journal of Laws*, No 16, pos. 93 with amendments; translation from www.legalis.pl accessed on 23rd of October 2013).

Firstly the catalogue of responsible persons is unknown, the number of persons who might cause the damage and be called to tortious liability seems to be high, phrase “especially due” is definitely underlining the open character of that catalogue. Article does not determine what can cause the danger and in which character, excluding the part on building in bad condition or obligation of preventing the damage by entrepreneurs. Even in the part on building there is no information if obliged is the owner, the tenant or possessor. The doctrine says directly about open, blanket phrase, where the main decision on repressibility and obligation to prevent or reverse the danger of the damage is a provision of the court, where the main factor is the probability of the damage³.

In the literature it is underlined preventive measure of this provision, therefore changes created with the new civil code for Poland in 1964, main goal was to give the parties the widest protection⁴. It goes as a rule that it is auxiliary to the compensation for loss⁵. But it is worth to mention that in the doctrine was noticed that extraordinary danger of responsibility for loss might as well lead to the lack of readiness to make risky decisions in the society, which might have negative influence for the power of civilization development⁶. However this precaution might be untrue, and as confirmation might be seen lack of juridical decisions, if there are existing any, usually article 439 PCC is not a single legal basis, more often it is mentioned in the content of the verdict⁷. The last one is quite a curiosity, there is almost no examples of the PCC provisions without any court resolutions.

3 THREATENING DAMAGE IN THE ROMAN LAW

Mentioned at the beginning of the article historical exegesis might give the answers even for the contemporary courts. Article 439 PCC was inspired by the rules taken from Roman Law in the Digest 39.2, known as *cautio damni infecti*, so the guarantees given to the owner of the land or building from the owner of the neighbouring immovable. He was stipulating in oral contract that is going to cover his eventual loss. Refusal of giving the stipulation was a basis to put endangered party in the temporary possession of the land, and if that was not sufficient enough, pretor might in case of imminent risk change for perpetue possession, leading to ownership of the land⁸.

In sources we can read: *damnum infectum es damnum nondum factum, quod futurum veremur*⁹, translated as anticipated injury is injury that has not yet occurred but which we fear may occur in the future¹⁰. *Infectus* from Latin means *undone, imperfect, unfulfilled*¹¹

Whole second title of the 39th book of Digest is on the cases where the *damnum infectum* might have happen and what are (if there are any remedies) for that. The main classification might be done upon caused defect (*vitium*) – defect in the house (*vitium aedium*), defect of the work (*vitium operis*) and defect in a site (*vitium loci*)¹². *Cautio* itself was a promise as a redressing a damage – such as stopping the construction work causing the damage¹³, could not be done by for example forces of the river and the river banks¹⁴, it cannot as well be forced by nature¹⁵ and harm

---

3 P. Bogdalski, Roszczenie o usunięcie stanu bezpośrednio zagrażającego powstaniem szkody, [in:] Środki ochrony autorskich praw majątkowych oraz ich dochodzenie w świetle prawa polskiego, www.lex.pl (accessed on 23/10/2013).

4 KC Komentarz, K. Osajda, Borysiak, www.legalis.pl, (accessed on 23/10/2014).

5 J. Bleszyński, Ochrona autorskich praw majątkowych. Roszczenie o wydanie korzyści, p. 167 cited by M. Kaliński, p. 157.

6 See: T. Pajor, Przemiany w funkcjach odpowiedzialności cywilnej, p. 304, cyt. Za M. Kaliński, s. 158, także A. Ohanowicz, Zbieg norm w kodeksie cywilnym, NP 1966, nr 12, s.1510.

7 Compare: II AKA 62/13 judgement of the Appeal Court, in Cracow, 29th of April 2013, LEX no 1321950, I Aca 571/12 wyrok s.apel.2012.10.18 w Katowicach LEX no 1236360.

8 W. Wołodkiewicz (ed.), Prawo rzymskie, Słownik encyklopedyczny, Warszawa 1986, p. 30.

9 D. 39.2.2.

10 A. Watson (ed.), The Digest of Justinian, English edition, University of Pennsylvania, 1998.

11 M. Plezia, Słownik łacińsko-polski, book 1-5, Warszawa 2007.

12 M. Sobczyk, Protection from the injury threatening from neighbouring property in Roman Law and protection from the anticipated injury in the art. 439 of the Polish Civil Code, UWM Law Review, uwm.edu.pl/lawreview, Vol. 2, Olsztyn 2010.

13 D. 39.2.15.5.

14 D. 39.2.15.10.

15 D. 39.2.14.3.

done by the defected foundations¹⁶. No matter how many examples were stated and discussed by Roman lawyers, the idea of the responsibility is highly visible – was related to neighbouring properties and entitled to expecting the *cautio* was the owner of the property in the risk of damage, excluding cases connected with the natural water flow and *vis maior*. No matter that fact even simple comparison would show what was the goal and direction of previous usage of those provisions.

Injury anticipated, from Latin *damnum infectum* is thus one that has not yet happened, but who is afraid that it might happen in the future. With all of Title 2 of Book 39th of the Digest you know that the property can be protected with a *cautio* for the most imminent collapse of neighbouring property.

Injury in this case therefore relates to the future, but are not known to its size, it can not be assessed. In this case, any security must have been estimated.

Of course recommendation using the Roman Law for exegesis contemporary PCC would be seen as an simplification or either complication, but it could not be unseen that Roman Law easily is explaining what was the idea of the *damnum infectum* as anticipated injury in general. But in Polish case the easier way of interpretation could be find.

4 THREATENING DAMAGE IN THE CODE OF OBLIGATIONS

Before construction of the PCC from the 1964 in Poland was existing Code of Obligations, established in 1933 (hereinafter Code of Obligations) by the decree of the President of the Republic of Poland.

Article 151§1. For the harm done by the collapse of the building or tearing off portion of the building or other device answers the possessor, unless he proves, that the accident was not caused by the lack of the maintenance of the building or the defect in its construction

§ 2 The person whose risk of injury in case of collapse of a building or other device may require from the possessor remedial measures to be taken, which requires reversal of the danger and in the chance of failure may be authorized by the court to adopt such remedial measures at the expense of the possessor¹⁷.

It is clearly commented by the doctrine, that previous statement of the article 151 §2 was a previous version of the article. Now the responsibility for the collapse of the building comes from article 434 of PCC¹⁸ and the threatening damage comes from mentioned article 439 of PCC. This procedure was possibly better or without any change for the remedies for collapse of the building but the same cannot be confirmed in case of anticipated damage. Original provisions coming from Code of Obligations were easier for interpretation. Placing them in above mentioned constellation was naturally for connecting anticipated injury with risk coming from the neighboring property, as it was originally in the Roman Law. If that would not be seen as certain, simple exegesis of the texts is leading to the same results. Firstly entitled to remedial measures was person under the risk of harm from the building in bad condition, at least showing somehow danger of collapse. The article directly is stating that possessor is the one obliged, again similar to Roman Law resolutions¹⁹.

This way of interpretation confirms the jurisprudence, until the change of law in 1964. In the judgement from 13th of April 1962 the Supreme Court states that even the possessor of the building proves that lack of maintenance was not the only reason of the harm of the collapse does not release him from the responsibility. In the second sentence the Court as well is underlining that even existing Fund for Housing does not release the owner or the possessor from the proper care and it does not transfer the responsibility to the State²⁰.

Interesting is as well statement regarding damages done by the World War II. The Supreme Court denied in his judgement that false is defense created on the fact that bad state of the building

---

16 D. 39.2.24.5.

17 Code of Obligation from 27th of October 1933, Journal of Laws from 1933 no 82 pos. 598.

18 PCC.

19 B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, Roszczenie o zapobieżenie szkodzie, Studia Prawno-Ekonomiczne, T. XIII, 1974, p. 46.

20 Judgement of the Supreme Court from 13th of April 1962, II CR 60/62, published in OSNC pos. 155, no 7-8, 1963.

comes from the fact that was war, if the detachment of the part of the building 4 years after the war still can be the effect of the fight²¹.

Before the War Supreme Court as well noticed that possessor is not responsible, when he can prove that took proper care about the building and could not predict anyway the danger²².

5 THREATENING IN THE BGB AND SUMMARY

Damnum infectum or threatening damage seem to have counterparts in modern German civil law. As was it mentioned at the beginning, some part of Poland was under influence of the German Civil Code (hereinafter as BGB).

Damnum infectum case can be found in Section 908 BGB:

Section 908 Imminent collapse of building

If a plot of land is subject to the risk that it is damaged as the result of the collapse of a building or of another structure that is connected to a neighboring plot of land, or of the breaking away of parts of the building or of the structure, the owner may require of the person who would be responsible for the damage occurring under section 836 (1) or sections 837 and 838 that this person takes the precaution necessary to ward off the danger.²³

Germans has written it more precisely and even linguistic analysis shows that the first responsibility is as the basis of risk, second concerns the building or other structure which poses a threat. The owner of property at risk may therefore require that one who will be responsible for damage suffered danger. Attention should be paid to two issues - first, the risk is limited to the threat of collapse of a building or part of a fall, secondly, clearly stated who is responsible.

In Polish doctrine several times was underlined that construction of responsibility in PCC predicts preventive measure in every possible cases, which comes with difficulties in the interpretation²⁴. Lack of judgements confirms that perhaps the construction of provision is too wide. However, it does not mean that there no way of interpretation. Nothing is an obstacle for historical interpretation, no matter of the chronology, like in this article, which shows only a beginning of the problem but as well the goal was to show how easily the article 439 of PCC could be used in the praxis. Of course arose a question if the content of that article is not going to influence negatively on the making risky decisions. Well, since law is changing as the society changes maybe it might find a new role. In the discussion of the state responsibility for the climate change²⁵ or any other ecological harm, as it is stated in international law might be a new adoption for the threatening damage, remembering that especially intervention in environment might be irreversible, the same might be in actions done on the private property.

Bibliography:

Sources of Law:

Digest of Justinian:

D. 39.2.2.

D. 39.2.15.5

D. 39.2.15.10.

D. 39.2.14.3.

D. 39.2.24.5.

Code of Obligation from 27th of October 1933, Journal of Laws from 1933 no 82 pos. 598,

---

²¹ Judgement of the Supreme Court from 9th of October 1952, published in Państwo i Prawo, no 12, 1953, p. 901.

²² Judgement of the Supreme Court from 12th of October 1936, II C 1247/36, published in OSN(C), pos. 153, no 4, 1937, (quoted for lex.pl accessed 2010).

²³ German Civil Code in the version promulgated on 2 January 2002 (Federal Law Gazette [*Bundesgesetzblatt*] I page 42, 2909; 2003 I page 738), last amended by Article 1 of the statute of ²⁷ July 2011 (Federal Law Gazette I page 1600).

²⁴ Compare: W. Bogusławski, Roszczenie o zapobieżenie szkodzie, Nowe Prawo 4/1981.

²⁵ Compare: R.S.J. Tol, R. Verheyen, State responsibility and compensation for climate change damages – a legal and economic assessment, Energy Policy 32 (2004).

German Civil Code in the version promulgated on 2 January 2002 (Federal Law Gazette [*Bundesgesetzblatt*] I page 42, 2909; 2003 I page 738), last amended by Article 1 of the statute of 27 July 2011 (Federal Law Gazette I page 1600),
Polish Civil Code from 23rd of April 1964, (Journal of Laws, No 16, pos. 93 with amendments; translation from www.legalis.pl accessed on 23rd of October 2013).

Literature:

Bogdalski P., Roszczenie o usunięcie stanu bezpośrednio zagrażającego powstaniem szkody, [in :] Środki ochrony autorskich praw majątkowych oraz ich dochodzenie w świetle prawa polskiego, www.lex.pl (accessed on 23/10/2013),
Bogusławski W., Roszczenie o zapobieżenie szkodzie, *Nowe Prawo* 4/1981,
Dajczak W. , Giaro T., Longchamps de Berier F., *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2009,
Judgement of the Supreme Court from 12th of October 1936, II C 1247/36, OSN(C), pos. 153, no 4, 1937, (quoted for lex.pl accessed 2010),
Judgement of the Supreme Court from 13th of April 1962, II CR 60/62, OSNC pos. 155, no 7-8, 1963,
Judgement of the Appeal Court in Cracow, 29th of April 2013, LEX no 1321950,
Judgement of the Appeal Court in Katowice, 18th of October 2012, I Aca 571/12, LEX no 1236360,
Judgement of the Supreme Court from 9th of October 1952, published in *Państwo i Prawo*, no 12, 1953.
Kaliński M., *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2011,
Lewaszkiwicz-Petrykowska B. , Roszczenie o zapobieżenie szkodzie, *Studia Prawno-Ekonomiczne*, T. XIII, 1974,
Ohanowicz A., Zbieg norm w kodeksie cywilnym, *Nowe Prawo* 12/1966,
Osajda K. (ed.), *Civil code, Commentary*, www.legalis.pl, (accessed on 23/10/2014),
Sobczyk M., Protection from the injury threatening from neighbouring property in Roman Law and protection from the anticipated injury in the art. 439 of the Polish Civil Code, *UWM Law Review*, uwm.edu.pl/lawreview, Vol. 2, Olsztyn 2010,
Tol R. S. J., Verheyen R., State responsibility and compensation for climate change damages – a legal and economic assessment, *Energy Policy* 32 (2004),
Watson A. (ed.), *The Digest of Justinian*, English edition, University of Pennsylvania, 1998,
Wołodkiewicz W. (ed.), *Prawo rzymskie, Słownik encyklopedyczny*, Warszawa 1986, p. 30, www.lex.pl, www.legalis.pl.

Contact information:

Magdalena Zielińska, M.A.
magdalenaziel@gmail.com
University of Warmia and Mazury
Faculty of Law and Administration
98 Warszawska st.
10-702 Olsztyn
Poland